קונטרס

"ויבינו במקרא"

-"אלו פיסקי טעמים"-

(מגילה ג' א')

בעזר ה' יתברך

אלול תשע"ו

בני ברק

0548540888

8540888@gmail.com

תוכן הענינים

דברים אל המעיין..... עמ' 5

חלק א'- ענין הטעמים- הרגשת 'צורת' הדברים..... עמ' 11

חלק ב'- טעמים נדירים ופשר מקומות הופעתם..... עמ' 45

א. שלשלת ..... עמ' 46
ב. מרכא כפולה ..... עמ' 71
ג. קרני פרה..... עמ' 101
ד. זרקא כפול ..... עמ' 123
ה. פזר הבא בזה אחר זה..... עמ' 151

נספח- התאמת הטעמים למשקל ומקצב מוזיקלי ..... עמ' 160

מפתחות לביאורי ענינים שנזכרו בתוך הדברים..... עמ' 167

דברים אל המעיין

הקונטרס מבקש לעסוק בענין שלא הרבו לעסוק בו, מה בין טעמי המקרא להבנה והרגשה חיה בפסוקים, כמבואר בחז"ל בכ"ד. ובעיקר נשתדל בעז"ה להראות כיצד פעולת הטעמים אינם מסתיימים בפיסוק וחלוקה נכונה של התיבות, אלא יש בהם הרבה מעבר לזה, וצריכים הם אוזן מרגשת ולב שומע, משום שההטעמה במקומות הנכונים וצורת מנגינתם ואורך ההפסקות שלאחריהם, רבי אמירה הם על כל משמעות הדברים, וכלי נפלא הוא להרגיש את עיקר תוכנם ונקודתם של הכתובים.

אולם הענין רחב ומעצם טבעו מורכב מדקויות הרבה וקשה להתפרש, ולא נועד מאמר זה אלא להעיר לב המעיין ולהראות דוגמאות לגוונים שונים בהטעמת הטעמים, ואין כאן אפילו תחילת נסיון לשלימות. ועדיין צריך הדבר מלאכה רבה מאד, הן בהגדרת דקות הבעת המנגינות והן בלימוד פרשות התורה עצמם. ואף לו לא תהא תועלת המאמר אלא לסדר לפני המעיין מן המראי מקומות היסודיים בזה, והיה זה שכרנו. למותר לציין שהידע והמקורות לוקטו בדרכים רבות ומגוונות, ובדורנו נקל הדבר למאד, ולא בי הוא. וכן יסודי הביאורים במקראות, חלק רב הוא מאשר קלטתי מספרים וסופרים, וכתבתי כהבנתי. ולא יהא אלא סידור דברים.

ונשוב ונאמר, שלא ניתן לומר שאפשר ללמוד את המקראות ולהסביר כיצד כל הטעמים מובנים ומורגשים לנו בהתאם לתוכן הדברים בכל מקום, וברור שהענין מורכב ותלוי אף בהרבה משתנים עדינים[1], אולם אפשר להרגיש שבהרבה מקומות הטעמים צועקים ומפרשים את עצמם, שנובעים הם מאופי הקריאה המיוחד הנכון לתוכן הכתוב ולצלצולו הנאות. וכמה הילכתא גבירתא איכא למילף מינה.

והרי גם בפסוקים שווים מבחינת המבנה, יש הרבה שינויים בטעמים ממקום למקום[2], ואין אחידות מושלמת בזה כלל וכלל. וכאשר מתבוננים בעקביות ניתן ליצור תמונה מסויימת, לפחות על הטעמים היותר בולטים ומורגשים, (או עכ"פ על הטעמים הנדירים ומצלצלים מאד), שאינם מקריים בעלמא, אלא שייכים הם להרגשת התוכן המובע בתיבות וצורת הדגשתו. ואכתי צריך עיון והתבוננות רבה.

עוד יתבאר לפנינו, שאף הטעמים שענינם העיקרי הוא ההפסק (האתנחתא ועוד), אין זה בדוקא חלוקה ענינית של משפט כפי המקובל, אלא מישך שייך למהות הדברים ולהרגשת ה'נקודה' שבהם, לפי האופי המיוחד שבו מורגש תוכן הפסוק[3].

---

[1] כגון, אורך הפסוק, תחביר, משקל וקצב מוזיקלי בתנועות הטעמים והתאמתם זה לזה (שהרי יש טעמים שמורגש שאינם יכולים לבוא בזא"ז), וכיו"ב. וראה ע"ז בנספח בענין מנגינת הטעמים.

[2] נביא כאן דוגמא אחת. בפרשת המוספין שבס"פ פנחס, בקרבנות חוה"מ חג הסוכות מוטעם "וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט" (במדבר כ"ט, בפסוק י"ח, כ"א, כ"ד, כ"ז, ל', ל"ג). ואילו בשמיני עצרת מוטעם "מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט (שם ל"ז). והנה יש אמנם שינוי קטן בלשון הפסוק, שתחת 'לפרים לאלים' כתיב 'לפר לאיל', אולם אכתי מבנה הפסוק דומה, ואילו הטעמים מובדלים מאד, שתחת שחג הסוכות מוטעם בטעמים מעוצמים כפזר ותלישא, בשמיני עצרת אין כאן אלא רביעי.

אולם הביאור פשוט, חג הסוכות הוא המרובה בקרבנות יתר על כל המועדים, והאיל והכבשים שבו מוכפלים, ואילו הפרים תחת אחד יבוא שלש עשרה, וילך ויפחת. ומאחר שמרובה בקרבנותיו ובעיקר בפרים, אף מנחתו ונסכו מרובה ביותר. [ובעוד ביו"ט ראשון של סוכות הביאו נ"ז עשרונים למנחות של קרבנות החג, (ונפחת ג' עשרונין לפר בכל יום), מאידך בשמיני עצרת לא עלו המנחות אלא לי"ב עשרונים. וכן בנסכים, ביו"ט ראשון הביאו י"א הין נכי שליש, (ונפחת מחצה הין לפר בכל יום), ומאידך בשמיני עצרת הביאו ג' נכי שליש. דו"ק ותשכח].

והיינו משום שריבוי הקרבנות והמנחות הוא מעצם צורת השמחה בחג הסוכות, היתירה על כל המועדים. ולכך אף הטעמים בסוכות מועצמים ורבי חיים, וזהו מעצם צורת המנחות והנסכים. [ומוטעם ביחוד 'ונסכיהם' (פזר), באשר הנסכים במרכז שמחת החג הם עומדים, (ואף אי נימא דניסוך המים חובת היום נינהו, הלא ילפינן לה מנסכיה, שני נסכים הכתוב מדבר, או מאותיות מים שבמקראות אלו גופא, וקחזינן דבפרשת ניסוך יין הקרבנות דהכא נזכרו בתורה, ויש שייכות ביניהם. ויעוי' כתבי הגרי"ז תמורה י"ד ב' ומנחות ט"ו א', ואכמ"ל). וכן מוטעם 'לפרים' (תלישא), שהם עיקר קרבנות החג, ועליהם עיקר הנסכים הללו].

[3] נביא אף לזה דוגמא אחת מפרשת פנחס. "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְקֹוָק לֵאמֹר" (במדבר כ"ז ט"ו), הנה זהו פסוק יחודי שאין דוגמתו בכל התורה שתיבותיו הם ממש במשקל "וַיְדַבֵּר יְקֹוָק אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר", אולם בעוד

ומתוך זה יתבארו ענינים נכבדים בתוכן הכתובים, באשר ללא הבנה וקריאה פנימית במהות הדברים מתוך התמונה הכללית של הפרשה או הענין, חסר בהבנת והרגשת הטעמים, ומשפיעים הם זה על זה. ולא בכדי בזוה"ק מכונים הטעמים 'נשמת התורה'.

כלומר, דוקא בתגים ובטעמים אפשר להרגיש את העומק והפנימיות המונחת בתוך הדברים. וכל נקודה ונקודה מתורת ה' תמימה, מכוונת עד תכלית בכל דרכי הפרד"ס, ודוקא הבנת עומק הפשט היא המפתח לכל הפנימיות והרובדים הטמונים זה לפנים מזה. ואם ריק הוא, ממכם הוא ריק. ומבואר בשילהי סוטה שזהו כבודה של תורה, להתבונן ולראות את דיוקה המוחלט בכל תג ובכל נקודה.

והלא ענין הטעמים יסודי ביותר הוא, ואם לא ראו חז"ל לדרוש בפירוש תיבות 'ויבינו במקרא', אלא 'אלו פיסקי טעמים', מבואר שהוא מעצם קריאת התורה והבנתה, וראוי לעסוק וללמוד את הכלי המחזיק ברכה שמסר בידנו הקב"ה להשכיל דברי אלוקים חיים, ולא להשתמט ולראות בו נגינה נאה או פיסוק עניני חיצוני גרידא. ומיני ומינך תסתיים שמעתתא.

ומחולק הקונטרס לשני חלקים, בחלקו הראשון יבואו המקורות בחז"ל ובדברי רבותינו שעסקו במהות הטעמים, וכן דוגמאות כלליות לגווני הטעמה המורגשים בטעמים (אף שכמובן איננו אלא בקירוב, ובלתי אפשרי להגדירם במדויק ולהכניסם לטבלאות מסודרות ומרובעות). ובחלקו השני הארוך יותר, יבואו עשרות המקומות בכתובים שבא בהם טעם נדיר, ונבקש בעזה"י לעמוד על ענינו בפרשה זו דייקא, ובתיבה זו דייקא. והענין מחייב להאריך בפירוש עומק הפשט במקראות הללו ומשמעותם במבט רחב, באשר רק דרך התמונה הכללית, ניתן להרגיש את יחודיות הטעם במקום זה דייקא. ובעז"ה מתוך העיסוק בטעמים, נתבאר דרך זה פרשיות רחבות בתנ"ך, מהו עיקר משמעותם וענינם ע"פ עומק הפשט ומדרשי חז"ל, ולזה היה מגמתנו.

[ומצורף לקונטרס נספח קצר, על הצורה המוזיקלית של הטעמים ומשקלם, באשר ד"ז קובע הרבה היכן יכולים לבוא במקראות. וכן יתבאר פשר סימניהם. ודבר זה נחוץ בכדי להשלים את התמונה על דרכיהם ואופניהם. אולם אין כאן שלימות בתחום זה. ויש לידע, שכ"ז איננו מחליט טעם מסויים בדוקא, אלא קובע את האפשרויות המתאימות למשקל ולמקצב. ועיקר מה שעסקנו בו בפנים הקונטרס הוא בגוון הפירוש והרגשת התיבות שיש בטעמים, שהוא בעיקר הקובע מהו הטעם המסויים שיופיע.

עוד מצורף בסופו מפתחות לענינים בתנ"ך שנתבארו, שיש בו גם כעין סיכום בקצרה לנקודות שנזכרו. והמעיין יראה שאיידי העיסוק בטעמים, אפשר לבוא לביאור ענינים רבים ורחבים מאד, המקיפים את הכתובים מן הקצה אל הקצה. ובחלקם התרחבו הדברים ונתבארו באריכות רבה, כגון ימי אחאב ויהושפט, ועניני אליהו ואלישע שהתנבאו בימיהם, (שלא לחנם באו בהם ט' טעמים נדירים[4]), וענין ביאה שניה ומעשי עזרא ונחמיה (שבאו בהם י"א טעמים נדירים[5]), ועוד ענינים רבים].

והרי הדברים מובאים כפי שנכתבו, וכמדומה אע"ג שאין בהם אלא פיתחא זעירא, ולא מלאכה שלמה יש כאן, ואין ספק שיש דברים שאינם מכוונים וצריך בדיקה ותיקון, ברם עכ"פ חלקם יכול בעז"ה להביא תועלת, ולו לעורר המעיין לפתח כיוונים נוספים. ויה"ר שיהיה לתועלת.

שלעולם וידבר ה' מוטעם במרכא טפחא ותו לא, הרי וידבר משה מוטעם בזקף קטן. ומצד כללי פיסוק יבשים אין לזה מובן, אולם מצד הקריאה החיה הטעם בזה ברור, שאין ראוי שבשר ודם המדבר אל ה', יוזכר בשטף ובחדא מחתא, "וַיְדַבֵּר משֶׁה אֶל־יְקוָק לֵאמֹר", אלא משה דיבר, ודברו הגיע אל ה'. והנה הטעם משנה לחלוטין את ההרגשה בתיבת היחס 'אל', ומגדיר את עמידת האדם לנוכח ה', והבן.

[4] פעמים מרכא כפולה (נתבאר באות ז' ואות י"ד במאמר המיוחד לטעם זה), פעם אחת קרני פרה (אות ג'), וו' פעמים זרקא כפול (אות ג' וד', וכן אות ט'). וזהו אחוז נכבד מאד, שהרי שלשלת יש ז"פ, מרכא כפולה י"ד פעמים, קרני פרה ט"ז פעמים, וזרקא כפול כ"ז פעמים, ולא באו בס"ה אלא ס"ד פעמים במקראות.

[5] בנחמיה מצינו ו' טעמים, פעם אחת מרכא כפולה (אות י"ב), ד' פעמים קרני פרה (אות ח' וט'), ופעם אחת זרקא כפול (אות י"א). עוד מצינו בעזרא ונחמיה כמה פעמים פזר הבא בזה אחר זה (אות ד' וה').

וכן בכללות ענין ביאה שניה וספר עזרא, מצינו טעמים נדירים נוספים, והם פעם אחת שלשלת (אות ז'), פעם אחת מרכא כפולה (אות י"א), ופעם אחת קרני פרה (אות ז'). עוד מצינו פעם אחת מרכא כפולה בנבואת זכריה, בענין הבחירה בשנית בירושלים (אות י'). וכן מצינו זרקא כפול בנבואת ישעיהו על כורש (אות א'). כללו של דבר, מתוך ס"ד פעמים בכתבי הקודש, י"א טעמים נדירים הם בענין הגאולה בזמן ביאה שניה.

חלק א'

ענין הטעמים- הרגשת 'צורת' הדברים

א) גדר הטעמים בדברי חז"ל 12
ב) נגינת הטעמים- פירוש חי. דברי רבותינו בזה 15
ג) טעמים נדירים, ובביאור ההטעמה המיוחדת שמכניסים בכתוב 16
ד) המנגינה אשר בטעמים מביעה את תוכן הכתובים 18
ה) סדרת טעמים מיוחדת המלאה הרגשה רבתי 21
ו) ליקוט מן המקומות רבי ההטעמה בספר יהושע ובמגילת אסתר 22
ז) אף בטעמים היותר מצויים מורגש התפרשות הכתוב 24
ח) פיסוק הטעמים מעביר את הרגשת רוח הכתובים 28
ט) הטעמה מיוחדת ע"י טעמים חדים ללא אתנחתא 32
י) עוד בהתפרשות הבאה דרך פיסוק הטעמים 37
יא) עוד בענין הדברים העולים מן הטעמים בדברי רבותינו 41
יב) צורת שמיעת התורה, בהאזנה פנימית וחיה 43

חלק ב'

טעמים נדירים ופשר מקומות הופעתם

שלשלת (ז' פעמים)

א. חמלת ה' לחלץ בכח את לוט משקיעותו בסדום 46
ב. גילוי אות שמים בזיווג יצחק 47
ג. תוקף מיאון יוסף ועמידתו בין המצרים 49
ד. איל המילואים שחנך ידי הכהנים לדורות עולם 52
ה. שאגת ה' על החורבן הנשמעת מפי עמוס הנביא 58
ו. עונש בבל- השפחה המתיימרת לירש גבירתה 66
ז. כלי המקדש השבים מחילולם ביד זרים 68

מרכא כפולה (י"ד פעמים)

א. יעקב נבחר להיותו סמוך על שולחן המקום 71
ב. סבלות מצרים גודשים הסאה 72
ג. נדב ואביהו נכנסים לפנים ממחיצתם 72
ד. שורש חטאי דור המדבר, שלא השתחררו מחיי מצרים 73
ה. תחילת האחיזה הארץ, בקביעת שמות ערי עבר הירדן 73
ו. מלכי האומות כורעים ברך לפני מלכות שלמה וחכמתו 74
ז. הצלחה פלאית במלחמות אחאב 75

ח. טובל ושרץ בידו 85
ט. זעקת חבקוק, למה תביט בוגדים תחריש בבלוע רשע צדיק ממנו 85
י. הגערה בשטן והבחירה בשנית בירושלים, בחמלת ה' על אודים מוצלים מאש 86
יא. עזרא הסופר מרבה חכמת התורה בכל ישראל 87
יב. תקומת ציון וירושלים בבנין חומותיה ע"י נחמיה 88
יג. תפארת שלמה וחכמתו הכפולה בדה"י 90
יד. משפט התורה ושופטיה, הפושט בישראל בימי יהושפט, וכל פרשת גדולתו 90

קרני פרה (ט"ז פעמים)

א. הטעמה מיוחדת בשמות, בכתובים שבהם מרכז ענין האדם 101
ב. גדולת בית המלך דוד וסופו של בית שאול 101
ג. הסוף המר והמבוזה של שיירי בית אחאב 102
ד. חיזוק בדק הבית בזמן יואש- יהודה עוד רד עם קל 103
ה. יאשיהו עושה הפסח, ומאחד את כל שבטי ישראל בברית ה' 104
ו. ירמיהו נרדף על נפשו, ואין יכולים לו 105
ז. מלכי הגוים מכירים באלוקי השמים ומביאים קרבנות ביתו 109
ח. נחמיה מתחנן לפקיחת עיני הקב"ה, ובא ירושלימה לכונן את צורת ישראל 110
ט. עמלו של נחמיה לטהר את ישראל מן חילול הקודש, ולהוסיף סייגים בזה 112
י. אלפיים אמה סביבות ערי הלויים נחשבים כמותם 114
יא. חלוקת ארץ ישראל לעת"ל 116
יב. תרומת הקודש שירימו מן הארץ לעת"ל 118
יג. לעת"ל תהיה ירושלים בתוך חלקו של מלך המשיח 119

זרקא כפול (כ"ז פעמים)

א. כורש החל תפקידו ולא השלימו 123
ב. הסערה המורגשת בזרקא 123
ג. סערת אליהו הנביא המקנא לה' 124
ד. הגדולות והנפלאות שעשה אלישע 129
ה. הקרע והאיחוי אשר בין שבטי ישראל 132
ו. המקריב בחוץ נידח מאלוקי ישראל ועמו 133
ז. חילול כלי המקדש ביד בלשאצר 134
ח. נחמות ישעיהו ופורענות ירמיהו 135
ט. פעולת המלכים הצדיקים לבית דוד- יהושפט וחזקיהו 138
י. פעולת המלכים הצדיקים לבית דוד- יאשיהו 142
יא. חידוש המקדש ועיר הקודש- יהוידע ונחמיה 145
יב. יסורי איוב המנקה עצמו מכל נדנוד חטא 147
יג. הזרקא יבוא במקום בר משמעות והרגשה 149

פזר הבא בזה אחר זה

א. פזר מנגן ומחשיב 151

ב. ריבוי שמות המוטעמים בפזר 151

ג. ההטעמה הכפולה מחיה הכל 151

ד. פזרים רצופים אצל הלויים המוזכרים במעשי עזרא ונחמיה 152

ה. עוד בפזרים המופיעים בעליית שבי ציון 153

ו. ריבוי פזרים רצופים במעשה הצלם דנבוכדנצר 153

ז. נבוכדנצר מבקש לעלות על במתי עב 155

ח. הפזרים היותר מרובים, בשמות הלויים והכהנים אשר לפני ה' בכינון המקדש 158

נספח בענין מנגינת הטעמים- תוכן הענינים

א. סימני הטעמים מבטאים את צורת תנועת נגינתם 160

ב. אופי תנועת כל טעם וסימנה 160

ג. התאמת הטעמים לאורך ומבנה הפסוק [טעמים סוערים רחוקים מהאתנחתא. תיבה ארוכה מוטעמת בטעם מתנגן יותר] .. 162

ד. עוד בהתאמת הטעמים לשטף התנועה ומנוחתה 164

ה. המשקל והמקצב שבין הטעמים למבנה התיבות 164

חלק א'

ענין הטעמים- הרגשת 'צורת' הדברים

השייכות בין גווני מנגינות הטעמים

להתפרשות תוכן המקראות

חלק א'

ענין הטעמים- הדגשת 'צורת' הדברים

גדר הטעמים בדברי חז"ל

א) הנה לשון 'טעמי המקרא', ענינו שמטעימות את המקראות ומעניקים את התחושה והחוויה הנכונה בהם, ואיה מקום כל תיבה. ויעוי' נדרים ל"ז ב', "ויבינו במקרא", 'אלו פיסוק טעמים'[6], ובמאירי שם, "ר"ל הטעמים עצמן, שאף הם מורים טעם הדברים והפסקים במקום הראוי להם, כגון באתנח וסוף פסוק וזקף ושאר הטעמים".

ובאמת מלבד הפיסוק שבהם, שמעניק את הטעם והצורה לכל הכתוב, ההדגשות וההטעמות שיש בטעמים מעניקות לפסוק את צורתו, היכן צריך לשים את המוקד, ומהו הטון שיש לקרוא, ואפשר להראות רבות כיצד מפרשות את הפסוק ומעניקות לו את צביונו[7].

ואמרו שילהי מגילה, "כל הקורא בלא נעימה ('כגון טעמי המקראות', רש"י), עליו הכתוב אומר, 'וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם'". ויעוי' ס' היראה לרבינו יונה, דהלכך אף קריאת שנים מקרא, 'יקרא בנגינותיו, כי הקורא בלא זמרה התורה חוגרת שק'. והיינו דבהעדר הטעמים הוא גוף מת הראוי לחגור עליו שק[8], באשר אין בו

---

[6] נחלקו התם היאך מותר ליטול שכר על לימוד המקרא, רב אמר שכר שימור וריו"ח אמר שכר פיסוק טעמים, וע"ז קאמר "ולמ"ד שכר שימור, מ"ט לא אמר שכר פיסוק טעמים, קסבר פיסוק טעמים דאורייתא הוא, דא"ר איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב, מאי דכתיב "ויקראו בספר תורת האלוקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא", ויקראו בספר תורת האלוקים, זה מקרא, מפורש, זה תרגום, ושום שכל, אלו הפסוקים, ויבינו במקרא, זה פיסוק טעמים". ומבואר דדעת רב דניתנו הטעמים מסיני.

אולם בדעת ריו"ח פירשו הראשונים (תוס' ר"ן רא"ש ונימוק"י בע"א שם) דס"ל דאינם מה"ת. ויש שכתבו דעזרא הסופר ואנשי כה"ג סידרו הטעמים. (האברבנאל בהקדמה לירמיהו ד"ה ואמנם, וכן רבים, וראה יד מלאכי כלל רע"ח שהביא כן בשם הראשונים. (והאב"ע (אסתר ט' כ"ז) נקט דאף כל הפסק הפסוקים מעשה עזרא הוא)).

וכפה"נ מקורם דהלא ענין הטעמים נדרש מקרא הנ"ל שנאמר על עזרא, וזה כל ענינו של עזרא בביאה שניה, לבונן ישראל בתורת ה', וראוי היה שתנתן תורה על ידו, וכן כתב אשורית מידו בא וחתם וסידר כתבי הקודש, "הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה.. כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות, וללמד בישראל חוק ומשפט" (עזרא ז' ו'-י'), ומהתקופה של עזרא ואנשי כה"ג, רוב הסדרים הקבועים בישראל, כסדר תפילות ברכות וקידוש ועוד. וראה עוד בזה במאמר בענין מרכא כפולה אות י"א).

אולם מקובל לנקוט דקי"ל דנמסרו מסיני, וכן מבואר בזוה"ק (ויקבל ר"ה ב'), וכ"כ רבינו בחיי (בראשית ה' כ"ט), ובמחזור ויטרי סי' ק"כ, והמהרי"ל בתשובותיו סי' קצ"ב, ועוד, וכן נקטו האחרונים בפשיטות (וראה במגדל עוז ליעב"ץ סוף 'עליית הכתיבה', ובשם הגדולים להחיד"א במערכת ספרים על ס' 'טוב טעם' להמדקדק ר"א בחור).

ובאמת אין בכ"ז נפקותא כ"כ, והדבר ברור שגם אם סידרום חכמי ישראל יהיו מי שיהיו, ואפילו לו יהי כדעת המדקדקים המאחרים זמנם עד אחר חתימת התלמוד, ודאי רוח ה' נוססה בם, ונתקבלו דבריהם בקרב כל ישראל שכך יקראו גוף התורה, ובהרבה מקומות הביאו הראשונים ראיה מן הטעמים. (אולם בגמ' (יומא נ"ב א') מצינו ה' מקראות שאין להם הכרע, ולא הוכיחו מהטעמים, ומאידך בחגיגה ו' ב' בעי ר"ח היאך לקרוא לכתוב 'ויעלו עולות ויזבחו זבחים' וכו', ואמרו שם נפק"מ לפיסוק טעמים ('בנגינות', רש"י, ויעו"ש), וכבר האריכו בזה, עי' בתוס' ובמהרש"א שם, ובריטב"א ביומא ועוד). ובזוה"ק נזכרו אף בשמותיהם בדוכתי טובא, ודרשו בזה דברים נשגבים (וראה בזה בדברי היעב"ץ במגדל עוז שם).

וז"ל ריה"ל בס' הכוזרי מאמר ג' אות ל"א ל"ב, "מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמ"ץ.. והטעמים, בלב הכהנים מפני צרכם לעבודה ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנצטוו 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו', ובלב השופטים מפני צרכם אליהם בדינים.. נראה מקביעות הנקוד והטעמים סדר שלא יהיה אלה מחכמה נעזרת, איננה מערך חכמתנו בשום פנים, ולא יתכן שיהיה מקובל אצל ההמון אלא מרבים רצויים או מיחיד רצוי, ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או נעזר בענין האלוקי..". והיינו שברור הדבר שנאמרו בחכמה אלוקית, ואינם לפי ערך סברת האדם, ולא בחנם נתקבלו על הכל.

[7] והוא מקצוע רחב ויתבאר מזה לפנינו. ברם צריך לדעת כלל גדול בכל כיו"ב, שאף אם לא נעסוק בו לכשעצמו ולא נכיר בקיומו כלל, מידי דממילא הוא שיש לו השפעה על חווית קריאתנו והבנתנו, היכן להתמקד ומהי התחושה העולה מהפסוקים, ולזה עיקר ענינם, והשפעה שאין האדם מודע לה, פעמים הרבה גדולה מהשפעה מודעת וכנודע, והבן.

הלכך הדרך העיקרית שבה נשתדל בעז"ה לילך בקונטרס זה, איננה להמציא פירושים מחודשים ולרמוז אותם בטעמים, אלא להרגיש מה התחושה בעת הקריאה המוטעמת הלזו, ואיזה גוון מכניסה לתיבות. וככל שיותר פשוט ומורגש, מעלי טפי.

[8] הלשון 'התורה חוגרת שק', מקורו בסנהדרין ק"א א' על הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבתי משתאות וכו', ברם כשם שכאשר הופכו ל'כינור שמנגנין בו לצים' (שם) ענינו שמחללו ומרוקנו מתוכן, אף בקריאה בלא טעמים יש בחינה של ריקון תוכנו, ולכך משתמש רבינו יונה בלשון זו.

חיות ונשמה מצד האדם (ראה להלן), והוא הוא 'משפטים לא יחיו בהם', והבן היטב.

ויש דעה בראשונים (הובא בב"י או"ח סי' מ"ט בסוף דבריו), דאע"ג שנקוט שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם ע"פ אף כאשר קורא לעצמו, אם אינו קורא בטעמים, שרי, והיינו, משום שכל צורת הקריאה היא עם הטעמים, ואל"ה לאו שמיה קריאה בתורה.

ויעוי' עוד ברכות ס"ב א', "מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל.. ר"ע אומר, מפני שמראה בה טעמי תורה", וע"ש ברש"י[9], קחזינן כמה עיקרי הוא ענין הטעמים, והיינו משום שהוא הוא נשמת הכתובים ועיקר טעמם והרגשתם, וכדלהלן.

ואמרו בעירובין כ"א ב', "אמר רב המנונא, מאי דכתיב "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף", מלמד שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל, על כל דבר ודבר של סופרים חמשה ואלף טעמים[10]. דרש רבא, מאי דכתיב "ויתר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם ואזן וחקר תיקן משלים הרבה". לימד דעת את העם, דאגמריה בסימני טעמים, ואסברה במאי דדמי ליה". ומבואר, דמעיקר עשיית האוזנים לתורה ביד שלמה, שלימדם טעמי המקרא, והם הם לימוד דעת את העם.

---

[9] וז"ל, "נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים, בין בניקוד שבספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר מהפך, מוליך ידו לפי טעם הנגינה". ולכאורה הא אין ענין בהולכת היד הלזו, וגם אם מסייע הדבר מעט לקריאה בטעמים, האמנם כה חשוב הדבר טפי מכל שאר מצוות שמקיימת היד שלא הזכירם ר"ע.

אולם הענין הוא, מאחר דענין הטעמים הוא נשמת הכתובים, ובהם האדם מרגיש וטועם את דבריהם וכמשי"ת, ממילא הוא שיפוזו זרועי ידיו לקצב ותנועת הדברים היוצאים מפיו, ולא בשפתיו בלבד יאמר אלא בכל גופו יביע את הרגשת הכתובים. ומאז ומעולם לא היו דברי תורה נקראים ונלמדים בהשקט ורוגע אלא ע"י כל עצמותי תאמרנה, תוך כדי שהאגודל חותך בחדות את האויר בשביל למצות ולהגדיר את עומק הענין שנרגיש. וזהו 'מפני שמראה בה טעמי תורה'. כאשר הדבר מוטעם ונחווה בתוכו, אף ידיו שותפים בתורתו.

ואמרו שילהי סוטה, 'משמת ר"ע בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה', ופירש"י, 'זרועי תורה', 'עומק סברא, ולסמוך טעמי תורה שבעל פה על מדרשי המקראות ואותיות היתרים ולשונות המשתנים במקרא'. והוא הוא 'מפני שמראה בה טעמי תורה', וזרוע תורה לו יאתה, להעמיק בסברא עד אשר יחתור בידו להרגיש את ה'נקודה' ולמצוא את שורשה בעומק המקראות. והוא גדר תורה דיליה, תורה שחודרת לתוככי הרגשתו של האדם ושוכנת בתוך מעיו וממילא פורצת בכל גופו, ור"ע הוא שנתייחד בזה, ומכחו תבוא, ולו נמסר ענין ה'תגין' והטעמים שבתוך האותיות (עי' מנחות כ"ט ב' ועוד), 'תורת אלוקיו בלבו' (עי' מו"ק כ"א ב'), והבן.

[ומצינו בתפילתו, "תנו רבנן, המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים. אבא שאול אומר, סימן לדבר, 'תכין לבם תקשיב אזנך'. תניא, אמר רבי יהודה, כך היה מנהגו של רבי עקיבא, כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה מפני טורח הציבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה, מפני כריעות והשתחויות" (ברכות ל"א א'). ומשמע שמישך שייך לענין הכונה בתפילה שפתחו בו, שכריעותיו מתוך לבו וכל כולו נובעות, ואזי נעשים באופן של 'כל עצמותי תאמרנה'. ואף בתפילה יש את ענין אותיות נקודות טעמים, כמו שהאריך בנפה"ח בש"ב פט"ז יעו"ש.

וראה מש"כ בס' מאור ושמש תחילת פ' משפטים, "..בעוונותינו הרבים נתמעטו הדורות ונשכח כל זאת, לא מבעיא שאין לומדים תורה ברתת וזיע, אלא אפילו אינם מתפללים בהתלהבות כמו שמצינו בדורות ראשונים שרבי עקיבא כשהיה מתפלל, אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחויות, דהיינו ברתת וזיע. ובודאי היו לומדים גם כן כך, כמו שמצינו בהרבה תנאים שליהטה אש סביבותיהן כנתינתן מסיני בעת לימודם, הגם שהיו לומדים פלפולי אורייתא"].

[ובאמת ענין שפת הידים וההבעה בכל הגוף תוך כדי הדיבור, מפורסם כענין המאפיין את היהודים למאד, (וידוע שיש לזה שורשים אף בספרי היסטוריה מתקופת הבית שני, שההבעה היהודית היתה תמיד סוערת ורוגשת, והרומאיים לעגו להם על כך), ובפנימיות הדבר, שורשו מכח החיים היהודיים העמוקים, שאין סברתם ענין קר וחיצוני להם, אלא מגלם את כל עצמותם. בחכמת הלב האמיתית, כל הווית האדם נמצאת בתוך סברותיו, לכך כל גופו רוגש ומביע אותם. וכל אחד רואה מה בין לימוד בבית מדרש לבין לימוד האוניברסיטה.

הדיבור הוא זמן של חווית תוכן בכדי להעבירו הלאה, לכך בין אם ירצה בין אם לא ירצה לא רק פיו ידבר. ללא כל הקדשת מחשבה האדם חש מהי התנועה המתאימה, אצבעותיו ממחישות כל העת את המילה היוצאת מפיו, כל רעיון שהאדם חווה, ממילא יביע אותו בכל כולו. העם היהודי הוא החוויתי והעמוק ביותר, רעיונותיו אינם פילוסופיה שכלתנית קרה ויבשה אשר תמצא אף אצל העכו"ם, ומעצם מהותה כליה מוגבלים ודלת תוכן תהיה, אלא דבר הנחווה בכל עצמותם. יותר מאשר הם מצטיינים בשכלם החריף, יש להם את הווי החיים העמוק והפנימי ביותר].

[10] ובמהרש"א שם, "..ונראה נמי דפי' מלת טעמים לאו היינו טעם הענין, אלא פיסוק טעמים כגון זרקא וסגול כו' שיש לנו, היה לו לשלמה ה' ואלף פיסוק טעמים, והיינו דכינה אותן שירו, דפיסוק טעמים לפי התנועות של הפיסוק הוא ממש שיר, ובנדרים מוכח שהן מן התורה מדכתיב ויבינו במקרא וגו', ודקאמר נמי בסמוך דאגמריה בסימני טעמים היינו נמי ע"י פיסוק טעמים, ונקט ליה הכא גבי דברי סופרים, לרבותא דאפילו בד"ס היה לו פיסוק טעמים וכ"ש בד"ת, ודו"ק". והיינו, דהלא עיקר ההבנה והכניסה לתוכו של הענין, היא דרך המנגינה וה'צורה' שהדבר נאמר, על כל דקותו ואופייו.

ובספרים ידוע שיש בתורה ד' חלקים, אותיות תגין נקודות וטעמים, והטעמים הם בחינת הנשמה, אשר בהם המקראות חיים באדם, בהיותו קורא וחש אותם, והוא הענין המכונה תורה שבע"פ, אשר בה מקבל הכל את נשמתו וצורתו הפנימית[11]. "הנה התורה כלולה מנפש רוח ונשמה, אותיות ותגין הן גוף ונפש, ולכן התגין דבוקים בס"ת, ונקודות וטעמים הם נגד רוח ונשמה, והן באין רק בקריאת התורה ע"י האדם"[12]. (הגר"א בביאור אגדות לב"ק י"ז א').

והאריך בזה תלמידו הגר"ח מוולאז'ין, בנפה"ח ש"ב פט"ז. [ונעתיק מעט. "ולכן נקראים טעמים, כמו שהטעם והפירוש של כל ענין הוא השכל הנסתר שבענין, שמתוכו יוכל האדם להבינו במחשבתו", וע"ש בארוכה].

ומקור הדברים מהזוה"ק בכ"ד[13], וכגון בהקדמת תיקוני זוהר ח' א', "וטעמי אינון נשמתין ונקודין רוחין ואותוון נפשין". ושם תיקון צ"ט ק"ה א', "וטעמי אינון מסטרא דכתר, ונקודין מסטרא דחכמה, ואתוון מסטרא דבינה". [ואכן בזוה"ק בדוכתי טובא מאריך בענין הטעמים, מה שלא נמצא בדברי חז"ל בשום מקום שעסקו בזה. והיינו שענינם הפנימיות הנסתרת ובהם תלוי כל דקות הענינים, וראוי העסק בזה לס' הזוהר דייקא].

וכך הוא המידה, דדוקא דרך שטועמים הענין וחשים אותנו בתוכנו במלואו, מזה יבוא הדקות ועומק הפנימיות. וזהו בחינת תורה שבע"פ, שבה דוקא החוויה והתפיסה החודרת באופן היותר ממשי ומורגש[14], ונכנסת לתוכו של אדם

---

[11] והיינו, באשר בטעמים אין דבר העומד לכשעצמו, וכולו גוון ומנגינה הטמון בתוך המילים, אולם זהו כל התוכן הפנימי שלהם, ובהכי ננסך בו משמעותו. והוא הוא בחינת נשמה. והבן.

[12] עוד הביאו מדקדוק ופירוש עה"ת להגר"א, "וכמו שהעולם נחלק לג' חלקים, דהיינו שמים ורוח וארץ השפלה, כן האדם מתחלק לג' חלקים, דהיינו נפש רוח ונשמה, וכמו כן התורה נתחלקה לג' חלקים, דהיינו אותיות ונקודות וטעמים, והאותיות הם כמו גוף האדם, והדגושים הם כמו רוח האדם, וכמו שהרוח הוא עיקר האדם, והרוח הוא רוח החיוני שהאדם שבו הרוח יכול לילך לכל מקום שירצה, והוא כוח התנועה, שהאדם מתנועע לכאן ולכאן, כמו כן הנקודות מנענעים האותיות ובהם חיים האותיות, כי האדם מנענע האותיות בנקודות, והטעמים הם כמו נשמה שבאדם, והיא נפש המשכלת, שבו אדם משכיל לאיזה דרך הוא רוצה לילך.. כמו כן הטעמים בהם אדם יודיע באיזה מקום יוליך האותיות, אם למעלה או למטה".

[13] ובאמת בספרי תורת הפנימיות (כגון כתבי האר"י ועוד) זהו אחד מן היסודות והמונחים השכיחים, שיש ד' עולמות, טעמים נקודות תגים אותיות, ובר"ת טנת"א (וזהו שם אחד מהשערים היסודיים בעץ חיים לרח"ו), ומקביל לאצילות בריאה יצירה עשיה. והדברים ידועים לכל מי שמכיר אף לפו"ר את השפה והמונחים.

[14] וכבר ידוע מהשל"ה ועוד, דכאשר משתמשים בלשון טעם לעומק טעמי תורה וכן כל כיו"ב, איננו משל ולשון מושאל מהטעם הגשמי אשר במאכל, אלא 'טעם' הוא מושג, כשם שראיה ושמיעה מושגים הם, וגם כאשר משתמשים בלשון עין ואף וכיו"ב כלפי מעלה, האריך השל"ה (תולדות אדם בית נאמן יעו"ש) שאיננו מושאל, וענינם מעיקרא הוא הגדרת תוכן מושג הראיה והריח וכו' ברעיון העקרוני, וצורתו זו מהותית היא, ויש לה השתלשלות ומימוש בכל הרובדים, בין בעליונים בין בתחתונים.

ונעתיק מעט מדבריו שם, "ואין זה מן התימה, כי אפילו בכלים הגופניים האלה אשר בנו, לא יקרא עין מפני העין ממש, אלא מפני [כח] הראות, הנקראת 'עין' באמת, וכן לא תקרא היד יד מפני היד בעצם, אלא הפעולה הנמשכת מהיד, היא תקרא יד באמת. וראיה לזה אמרו רבותינו ז"ל בגיטין, פרק המגרש (פ"ה ב'), ידים שאינן מוכיחות הוויין ידים או לא הוויין ידים, רצונם לומר, ענין לקיחה" ע"כ. והוא פשוט למתבונן.

והיינו, דמושג הטעם היינו הכניסה הפנימית לתוכו של הענין להרגיש אותו בפועל, וכך מתחבר ומתמזג עם אשר טועם, ונכנס הדבר עצמו ממש לתוכו של האדם, ובכ"מ 'טעם' הוא הביטוי היותר מוחשי לתפיסה, ('טוב טעם ודעת למדני', 'טעמו וראו כי טוב ה'', 'וטעם זקנים יקח', וכיו"ב), אשר ענינו להרגיש את תוך הדבר ולחוות אותו ממש. [ולשון 'מה טעם', יסודו מהי נקודת חוויתו הפנימית של הדבר, וכן השימוש בתיבה זו בכ"ד, ומה שרגילים לפרשו בימינו להסבר חיצוני, אינו נכון בשפת לשה"ק המקורית]. והוא הנתבאר בהערות הקודמות, דלא לחנם בא האדם לתנועת ידים להביע את הטעמים, אלא ממילא הוא שפורץ ממנו וממלא אותו.

ובירמיהו מ"ח י"א, "שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו.. על כן עמד טעמו וריחו לא נמר". והיינו שהטעם הוא עיקר צורתו ואופי חיותו (ואח"כ הריח), וע"ז קאמר דנשאר בצביונו ומהותו. וכן מצינו, "לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך" (תהלים ל"ד א', וכעי"ז בשמואל א' כ"א י"ד), וענינו, ששינה את אופי הנהגתו וטיב צורתו, וזהו הנקרא 'טעם'. וכן מצינו פעמים הרבה בלשונות רבותינו, שלפירוש זה אין טעם וריח וכיו"ב, והיינו שאין מרגישים בו תוכן (ובכל כיו"ב מוקדם הטעם לריח, והבן).

ובאמת אף במאכל בפועל נחשב הטעם שבו לחלק מעיקר שם אכילתו, וקי"ל טעמו ולא ממשו אסור מדאורייתא, אלא שאין לוקין עליו (חולין ק"ח א'). והיינו שאף זה בחינה של אכילת הדבר וקבלתו בתוך גופו, באשר הטעם הוא מהותו ותוכו. והוא הוא גדר סוגיית 'טעם כעיקר' (פסחים מ"ד ב').

ויעוי' בדברי הרשב"א חולין צ"ח ב' שהעתיק ד' הראב"ד בביאור האי ענינא, "אבל כל היתר שמקבל טעם מן האיסור וטעם האיסור ניכר בו, טעימתו זו היא הכרתו, כדכתיב "וחיך אוכל יטעם לו", אין חשיבות האוכל אלא בטעמו". [ואין המכוון שאין כאן ביטול כיון שניכר, דהא לא ניכר ועומד לעצמו להיות מובדל מהשאר, וברור שהענין הוא שהטעם מגדיר בעיקר מהות הדבר, וכפי שאנו טועמים בו כך הוא בא ומתקבל אצלנו, ולכך יש סברא דההיתר נעשה איסור].

להתמזג עמו שיטעם הוא בקרבו את התורה, וכן טעימת דקדוקי המצוות בפועל והעסק בהם, הם אשר מכניסים את האדם לחיות במקום הזה[15], וכך באים לסבור את פנימיות ודקות התורה. לא רק את גוף הדברים, אלא אף את הרגשתם וצורתם, שאיננה עוברת במילים, והוא המכונה נשמתם, ובפנימיות טמון בתוך זה כל העומק והעומק דעומק. והבן היטב.

נגינת הטעמים- פירוש חי. דברי רבותינו בזה

ב) ונעתיק מס' הכוזרי מאמר ב' ע"ב, בענין הגדרתם וענינם היסודי של הטעמים. "מפני שלדברים הנאמרים מעלה על הדברים שבכתב, וכאשר אמרו, 'מפי סופרים ולא מפי ספרים', מפני שנעזרים בדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסקה, ובהתמדה במקום הסמוך, ובחוזק הדבור ורפיונו, וברמיזות ובקריצות, מתמיהא ושאלה והגדה ויחול והפחד ותחנה...

ובשארית הזאת אשר נשארה מלשוננו הנוצרת הברואה ענינים דקים ועמוקים, נטבעו בה להבין הענינים ולהיותם במקום המעשים ההם שהם פנים בפנים, והם הטעמים אשר יקרא בהם המקרא, מציירין בהם מקום ההפסק והסמוך, ומפריד מקום השאלה מן התשובה, וההתחלה מן ההגדה, והחפזון מן המתון, והצווי מן הבקשה..".

והיינו שהטעמים מעבירים את המקראות באופן של דיבור חי, שאפשר לשמוע בו את תחבירו הנכון ואת מנגינת הדברים, ומורגש בו הגוונים הדקים שאינם עוברים מן הכתב.

והנה בדר"כ הדגישו את מעלת הטעמים בפיסוק ותחביר, והיינו משום שזהו הדבר היותר בולט וחשוב אשר בהם, שעל ידם מקבל הפסוק את סדרו ומבנהו. ברם טעות היא לסבור שלפי הפשט כל ענינם מסתיים בזה. וכשם שמעלת הדיבור החי על פני הכתב, איננה מסתיימת בכך ששומעים את הפיסוק והמבנה, אלא הרבה יותר מזה, וחלק נכבד ממנו הוא הצליל הנלווה לכל תיבה אשר חלק ממשמעותה הוא, ומהו המילים המודגשות שהם עיקר המשפט וכיו"ב, אף המתבונן בטעמי המקראות רואה, שמעניקים הם לשומע את הגוון והצליל אשר בפסוק, מהם המילים שיוצרים את עיקר האווירה ומהו אופייה, ומכוונים הם אותו ליתן לב לתוכן העיקרי שמעבירים המקראות[16].

וראה באלשיך בראשית כ"ד כ"א עה"פ "וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵהַ לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיַח ה' דרכו", "..וזהו אומרו מחריש בטעם זק"ף גדו"ל כמרים קול ומתמיה על הדבר..". וראה עוד בפירושו לבראשית מ"ב כ"ח, שאמרו אחי יוסף "מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ", "ואם נדקדק אומרו מה זאת, וגם בטעם תביר במלת זאת. נאמר.. בהמשך הכנעה משוכה ברמז טעם תביר.. מה זאת בירידה ושפלות כרמז התביר.. " (ואין כוונתו לרמז בעלמא, אלא באמת זהו מורגש בצליל התביר כאן, שיש כאן תביעה היורדת וחודרת[17]).

ובאמת דעת הרשב"א והרא"ש שילהי ע"ז דהיכא דיש בו טעם האיסור, נאסר אף בהנאה ולא באכילה בלבד (וראה בקוב"ש פסחים אות קע"ה שנתקשה בביאור דעתם), אולם הביאור הוא, שאין זה הלכה בגדר אכילה דאזלינן בתר הטעם ובזה חשיב אכילה, אלא כל עצמו של הדבר מוגדר בטעם, וחשיב שיש כאן גוף הדבר, ואסור לקבלו אף בהנאה. ואכ"מ יותר.

[15] והארכנו במק"א. וכשם שבספר תורה דוקא הדבר שנקרא ע"ש החוש היותר גשמי מורגש ונחווה, הוא הוא נשמת הדברים, שכך הוא כלפינו, ורק ע"י הטעם שיחווה האדם, נבוא ל'תוך', ומתחבר תורה שבע"פ עם תורה שבכתב, והתבונן בזה.

וז"ל הגר"א בס' יהל אור ליקוטים לס' שמות, "טעם למה הלולב והדס וערבה באגודה ולא האתרוג, כי היא נתנה לאדם לחברה, כמ"ש 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבנ"א', וכן תש"ר עם תש"י לחברן ג"כ ע"י האדם שקשור וחבוש בשניהם, וכן נקודות וטעמיהם לאותיות ע"י קריאת האדם, וכן תורשב"כ עם תורשבע"פ, וכמה בחינות הן שבכל אחת בחינה אחרת, וכללן תרי"ג והפרטים רבים".

[16] וכל זאת מלבד המנגינה הכללית, שמתאימה לאופי היום והרגשת ענינו, אולם כמובן אינו משנה את עצם התפרשות הפסוקים. ונעתיק תשובת החת"ס (ח"ו ליקוטים סי' פ"ו), ששלח לחותנו הגרעק"א מה שהשיב כנגד המחדשים, "ואני לא ידעתי שום שינוי, כי לעולם מנגנים זרקא כמשפטה וסגול כמשפטו, רק בט"ב מנמיך קולו כאבל המדבר, ובר"ה וי"כ כעומד נידון לפני המלך, ובמגילת אסתר בניגון של לב שמח, ובס' יוסיף אומץ איתא שהיה מקובל על כל מגילה מה' מגילות ניגון אחר, אבל לעולם הנגינה נשארת במשפטה בלי שום שינוי, רק השינוי בהרמת קול כמקובל לנו מאבות אבותינו". ע"כ.

והיינו, שהקריאה תבוא באופן הראוי להרגשת תוכן הכתובים לפי מהות היום. ויש פסוקים ידועים במגילת אסתר שנקראים בניגון מגילת איכה, בכדי להרגיש את האווירה השוררת בהם (ברם אף זה חלק מענינו של יום, בכדי להרגיש את מה שחוו היהודים, כיצד נהפך מאבל למשתה ושמחה, והבן). אולם אף מעבר לזה, סגנון הטעמים מתאים לתוכן הראוי להרגיש בפסוקים, וממילא יש בו כעין פירוש עליהם בהרבה מקומות, וכמשי"ת.

ומ"מ יש דמיון מסויים, באשר מעבר לפירוש ענינם הוא ההרגשה בצלילי הענין, באופן שמחבר ומכניס לתוך הפרשה, לחוות אותה ולהכנס למקום זה. וממילא מתפרשת ומקבלת גוון עמוק ו'חי' יותר, ויכול ליתן למקראות תמונה אחרת לגמרי.

[17] וראה בנספח בענין מנגינת הטעמים, בהגדרת מנגינת התביר. ועוד מצינו כיו"ב, כגון דברי שמואל לשאול "וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי־מָשַׁח יְהוָה אֹתְךָ לִנְגִיד עַל־נַחֲלָתוֹ", ואפשר שלא במקרה יצא שמוטעם ה'מה' בתביר, וזהו גופא ענין המפסיק שבה הכא, להדגיש את התביעה הנוקבת

נמנע אצלו ממאן בו בתכלית המיאון[23], שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה, כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו".

וכעי"ז פירשו במדרשים מזמן הראשונים, יעו"ש במדרש לקח טוב, "וימאן'. מיאון אחר מיאון הרבה פעמים, דכתיב בפסיק ובשלשלת. בדבר עבירה ממאנין, בדבר מצוה אין ממאנין". וכ"ה במדרש שכל טוב, "וימאן. טעמו בשלשלת, מיאון אחר מיאון, וכן אתה דורש ויתמהמה".

ויעוי' עוד מש"כ בזה הגרח"ק שליט"א בספרו טעמא דקרא פ' וירא, "ויתמהמה, טעמו שלשלת, ועוד ג"פ בתורה ויאמר וימאן וישחט. וראיתי בספר א' דשלשלת מורה להארכת הענין, ועפי"ז נראה לפרש את כולהו, ויתמהמה, שהתמהמה יותר מן הראוי. ויאמר, שהאריך בדבריו הרבה אלא שלא הספיק לסיים ובאת רבקה, כמ"ש טרם כלה לדבר וגו'. וימאן, משום שמיאן בתוקף הרבה שלא תפציר בו יותר. וישחט, משום שהאריך בשחיטת השלמים יותר מהעולה והחטאת, כדי שיצא הרבה דם שהיה צריך להזות ממנו על התנוכים והבהונות. [ואע"ג דבכל הזבחים קי"ל ביומא מ"ח א' דלכתחילה צריך לקבל כל הדם, עי' במאירי שם ל"ב ב' שאינו אלא מדרבנן. הערת ח"א].

ועוד ג' בנ"ך, נבהלו בישעיה י"ג, י"ל ע"פ מכילתא פ' שמעו עמים כעס של העכו"ם שאין בו רצון והוא בהלה ארוכה ע"ש. ויאמר בריש עמוס, י"ל משום שנתנבא בזה זמן רב קודם וע"י זה הוחזק לנביא כמ"ש הגאון מלבי"ם ז"ל, וזהו ויאמר באורך. ואמר לה בעזרא (ה' ט"ו), גבי כורש שאמר לדניאל שיטול כלי ביהמ"ק [והוא ששבצר כמ"ש בפסיקתא וברש"י שם א' ח']. כדא' בילקוט אסתר פ' ותמאן שכשהיה כורש עדיין אצל נבוכדנצר א"ל דניאל שימלוך ויוציא כלי ביהמ"ק, וזהו ואמר ליה מזמן מרובה". עכ"ד.

ואולם באמת אף שנאים הדברים, לבאר כך בכל מקום הוא קרוב לדרש[24], ובדרך הפשט, אינו מדוקדק לומר דענין השלשלת לא בא אלא להאריך הזמן שאירע, אלא ליתן תוקף ואלימות למעשה זה, וכמו שכתבו הראשונים דענין השלשלת דהיה יוסף ממאן בתכלית המיאון, או משום הבהלה והפחד מעונש (וקרובים הדברים), ולא דוקא משום שהאריך בו. ובא טעם השלשלת בדבר בעל חריפות ועוצמה עזה, שיש בו משמעות מהדהדת. ויש לפרש בקירוב לדרך זו את ענין השלשלת בכ"מ. ויתבאר בעז"ה בחלק ב'.

ונביא עוד מה שדרשו רבותינו בביאור ענין טעם המרכא כפולה. יעוי' במשך חכמה בראשית כ"ז כ"ה, "ויבא לו יין', מרכא כפולה, יעויין זוהר הקדוש פרשת בלק דף קמט בשם הינוקא, ופשוט. דהשותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן, שניים, דרך ארץ (פסחים פ"ח ב'). לכן הפסיק, והוא הביא לו הכוס שתי פעמים ששתה בשתי פעמים, ופשוט".

ובטעמא דקרא ס"פ שמות "למה תעשה כה לעבדיך', תעשה טעמו במרכא כפולה, משום שאמרו לו למה תעשה על ב' הדברים, כמ"ש תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו".

עוד שם שמיני, י' א', "אשר לא צווה אותם', תיבת 'לא' טעמו במרכא כפולה, וי"ל עפמש"כ בס' הדר זקנים מבעה"ת אשר לא צוה אותם, סרס המקרא ודרשהו, אשר צוה אותם לא תקריבו, ומשמע אשר לא צוה אותם לשון אזהרה כו' ע"ש, ולכך טעמו מרכא כפולה, שתיבת לא מתפרשת שלא ציוה וגם מתפרשת שציוה לא כנ"ל".

עוד בטעמא דקרא בס"פ מטות. "ויקרא לה נבח בשמו'. פירש"י וכ"ה במדרש רות, שלא נתקיים לה שם זה. ונראה דהיינו בימי משה כדמוכח בפ' דברים שלא נזכר עיר זו וכן מוכח בדה"א ב' דקרי לה קנת ובנותיה, אבל אח"כ נתקיים השם כמ"ש בשופטים ח' מקדם לנבח ויגבהה. וי"ל דלכך טעמו במרכא כפולה, שקרא לה נבח ואח"כ נתבטל השם, ואח"כ חזר וקרא לה נבח ונתקיים".

ברם מלבד ד' הפעמים הללו שמופיע מרכא כפולה בתורה, כבר הביאו שהטעם מרכא כפולה נמצא בתורה פעם נוספת בפרשת שלח ['הלא טוב לנו שוב מצרימה'], וכן בנ"ך ט' פעמים[25]. וע"פ הפשט נראה דיש בו בטעם זה להדגיש הדבר, והתיבה המוטעמת איננה פרטית, אלא בה עומד מוקד הענין, ומדברת היא אלינו ליתן לב למשמעות העצומה שנושאת.

---

[23] ויעוי' בפירוש האלשיך שם, "וימאן וילפת בשומעו, כשלשלת שעל התיבה. והנה יוסף התנהג בחכמה והוא כי דרך אנשים בבא רשע או אשת כסילות לפתותו לדבר עבירה והוא לא כן ידמה, כי יתן טענות נגד המפתה להשתיקו. אך לא זו הדרך להציל את נפשו מעשות רע, כי יקרה יהיה המפתה איש לשון, שבשפת חלקות ישחית דברי הנפתה הנעימים וילכד ברשתו. אך אשר מוח לו בקדקדו לא יעשה כן כי אם מיד יחליט אומר, למאן ולומר שלא יעשה בשום פנים גם כי ינוצח. ואחרי כן אם ירצה יסדר גם כן טענות נגד המפתה, וזה היה ענין יוסף כי ראשונה החליט וימאן כמי שקושר עצמו בשלשלת, ואחר כך אמר טענות הן אדוני כו'..". וראה עוד בסוף דבריו שהוסיף לפרש ע"ד הרמז, 'כאומר ברמז שהוא נותן שלשלת עון בצוארו'.

[24] וראה עוד בשו"ת בנין שלמה להג"ר שלמה הכהן מוילנא (בחידושים עה"ת שבהקדמה השניה), שעמד הרבה בביאור הטעמים הנדירים, ומפרש בפירושים נאים כל המקומות שנזכרו שלשלת ומרכא כפולה בתורה. אולם עדיין צריך ביאור ע"ד הפשט ממש.

[25] וארבעה פעמים יבוא אצל תיבת היחוס 'לו' או 'לה', עוד ארבעה ב'לא', פעם אחת ב'זה', ועוד חמשה ב'תעשה' 'טוב' 'אלה' 'ריב' ו'לב'. ולעולם יבוא לאחר דרגא ויחדד את ההדגשה בתיבה שלאחריו. ויתבאר הטעם בכ"ז בסוף הנספח בענין המשקל המוזיקלי של הטעמים.

והדברים ארוכים על כן נתייחד להם מקום בפנ"ע בחלק ב' אשר בקונטרס זה.

ובבראשית ה' כ"ח, "וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ" **ויעו"ש בדברי רבינו בחיי**[26]**, בטעם שתיבת 'זה' מוכפלת בטעמים (תלישא וגרש)** [27]**. וכיו"ב בשמיני י' ד'**, "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קְרֹבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה". **וע"ש בבעל הטורים**[28] **מפני מה 'קרבו' כפול בטעמיו (תלישא וגרשיים). ויתבאר עוד בהערה ובאות הבאה.**

המנגינה אשר בטעמים מביעה את תוכן הכתובים

ד) ונציין עוד כמה דוגמאות בולטות המזדקרות לעין, שניכר במנגינת הטעמים את מהות הדברים. הרי אין ספק, שכאשר אנו רואים שתיבת 'אנא' המוזכרת בתורה פעמיים בלבד, בשניהם מוכפלת היא בטעמים, בבקשת אחי יוסף בסוף בראשית (נ' י"ז) "אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וַחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְּמָלוּךָ", **ובבקשת משה לאחר חטא העגל (שמות ל"ב ל"א)** "אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה", **וברור שנגינת מונח פזר (בבראשית) ומונח רביעי (בשמות) בתיבה אחת, יוצרת מנגינה של תחינה ובקשה באופן בולט. 'אנא'**[29].

---

[26] וז"ל, "ומפני שהיה נח עשירי, והעשירי קדש לה', ע"כ הזכיר בו מלת "זה" כלשון "זה אלי ואנוהו". כלומר זה ינחמנו בזכות זה, ולפי שמלת "זה" כוללת שתי כונות אלו, נכתבו במלת "זה" שני טעמים. ואל יהא דבר זה קל בעיניך, שכל התורה כלה רמיזות וענינים שכליים נאמרים בהשגחה גמורה למי שמתבונן בספר תורת האלהים, וע"ז דרשו רז"ל שגם הטעמים שבתורה נתנו מסיני, והוכיחו זה ממה שכתוב "ושום שכל", "ויבינו במקרא". ודרשו כן ושום שכל, אלו הפסוקים, ויבינו במקרא, אלו פסקי טעמים".

וע"ד הפשט יותר היה נראה, שהוטעם ה'זה' באופן שמצביע בצורה מובהקת, 'זה' האיש שעבור פעולתו מתגלגלים הדורות והולכים. כאן באנו לתכלית, לאיש אשר ממנו יבוא תיקון העולם והאדמה, ולצורכו כל הדורות הללו שנכתבו עד כה. והבן.

[27] ענין כעי"ז מצינו במלכים ב' (י"ז י"ג) "וַיָּעֵד יְקוָק בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל־נְבִיאִי כָל־חֹזֶה לֵאמֹר שֻׁבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְשִׁמְרוּ מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי", הנה אף ה'שבו' מוטעם בטעמים כפולים, תלישא וגרש, והענין ברור, היה כאן תחינה זועקת, שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל, השכם ושלוח הזהירם הקב"ה ע"י נביאיו, עד שהגלה את עשרת השבטים מעל אדמת ישראל, כמסופר בפרק זה, שמתאר את גלות עשרת השבטים לאחר שמיאנו בדבר ה' לאורך ימים ושנים (ע"ש במקראות).

עוד נמצא גרש ותלישא בשני מקומות. "זֹאת הָעִיר הַעֲלִיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמֶרֶת בְּלִבָּהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵין| הָיְתָה לְשַׁמָּה מִרְבֵּץ לַחָיָה כָּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ" (צפניה ב' ט"ו). ורוב נבואת צפניה קאי על חורבן ממלכות הגוים אשר הרעו לישראל, ופסוק זה בפרט קאי על ממלכת הצפון אשור ונינוה, יעו"ש. ומורגש היטב שה'זאת' מבטא פליאה רבתי, הכיצד זאת היא גאון ממלכות, הכיצד היתה למעון תנים. [ומי שיודע כמה עצומות היו ממלכות אלו בשעתן, וכיצד פני עריהם כיום, אינו צריך שיסבירו לו את ההטעמה הרבתי הלזו בתמיה הפורצת מאליה. הזאת העיר?].

עוד נמצא בפרק האחרון ביחזקאל (מ"ח י'). "וְלֵאלֹה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ יְקוָק בְּתוֹכוֹ", וקאי על חלוקת הארץ לעת"ל לי"ב שבטים, וע"ז קאמר דמתוך נחלת יהודה יהיה תרומה שירימו לה' לנחלה, שטח של כ"ה אלף אמה וכו', ויהיה לכהנים, ובתוכו יהיה ביהמ"ק, ומוטעם היטב הדבר אשר לאלה דייקא ינתן התרומה, משום שהוא מרכז א"י ובזה כולה סובבת סביב ה' (וכענין המשכן בעת המסעות במדבר), כאשר ניתן השטח במרכזה 'לאלה', לכהני ה', ובמרכזם ביהמ"ק. והוא עיקר חתימת נבואת יחזקאל. ויתבאר בארוכה בחלק ב', במאמר בענין קרני פרה אות י"ב, יעו"ש.

כללא דמילתא, תלישא וגרש הבאים יחדיו, ענינם כעין הצבעה באצבע הצועקת בחוזקה, והבן.

[28] וז"ל, "'קרבו', יש בו ב' טעמים, מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא הטילו בהם חנית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ (תו"כ)". והיינו, שהוטעם ה'קרבו' למאד, משום שמיתת נדב ואביהו היתה משום קירבה יתירה שלא במקום, ובזה ראו הכל הזהירות הנדרשת בקירבה לפני ה', (ואף פרשת אחרי מות פותחת במיתת בני אהרן, משום שענינה אופן הקירבה הנכון לבוא לפניו יתברך), ולכך הוטעם שמכאן ואילך ה'קרבו' קיבל משמעות חדשה הצועקת זהירות כפולה ומכופלת, והבן. [וראה עוד בחלק ב' במאמר בענין מרכא כפולה, מפני מה מוטעם ה'לא' בפרשה שם, ולהלן אות ח' בענין האתנחתא אשר גבי מיתת נדב ואביהו, ובהערות השייכות לענינו, והבן].

[29] הדבר אינו מסתיים בהטעמה בעלמא לתחינת 'אנא', אלא באמת היותו לשון כה נדירה, היינו משום שלא באה אלא במקומות מיוחדים של בקשת סליחה גדולה ומשמעותית.

וענין שני אלו, ה'אנא' של חטא העגל הוא פשוט וברור, שהרי היה ממש עלובה כלה מזנה תוך חופתה, ורחמים גדולים משה נזקק לעורר ולבקש על ישראל שישא ה' פניו אליהם לאחר שהפרו בריתו לאלתר. וה'אנא' של בקשת האחים מיוסף לאחר פטירת יעקב שימחל להם על מכירתו, יש בה ענין רב משמעות, שהרי הפילוג הזה בין דרכי האחים וצורת הנהגתם סימן לדורות הוא, וכל התחלקות מלכות יוסף ומלכות יהודה ממנו באה, וחטא זה לדורות הטביע רישומו, וההתפייסות המלאה בין

וכאשר אומר הכתוב "עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה.. כְּשַׁלְּחוֹ כָּלֹה גֶּרֶשׁ יְגֵרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה" (שמות י"א א'), בודאי לא בחנם מוטעם 'כשלחו' לבדו בפשטא זקף קטן (אשר בדר"כ יבוא בשתי תיבות), מה שמעניק לו צליל מאורך ומתנגן, וכן 'כלה' מוטעם בזקף גדול, ו'גרש' בתביר, וכ"ז מעניק לכתוב צליל מדגיש חותך ופסקני, יציאת מצרים תהיה מוחלטת ושלמה, לא כנדיבות לבו של פרעה לשחרר חלקם תבוא, אלא מוכרח הוא ע"פ ה' ביד רמה, בין ירצה בין לא ירצה, יגרש אתכם לגמרי עד בלתי השאיר שריד. הטעמים מעבירים לאדם את כל התחושה העצומה שיש בתיבות הללו, שעליהם היה עיקר המו"מ בכל עשרת המכות.

וראה עוד בסיום מלאכת המשכן, "וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד" (שמות ל"ט ל"ב). והן 'ותכל' והן 'עבודת' מוטעמים בזקף גדול, וצירוף תכוף זה הוא דבר לא מצוי כל כך, ומציין את השלמת המלאכה עד תומה במלואה, עד לא נותר דבר. (וההדגשה נותנת תחושה שבזה אירע דבר במציאות ותבוא לשלימותה, כלה ונשלם כאן העולם בצורתו המלאה[30]. ויש בזה פנימיות רבה מאד כמובן, אולם הכל קיים אף בתוך רובד הפשט).

ומצינו עוד כעי"ז, "וַתְּכֶלֶינָה שֶׁבַע שֳׁנֵי הַשָּׂבָע" (בראשית מ"א נ"ג), ואילו לאחריו "וַתְּחֶלֶינָה שֶׁבַע שֳׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא" (שם נ"ד), מוטעם בגרש שמחבר יותר להמשך, והיינו משום דראוי לציין שהדבר תם וכלה, ע"י זקף גדול. ואילו עוצמת תחולתו של הדבר הבא ושורר במלא עוזו, מצויינת בגרש[31], והבן. (אגב, ידוע שע"פ פשט נכתב ותכלינה ותחלינה משום לשון נופל על לשון, וכיו"ב בדוכתי טובא, שחורזות התיבות וקרובות בצלילם[32], והוא כלל גדול בהבנת פשט לשונות

שבטי ישראל שימחלו ויכירו זה בדרכו של זה, היא דבר גדול מאד, שעדיין אנו ממתינים לו. [וראה עוד בחלק ב' בענין זרקא כפול, שזה ענין הזרקא כפול על 'אבל אשמים אנחנו על אחינו', שאף הוא ההכרה בחטא שחטאו ליוסף].

ועוד נמצאת לשון זו בכתובים חמשה פעמים. בהלל הגדול פעמים, "אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא" (תהלים קי"ח כ"ה). והוא בקשה גדולה בסוף ההלל. ועוד נמצא ג"פ בעת שגלו ישראל מארצם, וביקשו דניאל ונחמיה רחמים עליהם, והתוודו על כל אשר חטאו. דניאל ט' ד'. נחמיה א' ה', ושם ט'. יעו"ש. (וראה בחלק ב' במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה, ובענין קרני פרה). ואמנם שני טעמים ליתא אלא כאשר נזכר 'אנא' בתורה. אשר בה הוא ענין שורשי ביותר.

[30] וידוע שלשון 'ותכל' מקביל ללשון 'ויכולו השמים'. וכ"ה במדרש, "את המשכן', שהוא שקול כנגד העולם.. בשביעי כתיב 'ויכולו השמים' וגו' ובמשכן ותכל כל עבודת משכן וגו', בבריאת עולם כתיב ויברך אלוקים, ובמשכן ויברך אותם, בשביעי ויכל אלוקים, ובמשכן ויהי ביום כלות משה.." (במדב"ר נשא י"ב).

"שבע חנוכות הם, חנוכת ברייתו של עולם דכתיב 'ויכולו השמים', ואין ויכלו אלא לשון חנוכה, דכתיב 'ותכל כל עבודת', חנוכת משה דכתיב 'ויהי ביום כלות משה להקים' (במדבר ז' א'), וחנוכת הבית דכתיב 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד' (תהלים ל' א'), וחנוכת בית שני שנאמר 'והקריבו לחנוכת בית אלהא' וגו' (עזרא ו' י"ז) וחנוכת החומה שנאמר 'ובחנוכת חומת ירושלים' (נחמיה י"ב כ"ז), וזו של עכשיו של בית חשמונאי, וחנוכת העולם הבא" (פסיקתא תהלים ל')].

[31] וכן מצינו בהרבה מקומות, דפעולה משמעותית המתרחשת ובאה, התיבה המרכזית שלה מוטעמת בגרש. ונציין באקראי מן המזדמן. כגון כאשר ציוה ה' שלא יכנסו לארץ אלא יסתובבו במדבר ארבעים שנה, "וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקוֹק אֵלַי וַנָּסֹב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים" (דברים ב' א'). "כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה| אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו" (שם ל"א כ'). "בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית" (דברים ט' ט'). "וַתִּהְיֶינָה מַחֲלָה תִרְצָה וָחֶגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לָנָשִׁים" (במדבר ל"ו י"א). ויש משמעות רבה בנישואין אלו (וראה בקונטרס 'אחוזת נחלה' שער ב', וע"ש בהערה ק"ז).

ולאו דווקא מעשה ממש, אלא אף בענין רב משמעות שתוקפו ראוי להטעמה מיוחדת, ואף עצם עמידת בנות צלפחד בתביעת הקמת שם לאביהן, היה בה ענין הראוי להטעמה מיוחדת "וַתַּעֲמֹדָנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה" (וראה בהקדמת קונטרס 'אחוזת נחלה', והבן). וכן "הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בְּלָעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיקוֹק עַל־דְּבַר־פְּעוֹר" (במדבר ל"א ט"ז) "וַאֲנַחְנוּ נָחֵלֶץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם ל"ב י"ז). ואף כאשר מצויין מקום הר גרזים והר עיבל, אשר בהם יכרת הברית בעת הכניסה לארץ, מוטעמת ההצבעה על מקומם, "הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" (דברים י"א ל').

ובאמת יש קירבא בין קדמא ואזלא לגרש, אלא שקדמא ואזלא הוא הטעמה והדגשה בעלמא שאינה יוצאת ממש מן הסדר ונבלעת בתוך המשפט, ואילו גרש הוא הטעמה פתאומית ומיוחדת בתיבה אחת, שמעצימה אותה מאד, וממקדת בה תשומת לב.

[32] אין זה חרוזים, שהם כידוע אינם אלא המצאה מאוחרת ומלאכותית של סיומות מקבילות הערבים לאוזן, אלא קירבת צלילי התיבות ושייכותם זה בזה. ונעתיק מה שכתבו מקורות בזה בדברי רבותינו מפרשי התורה וממה שמצאתי בבדיקה. בשטמ"ק ב"ק ב' ב' משם רא"ש "גם במקרא מצינו לשון נופל על לשון.." ע"ש, וכן ברש"י בראשית ג' ט"ו דנקט המקרא לשון נופל על לשון, וכ"כ במיכה א' ט"ו. וכן הוא בבעלי התו' עה"ת במדבר ל"ג ד'.

וראה באבן עזרא שמות כ"ב ה', "זו הדרך צחות בלה"ק לומר מלה שוה, והוא משני טעמים, כמו בלחי החמור חמור חמורותיים, רוכבים על עיירים שלשים ושלשים עיירים להם, וזאת השנית ערים", עכ"ל, ור"ל עירים השני פרושו עיירות והראשון חמורים, וכן באב"ע בראשית ג' כ"ה 'ויהיו שניהם ערומים והנחש היה ערום כי באלה הצחות בלשון' כו' והביא שם כמה מקומות לשון

המקראות, והרובדים האין סופיים אשר בתורה הק', כמובן אינם סתירה ל'לא תחסר כל בה', בתיקון הלשון הנאות בכל המובנים).

וקרוב לזה קצת **ביהושע א' י"ד**, "נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן", **ולכאורה סמיכות הזקף גדול ב'תשבו' ו'בארץ', בא לציין מנוחה וישיבה**

נופל על לשון. וברשב"ם שמות ט"ו ה', 'יכסיומו' (ב' שורוקין) 'יכסיומו' (שורוק א') היה לו לומר, אך בשביל ו' הראשון ננקד כן גם השני, וכן מוצאיו ומובאיו, היה לו לומר מבואיו, אבל בעלילת מוצאיו אמר מובאיו'".

וברד"ק ירמיהו ו' א', 'בתקוע תקעו שופר', 'תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקוע, ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו, לשון נופל על לשון, כמו ועקרון תעקר'. וכן שם ו' כ"ז, מ"ח ב', נ"א ב', ישעיהו נ"ז ו', ס"ה י"ב, מיכה א' י', שם י"א, שם י"ג, שם י"ד, שם ט"ו, צפניה ב' ד'. וכ"כ בחזקוני בראשית מ"ט ב'. וראה עוד במצודות ישעיהו ט"ו ט', ל' ט"ז, ירמיהו ו' א', מ"ח ב', יחזקאל כ"ח ט"ז, מיכה א' י"א, ד' י"ד, עמוס ה' ה'. ובמלבי"ם ישעיהו י' י"ח, ירמיהו ח' י"ג, נ"א ב', מיכה א' י"א.

ובאברבנאל בראשית מ"ט, "והנה הזקן המתיק מליצתו כל מה שאפשר, כי הוא אמר יהודה אתה יודוך אחיך. דן ידין עמו. גד גדוד יגודנו. הכל לשון נופל על הלשון". וכ"ה במפרשים נוספים.

והדבר כמעט מפורש וצועק בכמה מקומות, ביחוד בנביאים אחרונים, כגון, "ויקו למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה" (ישעיהו ה' ז'). (ע"ש במצודות). "כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה, אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר". (צפניה ב' ד'). (וע"ש באב"ע וברד"ק שהוא דרך צחות, לשון נופל על לשון). "כי הגלגל גלה יגלה, ובית אל יהיה לאון". (עמוס ה' ה'), (וראה במצודות ובאלשיך שם). וכן, "אם תאבו ושמעתם, טוב הארץ תאכלו. ואם תמאנו ומריתם, חרב תאכלו.." (ישעיהו א' י"ט-כ').

וכן נראה בר"פ נצבים, "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְקוָק אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל" (דברים כ"ט ט'). ומפרש רש"י, 'ראשיכם שבטיכם' "ראשיכם לשבטיכם". ואכתי צ"ב מפני מה נקט לשון זו, ולא קאמר 'ראשי שבטיכם'. ובפשוטו נקט לשון נופל על לשון, 'כל***כם*** לפני ה' אלוקי***כם***, ראשי***כם*** שבטי***כם*** זקני***כם*** ושטרי***כם***'. [ויש שם ענין מיוחד שנתפרט כל גווני ישראל, מן הבחירים והחשובים ועד טפך ונשך, משום שבא לומר שנכרת הברית עם כל אחד ואחד, ולא יוכל איש להתברך בלבבו שלו אינו נוגע, יעו"ש. וצליל לשון זו החוזר ע"ע, יש בו הרגשת משמעות של כולכם באופן מוחלט, כל אשר בכם].

וכיו"ב מביאים "ועשית לאהרן ולבניו ככה, ככל אשר צויתי אתכה" (שמות כ"ט ל"ה), שאע"ג דבכ"מ כתיב אתך, כאן כתיב 'אתכה', לשון נופל על 'ככה'.

[ברם האמת היא שיש בהתאמת הצלילים הלזו גם הרבה עומק ומשמעות, וכגון, הנה לשון ככה הוא לשון מדקדקת, שהדבר יהיה כצורתו ממש, 'ככה', במלוא תוקפו וענינו, ולכך למדו מזה שכל הכתוב בענין מעכב (יומא ה' א', והוא ממש מונח בפשט הפסוק, ולכך הביאו רש"י כאן). ואף לשון 'אתכה' פונה ומצווה היא ביתר תוקף ונוכחות, והבן. ובעומק מונח גם פנימיות במדרש השמות וקרבת הצלילים שבתיבות.

והוא הוא הענין הנודע אשר הזכירו המהר"ל בגור אריה במדבר כ"א ט', "אני אעשה של נחושת לשון נופל על לשון'. פירוש, כי השם מורה על העצם הדבר, ומכיון שה'נחשת' וה'נחש' בשם אחד, מורה על כי יש שווי להם בדבר, שלא לחנם נקרא 'נחושת' וה'נחש' בשם אחד. שהרי כתיב "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (בראשית ב' י"ט), תראה מזה שהשמות נקראים על פי החכמה, ולא לחנם. ומפני זה ראוי לעשות הנחש מנחושת, כי יש יחוס זה לזה".

וביחוד הדבר בולט בברכות יעקב, שאין כאן המתקת מליצות גרידא, אלא יש שייכות בין השם לענין הברכה המיוחדת לו. וכן אמרו בפסחים ד' א', "ההוא דאמר דונו דיני. אמרי שמע מינה מדן קאתי, דכתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל".

וראה עוד בגור אריה בראשית ג' כ', "..אבל אני אומר לך דרך החכמים בפירושיהם ובדרשותיהם, והוא כלל גדול לכל הדרשות שהם על דרך זה, וכבר גילה לך רש"י (לעיל ג' ט"ו) כי דרך הכתוב לכתוב לשון נופל על לשון, והנה גם חכמים מודים שפשט הכתוב "יושב אוהל ומקנה" כמשמעו, אבל דקדקו הם מלשון הכתוב, שהיה ראוי לכתוב 'הוא היה אבי כל רועי צאן' כדכתיב תמיד בכל המקומות, ולמה כתב לשון כזה "הוא היה אבי יושב אוהל ומקנה".

אלא מפני שהוא לשון נופל על לשון דודאי רועי מקנה שלו לא היו אלא לעבודה זרה, כי העבודה זרה שהיה עובד היה במרעה מקנה וזה מענין עבודתם, והיו כל מעשיו ברועי מקנה לעבודה זרה, ולפיכך כתב לך "יושב אוהל ומקנה" לשון נופל על לשון, כי זה "המקנה" היה 'מקנא', והשתא אתי שפיר, ואין צריך לצאת חוץ מן הפירוש. וכן אמרו חכמים ז"ל (יבמות כ"ד א') בכל התורה אין המקרא יוצא מידי פשוטו, והכי נמי פשוטו קיים, אלא הדרש כמו שאמרנו לך. ודבר זה הוא שורש גדול ומפתח גדול להבין מדרשי חכמים שהם בנויים על פשט המאמר..

ושם בסוף הפרק, "אז הוחל לקרוא בשם ה'", "..ועוד דלא הוי למכתב לשון "הוחל" רק 'אז קראו בשם ה'", אלא לשון "הוחל", חלול הוא, לכך נאמר לשון "הוחל" כי הוא לשון נופל על לשון, אף על גב דלשון זה הוא התחלה לפי פשוטו, מכל מקום לכך כתב לשון "הוחל", כי התחלה זאת הוא חלול, וכבר הראיתך כי זה דרכי התורה, והוא יסוד גדול מאד לכתוב לשון נופל על לשון, ובזה מגלה לך עיקר פירוש הדבר".

וזהו באמת כלל גדול בהאזנה לתורה, שיש בקרבה צלילים עדינים שצריך אוזן קשבת להרגיש, מהו כלול במנגינה הזו, ואיזה תחושה נותנת התיבה, ואין כאן דברים יבשים העוברים במילים, אלא תוכן חי ורב משמעות, אשר רק חכמי תורה שבע"פ בידם לחיות את הפנימיות שטמון בתוך התגים הנקודות והטעמים].

שלמה ומלאה של קנין הארץ[33]. (והוא ענין שראוי להטעימו, באשר בזה החלה הנחלת א"י ונתקיימה[34], וזה כל עיקרו של ס' יהושע. והוא טעם זקף גדול אשר בתיבת "וַיַּכֵּלוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ" **(ראה להלן), ואף מצד התוכן מקביל הנחלת הארץ להקמת המשכן, והבן). ובשיה"ש (ח' ו')** "כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה", **והן רשפיה והן רשפי מוטעמים בזקף גדול, ונראה שבא להטעים את עוצמת רשפיה, דהיינו ניצוצותיה ובעירת גחליה המתנוצצים ומופיעים בקיום עז ועומד, של האהבה בין הקב"ה לישראל. [ובדר"כ כאשר סמוכים שני זקף גדול, שומעים בזה משהו, דו"ק ותשכח].**

וכן "זִכֹּור אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְקֹוָק אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם" **(דברים כ"ד י"ט), "זִכֹּור אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" (שם כ"ה י"ז), לא בחנם מוטעם ה'זכור' בזקף גדול, אלא זכור גדול ומהדהד[35] יש כאן, זכור זאת לדורות, יעמוד כנגדך תמיד. (ואף "פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל" (שמואל א' ט"ו ב'). לא לחנם מהדהד וזועק כאן ה'פקדתי').**

סדרת טעמים מיוחדת המלאה הרגשה רבתי

ה) ויש סדרת טעמים המלאה הרגשה רבתי (מה שמכונה בלעז 'דרמטיות'), אשר תבוא במאורע חשוב ומרכזי, ותעניק את התחושה שבזה נפל (או יפול) דבר בתולדות ימי ישראל. כגון הטעמים על "וְהָיָה בְּהִנְיַח יְקֹוָק אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְקֹוָק־אֱלֹהֶיךָ" **(דברים כ"ה י"ט), שפותחת בפזר בתיבה הראשונה, ובכל תיבה יש 'מונח' שמאריך ומדגיש את הגייתה, ומעניק משמעות עזה של מאורע עצום הבא ומתרחש של תשלום כיבוש הארץ והשמדת אויבי ה' ועמלק, ושב ומסיים הכתוב בטעמים חזקים.**

וכעי"ז הרבה בנ"ך במאורעות רבי משמעות בתולדות ישראל, כגון בנין ביהמ"ק, וקיבוץ נדחי ישראל לעת"ל. "וְיִהְיוּ בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיקֹוָק" **(מלכים א' ו' א').**

"וְהִבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיקֹוָק בַּסּוּסִים וָּבָרֶכֶב וַבַּצַּבִּים וַבַּפְּרָדִים וַבַּכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְקֹוָק כַּאֲשֶׁר יָביאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְקֹוָק" **(ישעיהו ס"ו כ'. והוא פרק סיום נשגב לנבואות ישעיהו המכונה בפי הרמב"ם 'נביא הנחמה'. וע"ש בפסוק י"ט וכ"ב שאף הם מלאים הטעמה מיוחדת)[36].**

---

[33] כיו"ב, "וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד" (מלכים א' ב' י"ב). ומורגש היטב בשני הזקף גדול הסמוכים זה לזה, שישב שלמה על כסא אביו בשלימות ומנוחה, וישיבה שלמה היתה, והוא שמסיים הכתוב, 'ותכון מלכותו מאד'.

[34] וראה עוד בזה במאמר בענין טעם 'מרכא כפולה', בענין הא דהוטעם "ויקרא לה נבח בשמו" (סוף פ' מטות), משום שבזה הוחל הנחלת א"י, ע"ש.

[35] דוגמא נוספת לזקף גדול שברור ענינו, שבא לבטאות הרגשה זועקת ומצלצלת. "וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֹוי מִי יִחְיֶה מִשִּׂמּוֹ אֵל" (במדבר כ"ד כ"ג). וכל אחד מרגיש שהפסוק נקרא אחרת ע"י הזקף גדול שעל ה'אוי'. וכל מהותה של תיבה ממין זה, הוא צליל והרגשה. ובבראשית כ"ו ו', "וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי", והוא מורגש מאד שראוי ה'צחוק' להטעמה מצלצלת. ואע"ג דטעם זקף גדול שכיח מאד, מ"מ בכל מקום יתן תוספת הרגשה ויחדד את משמעות הדבר, שיש כאן דבר מוטעם ומהדהד. [וכך שאר התיבות שקולות כולם ומהדהדות כנגד תיבה זו. ראה בנספח ע' 164].

וכגון ראה עוד במנין בני ישראל בפרשת פנחס. "לְחִצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחְצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי" (במדבר כ"ו ו'). וכן בשאר המשפחות יש על שמותם זקף גדול. והענין ברור, מאחר שאין כאן מנין מיקרי בעלמא לצרכי סדר, אלא מעמידים כאן את צורת ישראל למשפחותיו, ולכל משפחה יש חשיבות וקיום נכבד, וראוי להטעים שמה. "..וקרא אותם כוכבים והנכם היום ככוכבי השמים, חבב את שמותם משפחת הפרצי משפחת הזרחי.." (ילקו"ש פקודי אות תי"ח). וא"א לקרוא כל משפחות ישראל בשטף, בלא להרגיש שבמציאות ברת משמעות עסקינן. [וראה בנספח בענין מנגינת הטעמים ע' 163].

[36] פסוק נוסף על העת"ל, המלא הטעמה, "וְעַל־הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יַבְכִּר כִּי מֵימָיו מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים והיו וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה", וקאי על הנחל שיצא מן המקדש, ומיניה דרשו בסנהדרין ק' א', "עתיד הקדוש ברוך הוא להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים", וראה עוד מה שדרשו בו בירו' שקלים פ"ו ה"ב. ועוד יש בו במדרשות דברים גדולים (וראה עוד בזה בסוף קונטרס 'כי הם חיינו').

אולם גם בפורענות גדולה מאד מצינו טעמים כיו"ב, משום הדגשת 'דרמטיות' הענין. "בְּעֵת הַהִיא נָאם יְקֹוָק יוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֶת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֶת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם מִקִּבְרֵיהֶם. וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דָּרְשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבְרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ. וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת

ונזכיר עוד פסוקים בבנין ביהמ"ק המוטעמים קרוב לזה, וגם בהם ניכר שמשום חשיבות הענין הוא. "אָז יַקְהִיל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִַם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְקוָק מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן" (מלכים ח' א'). ושם פסוק ס"ה, "וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָּעֵת־הַהִיא| אֶת־הֶחָג וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת| עַד־נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְקוָק אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם".

וכן להפך, בפסוקי הפורענות הגדולים של חורבן הבית, מורגש הדבר בטעמים, כגון, "וַאֲחֲרֵי־כֵן נָאם־יקוק אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־עֲבָדָיו| וְאֶת־הָעָם וְאֶת־הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת מִן־הַדֶּבֶר| מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם לְפִי־חָרֶב לֹא־יַחְוִס עֲלֵיהֶם וְלֹא יַחְמֹל וְלֹא יְרַחֵם", (ירמיהו כ"א ז'). ועוד כיו"ב.

ונציין עוד לטעמים מיוחדים שבאים להדגיש שכאן עיקר הנקודה, והיא מרכז כל הענין. כגון במעשה דוד וגוליית, "וַיִּבְחַר־לוֹ חֲמִשָּׁה חֲלָקִי־אֲבָנִים| מִן־הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בְּכְלִי הָרֹעִים אֲשֶׁר־לוֹ" (שמואל א' י"ז מ').

וע"י הטעמה זו (היחידה ממינה בענין) אנו רואים, שזהו עיקר הסיפור, לא שחזק דוד מהפלשתי, אלא שאף שאין בידו כמעט מאומה, כאשר בשם אלוקיו יבוא, לא יעמוד כנגדו איש. ולא שהטעמים ניתנו לצורך ללמד פרט זה או אחר, אלא מאחר שהתיבות שבהם האירוע המרכזי הנחרט לדורות מלאי משמעות והטעמה, ממילא כך צלילם האמיתי, והאוזן חשה בזה אף כאשר איננה מודעת.

ליקוט מן המקומות רבי ההטעמה בספר יהושע ובמגילת אסתר

ו) ונציין לדוגמא בס' יהושע את המקומות שיש בהם הטעמה יוצאת דופן, "וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יקוק אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן יִכָּרֵתוּן" (ג' י"ג). "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יקוק אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־עָבְרָם וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל" (ה' א'). "וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עָכָן בֶּן־זַרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַאַדֶּרֶת וְאֶת־לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שׁוֹרוֹ .."[37] (ז' כ"ד).

הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נָאם יקוק צְבָאוֹת" (ירמיהו ח' א'-ג'). וזהו כמעט פסוקי התוכחה והפורענות הקשים ביותר. [ובכל הפסוק הראשון אין אתנחתא, משום חוזק טעמיו, וראה בזה להלן אות ט'].

[37] זהו דבר הנראה מחודש, שפרשת עכן עומדת במרכז ספר יהושע, אולם טעמי המקראות מצביעים על כך ללא ספק, שהיה כאן ענין רציני מאד הראוי לתשומת לב והדגשה מהדהדת ביותר, ואף מי שלומד היטב את ספר יהושע, יראה שהוא ענין מהותי מעיקר תיאור הנחלת הארץ וכיבושה, דכאשר עוברים על החרם מתקיים 'והיית חרם כמוהו' בכל אשר לו בניו בנותיו וכו' (ולכך הוטעמו ביותר, והיינו בתורת ששלט החרם בכל אשר בביתו), ומעיקר הכניסה לארץ בתורת שה' בקרבם והוא הנלחם לפניהם, וכל כה"ג שיש חרם בקרבם אין ה' עמם, והבן היטב. (ואכמ"ל בגדר חרם).

ולשונות המקראות מבארים הענין באר היטב, "וּלֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם־לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם. קוּם קַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר כִּי כֹה אָמַר יקוק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ עַד־הַסִּירְכֶם הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם" (יהושע ז' י"ב-י"ג).

ואגב נכתוב ענין נוסף המתבאר מהטעמים, השייך לעיר העי. בבראשית י"ב ח', "וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלָה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיקוק וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יקוק", וכבר העירו דלכא' מקום האתנחתא יש לו להיות בין 'והעי מקדם' ובין 'ויבן שם מזבח'.

וברור דלא בחנם נקרא 'בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח' בצוותא חדא, אלא הרי הכתובים אומרים בזה דבניית המזבח קשורה בקשר הדוק למקום הזה בדוקא, בין העי ובין בת אל, והיינו כדפירש"י שם, 'ויבן שם מזבח', "נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם", (ומקורו בסנהדרין מ"ד ב', "אמר רבי אלעזר, לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, שאילמלא הקדים אברהם תפלה לצרה בין בית אל ובין העי, לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט").

והיינו, משום דלא היה נטיית אהלו שם בתורת מקום האוהל לכשעצמו (והלא מיד העתיק אהלו), אלא כל תורת ביאתו להתם היה להקים מזבח במקום זה, הלכך נקרא תיאור המקום יחד עם הקמת המזבח. ואע"ג שע"פ פיסוק עניני בזמנינו איננו תקין, אולם פיסוק טעמים של התורה הוא ממין אחר, ודרכו מתפרשים הכתובים ומקבלים את משמעותם, ויתבאר עוד להלן.

[ואף העיר בת אל יש לה משמעות להקמת מזבח ותפילה לדורות, ויעקב אבינו הקים שם מצבה ועשה את המקום לבית אלוקים, אשר שם נגלה לו ה' ביציאתו ובחזרתו ושם הובטח שה' עמו ונשתנה שמו לישראל, ובהמשך השתמשו בה לרעה להקים עגלי ירבעם].

"וְכָל־יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים| וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה| וּמִזֶּה| לָאָרוֹן[38] נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי| אֲרוֹן בְּרִית־יקוק כַּגֵּר כֶּאְזְרָח חֲצִיו אֶל־מִוּל הַר־גְּרִזִּים וְהַחֲצִיו אֶל־מִוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־ יקוק לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה" **(ח' ל"ג).** "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה.. וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ" **(ט' א-ב').** "אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר נָחֲלוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן| וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נֻן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לַמַּטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל| בְּגוֹרָל| בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יקוק פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ" **(י"ט נ"א).**

והן הן הפסוקים היותר מודגשים ומהדהדים, שצריכים לעמוד לפנינו כל העת כאשר נבקש להבין מהם עניני הספר ועיקר מה שבא לומר. (ו'יהושע בן נון' מוטעם בכפילות תלישה קטנה וגדולה, ומודגש שהוא הוא עיקר מי שמכוחו נחלו הארץ, ולו מסור דבר זה (וכמובן בתוך זה טמון פנימיות רבה, מהו כח יהושע אשר תחילת הנחלת הארץ לו היא, והאריכו בספרים[39], אולם כ"ז נמצא בתוך הטעמת המקראות הנשמעת לנו בפשט). ו'ויכלו' מוטעם בזקף גדול, מהטעם הנזכר לעיל גבי 'ותכל' שבמלאכת המשכן).

ובמגילת אסתר, **הפסוקים המהדהדים ביותר אלו הם,** "וּבִמְלוֹאת| הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה.." **(א' ה').** "וּבַהַגְּיַע[40] תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֲגַי.." **(ב' ט"ו).** "וַיִּקְרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחֲוֹת אֲשֶׁר| עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה.. וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד" **(ג' י"ב י"ג).**

"כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וַעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ.." **(ד'**

---

[38] תיבות רצופות המוטעמות בפזר נמצא בכמה מקומות, ויתבאר ענינם בחלק ב' במאמר בענין 'פזר הבא בזה אחר זה'.

[39] ומפורסם שענין הא דלא היו לו ליהושע בנים כי אם בנות, הוא הגדרה בכל עיקר הנחלת הארץ, והוא אשר אמרו "אומרים לו ליהושע טול אתה וברך, אומר איני מברך, שלא זכיתי לבן, דכתיב (דה"א ז' כ"ז) "נון בנו יהושע בנו" (פסחים קי"ט ב'. וע"ע סוטה ל"ה ב' דקרי ליה ליהושע 'ראש קטיעה', מאחר שלא היה לו בן). ורק דוד הוא הראוי לכוס של ברכה של גמר הסעודה, באשר הוא המשלים צורת ישראל וקיומם לפני ה', וממילא משלים הנחלת הארץ, והיינו הך. (וראה בקונטרס וישב דוד אות ד' ובהערה שם, ובאות נ"א).

ושוב מצאתי שכן כתב המהר"ל בספרו נצח ישראל פל"ג. "וכן מה שלא זכה יהושע לבן, היה מורה זה על שלא יהיה נחלת ארץ ישראל מה שהנחיל חלקו נמשכת. אפילו מה שהנחיל את ישראל לא יהיו נמשך. שהרי יהושע, שהוא היה המנחיל את ארץ ישראל (דברים ג' כ"ח), לא היה לו בן שירש ממנו נחלתו, והיה באה נחלתו לאחרים, וזרים אוכלים אותה. ואיך מה שהנחיל את ישראל יהיה נחלה מקוימת נמשכת" (וע"ש שהאריך עוד בפירוש הגמ' בפסחים הנ"ל). וראה עוד בקונטרס 'אחוזת נחלה', גדרי ירושה והנחלת הארץ, ויתבאר טפי.

עוד בענין מהות כח יהושע בהנחלת הארץ, ראה לדוגמא בליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, מאמר בענין ספר יהושע. ונעתיק מתוך הדברים, "..ולכך יהושע שהוא היה כלי מוכן להנחיל הארץ ולהיות פרנס דור נוחלי הארץ, מסתמא נפשו הכוללת כל הנפשות הדור כמו שנתבאר למעלה, היא כוללת כל קדושת הארץ, [ולכך המשילוהו חז"ל לפני לבנה (בבא בתרא ע"ה א') שהוא דוגמת תורה שבעל פה המקבלת מתורה שבכתב שהיא דוגמת החמה כנודע]..".

ויעו"ש עוד בהמשך דבריו, "..והיה גם כן נפשו כלולה בנפש משה הכללית וחלק מתורה שבכתב, ואחר כך זכה לפריה גם כן לכך הוא היה מנחיל הארץ רצה לומר משפיע שפע החכמה שבעל פה וההשתדלות של בני אדם לבני הדור.

ולכך נפשו שהיה בתחילה משיג התורה שבכתב ואחר כך תורה שבעל פה, נפשו הוא כח ההמשכה של תורה שבכתב לתורה שבעל פה, רצה לומר הכח הזה של רמיזות כל תורה שבעל פה בתורה שבכתב, והוא הכח המנחיל את הארץ והוא כמו כח ממוצע בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, שהוא תיכף לסיום תורה שבכתב והתחלה לתורה שבעל פה והוא כמו אמצעי ביניהם רצה לומר כח תורה שבעל פה מצד שתורה שבכתב שופע בה וכך כל נפשות דורו.

ולכך ספר יהושע ערכה של ארץ ישראל (נדרים כ"ב ב'), ספר הוא חקיקות דברי חכמתו כמו שנתבאר למעלה, ורצה לומר חקיקות כח נפשו, וכח נפשו היא ערכה וסידורה של ארץ ישראל, לא גוף הארץ עצמה רק ערכה והנחלתה וסידורה לשבטי ישראל, ודבר זה הוא פרי התורה שבכתב עד שלא הגיע לכלל לידה, שהוא גמר פירי שהיה בימי דוד המלך ע"ה [ותהיה בשלימות אם ירצה ה' בימי בן דוד המקווה], רק התחלת הוצאת פירי, ואלמלא זכו ישראל להיות קולטים אז כל קדושת הארץ ולכבשה כולה וכל הגוים דהיינו על ידי כח ההכרה הברורה של השראת שכינתו בכל מקום מדרך כף רגליהם שבאור פני מלך חיים ויבולע המות לנצח והאלילים כליל יחלוף..". ויעו"ש עוד. והנה כ"ז טמון בהא דמודגש במקראות דיהושע הוא הוא המנחיל, ובודאי אינו במקרה, אלא יש בו תוכן מהותי ועקרוני.

[40] יש נימה מאד דרמטית בהגעת אסתר לפני אחשוורוש, והיינו מפני שזהו עיקר סיפור המגילה, שהקב"ה הקדים רפואה למכה, ונתן בלב אחשוורוש ליקח את אסתר, וזהו על ענין הריגת ושתי וכו'.

י"א). "וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹת לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ.." (ו' י"ג). "וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לְפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ.." (ז' ט'). "וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר| מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ.." (ח' ט').

והן הן עיקר סיפור המגילה. ואף כתובים אחרים מרכזיים מורגש הדבר בהטעמתם (כגון 'גדל המלך אחשורוש את המן' 'יעשו עץ גבוה חמישים אמה', 'ושאר יהודים אשר בשאר מדינות המלך נקהלו ועמוד על נפשם', 'על כן היהודים הפרזים', 'לקיים עליהם להיות עושים', וכן מ'כי המן בן המדתא', עד 'והימים האלה נזכרים ונעשים', ועוד).

וכן ברור שבדברי חרבונא מוטעם 'המן' בכפילות, בתלישה גדולה וקטנה, משום שיש בהטעמה מיוחדת זו הצבעה עליו, הוא הוא 'המן', שבמעשיו מתגלה כל הרוע[41] (ובחכמת הפנימיות יש עומק רב בהא דמיוחס הרוע להמן).

וכאשר מוטעם "וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ" (ו' י"א') הרי זה במשקל, "וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו" (דברים כ"ה ט'). וה'ככה' מתנגן בתורת הכרזה מהדהדת ע"י היתיב, וכל מהותו לבוא בתורת כן. (וכן "כה אמר.." בדר"כ יוטעם ביתיב, משום שהוא הכרזה מהדהדת).

אף בטעמים היותר מצויים מורגש התפרשות הכתוב

ז) נקטנו את האופנים היותר קיצוניים, שאין ספק בהם שהטעמתם המיוחדת אינה מקרית, אולם מהם יש ללמוד לכל ענין הקריאה ע"פ הטעמים, שבהם מתחדד כוונת הכתוב, מהם התיבות המרכזיות במשפט או בענין, ואלו הם שצלילם הוא המהדהד, ובאיזה אופי יבוא.

והוא מלאכה רבה לעמוד על הרגשת צלילי הכתובים והיכן יהדהדו ובאיזה צורה וטעמים, אולם לא נשגבה היא, והוא כלי ראוי מאד להרגיש את המקראות ולעמוד על טעמם וניחוחם, מהי המשמעות המורגשת בקרבם, ואיה קוטב הענין. ולא בשמים היא, שנזדקק לחפש טעמים כמוסים ונעלמים או את הטעמים ע"פ דרש[42], אלא בתוכנו הוא מוטעם, הרגשת האוזן דקה היא, ויש כאן תיבות מלאות חיות והרגשה, וצריך לראות מהו הרושם שעולה בקרב המאזין באוזנים כרויות. וכאן טמון פתח לנשמת הדברים, אשר איננה יכולה להתפרש בכתב.

וננקוט דוגמאות מעטות. בבראשית כ"ז ל"ג, "וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וֹאכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וַאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה". ומורגש היטב החרדה שחרד יצחק[43] והתמהון העצום שתמה על

---

[41] וכל דבר רע שמסופר, ייחסו חז"ל להמן ובניו, כגון "..באו לבנות בית המקדש ועמד עליהם המן הרשע הוא ובנו שמשי הסופר.. מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד בשביל שיבטל בנין בית המקדש בימיו, שכך כתיב "ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה" לפיכך צווחו ווי ויהי בימי אחשורוש..". (ילקו"ש אסתר רמז תתרמ"ה). וכן סופרי המלך שתחילה לא רצו לומר זכות מרדכי, מיוחסים לבניו של המן.

ובמדרשות, "..שם הנהר השני גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה כנחש על שום 'על גחונך תלך'" (ויק"ר שמיני פרשה י"ג), והיינו שכל מהותו של המן הוא רשעות נחשית וערמומית שכל מגמתה להרע, ובו מתגלם כוחו של בית אגג ועמלק (ולכך במקומות המרכזיים של ענינו במגילה נתכנה 'המן האגגי' וכנודע). ואין זה רשעות מקרית, אלא חפצא שכל מהותה להרע, בכל מעשיו טבוע חותם האגגיות והעמלקיות הזכורה לרע מקדם. וכל זה מונח בהטעמה המיוחדת 'אשר עשה 'המן' למרדכי אשר דיבר טוב..', כאן הרגע שיורד המסך ונחשף פרצופו האמיתי וגילוי נחשיותו וערמימותו, כיצד מאחורי הקלעים פועל בתככיו להזיק כל דבר טוב. זהו 'המן' האמיתי.

[42] וכן מטו משמיה דהגר"א כמה פירושים לטעמים ע"ד דרש (אולם כמדומה שכולם משמועה רחוקה מאד וקשה לדעת האם באמת יצאו מפיו, וגם אם כן, ודאי לא אמרם אלא כפרפרת בעלמא). כגון בכתוב "וימררו את חייהם בעבודה קשה" (שמות א' י"ד), שמוטעם בקדמא ואזלא, והיינו דמרירות קושי השיעבוד הקדים להוציאם, וכן "ונתנו איש כופר נפשו" (שם ל' י"ב), ומוטעם 'ונתנו' בקדמא ואזלא, והוא נקרא אף מהסוף להתחלה, שגלגל חוזר הוא, על כן יקדים ויתן. ובמגילת אסתר, 'בהגיע תור נערה ונערה' מוטעם בקדמא ואזלא, ואילו 'ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי' מוטעם במונח מונח מונח, והיינו דכל הנערות קדמו ומיהרו ללכת, ואילו אסתר הלכה לאיטה ולא חפצה בדבר כלל.

וראה עוד ביאורים מעין זה בפנינים משולחן הגר"א תחילת פרשת ויגש, ובתחילת פרשת כי תשא. וכעי"ז ישנם עוד פירושים צחים ונאים שנאמרו בבי מדרשא (וראה עוד לעיל אות ג' ובהערה שם, שמצויין לפירושים שדרשו בטעמים הנדירים כשלשלת ועוד). אולם ע"ד הפשט ענין הטעמים הוא במנגינה שמרגיש הקורא, ויל"פ הכל היטב.

[43] ולחרדה זו יש משמעות רבה לדורות, אע"ג שנתרצה יצחק בברכת יעקב, וז"ל מדרש אגדה בראשית מ"ג י"א, "ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא". "אותה חרדה שהחרדתי לאבא, שנאמר ויחרד יצחק חרדה גדולה ויאמר מי איפוא, היא שנזדעזעה עלי".

התגלגלות הענינים[44]**. אולם התרצה והכיר שמן שמיא היה, וגם ברוך יהיה.**

ובבמדבר י"ב י', "וַיִּחַר־אַף יְקֹוָק בָּם וַיֵּלֶךְ. וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג". **ומורגש ביתיב שמוטעם ה'סר', כיצד סר הענן בפתאומיות, והוא הוא הנזיפה שנזף בה הקב"ה, שכביכול קרא לה ואזי נסתלקה שכינה והלכה בחרון אף, וממילא נגע בה צרעת, שהיא אות הנזיפה והריחוק מהקב"ה**[45]**.**

ובספרי, "..מיד נסתלקה שכינה כמו שנאמר למעלה, וכיון שנסתלקה שכינה והנה מרים מצורעת כשלג". וכעי"ז בפרקי דר"א, "..וכעס עליהם הקב"ה ונסתלק מעל האהל, שנ' ויחר אף ה' בם וילך, והענן סר מעל האהל, ומיד נצטרעה מרים..", והיינו שהיה סילוק שכינה מכוון, וכביכול סר ה' מעליה ומרחקה. וע"ז נאמר "וְאַבִּיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם

והיינו, שיצחק סבר שעשיו הוא הממשיך הראוי לברכות, ובו יתקיים דרך אברהם ויצחק. והא דיעקב זכה בברכות קצת בדרך גניבה ('ויעקבני זה פעמיים'), מגרעת בהם, ונזקק להודאת המלאך של עשיו על הברכות וכנודע, ולא היתה הבחירה ביעקב כה פשוטה, משום שעשיו יש לו קצת גדר של נראה ונדחה, (והלא לו היה הבכורה עד שקנה ממנו יעקב), וישראל מומר הוא, ומהזעקה והדמעות שהוזיל עשיו, אנו סובלים עד היום, וזהו כח הקטרוג על בחירת ישראל שנשמע דורות רבים ומהדהד בכל שנה, ואכמ"ל. וראה עוד בזה בתחילת המאמר בענין מרכא כפולה, ובהערות שם.

ובזוה"ק (תולדות קמ"ד ב'), "רבי יהודה אמר בגין ההיא חרדה דאחריד יעקב ליצחק אבוי, אתענש יעקב בעונשא דיוסף, דחרד חרדה כהאי בשעתא דאמרו ליה (בראשית ל"ז) זאת מצאנו, יצחק אמר מי איפה, באיפה אתענש יעקב דכתיב (שם) איפה הם רועים".

ובקינות ר' אלעזר הקליר הנאמרות בתשעה באב (קינה י"ב 'אהלי אשר תאבת'), "אהלי אשר קוממת לאיתני ארץ בחרדת מי איפוא, למה לנצח צמת ביד צרים'. ומשמע, דחרדת 'מי איפוא' עומדת ביסוד ביהמ"ק, ומכוחה יבוא עשיו להחריבו.

ועומק הענין הגורלי שיש בחרדה זו, מבואר בספרי הפנימיות, וראה בפירוש הריקאנטי שם, "ובפסוק 'ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד', נרמז בו סוד גדול..", וראה עוד בדבריו בפרשת אמור (פרק כ"ג), "..ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו ללכת לצוד ציד מכל החטאות ולהלשין בו לאביו, וילך עשו בשדה של תפוחים לצודד החטאות, והלבנה נתכסית, והיא שמעה, מיד חזרה ואמרה אל יעקב בנה לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים, הם סוד שני שעירי יום הכפורים, ואעשה מטעמים לאביך, הם סוד התפלות שהביא יעקב אל אביו, ועשו בא מצידו להלשין ליעקב ולקטרג עליו.

אז ויחרד יצחק חרדה גדולה, והסוד בחרדה הזאת נרמז בסמאל ונקבתו, כי בחמתו יצאה משם, ויש להשמר ממנה שלא יתפתה אחר חלק שפתיה, וירא כי לא נעשתה עצתו מגזם ליום הכפורים שהוא יום דין הנפשות, ויעקב מכין מנחה לאחיו ועל כרחו הקטיגור נעשה סניגור, כאשר יתבאר בגזירת השם. וזהו מאמר רז"ל (ב"ר ס"ה י'), "שני גדיי עזים טובים", מאי טובים, אמר ר' ברכיה אמר רב חלבו טובים לך וטובים לבניך, שהם מתלכלכים בעונות כל ימות השנה, ומביאים שני שעירים ביום הכפורים והן מתקרבין ומתכפר להם..".

[44] ובמדרש תנחומא שם (סי' כ"ב) דרשו בעומק החרדה, שכאן גילה יצחק מיהו עשיו באמת, "אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, אין אדם אומר גדולה עד מאד אלא שהיתה אחרת לפניה, ומה שתי חרדות חרד יצחק, אחת בהר המוריה, כשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו, נגלה הקדוש ברוך הוא על המלאכים, ופתח את הרקיע, ויצחק נשא עיניו ורואה חדרי המרכבה וחרד ונזדעזע, וכאן חרד חרדה והיתה גדולה מן הראשונה, להלן ראה את הקדוש ברוך הוא ואת חדרי המרכבה ואת המלאכים וחרד, וכאן בשביל שנכנס יעקב ונטל את הברכות והיתה חרדתו גדולה מאותה חרדה.

ולמה חרד, אמר נתן החבר בשם ר' אחא ור' יהודה הלוי ב"ר שלום בשם ר' יוחנן, כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו, שנאמר וירח את ריח בגדיו וגו', והרי לא לבש אלא בגדי עזים, שנאמר ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו וגו' ואין לך ריח רע בעולם מן השטף של עזים, ומהו וירח את ריח בגדיו, יש דורשים לומר הקטורת העתידה לעשות בבית המקדש הפיח הקדוש ברוך הוא ריחה בבגדיו של יעקב.

אבל כשנכנס עשו הרשע, ר' אחא ור' יוחנן אמרו נכנסה גיהנם עמו, שנאמר בבא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה (משלי י"ח ג'), יצחק רואה בביאתו של עשו מרתיח הבית ורואה את גיהנם, התחיל מצעק וחרד, שנאמר ויחרד יצחק חרדה וגו'. מהו מי אפוא, מי איפה, אמר יצחק רבון העולמים מי נאפה בתוך התנור הלזה, אני או יעקב בני, א"ל הקדוש ברוך הוא לא אתה ולא יעקב בנך, אלא מי הוא הצד ציד, זה עשו, שנאמר ויהי עשו איש יודע ציד".

והיינו שלראשונה הרגיש יצחק אבינו, שבתוך ביתו ישנה דרך לגיהנם, ויחרד חרדה גדולה, ונתגלה לו שפני עשיו אשר סבר לבכורו ממשיכו, אינם מה שחשב, ודרכו סלולה לו לגיהנם. וכעי"ז מבואר במדרשים רבים.

ולשון זו 'חרדה גדולה עד מאד' היא לשון יחודית שאין דוגמתה בכתובים, וז"ל הזוה"ק שם (קמ"ד א'), "..כיון דכתיב 'ויחרד יצחק חרדה גדולה' די, מהו 'עד מאד', אלא דלא הוה דחילו ואימתא דנפל עליה דיצחק רבתא מיומא דאתברי, ואפי' בההיא שעתא דאתעקד יצחק על גבי מדבחא וחמא (ס"א שכינתא) סכינא עליה, לא אזדעזע כההיא שעתא דעאל עשו וחמא גיהנם דעאל עמיה, כדין אמר בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה, בגין (דחמאת) דחמית שכינתא דאודי על אינון ברכאן".

[45] והיינו, שמשמע בפסוקים שהיה סילוק פתאומי של הענן, שמשמעותו שמרחיק את מרים, והולך ה' ממנה בכעס. וראה עוד בספורנו שם, 'והענן סר'. "כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לביישה".

וכעי"ז בהצהרת כורש, "כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְקוָק אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה" (עזרא א' ב')[49].

עוד אפשר להרגיש קצת מהטעמים את גדרי הדברים, וכגון בתחילת חומש ויקרא, "וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְקוָק וְהִקְרִיבוּ בְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (פסוק ה'), וכן להלן, "וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְקוָק וְזָרְקוּ בְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב" (פסוק י"א), ונראה קצת מהטעמים שההולכה והזריקה היא עיקר העבודה, לכך מוטעמים ביותר ומורגש שבהם נפעל ההקרבה לה', ואכן שחיטה לאו עבודה היא וכשרה בזר. [וראה עוד כעי"ז בחלק ב', בענין גדר הקמה בשתיקה ביום שמעו, בהערה בסוף המאמר בענין זרקא כפול].

עוד יש מקומות שמורגש בטעמים היחודיות שהיתה בענין. "וַיִּשְׁאַרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וְתָנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה" (י"א כ"ו), והמיוחד התם הוא, משום שכל שבעים הזקנים קיבלו את נבואתם ממשה רבינו, אשר עמדו סביבותיו בעת שירד הענן לדבר עמו, והאציל עליהם משה מרוחו, ואילו אלדד ומידד זכו לקבל מכח עצמם[50], ולכך מוטעם הענין ביותר שנתנבאו במחנה, ולכך ראה בזה יהושע פגיעה בכבוד משה.

אולם משה אמר דאדרבה[51], "וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְקוָק נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְקוָק אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (שם כ"ט), והיינו שכאן[52] היה

---

[49] אין יתיב הסמוך ליתיב מצוי כמעט במקראות, אולם כאשר נמצא, אפשר להרגיש שיש כאן הצבעה מיוחדת. ונביא עוד שני מקומות שמצאתיו, ואף אלו רבי הדגשה, כגון בדבר ירמיהו לצדקיהו, "וְאַתָּה לֹא תִמָּלֵט מִיָּדוֹ כִּי תָּפֹשׂ תִּתָּפֵשׂ וּבְיָדְךָ תִּנָּתֵן וְעֵינֶיךָ אֶת־עֵינֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּרְאֶינָה וּפִיהוּ אֶת־פִּיךָ יְדַבֵּר וּבָבֶל תָּבוֹא" (ירמיהו ל"ד ג'). ומורגש כיצד מצביע ירמיהו ואומר, אתה בעצמך מלך ישראל, תלכד בכף מלך בבל, ובמו עיניך תראה את עיניו.

וכן, "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מֵאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל" (בראשית י"א י'). ומכאן ואילך מפרטים הכתובים בן אחר בן עד אברהם, עמודו של עולם. ומהדהד תולדות שם, אשר אלה הם המשכו ויצירתו, וממנו שורש העולם ותולדותיו האמיתיים. ואע"ג דבנים נוספים היו לו לשם, כנאמר לעיל (י' כ"ב), מארפכשד יבואו תולדותיו האמיתיים, וממנו יצא אברהם אבינו.

ובאמת תיבת 'אלה' שבפתיחת ענין, פעמים הרבה תבוא עם 'יתיב', משום שיש בה הצבעה והכוונה, וכשם ש'כה' פעמים הרבה יש בו יתיב, שמצביע הוא וממקד תשומת לב והדגשה מדוקדקת, אלה המה 'הדברים'. כגון, בתחילת פרשת המועדים, "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְקוָק מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם" (ויקרא כ"ג ד'), ובסופה, "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְקוָק אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיקוָק עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וְנָסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ" (שם ל"ז. ובפסוק זה מסתיים גדר מקראי קודש וקרבנות המועדים, ורק סוכות שב ונשנה מפן אחר שבו וכנודע).

כיו"ב במקום שניתנו מלאכות שבת, "וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְקוָק לַעֲשֹׂת אֹתָם. שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה" (שמות ל"ה א–ב'). וכן לפני מעמד הר סיני, "וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות י"ט ו').

וכן כאשר נמנו שבעים נפש בירידת יעקב מצרימה, "אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ" (בראשית מ"ו י"ח), "אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יָלַד לְיַעֲקֹב" (שם כ"ב) "אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ" (שם כ"ה). [ואילו בלאה יבוא מונח מונח רביעי, וכמדומה היינו משום שיתיב יבוא קרוב לעצירת האתנחתא ומקביל במקצבו, וכאשר מורחק יבוא טעם מתנגן יותר, וראה בנספח]. וכן, "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ" (בראשית ו' ט'). ואמנם אף בהצבעה מיוחדת לרעה יכול לבוא, כגון, "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שמות ל"ב ד', וכן שם ח').

[50] וזהו עומק ענין מה שנתנבאו שמשה מת ויהושע מכניס (סנהדרין י"ז ב'). ובהם התנוצץ הדבר שיהיה הנהגה אחרת, באשר אין העם ראויים לקבל ממשה.

[51] וברמב"ן שם, 'אדני משה כלאם', הטעם בזה, כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד, והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כממרים בדבריו. ולכך אמר לו "כלאם", כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם, והנה צריכין לשומם בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא. ומשה בענותנותו השיב, ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם, כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעלי, ומי יתן ויהיה זה בכל העם".

[52] וכן הוא ברבינו בחיי שם, "ומי יתן כל עם ה' נביאים". "יתכן לומר כי רמז משה בכאן ימות המשיח, אמר, מי יתן ויגיע אותו עת שיהיו כל עם ה' נביאים שהוא יתברך עתיד ליתן את רוחו עליהם, ובאותו זמן יבטל יצה"ר ולא תהיה שם קנאה כלל, וזהו שכתוב"בעת ההיא אשפוך את רוחי על כל בשר" (יואל ג' א'), וכתיב "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה י"א ט'). ואף על פי שלא נתקיים בעוה"ז, יתקיים לעתיד לבא בזמן השלימות.

שורש הענין שנזכה לעת"ל[53], שהקב"ה ישפוך רוחו על כל בשר (יואל ג' א').

ואמרו במדרש רבה (פרשה ט"ו), "..הזקנים נפסקה נבואתן שהיה משל משה, שנא' ואצלתי מן הרוח אשר עליך, אבל אלו היתה רוח נבואתם מן הקדוש ברוך הוא[54], ותנח עליהם הרוח. וא"ת הזקנים שהיתה נבואתן משל משה, שמא חסר משה מנבואתו כלום, לאו, למה"ד, לנר שהיה דולק והדליקו ממנה כמה נרות, ואור דליקתו לא חיסר..".

פיסוק הטעמים מעביר את הרגשת רוח הכתובים

ח) ואילו פירושים המתבססים על הפסקי הטעמים ותחבירם[55], א"א אף לציין, שהרי השימוש בזה רווח ביותר בכל המפרשים[56]. והדוגמא המפורסמת בזה[57] היא דברי

ומצאתי רמז לזה בספר תהלים בפסוק "מי יתן מציון ישועת ישראל" (תהלים י"ד ז'), למה נכתב פסוק זה בספר תהלים שני פעמים, אחד בספר ראשון ואחד בספר שני (תהלים נ"ג ז'), אלא אחד אמר הרב ואחד אמר התלמיד, הרב אמר, "מי יתן והיה לבבם זה" (דברים ה' כ"ו), והתלמיד אמר, "מי יתן כל עם ה' נביאים", בעוה"ז לא נתקיימו אלא דברי הרב אבל לעתיד לבא שניהם מתקיימין, דברי הרב, מנין, שנאמר "ונתתי לכם לב חדש" (יחזקאל ל"ו כ"ו), דברי התלמיד, מנין, שנאמר "אשפוך את רוחי על כל בשר" (יואל ג' א').

[53] וזה עומק מה שאמרו שנתנבאו על מלחמת גוג ומגוג (סנהדרין י"ז ב'). וראה במלבי"ם כאן.

[54] וראה בפי' בעל הטורים עה"ת, "ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם". "כי אני לא אבחרם ולא אתן מרוחי עליהם, כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם, ואתה אמרת לא אוכל לשאת משא כל העם הזה. בחר לך מי שישא עמך ותתן מרוחך עליהם. לכך כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש.

אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם, 'ותנח עליהם הרוח', פירוש הרוח מאת ה' ולא משל משה (במדב"ר טו כ"ה). וכשאמר לו יהושע כלאם, אמר 'ומי יתן כל עם ה' נביאים', כאלו השנים, בתת ה' את רוחו עליהם ולא כע' זקנים שאצל מרוחי ונתן עליהם". והיינו, שאלדד ומידד היו בחירה מיוחדת של ה', שהשפיע עליהם מרוחו, ובהם נתחדש שיהיה כח לישראל להתקיים ולהתחבר לרוח ה' לכשעצמם. וראה במלבי"ם. ודבר זה נזכה שיתקיים בשלימות לעת"ל. [ובמדרש אמרו שאלדד ומידד היו אחי משה מאמו. ובעומק מונח בזה שהיה להם שייכות לענינו, לינוק להדיא מרוח ה', והבן].

[55] וידועים ד' האבן עזרא, כל פירוש שאינו ע"ד הטעמים, לא תאבה לו ולא תשמע אליו (ס' מאזנים ד' ב'). וכ"כ בסוף ס' צחות שלו, שלא היה חכם כבעל הטעמים (נקט שאינו הלממ"ס, וראה בהערה הראשונה), ובכל המקרא לא הפסיק אלא במקום הראוי.

[אולם כבר הראו דיש מקומות דהוא עצמו לא פירש כדרך הטעמים, ואפשר למצוא במפרשים שלא בכ"מ מחוייבים לטעמים, ובאמת כבר הביאו שאף בחז"ל מצינו בכ"ד שפירשו המקרא שלא ע"ד הטעמים, והלא אף זה בכלל הע' פנים. אולם הקריאה הסתמית שלנו בדר"כ לפי הטעמים הוא. ואצלנו הוא הנחשב קרוב לפשט.

וז"ל הרדב"ז בתשובותיו (ח"ג סי' אלף ס"ח), "ואם היו האותיות מנוקדים בס"ת אז היה להם גבול ושיעור ולא היו נקראים רק כפי הנקודה והיה מובן רק ענין אחד, אבל עתה שאינם מנוקדים, הם סובלים ענינים וכוונות רבים ונפלאים ויוכל האדם לדרוש מה שירצה וכמו שאחז"ל שהתורה נדרשת בשבעים פנים, וזהו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, אל תקרי כך אלא כך, ואלו היו מנוקדים לא נוכל לומר כך, לכן לא ניתנו הטעמים והנקודות ופיסוק פסוקים לכתוב בס"ת.."].

[56] ונציין חלקם. רש"י בשלח ט"ו י"ז, דברים י"א ל', כ"ט כ', מלכים א' י' כ"ח, ירמיהו ג' ח', יחזקאל א' י"א, הושע י"א ו', מלאכי ב' ט"ו. רש"י מגילה י"ב א' ד"ה קובל. אבן עזרא בראשית ג' כ"ב, ובשיטה אחרת א' כ"ו, ובפירוש הארוך שמות י"ב מ', י"ח ג', ל"ד ו', ישעיהו א' ט' (וע"ש 'כי עיקר גדול לשמור דרך הטעמים'). רבינו בחיי ויקרא כ"א ו', דברים כ"ה י"ט. רשב"ם בראשית מ"ט ט', במדבר י"ג ב'. פענח רזא בראשית ט"ו י"ג, ריש כי תצא. ועוד. וראה עוד בפוסקים באו"ח סי' נ"א, דיש להפסיק בשירת הים בין מים לאדירים, משום שיש טפחא ביניהם, וקאי 'אדירים' על המצרים.

[57] דוגמאות ידועות נוספות. "וְהָאֶלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ" (יחזקאל מ"ד כ"ב). והפסוק תמוה, וכי שרי לכהנים רק אלמנה מכהן, הא לא נאסר באלמנה אלא כה"ג. ונתפרש בגמ' דצריך לקוראו, "והאלמנה אשר תהיה אלמנה, מכהן יקחו", משאר כהנים (שאינם כה"ג) יקחו (קידושין ע"ח ב' ע"ש). וכבר דקדק רבינו בחיי (ויקרא כ"א ו') דכן מבואר בפיסוק הטעמים, שהרי 'תהיה אלמנה' מוטעם בזקף קטן המפסיק.

עוד מצינו בדברי רבותינו (סמ"ג עשין קנ"ה יראים השלם סי' קכ"ד, וראה בתשובות חוט המשולש להגר"ח מוולאז'ין סי' י"ז), שכתבו בהא דאסור גניבת גוי, אע"ג דלא מצינו אלא "לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ" (ויקרא י"ט י"א), לא קאי 'איש בעמיתו' על 'לא תגנבו', דהא ביניהם מפסיק אתנחתא.

ונעתיק עוד דברים מאחד הגדולים בדור האחרון, הוא ניהו הגרא"ז מלצר זצ"ל, שמשתמש בטעמים לבאר דעת הרמב"ם, ומנמק את חשיבותם וסמכותם. וז"ל באבן האזל פ"ג מהלכות בית הבחירה הי"ז, "ולכן לפי"ז אפשר לומר, דמזבח הקטורת אין לנו טעם לעכב שיהי' קומתו דוקא ב' אמות, אבל אמה על אמה [אורך ורוחב] נראה דמעכב, ויש טעם לחלק בין מזבח החיצון שכתבנו דאינו מעכב שיעור [אורך ורוחב] חמש אמות דכתיב בקרא, משום דבמזבח החיצון כתיב "וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי

הפסוק, "כִּי־גֵר| יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית ט"ו י"ג), אשר ממקום האתנחתא משמע שה'ארבע מאות שנה' הוא דבר לעצמו, ואיננו נקרא בצוותא עם ה'עבדום ועינו אותם'. והיינו כפי שדרשו חז"ל, דנתקיים בגרות החל מלידת יצחק[58].

אולם לא רק את הקריאה הנכונה של חיבור והפסק התיבות לכשעצמם אפשר להרגיש מהטעמים, אלא מתוך זה מובן אף תחושת רוח הדברים. כגון, "והאלוקים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי" (בראשית כ"ב א'), ובפי' הגרש"ר הירש שם, "אופייני ביותר הוא, ש"אברהם" בסוף הפסוק הזה בא בטעם טיפחא (שאיננו מפסיק כ"כ), הדבר מציין את נכונותו המיידית של אברהם, ברגע שה' קורא לו, הוא אומר הנני".

וע"ע דבריו ר"פ לך לך (י"ב א') שהוציא מהאתנחתא שם ענין אמיתי מאד, דה"לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ" עומד כענין לכשעצמו, ו"אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ" הוא ענין נוסף.

וז"ל, "מבית אביך' מנוגן בטעם אתנחתא, ומכאן, שמצות "לך לך" עומדת לעצמה והיא מסתיימת במלים "ומבית אביך".. לך לעצמך, בדרכך שלך, לך בדרך, שתבודד אותך מארצך וממולדתך ומבית אביך, מכל הקשרים שהיו לך עד כה.. במצוה זו ההליכה היא מטרה לעצמה.. "יהדות על פי רוח הזמן!", המחאה החריפה ביותר על כך, היא המצוה הראשונה שנאמרה לאברהם.. מצות "לך לך" שנאמרה לאברהם היא השורש הראשון של הגאולה", והיינו שאמירה זו קיימת לדורות לכל ישראל, שכל עצם מציאותם הוא 'לך לך'. ודפח"ח[59].

ובבמדבר ג' ב', "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר| נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר". וברש"ר הירש שם, "פיסוק הטעמים הוא מיוחד במינו. הרי זה כאילו הסיפור מתעכב תחילה, מתוך הפסקה של צער, אצל נדב, ואחר כך אצל אביהוא, ולבסוף הוא ממהר ומוסיף את אלעזר ואיתמר"[60].

שִׁטִּים חֲמִשִּׁים אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחֲמִשִּׁים אַמּוֹת רֹחַב רֻבָּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ" (שמות כ"ז א'), ובמזבח הקטורת כתיב "אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וַאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו" (שמות ל' ב').

ויש לחלק לפי הטעמים, דבמזבח החיצון הטעם על תיבת "רוחב" הוא רביעי, ואח"כ על רבוע יהי' המזבח הוא מהפך פשטא ז"ק, וידוע שרביעי הוא טעם מפסיק, ולכן לא קאי יהי' אלא על רבוע דהוא לעכב, אבל במזבח הקטרת הטעמים הם על אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהי', קדמא ואזלא מהפך פשטא ז"ק, וידוע שז"ק הוא סיום של מהפך פשטא והוא ענין אחד, ולכן הכא קאי 'יהיה', גם על אמה ארכו ואמה רחבו.

והטעמים הם בודאי דבר שראוי לסמוך עליהם להלכה, דבנדרים דף ל"ז אמרינן ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים, וכתב הרא"ש שע"י הניגון מבינים לחבר המקרא למעלה או למטה, ועיין למעלה בהל' ב' מד' התוס' לענין משוקדים [ועיין בחוט המשולש לרבינו חיים מוולאז'ין זצ"ל סי' כ"ז, שכתב בשיטת הרמב"ם דגנבת עכו"ם עובר בלאו אף דכתיב לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו, משום דבלא תגנובו הטעם הוא באתנחתא, ולא קאי על זה איש בעמיתו]. ולפי"ז מבואר מה דלא כתב הרמב"ם אלא אמה על אמה משום דזהו לעיכובא, אבל ואמתים קומתו דכתיב אח"כ ליכא קרא לעכב", עכ"ל הגראז"מ.

[58] אולם יש בזה גם ענין משום שעיקר הפסוק הוא 'ארבע מאות שנה' אשר הוא שיעור זמן רב מאד, ובאה האתנחתא לפניו לחלוק לו מקום ואמירה (ראה להלן בזה), ומ"מ עיקר הדבר הוא שדרך ארוכה עומדת לפני אברהם, לא דרך חלקה אלא רוויה עיקושים היא, ורק בסופה יגיע ענינו לתכליתו ויקום ממנו העם הנבחר. וזה עיקר פשט הפסוק.

ולכך הארבע מאות שנה לא קאי בדוקא על עצם העבדות והעינוי במצרים, אלא על כל התוכן, שלא בקל יבוא השלימות המצופה להנחיל לזרעו את ארץ ישראל, אלא אף שנכנס אברהם בארץ לנוחלה, אכתי גרים ונודדים יהיו זרעו, ותקופות קשות יבואו עליהם, וכל זה יושלם למועד ארבע מאות שנה, וזהו עומק דברי חז"ל דהגרות החלה עם לידת יצחק, והיינו באשר לידתו הוא יצירתו של העם הנבחר, וכאן החל מסלול החתחתים אשר לו.

[59] עוד בענין הפסקי טעמים בפירוש הגרש"ר הירש זצ"ל, ראה בדבריו, בראשית, ד' ז', ה' ו', ו' ג', ח' כ"ב, ט' כ', י"ח כ'. שמות, א' י', י"ד ל', ט"ז כ"ו, כ"ג ב', כ"ה ל"ג, ל"ב ח', ל"ב י"ג, ל"ג י"ט, ל"ה כ"א, ל"ו ז'. ויקרא, כ"ב כ"ה, כ"ה כ'. במדבר, א' נ"ב, ג' ב', י"ג א', י"ג כ"ב, כ"ב ט"ו. דברים, ד' י"ד, י' י"ב, כ"ב ט', כ"ו י"ב, כ"ח ח', ל"א כ', ל"ב ה'.

וראה עוד במשך חכמה במדבר י"א ל"ב, אשר ע"פ הטעמים קורא את "וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא", ד'ההוא' קאי על העם (לכא' היינו שתרתי משמע, וכדמצינו בכ"ד). וכן ראה בדבריו ויקרא י"ט י"ג.

[60] וראה עוד מש"כ בזה בפנים יפות (לבעל ההפלאה) שם. וע"פ פשט נראים דברי הגר"י קמנצקי ב'אמת ליעקב' שם, דנדב היה לו מעמד של סגן כהונה העומד תחת אביו מעל כל אחיו, והיה משמעות מיוחדת למיתתו. וקרובים הדברים לדברי הגרש"ר הירש, שלכך יש הפסקה מיוחדת אצל נדב, והפסקה קטנה יותר אצל אביהו.

ובאמת בספרים איתא דברים גדולים מאד מאד עליהם ועל ענין מיתתם בקרבתם לפני ה' יותר מידי, בחינת בקרובי אקדש, (וכבר חז"ל אמרו שאמר משה לאהרן שגדולים הם ממך וממני). ולא לחנם כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן או מוריד דמעות עליהם, מוחלין לו עונותיו ובניו אין מתים בחייו. (מג"א או"ח ריש סי' תרכ"א בשם הזוה"ק והאר"י, והובא במשנ"ב שם).

וראה עוד קרוב לזה בפירוש הגרש"ר הירש בלך לך י"ג ה', על תחושה המועברת אלינו דרך הפסקת האתנחתא.

ובאמת כאשר נבחן באופן עיקבי את מקום האתנחתא, נמצא באופן ברור שפעמים הרבה איננה במקום אשר נראה לעין שהוא הראוי לחלוק הפסוק בכללי פיסוק המקובלים היום לחלוקה ענינית, אלא יש לפסוק צורת קריאה חיה, שמבקשת ליתן הטעמה מיוחדת לתיבות מסויימות שהם מרכז הענין, ולייחד להם מקום, הלכך יעצר הקורא לפניהם, ויקרא אותם בפנ"ע, במשקל מיוחד הראוי להם. וראה בזה בהערה[61].

וראה בס' צרור המור שם, "ואמר הבכור נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר, להורות שנדב הבכור היה שקול כנגד אביהוא אלעזר ואיתמר, וזהו הבכור נדב באתנח. אבל כשנצרף אביהוא עם נדב, לומר הבכור נדב ואביהוא בזקף גדול, יהיו נדב ואביהוא שקולים כנגד כל ישראל. ואביהוא לבדו שקול כנגד אלעזר ואיתמר". ומקור דבריו בזוה"ק ויקרא נ"ו ב' יעו"ש. ויעוי' עוד באלשיך שם.

[61] כגון, "וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר" (בראשית כ"ג ט"ז). והנה בחלוקה ענינית נאמר כאן שני דברים, א', אברהם הסכים ועשה דברי עפרון. ב', ומעשהו היה לשקול לו ד' מאות כסף. ולכאורה ההפסק יש לו להיות אחר 'וישמע אברהם אל עפרון'. ברם אין ההפסק אלא לפני ארבע מאות שקלי כסף. כיו"ב "וַיִּקַּן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה" (שם ל"ג י"ט). ולכא' ראויה החלוקה להיות בין 'אהלו' לבין 'מיד בני חמור', ואילו סכום המעות הוא פרט שולי כמה שקל לידו.

אולם ברור שאין סכום המעות ענין שולי, אלא עיקר תיאור המכירה, ולא לחנם האריכה תורה בפרשת קניית מערת המכפלה, ונעתיק מש"כ בזה בקונטרס 'וישב דוד' (אות ל"ג הערה 71, ע"ש), "..דכידוע לא לחנם האריכה תורה בפרטי המכירה וקנין אברהם בשדה, דבזה חל על הארץ שם ארץ אבות והוחזקה ביד ישראל כדאמרו ז"ל א"י מוחזקת לנו מאבותינו, והיינו דהיות הארץ משכן לקברי אבות, קובע שמה דהתם אחוזת נחלתם, דאין נקבר אדם אלא באחוזת משפחתו הקבועה המונחלת מדור דור, ובזה מתבטא זיקת העם לארץ כמקור מחצבתם, אשר גם כאשר יגלו הימנה אליה נשואות עיניהם לשוב ושם רואים הם את מקומם האמיתי.

וראה לשון אשר נשתמש בו נחמיה למלך פרס "מדוע לא ירעו פני, אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכו', אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך, אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי ואבננה" (נחמיה ב'), ולכך לא חפץ אברהם לקנותה אלא בתשלום מלא, למען תהיה לו לאחוזה ותקבע לקיחת הארץ מהכנעני". וראה עוד בזה בקונטרס 'אחוזת נחלה' שער ב' אות כ"ג ובהערות ק"ו וק"ח, ונתבאר שם שע"י קבורת יוסף בשכם, בזה נקבע המקום לנחלת יוסף, ולכך בזה מסתיים ספר יהושע, ובהכי באה נחלת הארץ ועמדה כמבואר בלשון הכתובים, ע"ש.

ונתבאר ב'וישב דוד' שם, דעל כן היה באופן זה, דהן מערכת המכפלה, הן שכם, והן מקום ביהמ"ק, נקנו בכסף מלא, ובהכי חייל קנין ישראל בשלימות, והוא קובע תוקף הרכישה, שאין בו לזר אף חלק כל דהו, הכל נפרע ושולם במחיר מלא, ומקומו של ישראל הוא גרידא. [וע"ש דלכך נתגלגל שהיה גם במתנה וגם במקח, שהוא שלימות הקנין].

ויסוד הדברים נמצא בחז"ל, וכגון במדרש לקח טוב פ' וישלח, "ויקן את חלקת השדה. אברהם אבינו קנה מערת המכפלה, יעקב אבינו קנה קבורת יוסף, דכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם (יהושע כ"ד ל"ב), ולמה בשכם, שמשכם נמכר ולשם החזירוהו, דוד המלך קנה מקום בית המקדש, דכתיב ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב חמשים". וכעי"ז בכמה מדרשים, דהוקשו מעשי קנין אלו זה לזה.

ובילקו"ש שם (אות קל"ג), "זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולם יכולות להונות את ישראל ולומר להן גזולין הן בידן, ואלו הן מערת המכפלה וקבורתו של יוסף ובית המקדש, מערת המכפלה וישקול אברהם לעפרון את הכסף, בית המקדש ויתן דוד לארנן במקום וגו', וקבורתו של יוסף ויקן את חלקת השדה, במאה קשיטה".

וזהו נמי הביאור בכתוב המסיים של ענין רכישת המערה, "וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (שם פסוק י"ט), ולכאורה אף כאן מקום האתנחתא תמוה, ולכאורה היה לו להיות בין תיאור מעשה הקבורה, לבין ציון מקומו, ומפני מה מפסיק לפני 'בארץ כנען', שהוא לכא' ענין שולי ופשוט. אולם ברור שתיבות אלו חולקים מקום לעצמם מפני שהם עיקר הענין, ובזה חל על ארץ כנען היותה ארץ אבותינו. ולכך שבה תורה ומדגישה, 'ויקם שדה המכפלה' וכו'. ואלו דברים נכוחים וברורים למעיין במקראות.

דוגמא נוספת בענין נחלת ארץ ישראל. "וַיִּקְרָא אֲמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה" (בראשית י"ג י"ד), ולכא' הפסק האתנחתא טפי יש לו להיות לאחר 'וה' אמר אל אברם אחר הפרד לוט מעמו', ואילו ה'צפנה ונגבה וקדמה וימה' המשך הוא ל'שא נא עיניך וראה'.

ברם יש משמעות מיוחדת בתיאור כל קצוות הארץ לכל צד, לומר לאברם שלכל כיון יפרוץ ויתרחב חלקו, ובתיבות אלו מורגש כיצד יתפשט ויתעצם לכל עבר. לכך באה האתנחתא לפניהם, לייחד להם מקום ליקרא לעצמם, לשמוע בהם עד היכן יפרוץ אברם, אשר כל האופק הנצפה מכל הצדדים יפול לחלקו. והבן.

ואף בפסוק הבא אין האתנחתא באה במקום המצופה, "כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתֶּנָּנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם", ולכא' יש לה לבוא לאחר 'אשר אתה רואה', ו'לך אתננה ולזרעך עד עולם' מחובר יהיה. ואף כאן לכא' 'לזרעך עד עולם' הוא עיקר

ואפשר להביא לזה דוגמאות רבות[62]. ודבר זה כלל גדול אף לענין שאר הטעמים, שההדגשות וההפסקים אינם פיסוק פשוט, אלא מייחדים מקום לתיבה הראויה להדגשה, שבה עיקר הענין, ואיננה ראויה ליקרא בשטף עם חברותיה. וכן

הענין, שנוחל אברם את הארץ נחלה שאינה ברת פסיקה, והנתינה לו תמשיך להתקיים כנתינה לדורות עולם, וכל עת אכתי יחשב נחלת ישראל אשר מקבלה מהקב"ה, לכך בא ההפסק לפניו לחדד את תיבות אלו ולקוראם בפנ"ע.

[62] וכגון, כאשר הלך אברהם אל העקידה וראה את הר המוריה מרחוק, "וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם" (בראשית כ"ב ה'). ולכא' מקום ההפסק יש לו להיות לאחר 'שבו לכם פה עם החמור', ולאחריו, 'ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם'. ולכאורה משום שהשתחוייה זו היינו קבלת מלכותו וביטול אליו יתברך, והיא עיקר הענין שיגיעו אל הר המוריה ויעבדו את הקב"ה, ולכך מפסיק לפניה אתנחתא, שאין להקיש ביאה לשיבה, ויש להפסיק ביניהם. [אי נמי, בדוקא נקרא בשטף 'שבו לכם פה עם החמור, ואני והנער נלכה עד כה', בכדי להקביל ביניהם ולהורות שהללו מקומם עם החמור, ויצחק הוא אשר ראוי לילך להר המוריה].

וכן "וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ" (שם כ"ב י'), מפסיק אתנחתא לפני 'לשחוט את בנו', אף שלכא' יותר ראוי שיתחבר עם 'ויקח את המאכלת', ברם מורגש היטב עוצמת רטט הענין, שמרים אברהם ידו ליקח המאכלת, ובתורת שבזה בא לשחוט בנו לכבוד הקב"ה, וסיום זה הוא עיקר הכתוב.

וביצחק, "וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְקוָק| עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינֵנוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ" (שם כ"ו כ"ח). ומפסיק לפני סיכום עיקר דבריהם, 'ונכרתה ברית עמך', ואינו מחובר ל'ותהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך', מפני שהוא הטעמת הדבר שהתחדש, שכל אויביו מבקשים לכרות עמו ברית שלום, ודרכו מצלחת לו מכל עבר.

אצל יעקב, "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא" (שם כ"ח י"א). ונקרא 'וישכב במקום ההוא' בפנ"ע, ואיננו בא כהמשך בעלמא לתיאור של ויקח מאבני המקום וכו', אלא הוא סיכום עיקרו של ענין, ששכב יעקב במקומו של ה', ושם נגלה אליו והובטח לו כל הארץ אשר שוכב עליה. והיה כאן ענין מיוחד של קביעות יעקב בבית ה', וזה ענין דגלגל הקב"ה דלא יפטר צדיק זה בלא לינה לפניו יתברך, ושם היה לו ה' לאלוקים והקים לו מצבה. (והלינה היא הקביעות במקום בכ"ד, וזה שורש ענין הא דמביא קרבן צריך ללון לפני ה'. ואכ"מ).

וכאשר ביקש לשוב מבית לבן, "וַיֹּאמֶר יְקוָק אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם ל"א ג'). וחולק 'ואהיה עמך' מקום לעצמו, ואין האתנחתא באה לאחר 'ויאמר ה' אל יעקב', משום שיש כאן הבטחה מיוחדת, שהקב"ה ילך עם יעקב ויהיה עמו להשגיחו ולהנהיגו, ולכך מוטעם ומודגש ע"י שנקרא בפנ"ע.

ואצל בני יעקב, "וַיְהִי לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחִי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר" (שם ל"ד כ"ה). ונקרא 'ויהרגו כל זכר' בפנ"ע ובא ההפסק לפניו, ואיננו נקרא כהמשך ל'ויבאו על העיר בטח', משום עוצמת הענין, שבאו שני אחים והרגו כל זכר בעיר שכם. וזהו החלק היותר מורגש בכתוב, החולק מקום וקריאה לעצמה.

וכאשר שב יעקב מבית לבן והגיע לבית אל, אל המקום בו נגלה אליו הקב"ה מתחילה, אשר שם נדר שיהיה לו ה' לאלוקים, נגלה עליו הקב"ה וקרא שמו ישראל וברכו, "וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחָלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (שם ל"ה י"א). ולכא' מקום האתנחתא יש לו להיות בין 'פרה ורבה', לבין 'גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו'. ונראה שהוא חתימת הברכה באופן היותר מרובה, שמצאצאיו יקומו מלכים וראשים, וזרע נכבד יהיה לו (וכן מצינו בשרה אמנו, 'וברכתיה והיתה לגוים, מלכי עמים ממנה יהיו' (שם י"ז ט"ז)). ומפסיק לפניו באתנחתא, שזהו דבר החולק מקום לעצמו והוא עיקר הברכה. ועוד יל"פ.

ובמלחמת ארבעת המלכים את החמשה, "וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וַהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם" (שם י"ד ה'). וכבר העירו דלכא' מקום האתנחתא יש לו להיות לאחר 'והמלכים אשר אתו', ומפני מה מפסיק בין 'ואת הזוזים בהם', ל'ואת האימים בשוה קריתים'. ואפשר שהאימים כשמם כן היו, היותר עזים ומאיימים, וזה ענין הכתוב, לומר דארבעת המלכים שניצח אברהם חזקים היו אף מן הענקים המאיימים שעברו בדרכם. לכך מפסיק לפי הכאת האימים, שהוא עיקר הענין, שהתגברו אף על הענקים היותר מאיימים.

וכן נראה בדברים פרק ב' (ט'-י"א), כאשר נאמר שלא יכבשו את מואב, באשר הקב"ה נתנו לחלקם ואף הוריש מפניהם ענקים. "כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יָרֵשָׁה. הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים. רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים וְהַמֹּאֲבִים יִקְרָאוּ לָהֶם אֵמִים". ומשמע דהאמים הם היותר מאיימים ומפחידים, והרפאים אף הם נחשבים ענקים הנקראים 'אימים' ע"ש היותם מאיימים.

[ויש לעיין הרבה באופן הראוי לאתנחתא. ובאמת אפשר שאע"ג שנראה שצריך להיות במקום היותר מפסיק בענין, אולם יתכן שהדבר חולק את המשפט הרציף, ואינו מתאים, כגון, "וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה" (בראשית כ"ה כ'), שלכא' מקום ההפסק צריך להיות לאחר 'ויהי יצחק בן ארבעים שנה', ואילו 'אחות לבן הארמי' הוא המשך ממש לכינוי רבקה, וכן 'לו לאשה' הוא המשך של 'בקחתו את רבקה'. אבל האתנחתא לא תבוא במקום היותר מופסק, משום שכך היה חולק את הרצף ונותן משמעות עצמית ל'ויהי יצחק בן ארבעים שנה', ולא בא

הוא נמי לענין חלוקת הפרשות הסתומות והפתוחות בס"ת[63]. והוא דבר שיראה המעיין לאחר ההתבוננות, וקשה להאריך בו בכתב, אולם זהו המפתח היותר גדול לכל ענינים אלו.

הטעמה מיוחדת ע"י טעמים חדים ללא אתנחתא

ט) והנה המנגינה היא דבר עדין ותלויה לפי ענין הפסוק וההטעמה הראויה בו[64], ויש מקומות שדוקא העדר ההפסקה אינו נובע מהעדר חשיבות והדגשה אלא כמעט להפך[65]. וכגון, "הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי" (דברים ד' ל"ג). וזהו מן הפסוקים היותר ארוכים בתורה (י"א תיבות), שאין בהם כל אתנחתא, ואף מפסיק כזקף קטן אין בו. ואף פסוקים בני ח' תיבות לא מצוי שלא יהיה בהם אתנחתא. (ולכאורה היה ראוי להפסיק בין 'מתוך האש' לבין 'כאשר שמעת').

אולם הדבר מורגש היטב מדוע אין הפסק כזה. שהרי בא הפסוק לחדד ולזעוק את עוצמת הפלא שהיתה במעמד הר סיני, וכדברי הפסוק הקודם לו. "כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ". ולכך טעמי הפסוק מעוצמים חדים ושוטפים, וההפסקה היתה מורידה משטף עוצמת הפליאה[66].

אלא לומר שבהיותו בן ארבעים נשא אשה, ולא לספר על עצם היותו בן ארבעים. (אולם אפשר שיש הדגשה מיוחדת בהא דנשא יצחק את אחות לבן, לכך מפסיק לפני כן האתנחתא).

וכן, "וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי" (שם כ"ו ל"ד). שלכא' לא בא ההפסק לאחר 'ויהי עשיו בן ארבעים שנה', משום שאינו ענין לכשעצמו לספר שמלאו לעשיו ארבעים שנה ולהפסיק, ולא בא אלא לומר שבהיותו בן ארבעים נשא אשה. ועל כרחנו יבוא ההפסק בין שתי הנשים. וכיו"ב נראה בכמה וכמה דוכתי. וצריך התבוננות בכל מקום לגופו. ויל"פ וצ"ע.

(ואפשר שאף 'ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר', צריך להיות רציף עם 'ויכו את', וכך מורגש שבא בעוצמה והכה כל העומד בדרכו. וצל"ע. ובאמת ע"י כך גם מוטעם באופן סוער ועוצמתי יותר, כראוי לעוצמת ביאתו, והאתנחתא איננה אלא לקראת הסוף. ולו היתה בהתחלה לא היה יכול להיות מוטעם בטעמים סוערים בסמיכות. וראה בנספח. וה"ה נמי י"ל ב'פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך', שיש לו להיות רציף, אע"ג שדוחה האתנחתא ממקומה)].

[63] אפשר להראות בקלות שאין ענין הפרשיות סדר וחלוקה תיקנית לפרקים, כענין החלוקות המקובלות בימינו, אלא הוא מסר ודיבור לקורא, אימתי צריך להפסיק ולהרגיש מה שנאמר, ועד כמה משמעותי הפרשה הנאמרת בזאת, וחולקת היא מקום לעצמה. [וכגון במנין השבטים יהיה ביניהם פרשה פתוחה, לחלוק לכל שבט מקום וחשיבות, והרבה כיו"ב]. והדברים ארוכים ומורכבים, ואכ"מ.

[64] ונזכיר עוד את המ"ב מסעות, אשר כתובים באופן זה. "וַיִּסְעוּ מֵרַמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה. וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה. וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ בְּקְהֵלָתָה" (במדבר ל"ג, כ'-כ"ב).

ולכא' היה לו להיות מוטעם במרכא טפחא, או עכ"פ בזקף קטן, ומה מקום אתנחתא בפסוק כה קצר. אולם אין ספק שאין המסעות נקראים כרשימה בעלמא, וא"כ לא יאמר אלא 'אלה המקומות שעברו דרכם בני ישראל, חצרות, רתמה ורמון פרץ' וכו', ברם אין כאן תוספת ידע בלבד מה שמות המקומות, אלא סיפור המסע במדבר שב ומורגש, כיצד נעו והיטלטלו ארבעים שנה ממקום למקום, ומרגישים כיצד נסעו ממקום זה וחנו במקום זה. וכל פסוק כזה מכיל בתוכו את כל צורת הענין. וא"א לקרוא זאת ברצף מהיר, "וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה". והבן היטב.

ונמצא, שענין האתנחתא תלוי בכ"מ לגופו, ויש שדוקא פסוק בן ד' תיבות, יופסק באתנחתא, וכך יורגש באופי הראוי לו, ויש שפסוק בן ל"א תיבות יבוא בשטף ללא אתנחתא, משום ענינו.

[65] דוגמא נוספת. בתחילת פרשת שלח, "לַמַּטֵּה יִשָּׂשְׂכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף. לְמַטֵּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן.." והמתבונן יראה שנחלק יהושע משאר המרגלים. דהנה בכל שמותיהם לשבטיהם, ישנו כעין אתנחתא בפסוק ע"י זקף קטן, ואילו גבי יהושע בן נון הרי הוא נקרא בשטף עם 'ולמטה אפרים', ואין כל הפסק באותו מקרא. ויהיה הביאור בזה מה שיהיה, ברור שאיננו נובע מעניני פיסוק וחלוקת התיבות הנקרא תחביר, או מהעדר חשיבות, אלא להפך. (כגון שהוא הוא מבטא את שבט אפרים יותר מיחוס שאר המרגלים לשבטיהם, או שכך נקרא יותר בשטף ובמהירות ואיננו חולק מקום, והיינו שאין מקומו עמהם ולא היה מעורה בהם (ואילו כלב נהג אחרת וכנודע), או מכל טעם אחר שיהיה, אולם ברור שיש כאן ענין מיוחד ביהושע).

[66] וכן אח"כ לפני עשרת הדברות שבפרשת ואתחנן, "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר יְקוָק עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (ה' ד', ח' תיבות), וברור מדוע אין נכון בו אתנחתא. (ובמקומות אחרים כמעט אין בנמצא אף בפסוק כעי"ז וכנ"ל). ובאמת זה ענין הטעם העליון שבקריאת עשרת הדברות, שע"י תסיסת הטעמים החדים נעשה הכל ענין אחד שוטף, ומתבטל סוף הפסוק.

ויש בפרשת ואתחנן ג' מקומות נוספים של פסוקים שלכא' היה צריך להיות בהם אתנחתא, ותחת זאת באו בהם טעמים שוטפים ומועצמים, "וְהִיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ" (דברים ו' ו'. ט' תיבות). "וַיִּתֵּן יְקוָק אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ" (שם פסוק כ"ו. י"א תיבות). והפסוק המסיים של הפרשה, "וּשְׁמַרְתָּ אֶת־

[ובאמת אף הפסוק הבא לאחריו רב מאד טעמים חדים ועוצמתיים המחددים כל תיבה אשר בו, וא"צ אף לפרש מדוע. "אוֹ| הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יקוק אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ"[67]. **וזהו דבר נדיר מאד שיש ג' פעמים תלישא בפסוק אחד].**

הַמִּצְוֹה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם" (שם ז' י"א. י"ב תיבות). והמשותף לכולם הוא הדרמטיות והעוצמה שבהם הם צריכים להאמר, והם הם מעיקרי הפרשה. וכל פרשה זו נושאת בקרבה את יסודות היהדות.

עוד מצינו בפרשת ראה "כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יקוק אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר" (י"ג י"ג. י"ב תיבות). ואף כאן הענין ברור, משום דמיירי בשמועת עיר הנדחת מעל ה', וזו שמיעה מרעישה וצועקת, לכך טעמיה מועצמים ושוטפים, ואין בו כל הפסק. [ויש בעיר הנדחת דינים מיוחדים, וכולה חרם היא, באשר הוא מציאות חמורה מאד, ונחשב למרד באלוקי ישראל, ואיננו דומה כלל ליחיד שעובד ע"ז (והא דנהרגים בחרב הוא משום שיש דין מלחמה בהם, ואכמ"ל), וזהו המקום היחיד שכתוב לשון מוכפלת 'הכה תכה']. ובסוף התורה מצינו פסוקים של י' תיבות ללא אתנחתא. "וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בְּקְעַת יְרִחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר" (דברים ל"ד ג'). "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יקוק בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יקוק" (שם פסוק ה'). וענין העדר הפסק במיתת משה, שלא היה 'ע"פ ה" ענין נוסף, אלא כל מציאות מיתתו ע"פ ה' היא, והקב"ה בעצמו נטל נשמתו תחת כסאו וכנודע. ועוד יל"פ שבדוקא מיתת משה מוטעמת בטעמים שוטפים (ועי' סוטה י"ג ב'). ואילו ואת הנגב וכו', לכאורה בפשוטו היינו משום שככר הירדן נחשב מקום אחד, ויל"ע למה לא הפסיק בין הנגב לבין ואת הככר, ויל"פ וצל"ע.

אולם כמדומה בשאר מקומות נדיר למצוא אף פסוק של ח' תיבות ללא אתנחתא. ובכל אופן, ברור שכללי האתנחתא אינם ענין לפיסוק בעלמא, ולאו דוקא לפי אורך המשפט וחלוקתו הענינית הפשוטה יבואו, כפי שיראה כל מעיין שיבדוק ביסודיות.

[67] ומנגד, כמדומה יתכן שדוקא פסוק רב משמעות מאד, לא יודגש בטעמים עוצמתיים ותוססים, משום שלפי אופייו דוקא כך ראוי. וכגון, "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יקוק אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יקוק צְבָאוֹת", והנה זהו פתרון מראה מנורת הזהב אשר ראה זכריה, אשר נשפע עליה שמן מעצמו. וידוע בכל הספרים שחזון זה הוא העומד בשורש בית שני והגאולה העתידה (יעוי' בדניאל ב' מ"ה ובמפרשים שם), ולא בחנם הוא ההפטרה בשבת חנוכה (וכן בפרשת 'בהעלותך את הנרות'). וענין 'כי אם ברוחי' מסמן תקופה חדשה בתולדות ישראל, ומכאן ואילך החל התפשטות תורה שבע"פ וכנודע (וראה 'וישב דוד' אות נ"ח).

והנה עצם היותו אמירה מהדהדת אמנם מודגש בטעמים שלפניו, ולכך 'ויען' מוטעם בגרש, שהיה כאן עניה רבתי (וראה בהערה לעיל אות ד' בגדר הגרש), וכן 'זה' מוטעם ביתיב, שענינו הכרזה מהדהדת (ראה לעיל סוף אות ו'). אולם עצם תיבות 'לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוחי', כמדומה לכאורה שאין נכון בהם הטעמה עוצמתית וחזקה, אלא אדרבה, הנמכת קול ורגיעה, לא בחיל ולא בכח, אלא בצורה פנימית יותר תבוא השלימות הנצחית שאינה ברת ביטול. והבן.

[וידוע מה שהאריכו רבותינו לבית בריסק (בדבריהם מפי השמועה) בענין נבואה זו, דבה נמסר ענין הא דקדושה שניה לא בטלה לעת"ל, משום שהיתה בחזקה ולא בכיבוש (כמבואר ברמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה הט"ז), וממילא נצחית היא ולא אמרינן בה דמיתלא תליא בכח הכיבוש, והבן. ויעוי' בכתבי הגרי"ז סי' קע"ט מו"מ בזה בין הגר"ח להגרי"ז. ויסוד הדברים שבבית שני החל הנהגה אחרת ופנימית יותר, שמכחה שוב לא בטלה קדושת הארץ, מבואר הרבה בספרים, כגון יעוי' מש"כ בעל הלשם בספר הכללים אות ט"ו. וראה עוד בדברי ר"צ הכהן בפרי צדיק בכ"מ, כגון בבהעלותך אות י', "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. הענין הוא שבבבל התחיל עיקר התפשטות תורה שבעל פה על ידי אנשי כנסת הגדולה..". והדברים ארוכים וידועים].

דוגמא נוספת. "וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יקוק וְהִנֵּה יקוק עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יקוק לֹא בָרוּחַ יקוק וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יקוק. וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יקוק וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה" (מלכים א' י"ט, י"א-י"ב). וברור ש'רוח גדולה וחזק מפרק הרים' יוטעם בטעמים עזים (וכן צא ועמדת בהר לפי ה'), ואילו סיום הפסוק שהוא לב הענין, 'קול דממה דקה', כענינו כן יבוא, ובו יסתיים הכתוב מתוך השקט. [וכידוע אלו פסוקים רבי משמעות, ובהם אמר הקב"ה לאליהו שדרכו כעת לא תבוא בקנאות ובסופת אש, אלא בהנהגה אחרת, ולכך תם ענינו וימשח את אלישע תחתיו, וראה בזה בהערות המאמר בענין מרכא כפולה].

ואגב אורחא, נבאר עוד שינויי לשון התלויים בתוכן ובאופי הראוי שהענין צריך להיות מוטעם. הא דנאמר 'חזק', אע"ג דלכא' נכון יותר 'רוח חזקה', משום דבא להטעים בחוזקה את עוצמת הרוח, וכך נאות לו תיבת 'חזק', והמבין יודע שענין הפרשי לשון זכר ולשון נקבה שורשם בעוצמת הצלילים, ולעולם לשון זכר חזק ועוצמתי יותר. ואילו לשון נקבה רכה יותר. ואין המקראות נזקקים לכללי הדקדוק מלאכותיים, אלא יש מקומות שנוקטים לפי הענין, וזהו טעם הכתובים הרבים שאינם נאותים עפ"י דקדוק. ("הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד" (רשב"ם שמות י"א ו'), וכעי"ז מצינו בשאר מפרשים, שיש בתורה הרבה שינויים מכללי הדקדוק המאוחרים).

ואין זה חסרון, אלא אדרבה, הכללים הקפואים אינם אלא סידור מלאכותי ולא טבעי. וכן מצינו שמשום לשון נופל על לשון או סיבות אחרות הנכונות בביטוי צלילי הענין שעסקינן בו, נכתב בצורה מסויימת, והדקדוק אינו דבר מכריח ונוקשה אלא שבדר"כ יש בו פשר וצליל נאות (ואכ"מ), אמנם אין כלליו הקפדניים כופים עצמם על השימוש לשון הנכון לפי הענין, ואין זה

אלא דבר מעושה שסידרוהו בני אדם ואיננו מחובר תמיד לתוכן, ולכך אינו אלא דבר מודרני יותר, ואילו השפה האמיתית שהשתמשה בה התורה וכן בפועל השתמשו בה נביאנו ואבותינו, חורגת ממנו פעמים רבות, ואכמ"ל.

[וראה בתשובות הרמ"א, "..כי אנכי נזהר בענין ולא במלות, ואני מודה ששותא דמר לא ידענא, אך אומר שזהו דקדוק עניות ושרי לי' מריה.. ואף כי לפעמים דברתי בלשון נוכח ונסתר, בכוונה עשיתי זאת כי הוא נמצא במטבע הברכות ובמקראות" (שו"ת רמ"א סי' ה'), כיו"ב כ' היעב"ץ בכ"ד, "הדקדוק מלאכותי מעשה ידי אדם והסכמי מבני אדם שהלכו אחרי הרוב הנמצא בכתובים", (לוח ארש סעיף ת"ה). "בעלי הדקדוק אחרונים מאד גם באמוראים וגאונים אין זכר למו קמו ונתחדשו אחר הגאונים, הראשון שהמציא חכמת הדקדוק..", (מטפחת ספרים פ"ד).

ואמנם כמובן ענין זה במחלוקת גדולה שנוי, וגם אם ננקוט שיש כהיום ענין לשלוט היטב בכללי הלשון (כמו שנקט המהרש"ל, בר פלוגתיה דהרמ"א התם), היום אין חולק שבשפת קדמונינו לא נהגו כן, והיא השפה החיה היותר טבעית ואמיתית, לכך אף התורה הקדושה איננה משועבדת לכללי תקינות דקדוקית שסידרו בעלי חכמה זו, כפי שיראה כל רואה, ואין זה ח"ו פגם, אלא אדרבה, הרבה תוכן יש בהבעת כל תיבה, מפני מה מופיעה כאן באופן זה, וכל צליל אות והרגשה בדקדוק הוא, ומיוחד למקום ולתוכן המסויים הלזה, ולא ע"פ כללים מסודרים במלאכותיות.

וכבר הביאו שעמד בזה המהר"ל, "..זה דרך המדקדקים, כי לא יביטו רק אל תמונת המלה ואל המשקל.. מבלי שישימו לב פירוש המלה כלל, ואז ימשכו הענין אל המילה אף בדרך רחוק, ואין זה דרך חכמים, רק הם הביטו אל פירוש המילה וענינה", (באר הגולה ע' מ"ז, וראה עוד בדבריו בגור אריה פ' כי תצא פכ"ו), והיינו, שבעלי הדקדוק מקצינים לתפוס הכל בתוך טבלאות וכללים, ואינם מרגישים שלכל תיבה יש הבעה לכשעצמה כיצד מורגשת ומתפרשת].

ואם יש תיבות שמשתמשים בהם בלשון רבים, אע"ג דאינו אלא ליחיד, היינו משום דלעולם מהות לשון רבים ענינו הביטוי המופיע בצורה מועצמת עזה וחשובה, ואף במקום שמדובר על דבר עז וגדול, משתמשים בלשון רבים, וכמו שפי' רש"י בפרשת וירא (כ' י"ג), "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי", "כאשר התעו לשון רבים, ואל תתמה, כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. "אשר הלכו אלהים", "אלהים חיים", "אלהים קדושים הוא", וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן "ויקח אדוני יוסף", "אדוני האדונים", "אדוני הארץ", וכן "בעליו עמו", "והועד בבעליו"". והיינו, דמהות שם בעלים ואדון הוא חשיבות ועוצמה, שמסור הדבר לידיו, הלכך מתבטא בלשון עזה.

ובאב"ע שם, "..ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים, כמו אדנים ובעלים, שאמרו אדנים קשה..". וטעות לחשוב שהוא ענין מיקרי בעלמא, שדרך כבוד אומרים לו חשוב אתה כרבים, וכל חשיבותו נובעת מהרגילות להשתמש בו בלשון רבים, אלא אדרבה, סימן בעלמא הוא, ומאותו הטעם שמשתמשים בזה לרבים, משום שצלילו עז וחשוב, משתמשים בזה אף ללשון מרות וגדלות, הראוי להופיע בצורה חשובה. וכן בכל פניה לאדם נכבד משתמשים בלשון שמבטאת את נוכחותו החשובה. (או שמשתמשים בלשון נסתר, ומשמעותו שאין הוא ראוי להופיע לפניו ולעמוד נכחו ממש כדבר איש אל רעהו, אין המדבר נמצא בצוותא חדא עמו ופונה אליו, אלא אומר דברים לפניו. וראה עוד להלן אות י' בענין הפרש הפיסוק טעמים בדיבור משה אל ה'). התבונן בזה ותמצא שכן הוא.

ומצינו גם להפך, כגון, בפרשת ואתחנן לאחר עשרת הדברות, אמרו ישראל 'ואת תדבר אלינו', וכבר פירש רש"י שנכתב לשון נקבה משום שתשש כוחו כנקבה שאינם רוצים לשמוע מהקב"ה בעצמו, וע"פ פשט יל"פ דנקט לשון נקבה, משום דיש כאן חסרון ב'ואת' ואיננו מופיע אלא בצורה מוחלשת, דמשה שכינה מדברת מתוך גרונו וכלי הוא להעביר את קול ה' באופן הטהור ביותר שאפשר. הלכך אע"ג דאין בכח ישראל לשמוע קול ה' ישירות אלא דרך משה, אפ"ה קול ה' הוא, והבן (ונת' עוד במק"א).

ואף אם יהיה הפירוש התם מה שיהיה, ברור שכ"מ שנקט לשון נקבה, הענין צריך להישמע בצורה פחות עזה. ואין התיבות היכ"ת בלבד להעביר ענין הטמון ברמזים מקריים, אלא בצליל מונח כל התוכן, ובו נוצר הרושם הנכון לאוזני השומע. והבן.

כיו"ב כתיב מלא וכתיב חסר, תלוי במהות ובתוכן הנזכר ובהרגשה שבה צריך להופיע הדבר, האם במלואו או להפך, באשר הכללים שלנו שכביכול עיקביים ומסודרים, אינם אלא דבר מלאכותי ושרירותי של סדר ותקינות מקובעת שסידרו מדקדקים ואנשי לשון, ואילו בתורת ה' תמימה מיתלא תליא בענין גופו, ולפעמים הוא נראה בעינינו ככתיב שאינו אלא לדרש, וע"פ פשט כביכול איננו תקין, וזו טעות גדולה, וכל מושגי התקינות שלנו יש בהם פן חיצוני מאד, ואין השפה האמיתית כה תלויה בכללים שרירותיים, אלא בתוכן הענין המדובר ובצליליו הנאותים לכשעצמו, וכשם שנתבאר שבטעמים אינם כללי פיסוק יבש, אלא תלויים בתוכן הבעת צלילי הענין עצמו.

[ובעומק זהו ענין 'אין מרובע במעשה בראשית' (ירו' נדרים פ"ג ה"ב, הובא בר"ן שם כ"ה א'), הריבוע הוא השרטוט, העיצוב המלאכותי אשר ביד האדם, המנסר בול עץ לשולחן, המסתת אבן לבנין, וכיו"ב. לכך יש לו לאדם דפוס ותבנית קבועה. אולם מצד עצם הבריאה אין תבנית קבועה ומסותתת, יש לכל דבר את התפשטותו בצורתו היחודית, ודוקא העיגול והצורה המתפשטת הלא זוויתית, על ריבוי גווניה ואופניה, הלא זהו הצורה היותר טבעית, שאין בה גבולות משורטטים הקבועים בדפוס ותבנית. ועם השנים שפתנו הופכת להיות מלאכותית ומרובעת יותר, והוא תהליך שהולך ומתחזק, אולם מתנתקים הדברים מנביעת התוכן המקורי ונעשים חלולים חלולים, כפי שמתרחש ללא הרף, הן בבני אדם והן בשפה, וחד הוא].

ונעתיק דוגמא נאה שהבאנו בקונטרס 'אחוזת נחלה' אות ל"ג הערה קנ"ו, כיצד כתיב מלא וחסר, תלוי במובהק בתוכן הענין שעסקינן ביה. "וכעין זה מצינו במשה ויהושע, וכמבואר בקרא "ויבוא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם, הוא והושע בן נון" (דברים ל"ב מ"ד) ופירש"י "שבת של דיוזגי היתה, ניטלה רשות מזה וניתנה לזה. העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו, כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש. ולמה קורא אותו הושע, לאמר שלא זחה דעתו עליו, שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחילתו". ויל"פ עוד, דאין זה ענוה בלבד, אלא אף שנתמנה מ"מ

מאחר דהיה משה קיים, אין ראוי להעמידו בשלימותו ולמנותו בשוה למשה. וסו"ס לא הגיע למקומו. לכך לא נכתב בשלימותו, ואין דרך ארץ שהרב והתלמיד ימנו כמדברים לישראל יחדיו. ומ"מ היה כאן מינוי והרמת ראש למלא מקום משה.

ויש להוסיף, דהנה נצטווה משה "יהושע בן נון העומד לפניך, הוא יבוא שמה, אותו חזק" וכו' (דברים א' ל"ח), ואכן קיים משה ציווי זה וחיזק את יהושע בהנחלת הארץ, להעמידו תחתיו בזה, "ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר, עיניך הרואות" וכו' (שם ג' כ"א), הנה נכתב הכא יהושע מלא וכמדומה לא נמצא עוד כוותיה, והיינו דכאשר ממלאים ידיו ומחזקים אותו להמשיך ההנהגה ולעמוד תחתיו, נכתב בריבוי ובשלימות, מאידך במקום שכבר מתואר כמנהיג יחד עם משה, ראוי למעט מפני כבוד משה", ע"כ מה שהובא שם.

וראה דוגמא נוספת לענין זה, דכתיב מלא מבטא את הענין יותר בתוקף, וכתיב חסר ברפיון, להלן ח"ב במאמר בענין זרקא כפול בהערה שבסוף אות ג', ע"ש שנת' ענין הה' מקומות שכתב יעקב מלא ואליהו חסר, ודרש חז"ל בזה. ואפשר להרגיש את פשר ענין הכתיב מלא וכתיב חסר, בהרבה מקומות נוספים, דו"ק ותשכח.

[עוד הראו, שגם כאשר כתיב אות ה' תחת אות ו', ענינו להחסיר בעוצם הדבר, וכך הצליל רפה יותר, וכגון, כאשר כתיב 'ונסכה' (ויקרא כ"ג י"ג), היינו משום שבמנחת העומר בא מנחתה כפול, ואילו לעומתם הנסכים לא נתרבו, וכמו שפי' רש"י שם, 'אע"פ שמנחתו כפולה, אין נסכיו כפולים'. וכיו"ב נראה, דהנה בכל מקום כתיב 'יריחו', מלבד כאשר בנה חיאל בית האלי את יריחו ועבר על קללת יהושע, כתיב שבנה את 'יריחה', והיינו משום שבניית יריחו יש לו משמעות של חסרון, ששבו למעשי האמורי, (ונת' בארוכה להלן במאמר בענין מרכא כפול אות ז' בהערה), הלכך התכנתה בלשון חסר וגרוע. ובאמת כאשר בנאה היתה מקוללת וארורה והיו המים שם משכלים (מפני קללת יהושע כמבואר בחז"ל), עד שבא אלישע ותיקנה, ראה שם משנ"ת בזה].

ואף ענין כמו מפיק ה', שנראה כתקינות לשונית מחוייבת בתיבה המיוחסת לדבר, אין זה נכתב בתורה כחוק דקדוקי בעלמא, אלא משום שכך הצליל הנכון לבטאות את ענין זה. ויש מקום שאע"פ שבחוקי הדקדוק צריך להיות מפיק ה', כיון שאינו נכון במשמעות המסויימת של הפסוק, לכך לא יבוא. וראה בדברי רש"י במטות ל"ב מ"ב, שהביא מד' ר"מ הדרשן, דלכך "ויקרא לה נבח כשמו" אינו מפיק ה', משום שלא נתקיים לה שם זה. ותמה עליו משתי מקומות אחרים שבאה תיבת 'לה' ללא מפיק ה'.

וכ' ע"ז הרמב"ן, "הרי הרב אוצר בלום לתורה להלכות ולהגדות, ואשתמיטתיה זו שאמרו במדרש רות (רבה ה' ה') "ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך" (רות ב' י"ג), אמר לה חס ושלום אין את מן האמהות אלא מן האימהות, ודכוותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו, מלמד שלא עמד לה אותו השם, ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער, מלמד שאין לשקר תשועה, עד כאן באגדה. וכן בגמרא של מסכת סנהדרין (כ"ד א') אמרו, זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל, לבבל נחות ואשתרבובי אשתרבוב לעילם, דיקא נמי דכתיב "לבנות לה בית" שמע מינה, והוא מדרש מן חסרון המפיק הזה שלא עמד לה הבית בארץ שנער".

והיינו, שמאחר שמשמעותו פחותה, צלילו פחות מודגש. ובדברי אלוקים חיים לעולם מונח בצליל במדוייק את תוכן הדברים הנכון לפי הענין הלזה, ואין ענינם כחוקי תקינות לשונית מרובעת שסידרו בני אדם בטבלאות שוות.

וכן יש כיו"ב בפרשת תזריע, "וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶה מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא י"ג ד'), ושערה הכא איננו מפיק ה', ואילו להלן פסוק כ', "וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא", כאן בא שערה מפיק ה'.

והטעם פשוט, משום שענין השער לבן שבנגע, בתורת שבו ניכר עוצם לובן הנגע, שאף השער הפורח ממנו נעשה לבן, (והשער הוא כח החיות שיוצא חוצה, ואכ"מ), ולכך נגע צרעת הוא, אולם אם אין שערו נעשה לבן, אין השער נעשה נמי לחלק מהנגע, ולכך לא כתיב 'שערה' מפיק ה', ששוב איננו 'שערה' כל כך, ומובדל הוא מן הנגע. ומצאתי במשך חכמה שם דברים בזה, וכנראה זה כוונתו, יעו"ש. וראה שם שלפי"ז ביאר להפליא את שינוי הלשון, דהכא כתיב 'עור בשרו' והתם 'ובשר', ודו"ק. [וראה עוד מש"כ לפרש בענין אחר, בתפארת ישראל נגעים פרק ד' אות י"ח. ויעו"ש בתוי"ט].

וכן מצינו מ' סתומה (סופית) באמצע תיבה, והוא בישעיהו ט' ו' 'למרבה המשרה', וע"ש ברד"ק, "המ"ם סתומה בכתוב, וקרי במ"ם פתוחה, ובהפך זה בעזרא "המ"ם פרוצים", מ"מ פתוחה בסוף התיבה בכתוב, ויש בו דרש, כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות, ולעת הישועה יסתמו הפרוצים, ואז תפתח המשרה, שהיא סתומה עד מלך המשיח".

ועומק הדרשה מאות מ' הסתומה שב'למרבה המשרה', ומהמ' הפתוחה של 'המ מפורצים', משום דענין הא דבסוף תיבה המ' נסתמת, מורגש היטב בהגייה, שכאשר תחתום את התיבה הבהרת המ' חתומה ונסגרת ומהדהדת הרבה יותר בחלל הפה, וכך משפט הסיום שיבוא בהטעמה והדגשה. ובהכי הוי מ' עוצמתית יותר. ולכך כאשר באמצע תיבה יבוא באופן סתום, המשמעות שהוא מ' מודגשת ומהדהדת יותר, ורבה תהיה המשרה אשר ישא על שכמו הנצר המיועד לכונן כסא דוד בשלימות. ולכך בעומק דרשו, שיבנה את חומות ירושלים ויכוננה בשלימות ללא פרצות.

[ובאמת לא בחנם יבוא המ' סתומה של העת"ל במקרא זה דייקא, "כִּי־יָלַד יַלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִיעַד שַׂר־שָׁלוֹם. לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְקֹוָק צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת", אולם הוא מן הפסוקים היותר עיקריים בנבואות על ימות המשיח, וזהו המקרא הראשון בישעיהו שמדבר בו ומבטיח את לידתו. [ולפני כן לא נזכר אלא שלעת"ל יבוא יום ה' הנורא, וכן שבאחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, אולם לא הוזכר הנצר מגזע ישי שעל ידו יבוא הגאולה].

שו"ר שבהמשך לאחר עשרת הדברות יש פסוק נוסף כעי"ז, וללא ספק, הוא באמת הפסוק הארוך ביותר בתורה ללא אתנחתא. "כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי" (ה' כ"ג), ואף בו הטעמים מועצמים ושוטפים, עד שיש כאן פסוק בן י"ד תיבות הנקרא ברוב עוז ואמירה ללא כל אתנחתא.

פסוק נוסף בן י"א תיבות ללא אתנחתא (ואף ללא זקף קטן), אלא הטעמים בו שוטפים ומחברים. "וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה" (בראשית י"ג א'). וכמדומה בא לומר ששב אברהם ממצרים בשלימות, הוא וכל הנלווה אליו, ולא נפלה משערות ראשו ארצה, לא לו ולא לכל החוסים בצלו, לכך אין כל הפסק אלא נקרא בצוותא חדא, שכל אלו נשארים מאוחדים ושלמים וכפי ביאתם כן שיבתם ללא כל חסרון, ואדרבה ברכוש גדול יצאו מאת פרעה, ולא עלה ביד מצרים לנגוע ברעה בכל שהוא.

וכמובן הוא סימן לבנים, אשר ישובו ממצרים בשלימות על כל רכושם ובתוספת, ולא ישאר יהודי אחד בבית עבדים הלזה, אע"ג דמצרים נודעה כמקום שהנכנס אליה ידע כיצד יראה בביאתו, אולם ביציאתו לא ידע כמה ישאר ממנו ומביתו. וכל כה"ג הפסוק נקרא ביתר עוצמה.

ולא עסקינן אלא בתורה, אולם בנביאים מצינו פסוקים גדולים בהרבה ללא אתנחתא, אשר בולט בהם עוצמת ענינם. כגון פסוק בן כ"ז תיבות בירמיהו, "וְאַמַּרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְקוֹק הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת[68] וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־

וז"ל המצודות, '"למרבה המשרה', ר"ל השם שר שלום יורה על מרבית הממשלה ועל מרבית השלום עד אין סוף. 'על כסא דוד', מרבית הממשלה והשלום יהיה על כסא דוד, ר"ל על המלך היושב על הכסא". והיינו שטומן בקרבו את כל מהות ימות המשיח, שיהיה בימיו שלום לאין קץ, והמשרה שישא על שכמו תהיה רבה ללא גבול, ותתכונן ממלכת דוד באמת ומשפט וצדקה שישכון בה.

ואמרו, "וכן את מוצא שלא כונן הקדוש ברוך הוא את מלכות בית דוד אלא בשלום שנא' למרבה המשרה ולשלום אין קץ (ספרי זוטא ו'). ובבמד"ר ובספרי בברכת כהנים דרשו, 'וישם לך שלום', "ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ".

ואמרו עוד, "באותה שעה משלם הקדוש ברוך הוא מתן שכרן שלצדיקים שאין לה קץ ואין לה הפסק, אשריהן הצדיקים שהן מרבים את התורה ורודפין שלום לישראל, שמשתלמין שכר פועל שאין לו קץ ואין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים, שנ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ" (בר"ר ויחי צ"ז). וראה עוד בכלי יקר בראשית פכ"ו, "ובבאר השלישי לא רבו עליה, כי בית המקדש השלישי יבנה על ידי מלך המשיח, שנאמר בו "למרבה המשרה ולשלום אין קץ", כי אך שלום ואמת יהיה בימיו. על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם..".

והיינו שזהו המקרא שבו מבואר שריבוי השלימות שתבוא בימות המשיח תהיה לאין קץ וגבול, לכך תיבת 'למרבה' יבוא בכל תוקף ועוז. וי"א שאף אות ל' שלה רבתי היא, וגם זה מאותו טעם הוא. (וראה עוד בריאקנטי בראשית פ"א, ובמלת אדם נתעוררו רבותינו ז"ל בספר הזוהר, כי האל"ף רומזת לראשונה כאשר ידעת. הדל"ת לשכינה כי היא הדל"ת רבתי שבאחד. המ"ם סתומה אמרו כי רומזת למ"ם סתומה שבמלת 'למרבה המשרה', אולי כוונתם היתה לרמוז למה שכתוב 'ודוד עבדי נשיא להם לעולם'. וראשי תיבות מאדם א'דם ד'וד מ'שיח יודיעוך סוד זה". והיינו שמ' זו הוא השלימות ותכלית הכל, שיבוא לעת"ל ע"י משיח)].

ואילו המ' פתוחה אשר ב'המ מפורצים' הנאמר על חומות ירושלים כאשר יצא נחמיה לבחון אותם, מדגישה את רפיסת חומת ירושלים, שפרוצה היתה ונתונה למרמס לכל, ולא היה לעיר כל תוקף ועמידה, ובהכי מורגש כיצד היתה העיר בשנות החורבן, וכציד פגש אותה נחמיה בבואו לכוננה. ומעשהו לסתום החומות, הוא הוא מעשה משיח, לכונן את עיר הקודש. [וראה בזה להלן חלק ב' במאמר בענין מרכא כפולה אות י"ב בהערות, ובמאמר בענין קרני פרה אות ח' ט']. ועכ"פ קחזינן, דאף כללים בסיסיים כמו אות סתומה ופתוחה, אינם קבועים ועומדים ע"פ חוקים, אלא יש להם שייכות לתוכן הכתוב והבעתו המיוחדת למקום זה.

כללא דכולא מילתא, אע"ג שודאי יש סודות וגנזים לאין סוף בתיבות בנקודות ובטעמים, אסור לסבור שיש מקומות שע"פ פשט אינם תקינות ומדוקדקות ח"ו, אלא עלינו לידע שאין ולא יכול להיות דבר מעין זה, וכל דברי התורה הקדושה מדוקדקים בתכלית בדרך הפשט, וכל תיבה הנכתבת בתורה היא היא שפת לשון הקודש הנכונה במקום זה, על כל אותיותה ונקודותיה וטעמיה. ולעולם לא יתכן שמשום שרצה הקב"ה לרמוז לנו ענינים טמירים ומדרשות נעלמות לכך אין הלשון נאותה כ"כ. יסכר פי האומר כן.

ונמצא, שלכל תיבה, צליל, הטעמה, אופן הגייה, יש משמעות ברורה בפשט, אלא שבתוכו ובעומק משמעותו טמון רזים אין לאין סוף, ולעולם נובעים וקשורים הם לפשט התיבה. (ואם כך נכון מבחינת הענין, אין זה שינוי מתקינות הדקדוק, שאין קפדנותו אלא דבר מלאכותי שנתחדש). ולכך דוקא התיבות שמופיעות בצליל מיוחד ובשינוי כתיב, הרי זה קשור למשמעות הנכונה והמיוחדת של הענין, וממילא הוא שרובדים רובדים של עומק טמון בזה. וראה עוד אריכות בענין היחס שבין הפשט לדרש, בקונטרס 'כי הם חיינו' שער ג'.

[68] ראה במאמר בענין קרני פרה אות ו', מפני מה הוטעם הכא בקרני פרה.

הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם שִׁכָּרוֹן[69]" (ירמיהו י"ג י"ג). וכן מצינו פסוק בן כ"ג תיבות, ללא אתנחתא. "בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְקוֹק יוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת־שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלִַם מִקִּבְרֵיהֶם" (ירמיהו ח' א'). וזהו מן פסוקי התוכחה והפורענות הקשים ביותר, ואין פלא שנקרא בצורה כה דרמטית. (ויעו"ש בהמשך המקראות).

ובדה"י מצינו פסוק בן ל"א תיבות[70], מלא וגדוש בטעמים עוצמתיים וסוערים, ואין בו אתנחתא (וכפה"נ הוא הפסוק הארוך ביותר בכתבי הקודש, שאין בו אתנחתא). "וַיְקַהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׂרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֵה לַמֶּלֶךְ וּלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל אֶל־יְרוּשָׁלִַם" (דה"י א' כ"ח א').

ואין ספק שהטעמים הכה שוטפים ומיוחדים באו בפסוק זה, משום שלא מדובר כאן באסיפה בעלמא, אלא בכינוס שבו הכתיר המלך את בנו שלמה למלך תחתיו, אשר לו יהיה מסור בנין ביהמ"ק, ומסר לו תבנית ההיכל ואת הזהב וכו', והתנדבו כל העם את כל הנדרש לבנין בית האלוקים, ויקום דוד ויברך ה' ברכה גדולה, שאנו חוזרים עליה מידי יום ביומו לפני שירת הים. ויעו"ש במקראות.

ובקריאה הרציפה והמוטעמת מורגש נמי שנתקהלו הכל כאיש אחד בלב אחד, ויבואו ירושלימה אל המלך, להתנדב למקדש ולכוננו לאלוקיהם ברוב שמחה.

כללו של דבר, ענין הטעמים אינו באמת יכול להיבחן באמות מידה יבשות ו'מדעיות' של פיסוק תקין גרידא, אלא צריך חיבור לצלילי תוכן הדברים, למשמעות שכל תיבה באה להעביר, ולשייכותה לענין הכללי של הפסוק, באיזה צורה הוא צריך להישמע, ומהם תיבות המפתח החולקות מקום יותר ואינם נקראות בשטף, וכהנה וכהנה.

עוד בהתפרשות הבאה דרך פיסוק הטעמים

י) ונציין עוד דוגמא המזדקרת לעין המתבונן בפסוקי טעמים. "וַיַּדַּבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְקוֹק לֵאמֹר" (במדבר כ"ז ט"ו), הנה זהו פסוק יחודי שאין דוגמתו בכל התורה[71], שתיבותיו הם ממש במשקל "וַיַּדַּבֵּר יְקוֹק אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר", אולם בעוד שלעולם וידבר ה' מוטעם במרכא טפחא ותו לא, הרי וידבר משה מוטעם בזקף קטן.

ומצד כללי פיסוק יבשים אין לזה מובן, אולם מצד הקריאה החיה הטעם בזה ברור, שאין ראוי שבשר ודם המדבר אל ה', יוזכר בחדא מחתא, "וַיַּדַּבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְקוֹק לֵּאמֹר", אלא[72]

---

[69] וממשיכים המקראות, "וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם־יְקוֹק לֹא־אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם מֵהַשְׁחִיתָם". והוא מן הפורעניות היותר חמורות. ויש בו בפסוק הנזכר למעלה את הטעם המכונה קרני פרה, שהוא טעם מהדהד מאד, ויתבאר במאמר בחלק ב'.

[70] וכן בדה"י ב' כ"ג א' נמי יש פסוק בן כ"ז תיבות ללא אתנחתא, "וַבְּשָׁנָה הַשְּׁבִעִית הִתְחַזֵּק יְהוָיָדָע וִיקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְרֹחָם וְלִישְׁמָעֵאל בֶּן־יְהוֹחָנָן וַלַעֲזַרְיָהוּ בֶן־עוֹבֵד וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־עֲדָיָהוּ וְאֶת־אֱלִישָׁפָט בֶּן־זִכְרִי עִמּוֹ בַּבְּרִית". והוא כאשר קם יהוידע להמליך את יואש, ולהסיר את מלכות עתליה בת אחאב, שהכניסה את עבודת הבעל בתוך יהודה. והיה בזה משמעות עצומה, וראה משי"ת בזה בחלק ב' במאמר בענין זרקא כפול אות י"א.

ובעזרא ו' ט', יש פסוק בן כ"ה תיבות עם טעמים חזקים ללא אתנחתא. "וּמָה חַשְׁחוֹן וּבְנֵי תוֹרִין וְדִכְרִין וְאִמְּרִין לַעֲלָוָן לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא חִנְטִין מְלַח חֲמַר וּמְשַׁח כְּמֵאמַר כָּהֲנַיָּא דִי־בִירוּשְׁלֶם לֶהֱוֹא מִתְיֵהֵב לְהֹם יוֹם בְּיוֹם דִּי־לָא שָׁלוּ". ובו נאמר חידוש עבודת בית המקדש והקרבת הקרבנות תמידים כסדרם בימי בית שני. ובפסוק זה יש גם קרני פרה, ויתבאר בחלק ב'.

ובמלכים ב' כ"ב י"ב, מצינו פסוק בן כ"א תיבות ללא אתנחתא. "וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת שָׁפָן הַסֹּפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר" (ופסוק זה נמצא כלשונו ובטעמיו גם בדה"י ב' ל"ד כ', בהשמטת תיבת 'הכהן'). ומיירי התם ששלחם לדרוש דבר ה' על ספר התורה שמצא.

[71] ובספרי זוטא שם, "אין בכל התורה כולה וידבר משה אל ה' לאמר אלא כאן, אמר לו הודיעני אם אתה ממנה תחתי". וראה עוד רבינו בחיי שם, "וידבר משה אל ה' לאמר. בדבור משה אל ה' לא הוצרכה מלת "לאמר", אלא מפני גדולתו של משה כדי להקיש תלמיד לרב, וכמו שאמרו במדרש, דברתי עמך בדבור ואמירה, "וידבר ה' אל משה לאמר", אף אתה דברת לפני בדבור ואמירה, "וידבר משה אל ה' לאמר". וראה עוד בזה במשך חכמה שמות ט"ו א'.

והיינו, דלעת פטירתו של משה, כאשר מבקש מהקב"ה שימנה איש על העדה תחתיו, יבוא כדיבור מאת משה להקב"ה, דבר שלא היה בשאר מקומות, וכאן הוא המקום שכביכול הוקש תלמיד לרב, שעל פי בקשתו ודברו ממנה הקב"ה את יהושע, ובזה חשיב יהושע שליח של משה העומד תחתיו, וכל כוחו ותוקפו בתורת המשכת משה, וכענין הלבנה היונקת אורה מן החמה. ומשה הוא אשר יצוה את יהושע ויחזקהו לעמוד במקומו, כמבואר במקראות בכ"ד.

[72] ומאותו הטעם כאשר מדברים אל אדם חשוב, משתמשים בלשון נסתר. וראה בזה בהערה הארוכה באות הקודמת.

משה דיבר, ודברו הגיע אל ה'. והנה הטעם משנה לחלוטין את ההרגשה בתיבת היחס 'אל', והבן[73].

ובבראשית כ"ב כ"ב, בבני מלכה אשר ילדה לנחור, כתיב "וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל", וכבר עמדו מפני מה האתנחתא אינה חולקת את הפסוק באופן הראוי, אלא לאחר ארבעה בנים בא אתנחתא, ואחריו 'ואת בתואל', ופשוט שבהכי אנו שומעים את עיקר המכוון במקראות הללו, שלא באו למנות בני נחור בעלמא, אלא עיקר המכוון על בתואל אבי רבקה, ולכך חולק מקום לעצמו משאר אחיו, וכל האחים נקראים בשטף ואזי יש עצירה, וכעת אנו באים לעיקר, 'ואת בתואל', זהו הזרע העיקרי שהעמיד נחור, ובו יש ענין וחשיבות[74].

ובבמדבר י"א ז', "זַכְרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים". והנה לולא הטעמים היינו קוראים את חמשת המינים המוזכרים כשווים בזכירתם ומעלתם. ולכאורה תמוה מפני מה שינה אונקלוס בתרגומו מלשון הפסוק וכתב "ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי", הנה השמיט תיבת 'את' אצל החציר הבצלים והשומים. ברם הדגשות הטעמים והפסקותיהם מפרשים הענין באר היטב, הקישואים והאבטיחים חשובים הם וחולקים מקום לעצמם להזכר בהם, הם הם המינים העיקריים שנתאוו להם, הלכך יש אחריהם הפסק, ואילו החציר הבצלים והשומים לתיבול ולתוספת טעם באו, ואינם עיקר הדבר, הלכך נקראים במרוצה וללא הפסק[75], כטפלים לראשונים[76].

ובס"פ מטות, "וַיִּתֵּן לָהֶם| מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי| שֵׁבֶט| מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בְּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב" (במדבר ל"ב ל"ג). ולכא' היה ראוי ש'ואת ממלכת עוג מלך הבשן' יקרא במחובר, וקשה להבין מדוע יש זקף קטן המפסיק ב'את ממלכת'.

ומשמע שאין ראוי לקרוא בשטף 'ממלכת עוג מלך הבשן', אלא לעצור ולחלוק הפסק לאחר הממלכת, משום עוצמת מלכותו וארצו של עוג, שהיו ממלכה עצומה ותקיפה מאין כמותה. ודבר זה שכאן נסתם וירגיש בו רק בעל עין בוחנת החש את דקויות ההטעמה, האריך בו משה רבינו באופן יוצא דופן בפרשת דברים פרק ג'[77], כאשר מתאר את הנפלאות

---

[73] וכן מצינו במקום היחידי בתורה שנתייחד הדיבור אל אהרן לאחר מיתת נדב ואביהו, "וַיְדַבֵּר יְקוָֹק אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר" (ויקרא י' ח'), ואף שם מפסיק זקף קטן. וכפה"נ היינו נמי משום דאין הדיבור מתייחד עם אהרן פה אל פה, ויש הפסק ביניהם, שהקב"ה מדבר, והדיבור מגיע אל אהרן.

וכבר עמד בזה בס' 'פניני דעת' להגרא"מ בלוך זצ"ל רה"י טלז, והוסיף, דאונקלוס בדר"כ מתרגם "ומליל ה' עם משה למימר", ואילו הכא תירגם "ומליל ה' לאהרן למימר". והיינו משום דדיבור למשה נחשב 'עם', בצוותא ממש כביכול. ואכן אף כאשר כתיב "וידבר ה' אל משה ואל אהרן", מתרגם אונקלוס "ומליל משה עם משה ולאהרן" (כגון ויקרא י"א א' ועוד).

[74] ובבראשית י"ד ה', "וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וַהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם", וכבר העירו מפני מה האתנחתא לפני 'ואת האימים בשוה קריתים' ולא אחר 'בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו'. והיה אפשר לומר דהאימים היו היותר חשובים ומאיימים, ולכך חולקים מקום לעצמם. אולם לכא' יותר נראה דאינו מפסיק בין כדרלעומר ל'ויכו' משום שיש כאן טעמים שוטפים וחזקים הבאים בעוצמה ואין ראוי בהם עצירה, משום דהיה כאן עוצמת מלכים גדולים אשר באו למלחמה ויכו כל העובר דרכם, וד"ז מורגש בטעמים (ראה באות הקודמת). ואפשר שתרוויהו איתנהו.

[75] והוא נמי הטעם שיש מקף "וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים", ואילו בין "אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים" אין מקף מחברם, מפני שחולק מקום לעצמו ואינו נקרא בשטף. והבן.

[76] ובפרשת בראשית ונח כתיב בתולדות הדורות שמאדם הראשון לאברהם אבינו, "וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת", וכבר העירו דלכאורה צריך טעם טפחא המפסיק להיות בתיבת 'ויולד' ואילו בנים ובנות יקרא ללא הפסק. ונראה הביאור בדבר, משום דמודגש בזה דעיקר הסיפור הוא לידת הבנים, שמהם בנין ותקומת העולם, והבנות טפלות, ולכך ויולד נקרא יחד עם בנים, שהם עיקר מה שילדו ובנו בעולם, ורק אח"כ מסופר שהיה גם בנות. [ואפשר שדוקא בדורות הראשונים שמהם נברא העולם נכון להטעים כן, ובאמת מצינו בדה"י "וַיִּשָּׂא־לוֹ יְהוֹיָדָע נָשִׁים שְׁתַּיִם וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת" (דה"ב כ"ד ג'), והתם המפסיק הוא לאחר ה'ויולד' ונקראים הבנים ובנות כאחד].

[77] "וּנְלַכֵּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן. כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד. וַנַּחֲרִם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף. וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ. וּנִקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן. צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר. כֹּל| עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן. כִּי־רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ".

ובאמת אף ממלכת סיחון היתה תקיפה וגדולה כפי הנראה שם, אולם אינו מתקרב לתיאור ממלכת עוג. וכן הר החרמון הנחשק ורב השמות היה בשטח עוג. ולדורות נזכר ע"י דוד הכאת עוג וסיחון בפירוט רב יותר מכל הנפלאות האחרות שהיו ביציא"מ, "לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וְלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ" (תהלים קל"ו י"ז כ"ב). ומבואר במדרשות שהיו שקולים כנגד כל מלכי כנען.

ולדורות נזכרו לסמל של גבורה ומופת, ואלו נשארו מיתר הרפאים, ויפתח שלח למלך בני עמון המבקש לרשת את ישראל, "וַיֹּתֵר יִקְוָק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת סִיחוֹן וְאֶת כָּל עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכֻּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא. וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאָרְנוֹן וְעַד הַיַּבֹּק וּמִן הַמִּדְבָּר וְעַד הַיַּרְדֵּן. וְעַתָּה יִקְוָק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ". והיינו שאם ה' הוריש את גדולי גיבורי האמורי בפנינו, כ"ש שאתה לא תירשנו.

ואף בפסוקים אלה ניכר הדבר בטעמים, "וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל אֶרֶץ הָאֱמֹרִי", ומפסיק זקף קטן, וכך מוטעם 'את כל ארץ' ביתיב, ומורגש שנאמר בעוצמה ותוקף, שהיתה ארץ האמורי עצומה הן באנשיה והן בעריה.

וכן בטעמים בתחילת דברים, מוטעם תוקף סיחון ועוג, "אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי" (א' ד'), ולא בחנם הן 'את סיחון', והן 'עוג', מוטעמים ביתיב הצועק ומעצים את עוצמת המלכים שהכה משה רבינו, וזהו ההקדמה לחומש דברים, אשר בו ישא דבריו לפני מותו ויורה לבני ישראל את דרכם הלאה, הלכך מוטעם תחילת פעולתו להכות לפניהם את הגדולים שבמלכי האמורי.

ובספרי שם, "..כך אמר משה, אם מוכיח אני את ישראל תחלה, עכשיו יאמרו עלי, בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו, הוא מוכיחנו. הוא לא עשה כן, אלא לאחר שהכניסם לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם, אחר כך הוכיחם, לכך נאמר, 'אחרי הכתו את סיחן מלך האמורי'.

'אשר יושב בחשבון', אילו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון, קשה היה שהמדינה קשה, ואילו לא היתה מדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה, קשה היה שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה. 'ואת עוג מלך הבשן', אילו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות, קשה היה, ואילו לא היתה מדינה קשה ועוג שרוי בה, קשה היתה שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה". ואמרו עוד במדרשות, שכל אחת משישים עיר של עוג, היתה ראויה להיות עיר מלוכה.

ובמדרש תנחומא דברים סי' ה', "ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו.. אמרו רבותינו קשין היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה, כך היו ראויין לומר שירה על מפלתן, אלא שבא דוד ואמר עליהן שירה..". ובמדרש תחילת בלק, 'ויאמר מואב אל זקני מדין'. "..אלא כיון שראו לסיחון ועוג שנהרגו, תמהו ואמרו מי יוכל בכחו לכבשם או לעמוד כנגדם, וכיון שראו שהם נוצחים את העולם כולו לא ידעו במה היה כחם..". והיו סיחון ועוג בני ענקים ששרדו מהמבול, כמבואר בחז"ל.

ובאמת משמע בפסוקים שהיה הכאתם ענין יסודי ומהותי, ובדוקא מודגש שלאחר הכאתם אמר משה רבינו את ספר דברים הוא משנה תורה, וענינו שהואיל משה לבאר היטב את מהות התורה ופנימיות עיקריה, וזהו ענין ספר דברים, שבו נאמר עניני אהבת ה' ודביקותו וכיו"ב, מה דליכא בד' חומשים. וראה עוד דוגמאות למאורעות שמקבלים מימד אחר בס' דברים, להלן חלק ב' במאמר בענין זרקא כפול אות י"א בהערה].

ונעתיק מס' 'אור גדליהו' עה"ת (להג"ר גדליה שארר זצ"ל), פ' דברים, "אחרי הכותו את סיחון וכו' הואיל משה באר וכו'. כבר הבאנו את דברי הזוה"ק, שמשנה תורה הוא השורש של תורה שבע"פ, ושם איתא 'ואיהי תורשבע"פ על דא איקרי 'באר', שנא' הואיל משה 'באר' את התורה הזאת', פירש את מילת באר כמו באר מים.. שכל מקום שיש 'פי' הבאר, היינו הפתח להשפעת הבאר, יש על הפה אבן שסותם את פיו, כמש"כ גבי יעקב אבינו, 'והאבן גדולה ע"פ הבאר' (בראשית כ"ט ב'), ולענינו הסתימה היא ע"י סיחון ועוג וכמשי"ת.

הנה בנ"י עמדו בערבות מואב מוכנים להכנס לא"י, אבל סיחון ועוג שני מלכים קשים וגם מדינות מלכותם חזקות וקשות היו עומדים בפניהם כדלתות הנועלות את הפתח לא"י. והנה כבר ביארנו באריכות, כי בהכנסם לא"י החלה הנהגה של תורשבע"פ, כי הנהגה זו שייך בעצם לא"י, כמו שביארנו שם. ולכן כמו שסיחון ועוג נועלים את הדרך לא"י, כמו כן הם סותמים את פי הבאר של תורשבע"פ, וזהו שאמר הכתוב כאן 'אחרי הכותו' וכו', אז הואיל משה באר את התורה הזאת, וכיון שנסתלק הסתימה יכול היה מ"ר לשאוב ממי הבאר של תורשבע"פ, ולפרשה לבנ"י בע' לשון, שכיון שנפתחו המפתחות לא"י, נפתח גם הבאר של תורשבע"פ, ששני הדברים תלויים זה בזה כמו שביארנו..".

ודברים אלו יכולים להראות כדברי דרוש בעלמא, אולם ברור שעיקרם אמת בפשט ממש, שהכאת סיחון ועוג היא זו שעומדת בבסיס אמירת כל ספר דברים, ומודגש הדבר בספר זה בכ"מ, והיינו שבזה החל הנחלת הארץ ונפרץ שער הכניסה אליה, ודבר זה היה ע"י משה רבינו דייקא, ויהושע בן נון ישלים בפועל ויממש את אשר החל משה, וכאן החל ידו הגדולה של הקב"ה להראות כמו שאמר משה בתחילת ואתחנן.

וכך היא המידה, שמשה יתחיל את כיבוש הארץ והנחלתה, במקום הקשה ביותר, הלא הוא ארץ סיחון ועוג גיבורי האמורי, ובמקום זה דייקא, כאשר העמיד את ישראל בפתח ושער א"י ממש, אמר את משנה תורה שהוא הכנתם למהות חיי ארץ ישראל, כפי ששבים ומדגישים הכתובים בפרשת ואתחנן בפירוט רב, "אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם. בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מִוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

והסייעתא דשמיא שנתלווה להם, ומשמע שהיה עצום מסיחון. [ונתפרש בארוכה בספר דברים דייקא, משום שכל מהות ספר זה שייכא להכאת סיחון ועוג כמפורש בכתובים, ובזה נפרץ השער העצום של הכניסה לארץ, וראה בזה בהערה].

ויש מקומות דמקום ההפסק נובע מהעמדת אופי הענין, כגון "וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יִלְּדָה לְבתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ" (בראשית כ"ד ט"ו). ולכאורה היה לו להפסיק אחר 'ויהי הוא טרם כילה לדבר', ומה טעם בהפסק לפני 'וכדה על שכמה', שאינו אלא תיאור מה עשתה רבקה ביציאתה.

אולם בצורה זו מורגש התכיפות, שהנה בעוד הוא מדבר ומבקש, ולכנגד עיניו מתגשמת תפילתו ורבקה באה לפניו, רק כאן יש הפסק, לנמק מה טעם יצאה. ולא לחנם מוטעם ויהי הוא טרם כילה וכו' בטעמים חזקים ושוטפים[78], שהרי הדבר היה בשטף ובמהירות שקשה לעכלה, ורב הרגשה הוא[79].

וכן מצינו מקומות שאין כל הפסק, משום שבא להדגיש את זהות הדברים זה לזה, עד היותם חד. כגון, "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם" (בראשית ל"ו א'). ולכא' לפי הרגילות היה צריך להיות אתנחתא או זקף קטן לפני 'הוא אדום', ואין כאן אלא טפחא, עד שנקרא בצוותא חדא.

אולם הענין הוא שכך מרגישים שעשיו ואדום אינם שני דברים כלל, זהו עצם שמו וענינו, 'אדום' הוא. וכן להלן, "אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם" (שם י"ט). ואף כאשר יש זקף קטן, כגון "וַיַּעֲשׂ עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם" (שם ח'), לכא' אלו שני דברים, א' שישב בהר שעיר, ב' שנתכנה מעתה אדום, וע"פ הרגיל היה ראוי שיהא אתנחתא.

ברם ענין מהותי הוא שעשיו ואדום זהו מהות אחת, וכל תולדותיו חתומים בחותם האדומיות, וכשם שקרא הלעיטני נא מן האדום האדום הזה ונקרא על שמו, כן ענין ארצו ועמו, וזהו הפסוק החותם של תולדות עשיו, "אֵלֶּה| אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמִשְׁבֹּתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם". הוא הוא עשיו, אשר ממנו כל מהות אדום וענין אלופיו, וחד הם[80].

בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם. וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ| עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שֵׁנִי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ. מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן. וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה" (דברים ד' מ"ה־מ"ט).

[78] וגם בעת סיפורו של אליעזר מוטעם בצורה חזקה, "אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב.." (שם פסוק מ"ה).

[79] וראה עוד בזה בחלק ב' במאמר על טעם השלשלת אות ב' ובהערה שם.

[80] דבר זה, דענין היות עשיו אדמוני, וכן מה שהשתמש בלשון 'הלעטיני נא מן האדום האדום הזה', ודאי לא לחנם הודגש בתורה, ובזה אנו למדים את מהותו, ולכך נקרא על שם זה, ולדורות נתכנה 'אדום', וד"ז מסמל את כל מהותו. עשו הוא אדום. "הוא אדום, וארצו אדומה, וגבוריו אדומים" (פסיקתא זוטרתא שם).

יש לזה הרבה משמעויות בספרים, ועיקרם שענין עשיו הוא החיצוניות צועקת והנבובה, ומהותו חטא ושפיכות דמים. [וראה בספורנו, 'עשו הוא אדום'. "לעולם נבהל להון תאוותיו הנפסדות, כמו שעשה ביום שנקרא אדום, שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם". וזה כל אשר רואה כנגדו. הוא אדום ומהותו אדמימות].

וראה במהרש"א יומא ס"ז ב', בענין הא דלשון זהורית הופך מאדום ללבן, "אם יהיו עוונתיכם כשנים כשלג ילבינו", "הכוונה בו, דהעונות כינה בכ"מ לאודם ע"ש טומאת דם נדה וכמ"ש טומאתה בשוליה, והוא כח טומאת נחש הקדמוני בחטא חוה בתחלת קללתה אמר הרבה ארבה וגו', אלו ב' טיפי דמים א' דם נדה כו', וכשיזכו ישראל לכפר עונם יבואו על עשו וזרעו שנקרא אדום, ע"ש שהוא כח הטומאה של נחש הקדמוני.

וע"ש זה נקרא ג"כ שעיר, שהוא כח הטומאה עש"ה ושעירים ירקדו שם, והכי איתא בב"ר ונשא השעיר עליו וגו' זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר כל עונותם עונות תם כו' ע"ש, והוא כוונת הכתוב ונתן אותם על ראש השעיר וגו', ונשא השעיר את כל עונותם וגו' הוא שעיר הוא אדום, ועל כוונה זו היה חולק לשון של זהורית חציו נשאר אדום בין קרניו על ראשו של שעיר שהוא אדום, וחציו הב' על הסלע היה מלבין להורות שנתכפר לישראל וק"ל".

[וידוע שכנגדו עומד דוד המלך ע"ה, שאף הוא היה אדמוני, עד ששמואל נרתע מפניו באומרו ששופך דמים הוא זה, עד שאמר לו ה', שכל מעשיו ע"פ סנהדרין. והדברים מפורסמים וידועים בספרים, וכגון ראה בדברי השל"ה בתורה אור פרשת וישב מקץ ויגש, "..והוא דוד שהיה 'אדמוני וטוב ראי' (שם ט"ז, י"ב), כי עשו הוא אדום הוא הנחש, ששאב כל זוהמת הנחש כדי שישאר יעקב נקי, 'כי לא נחש ביעקב' (במדבר כ"ג, כ"ג), והכניע את הנחש במה שנעשה הוא אדמוני מצד הקדושה, להכניע את עשו האדום הזה.

ועשו היה אדמוני מצד הקליפה דם טמא, והוא מצד הקדושה, זהו 'אדמוני וטוב ראי'. ודוד בא מפרץ, הפורץ גדר ישכנו נחש (עפ"י קהלת י', ח'), והוא עשה הרבה גדרים. ודוד היה תלמיד חכם מופלג הנוקם והנוטר כנחש לכבוד קונו יתברך, ועליו נאמר

עוד בענין הדברים העולים מן הטעמים בדברי רבותינו

יא) וראה עוד בס' הכתב והקבלה, שבמקומות הרבה דקדק בטעמי המקראות או הביא מאחרים מה שדקדקו בזה, וביאר את מדרשי חז"ל ע"פ דבריהם וכד'. (ונציינם בהערה[81]).

וכגון בבראשית ט"ז ד', ׳וַיָּבֹא אֶל־הָגָר ׳וַתַּהַר". "מביאה ראשונה (רש"י מרבותינו), דבריהם אלה מיוסדים על אדני פסקי הטעמים כמ"ש רוו"ה, בכל מקום שכתוב ויבא אליה ותהר בכולם הפסיק בעלי הטעמים ביניהם במפסיק היותר גדול שהוא הסילוק, והעמיד ויבא אליה בסוף פסוק, להפרידו מן ותהר שהוא בתחלת הפסוק שאחריו, ככה עשה אצל בלהה, גם אצל בת שוע, חוץ מבמקום זה שחברם יחד, להגיד שהביאה וההריון התאחדו יחד, לכן אמרו שנתעברה מביאה ראשונה.

ומה שיורה על אמתת זה, הוא הכתוב במעשה יהודה ותמר, כי גם שם חבר בעל הטעמים יחד ויבא אליה ותהר לו (לקמן ל"ח), כי גם תמר נתעברה מביאה ההיא בעצמה כמבואר בקרא להדיא (והרא"מ ובמתנת כהונה ויפה תאר נדחקו מאד בביאור כונת מאמר זה), ראה כי מדרשי חכמינו בכור הדקדוק מזוקקים".

ומגדולי הדור האחרון מצינו להגר"י קמינצקי זצ"ל שעסק הרבה בטעמים והפסקיהם, וכיצד יתפרש מבנה הפסוק על פיהם (בספרו אמת ליעקב עה"ת, אמנם בעיקר בס' בראשית. וע"ש בהקדמה מש"כ חתנו על כחו בענין זה), ונציין בהערה לעיקרי מקומות אלו בספרו[82].

ואמנם הן ה'כתב והקבלה' והן ה'אמת ליעקב', ע"פ רוב עסקו בזה ככללי פיסוק ומבנה חלוקת התיבות באופן יבש[83], ובודאי יש בזה אמת, ומ"מ ההבנה המלאה בחלוקת הטעמים בכל מקום, איננה מסתיימת אך ורק במערכת כללים פשוטים ומוחלטים כעניני הפיסוק המקובל, אלא מורכבת ו'חיה' יותר היא, ותלויה בתוכן הכתובים ובהרגשת עיקר ענינם. ולא בשמים היא, אלא כל אחד יכול לראות כיצד הטעמים בונים את צורת הקריאה, ויש בהם נפקותא גדולה לתפיסה נכונה של משמעות כל תיבה, עד כמה חולקת מקום ותופסת את מרכז הענין. אלא שקשה מאד להסביר בכתב בצורה מלאה, גוונים דקים כגון אלו.

ונציין למקומות שבהם הרגיש ה'אמת ליעקב' שיש דבר חי ומורכב יותר בטעמים. ׳וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ

(ישעיה י"ד, כ"ט) 'כי משרש נחש יצא צפע', וישי אבי דוד נקרא נחש, והכל מצד הקדושה להכניע הנחש הקדמוני..". וראה עוד בזה בקונטרס 'וישב דוד'.

וע"ז נאמר, "מִי־זֶה| בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים׳מִבָּצְרָה׳ זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ׳ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה׳ רַב לְהוֹשִׁיעַ. מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ׳ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת. פּוּרָה| דָּרַכְתִּי לְבַדִּי׳ וּמֵעַמִּים׳ אֵין־אִישׁ אִתִּי׳ וֶאֱדְרְכֵם בְּאַפִּי׳ וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי׳ וְיִז נִצְחָם׳ עַל־בְּגָדַי׳ וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי" (ישעיהו ס"ג א'-ג), והיינו, שלעת"ל יערוך עמו הקב"ה משפט, וכמידתו ינהג בו, וילבש כנגדו מלבושים אדומים של קרב ומלחמה, וימחץ דמו כדורך בגת.

ובאמת כבר מבואר כ"ז במדרש תנחומא (וישלח סי' ד') "ארצה שעיר שדה אדום", מהו ארצה שעיר, שהוא מעמיד שערות של אדם, שדה אדום, הוא אדום, ומאכלו אדום, וגבוריו אדומים, ולבושו אדום, ומגיניו אדומים, וארצו אדומה, ומי שעומד כנגדו אדום, ומי שפורע ממנו אדום, בלבוש אדום. הוא אדום, ויצא הראשון אדמוני (בראשית כ"ה כ"ה), ומאכלו אדום, מן האדום האדום הזה (בראשית כ"ה ל'), וגבוריו אדומים, מגן גבוריהו מאדם (נחום ב' ד'), ולבושו אדום, אנשי חיל מתולעים (שם), מגיניו אדומים, מגן גבוריהו מאדם (נחום), וארצו אדומה, ארצה שעיר שדה אדום.

ומי שעומד כנגדו הוא אדום, הוא דוד, וישלח ויביאהו והוא אדמוני (ש"א ט"ז י"ב), ומה כתיב בו, וישם באדום נציבים (ש"ב ח' י"ד), ומי שפורע ממנו אדום, דודי צח ואדום (שה"ש ה' י'), "מי זה בא מאדום", בלבוש אדום, "מדוע אדום ללבושיך וגו'"].

[81] בראשית, א' ל"א, ב' ח', ב' ט', ב' כ"ג, ט' ה', י' כ"א, י"א ז', י"ב י"א, ט"ו ג', ט"ו ז', ט"ו י"ב, ט"ז י"ד, כ' י"א, כ' י"ג, כ"ב י"ב, כ"ב י"ג, כ"ב י"ד, כ"ג י"ג, כ"ד ס"ב, כ"ז י"ט, כ"ז כ"ז, כ"ז ל"ז, ל"ג י"ג, ל"ז ב', ל"ח כ"ט, ל"ט ח', מ' ה', מ"ב ל"ו. שמות ג' ו', ט' כ"ג, כ"א כ"ד, כ"ב ג', כ"ג ל"ג, כ"ה ו', כ"ח ל"ח, ל' י"ד, ל"ג י"ט. ויקרא, ב' י"ג, ה' כ"ג, ט' א', ט"ז ב', י"ח י"ח, כ"ב י"א, כ"ג ט"ז, כ"ג מ"ג, כ"ה ל"ה. במדבר, ג' כ"ט, ט"ז ט"ו, י"ט ב'. דברים, א' י"ג, ב' ל"ד, ד' ה', י"ב כ"ג, כ"ב ט', כ"ד י"א, כ"ה ד', כ"ו ה', כ"ט כ"ח, ל"ב ה', ל"ג ב'.

[82] בראשית, א' א', א' ט"ז, ב' י', ג' י"ט, ה' ה', ז' כ"ג, ח' י"ז, ט' ט', י' כ"ב, י"א י"א, י"ב כ', י"ג י"ג, י"ד ט"ו, ט"ו א', ט"ו ד', ט"ו ח', ט"ז ה', י"ז ז', י"ז י"ב, י"ז כ"ו, י"ח ט"ו, י"ח כ"ה, י"ט י"ז, כ' ט', כ"א י"ב, כ"ב י"ב, כ"ד י"ט, כ"ד מ', כ"ה כ"ג, כ"ו כ"ט, כ"ז ל"ו, ל' ח', ל"ב ו', ל"ב י"ח, ל"ח י"ח, ל"ח כ"ד, מ"ב י"ג, מ"ב כ"ב, מ"ד י"ז. שמות, ח' א', י"ב ה', י"ט ג', ל"ב ל"ד, ל"ג ג'. ויקרא, ז' כ"ג, ט' י"ט, י"ז ד', י"ט א'. במדבר, ג' ב', ט' ב', כ"ה ח', ל"א כ"ז. דברים, א' י"ג, ח' ז', י"ב י"ח, ט"ז ט"ז.

[83] ויש לגאון הנודע ר' מנשה מאיליה (מתלמידי הגר"א) חיבור קטן בענין כללי הטעמים הנקרא 'בינת מקרא', וענינו לבאר שבטרם נבקש רזין וסודות בטעמים, אין להתעלם מפירושם ע"פ הפשט, באופן הפיסוק הראוי. (אלא שגם הוא רואה בזה בעיקר כללי פיסוק יבשים ותו לא. ואין זה מדוייק). וכמו בכל מקום, הרזין והפנימיות מונחת וטמונה בתוך עומק הפשט, בדקות המשמעות העולה מצלילי המקראות, אשר רובדים רובדים של פנימיות לפנים מפנימיות יש בזה, אולם איננו דבר אחר, והבן היטב.

אָנֹכִי נַתַּתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאַקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְקוֹק בֵּינִי וּבֵינֶיךָ" (בראשית ט"ז ה'), **וכ' ע"ז ה'אמת ליעקב', "עיין בטעמי המקרא על פסוק זה שהוא כולו בעל הפסקות גדולות[84]. וכנראה משום שרצה להדגיש לנו ששרה אמנו דיברה בכאב לב גדול, ורק מילים קטועות יצאו מפיה[85], ודו"ק".**

עוד ביאר כן להלן, "חָלָה לְךָ מַעֲשֹׂת| כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט.. וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֹר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים" (שם י"ח כ"ה וכ"ט), "..**ומה שהוטעם פסוק זה, וכן פסוק כ"ט להלן, עם הרבה טעמים המפסיקים, הוא משום שאברהם דיבר בכאב ובלשון תחנונים[86], וכעין שפירשתי בדברי שרה לעיל (ט"ז ה') עיי"ש, ודו"ק".**

וכן פי' להלן, "וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יָעֹשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי" (שם כ' ט') **"עיין בטעמי המקרא שעל פסוק זה, שהוא מוטעם עם הרבה טעמים המפסיקים. ונראה דכשאדם קורא תגר [על חבירו], מפסיק הוא דבריו כדי להדגישם, וכמו שפירשתי כעי"ז לעיל בדברי שרה ובדברי אברהם עיי"ש"[87].**

והיינו, שההפסקים מטעימים יותר את הקובלנא או התחינה שיש במילים, שאין כאן תיבות מתות, אלא מלאי חיות והטעמה, וכך צריך לשמוע דברים מעין אלו, בהטעמה באופן של הפסקה ושימת לבב[88]. וזהו האופן שתוכן הפסוקים הללו חי ובעל צורה ו'נשמה'.

---

[84] ובהערה שם, "כי בדיבורה של שרה, תיבות 'עליך', 'אנכי', 'בחקיך', 'הרתה', כולם מוטעמים במפסיקים גדולים".

[85] אין הענין מסתיים רק כתיבות שיצאו מפיה, אלא באמת כן ראוי לבטא תביעה נוקבת וחודרת. ובאמת מבואר בחז"ל שהקפדה ומסירת דין לשמים היתה כאן, ושרה אמנו היא שנענשה ע"ז, "כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה. שנאמר 'ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך', וכתיב 'ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה'" (ר"ה ט"ז ב'). ויעוי' עוד בב"ר שם מה שלמדו מזה על טבע הנשים. וכמובן דהדברים אמורים בדקות לפי דרגתה, והלא כל שורש ענין 'שפחה נואמת לא כי בנך המת ובני החי' נמצא במקראות אלו וע"ז הקפידה שרה, אולם סו"ס היה כאן ענין של קפידא, ומודגש בטעמי המקרא.

[86] ובאמת נראה שכך מורגש קצת גם בסגנון הטעמים, שאינם חזקים ושוטפים, אלא עדינים ומתנגנים בארוכה ויורדים, (אולי יש, אולי וכו'), ורק ה'חלילה לך' מועצם בהרמת קול, מטעם המובן.

[87] נזכיר עוד דברים שעמד בהם ה'אמת ליעקב'. "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ", ולכאורה כל הפסוק ענין אחד ממש שאין ראוי בו חלוקה, ואין לו להיות מוטעם אלא בזקף קטן. אולם מאחר שפסוק זה הוא ההתחלה לכל, ותיבות 'בראשית ברא אלוקים' רבי משמעות הם ביותר, ראוי לעצור בהם, באשר כאן אמרו את עצם הדבר שהקב"ה ברא, ורק לאחריו מפרט את השמים ואת הארץ. (וע"ש באמת ליעקב כעי"ז).

עוד עמד בפסוק "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שֵׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים" (שם ט"ז), ולכא' מבחינת חלוקה עניינית האתנחתא צריכה להיות לפני 'ואת הכוכבים', שהוא ענין אחר, ולפני כן אינו אלא מפרש מהו שני המאורות הגדולים. ויעו"ש. ברם נראה דעיקר הפסוק הוא האמירה של בריאת שני המאורות הגדולים, שהוא הבריאה החשובה של האור, ואחריה ראוי לעצור באתנחתא, ואח"כ לפרש הפרטים מהו בדיוק וכיצד, והכוכבים טפלים לזה, וכלולים בפירוש הפרטים.

וכעי"ז להלן פסוק כ"א, "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחָיָה| הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב", שיש אתנחתא בעצם תיאור הנבראים, ולא לפני 'וירא אלוקים כי טוב', ולכא' היינו משום החשיבות של בריאת התנינים הגדולים, שאינם ראויים לחלוק מקום בצוותא עם שאר הדגים והעוף שנבראו ביום החמישי, ותיאורים נשגבים מאד יש בהם במקראות ובמדרשות, ולאחריהם ראוי לעצור באתנחתא. (ושמא אפשר שה'כי טוב' לא נאמר על התנינים הגדולים, דהא הקב"ה הרג הנקבה וכו', וצל"ע).

[88] וראה עוד ב'אמת ליעקב' שם בדבריו על בקשת אברהם, "לא ידעתי מדוע כאן נקמצת תיבת אות למד בתיבת 'לך' בזקף קטן. וכן להלן בפסוק כ"ט ויסף עוד לדבר אליו ויאמר, גם כאן נפתח המם בזקף קטן, ואין לי טעם בזה. גם בפסוק ל', אל יחר נא לה' ואדברה, גם כאן הב' צרויה בזקף קטן, וצ"ע בכ"ז".

ואמנם ביאור הדבר הוא, דהנה הכללים שבאתנחתא הפתח נעשית קמץ וכד', טעות היא לחשוב שהללו הלכה למשה מסיני בלא טעם, אלא ענינם הוא משום דהקמץ מעצים את הטעמת המילה, וראוי לה לאתנחתא שמפסיקה המשפט, לבוא בצורה מוטעמת ונשמעת יותר, שיודגש העצירה. ובמקומות שראוי להפסיק ולהטעים אף באמצע הפסוק (מהטעם שביאר דיש כאן דברי תחנונים), אף במפסיק קטן ישמע בצורה מוטעמת יותר, והפתח תעשה קמץ והסגול צירה, להטעים את העצירה.

וכעי"ז פירש הוא עצמו בפרשת לך לך, "וַיֹּאמֹר הָגֹר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וָאָנָה תֵלֵכִי", "מאמר המלאך הנהו [כפסוק] בפני עצמו, ולפיכך הרביע במקום אתנח והוא מנוקד בפתח, ודו"ק בזה" [ובהערת המגיה שם, "פי', דרבינו מקשה מדוע תיבת 'ויאמר' מנוקדת בפתח, הא שפיר אפשר להטעימו ברביע (ולהפסיקו מתיבת הגר), ואעפ"כ יכול להשאר 'ויאמר' בסגול, וכדמצינו להלן בפ' ויחי (מ"ז ל"א) ויאמר השבעה לי וגו', וע"ז מיישב מפני שאנו מסתכלים על מאמר המלאך 'ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה

צורת שמיעת התורה, בהאזנה פנימית וחיה

יב) והנקודה המרכזית שבכל הענין איננה קיימת רק במה שמכונה 'טעמי המקרא', אלא שכאשר אנו מאזינים לקריאת התורה, לא קול דברים בלבד אנו שומעים, אלא צריך להקשיב הקשבה פנימית גם לצורה והמנגינה שבה הם נאמרים, 'לשמוע' כיצד התיבות מדברות אלינו, באשר אין כאן ספר המעביר נתונים יבשים לידיעתנו, אלא 'תורה' חיה, על הניחוח והטעם הקיים בכל תיבה, על כל העולם הטמון בה.

ובזמן חכמים כאשר חיו ממש את כל העולם המתגלה בתוככי המקראות, מכח זה באו דרשות חז"ל, מכל אות ומכל תג, בכל צליל היה בו הרגשה והטעמה, שתורגם לרובדים עמוקים ופנימיים. והוא המכונה נשמת התורה. (וברור שהדרשות קשורות קצת אף להרגשה העולה מטעמי המקראות והגוון הנשמע בהם, מהם התיבות שבהם עיקר הענין, וכיצד יש להקשיב לפסוק. אלא שבעומק הדרש אפשר גם להרגיש צלילים דקים יותר, שאינם לפי הטעמים המקובלים).

והוא הוא גדולתה וכבודה של תורה, כאשר דורש ר"ע את תגי האותיות ומרגיש את הכתרים הקשורים לראשם, של המשמעות העדינה שהיא מנת חלקם של חכמי תורה שבע"פ, לדקדק התגין והיתורין שבהם נשמע ו'נטעם' בקרבנו הצלילים העדינים שמרכיבים את עומק תמונת הענין.

ואף "מקוה ישראל ה'", שלפי הפשט פירושו שהקב"ה משענת ישראל ותקותו, ובעומק תורה שבע"פ דרשו ר"ע בלשון מקוה טהרה שחובק ומקיף את ישראל ומזקקו מכל פגם וחטא, באשר ברובד העמוק בטחון ישראל והשענותו על ה', בתורת שחוסה בצלו במוחלט עם הכל ועל אף הכל, ודבוק בו בחביקה מלאה ומטהרת, שמרוממת אותו לשמי שמים, למקום אשר לא שולט בו פגם. והדבר מורגש בצליל הקרוב ל'מקוה' שיש בתיבה זו. וכידוע עומק השגה זו אין מקומה אלא בעומק תורה שבע"פ שחידש ר"ע בחכמת לבו וסברתו, ואיהו אשר ראוי לו לשמוע ולטעום כך את המקראות.

ומשמת ר"ע בטל כבוד התורה, ואין בידנו להבין היטב את הלימודים מריבויים ומיעוטים, שהלא אין זה מה שמכונה היום 'דיוקים', אלא צריכים לבוא מתוך המקום של הקשבה פנימית וחיבור אמיתי לעומק תוכן המקראות ולעולם ה'חי' של משמעות המושגים הנזכרים, ע"מ לחוש את התחושות העדינות באופן שהכתובים מדברים אלינו, ומדבר זה באו הדרשות, ברוחב לבם של חז"ל. וכבר רחוקים אנו מאד, ורק הדים קלושים באים לאוזנינו, מהעולם העמוק והחי שטמון בפנימיות תוכן המקראות.

אולם פעמים רבות הפירוש הפשוט של טעמי המקרא וצליל מנגינתם, מורגש הוא גם היום למי שיש לו אוזן קשבת. וסו"ס הא קרי הזוה"ק לטעמים 'נשמת התורה', וגם הרובד היותר פשוט שבהרגשת צלילי הכתובים, ענין גדול בו, ובאמת הוא קיים בשמיעת כל אדם אף שאינו מודע. וכך הפסוקים אינם תיבות בעלמא, אלא חודרים ונטעמים בקרבנו, באופן שאנו חיים אותם[89], וזהו שורש כל תורה שבע"פ, שהיא היא הצורה שבה נשמעת התורה בתוך לבנו.

באת ואנה תלכי' כפסוק בפנ"ע, ולכן המפסיק הכי גדול בפסוק הוא הרביע שעל תיבת ויאמר, והמפסיק הכי גדול בכחו לשנות סגול לפתח וכמו בכל מקום, ודו"ק"].

והיינו, דיש חשיבות רבה ל'ויאמר' כאן, הלכך נחשב לעצירה ומוטעם כפסוק בפנ"ע, ונעשה הסגול פתח. וכמדומה תוכן הענין משום שבעצם דיבור המלאך אל הגר, טמון משמעות רבה, וחולק מקום לעצמו שהיה כאן אמירה של מלאך אליה, ודבריו היו כך וכך. ובאמת יש שם בפסוקים כמה פעמים 'ויאמר לה מלאך ה'' בזה אחר זה, ולכל אמירה משמעות מיוחדת. ובמדרש, "כמה מלאכים נזדווגו לה, ר' יוסי בר חנינא אמר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך, רבנן אמרי ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך" (בר"ר שם).

[89] וכבר ביארו שזהו כלל גדול לענין אריכות יתרה במקראות ע"פ דרך הפשט, שאל לנו לחפש בה דווקא תוספת של מסר נוסף בעלמא, אלא תוספת בהשגת עיקר צורת הענין ואופיו הראוי.

וכגון הענין שידענו, שבמקומות שחביב לפני ה', מאריך בפרשיות רבות של פקודי ישראל או של המשכן, ואין זה ללמדנו שחביבים, שהרי אפשר לכתוב בקצרה חביבים ישראל וכו' ותו לא, אולם אמת הוא שכך נכון להתעסק עם בני ישראל, וראויה האריכות בצורתם, וכך מתעסקים עם ענין כה גדול ונשגב. וכן חביבה שיחתן של עבדי אבות, וכל כיו"ב, ומהאריכות נכנסים להרגשת אופי הענין האמיתי, אם לחביבות ולהעמדת צורת ישראל לדגליהם, ואם משום ענין אחר ראויה צורת הענין לבוא בארוכה, ואין זה היכ"ת להעברת מסרים חדשים, אלא להרגיש נכונה ולהכנס למהות הדברים בצורתם, (ולזה מועיל מאד הרגשת הטעמים), והבן היטב.

חלק ב'

טעמים נדירים ופשר מקומות הופעתם

ענין הטעמים המיוחדים שבאו במקומות מיוחדים

ופירוש הפרשה שבאו

חלק ב'

טעמים נדירים ופשר מקומות הופעתם

א) שלשלת

מבין הטעמים הלא שכיחים, הטעם המסולסל והמפורסם ביותר, שהוא גם הנדיר ביותר, הלא הוא השלשלת. ומופיע במקראות שבעה פעמים. ג' פעמים בחומש בראשית, פעם אחת בויקרא, ועוד ג"פ בנביאים. וראה בחלק א' אות ג', מה שהבאנו בענינו. וכאן נשתדל לבארו בעזה"י בכל מקומות מושבו.

חמלת ה' לחלץ בכח את לוט משקיעותו בסדום

א) הראשון והידוע שבהם הוא במעשה הצלת לוט מסדום ע"י המלאכים. "וַיִּתְמַהְמָהּ| וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְקוָק עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר" (בראשית י"ט ט"ז). ובפשוטו מקובל להבין, דמאחר שבהתמהמהות ושהיית זמן מיירי, לכך מוטעם ומתנגן באריכות כל כך. אולם זה לבדו אינו מספיק, ולא כל דבר שארך זמן, יוטעם בטעם כה מיוחד, אם לא שיש כאן ענין יוצא דופן. וגם שאר המקומות אינם דוקא ענין שנתארך, אלא תוקף וחריפות מיוחדת יש בתיבה זו, אשר בה משמעות רבה.

והענין הכא, משום שהתמהמהות לוט לא היתה מקרית, אלא שבאמת מחובר ומושרש היה בתוך סדום ותושביה[90], ואף בנותיו נשואות היו להם, וקשה היה לו לעזוב הכל באחת, באשר לא כ"כ מהר היה מוכן בנפשו להתנתק מהם ולעכל את פרידתו. לכך במקום זה הודגש 'בחמלת ה' עליו', שחמלה גדולה היתה כאן וחסד מיוחד עשה עמו הקב"ה, ובכח ניתקו מן העיר סדום.

לכך מוטעמת בתוקף ההתמהמהות, שכביכול הקב"ה בא וחילצו בכח מן הרעה המתרגשת לבוא עליו, אע"ג שבאמת היה מחובר לאנשי העיר וראוי שיהיה דינו כמותם. ואכן אשתו שלא היתה מסוגלת להתנתק ומתוך כך הביטה לאחריה לראות את סדום, נכללה עמהם ונענשה כמותם. ודרשו חז"ל שנהגה באורחים במידת סדום ומיאנה בהם, והיא שפירסמה ביאתם ע"י המלח, על כן היתה לנציב מלח. וענין המלח בפשט היינו שנענשה בעונש אנשי סדום, שהיו לגופרית ומלח[91], כמבואר במפרשים הכא, והן הן הדברים,

---

[90] ורש"י פירש שהתמהמה בכדי להציל ממונו, וכן מצינו בבר"ר (פרשה נ'), "ויתמהמה תמהון אחר תמהון, אמר כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות הדא הוא דכתיב "עושר שמור לבעליו לרעתו", רבי יהושע בן לוי אמר זה לוט", והיינו שזה באמת היה הדבר שמכחו התחבר לאנשי סדום, משום שהיה ממונו רב וביקש את בקעת הירדן שכולה משקה, וכיון שהשתקע שם הדרך החוצה אינה קלה, ורק בכח אפשר לחלץ את ההולך אחר כספו וזהבו. (וזה היה שורש חטאת סדום, שמרוב שפע וברכה הגיסו לבם בכל דבר טוב, ומיאנו לחלוק עם אחרים).

[91] "גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרֵע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמְהִפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְקוָק בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ" (דברים כ"ט כ"ב). והמלח יבוא בצוותא עם גופרית ואש, וזה ענינו, לכלות ולבער (ולכך מבעיר את הפצעים, וכן את האש, עי' שבת ס"ז ב'. ומטעים המאכל משום שנעשה תוסס וחד), ועד היום רווי אזור סדום במלח, לכך תחת שהיה המובחר ביותר לא יצלח לכל נטיעה, וכן ים סדום היה לים המוות באשר המלח מכלה כל חיים, ואין הדגים שורדים בקרבו. ואדמת האזור אכולה מתוכה ומלאת בולענים וכנודע.

[ובבראשית י"ד ג' "כל אלה חברו אל עמק השדים הוא ים המלח", ומפרש רש"י, 'הוא ים המלח', "לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו". ולכאורה היינו שכתוצאה מארירת המקום והפיכתו וזריעתו במלח, נתבקעה האדמה ונוצר זה הים המכונה ים המוות, והוא המקום הנמוך בעולם (וסגולותיו הרפואיות אינם ממעלת המקום, אלא להפך, משום שדוקא כך מנקה את הגוף, ע"י שמכלה ומבער את הפצעים והרעלים). וכן מצינו במקראות בשאר דוכתי, שחורבן מלא של מקום נעשה ע"י זריעתו במלח, אשר כך לא יצלח לכל. (עי' שופטים ט' מ"ה, יחזקאל מ"ז י"א, צפניה ב' ט'). וכאשר ביקש אלישע להראות שהקב"ה ממתיק מר במר, המתיק המים המרים במלח, עי' מלכים ב' פ"ב ובמפרשים שם].

וכך היא המידה, משום שהלכו אנשי סדום אחר רוב שפע וברכה שבא"י והשתמשו בו לרעה, נהפך לקללה. ולכך נעשה לאות ומופת לישראל, שאם יחטאו תהפך הארץ הטובה והמבורכת, למהפכת סדום ועמורה. ואכן כך היה כידוע, שכאשר עשו רצונו של מקום, היתה צבי לכל ארצות ואין דוגמתה לברכה, וכאשר לא עשו רצונו של מקום היתה לארץ מלח, ארץ שוממה וחסרת חיים וצמיחה.

ורק לעת"ל נתנבא יחזקאל שיצאו מים מן המקדש לרפאות את מלח המים ולהשיבם לחיותם הקדומה, "וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה הַמּוֹצְאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם. וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה| אֲשֶׁר־

שהיתה מושרשת בהם ודינה כמותם. ורק לוט שאכתי היה בו נקודת חיבור לאברהם ומכחה הכניס אורחים, הקב"ה חס עליו ובכח ניתקו מחיבורו סדומה.

ודרשו חז"ל, מצאתי דוד עבדי, היכן מצאתי, בסדום. והיינו שמתוך סדום יעלה כוחו של משיח[92], לחלץ ולהוציא את השקועים בעמק הבכא. ובכח שני הפרדות הטובות שעתידים לצאת ממנו שמהם יצמח מלכות בית דוד, חמל ה' על לוט והוציאו מן ההפכה, וזהו חסד מיוחד שנעשה בזכות אברהם, לחלץ בכח את לוט השוקע בתוך הסדומיות ואינו יכול להחלץ בכוחות עצמו, עד שהקב"ה שולח מלאכיו להחזיקו בכח ולמושכו, והנהגה מיוחדת היא שאינה מן הדין. לכך בא כאן טעם כה חריף שמדגיש את ההתמהמהות.

גילוי אות שמים בזיווג יצחק

ב) השלשלת השניה באה בפרשת חיי שרה "וַיֹּאמַר| יְקוֹק אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם" (כ"ד י"ב), ותפילה זו נשא אליעזר עבד אברהם הנשלח למצוא אשה לבן אדונו. והנה כל השתלשלות זיווג יצחק פלאי הוא, ולא מצינו כן באברהם, והטעם פשוט, משום שבשעה שנשא אברהם את שרה עדיין לא היה בחיר ה' אשר נכרת עמו הברית להקים את עם ה', ועיקר הבחירה היתה בברית מילה, שבה הובטח על לידת יצחק, אשר ממנו ימשיכו הדורות הבאים, ויוקם בית אברהם.

וכאשר מבקשים אשה ליצחק, מבקשים בזה להנחיל את דרך אברהם ולתת לה קיום בעולם, ולכך צריך למצוא ליצחק אשה כלבבו, למען יקימו את הבית של 'ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט', וצריך בזה הדרכה מיוחדת מן השמים, והרי אברהם ושרה עזבו את מולדתם ובית אביהם, בתורת ללכת אחר ה' וליצור מציאות חדשה, ומ"מ כעת שמבקשים להמשיך ולהנחיל אותה בעולם, שבים אל השורשים שממנה יצאו, שהם הראויים להצמיח את הבית שיוקם.

על כן כה הקפיד אברהם על הדבר וישבע את העבד שילך בדוקא לחפש אשה בעיר נחור, ומאידך סירב שישוב יצחק עצמו וילך לבית נחור, משום שזו חזרה לאחור היא מן הדרך שהלך אברהם להתנתק מבית אביו ולילך לא"י, ולא בעינן אלא ליטול מן השורשים דהתם, אולם בתורת ההמשכיות דהכא.

לכך אמר לו אברהם, "יְקוֹק| אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם" (כ"ד ז'). והיינו שהקב"ה שכיון דרכו ונטלו מבית אביו ע"מ ליצור את עם ה' השוכן בארץ הקודש, ממילא ודאי ישלח מלאכו וינהג הנהגה מיוחדת להביא אל יצחק את הדרוש להמשך הקמת הבית הגדול של עם ה', ודבר זה כביכול באחריות הקב"ה ומעיקר לקיחת אברהם הוא, ולא יזדקק יצחק לסגת אחור.

וכעת ניצב אליעזר הבא לארם נהרים, ומצפה לראות כיצד יפול דבר, ומה יאמר ה'. ויודע הוא שבקשת זיווג ליצחק איננה מעשה בשר ודם, אלא כביכול מסורה להנהגה שמימית של הקב"ה, ואין בכוחו לתור אחר האשה הראויה לבית הגדול, אלא עליו למסור הדבר לשמים. וכבר ראה שלא במעשה דידיה קעסקינן, אלא הקב"ה הוא שמכוונו ומוליכו בדרך, שהרי קפצה לו הארץ ובו יום בא. על כן מפיל תחינתו לפני ה', שיראהו באיזה דרך ילך, וכיצד יתגלה לפניו מה דיבר ה'. והוא לשון 'הקרה נא', שיהיה בדרך שהדבר נקרה ועומד מאליו, ללא שהאדם טורח למוצאו, וניכר בו שנשלח ישירות מלמעלה. ולזה עשה אות, שבו יראהו מן השמים.

ולכך תפילת אליעזר צווחת ומוטעמת באופן כה חריף, שיש בה פניה ישירה להנהגת הקב"ה, שיראה לו להדיא איה האשה המזומנת ליצחק. ואמירה זו מהדהדת ונוקבת, ודרכה מבקש

יִשְׂרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלִים יְחֶיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיָרְפָאוּ וָחַי כֹּל אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל. וְהָיָה וְעָמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד" (מ"ז ח'-י'). וברש"י שם, "שנו רבותינו בתוספתא של סוכה, להיכן יוצאין, לימה של טבריא ולימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחים ולמתקן".

וכשם שהדברים הגדולים שברא הקב"ה ולא היה העולם ראוי להשתמש בהם, נגנזו לעת"ל, אף השפע של סדום, שהיה כגן ה' היוצא מנהרות עדן, טמון ונגנז לישראל לעת"ל, ותחזור הארץ לתפארתה. ואמרו, "כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, הקדוש ברוך הוא נותן לו חלק לעתיד לבא בסוכתה של סדום, שנאמר "אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד", מהו עמק סכות, זו סוכתה של סדום, שהיתה מסוככת בשבעה אילנות שהן מסוככות זו על גב זו, גפן תאנה ורמון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם..". (ילקו"ש אמור רמז תרנ"ג).

[92] וראה בזוהר חדש תיקונים פ"ו ב' "..ורזא דמלה ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו בחמלת ה' עליו. דהכי עתידין למהוי בדרא דגלותא בתראה כאינון אנשי סדום ועמורה. ומיד ויוציאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר ויוציאוהו מן גלותא ויניחוהו ממיא דטופנא..". והיינו שאף כן יהיה לעתיד, שיהיו מחוברים ומושרשים בחוזקה אצל הגלות ומעשי האומות, אולם הקב"ה בכח יוציאם ויחלצם, "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצֹתֶם בָּם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה" (יחזקאל כ' ל"ד).

עבד אברהם[93] לקבוע אות שהיא האופן שישלח ה' מלאכו להורות הדרך ולהמשיך את מעשה הלקיחה מארם נהרים לבנות הבית בא"י. ובה יתגלה תוקף ההנהגה עם אברהם, שמושגח באופן גלוי ביותר, והקב"ה מראה לו באצבע, זו האשה אשר תקח להמשיך ביתך.

שוב מצאתי במדרש שכל טוב שם (לא' מן הראשונים הנקרא ר' מנחם ב"ר שלמה), "ויאמר, זו אחד מן שבעה דברים הנטעמין בשלשלת, וכולן לדורשה, וזה לפי שהרים קולו ואמר כיון שהתחלת גמור". והיינו שליד הקב"ה הוא מסור, וכשם שלקח את אברהם אחריו ממולדתו ובית אביו לבנות את ביתו ונחלתו בדרך ה' בארץ ישראל, כן ישלח ויגמור את המשכיות הבית אשר יבנה אברהם מן מקום זה. וכבר התחיל הקב"ה להובילו וקפצה לו הארץ, על כן צווח וביקש שיגמור מעשה לקיחת האשה ליצחק.

ואכן נחשב הדבר לדיבור גלוי של ה', וכמו שהבינו אף לבן ובתואל, "וַיַּ֨עַן לָבָ֤ן וּבְתוּאֵל֙ וַיֹּ֣אמְרוּ֔ מֵיקֹ֖וק יָצָ֣א הַדָּבָ֑ר[94] לֹ֥א נוּכַ֛ל דַּבֵּ֥ר אֵלֶ֖יךָ רַ֥ע אוֹ־טֽוֹב. הִנֵּ֤ה־רִבְקָה֙ לְפָנֶ֣יךָ קַ֔ח וֵלֵ֖ךְ וּתְהִ֣י אִשָּׁ֗ה לְבֶן־אֲדֹנֶ֔יךָ כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְקֹוָֽק" (כ"ד נ"א). **והיכן דיבר? הוי אומר, הנהגה כה גלויה, שלאלתר[95] מתגשם האות שביקש**

---

[93] הלשון בכל הפרשה הוא העבד או עבד אברהם, ולא נזכר כלל שאליעזר היה, וחז"ל הם אשר הודיעונו בזה, והיינו טעמא, דעבד מאבד את זהותו ובטל לאדונו להיות חלק מביתו לגמרי, אין להם לעבדים שם עצמי, כל אשר לו של רבו הוא, לית ליה מגרמיה כלום. ולכך בכ"מ בתורה לא נזכר שמות לעבדים, ובכל פרשת השליחות לנישואי יצחק לא נזכר אליעזר אלא העבד, והמקום היחיד שמצינו אותו בשם הוא כאשר דובר בו נכבדות כיורש [ואף שם הוקדם שם עיר מוצאו לשמו]. אף בפרקי עבדות מצרים לא נזכר שמות אלא "ויאמר מלך מצרים למילדות" "וילך איש מבת לוי", אין לו לעבד זהות משל עצמו לכנותו בשם. כל כולו "עבד אברהם אנכי".

[ואמנם ביחס לבית נחור כונה 'האיש', שכאשר מתעסק עמם ביחס אליהם מייצג את אברהם ו'איש' הוא, אולם בכל שאר המקומות כונה העבד, שכולו בתורת עבד לאברהם, וזה כל תורת מעשיו. דו"ק ותשכח כן בכל הפרשה. וביותר בולט הדבר בפסוק ס"א, "וַתָּ֨קָם רִבְקָ֜ה וְנַעֲרֹתֶ֗יהָ וַתִּרְכַּ֨בְנָה֙ עַל־הַגְּמַלִּ֔ים וַתֵּלֶכְנָה אַחֲרֵ֣י הָאִ֑ישׁ וַיִּקַּ֥ח הָעֶ֛בֶד אֶת־רִבְקָ֖ה וַיֵּלֶֽךְ", ודו"ק. (שו"ר שכבר דקדק רבינו בחיי בשינויים אלו, ויעו"ש מה שפי' בזה).

ולעולם כן הוא, שכל תיבה בתורה הק' בתכלית הדקדוק, ומתאים כינוי האדם לפי ענין הפסוק, עד שאם מוזכר ביחס לאחרים מכונה באופן אחר בצורה שמופיע כלפיהם וכד'. ונביא עוד דוגמא לזה, דהנה כבר עמדו בפרשת העלאת ארון ה' ירושלים ע"י דוד, שביזה עצמו ופיזז וכרכר כאחד הריקים לפני ה', ובכל הפרשה לא נכתב 'והמלך דוד', אלא דוד גרידא, מלבד "וַיֻּגַּ֗ד לַמֶּ֣לֶךְ דָּוִד֮ לֵאמֹר֒ בֵּרֶ֣ךְ יְקֹוָ֗ק אֶת־בֵּ֨ית עֹבֵ֤ד אֱדֹם֙.." (פסוק י"ב), וכן "מַה־נִּכְבַּ֨ד הַיּ֜וֹם מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר נִגְלָ֤ה הַיּוֹם֙ לְעֵינֵ֔י אַמְהוֹ֥ת עֲבָדָ֔יו כְּהִגָּלוֹ֥ת נִגְלוֹ֖ת אַחַ֥ד הָרֵקִֽים" (פסוק כ'). וכבר פי' בזה (עי' בס' טעמא דקרא ועוד), דמאחר שהשפיל עצמו בפני כבוד ה' ולא נהג בגינוני מלכות, לא נקרא 'המלך דוד', מלבד היכא שמתואר ביחס למעשה אחרים שאמרו לו למלך, וכלפיהם מלך הוא, וכן כאשר הוכיחתו מיכל על שאינו נוהג כמלך, פונה היא אליו בתואר מלך ישראל].

ולכך כאשר מבקש עבד אברהם שיורה ה' דרכו, אין זה כמובן בתורת שראוי בפנ"ע לגילוי שמימי כל כך, אולם בתורת שליח אברהם יבוא, ותפילתו ובקשתו מכח אברהם קאתי, ולכך מדגיש ה' אלוקי אדוני אברהם.

וראה עוד במדרש רבה (פרשה ס' א'), שדרשו ע"ז הפסוק בישעיהו (נ' י'), "מִ֤י בָכֶם֙ יֵרֵ֣א יְקֹוָ֔ק שֹׁמֵ֖ע בְּקוֹ֣ל עַבְדּ֑וֹ אֲשֶׁ֣ר| הָלַ֣ךְ חֲשֵׁכִ֗ים וְאֵ֥ין נֹגַ֖הּ לוֹ֣ יִבְטַח֙ בְּשֵׁ֣ם יְקֹוָ֔ק וְיִשָּׁ֖עֵן בֵּאלֹהָֽיו", ותחילה נדרש על אברהם, ואח"כ על אליעזר.

וז"ל, "ויאמר ה' אלהי אברהם הקרה נא לפני היום וגו', "מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו" (ישעיה נ'), אמר 'מי בכם ירא ה" זה אברהם, 'שומע בקול עבדו', אשר שמע הקדוש ברוך הוא בקולו של עבדו, 'אשר הלך חשכים', שבא מאספמיא ומחברותיה ולא היה יודע היכן, כאדם שהוא שרוי בחושך, 'ואין נוגה לו', ומי היה מאיר לו הקדוש ברוך הוא היה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך, 'יבטח בשם ה' וישען באלהיו', 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'", ע"כ. והיינו שבזכות בטחונו של אברהם נתגלה ה' ושמע בקול עבדו.

ושוב נדרש אף על אליעזר, "ד"א מי בכם ירא ה' זה אליעזר, שומע בקול עבדו, בקול אברהם שהיה עבד להקב"ה שנא' בעבור אברהם עבדי, 'אשר הלך חשכים', בשעה שהלך להביא את רבקה, 'ואין נוגה לו', ומי היה מאיר לו הקדוש ברוך הוא היה מאיר לו בזיקים ובברקים, 'יבטח בשם ה' וישען באלהיו', ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום".

[94] ובמדרשי אגדה, "מה' יצא הדבר. ממה שקפצה לך הארץ, ועוד שבא לך התנאי אשר אמרת", והיינו שענין תרוויהו הוא שיד ה' באה ומוליכה אותו להדיא, וזהו גילוי הקב"ה בדבר זה.

[95] הוא דבר עיקרי מאד, שמיד נענה אליעזר, ובזה ניכר להדיא שהקב"ה שומע ומורהו, ומתגלה אליו בחוש בזה. ובמדרש, "ויהי הוא טרם כלה לדבר וגו', תני ר"ש בן יוחאי ג' הם נענו במענה פיהם, אליעזר עבדו של אברהם, ומשה, ושלמה, אליעזר ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת, משה דכתיב "ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה" וגו', שלמה דכתיב "וככלות שלמה להתפלל אל ה' והאש ירדה מן השמים" וגו'". וראה עוד לעיל אות י', דמורגש התכיפות שבה אירע הדבר בטעמי המקרא, יעו"ש.

וראה עוד בפי' רבינו בחיי, "ויהי הוא טרם כלה לדבר. יש להתבונן בתוספת מלת "הוא", כי היה הכתוב ראוי לומר, ויהי ככלותו לדבר, אבל מלת "הוא" שמו של הקדוש ברוך הוא, וכן "הוא עשנו ולו אנחנו"(תהלים ק' ג'), "ועבד הלוי הוא" (במדבר י"ח כ"ג), נרמז בלשון "הוא" כי היה עמו סיוע אלהים בשליחות ההוא ע"י המלאך שהתפלל עליו אברהם, הוא ישלח מלאכו לפניך, ורמז

במלואו, הוא הוא דיבור שמדבר הקב"ה, ואומר, זו האשה אשר יעדתי ליצחק.

הלכך מיד כאשר ראה אליעזר שמתגשם האות, "וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיקוָק. וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יקוק אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נַחַנִי יקוק בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי" (כ"ד כ"ו).

והנה השתחויה פירושה שיש כאן גילוי של הקב"ה, לכך נופלים לפניו ומשתחווים, ואין משמעות להשתחויה אם לא ניצבים לפני ה'[96], ברם הרגיש אליעזר שהיה כאן גילוי שמימי, שנשמעה תפילתו ואות אמת עשה, והקב"ה שלח מלאכו לאלתר להורות דרכו, לכך קד והשתחווה לפני ה' בהודאה על הופעת חסדו והנחייתו הישירה, לפלס הדרך לפניו.

ורבותינו דרשו מכאן (מו"ק י"ח ב') שבכל בניית בית יהודי יש בה השגחה גלויה, ומסורה היא לידו הישירה של הקב"ה, מה' אשה לאיש, והיינו שהשתלשלות הדברים חורגים הרבה מהסדר הרגיל, והקב"ה מצביע ואומר זו לך לאשה, וכל זה מונח באותה אמירה חריפה ומהדהדת שמסרה את שידוך יצחק ליד ה'.

תוקף מיאון יוסף ועמידתו בין המצרים

ג) המקום השלישי שבאה בו השלשלת הוא במעשה יוסף ואשת פוטיפר. "וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי" (ל"ט ח'). וזו היא השלשלת שאליה התייחסו רבותינו.

וז"ל רבינו בחיי שם, "והטעם שבמילת "וימאן" מורה על איסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו ממאן בו בתכלית המיאון, שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה, כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו". וקרוב לזה כ' התשב"ץ, "להורות על הבהלה ועל הפחד מעונש". והיינו שמיאון זה תקיף ונחרץ היה, וקול הדהודו זועק ורב עוצמה, ולדורות בוקע ממנו גבורתו של יוסף כנגד יצרו הבא אליו בדמות אשת פוטיפר.

והוא מרכז ענין הפרשה, כיצד יוסף הנער, הנידח ממשפחתו ומבית אביו וזרוק אי שם בנכר במצרים הטמאה ערוות הארץ, אשר בשר חמורים בשרם, איננו משלים עם מצבו ומתמזג עם דרכיהם, אלא בעיניו גם כעת אלוקים עמו, ובתומתו ילך אף כנגד הגבירה הגאה שלה הוא מסור ובידה להרע לו כחפצה[97], אולם 'איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים' זהו חומה בלתי עבירה, שכל טצדקי שבעולם אינם מצליחים למצוא בה כל פירצה.

וכך מרום ההצלחה שיכול להגיע אליה עבד מצרי, מושלך יוסף לבור המצרי הקודר, אולם דוקא בדרך זו זוכה להגיע למלכות על כל מצרים, הממלכה החשובה של אותם הזמנים, במשך שמונים שנה. אותו ה'וימאן' שלכא' עמד בעוכריו, מתברר למפרע כמוביל לגדולה בלתי נתפסת[98], שבה העולם כולו נתון תחת שבטו ובלעדיו לא ירים איש את ידו ואת

לך הכתוב כי המלאך קדם לפניו, ועד שלא הספיק לגמור את הדבר כבר היה שם המלאך על עין המים להזמין לו את רבקה, הוא שאמר, והנה רבקה יוצאת, כי מלת "והנה" לשון זמון הוא..".

עוד יל"פ תוספת תיבת 'הוא' ע"פ פשט, שמורגש בזה התמהון שבו יתנהלו הענינים, שלא היה אליעזר מוכן לכך ועוד בטרם סיים להתפלל בלבו, לפתע הוא מוצא את עצמו והנה תפילתו מתגשמת מול עיניו. וזהו שמוטעם 'הוא', אכתי עומד הוא לפני ה' ומפיל תחינתו לפניו, וכהרף עין מתרחשים הדברים מול עיניו בלי שמצליח לעכלם.

[96] שהרי מעיקר העליה לביהמ"ק היא לעלות לפניו ולהשתחוות, כמו שאומרים ברגלים במוסף, וכן מבואר במקראות, ואף אנן אין אנו משתחווים אלא בר"ה ויוה"כ בזמן העמידה בתפילה לפני ה' בשעה שמזכירים את שמו וכבוד מלכותו, וזהו עיקר צורת השתחוייה, שכאשר באים לפני המלך הרם והנישא, ונזכר שמו הקדוש וכביכול בזה מתגלה כאן, אזי מתבטלים לפניו. [וראה חי' הגרי"ז עה"ת פ' כי תשא, דההשתחוויה היא בד בבד בשעה שמזכירים את השם ולא לאחריו, והבן].

ולכך עיקרה הוא בביהמ"ק, מקום שבאים לראות פני ה'. [והתם גם כאשר משתחווה על גבי אבן, אין כל חשש אבן משכית, שהרי מאליו שם המעשה השתחוויה לפני הקב"ה. ורק בחוץ מוגדר ומתפרש המעשה השתחויה לאבן, ופשוט]. וראה עוד בזה במאמר על מרכא כפולה אות י"ד בהערה, ובתחילת קונטרס וישב דוד.

[97] והוא מודגש בהטעמת המקרא 'ויאמר אל אשת אדוניו'. שו"ר כן ברבינו בחיי שם, "ויאמר אל אשת אדוניו. היה אפשר לומר, ויאמר לה, אבל הוסיף לומר "אשת אדוניו" לבאר, כי עם היותה גברת אשת אדוניו והיה ירא אותה, את ה' היה ירא יותר".

[98] ובילקוט שמעוני (שמואל ב' רמז קס"ה), "מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים", זה יוסף הצדיק, שהיתה אשת פוטיפר מפתה אותו ושלט ביצרו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, לא שמעת לה, חייך שאני ממליכך על מצרים והכל נשמעים לך, שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה". וראה עוד אריכות בבמד"ר נשא י"ד, אצל ביום השמיני נשיא לבני מנשה, שכל מה שזכה לו יוסף במצרים היה מידה כנגד מידה כנגד כל מה שנמנע בחטאו, יעו"ש.

ומשמע בגמ' שמשם זכה להיות מנהיג ורועה ישראל, "..ותתפשהו בבגדו לאמר וגו', באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון.. מיד 'ותשב באיתן קשתו', א"ר יוחנן משום ר' מאיר, ששבה קשתו לאיתנו, 'ויפוזו זרועי ידיו', נעץ ידיו בקרקע ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו.. 'מידי אביר יעקב', מי גרם לו שיחקק על אבני אפוד, אלא אביר יעקב, 'משם רועה אבן

רגליו, במשך זמן שקשה מאד למצוא לו הקבלה בדברי ימי המושלים[99].

ובזה סלל יוסף את הדרך לכל משפחתו[100], לצאת לגלות לנכר ועם זאת לשמור על הצורה היהודית, להיות מסור תחת שבט נוגשי פרעה ואעפ"כ נקרא עליהם 'סוגה בשושנים', לשכון בבתי המצרים ולבם במקום אחר[101]. והוא שבידלם מן המצרים ושיכנם בארץ גושן[102], ותחת ממשלתו במשך למעלה משבעים שנה פרו ורבו ושגשו מאד, וקם היסוד הראשוני של

ישראל', משם זכה ונעשה רועה, שנאמר, 'רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף'" (סוטה ל"ו ב'). ומשמע דבכח זה נעשה רועה ישראל.

ובפרי צדיק לר"צ הכהן פ' וישב, "..אחר שירד יוסף למצרים ונתברר בנסיון שגדר את הערוה, ונעשה מרכבה למדת צדיק יסוד עולם, זכה להיות כלכל (ויקרא רבה ט', א') שנאמר (בראשית מ"ז, י"ב) ויכלכל יוסף. וזה שאמרו במדרש רבה לאכול לחם, מאכיל לחם לכל באי עולם, שעל ידי תיקון מדה זו בחינת צדיק זוכין להאכיל לחם אכילה בקדושה לכל העולם..".

ובאמת מבואר בגמ' (ב"ב קכ"ג א') שזכה יוסף שנתן לו יעקב את הבכורה משום שממנו נתפרנסו בית אביו במצרים, ובמדרש הקישו יוסף לעשיו שכנגדו אין עומד זרעו, ואמרו שם בתוך הדברים, "זה קבל בכורה ממעשיו הטובים וזה אבד בכורתו ממעשיו הרעים" (תנחומא כי תצא י'), והיינו הך, ובכח ה'וימאן' זכה להיות מקור השפע ופרנס את יעקב וביתו, ונתרבה כוחו על אחיו ליטול פי שנים, ולעולם יש בו ריבוי ושפע מיוחד, ואין עין הרע שולטת בו. בן פורת יוסף בן פורת עלי עין.

[99] שו"ר בס' חומת אנך להגחיד"א, פ' תצוה אות ו'. "ואפשר שלזה חי יוסף הצדיק ק"י שנה כי היה מלך שמונים שנה, וראיתי בספר כ"י שלא היה מלך שמלך שמונים שנה כיוסף. ואפשר שמלך שמונים שנה לפי ששמר יסוד גימ' שמונים, וזה רמזתי בעניותי שזה נתנבא יעקב, וכן נזרקה רוח הקדש בפי השבטים ואמרו עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, עוד גימטריא שמונים, יוסף לפי ששמר יסוד שנקרא חי, וכי הוא מושל אותיות, שהוא יסוד בכל ארץ מצרים ערות הארץ, והיסוד קדוש שלט בערות הארץ, ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי, עוד גימטריא שמונים, יוסף בחינת יסוד, בני מתיחס אלי שומר הברית, חי רומז ליסוד".

וראה עוד בילקו"ש מלכים א' (רמז רי"א), שנמנה יוסף למלך השלישי שמלך על כל העולם, "המלך השלישי זה יוסף שמלך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף, והיו מביאין המס שלהם ומנחתם, שארבעים שנה היה משנה למלך, וארבעים שנה מלך מעצמו שנאמר ויקם מלך חדש על מצרים".

[100] והוא שנתן להם בטרם מותו סימן על עת פקודתם. ובזכותו נקרע הים בעת שיצאו ממצרים, כמו שאמרו "הים ראה וינס.. ראה ארונו של יוסף יורד לים, אמר הקדוש ברוך הוא ינוס מפני הנס, שנאמר ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה". (ילקו"ש תהלים רמז תתע"ג). "כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר, היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה.. וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה, אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה" (סוטה י"ג א').

והיינו שכל יציאת מצרים היתה בכוחו של יוסף, שיכול יכל למצרים ולטומאתה וה' עמו בכל מקום, ובתומתו נשאר על אף שנתגלגל לתוככי ארמונותיה, ונטילת ישראל לארונו של יוסף בתורת שבכוחו יצאו, והרי הם נושאים אותו לצד ארון ברית ה', וכשם שמכח יוסף יצאו מא"י למצרים, כן מכח זרעו יהושע בן נון שבו לארץ ישראל. וענינו שעל ידו ירדו מצרימה וישובו, ובעומק הוא שנאמר ליעקב "אָנֹכִי אֵרֵד עִמָּךְ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעֲלֶךָּ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ" (בראשית מ"ו ד'). והיינו שבכח יד יוסף יחזיקו מעמד.

וראה באלשיך שם בפל"ט, "הנה ידענו מספר הזוהר (דף קפ"ד) כי ירידת יוסף מצרימה היתה התחלת גלות מצרים, והוא כי בחמלת ה' על עמו רצה תהיה שכינה עמהם ולא היה כלי להשרות עליו שכינה בגלות ההוא כיוסף, וברוב חסדיו יתברך הקדים השכינה לישראל.. ושמא תאמר למה התחיל הגלות מיוסף, לזה אמר ויהי ה' את יוסף, שהוא כי הוצרך למה שהיה מרכבה אל השכינה, וזהו ויהי ה', שהוא שהגלות של שכינה אין זולת יוסף להיות ה' עמו כמוהו..".

וז"ל ר' צדוק הכהן מלובלין (ישראל קדושים אות ז'), "..אחר שנתברר בכבישת היצר זכה למלוכה ושאחיו השתחוו לו והודו למעלתו, כי בירורו קדם לבירור שלהם... וכן יציאת מצרים שהוא היציאה מהעבדות דוגמת יציאת יוסף מבית האסורים למלוך, קדם למתן תורה..". וראה עוד בפרי צדיק פ' וישב, "..וכן ענין יוסף שגדר עצמו מן הערוה ונגדרו כל הזכרים בזכותו (שיר השירים רבה ד' כ"ה), והוא הכנה לגאולת מצרים ומתן תורה".

[101] ובויק"ר (אמור פ' ל"ב), "יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה, ונגדרו ישראל בזכותו. א"ר חייא בר אבא, כדאי היה גדור ערוה בעצמו, שנגאלו ישראל על ידו. רב הונא אמר בשם בר קפרא, בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שנו את שמם, ואת לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא ביניהן אחד מהן פרוץ בערוה. לא שנו את שמן ראובן ושמעון נחתין ראובן ושמעון סלקין לא היו קורין ליהודה רופא ולא לראובן לוליאני ולא ליוסף לסטיס ולא לבנימין אלכסנדרי..". והיינו שמכח יוסף נשארו עם לבדד ישכון ולא נטמעו, וממילא לבסוף היתה להם תקומה, באשר אכתי שם עם ישראל היה בהם.

[102] בספר יהושע נראה שארץ גושן שוכנת לדרום ארץ ישראל ואף נפלה לנחלה לשבט יהודה, שהרי אחת מעריו כן שמה, "וּגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹּה עָרִים אַחַת־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן" (ט"ו נ"א), וכן מסופר בו "וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הָהָר וְאֶת־כָּל־הַנֶּגֶב וְאֵת כָּל־אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן וְאֶת־הַשְּׁפֵלָה וְאֶת־הָעֲרָבָה וְאֶת־הַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵלָתֹה" (י"א ט"ז). וראה מה שהביא הרד"ק שם, "אין זה גושן של מצרים, ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים, והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה, מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל, ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו, זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה".

איל המילואים שחנך ידי הכהנים לדורות עולם

ד) עוד מצינו בחומש ויקרא שבא בו פעם אחת שלשלת, והוא בשחיטת איל המילואים כאשר הוקם המשכן בימי המילואים, לכהן את אהרן ובניו. "וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית" (ח' כ"ג). והנה ג"פ כתיב התם וישחט, ורק בשחיטת איל המילואים לשלמים, בא שלשלת.

והטעם פשוט, משום שהקרבן העיקרי הממלא את ידי אהרן ובניו היה איל השלמים, על כן הוא בלבד הנקרא איל המילואים, ומדמו הזה משה על תנוך ובוהן אהרן ובניו לקדשם, וכך נתמלא ידם לכהן לה'. ושחיטה ענינה להוציא הדם אשר הוא הנפש, ונזרק על המזבח לכפר. והכא מלבד הזריקה על המזבח, היה נתינה על אהרן ובניו, בתורת שהם בעצמם כלי קודש. ובהכי הובדלו לדורות עולם[107], "וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישוֹ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא־וּבָנָיו עַד־עוֹלָם לְהַקְטִיר לִפְנֵי יקו"ק לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד־עוֹלָם" (דה"י א' כ"ג י"ג).

ושני פעמים ניתן מדמו על אהרן ובניו. תחילה ניטל מדם הקרבן וניתן על אהרן ובניו[108], ואח"כ נזרק הדם על המזבח, ואזי נטל משה מן הדם אשר על המזבח והזה ממנו ביחד עם שמן המשחה על אהרן ובניו, ובזה נשלם קידושם. "וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ" (ח' ל').

ובתו"כ, 'ויז על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו', "הא למדת שלא שלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם". והיינו שהזאת הדם מן המזבח, היא גמר קידוש הכהונה, ומשמעותה שאף אהרן ובניו חפצא של כלי קודש הם[109], ואשר ניתן על המזבח, ינתן אף עליהם. וראה לשון החזקוני בפ' תצוה (כ"ט כ"א), '"ולקחת מן הדם אשר על המזבח', לא מצינו הזאה כזו, לאסוף הדם אחר שנזרק, אלא להאחות אותם למזבח לקח הדם שנתקדש במזבח והזה עליהם, להעיד ולהיות עד ואות לדורות שהם משרתיו, ועליו לא יקרבו זרים".

וכבר ביארו דאין ההזאות הלכה באהרן ובניו גרידא, אלא בעצם החפצא דקרבן נינהו[110], והוי קרבן דדין ההזאה דידיה

יוסף להבה ובית עשו לקש" (תנחומא כי תצא י'). והיינו שאותו ה'וימאן' של יוסף הוא תוקף בית יוסף לדורות, ומכוחו עומדים בטהרה, ומלכות עשיו נמוגה כנגדם.

[107] וראה בהשגות הרמב"ן על סה"מ שורש ג', שאע"ג שמצינו שהקריבו בימי עזרא קרבנות מילואים (וי"א דאף לעת"ל יקריבו), היינו לחינוך המזבח, אולם הכהנים עצמם תו לא יזדקקו לקרבנות למלא ידם, "אבל הנראה אלי, כי המלואים שהקריבו על הכהנים למלא את ידם לכהן לא היו אלא לשעה, כי בעת ההיא הבדיל אהרן וזרעו להקדישו קדש קדשים לדורות עולם, אבל היו שם מילואים עוד על המזבח להקדישו, דכתיב "ופר חטאת תעשה ליום על הכיפורים וחטאת על המזבח בכפרך עליו", וכתיב "שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו", והמילואים האלו הם שהקריבו בימי עזרא, כי היה המזבח החדש צריך מילואים לקדשו כראשון בימי משה".

והיינו, באשר הבדלת אהרן ובניו הוא דבר נצחי, ומשעה שנבחרו והוקדשו כך מתקיים לעולם (וראה בד' אבות דר"נ שהובאו בסוף אות זו ובהערה שם), ואין זה חפץ דומם שבעינן לחנכו לשם מזבח, אלא צאצאי אהרן דור אחר דור כולהו כחדא חשיבי ותחת אהרן הם עומדים, הלכך אינם צריכים חינוך ומילוי ידים. ונמצא שאיל המילואים הוא הקרבן שחנך לדורות עולם, והוא הוא עיקר המילואים, אילו החטאת שבא בתורת לכפר על המזבח ולחונכו, אין בו קביעה עולמית.

[108] וראה באב"ע בפ' משפטים (כ"ד ז'), שמדמה את הזאת הדם הכא לקדש את אהרן ובניו, להזאת הדמים שהיתה לפני הר סיני, שחצי מדם הקרבנות זרק על המזבח, וחצי על ישראל, ובהכי כרת עמם הברית להיותם לה'. והיינו, שכשם שהיתה ברית מיוחדת עם ישראל להיותם חלק ה', ע"י זריקת דם הקרבנות אף עליהם, אף אהרן ובניו, יש להם ברית מיוחדת שנכרתה עמם, בהזאת דם הקרבן. כביכול אף הם חלק מרשות גבוה, אשר עליה ניתן דם הקרבנות.

[109] והיינו שאין זה שעושים מעשי שירות להקב"ה בעלמא, אלא הם מוקדשים ועומדים לכך, והוו ממש חפצא של כלי שרת, כביכול אף הם חלק מן כלי הבית. וכבר הביאו בזה דברי הירו' "מניין המשתמש בכהונה מעל, רבי אחא בשם שמואל אמר, "וְאִמְרָה אֲלֵהֶם אַתֶּם קֹדֶשׁ לַיקו"ק וְהַכֵּלִים קֹדֶשׁ" (עזרא ח' כ"ח), מה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהנים מעל". ומבואר, דהוקשו הכהנים לכלי שרת ממש, הלכך אסור להשתמש בהם, ויש בהם מעילה. והיינו שמוקדשים ועומדים לגבוה, והוו בעצמותם כלי דידיה, ושימוש הדיוט חילול הוא.

וכן הראו מהא דכהנים ששימשו לע"ז פסולים לעבודה (מנחות ק"ט א'). והיינו שאין זה פסול משום שעברו עבירה, אלא חסר בעצם החפצא של עמידתם ככהנים לה', אשר ענינו שמוקדש ועומד לשרת לגבוה, וכלי שהשתמש בו ע"ז לא נכון שישמש להקב"ה, וחסר לו בעצם החפצא של עמידה זו, באשר 'שם' עומד לאל זר בקרבו. וכן כלים ששימשו לע"ז אין משמשים לגבוה, וקמדמי ליה לכהנים (יעוי' ע"ז נ"ב ב') וגם אם דרבנן נינהו מקנסא, פשוט שאיננו קנס חסר תוכן, אלא יש כאן הגדרה ראויה בעיקר שם הדבר, שאין לו לשמש לגבוה. והבן. ולכך קיליף ליה מקראי, יעו"ש. [ובאמת רוב עניני דרבנן יש בהם תוכן עצמי ואינם קנס חיצוני, ואכמ"ל].

[110] וכבר דקדקו כן, דהנה כבר עמדו רבים בהא דיש הפרש בין ציווי פרשת המילואים הבא בפרשת תצוה, לקיום הפרשה הבא בפרשת צו, והוא שבציווי כתיב ההזאה לאלתר לאחר השחיטה, "וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן

אינו מסתיים במזבח, אלא בעינן נמי הזאה על אהרן ובניו, ולזה עיקר הבאתו, למלא ידם ולהעמידם בתורת כלי הקודש. והוא הוא שם 'איל המילואים'[111], האיל שימלא את ידי הכהנים ויביאם בברית להכשירם לעבודה לפניו.

וכן מבואר בל' התו"כ, "ויקח משה מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה, שלשה דמים האמורים בפרשה אין דומים זה לזה, הראשון טעון שש מתנות והשני שתים והשלישי שלש עשרה, הראשון טעון זריקה ומתן סביב הזאה וחיטוי יציקה וכפרה, והשני שתים זריקה ומתן סביב, והשלישי שלש עשרה, טעון שש מתן בהונות, שלש באהרן ושלש בבניו.. וטעון זריקה לגבי מזבח. טעון שש הזאות, שלש באהרן ושלש בבניו.. "וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ" (ח' ל'), הא למדת שלא שלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם".

ומבואר, דגופו של קרבן הוא הטעון י"ג הזאות, ורק באיל המילואים היה הדבר. וכן לא שלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת דם השלמים. והיינו שמשמע מלשון המקרא דגוף המקדש הוא הזאת דם איל המילואים מן המזבח[112].

ובאמת זה ענין עירובו עם שמן המשחה, שהרי מהות שמן המשחה שמושח וממלא יד הנמשח להיות כלי השייך לה'. ומעצם שמו של הכה"ג הוא 'אשר יוצק על ראשו שמן המשחה', ועל כן נקרא 'כהן המשיח', 'משיח מלחמה' וכיו"ב, שזהו עצמו של כהונתו. ועירוב הדם עם השמן משמעותו

וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב. וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקִדַּשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ". ואילו בעשייה כתיב ההזאה מן הדם אשר על המזבח, לאחר הקטרת החלבים.

וז"ל הרמב"ן בויקרא ח' ל', "..לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטרה של מלואים, כי בצואה הקדים ההזאות ואח"כ אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה.

ואולי בעבור שאמר שם "וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו", למד משה כי הוא הדבר המאוחר הנעשה בהם, שבו יהיו קדושים לגמרי, כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות. וכאן אמר "וימשח אותו לקדשו" (פסוק י"ב), לא שיקדש לגמרי, עד שעשה ההזאות. ואמר בהן "ויקדש את אהרן ואת בניו", והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו. וכך אמרו בת"כ "ויקדש את אהרן", 'הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם'. עכ"ל.

ועולה מדבריו דבאמת איחר משה את ההזאות עד לאחר הקטרת האימורים, משום דבהזאות אלו קדשו אהרן ובניו ונתמלא ידם לכהן לה', וראוי שיהא לאחר השלמת הקרבן. אלא שא"כ צ"ב, מפני מה בציווי נאמרו ההזאות לאלתר לאחר השחיטה, והוקדמו להקטרה, אע"ג שבפועל היו לאחריהם.

אלא הביאור הוא, משום שביסוד ענינם הזאות הללו חלק מהלכות הקרבן נינהו, וכך צורת קבלת דמו, שינתן על המזבח ועל אהרן ובניו, הלכך בפרשת הציווי נאמר באופן העקרוני, שההזאות חלק מקבלת הדם וזריקתו ונסמכו לשחיטה, אולם בפרשת העשיה מתואר באופן שהיה בפועל, אשר ראוי לעשות ההזאה לבסוף, משום שהם תכלית הענין, לקדש את אהרן ובניו.

[111] והיינו שעצם החפצא של הקרבן היה קרבן קידוש המשכן וכליו ואהרן, וחולק שם כקרבן לעצמו, שהרי הכתוב אומר "זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלֻּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים" (ויקרא ז' ל"ז), ומפורש בזבחים צ"ח ובתו"כ דמילואים היינו קרבנות המילואים, והוא תמוה לכא', דבשלמא עולה מנחה חטאת אשם ושלמים, כל אחד מין קרבן בפנ"ע הוא, אולם קרבנות המילואים אין בהם אלא ממיני הקרבנות הללו, ואיזה תורת קרבן בפנ"ע יש בהם.

ומבואר, שעצם היותו קרבן המיוחד למשיחת אהרן, אשר דינו להזות דמיו לחנוך הכהנים, בהכי שם קרבן בפנ"ע לו. וכן נתייחד בדיניו דהיה קק"ד, ודינו בבישול באוהל מועד ונאכל ליום ולילה לאהרן ובניו דייקא, ושוק התרומה הוקטר לה' והחזה ניתן למשה, וכ"ז מהאופי המיוחד של הקרבן שמעמיד את צורת הקרבנות לדורות, ובו נקבע קידוש החזה ושוק לה' ומשיחת אהרן לכהן. (ויתבאר עוד להלן בהערות ענין דיניו המיוחדים). ולא בכדי האריכה בו תורה בפרטיו ודקדוקיו יותר מכל הקרבנות. והבן.

ונראה עוד לדקדק בטעמי המקרא, דמפסיק האתנחתא לפני 'ולמלואים ולזבח השלמים', ונראה דמישך שייכי, ומחוברים הם שניהם, ולכא' היינו משום שעיקר קרבנות המילואים היה השלמים, אשר חולק שם לעצמו בתורת 'איל המילואים', (ויש הטעמה מיוחדת על 'ולמילואים', ע"י שיש בה פשטא וזקף קטן, ואמנם ענינו משום המשקל לארבע הקרבנות שהוזכרו קודם לכן, ראה בנספח, ומ"מ נראה דיש הדגשה ואריכות ב'ולמילואים', שהוא הקרבן שחנך את הכהנים).

[וראה עוד בפי' הרש"ר הירש, שכבר עמד בהא דמשמע מהמקרא דיש שייכות בין המילואים לשלמים, יעו"ש. עוד יעוי' במש"ח, שעמד על סדר הקרבנות ואיחור המילואים, יעו"ש. (אלא שנראה מדבריו דפי' 'ולמילואים', על מנחת חינוך שמביא הכהן בתחילת עבודתו שהוזכר לעיל, וכן נ' מפירש"י, אולם בפשוטו קאי על כל הקרבנות שהקריבו בימי המילואים, אשר נתפרשו בתצוה, כ"ה בחז"ל וכן פי' המפרשים)].

[112] כן הוא ריהטת המקראות, דלקיחת הדם מן המזבח הוא דם איל המילואים, וכן מבואר להדיא בתו"כ הנ"ל, דבו בלבד היו י"ג הזאות.

שאף הדם חלק מן המשיחה לכהונה הוא, וזהו עצמו של המכהן, והבן.[113]

והלשון 'איל המלואים' חוזרת על עצמה כמה וכמה פעמים בכל פרשת המילואים, הן בציווי בפ' תצוה והן בעשיה בפ' צו, וביחוד כאשר מיירי בשעה שבאים לשוחטו ולהזות מדמו, מודגש שמו, "וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים", ולא היה חסר הכתוב כלום לולא תיבות אלו[114], אולם בא לומר דכעת בא האיל אשר ממנו ימלא ידי הכהנים, והוא עיקר ענין קרבנות המילואים.

וז"ל הרמב"ן בפ' תצוה, "..וכן איל המלואים בפרשה הזאת, שמלוי הכהנים בו, כי חטאת והעולה לכפר, וזה למלאת ידו בהקרבה". ויעו"ש עוד בפי' האברבנאל, "ומפני שהיה זה מיוחס לכהונה והשירות, לכן קראה תורה לאיל השלמים איל המלואים, כי הוא המקדש הכהנים לכהונה והממלא את ידם לעמוד לשרת".

והא דנעשה בדם איל השלמים דוקא, משום שבו ראוי לחנוך בשר ודם לכהן לפני ה', שזה ענין השלמים שאין כולו עולה לגבוה, אלא ענינו שולחנך הנעשה לפני ה' כמבואר בכ"ד[115],

---

[113] וכן מבואר להדיא בתחילת אבות דר"נ, "זכה משה להיות שליח בין בני ישראל למקום. משה עשה את איל המילואים ואת שמן המשחה, ומשח בו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים. ממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים. ואלעזר שרף פרת החטאת שממנו טמאים מטהרים לדורות. א"ר אליעזר גדולה מדה זו שהיא נוהגת לדורות שאהרן ובניו נתקדשו בשמן המשחה שנאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי (שמות ל' ל')".

קחזינן, דהוקש איל המילואים לשמן המשחה, אשר בהם נמשח והוכתר אהרן, ובהכי נתקדש. וזכות היא למשה אשר זכה במשיחה זו להיות השליח הקב"ה לעמו, לבחור ולקדש את העומדים בשמם לעבוד לפניו יתברך.

[114] ועכ"פ היה לו לומר 'ויקח את איל המילואים', כשם שלפני כן כתיב 'ויקח את איל העולה', אלא בא להדגיש, שזהו האיל השני החותם, אשר בו יתמלא ידם, והוא הוא איל המילואים.

[115] וכן חזינן בקרבנות חנוכת המזבח שהביאו הנשיאים, שקרבן השלמים היה היותר עיקרי, "וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנֵים אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה" (במדבר ז' י"ז), הרי שהביאו י"ז קרבנות שלמים, ואילו לעולה לא הביאו אלא ג' קרבנות.

והיינו טעמא כפי שכבר ביארו, שעיקר חניכת הנשיאים למזבח היא בשלמים, אשר בזה ישראל שותפים בגוף החניכה, "בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בָּשְׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דְּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים" (שיה"ש ה' א'), 'באתי לגני', 'בימי חנוכת הבית'.. 'שתו ושכרו דודים', 'אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח' (רש"י שם).

והיינו, דבאמת מה שהאריכה תורה כ"כ בקרבנות הנשיאים, משום שבהכי חנכו את המזבח להקריב עליו הקרבנות לפני ה', אשר זה עתה הופיע בקרב ישראל ושכן בתוכם באוהל מועד, וזהו מעלה עצומה של קירבה לפניו יתברך שמקבל קרבנותינו, והמעלה היותר גדולה לנו היא דוקא בקרבן השלמים, שאף לישראל חלק משולחן גבוה, ובהכי מתבטא ביותר חנוכת הקרבנות אשר זכו לה, להיות עמו ומסובי שולחנו. [ואף חנוכת היות ישראל לעם, היה בקרבן פסח דייקא, אשר בו נכרת הברית ונכנסו להיות מאוכלי שולחנו, ואכמ"ל].

והלא קרבן עולה אף עכו"ם יכול להביא לגבוה, והשלמים לבדם חלק ישראל בחיריו. וקרבן הנשיאים היינו שכל נשיא הביא בשם שבטו, וכאן הוא שורש וראשית קבלת מלכותו ועבודתו במשכן ובמזבח, מצד ישראל כולו. [וז"ל הגרש"ר הירש בפירושו, "אולם השיא של חנוכת המזבח הוא בזבח השלמים, אחרי שקידש השבט את נכסיו ואת מעשיו, הרי הוא שמח לפני ה' בהווייתו וברצונו, ובשמחתו בה' הוא זוכה ליהנות ולשמוח בעצמו.."].

ובזה ביארו את הלשון שנתייחדה בקרבן השלמים הכא, דתחילה נאמר שם הקרבן "וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים", ורק לאחריו נאמר מין הבהמות ומספרם, ואילו בחטאת ועולה נאמר 'פר אחד.. לעולה.. שעיר עזים.. לחטאת'. והיינו משום דזבח השלמים הוא עיקר הפרשה, וזהו הדבר היסודי והמתבקש, ומתואר באופן שבודאי מביאים שלמים וזהו קוטב הענין, ורק צריך לפרט מנינם. ולכך "זֶה קָרְבַּן נְחשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב", בא בתורת המשך המקרא של 'ולזבח השלמים', והיינו שזהו עיקר קרבנו.

ובאמת אף כאן מורגש היטב בטעמים שהשלמים הם עיקר קרבנות הנשיאים, ולכך יבוא בהם מונח זרקא מתגלגל ומועצם, וכאן הוא המקום שמתרבים הקרבנות, ועליו נאמר 'שתו ושכרו דודים', לחנוך בצוותא את חנוכת מזבחי. וכן בעת סיכום הבאת הקרבנות המרובים, מוטעם זבח השלמים דייקא, ועליו בעיקר נאמר 'זאת חנוכת המזבח'. "וכֹּל בְּקַר| זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־ שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ" (ז' פ"ח). [ומה שיש מונח זרקא בהתחלה ב"וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ", משום שהקערה היא מן הקרבן שהובא לה', ומשקלה מרובה ביותר במשקל כסף, ובו נפתח קרבנו].

וכן מצינו בעת השמחה בחנוכת המקדש, ואף התם מוטעם זבח השלמים בזרקא מתגלגל, "וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זְבִחִים זָבַח לִפְנֵי יְקֹוָק. וַיִּזְבַּח שְׁלֹמֹה אֶת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לַיקֹוָק בָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיֲחֻנְכוּ אֶת־בֵּית יְקֹוָק הַמֶּלֶךְ וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מלכים א' ח', ס"א-ס"ב), ומשמע שעיקר החניכה היה בזבח השלמים הלזה.

הלכך דוקא בקרבן אשר זבח שלהם הוא ובתורת בעלים[116] שהביאו שלמים יאכלוהו אהרן ובניו, בזה ראוי למלא ידם ולחנוך כהונת האנשים הנהפכים לחלק מן המקדש. הלכך שלמים אלו נקראים 'איל המילואים', והם הם אשר בהם יקדשו הכהנים לדורות עולם.

ואף אכילת בשר ולחם של איל המילואים חלק מן מילוי ידיהם הוא כמבואר בפרשת תצוה, "וְאָכַל אַהֲרֹן וְבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם" (שמות כ"ט, ל"ב-ל"ג). **והיינו שבהכי נקבע שאוכלי שולחן גבוה הם[117], והיו אלו השלמים קדשי קדשים[118], אשר אין להם חלק אלא לאנשי בית ה' ממש,**

ואמנם בימי המילואים היה החטאת הקרבן היותר חשוב, הלכך הביאו פר, ולעולה ושלמים הביאו אילים, והיינו טעמא, משום דהחטאת מחטא ומכפר על המזבח, ומכשירו לעבודה, "וְפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ. שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ" (שמות כ"ט, ל"ו-ל"ז), ובימים אלו אכתי לא הוקם המשכן בקביעות, אלא ימי הכנה וחיטוי היו לקראת היום הגדול שיוקם המשכן, ומילוי ידי הכהנים היה בשלמים דייקא, שהוא המייחס את האדם להיותו חלק גבוה, אולם בא' ניסן שנגלה ה' במשכן, הביאו בני ישראל שור ואיל לשלמים, שעיקר קרבן היום שלמים הוא, ובו מתגלה שישראל חלק ה' הם, ואף להם חלק משולחן גבוה.

[116] וקרבנות המילואים בפשטות קרבן יחיד היו, כמבואר בירו' ביומא (פ"א ה"א), ויעו"ש דציבור נתנדבו ומסרום לאהרן ובניו. וכ"ה בתו"כ במכילתא דמילואים, דהיה בהם סמיכה משום דקרבן יחיד הוו. והיינו, משום שענינם קרבן אהרן, המביא למלא את ידו. ובתורת הבאתו דידיה יבוא.

[117] ומיניה ילפינן דאכילת כהנים מכפרת, "וכמה דכהנים לא אכלי בשר בעלים לא מתכפרי, דתניא, "ואכלו אתם אשר כפר בהם", מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרין" (פסחים נ"ט ב'). ומבואר, דלא היה רק מענין אכילת בעלים, אלא שם אכילת כהנים יש בזה, ומכאן שורש ענין אכילת כהנים המכפרת, ובזה חנכו את אכילת קדשים לדורות, הן מצד הקדשים גופם, והן מצד האוכלים.

[118] כמבואר בזבחים ק"א ב', יעו"ש ברש"י ד"ה 'שהרי הותרו', "..וקדשי קדשים היה, כדכתיב ביה בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו, ולא נאכל אלא ליום ולילה דכתיב ואם יותר וגו'". וכן כ' בפי' עה"ת שם.

ולכאורה תוכן הדבר, מאחר שהוא שורש כל הקרבנות שלמים, לכך ראוי שיהיה חלק ה' ביותר, וכל אכילתו תהיה במקום קודש ע"י הכהנים, ובזה נחנכו השלמים, להיותם זבח לפני ה'. ובאכילתו לפני ה' באוהל מועד, נתמלא יד הכהנים להתקדש ולהיותם בני בית באוהל מועד. [ועוד יל"פ]. והיינו שאע"ג שיסודו שולחנך שלך שרבך מתארח עליו, לאחר שנקבע שאף מקום שולחנך הוא בבית ה' וקודש הוא, אזי יבואו שאר השלמים לאחריו, ויהיה עליהם שם שולחן שלהקב"ה חלק בו.

ובאמת לא מצינו שלמים דהוו קק"ד, אלא כבשי עצרת (יעוי' זבחים מ"ז א'), ואלו הם השלמים היחידים שמצינו בציבור, ויש להם כל דיני קק"ד, אינם נאכלים אלא ליום ולילה, ובאוהל מועד דייקא וכו'. ולכא' צ"ב אמאי שאני עצרת שמביאים בה שלמים יותר מכל המועדים. ומפני מה שלמים אלו קק"ד הם.

ברם הדבר בולט דענין שלמים הללו מפני שבאים על שתי הלחם שמביאים בעצרת (כמבואר להדיא בל' הכתוב ויקרא כ"ג, י"ט-כ'), ונחלקו האם הלחם עיקר ומעכב את הכבשים, ואין הכבשים מעכבים את הלחם (זו דעת ר"ע מנחות מ"ו ב', וכן פסק הרמב"ם), או להפך, ואם באו יחד לכו"ע מעכבים זה את זה. ומניפים אותם מחיים בצוותא עם שתי הלחם (כמפורש בקראי בויקרא שם, וכן שנינו במתני' מנחות ס"א א'), והם אשר מתירים את החדש במקדש למנחות וביכורים.

הרי כי ענין אלו השלמים בתורת התבואה החדשה, אשר עליה מביאים את שתי הלחם בעצרת שהיא חג הקציר, והמשך הוא לקרבן העומר. והנה עצרת מכונה בכתובים יום הביכורים, ובאמת שתי הלחם נקראו ביכורים, "מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיקֹוָק" (ויקרא כ"ג י"ז), והיינו שאלו הם ביכורי ציבור מן התבואה החדשה. 'וביום הבכורים', "חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש" (רש"י במדבר כ"ח כ"ו). ומעצרת ואילך זמן הבאת הביכורים (ביכורים פ"א מ"ב), והיינו שאזי פורחת הארץ ומביאים מנחה לפניו יתברך לחנוך פירותיה.

והנה שתי הלחם באים חמץ, וכן ביכורים באים דבש, ואע"ג שנאמר "כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיקֹוָק לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיקֹוָק" (ויקרא ב' י"א), וכל המנחות באות מצה, בסמוך לו נאמר, "קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיקֹוָק" (שם פסוק י"ב), וברש"י שם, "מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש, קרבן ראשית, שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור, שנאמר 'חמץ תאפינה', ובכורים מן הדבש, כמו בכורי תאנים ותמרים". והיינו, דשני הלחם חשיבי קרבן ביכורים, הלכך באים חמץ, וכן הביכורים קרבן ראשית הם, הלכך באים דבש.

וביאור הדבר, דאע"ג דאין החמץ והדבש חשיבי אלא מאכל אדם, שמשביח ומטעים מאכליו, ואינם ראויים להבאה לפני ה', קרבן ראשית התבואה שאני, דאזי מביאים מתוך סעודתו המשובחת של האדם, להודות לפניו יתברך ולהורות שממנו מקבלים, ומשולחן גבוה אנו זוכים. וחולק קרבן הראשית מקום לעצמו, וכביכול חניכת קבלת טובו יתברך נעשה בקרבן אשר מביאים לפניו, מתוך מאכלו של האדם ממש, יתר על כל הקרבנות. והזמן גרמא דאף זה לנחת רוח לפניו יתברך, שחלק לו בשולחן שעורך האדם, אע"ג שבעלמא יש בזה גריעותא, באשר כביכול הוא דבר הראוי להדיוט ולא לגבוה.

ובאכילתם נתמלא ידם של אהרן ובניו וחנכו את היותם אנשי ביתו יתברך[119]. ולכך גזה"כ היה במילואים, דיאכלו פתח אהל מועד דייקא, לפני ה' ממש, ולא כקדשי דורות שלא בעי כנגד הפתח (זבחים נ"ו א'). וכן לכך נאמר להביא לחם על הקרבן, שיהיה באופן נכבד הראוי למלא ידי הכהונה.

ועוד נראה במקראות, דאע"ג דלא קיבלו אהרן ובניו את החזה והשוק באיל המילואים, מ"מ בקרבן זה חל שלדורות עולם חלקם הוא מן זבחי השלמים. "וְלַקַּחְתָּ֣ אֶת־הֶחָזֶה֩ מֵאֵ֨יל הַמִּלֻּאִים֙ אֲשֶׁ֣ר לְאַהֲרֹ֔ן וְהֵנַפְתָּ֥ אֹת֛וֹ תְּנוּפָ֖ה לִפְנֵ֣י יְקֹוָ֑ק וְהָיָ֥ה לְךָ֖ לְמָנָ֑ה. וְקִדַּשְׁתָּ֞ אֵ֣ת| חֲזֵ֣ה הַתְּנוּפָ֗ה וְאֵת֙ שׁ֣וֹק הַתְּרוּמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר הוּנַ֖ף וַאֲשֶׁ֣ר הוּרָ֑ם מֵאֵיל֙ הַמִּלֻּאִ֔ים מֵאֲשֶׁ֥ר לְאַהֲרֹ֖ן וּמֵאֲשֶׁ֥ר לְבָנָ֑יו. וְהָיָה֩ לְאַהֲרֹ֨ן וּלְבָנָ֜יו לְחָק־עוֹלָ֗ם מֵאֵת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֥י תְרוּמָ֖ה הוּ֑א וּתְרוּמָ֞ה יִהְיֶ֨ה מֵאֵ֤ת בְּנֵי־ יִשְׂרָאֵל֙ מִזִּבְחֵ֣י שַׁלְמֵיהֶ֔ם תְּרוּמָתָ֖ם לַיקֹוָ֑ק" (שמות כ"ט, כ"ו כ"ח).

וכן מבואר בפרשת צו, דבשעה שמילאו ידי אהרן ובניו לכהן, אזי זכו בחזה ושוק לדורות. "כִּי֩ אֶת־חֲזֵ֨ה הַתְּנוּפָ֜ה וְאֵת֣| שׁ֣וֹק הַתְּרוּמָ֗ה לָקַ֤חְתִּי֙ מֵאֵ֣ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֔ל מִזִּבְחֵ֖י שַׁלְמֵיהֶ֑ם וָאֶתֵּ֣ן אֹ֗תָם לְאַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֵ֤ן וּלְבָנָיו֙ לְחָק־עוֹלָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל. זֹ֣את מִשְׁחַ֤ת אַהֲרֹן֙ וּמִשְׁחַ֣ת בָּנָ֔יו מֵאִשֵּׁ֖י יְקֹוָ֑ק בְּיוֹם֙ הִקְרִ֣יב אֹתָ֔ם לְכַהֵ֖ן לַיקֹוָ֑ק. אֲשֶׁר֩ צִוָּ֨ה יְקֹוָ֜ק לָתֵ֣ת לָהֶ֗ם בְּיוֹם֙ מָשְׁחוֹ֣ אֹתָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתָֽם" (ז', ל"ד-ל"ו).

והיינו, שבקרבן זה התחדש שחלקים אלו קדושים הם וינתנו לבאים בשם ה', ובתורת הכי הונף והורם, לקבוע לדורות שנמסר לרשות גבוה, וחלק ה' הוא בקרבן[120], אלא שמאחר

הלכך אף השלמים, אע"ג שמהותו סעודת הדיוט, הזובח זבחו לפני ה', ומצד אופיו ומהותו איננו מתקדש להיות חלק ה' ממש, שהרי מעיקרא לא בא להעלות כולו לגבוה, אלא לשולחנך לפני ה', ושולחן הדיוט איננו ראוי להתקדש ולהחשב חלק ה' ממש, הלכך איננו אלא קק"ל. קרבן ראשית שאני, שאזי אף סעודה הראויה להדיוט מתקדשת וחשיבא חלק ה'. ומאכל ההדיוט משל גבוה ממש הוא.

והיינו משום שבזה נקבע כל צורת עמידת ישראל לפניו יתברך, שהתבואה החדשה אשר להם מידו באה, וקדש היא ושייכת לשולחן גבוה ממש. וד"ז נקבע ע"י שכך מעמידים את הראשית. הלכך שני הכבשים הבאים 'על הלחם', אע"ג שענינם זבח הדיוט, מתקדשים ונעשים לשלמים היחידים שדינם כקק"ד. וראשית סעודת ההדיוט מתבואת הארץ שחלק לו הקב"ה, משולחנו יתברך ממש יבוא.

וזהו הצד השווה בין שלמי עצרת לאיל המילואים, שהם הם השלמים היחידים שדינם כקק"ד, והיינו טעמא, באשר תרוויהו 'קרבן ראשית' המה, קרבן שבו מונח כל אשר יבוא מכאן ואילך, ואף מה שלכאורה סעודת הדיוט הוא, יאכל בביתו של הקב"ה, באופן הראוי לקק"ד ממש.

ובשלמים הראשונים שנעשו, נקבע כל צורת הבאת השלמים מכאן ואילך, שאע"ג שסעודת הדיוט הוא, שורשו מתוך שולחן ה'. ולכך אף החלק הראוי לכהנים, החזה והשוק, ניתן לגבוה ולמשה רבינו, ובזה נקבע שיסודו שייך להקב"ה, וממנו מקבלים הכהנים (ראה בהערה להלן). וזהו מידת האיל החונך את מהות הקרבן שלמים. והבן.

[וכבר הביאו שמצינו ענין קרוב לזה, דבקרבנות המילואים והחניכה של המשכן, קרב לפני ה' מה שבעלמא איננו ראוי לבוא לפניו, וראה רש"י שיה"ש פ"ה, עה"פ "בָּאתִי לְגַנִּי֮ אֲחֹתִי כַלָּה֒ אָרִיתִי מוֹרִי֙ עִם־בְּשָׂמִי֔ אָכַלְתִּי יַעְרִי֙ עִם־דִּבְשִׁי֔", "בימי חנוכת הבית.. ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה, והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי, יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל) ביערת הדבש, ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב) ותשם בסוף, ושויתיה ביערא, ומוצצין הדבש ומשליכין העץ, ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי, אכלתי הקנה עם הדבש, את שאינו ראוי עם הראוי, קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים, ואין חטאת קריבת נדבה, ואני קבלתים בו ביום".

וכן הביאו דעת ריב"ח בירו' (מגילה פ"א הי"א), דהא דכתיב שהקריבו שלמים לפני הר סיני, היינו עולות ללא הפשט וניתוח. והיינו שמחביבות השעה הקב"ה קיבלו כמו שהוא, אע"ג דבעלמא איננו ראוי לבוא כן לפני המלך. הלכך מונח בלשון שלמים, שהוא סעודת הדיוט. וכך מידת קרבן ראשית, שנאכל כצורתו בשולחן הקב"ה ממש. וכן מצינו מ"ד דאיל העולה שהקריבו ישראל בשמיני למילואים, לא היה טעון הפשט (ראה בתו"כ)].

[119] וז"ל האברבנאל שם, "..ואמר כי באמת הראוי הוא אליהם, שיאכלו הבשר והלחם חלות ורקיקי מצות, בשמחה ובטוב לבב. אם מפני שכופר בהם.. ואם מפני שבזה מלאו את ידם, לעבוד את עבודת הקודש ולקדש אותם מתוך בני ישראל, כאלו הם מלאכי עליון מהיושבים ראשונה במלכות. ומפני זה, זר, כלומר הדיוט שלא יהיה כהן, לא יאכל מהלחם והבשר ההוא, כי קודש הם. ואם לא יכלו לאכול כל הבשר והלחם ההוא אהרן ובניו, ויותר ממנו כלום, ישרפו את הנותר באש, לא יאכל אדם אותו כי קדש הוא".

[120] משמע להדיא בכתוב, דהתנופה וההרמה אשר בחזה ושוק של איל המילואים, לא להם בלבד היה, אלא לכל החזה ושוק לדורותיהם. וזהו ענינו של קרבן המילואים החונך, שנושא בקרבו את כל תוכן הקרבנות אשר יבואו עליו לעתיד. וכן פי' רש"י שם, "וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'", "קדשם לדורות, להיות נוהגת תרומתם והנפתם כחזה ושוק של שלמים, אבל לא להקטרה, אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול".

ואפשר שגדר הדבר בהא דשוק התרומה באיל המילואים ניתן לה', והחזה למשה, משום שהלא כידוע גדר מתנות כהונה איננו שכר בעלמא שניתן לכהנים חלף עבודתם (אשר זהו גדר המעשר הניתן ללויים כמפורש במקראות), אלא יסוד הדבר הוא

שאיל מילואים הוא הנעשה בז' הימים החונכים אותם לכהן, ואכתי לא נתכהנו עד א' ניסן, לכך נתחלקו בו, שוק הימין הובא לה' ונקרב עם החלבים, וחזה התנופה ניתן למשה רבינו למנה. אולם עצם זכיית הכהונה בחלקים אלו, חלה בהקרבת איל המילואים, ומקרא מלא דיבר הכתוב בזה. והיותם מקבלים חלק בזבחי ה', הוא מעצם הגדרתם כבני בית במקדש[121], אשר חל באותה שעה, ובזה נמשחים בכהונתם.

ולא בכדי בקרבנות המילואים דייקא יש אריכות במקראות בכל פרט, ונכפל בתורה הן הציווי והן העשייה, משום שכאן הוא שורש הקרבנות כולם. ומיניה דרשו בתו"כ, "זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלֻּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים" (ויקרא ז' ל"ז), 'מה מלואים נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני'.

עכ"פ נמצא, ששחיטה זו, ששבה על עצמה בכל יום מז' ימי המילואים, היא שהעמידה את קדושת הכהונה, ומילאה ידם לשרת לה'. ובתורת הכי נשחט, להעמיד בזה את משפחת הכהונה ולקדשם. על כן שחיטה זו, שמונח בה קידוש ומשיחת המשפחה אשר תעמוד לפני ה' בביתו ותעבדוהו בשם ישראל, ועל ידה יהיה החיבור והשייכות בין הקב"ה לעמו, כה מהדהדת היא ומסעירה את לבנו, במידה שלא הסעירה שום שחיטה אחרת. וממנה שורש כל עבודת

שניתן לה' וחלקו הוא, כמבואר בכ"ד, והקב"ה נותן אותם לכהנים. "כֹּל| תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיקֹוָק נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וּלְבִנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחֹק־עוֹלָם" (במדבר י"ח י"ט).

ואף גבי החזה ושוק, מבואר להדיא במקראות שתחילת נתינתם לה' הוא, ומשולחן גבוה קזכו. [ובאמת זה ענין התנופה בכ"מ, ובהכי נמסר לרשות גבוה]. "וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֶת בְּנֵי־ יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיקֹוָק", "כִּי| אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֶת| שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל.. זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יקֹוָק".

ויתכן שלכך בפעם הראשונה שהוקדשו החזה והשוק לחלק ה', אכן הוקטרו לגבוה והיו חלק ה' כפשוטו, ואף החזה שאינו משובח כשוק, ניתן למשה אשר איש האלוקים הוא, ומעתה ואילך נקבע שקדושים הם והם מהחלק אשר לה' בקרבן, והקב"ה הוא אשר נותנו לאהרן ולבניו להיות להיות למשחה. וביום שנקרבו לכהן לה', נקבע לדורות שזה יהיה חלקם, ולהם ינתן חלק החזה והשוק אשר קדוש לה'. זהו משחתם מאשי ה'.

והוא שאמר הכתוב, "וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאֲלִיָּה וְאֶת־הַחֵלֶב| הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת| שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא" (שמות כ"ט כ"ב), והיינו, דשאני איל זה אשר איל מילואים הוא, הלכך אף השוק נקטר לה', ובהכי דייקא יתמלא ידי הכהנים, באשר להם ניתן החלק הקדוש לה', הראוי להיות מוקטר לפניו. [ובאמת החלבים אשר נקטרים לה', הם המשובחים בבהמות, לכך מכונים 'חלב' שענינו הראשית המשובחת והמובחרת, כמו "כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיקֹוָק לְךָ נָתַתִּים" (במדבר י"ח י"ב). ואף שוק הימין הוא מהיותר מובחר מחלקי הבהמה].

[121] וזהו פשט המקרא, "זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יקֹוָק בְּיוֹם הַקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיקֹוָק". והיינו, שקבלת החזה והשוק הוא המושח ומקדש אותם, ובהכי נקבע מעמדם כמכהנים לה'. והוא שאמרו במתני' באבות (פ"ו מ"ה), הכהונה נקנית בעשרים וארבע מעלות, (יותר מפורש הלשון במס' כלה פ"ה ה"ו, וע"ש שנתפרטו המתנות). והיינו, שבכך נתייחדו ליתן להם מתנות ה', ובתורת הכי מקבלים, בשם ה' אלוקיהם, וכמבואר בכ"ד דעיקר דין התרומה לינתן לה', אלא שהכהנים מקבלים בשמו, הלכך זה עצמו מגדיר מעלתם ומעמיד להם כמכהנים לה'. והבן היטב.

ובתו"כ פ' י"א פי"ח, "רבי יהודה אומר, יכול יהיו אהרן ובניו צריכים לשמן המשחה לעתיד לבא, תלמוד לומר זאת משחת אהרן ומשחת בניו". והיינו, דמהכא ילפינן דעצם הנתינה להם מאשי ה', היא היא המושחתם מכאן ואילך.

ולא לחנם לאחר שערערו על הכהונה, כרת הקב"ה עם אהרן ברית, ונתן לו את התרומה למשחה, ובהכי הוא נמשח לגדולה ונחתם לו הדבר. "וַיְדַבֵּר יקֹוָק אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ| אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נָתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחֹק־עוֹלָם" (במדבר ח' י"ח), וזהו פשט המקרא, שהמתנות הם המושחות ומגדלות את הכהנים.

וכן מבואר בספרי שם, "למשחה", אין משחה אלא גדולה, שנא' "זאת משחת אהרן ומשחת בניו". והיינו שבהכי נמשחים ונכתרים בכתר הכהונה. וראה ברשב"ם שם, "לך נתתים למשחה", 'הרי הן לך כעין סימן שרים הנמשחין למלוך'. [וע"ד זה מבואר ברש"י שמות כ"ט כ"ט, ע"ש שהביא זה המקרא]. והיינו שע"י קבלת התרומה יהיה לו למשחה ולגדולה, לכהן בישראל. והוא ענין המקראות הכא, דנתינת החזה והשוק נקבעה לדורות בעת שנמלאו ידי אהרן ובניו, ובהכי ימשחו לכהן, וזה יהיה להם לקנות כהונתם, שבתורת מעלתם וגדולתם מקבלים מתנות ה' מאת העם.

ובתחילת דברי הספרי שם (פיסקא קי"ז), "כרת הכתוב ברית עם אהרן על כל קדשי הקדשים, לגזור דין ולכרות להם ברית, לפי שבא קרח כנגד אהרן וערער על הכהונה משל למה הדבר דומה.. כך בא קרח וערער על הכהונה כנגדו אמר לו המקום כל מי שירצה יבא ויערער כנגדך על הכהונה בוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה לך בערכיים, לכך נאמרה פרשה זו סמוך לקרח". והמתנות הם הם השטר קנין שחותם ומאשר מעלתם.

הלכך בעינן לאכול את המתנות כהונה דרך גדולה ושררה, ואמרו בחולין קל"ב ב' "אמר רב חסדא, מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי, ואין נאכלות אלא בחרדל, מאי טעמא, אמר קרא 'למשחה', לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים".

הקרבנות ע"י כהניו. ונקרא בגמ' 'עיקר מילתא' של השלמים, משום שבשחיטה זו קידש הלחם תחילה[122].

ואף על משה רבינו נאמר בתחילת אבות דר"נ, שזכה להיות השליח שיקשר בין ישראל לאביהם שבשמים, ומשמע ששייך למשיחה באיל המילואים דייקא. "זכה משה להיות שליח בין בני ישראל למקום. משה עשה את איל המלואים ואת שמן המשחה, ומשח בו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים[123]".

שאגת ה' על החורבן הנשמעת מפי עמוס הנביא

ה) עוד מצינו בנביאים ג"פ שלשלת. והוא בעמוס, ישעיהו, ועזרא. המוקדם מביניהם הוא עמוס בתחילת נבואתו, "דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי| עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרְבָעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁנָּתַיִם לִפְנֵי הָרָעָשׁ. וַיֹּאמַר| יְקוֹק מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וָיֵבַשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל".

ואין ספק שענין השלשלת הוא בתורת 'ה' מציון ישאג', וזהו עיקר נבואת עמוס, לשאוג על פשעי ישראל והאומות, לכך פותחים דברי נבואתו בטעם כה חריף ומהדהד, אשר הד הוא לשאגה הבוקעת מאת הקב"ה בפי נביאו. ובנבואת עמוס יש שאגה גדולה מאד, וחריפות מזעזעת נשמעת שכמעט אין בדומה לה בדברי שאר נביאים, כגון "נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם[124] בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל.." (ה' ב'). "נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְקוֹק בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְקוֹק אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ" (ו' ח'). **ולמתאווים לביאת ה' הוא אומר,** "הֲוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְקוֹק לָמָּה־זֶה לָכֶם יוֹם יְקוֹק הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר" (ה' י"ח). **כלומר, למי שאיננו ראוי התגלות ה' תעבירנו מן העולם.**

וכיו"ב יש בו פסוקי פורענות מזעזעים ויוצאי דופן בחריפותם, אשר קריאתם לבדה מעוררת חלחלה, "וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְקוֹק אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ.. וְהָיָה| בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְקוֹק וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר" (ח' ט'). "הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְׁרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְקוֹק" (ד' י"א).

---

[122] במתני' מנחות ע"ח ב', "שחטה שלא לשמה, וכן איל המילואים, וכן שני כבשי עצרת ששחטן שלא לשמן, לא קדש הלחם". ובגמ' שם ע"ט א', "אמר רב פפא, שבק תנא דידן איל נזיר דשכיח, ונקיט איל המילואים. ותנא דידן עיקר מילתא נקט". וברש"י שם, "שביק תנא דידן איל נזיר דשכיח", 'שנוהג לדורות'. "ונקט מילואים", 'דהוו לפי שעה'. "עיקר מילתא נקט", 'איל המילואים שבו קדשו הלחם תחילה'.

והדברים טעונים ביאור, מפני מה נוקט התנא קרבן שקרב בשעתו, משום שהיה הראשון. ואמאי משתמשת הגמ' כלפיו בל' 'עיקר מילתא'. ונראה שעומק המכוון בזה, שקרבן שלמים זה הוא השורש והיסוד לכל קרבנות השלמים, והוא הגדיר וחידש את עצם מציאות ההבאה לפניו יתברך.

ואף שכבר מצינו שהקריבו שלמים לפני הר סיני, אולם את צורת ההקרבה במשכן על המזבח המיוחד להקב"ה, שאחריו המשיך בשילה וירושלים וכו', ואשר הופרש ממנו שוק התרומה וחזה התנופה (אלא ששוק התרומה הוקטר עם החלבים, והחזה ניתן למשה, וראה לעיל), דבר זה היה ע"י איל המילואים, שהוא חנך ידי אהרן ובניו, וכן חנך את צורת הבאת השלמים לפני ה', ובו נתחדש שמטפיל אליו אף את הלחם. והוא הוא 'עיקר מילתא' דקרבן שלמים. ודו"ק.

[שוב מצאתי שהביאו דפליגי בירו' (מגילה פ"א הי"א), האם מאי דכתיב שהקריבו שלמים לפני הר סיני היינו שלמים ממש, או שהיו שלמים בגופם בלא הפשט וניתוח].

[123] וממשיך התם, "..ממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים. ואלעזר שרף פרת החטאת, שממנו טמאים מטהרים לדורות. א"ר אליעזר, גדולה מדה זו שהיא נוהגת לדורות, שאהרן ובניו נתקדשו בשמן המשחה, "שנאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי" (שמות ל' ל')". כלומר, גדולה מידת משה שמעשיו נצחיים המה, וכאשר עשה שמן המשחה והבדיל בו אהרן, הרי מתקיימת משיחתו עולמית ואיננה ברת ביטול.

וכ"ז נאמר שם בתורת להורות גדולת משה שקיבל תורה מסיני, וקרויה התורה על שמו 'תורת משה', והוא הסרסור שמוריד ומחבר את התורה לישראל. ומעיקר ענינו שמשח את אהרן ובניו באיל המילואים, ובזה יחד משפחה ושבט העומד לפני ה' לדורות, והם אשר שם אלוקיהם עליהם, ושלוחים הם להורות כל דבר ה', ולעמוד לשרת לפני ה' בשם כל ישראל.

[ויש מגיהים 'משה שימש שבעת ימי המילואים', משום דקשיא להו מה רבותא במשיחת הכהנים, ומפני מה נזכר איל המילואים דוקא, ולא שאר קרבנות המילואים. ובדברינו נתבאר היטב בעזה"י].

[124] יעוי' ברכות ד' ב', "אמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל". במערבא מתרצי לה הכי, נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל". וידוע פירוש הזוה"ק (ח"ג ו' א'), שלא תקום בתולת ישראל מעצמה, אלא הקב"ה יקימנה. עכ"פ פשוטו של מקרא מחריד מאין כמוהו, ומבטא שנפילת ישראל תבוא עד כדי כך, עד שלא יהיה ניתן לצייר כלל שיכולה לקום ממנו. וזהו שקאמר הזוה"ק, שהקב"ה הוא שיקימנה, באורח פלא ולא לפי הנראה לעין בשר ודם.

עוד יש בו תיאור מחריד לב עד היכן כביכול ירדוף הקב"ה את עמו, באופן שמזכיר לבני דורנו את הגזרה הנוראה שהיתה לפני שבעים שנה. "רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ[125] וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבַצַּעֵם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט. אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם. וְאִם־יֶחְבְּאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם. וְאִם־יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה. וואדֹנָי יְקוֹק הַצְּבָאוֹת הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתְּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְּאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם" (פ"ט, וע"ש שלאחר מכן נחתמת נבואת עמוס בדברי נחמה[126], אולם הם היחידים בדברי הנביא שאמר את הדברים החמורים ביותר על עם ישראל).

עוד אנו מוצאים "כֹּה אָמַר יְקוֹק עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלַיִם" (ב' ו'). ומתחילתה נשאגה השאגה על האומות, "וַיֹּאמַר| יְקוֹק מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ.. כֹּה אָמַר יְקוֹק עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרוּצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־הַגִּלְעָד. וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בֵּית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד. וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיַח דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן..". ויעו"ש כעי"ז על כמה וכמה אומות, אולם לבסוף אף על ישראל אומר כן.

ומשמעות הענין, שהיה עמוס בימי תחילת נביאים אחרונים, שכבר ראו לכנגד עיניהם את זעם ה' על ישראל אשר יביא לבסוף את החורבן, והיה זה דוקא בימי ירבעם בן יואש, המלך האחרון לעשרת השבטים שהצליח במלכותו ביותר, וישבו בשלוה ובטחון, אולם היה זה השעה האחרונה שניתנה להם, ולאחריו מלך בנו ששה חודשים ונהרג, ושוב לא מלכו אלא ע"י שהרגו זה את זה, וכבר לא היה מלכות שלמה.

ואף שתחילת דבר ה' בהושע אשר קדם לו מעט כמו שאמרו בר"פ האשה בפסחים (פ"ז א'), סו"ס שניהם הראשונים

---

[125] ובגמ' (ר"ה ל"א א') דרשו מכאן, שנסעה שכינה מחצר למזבח, וזהו מהעשר מסעות שנסעה שכינה, יעו"ש. ובמדרש, "ר' אלעזר הקפר אומר, מנין אתה אומר שהראה הקדוש ברוך הוא ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבנות מוקרבים וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת, שנאמר 'ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו', אין חלום אלא שיש לו פתרון. 'ויחלום והנה סולם מוצב ארצה' זה בית המקדש, 'וראשו מגיע השמימה' אלו הקרבנות קריבים שריחם עולה לשמים, 'והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו', אלו כהנים המשרתים שעולים ויורדים בכבש, 'והנה ה' נצב עליו 'ראיתי את ה' נצב על המזבח'". (ספרי במדבר קרח פיסקא קי"ט ועוד). והיינו שראה עמוס כיצד השכינה עתידה להסתלק ולעזוב את ביהמ"ק. וכבר נרמז בחזון שראה יעקב.

וכן לכא' יש בפסוקים אלו שייכות מסויימת עם נבואת ישעיהו שהיתה שנתיים אח"כ בזמן הרעש (ישעיהו פ"ו), ושניהם ראו את ה' בביהמ"ק, וכנגד עיניהם נגזר ומתקיים 'וינועו אמות הספים', 'הך הכפתור וירעש הספים'. והיינו שהארץ כולה מזדעזעת מהופעת ה', באשר אינם ראויים לזה.

עמוס ראה את ה' ניצב על המזבח (וראה במדרשים), וישעיהו ראה כיצד מן המזבח ניטל גחלת אש ויגע על פיו, וסר עונו וחטאתו תכופר, וכך נשלח להתנבא לישראל. "קבל (ישעיהו) הדבור מפי הקדוש ברוך הוא מכסאו בשמים, שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל" (רש"י שם). "שהגיע הרשף שהוא דבור הנבואה אל פיו, ע"ד 'ראה נתתי דברי בפיך' (ירמיהו פ"א)" (מלבי"ם שם). ושניהם נשלח אליהם נבואה שהקב"ה עתיד להגלות את עמו ולהחריב ביתו. אלא שבישעיהו נראה שהוא משום קדושת ה', אשר מלא כל הארץ כבודו, וצריך עוד דרך ארוכה בכדי שישכון בקרב עמו וביתו בשלימות. וראה בהערה בסוף אות זו.

[126] והיינו שהשאגה ששאג הקב"ה בעולם, היתה הן על ישראל והן על האומות, וע"ז התעורר הרעש הגדול, והוא שחותם עמוס את נבואתו, "הַלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְקוֹק הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר. הִנֵּה עֵינֵי| אֲדֹנָי יְקוֹק בַּמַּמְלָכָה הַחֲטָאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אָפֶס כִּי לֹא הַשְׁמִיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְקוֹק. כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ. בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה. בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם. לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְקוֹק עֹשֶׂה זֹּאת".

והיינו שהעולם כולו צריך לעבור מהפך לקראת גילוי כבוד ה' בשלימות, וכל הגוים החטאים שהעלם הקב"ה ונתן להם נחלה, ממילא יושמדו, מלבד בית יעקב, אשר ימותו החטאים שבהם וינועו כל השאר כבכברה, ואזי ישוב הקב"ה ויבנה את העולם מחדש בצורתו המתוקנת, ויירשו ישראל את כל הגוים אשר נקרא שמי עליהם, ותקום סוכת דוד הנופלת. ואכן במקביל לזמן שהתקרב חורבן בית ראשון נחרבו אף כל האומות הסובבות את ישראל, וישראל לבדם יצאו לדרך הארוכה במדבר העמים, שתביא את גילוי הקב"ה במעגל הרחב של מאורעות העולם מכאן ואילך ויחודיות הקיום האמיתי של ישראל בתוכו.

והיינו שאף הדברי נחמה חלק מן שאגת עמוס הם, ואף הם באו בתורת הזעזוע שצריך העולם לעבור, בכדי לשוב לצורתו האמיתית, וזה ע"י החורבן והגלות, אשר בהם יהיה התיקון וההכנה לאחרית הימים, כאשר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, ואזי ושבתי את שבות עמי ישראל, ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד. ואמנם מלבד דברי חתימה אלו, כמעט לא נמצא בעמוס דברי נחמה.

שהתנבאו על החורבן עוד בזמן עוזיהו, ועמוס עיקרו נבואות תוכחה[127] מחרידות הרבה יותר, ובנבואתו נחשב שנגזרה הגזרה[128]. ובהושע מצינו גם נבואות נחמה, ומיד לאחר הנבואה הקשה שפותח בה, על אשת הזנונים שילדה בת אשר נקראה לא רוחמה, התנבא, שלעת"ל 'אמרו לאחיכם עמי ולאחותם רוחמה', ואילו נבואת עמוס כולה פורענות קשה מנשוא (מלבד חתימתו).

וכל כולו שאגה גדולה היוצאת מציון[129] וזועקת שצריך תיקון מהשורש והארץ מלאה חילול שם קדשי, והוא הנביא

---

[127] "שלשה נביאים ע"י שהיה נבואתן דברי קנתרין נתלית נבואתן בעצמן, ואלו הן 'דברי קהלת', 'דברי עמוס', 'דברי ירמיהו'" (קה"ר א'). והיינו, שמאחר שתוכחה קשה ועזה יש בהם, לא יוחס להדיא לדברי הקב"ה בתחילת הספר, מפני כבוד ישראל. וראה עוד במדרש לקח טוב שם.

ובאלשיך תחילת עמוס, "..והנה ידוע מרז"ל כי עשר לשונות של נבואה הן, ואשר הן של קושי הן דבור וחזון, ושתיהן נאמרו פה, דברי עמוס ואשר חזה, כי נבואותיו היו של קושי, ועל כן אחשוב, כי לבל יהיה כמו זר בעיני הרואים, כי כל דבריו קושי, על כן תחלת דבריו היחל בקושי על עצמו, באומרו ה' מציון ישאג וכו'. ואבלו נאות הרועים שהוא נוגע אל עצמו כי רועה הוא..".

[128] לכך כאשר אמר ישעיהו לאחז 'בעוד שישים וחמש שנה יחת אפרים מעם', היינו שנבואת עמוס היתה שישים וחמש שנה קודם גלות עשרת השבטים, כמבואר בסד"ע פכ"ח, "שהיתה גזירה גזורה מימי עמוס שנתים לפני הרעש, שנאמר כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו". וקחזינן שאע"ג דהושע קדם לו, בדברי עמוס נחתמה הגזרה.

ואף מהמסופר בספר עמוס (ז', י'-י"ז), משמע שהראשון שממנו נשמע לישראל נבואות הפורענות באופן מאיים, היה עמוס, שהרי שלח אמציה כהן בית אל לירבעם, קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל, לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. כי כה אמר עמוס.. וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ומשמע שעתה נשמע באוזניו דבר נבואה זו לראשונה שעתיד ממלכתם להתבטל ויצאו ישראל בגלות, לכך מתבטא באופן שקשירת קשר הוא, ואי אפשר להכילם כלל. ולא מצינו כן גבי הושע.

וראה עוד במאמר בענין זרקא כפול סוף אות ד' בהערה הארוכה, שנתבאר ענינם של אליהו ואלישע להשיב את ישראל לאביהם שבשמים, וע"ש דעמוס והושע היו בדור שלאחר אלישע, שהוא היה הנסיון האחרון להנהיגם ולקרבם שיחזרו להקב"ה, ולאחר זמנו כבר נחתם הפורענות והחלו נביאים אחרונים להתנבא על החורבן המתקרב.

[129] ומבואר בחז"ל שלא היה עמוס הנביא איש דברים, "..שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס, דא"ר פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו, מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני.." (ויק"ר צו פרשה י'), "..עמוס, למה נקרא שמו עמוס, א"ר פנחס שהיה עמוס בלשונו, אמרו אנשי דורו הניח הקדוש ברוך הוא את כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע, לישנא פסילוסא" (קה"ר א').

והיינו שהיה מגמגם ולשונו קטועה ואינה ברורה (רש"י עמוס ז' י"ד ע"ש), וכבר העיד על עצמו שאיננו נביא ובן נביא (שם), והיינו שאיננו מורגל ויודע כיצד לדבר לישראל. [וראה עוד בשם משמואל פ' בשלח, "..ואם הי' בדרך נבואה לא יספיק שיתנבא מי שאין לו כלי הדיבור, כמו שאמרו ז"ל (רש"י עמוס ז' י"ד בשם פסיקתא) עמוס שהי' עמוס בלשונו ולא הי' יכול לפרש אות ש' ע"כ אמר ג"כ הנבואה ובולס במקום ובולש, הרי כי הדיבור הנבואי שבפי הנביא איננו נותן שלימות לכלי הדיבור יותר מאשר המה". ודו"ק בהא דמורגש במיוחד היותו 'עמוס בלשונו', במקום שהשיב שאיננו נביא ולא בן נביא דייקא].

ואפשר שמאחר ששליחותו לנבואה היה להשמיע את השאגה ששאג הקב"ה על חילול מקום קודשו, לכך איננו ענין לאיש דברים, אלא לזעזע ליבות ישראל ולזעוק את השאגה ששאג ה' מציון. ויש לרומזו בפסוק שאומר בפרק ג' מנבואתו, "אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יִקּוֹק דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא", והיינו שכאשר נשמעת השאגה מלמעלה, מי לא ינבא, ואף ערל שפתיים כמותי אשר אינו נביא ואינו בן נביא, שאגה לו כלביא, כי ה' דיבר.

ולא לחנם נקט את שאגת האריה כמשל לחרדה מוכרחת המתפשטת, אלא מפני שאכן קול שאגה נשמע כאן, ומכחו יבוא לשאוג ולהחריד את העם. וראה ברד"ק בתחילת עמוס, "ה' מציון ישאג.. ענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה, כמו שאמר אריה שאג מי לא ייראה ה' אלהים דבר מי לא ינבא".

ובאמת מכל עיקר הענין שם עולה שכאן החלה הזעקה של הקב"ה על ביתו, וממילא נשמעת לישראל מפי נביאיו. ונעתיק הכתובים. "הֲיִשָּׁאֵג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בְּלִתִּי אִם־לָכֶד. הֲיִתְפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכֹּד. אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וּיקֹוָק לֹא עָשָׂה. כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יִקּוֹק דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים. אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יִקּוֹק דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא" (ג', ד'-ח').

ופירוש הענין, שכאשר צפה הקב"ה וירא שאין הבית יכול להתקיים, וכבר חורבנו מוכרח והולך ומתקרב, ממילא עבדיו הנביאים מרגישים בסוד הגדול אשר צפן הקב"ה, וכך הוא הסדר, כאשר הקב"ה מחדש את צורת עולמו, עבדיו הנביאים הם הראשונים להרגיש את המציאות הבאה ומתחדשת, וקול שאגת ה' נשמעת מקרבם ומזעזעת את תושבי המקום, והם הם השופר הנתקע בעיר ומתריע, הכונו לימים העומדים לבוא.

וזהו מפתיחת אזהרות נביאים אחרונים, שישים וחמש שנה לפני חורבן שומרון וממלכת אפרים, וכמאתיים שנה לפני חורבן המקדש וגלות ירושלים. ואכן מעמוס ואילך החל כסדר זעקת הנביאים על הגלות והחורבן המתקרבים, וישעיהו קיבל מעמוס והעד העיד בישראל על העידן החדש שבא, וכן שאר הנביאים.

השני שנתנבא באותו הפרק שהתריע על החורבן המתקרב. ושניהם עוד היו במלכות ישראל, והיה זה שישים וחמש שנה לפני גלות עשרת השבטים[130], ובאופק כבר עלה השבר הגדול, שבישר אף תחילת החורבן ליהודה כפי שנתנבא ישעיהו, אלא שזכותו של חזקיהו שהיה בחינת משיח והחל את תיקון ישראל, הגנה על ירושלים מסנחריב שהיה בחינת גוג ומגוג וכנודע, עד ימות בנו מנשה שהרבה להרשיע, ובו נחתמה הגזרה.

ולא בחנם נזכר שהתנבא עמוס שנתיים לפני הרעש, ורעש זה הוא רעידת האדמה החזקה שהתחוללה כאשר ביקש עוזיהו להקטיר קטורת, ומבואר במקראות שיש לו משמעות הנזכרת לדורות, כגון, "וַיָּצָא יְקוֹק וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב[131]. וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֶחְצִיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וָמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה. וְנַסְתֶּם גֵּיא הָרַי כִּי יַגִּיעַ גֵּי הָרִים אֶל אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבָא יְקוָק אֱלֹהַי כָּל קְדֹשִׁים עִמָּךְ" (זכריה פי"ד).

וביחזקאל פל"ח, "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְקוֹק תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי. וּבְקִנְאָתִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל. וְרָעֲשׁוּ מִפְּנֵי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וַחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֱרְסוּ הָהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל"[132].

והיינו, דמשמעות רעש האדמה הוא שכביכול הקב"ה מופיע והעולם נרעש מפניו[133], וכן יהיה לעת"ל כאשר יבוא גוג על אדמת ישראל, אזי יופיע הקב"ה וישפוך עליו חמתו ותסער

[וראה עוד בס' ערבי נחל בהעלותך דרוש ד', "כי אמר הכתוב "לעולם ה' דברך נצב בשמים" (תהלים קי"ט, פ"ט), כי הדיבור שיצא מפי השי"ת הוא חי וקים ועומד בשמים לא ירד לארץ, ולכן לא יתקיים אותו הדיבור בארץ עד שהנביא הוריד אותו הדיבור לארץ, והיינו "כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים". ואופן הורדתו לארץ, כי הנביא היה מתבודד בדיבורים קדושים ומחשבות קדושות, שהן הן עצם נשמת האדם כמו שנאמר בפרק הנ"ל יעוין שם היטב, ואותן הדיבורים בקעו רקיעים עד שהגיעו אל העולם אשר שם שוכן דיבור ה'..". וראה עוד בזה במאמר בענין קרני פרה אות ו' בהערה הארוכה].

[130] ראה החשבון בתוס' מו"ק ז' ב' ד"ה יותם, ויעו"ש עוד בראשונים, וכן במפרשי התנ"ך מלכים ב' ט"ו.

[131] פשטא דקרא 'כיום הלחמו ביום קרב' קאי על קריעת ים סוף, שאזי נגלה ה' כגיבור ואיש מלחמה, ה' איש מלחמה ה' שמו, וכאשר מופיע רועשת הארץ. וכ"ה בתרגום, וכן פירשו רש"י ואב"ע ועוד, וכן איתא בילקו"ש (אמור רמז תרנ"ג), 'כיום קרב', 'יומו של פרעה'. וכ"ה בזוה"ק פ' בשלח (נ"ו א'), "תא חזי, בשעתא דקודשא בריך הוא אתער קרבא בעלמא, עלאי ותתאי אתעקרו מאתרייהו כמה דאוקימנא, הדא הוא דכתיב מרכבות פרעה וחילו ירה בים, ולזמנא דאתי זמין קודשא בריך הוא לאגחא קרבא עלאה ותקיפא בעממיא בגין לאוקרא שמיה, הדא הוא דכתיב, "ויצא ה' ונלחם בגוים כיום הלחמו ביום קרב", וכתיב "והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי" וגו' (יחזקאל ל"ח).

"ה' איש מלחמה". גדר 'מלחמה' התחדש על הים. עשרת המכות הכאיבו מאד, אולם לא ירד ה' לעשות משפט, לכנוס את כל צבאם וחילם ולערוך כביכול מערכה כנגד מערכה. לרדוף ולכלות בזעם את מחנה מצרים. "כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם כי ה' אלוקיך עמך המעלך מארץ מצרים.. כי ה' אלוקיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויבכם להושיע אתכם" (דברים כ' א'-ד'). ודבר זה נתגלה וירד לעולם בקריעת ים סוף. וכן מבואר במכילתא, "ה' ילחם לכם". 'לא לשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם'.

וזהו עצם שמו של ה', א-ל נקמות ה'. כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. כביכול מחוייב הוא בעצמות מציאות כסא י-ה. זהו התנוצצות גילוי הלעת"ל "ויצא ה' ונלחם בגוים כיום הלחמו ביום קרב". אזי כביכול ישוב 'יום הקרב' של הקב"ה אשר על שפת ים סוף וביתר שאת. וראה עוד בהערות להלן, שמבואר במכילתא שמה שנקרעו כל מים שבעולם, הוא מעוצמת הופעת ה' לעשות משפט בצוררי ישראל, המזעזעת את הארץ.

[132] ובולט הדבר הן במקראות בזכריה והן ביחזקאל, שתיאור הרעש ובקיעת הר הזיתים מורגש היטב בטעמים החזקים והרועשים.

[133] ובאמת מצינו לשון מקבילה ללשון שבו פתח עמוס את נבואתו, בחתימת ספר יואל, אשר בסדר תרי עשר בא עמוס לאחוריו. "יעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב.. וּיקוֹק מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וּיקוֹק מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְקוֹק אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וַהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־אַפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְקוֹק יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים. מִצְרַיִם לְשְׁמָמָה תִּהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא בְּאַרְצָם. וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלִַם לְדוֹר וָדוֹר. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וּיקוֹק שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן".

והיינו, שלעת"ל ישאג הקב"ה ויזעזע את העולם ותחול שאגתו על הגוים אשר צררו את ישראל, ואילו ירושלים תשוב להיות למעון קדשו וישראל בצל כנפיו יחסו. והוא הוא השאגה שהזכירו הנביאים בעת בוא גוג על אדמת ישראל, אזי תזדעזע הארץ ותרעד, וקצף ה' יצא על הגוים (ראה בהערות הקודמות), והעולם כולו יתהפך וישתנה, בסדר חדש שינהיג הקב"ה, והוא הרעש

המקביל לרעש שהיה לקראת חורבן בית ראשון, אלא שלפנים היה השאגה אף על ישראל שצריכים תיקון, והולכים הם לגלות מן הארץ אשר בה ישתנה העולם ויוכשר לתכליתו לעתיד, והתם הוא רעש וזעזוע העולם לקראת התיקון בפועל.

וז"ל המדרש רבה בפרשת מתן תורה (שמות פרשה כ"ט), "..ירד הקדוש ברוך הוא לסיני ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט שנאמר 'ארץ רעשה אף שמים נטפו', וכן 'הרים נזלו מפני ה'', וכן 'עמודי שמים ירופפו'. וישראל מרתיתין שנאמר 'ויחרד כל העם', וההר מרתת שנאמר 'ויחרד כל ההר מאד', כל אלו למה אלא מפני שדבר דברות של חיים, והנביא צווח 'אריה שאג מי לא ייראי' (עמוס ג').

א"ר ירמיה, ומה אם בשעה שהוא נותן חיים לעולם, ארץ רעשה, כשיבא לפרוע מן הרשעים שעברו על דברי תורה, עאכ"ו, שנאמר 'לפני זעמו מי יעמוד ומי מכלכל את יום בואו', כשהוא רצוי אין בריה יכולה לעמוד בכחו, כשהוא קם בחרון אפו מי יעמוד לפניו, הוי 'מי לא יראך מלך הגוים' (ירמיה י'), ד"א 'אריה שאג' הה"ד 'אחרי ה' ילכו כאריה ישאג' (הושע י"א), א"ר סימון משל למלך שנכנס בפלטין שלו, שמעה מטרונה שלו ונתנה מקום והיתה מרתתת, אם המטרונה מתייראת מה יעשו השפחות והעבדים, כך כשנגלה הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל שמעו קולות ומתו שנאמר 'נפשי יצאה בדברו', אם ישראל כך עובדי כוכבים עאכ"ו.

ד"א אריה שאג, אמרי רבנן בשם ר' הושעיא שאל בלצא את רבי עקיבא אמר לו מהיכן הרעש (רעידת אדמה) נעשה, אמר לו בשעה שהקדוש ב"ה מסתכל בבתי עבודת כוכבים ובעובדיה, היאך נתונין בשקט ובשלוה בעולם, ורואה ביתו חרב ונתון בידם של עובדי כוכבים, כביכול הוא מקנא ושואג, ומיד השמים והארץ רועשים, שנאמר 'מציון ישאג ומירושלים יתן קולו' (יואל ד'), וישראל מה היו עושין, כביכול הוא מגין עליהם שנא' 'וה' מחסה לעמו' (שם)".

משמע, שבמעמד הר סיני היה אף רעש וזעזוע הארץ בפועל, אשר בזה מתבטא הופעת הקב"ה בארץ לתקן סדריה האמיתיים. ואין אנו יודעים בדיוק מה היה ואין בזה כל נפק"מ, אלא עיקרם של דברים שהעולם לא נשאר כפי שהיה, אלא חל ונזדעזע. ובחינה מסויימת מזה ישנו לדורות בשעה שמופיע הקב"ה לפרוע מן הרשעים ולתקן את העולם, מזדעזעת הארץ. וביחוד כאשר נחרב ביהמ"ק ועכו"ם יושבים בשלוה. וזהו המונח בעומק פשט המקרא 'ה' מציון ישאג'. הקב"ה מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים.

וכבר אמרו חז"ל (ילקו"ש ואתחנן רמז תתל"ו), "..ומנין שהקב"ה מזעזע עולמו בשביל חורבן בית המקדש שנאמר "ה' ממרום ישאג ממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו" (ירמיהו כ"ה ל')". ומבואר שם במדרש שהוא רעש ורעידת הארץ, יעו"ש. וראה שם בירמיהו כיצד כל הארץ סוערת ונעה כשיכורה "כִּי הִנֵּה בָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא־שִׁמִי עָלֶיהָ אָנֹכִי מֵחֵל לְהָרֵעַ וְאַתֶּם הִנָּקֵה תִנָּקוּ לֹא תִנָּקוּ כִּי חֶרֶב אֲנִי קֹרֵא עַל־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם יקוק צְבָאוֹת. וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם יקוק מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל־נָוֵהוּ הֵידֵד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. בָּא שָׁאוֹן עַד־קְצֵה הָאָרֶץ כִּי רִיב לַיקוק בַּגּוֹיִם נִשְׁפָּט הוּא לְכָל־בָּשָׂר הָרְשָׁעִים נְתָנָם לַחָרֶב נְאֻם־יקוק".

[ובפשט מיירי במלחמות וחרב שיבואו ויסעירו הארץ, וע"ש בכל הענין, אמנם אף רעש האדמה בכלל, ואין ענינו רק הנזק שקורה ממנו להדיא, אלא יש בו ביטוי לכל מה שיתרחש, שמשמים יש קצף והארץ מזדעזעת מיום ה' הקרוב. ובאמת עד ימינו אין זה דבר שזמנו ניתן כמעט לחיזוי. וידוע שהבע"ח מרגישים שהולכת הארץ להזדעזע ונרעדים ונסערים לפני כן, ואין זה דבר מוסבר, אלא משום שהזעזוע איננו אירוע פיזי גרידא, ברם יש לו תוכן שהקב"ה מופיע ומזעזע את העולם, והכל נרעדים לקראת כך. והבע"ח מרגישים מה שלא ירגיש האדם כמבואר בכ"ד].

ובאמת כן היה אף בארץ ישראל כאשר החל להיות מורגש באופק חורבן בית שני, והוא כאשר תמה מלכות בית חשמונאי ותפס הורדוס העבד האדומי את השלטון מאה ושלש שנה קודם חורבן הבית (ע"ז ט' א'), למלא דבר ה', הגר אשר בקרבך יעלה מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה, ואזי נתבססו הרומאיים בארץ ויבן הורדוס להם ערים, והוא אשר חילל את צביון הארץ וכמעט כל פעולותיו היו ברוחם וסגנונם, ויהרוג את חכמי התורה, ורעה רבה ושפלות גדולה באה לישראל מאותו עבד אדומי אשר מלך, וממנו תחילת חורבן ישראל וירידתם מטה מטה, כנודע בכל ספרי דברי הימים.

ובאותה שעה היתה רעידת אדמה חזקה ורעשה הארץ, כפי שלא רעשה מימי עוזיה מלך יהודה, כמסופר בס' יוסיפון המיוחס ליוסף בן מתתיהו, פרק נ"ג, וז"ל, "ויהי בימים ההם ותרעש כל ארץ יהודה, ויהי רעש גדול ואדיר אשר לא היה כמוהו מימי עוזיה מלך יהודה ועד היום ההוא, וימותו רבים בארץ יהודה ממפלת הערים והבתים ומהפחד, גם מקנה רב מתו בימים ההם ברעש ההוא, וגם אנשים ונשים וטף מתו בירושלים כי' אלפים נפש, מלבד אשר מתו בערי יהודה, ויבהל המלך הורדוס וכל עם יהודה, ויחרד לב המלך ולב העם מאד וישלחו מלאכים אל הגוים אשר סביבותיהם ויעשו עמם שלום מסביב". והיינו, שלא נבהלו מן היזק הרעש עצמו, אלא מן משמעותו, שמבטא את שאגת הקב"ה על העולם והזדעזעות הארץ הימנו בימים יבואו, הלכך מיהרו לכרות שלום עם הכל.

וכפה"נ משמעות הדבר היתה, שבשעה זו כבר נפל קרן ישראל והארץ והמקדש החלו להתחלל, והעבדא בישא הרים ראש והרבה תועבה והשפיל כבודם של ישראל באופן שלא היה מעולם, ולראשונה בית המלכות היהודי היה נוכרי כ"כ, ואם נשווה את הורדוס לאחאב הרי פשוט שאין לך זלזול גדול מזה בכבודו של אחאב, שלמרות חטאיו אכתי היה לו צורת מלך יהודי (וראה בזה להלן במאמר בענין מרכא כפולה אות ז' ובהערות). והיה זה לקראת חורבן ביהמ"ק ועם ישראל, ובמלכות הורדוס מטעם רומי הידקה זו את אחיזתה וקרב קץ ימי הבית. והוא שרעשה הארץ משלטונו של הורדוס על ירושלים.

וראה בשל"ה תורה אור פ' וישב, "..וכן בבית שני שלקחו החשמונאים המלכות, וחטאו בזה כמו שכתב הרמב"ן.. על כן נענשו ונהרגו כולם על ידי הורדוס עבדו, ורגזה הארץ תחת עבד כי ימלוך, שנחרב המקדש". וז"ל ר"צ הכהן ברסיסי לילה אות נ"ז,

הארץ ותרעד, וכביכול אף בזמן עוזיהו היה כן, ואזי החורבן החל להראות באופק[134], שדחקו רגלי גבוה וחיללו שם קדשו, ופסגת הדבר במעשה עוזיהו, ובשעה זו כביכול הקב"ה בועט בהדום רגליו ושואג על שמחללים הקודש, וממילא מזדעזעת הארץ (עי' ברכות נ"ט א'), ולעת"ל יהיה בצורה של התיקון, וכאשר יופיע הקב"ה להלחם בגוים תזדעזע ירושלים מעוצמת הדבר, ויבקע ההר לשנים[135], ואזי יתגלה ה' וכל קדושיו עמו. ולשון שאגה המיוחס להקב"ה במקראות, מתפרש במדרשי חז"ל[136] במובן הזעזוע שיחול בארץ בפועל

עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד וַבִּפְלִשְׁתִּים. וַיִּעְזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים עַל־פְּלִשְׁתִּים וְעַל־הָעְרָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר־בָּעַל וְהַמְּעוּנִים. וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד־לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק עַד־לְמַעְלָה. ***וַיִּבֶן עֻזִּיָּהוּ*** מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלִַם עַל־שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל־שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל־הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם. וַיִּבֶן מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה־רַב הָיָה לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישֹׁר אִכָּרִים וּכְרָמִים בָּהָרִים וּבַכַּרְמֶל ***כִּי־אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה..".***

ומבואר, דנצטיין מאד במפעלי בנייה והקמת חומות ומבצרים, באופן שלא מצינו במקראות שום מלך שמתואר בו כ"כ, ועליו נאמר שמתוך אהבתו לאדמה הקים מגדלים במדבר וחצב בורות רבים והרבה חיל ומקנה, והרבה נתחזק במפעליו ומגדליו, ועוד מסופר שם שהיה לו למעלה משלושים ריבוא חיילים עושי מלחמה בני חיל, וציידם בכלי נשק עזים ומופלאים, וחישב מחשבות על המגדלים שהקים כיצד יירו מהם אבני בלסטוראות וכיו"ב, ונדע שמו וחזקתו למרחוק. וכחזקתו גבה לבו ונכנס להיכל לה', ואזי רעשה הארץ ונצטרע.

וכמדומה דלא בחנם נזכר עליו דייקא את התואר היחודי 'אוהב אדמה', מפני שהוא שהשקיע ביותר בבנין הארץ וחיזוקה במגדלים ומבצרים אשר לא עשה איש לפניו, ופיתח את כל עניניה במקנה ובכרמים וכיו"ב, וממנו באה תנופת בנין והתפתחות ערי הארץ ומבצריה וכל אשר בה. וכאשר הגיע לשיא חוזקו וגאה לבו וביקש לעצמו חלק אף בהיכל ה', רעשה הארץ, והיינו, הנה ביקש לכובשה ולהתחזק עליה ולבנות בה מבצרים גדולים למען יכון שמו ומלכותו, והוא אשר בנאה וכוננה וילך עליה כהולך בתוך שלו, וחילו הרבה וחישב מחשבות לטכסיסי מלחמה, ומתוך כך גבה לבו עד אשר נשא פניו למקדש ה', הלכך רעשה האדמה ורגזה עליו, כי לאלוקי השמים היא, ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה הארץ תפול.

והבונה הגדול של בית שני, הלא הוא אותו עבדא בישא הורדוס, שעד ימינו עומדים שרידי מבניו ומגדליו בתוך הארץ, וידוע שלא היה בדומה לו בהקמת ערים ומבצרים ומצודות וכל כיו"ב, ואמנם הדבר היחידי אשר עשה לטובה, הוא שבנה מחדש את ביהמ"ק, וכבר העידו חז"ל, מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין יפה מימיו, ולא היה דוגמתו בכל מלאכת עוצמת הבנין ותפארתו, ובכח שלטונו הגדול אמר מלכא עקר טורא עקר טורא ולא הדר ביה (ב"ב ד' א'), [ואפשר שלא לחנם נקטו חז"ל לשון זו, משום שהוא הרחיב את הר הבית והכפיל שטחו, ועליו הרחיב את ביהמ"ק, כמסופר ביוסיפון]. אולם עיקר מלאכת הבנין שלו היתה בבנית ערים ואצטדיונים לרומאיים וכנודע.

הלכך אין פלא שכאשר מלך רעשה הארץ על העבדא בישא, המבקש להתכונן ולהעמיד מלכותו עליה ולכוננה, וכך היא המידה, המבקש להשתרר ולהקים מבצריו ובניניו ולומר כי לי הארץ, אומרת היא הארץ יש לי אדון עליון, ורוגזת על העבד כי ימלוך, ובזה הדבר ניכר שגם כאשר יכונן כסאו ומלכותו במבצרים לאין תכלית, בדבר ה' יזדעזעו וינועו ולא יהיה להם תקומה בשעה שיבוא ה' למלוך על הארץ.

[134] וזהו עומק משמעות הרעש, שיש שאגה מלמעלה שממנה מתחייב שהעולם ישתנה, ויעבור זעזוע ומהפך גדול, עד שיוכשר להכיל בקרבו את כבוד ה'.

[135] אף בקריעת ים סוף היה בחינה מסויימת כזו, שנקרע הים משום שראה את הקב"ה שכביכול נתגלה בעולם, וחל זעזוע בכל מערכות הטבע. (ונת' בארוכה במק"א). וע"ז משורר דוד, היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו, הים ראה וינוס, ההרים רקדו כאלים, לפני ה' חולי ארץ, לפני אלו-ה יעקב, ההופכי הצור אגם מים. והיה זה התחלת הופעת הקב"ה בעולם בהר סיני לשנות את העולם ולהנחיל את דברות קדשו, אשר מפניה הרים נזלו וארץ רעשה, כמתואר בשירת דבורה.

וכן מפורש במכילתא שם, דזהו גדר בקיעת כל מים שבעולם שהיתה בזמן קריעת ים סוף. ואין הקב"ה עושה נסים בכדי, אולם חל כאן זעזוע יסודי בכל מערכות הבריאה, שנמוגו מפני קדושת הקב"ה. "ומנין אתה אומר המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות ושבכד ושבכוס ושבחבית ושבצלוחית מנין, שנאמר "ויבקעו המים", והלא כבר נאמר "וישם את הים לחרבה", הא למדת שכל מים שבעולם נחרבו, כל מים שבעולם נבקעו.

ומנין אתה אומר אף המים העליונים שבשמים ושבתחתונים ושבתהומות נבקעו שנאמר (תהלים ע"ז) "ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות". ראוך מים אלו מים שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה, שנאמר (שם קי"ד) "הים ראה וינס". ראוך מים יחילו אלו העליונים, אף ירגזו תהומות אלו התחתונים. וכן הוא אומר (שם ע"ז) "זורמו מים עבות קול נתנו שחקים". אלו העליונים. נתן תהום קולו וגו' (חבקוק ג'). וכשחזרו למקומם כל מים שהיה בעולם חזרו שנאמר וישובו המים מלמד שכל מים שבעולם חזרו להם למקומם".

והיינו דחל אז זעזוע בעולם כולו, עליונים ותחתונים חלו ורעדו. והוצרך ללמוד דמיד לאחר קריעת ים סוף חזר למקומו, דראויה גערת ה' להפוך סדרי בראשית ולזעזע הבריאה מיסודה, ברם בדבר ה' שבו המים למקומם הטבעי והיו כדמעיקרא.

[136] ראה בהערות הקודמות. וראה עוד במדרש תהלים מזמור ק"ד (הובא בילקו"ש ואתחנן רמז תתל"ו), "המביט לארץ ותרעד. אליהו זכור לטוב שאל לר' נהוראי מפני מה הזועות באות לעולם, אמר לו מפני ביטול המעשרות שאין ישראל מוציאין כתיקנן, אמר לו אליהו נראין הדברים כדבריך, אבל אינו כן, אלא על ידי שהקב"ה מביט בטרטיאות וקרקיסאות של אומות העולם, והן יושבין בשלוה ובית המקדש חרב, הוא מביט בעולמו וביקש להחריבו, שנאמר 'ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג

ממש, המביט לארץ ותרעד, שבו יתבטא שידוד המערכות והסדר המחודש שהולך להגיע לעולם.

ולכך נזכר הדבר בנבואת עמוס, שעיקרה השאגה שכביכול שואג הקב"ה מציון על חילול קודשו המחייב את החורבן, ושאגה זו תהיה ניכרת בארץ שנתיים אחר כך[137], כאשר עוזיהו יגדש את הסאה בחילול הקודש וימעל בה' אלוקיו להתקרב אל היכל ה' למקום אשר זר הנכנס במיתה, ולאלתר נצטרע והורחק מאת ה', ובשעה זו נעו אמות הסעיפים[138], והוחרדה כל הארץ מחילול שם קדשו, שכביכול מטמאים את שכינתו בקרב ישראל. וכבר אמרו חז"ל שבאותה שעה ממש נשלח ישעיהו להתנבאות הן על החורבן, והן על שממנו יצמח בעולם התגלות כבוד ה' לעת"ל בצורה המלאה והמתוקנת, שאזי כבר תוכשר הארץ להכילנה[139].

ישאג על נוהו' (ירמיה כ"ה ל'), [בשביל נוהו], לכך המביט לארץ ותרעד. ר' אחא אמר בעון משכב זכור, אמר לו הקדוש ברוך הוא לאדם אתה זזעת אבריך במקום שאינו ראוי לך, אף אני מזדעזע את העולם, אמר ר' שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר רעש (רעידת אדמה) הפסק מלכות הוא, ואי זה בית אב שלהם, 'ותרעש הארץ ותחל' (ירמיה נ"א כ"ט), 'למה כי קמה על בבל מחשבות ה'' (שם).

[137] עיקר הדבר דשאגת ה' מציון היא היא הרעש, כבר מבואר בפי' המלבי"ם בתחילת עמוס, "..ולדעתי מ"ש ויאמר ה' מציון ישאג, נמשך לתוארי עמוס, שר"ל הוא עמוס אשר חזה על ישראל ויאמר כי ה' מציון ישאג. כי באשר עמוס לא היה מוכן לנבואה ולא היה מוחזק בעיני העם לנביא. אם מצד עצמו אשר היה בנוקדים רועה צאן ובולס שקמים, ואם מצד מקומו בהיותו מתקוע ששם לא היו בני הנביאים ולא נביא שיסמוך אותו ויעיד עליו שהוא נביא אמת בכ"ז נתחזק לנביא אמת ע"י שנבא שנתים לפני הרעש ויאמר בנבואתו שה' מציון ישאג. שהוא על הרעש שיהיה מציון..

'ויאמר', כבר פירשתי ששיעור הכתוב אשר חזה ויאמר שנתים לפני הרעש, אז נבא על הרעש, שה' ישאג מציון, כי הרעש התחיל מציון ושם היה שאגה גדולה ומירושלים העיר יתן קולו שהוא קטן משאגה, כי הרעש התפשט מציון לירושלים ומשם לכל ערי א"י ונתן קולו קול עוז, שהוא קול הרעש אשר הרגיז ארץ ממקומה ועומדיה יתפלצון, זה נבואה אחת שניבא קודם בואה..".

ברם יותר נראה שאיננו רק סיפור כיצד הוחזק לנביא אמת, אלא זהו כל תוכן נבואתו ובהכי פותח דבריו, 'ה' מציון ישאג'. והוא הוא הפה של שאגה עצומה זו. וכבר דקדקו שלא אמר 'כה אמר ה' מציון אשאג' וכל כיו"ב, ורק בפסוק השלישי פתח 'כה אמר ה'', והיינו, שעמוס עצמו הוא הוא השואג ואיננו רק חוזר על מה שה' אמר לו ששואג, וכל ענין נבואתו לשאוג את שאגת ה', וזהו ה'ויאמר' המוטעם בשלשלת שואגת וצווחת.

[138] וז"ל סדר עולם רבה פ"כ, "הרי הוא אומר ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל" וגו' (זכריה י"ד ה'), "חזון ישעיהו בן אמוץ" וגו' (ישעיה א' א'), "דבר ה' אשר היה אל הושע" וגו' (הושע א' א'), "דברי עמוס אשר היה" וגו' (עמוס א' א'), "דבר ה' אשר היה אל מיכה המרשתי" וגו' (מיכה א' א') מלמד שכולן נתנבאו בפרק אחד, אבל אי אתה יודע מי קדם את מי, כיון שאמר "תחלת דבר ה' בהושע" וגו' (הושע א' ב'), ובעמוס הוא אומר "שנתים לפני הרעש" (עמוס א' א'), ובישעיה הוא אומר "בשנת מות המלך עזיהו" וגו' (ישעיה ו' א') והוא היה ביום הרעש, דכתיב "וינעו אמות הספים" וגו' (שם פסוק ד'), "דבר ה' אשר היה אל מיכה המרשתי בימי יותם" וגו' (מיכה א' א'), מלמד שכולן קדמו את מיכה".

[139] וז"ל רש"י בתחילת עמוס, 'שנתים לפני הרעש', שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה, שנא' וינועו אמות הסיפים, ואומר כאשר נסתם מפני הרעש". והיינו שבשעה זו היתה נבואת ישעיהו הידועה שבה ראה את ה' יושב על כסא רם ונישא, ושוליו ממלאים את היכל ה', וחזה כיצד נעו אמות הספים מפניו (והוא הוא הרעש הגדול, ראה בהערה לעיל מסד"ע, ובשנת מות היינו בזמן שנצטרע כמבואר בחז"ל).

וכך נאמר שם, "בשנת מות המלך עוזיהו, וארא את ה' וכו', כי בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב.. את מי אשלח ומי ילך לנו, ואומר, הנני שלחני. ויאמר לך ואמרת לעם הזה.." (ו' א'), ואזי תחילת נבואת ישעיהו וכאן הוקדש לתפקידו, כמבואר בכ"ד. (".."כיוצא בו בשנת מות המלך עזיהו וגו', זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ז', ועוד)).

והיינו שאזי נשלח ונתייחד לנבואתו, שהקב"ה יבוא לשכון בתוך העולם בשלימות וכבודו יתגלה ויתקדש בכל העולם, אולם בשביל זה צריך תיקון ארוך, כי בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, שמעו שמוע ואל תבינו, עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם, וריחק ה' את האדם ורבתה העזובה בקרב הארץ, ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער, זרע קודש מצבתה. ורק דרך החורבן והגלות שלא ישארו אלא מתי מעט (יעוי' שילהי כתובות), כך יצמח התיקון ותתגלה קדושת ה' בכל העולם והאלילים כליל יחלוף.

[ובהמשך מסופר, 'ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלים למלחמה עליה.. וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח, ויאמר ה' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז.. כה אמר ה'.. לא יקום ולא יהיה.. ובעוד שישים וחמש שנה יחת אפרים מעם'. ומנין השנים תמוה מאד, שהלא ימי אחז היו שנים בודדות לפני גלות עשרת השבטים, וברור שהכוונה לנבואה שנאמרה בעבר, שבעוד כך וכך שנים יחת אפרים מעם.

ונתפרש בסדר עולם פכ"ח שהכוונה לנבואת עמוס שנתיים לפני הרעש, וז"ל, "וכן הוא אומר ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, ואותה שנה שנת ד' לאחז היתה, אפשר לומר כן, אלא שהיתה גזירה גזורה מימי עמוס שנתים לפני הרעש, שנאמר כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו". ומבואר, דעמוס הוא הנביא שבדבריו נגזר הגלות, ולא בחנם היה סמוך לזמן הרעש. ומעשה זה נאמר בתורת המשך להא דישעיהו נשלח לתפקידו בזמן הרעש, והבן].

עונש בבל- השפחה המתיימרת לירש גבירתה

ו) עוד מצינו שלשלת בנבואת ישעיהו (פרק י"ג, ח'), "וְנִבְהָלוּ| צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יִחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם". **והנה י"ב הפרקים הראשונים של ספר ישעיהו בישראל הם עוסקים, אשר עתידים לגלות, בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. והנה יום לה' על כל גאה ורם ושח גבהות אדם ונשגב ה' לבדו. ונתנבא ישעיהו על אשור וסנחריב אשר יבואו על ירושלים, ויבקשו לעשות להם כאשר עשו לשומרון, ואזי יצא חוטר מגזע ישי ונחה עליו רוח ה', והוא אשר יאסוף את נדחי ישראל וינהיג בעולם צדק ומשפט, ואליו גוים ידרשו והיתה מנוחתו כבוד. ואזי צהלי ורוני יושבת ציון, כי גדול בקרבך קדוש ישראל. והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים, קדוש יאמר לו**[140].

ומפרק י"ג ואילך באו כמה וכמה משאות אשר חזה ישעיהו **על האומות אשר נגשו והצרו לישראל. והם בבל, מואב, דמשק, מצרים, ועוד. והראשונה שבהם היא בבל שהחריבה ירושלים, ועליה נתנבא ישעיהו נבואה מחרידה במיוחד. וכאן הוא הפתיחה לכל הנבואות על העמים, לכך יש כאן כעין פתיחה חדשה, שבה שב ונזכר בשמו ושם אביו.** "מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ". **וברד"ק שם, "אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם, ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים".**

ובא עליהם בחזון דברים חריפים ביותר שקשה למצוא דוגמתם, שהקב"ה קורא עליהם למלחמה עם רב, קול שאון ממלכות גוים נאספים, וכביכול הקב"ה בעצמו מפקד צבאם ויצא הוא ממש להלחם בבבל. "בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְקוָק וְכֵלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ. הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְקוָק כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא. עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס" (שם ד'-ז').

וכאן בא הפסוק המוטעם בשלשלת, "וְנִבְהָלוּ| צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יִחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם". **ומורגש היטב הבהלה העצומה שתפקוד את הבבליים, עד אשר ידמו ליולדת באמצע צירי וחבלי הלידה, פניהם יתאדמו מרוב חלחלה, ועכל לא יעכלו את המתרחש. וחריפות הבהלה צווחת בטעם השלשלת, בהלה שמזעזעת את כל הגוף ואיננה יכולה להפסיק.**

וממשיכים המקראות, "הִנֵּה יוֹם־יְקוָק בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה.. וְפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֹנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְאוֹן זֵדִים

והנה נביאים אחרונים החלו להתנבאות בימי עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל, והיה זה זמן שבו היה לישראל שלוה, ושני מלכים אלו הצליחו מאד במלכותם ואף האריכו ימים רבים (ירבעם מלך יותר מכל שאר מלכי ישראל, ועוזיהו השני לאחר מנשה), והיה נראה שיציבות ישראל תמשך.

ובמקום זה באו נביאים אחרונים והעד העידו בישראל שאל להם לטעות, ואין זה אלא השקט שלפני הסערה, והארץ הולכת לגעוש, וזה ענין רעש האדמה, שאג ישאג ה', ואכן שנים מעטות אח"כ, בימי אחז בן יותם בן עוזיהו, כבר הלך החורבן והתרגש הן על עשרת השבטים, והן על יהודה. [ירבעם בן יואש היה האחרון ממלכי ישראל שמלך ביציבות. ולאחריו הרגו זא"ז ושוב הלכו מדחי אל דחי. ובימי אחז אף יהודה כמעט וחרבה, וראה להלן].

ובאמת עיקר זמן הנבואה הוא בין ימי שמואל לימי אליהו ואלישע (כמבואר במקראות ובחז"ל, ונת' במאמר בענין מרכא כפולה אות ז' בהערות), אשר בהם רבו כמו רבו חבלי נביאים ובני נביאים, ורוח ה' נשפכה על ישראל לרוממם, ואילו ענין נביאים אחרונים איננו זמן שרבתה הנבואה בקרב העם, אלא שהיה שליחות מיוחדת לקראת התקופה ההולכת להתרגש. וכך היא המידה, שכאשר יורד לעולם ענין כה עצום, תחילה יבוא ע"י הנביאים.

ואכן כבר הראו שמן המקראות עולה שעיקר נביאים אחרונים ג' תקופות יש בהם, ואינם סמוכים זו לזו. א) הושע עמוס ישעיהו מיכה, שנתנבאו בו בפרק (פסחים פ"ז א'), והוא בזמן שבין עוזיהו לחזקיהו. ב) כשבעים שנה אחר כך, אנו מוצאים את ירמיהו צפניה חולדה מתנבאים, סמוך לחורבן. וכן יחזקאל עיקרי נבואותיו בין גלות יכניה לגלות צדקיהו. ג) ושוב לאחר כשבעים שנה, אנו מוצאים את חגי זכריה מלאכי מתנבאים בתחילת מלאכת בית שני.

ושיעור הענין, דהנביאים ענינם שלקראת מהפך והתחדשות המציאות, הקב"ה מגלה סודו לעבדיו, לשולחם לישראל. וג' תקופות אלו היו גורליות מאד, שהרי הושע עמוס וישעיהו נתנבאו לקראת גלות עשרת השבטים, שהקב"ה עמד להסירם מעל פניו, כי לא אוסיף עוד ארחם על בית ישראל, ואף יהודה היו קרובים לזה, אולם עליהם ריחם ה' והושיעם ולא בפרשים, וזהו ע"י חזקיהו וכח תורתו, והוא בחינת התנוצצות גאולת העת"ל. ובנבואת ישעיהו ירד לעולם ענין חזקיהו, שממנו שורש הגאולה. ולכך נתנבאו בזמן גורלי זה.

וכאשר התקרב זמן החורבן בפועל, וכן בזמן ביאה שניה, שב הקב"ה לבשר את ישראל ביד עבדיו הנביאים, על ההתחדשות הגורלית שבאה זה עתה לעולם. ובנביאים אחרונים שורש כל מהלך העולם מכאן ואילך, החורבן שיבוא על העולם, והתיקון שיבוא אחר כך. אלא שירד והתנוצץ בשלבים (ואף ביאה שניה היא תחילת התיקון והתנוצצות העת"ל וכנודע), ולכל שלב היה דור של נביאים מיוחד.

[140] וכ"ז קאי במעגל הקרוב על חזקיהו שהוא התנוצצות העת"ל, ובמעגל הרחב יותר מתפרש על המשיח לעת"ל וכנודע, ראה במאמר בענין 'קרני פרה' אות י"א בהערה, ובאריכות יתבאר להלן במאמר בענין זרקא כפול אות ט' בהערה.

וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל.. עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְקוָק צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ.. הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ. וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֲמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם. וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלְכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה. לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יֵהָל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־יִרְבְּצוּ שָׁם".

והיינו שעוד יבוא יום ה' ויזעזע את בבל מחריבי ביהמ"ק ומגלי ישראל, אשר בזה ביקשו למרוד ביוצרם ולישב על כסאו וממלכתו[141], על כן ישפוך הקב"ה עליהם זעמו בכל תוקף וירעיש עליהם את השמים והארץ, ולנצח תשלוט הקללה ביושבים על כסא העולם, חורבנם יהיה שלם ומוחלט, ללא תקומה עולמית, תפארתם תהפך לשממה, והעזובה והעובש יעטו את העיר במעטה נצחי, עד שאף למרעה צאן לא תהא ראויה, ולא תשמש אלא למשכן מזיקים ומרעין בישין.

ואכן כידוע כך עלה להם, וזמן מה לאחר שפרס ומדי כבשו את בבל באכזריות, הלכה העיר עצמה ונחרבה, מרכז הממלכה הבבלית ששכן בעיר בבל, שהיתה בזמנו המקום המפואר והמשוכלל בעולם ועיני הכל היו נשואות אליו, לימים היה כמהפכת סדום, ושוב לא נשמע בקרבתה כל משב חיים. ואע"ג שכמה מלכים גדולים ניסו לשוב לקוממה, לא עלה הדבר ביד איש, למלא דבר ה' אשר אמרה לנצח.

ובהמשך משא בבל, "כִּי יְרַחֵם יְקוָק אֶת־יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב. וּלְקָחוּם עַמִּים וְהֵבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְקוָק לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם". **והיינו, שאותם העמים אשר שיעבדו את ישראל ונגשום וכבשום לשימושם, ישובו להיות עבדי ישראל, לעת יבוא יום נקם ושילם.**

ודברים אלו הם הפתיחה לכל נבואות ישעיהו על צוררי ישראל, שעוד יבוא היום ויופיע ה' עליהם ויזעזע את אדמתם, ויכניעם תחת ישראל. ולאחר החזון שנשא ישעיהו על האומות, שב ואמר את תכלית הענין, לעת בוא יום ה', אשר בו יפקוד על העולם כולו, "..נֹגַע תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְקוָק עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה.. וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְקוָק צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד.." (פכ"ד).

---

[141] וראה עוד בכל הפרק הבא בישעיהו, עד כמה עלתה גאות נ"נ, ומאידך עד כמה יושפל ביד הקב"ה. "אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נְגְדַעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם. וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן. אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן. אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרַד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר. רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יִשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת". וראה עוד בזה באות הבאה, ולהלן במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה.

ובסוכה נ"ב ב' מבואר שהם אחד מארבעה דברים שהקב"ה כביכול מתחרט שבראן, שנא' "הֵן| אֶרֶץ כַּשְּׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה" (ישעיהו כ"ג י"ג). וראה במדרשים (רות רבה ב' ועוד), שהם האומה הבזויה שיש בעולם. ובהם נאמר בשירת האזינו, "הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם" (דברים ל"ב כ"א), יעו"ש ברש"י וברמב"ן ובגור אריה שם.

ועליהם אמר שלמה, "וְגַם־כֹּל רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבֹאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלְּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הֶבֶל" (קהלת ח' י'). וברש"י שם, "בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים, שהיו ראוים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות, שנאמר עליהם 'זה העם לא היה', ושלטו בביתו של הקדוש ברוך הוא, שהוא מקום קדוש..". ושם פרק י' פסוק ז', "רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וּשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ", וברש"י, 'ראיתי עבדים על סוסים', כשדים הם, שנאמר בהם 'זה העם לא היה', יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין. 'הולכים כעבדים על הארץ', לפני קרונין של כשדים".

ונתקנה ברכה מיוחדת לרואה ביתו של נ"נ שיאמר ברוך שהחריב ביתו של נ"נ הרשע, וכן הרואה בבל הרשעה אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה, והיינו מפני שהם הפך כסא ה' ודוד במהותם, והיה ראוי העולם בשעת החורבן לביטול היותר גדול של בנין דוד, ולכך הם שהחריבו ביהמ"ק וכסא דוד ומלכו תחתיו, ושפל אנשים יקום עליה (ומזה דרשו ז"ל שהיה נ"נ ננס ביותר, והיינו שבזה התבטא שאישיותו היתה נחותה ושפלה), וראוי להם חורבן מוחלט ורק בזה יקום כסאו ית'.

לכך שפך ה' עליה חמתו, ומר בריה דרבנאי הוה שקיל עפרא בסודריה ומפיק לבראי, לקיים מה שנאמר וְטִאֲטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְּׁמֵדֹ" (שם פסוק כ"ג), וכל מהותה מנגדת הכסא, עד שנגזר עליה "וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְקוָק צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְקוָק" (שם פסוק כ"ב), ודרשו 'שם' זה הכתב, 'שאר' זה לשון, 'נין' זה מלכות, 'ונכד' זה ושתי, והיינו שימחה שמם וזכרם לגמרי.

ויעוי' בפרק חלק (צ"ו ב') שנגרע חלקו מהמן ונדחו בני בניו ע"ש. וז"ל ר"צ הכהן בס' מחשבות חרוץ אות כ'. "..וכמו שדוד המלך ע"ה מצד הקדושה היה שלם לגמרי שאי אפשר בו שום קלקול, כך נבוכדנצר מצד הקליפה היה בתכלית הקלקול, עד שאי אפשר לו שום תיקון שיצא מזרעו גם כן שום דבר טוב, כי כבר נתהפך עצמותו לרע לגמרי בלא שום עירוב טוב עד שאי אפשר לצאת ממנו גוריא טבא".

"..וְעָשָׂה יִקּוֹק צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים. וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט| הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם. בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יִקּוֹק דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יִקּוֹק דִּבֵּר" (פכ"ה).

והיינו, שעל ידי הזעזוע שיעבור על הארץ ואף על ישראל, יחשף הלוט מעל פני העמים המיימרים להתנשא ולעמוד במרכז העולם ולכפוף את ישראל תחתם, ובבוא יומם יתגלו במערומיהם ובחדלונם, אשר גאוותם על לא דבר ותוכם חלול וחסר משמעות, וכמעשיהם כן ישולם להם ברעש גדול וחרון אף, או אז יתגלה כבוד ה' בשלימות בקרב עמו שנצטרף ונטהר בגלותו, ויתוקן העולם כולו במלכותו יתברך בהר ציון, אשר יכירו בה כל העמים.

כלי המקדש השבים מחילולם ביד זרים

ז) המקום האחרון במקראות שבא בו השלשלת, הוא בס' עזרא (ה' ט"ו). "וַאֲמַר־לֵהּ| אֶל מְאַנָּיָא שֵׁא אֵזֵל־אֲחַת הַמּוֹ בֵּהֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּבֵית אֱלָהָא יִתְבְּנֵא עַל־אַתְרֵהּ". ואלו הם דברי כורש בזמנו לששבצר נשיא יהודה[142], שיטול את כלי המקדש שלקח בזמנו נבוכנצר ונתנם בבית אלהיו, וישיבם להיכל ה' אשר יבנה בירושלים, ויכון בנין בית האלוקים על מקומו.

ודעת לנבון נקל שתשובת כלי המקדש למקומם אין זה דבר צדדי, או נתינה בעלמא של כלי זהב, אלא בזה מתבטא עיקר חזרת הקב"ה לשכון בביתו, ואותם הכלים השבויים ביד נכר זה שבעים שנה, שבים למקורם לשמש להקב"ה. ובהכי מתבטא כל מצב ישראל, כיצד לא עלה ביד שוביהם מאומה, וכח אלוקי ישראל אינו מתבטל ח"ו בשום מצב, וכל כיבוש הנוכרים וחילולם[143] אינו אלא למראית העין. ולכך יש אריכות בפרק הראשון בס' עזרא לספר על כלי המקדש השבים מגלותם, ענינם ומספרם, ובתורת הכי שבים היהודים ירושלימה.

והיינו שלא בחנם נטל נ"נ לכלים והניחם בבית אוצר אלהיו, אלא ביקש שבזה יתבטא שכבש את כח אלוקי ישראל עפ"ל, והרי הוא מסור בידו ומשמש לאלהיו דידיה. ובתורת כן לקח נמי את מלך יהודה וילדים מזרע המלוכה ויביאם ל'ארץ שנער בית אלוהיו', כמסופר בתחילת דניאל. והיינו שבכך מתבטא שכביכול כבש את כסא ה' וישראל, חפץ היה לכבוש כח מלכות בית דוד תחתיו, וליקח העומדים לישב על כסאו ולהופכם בבליים העומדים לפניו לשרתו, לכך לקח ילדים בדוקא, שיוכל להסב ליבם אליו ולנתקם ממורשת אבותיהם, וללמדם ספר ולשון כשדים, וכן כלי המקדש ביקש שיהיו כלי אלהיו ויפארו את כוחו ואלילותו, להורות שרם הוא על כוח אלוקי אחרים, ותחתיו הם מסורים.

וזה כל ענין ספר דניאל, לספר כיצד לא עלה בידו ואף בתוככי בית נ"נ שמרו הילדים על זהותם והתקיימו ביהדותם, וכח מלכות בית דוד מתקיים אף בתוככי הגלות. וגאוותו של נ"נ אשר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון, הושמה לבוז נוכח חנניה מישאל ועזריה המסרבים להשתחוות לצלם. (וראה בזה במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה).

ויהי כאשר כלו שבעים שנה לבבל, היא השנה השלישית למלכות בלשאצר נכד נ"נ, ויעש משתה גדול, ויאמר להביא לכלי הזהב והכסף מביהמ"ק לשימוש המלך והשרים לשתיית יינם, מתוך חשבונו שבטלה הבטחת ירמיהו לביטול כח בבל ושיבת ישראל. ובהאי שעתא יצאה יד מן השמים ורשמה, שנמנו שנותיו, נשקלו, תם זמנו ותלקח המלוכה הימנו לפרס.

לא הבינו המלך וחכמיו את הכתב, ויבהל מאד, ויקרא דניאל לפניו ויפרשו, ויאמר למלך, הנה המלך העליון נתן לאביך נ"נ המלוכה והגדולה והיקר וההדר בריבוי עצום, וירום לבבו ויסירוהו מכסאו וידמה לבהמה, עד שהכיר שהמלך העליון שולט במלכות האדם ומוסר המלוכה למי שירצה. ואתה

---

[142] ואמרו רז"ל שהוא דניאל. ויש ענין מיוחד בהא דהשיב כורש את כלי המקדש ליד דניאל, הוא הנער מזרע מלכות בית דוד שגלה עם כלי בית האלוקים, הוא ששמר בעוז את יהדותו, ולא צלחה כנגדו עצת נ"נ מאומה, הוא שנמסר לו להשיב את כלי ה' למקומם, וכאשר נטלו את כלי ה' וישראל, כן ישובו, ולא יועילו נסיונות הכובשים מאומה.

[143] ובמתני' סנהדרין פ"א ב', "הגונב את הקסוה והמקלל בקוסם והבועל ארמית קנאין פוגעין בו". ובגמ', מאי קסוה אמר רב יהודה כלי שרת וכן הוא אומר ואת קשות הנסך והיכא רמיזא "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו". והמקלל בקוסם. תני רב יוסף יכה קוסם את קוסמו וכו'. וברש"י, קנאין פוגעין בו. 'בני אדם כשרין המתקנאין קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה אבל לאחר מכן אין מיתתו מסורה לבית דין והלכה למשה מסיני הוא'.

וענין כל הני, כאשר כנגד העינים מתרחש חילול חלק ה'. לקחת העומד תחת שמו ולהשוותו חולין. זה ענין הגונב כלי קודש, שבזה פקע ממנו צורת עמידתו לכלי גבוה, וכמעמידו להדיוט, נוהג בו ככלי שיש בו תפיסת יד ונטילה. וכן המקלל שם ה', כביכול יש בו חילול להשראת קדושת שמו יתברך בעולם. וכן בועל ארמית, מחלל חלק ה', כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, ומצמיד עצמו לאל זר, להווי חיים מנוגד למציאות היהודית האלוקית, ואף זה חילול חלק ה' בעמידת עמו לו. ונת' עוד במק"א.

הרי כי נטילת כלי הקודש, הוא דבר שאין הדעת סובלת, ואין לך חילול ופגיעה בכבוד הקודש גדול מזה, לחללו מיעודו לגבוה ולהעמידו לתשמיש חול, וחמור מזה כאשר משמש למלכי האומות ואליליהם, ומחוייב הדבר שיעקרו מן העולם. (ומיניה למדו למשתמש בכתרה של תורה, יעוי' נדרים ס"ב א').

בלשאצר על אף שידעת כל אשר אירע לנ"נ, אפ"ה על מרא שמיא התרוממת, ולקחת כלי ביתו לשתות בהם[144] אתה ובני ביתך, ולהודות לאלילים, ולא לאלוקים האמיתי שבידו נשמתך וכל דרכיך. על כן נשלח מלפניו יד ורשמה, שבזאת תמה מלכותך ונמסרה לפרס. ובאותו לילה כן היה ויהרג בלאשצר.

ופירוש הענין, דסעודה זו היתה מכוונת כנגד הקב"ה כמתריס כנגדו וקובע מלכותו לעצמו, מאחר שחשב שלא נתקיים דברו לביטול מלכות בבל, והרגיש שמעתה שלמה מלכותו דידיה וח"ו בטל כח מלכות שמים, ולכך הורה להוציא כלי ביהמ"ק לשימושו, להראות שכביכול נמסר כח אלקי היהודים תחתיו ואיהו המלך המוחלט.

בשעה זו מלאה סאתה של בבל[145] ובטל זכותה למלכות, ויראהו מן השמים שיש יד שמנהלת הכל מלמעלה, היא מסרה לבבל המלוכה והיא כעת תיטול מידה ותמסרנה לאחרים. ומבואר הענין במדרש, בשעה שראה בלשצר פס ידה די כתבה תמה, אמר שמא מלכות מרדה בי הוא משלח לכל איפרכיא ואיפרכיא ולא מצא שמרדה בו מלכות, א"ל הקב"ה שלחת אצל כל האיפרכיות שמא אצלי שלחת, אני הוא משפיל ומרים שנא' כי אלוקים שופט זה ישפיל וזה ירים (ילקו"ש אות תתי"ב).

וסעודה מעין זו חזרה ע"ע בימי המלכות השניה, היא מלכות מדי ופרס, והפעם כאשר מלאו שבעים שנה לחשבון אחשורוש מגלות יכניה, וכיון שלא נגאלו ישראל סבר שנשלמה מלכותו ללא ערעור ופקפוק, והמלוכה דידיה היא ולא הופקד עליה מלמעלה[146], ויעש משתה גדול לכל שריו ועבדיו ולאחר מכן לכל העם הנמצאים בשושן, להראות תוקף ויקר מלכותו, וילבש בגדי כה"ג וישקה בכלי המקדש, להורות שמלכות ה' דידיה היא ונמסר כח אלוקי ישראל תחתיו, וזהו דאיתא במדרשות עליו ועל נ"נ שעשו לעצמם כסא דומיא דכסא שלמה, והיינו שביקשו לגזול את כסא דוד וישראל, ולעלות על כסא המלכות השלמה בעולם בשם עצמם.

ובהאי שעתא נשתבשה שמחתו, ונטרדה מהעולם אשתו השריד האחרון למלכות נ"נ הרשע, הראשון למזייפי כסא מלכות ה', ובזה היה הפתח לסיכול כונתו, כאשר דוקא אסתר היהודיה נבחרה תחתיה, ודרכה עתיד להתגלות לכל העולם שאף בתוך מלכות אחשורוש מתקיים כסא ה' וישראל, וכמו שפתח רבה בר עופרן פיתחא להאי פרשה, מקרא ד"ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם ה'" מלך זה ושתי שרים זה המן ועשרת בניו, וכסא מרדכי ואסתר היה בחינת כסא ה'.

הלכך כאשר באה השעה שישובו כלי המקדש[147], ויעידו נוכח כל באי עולם, שכל אותם מלכים אשר ביקשו לשבת על כסא ישראל ולכבוש את כח מלכות הקב"ה, כבר עבר עליהם הכלח ולא הועילו במעשיהם מאומה, וסופו של דבר ישובו כלי הקב"ה לביתם האמיתי, ואין גלותם אלא ענין ארעי וחולף. וזהו העדות לכללות מצב ישראל והקב"ה, אשר לעולם ביתם האמיתי בירושלים, ולמרות שרבים ביקשו לשים יד ולכובשם, בהגיע השעה המיועדת קול גדול ישמע בחללו של עולם, קול תשועת ישראל ושיבתם לחיק אלוקיהם.

לכך מוטעמת בשלשלת אמירת כורש להשיב את כלי האלוקים שנתן נ"נ בבית אלוהיו, באשר שואגת היא ומכריזה בעוצמה את גאולת ישראל וחזרת הקב"ה לשכון בקרבם. "צָאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְקוָק עַבְדּוֹ יַעֲקֹב.."

---

[144] בתיבות אלו בא זרקא כפול, וזהו משום שמסעירות לב הינם, שמשמשים כלי המקדש למשתה בלאשצר, ונתבאר במאמר בענין זרקא כפול אות ז'.

[145] וראה קהלת י' ח', "חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל", וברש"י שם, "..כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף, שכלה זרעו של נבוכדנצר ע"י כלי בית המקדש, שנאמר 'ועל מרי שמיא התרוממת'".

[146] ועוד היו שני סעודות אלו בשנת שלש למלכותם, והיינו שהוחזקו בה תלת שנין כשני חזקה וקביעות, ונתקיימה ישיבתם בכסא.

ובמלכות אחשוורוש נעצר בנין ביהמ"ק כפי שמסופר בספר עזרא, באשר ביקש למלוך כנ"נ בשעתו והעמיד כסאו מעל כסא ה', והוא שדרש רב אחשורוש אחיו ובן גילו של נ"נ הרשע שנקרא ראש, הוא הרג הוא ביקש להרוג, הוא החריב הוא ביקש להחריב, שנא' במלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים. ואמרו מה בקשתך עד חצי המלכות, עד דבר שחוצץ למלכות ומאי ניהו בנין ביהמ"ק, והיינו שהעמיד כסאו לעצמו, ובנין כסא ה' מנגד כסאו. ועוד אמרו במדרש, "ימים רבים שמונים ומאת יום" אין ימים רבים אלא לשון צער, והיינו שסעודת אחשורוש כל כולה היתה לקיים מלכותו, ולבטל מלכות ה' מהעולם. וע"י הנישואין לאסתר נולד בזכותה דרויש, שממנו המשיך מעשה כורש, ונשלם בנין ביהמ"ק.

[147] אמנם לכא' לא שבו הכל, שהרי אחשוורוש היה אחר כורש שציוה להשיבם, ושמא בימי דרויש שחזר וקיים דברי כורש, אזי שבו. ובאמת הפסוק שיש בו טעם שלשלת, איננו בגוף ציווי כורש, אלא כאשר שלחו ישראל לדרויש שיאות לקיים את דבר כורש בשעתו. שהרי באותה השעה לא עלה ביד הבאים להשלים ביהמ"ק, מפני המשטינים שקמו עליהם, וע"ז אמרו כורש מלך כשר היה והחמיץ. ובזמן דרויש בא לשלימותו ונחנך ביהמ"ק, וכל הוצאותיו וקרבנותיו היו על חשבון המלכות. לכך שם דייקא הוטעם. וכן יש שם בדבריו של דרויש שם שיביא את הקרבנות לביהמ"ק, קרני פרה בתיבות אלוקי שמיא, מפני שכאן שבו והכירו האומות במלכות הקב"ה, וראה בזה במאמר בענין קרני פרה אות ז'.

(ישעיהו מ"ח כ'). "סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלִי יְקוֹק. כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְקוֹק וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שם נ"ב, י"א-י"ב)[148].

[148] ואפשר שיש מבנה מסויים בשבעת המקומות שבא בהם שלשלת. א', הצלת לוט מסדום על אף התחברותו והתמהמהותו, והוא שורש כח מלכות בית דוד. ב', השגחה מיוחדת שהקב"ה מזמן למציאת זיווג יצחק, אשר בו בנין הבית המיוחד להקמת בית ישראל. ג', כח יוסף לעמוד בטהרתו במצרים, אשר ממנו שורש כח בית יוסף. ד', משיחת אהרן ובניו מדם איל המילואים, אשר הוא שורש כח משפחת הכהונה. ואלו הם ד' המקומות שמופיע בתורה, ואלו הם שורש משפחות בית ישראל, יהודה יוסף והכהנים, וכן השורש הכללי לכל ישראל, כאשר נמשך ברית אברהם בבנין בית יצחק.

ובנביאים הסדר הוא, ה', השאגה ששאג ה' לפני חורבן ביהמ"ק. ו', הפחד והבהלה שיפול על בבל מחריבי ביהמ"ק ביום בוא ה'. ז'. השבת כלי המקדש וגאולת ישראל.

ב) מרכא כפולה

הנה הטעם המכונה 'מרכא כפולה' נמצא י"ד פעמים בכתבי הקודש, ה' בתורה, ה' בנביאים, וד' בכתובים. והמתבונן בתוכן הענינים שבהם מופיע טעם זה יראה, שבכל י"ד מקראות הללו, התיבה המוטעמת איננה פרטית, אלא בה עומד מוקד הענין וכאילו כפולה ומועצמת היא, ומדברת היא אלינו ליתן לב למשמעות הרבה שנושאת.

יעקב נבחר להיותו סמוך על שולחן המקום

א) "וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצַּיִד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֲכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיִּשְׁתְּ" (בראשית כ"ז כ"ה). **ענין נטילת הברכות, היינו שבזה נבחר יעקב על פני עשיו**[149]**, שממנו ישתלשל העם הנבחר, ואיהו בן עולם הבא הראוי שיהיה לו ה' לאלוקים, ויהיו עיני ה' בו להשפיעו רוב טובה וברכה בתורת שחוסה בצלו ועל שולחנו סמוך**[150]**, ולו יהיו מסורים הכל תחת מלכותו והשפעתו.**

והבאת היין של יעקב ליצחק באותה השעה, היא במרכז מה שהרגיש בו יצחק שבן גן עדן הוא ולו ראוי הברכה, והלא לא ביקש יצחק אלא מטעמים מן הציד, ותוספת היין היתה מגן עדן[151], וה'לו' מטעים ומדגיש ביתר תוקף את נקודת השייכות לאביו, שמשקהו יין משולחנו של מקום כמבואר

---

[149] הנה כבר נודע בדברי רבותינו (כגון יעוי' חי' הגרי"ז עה"ת ס"פ תולדות), דחלוק היחס בין יצחק וישמעאל ליחס בין יעקב לעשיו, דישמעאל מעיקרו בן השפחה ואינו נראה ונדחה כלל, ברם עשיו ישראל מומר הוא כמבואר בקידושין י"ט, והיינו דנולד נמי לאבות ולאמהות, ונחשב ביסודו בן יצחק, "וָאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אַבְרָהָם, וָאֹתֵן־לוֹ אֶת־יִצְחָק, וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו, וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם" (יהושע כ"ד ג'-ד'), ובמעשיו הוא שהוציא עצמו מן הבחירה.

וכן מוכח מקרא ריש מלאכי "אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו, הלוא אח עשיו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב, ואת עשיו שנאתי" וכו', קחזינן דאינו דבר פשוט וברור כפי שהיה נראה לכא' דאין עשיו לכנגד יעקב כלל, אלא היה כאן שם בחירה ביעקב שמגלה על האהבה של הקב"ה, ואומר לנו ה' דמזה מוכח אהבתי לכם, והיינו טעמא דאכן 'אח עשיו ליעקב', והיה מקום לומר דראוי נמי ליבחר, ופשוט דבישמעאל לכנגד יצחק ל"ש למימר הכי.

ונטילת הברכות הוא המאורע שבו נבחר יעקב, וכמו שביאר הגרי"ז שם. (וראה עוד בזה בקונטרס 'אחוזת נחלה' סוף שער ג (אות ל"ד הערה קס"ו), דהיה זה כעין הנחלה דריב"ב, דכח לו לאב לקבוע בירושתו, והנחיל יצחק ליעקב את ירושת גדולת בית אברהם, ולא נתן לעשיו אלא 'והיה כאשר תרד'. וטרם נאמר לא יוכל לבכר, ואף יעקב אבינו ביכר את יוסף. ויעו"ש).

[וזה ענין הלכה היא ובידוע שעשיו שונא ליעקב ואין הלכה זו בישמעאל ואף ההיסטוריה מעידה על כך שלא קרב שנאת ישראל לאורך הדורות באירופה לשנאת ישראל בארצות המזרח כלל, כי ענין השנאה היא הקנאה הגדולה שקנאו בנו האומות על שנבחרנו לחלק ה' כדברי הרמב"ם באגרת תימן, וקנאה זו בעיקר נחלת עשיו היא ולא נחלת ישמעאל כי הוא אשר נראה ונדחה ועל פניו נבחרנו. (ובעז"ה שוב מצאתי כדברים הללו ממש בדרשות הר"ן בדרוש השני, ע"ש שהאריך בזה).

וידועים דברי הרמב"ן דבפרשת וישלח מונח שורש הגלות, והמכוון בזה אף בשורש טעם השנאה, "וישטום עשיו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו" דמכח שנבחר על פניו לקבל הברכה ולהיות עם ה' לכך שטמו ושנאה זו קיימת ועומדת לאורך כל הדורות, וכשם ששורשה בתורה בעשיו הוא כן היה לאורך כל ההיסטוריה כידוע. וביניהם ישנה ההתמודדות של 'לאום מלאום יאמץ', כשזה קם זה נופל, וממילא גם השנאה והתחרות עזים ביותר. (ואילו עם ישמעאל עיקר המאבק על א"י, שאף הוא מנסה לתקוע יתד בקרבה, שבכח המילה ניתנה לאברהם לו ולזרעו אחריו, ומבקש ישמעאל להתנער מכך ששב ונתגרש מהיותו חלק מבית אברהם בתורת 'כי לא יירש בן האמה', ולא על עצם היותנו יהודים)].

[150] יעקב נתברך "ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ", ואילו עשיו נתברך "הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל". אצל יעקב יהיה כל כולו בתורת 'ויתן לך האלוקים', כמקבל מיד השכינה, כסמוך על שולחן המלך, ואילו עשיו נתברך ב'יהיה מושבך'. אכן יהיה לך ארץ משובחת כאיטליאה של יון, אך זהו מצד עצם מושבה, לא כנתינת ה' המיוחדת שלא חדל מלדורשה. זהו ענינו של ישראל, כך הוא צורת התקשרותו לאלוקיו, בכך שמקבל מידו ממש. כבן המקבל פרס מאביו, שחשוב בעיניו יותר החיבה שמתגלה בזה ואהבת אביו לו, וזה כל ענין שבחי א"י.

וזהו נמי הטעם שהוקדם בו בעשיו משמני הארץ לטל השמים, שבו מתבטא טפי הנתינה משוכן שמים, וביעקב הוקדם טל השמים תחילה, משום שצורת חייו כמקבל מלמעלה וסמוך על שולחן המקום, ולא כמי שיש לו בארץ. ויסוד הענין כבר מבואר ברבינו בחיי שם ועוד.

ולכך כאשר חוטא יעקב אינו נהנה מהברכות, דלא הובטח לו מצ"ע, אלא בתורת "ויתן לך האלוקים", דהיינו כאשר יהיה בתורת לעמוד לפני ה' ולקבל מידו, אולם עשיו אינו תלוי בזכויות, דקיבל בתורת "יהיה מושבך". ישראל כאשר עולים עולים עד למעלה וכאשר יורדים יורדים עד התהום.

[151] יעוי' מסכת כלה ג' כ"ג, ובזוה"ק בכ"ד, ובילקו"ש תולדות אות קט"ו, ועוד, שמן גן עדן הובא לו היין ע"י המלאך מיכאל, והוא היין המשומר בענביו מששת ימי בראשית כמבואר בספרים. והנה לא המטעמים והבשר הובאו לו מג"ע, אלא היין, ולעולם יש

במדרש, והרגיש בו יצחק שהוא הממשיכו, וריח גן עדן בקרבו וראוי לחסות בשולחנו של מקום.

ובאמת אין ברכה חלה אלא על היין, וזהו היין שעליו נתברך יעקב. (ואכן במדרש איתא שליל פסח היה[152], והיין כנגד ד' כוסות, שעליהם מקדשים ואומרים ברכה ושירה), והבן.

סבלות מצרים גודשים הסאה

ב) "וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַּעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדֶיךָ" (שמות ה' ט"ו). מוטעם ה'תעשה', והיינו שכאן בא סבל בני ישראל לתכלית העינוי, והזעקה נשמעה בכל תוקף, מהו זה שכך נעשה להם. (ויש בזה גם פן של צעקה ותפילה כלפי מעלה[153]). ואכן כאן הוא גדישת סאת סבלם, אשר דחקה את הקץ והחישה את הישועה, ומכחה הגיע ה'עתה תראה אשר אעשה לפרעה'.

נדב ואביהו נכנסים לפנים ממחיצתם

ג) "וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יקוק אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם" (ויקרא י' א'). מוטעם ה'לא', והרי הוא הוא מרכז הענין, וכבר כתבו הספרים שנדב ואביהו הם שורש כח תורה שבע"פ[154], והם הם שהיו ראויים להמשיך את הנהגת משה ואהרן (עד שאמר עליהם משה לאהרן 'גדולים ממני וממך'), ובעת ירידת השכינה למשכן מעוצם הדבר הביאו קטורת מצד עצמם, אלא שלא הקפידו ויצאו חוץ לגדרי הדין, והורו הלכה בפני משה רבם, ובהם שורש כח החידוש שהאדם

בו ביין מצד מהותו דבר מרומם, חמרי וריחני פקחין, יין הוא הראוי לינסך לפני המלך, יין המשמח אלוקים ואנשים. "כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו.. כל המתיישב ביינו יש בו דעת שבעים זקנים.." (עירובין ס"ה א'). וראה עוד בזוה"ק בלק קפ"ט א', שאכן משייך לזה את הטעם שנטעם ה'לו' במרכא כפולה, ודרש בהא דנחשב טעם כפול. ובעומק הענין הן הן הדברים.

[152] וכבר ביארו דכל ג' אבות שורשם ויצירתם בליל זה, דעל יצחק כתיב כן להדיא בגמ' ר"ה דנולד בו, ואברהם היה בחירתו בברית מילה שנה לפני כן ואזי חייל ביה שם יהודי [ואכמ"ל], ויעקב נבחר בנטילת הברכות באותו הלילה. והיינו שליל זה נתייחד ליצירת ובנין ישראל, וזה ענין כל מאורעותיו שאינם מקרים פרטיים אלא המאורעות המכוננים של האומה.

[153] ובאמת בכל אשר נאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, אף שלא מפורש במקראות שהיה בחינת תפילה וזעקה לה', היינו שלא פנו להדיא לזעוק לו, אולם בעומק, בכל זעקה ושעוה שיצא מקרבם, היה טמון בפנימיותו זעקה לפניו יתברך, וכן מפורש בעת הודיית הביכורים (דברים כ"ו ז').

וראה עוד בדברי ר"צ הכהן בפרי צדיק תחילת פרשת ויגש "..כי כל דברי יהודה היה נשמעים לכאן ולכאן, שבפשוטו דיבר ליוסף, והדברים הללו בעצמם היה כוונתו לתפילה לה' יתברך, בי אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני וגו', הכל המכוון לה' יתברך אדוני שאל וגו', שידע שכל המאורע מהשגחתו יתברך מה ששאל אותם ומה שצוה שיביאו את בנימין. וכעין מה שפירש הרמ"ע גבי נחמיה דכתיב (נחמיה ב' ד'), ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך וגו', שאף שלא מצינו שם שום תפילה, רק הדברים שדיבר למלך היתה כוונתו בתפילה לה' יתברך. וכן בכאן היו דברי יהודה שאמר ליוסף במכוון להתפלל לה' יתברך. וזה שאמרו בבראשית רבה (צ"ג ו') שניגש למלחמה ולפיוס ולתפילה עיין שם, אף שלא מצינו כאן שום תפילה רק הדברים שדיבר ליוסף היו דברי תפילה לה' יתברך..".

וכעי"ז ידוע לענין אסתר, שכל דבריה למלך אחשוורוש, מכוונים היו כלפי מעלה, ולא שהתפללה לפני כן, אלא זה עצמו היה מכוון לשמים, והוא שאמרו חז"ל שהמלך היינו מלכו של עולם, והדברים עתיקים.

[154] ואיתא בשער הגלגולים (הקדמה ל"ח) דראש חכמי התורה שבע"פ, הוא ניהו ר' עקיבא, ניצוץ נשמת נדב ואביהו הוא. ועוד מבואר בספרים, דפנחס נתעברה בו נשמת נדב ואביהו, ומכח זה בא לקנאותו, שמכח לבו תבוא לקנאות לה' עד החרם מועלי המעל בו, באופן שיוצא מגדר הדין.

(ויעוי' סנהדרין ו' ב' "וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום (וכיון שהיה שומע מחלוקת ביניהם קודם שיבואו לפניו לדין היה רודף אחריהן ומטיל שלום ביניהם. רש"י) ומשים שלום ב"א לחבירו שנא' תורת אמת היתה בפיהו..", והיינו דמשה ענינו הדברים המחייבים כצורתן הטהורה בשורשן (הוא ענין שושבינא דמלכא. תורה שבכתב), ואילו אהרן איהו מה שמעבר לשורת הדין. (והוא ענין שושבינא דמטרוניתא. תורה שבע"פ. ודו"ק). ויש מקומות שמתבטא בפשרה לעשות צדקה ושלום, ויש דאדרבה, מעבר לשורת הדין הוא קנאות. ונתייחדו תרוויהו לבני אהרן. ואכ"מ).

ובאמת לעולם מסור הוא לכהנים דייקא, ושורש ענין תורה שבע"פ כבר נמצא באהרן אשר 'הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלוקים', וממנו יורד לישראל. (ובו מצינו לראשונה ענין של סברא שעל פיה נקבעה ההלכה, 'ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'', וידוע בספרים ששם שורש ענין הסברא הנובעת מלבו של אדם, ולא בחינם התחדש מתוך מעשה נדב ואביהו, אשר זהו כל ענינם).

ואכן תפקיד אהרן להיות לפה ומתורגמן למשה, להוריד ארצה את אשר בשמי שמים, התמלא לאחר אלף שנים, ע"י נכדו (אשר היה בן אחר בן לכל שושלת הכה"ג עד פנחס), 'סופר דברי מצות ה' וחוקיו על ישראל'. 'ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם.. ויקראו בספר בתורת האלוקים מפורש ושום שכל, ויבינו במקרא'. ובאופן זה, ע"י ה'שפתי כהן ישמרו דעת', קירב את ישראל לתורה 'ורבים השיב מעוון'. [ולפי הפשט עליו קאי האי מקרא דשפתי כהן וכו', אשר בנבואת מלאכי הוא, ונדרש הן על אהרן והן עליו, והיינו הך. והוא אשר המשיך מעשה פנחס סבו, להפריש הנשים הנכריות מישראל. ונת' במק"א].

יבוא מעצמו, אלא שהיה קירבה לפני ה' יותר מהשיעור והגדר הנכון בהם, ומתו בכעין מיתת נשיקה מאש ה' (עי' באוה"ח שם דברים נפלאים), וע"ז נאמר 'בקרובי אקדש'.

והוא שמדגיש הכתוב, שעל אף הכל, היה כאן עבירה על הציווי שנצטוו באופן הכניסה לפני ה', וה'לא' המהדהד הזה עומד במרכז הענין, ירידת ה' לשכון בקרב ישראל מחייבת עמידה של יראה עצומה וזהירות מלקרב אל הקודש שלא כדת[155], וסביבו נשערה מאד, 'מוראו על הקרובים יותר מן הרחוקים' (ירו' ביצה פ"ג ה"ח). וממשיך ה'לא' להדהד בספר ויקרא, בתחילת פרשת הכניסה לקה"ק באחרי מות, שצריך האדם להזהר בביאתו ובקרבתו לפני ה' שיהיה באופן הנאות, ואל לו לחרוג ממחיצתו ולבנות במה לעצמו (ותחילת הדבר כבר היה במעמד הר סיני, ראה ס"פ משפטים[156]), וכאן הוא שורש הדבר בתורה.

שורש חטאי דור המדבר, שלא השתחררו מחיי מצרים

ד) "וְלָמָה יִקֹּוק מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה" (**במדבר י"ד ג', ומיירי בחטא המרגלים**). **מוטעם ה'טוב', והדבר מבואר שמודגש שורש חטא בני ישראל היוצאים מארץ מצרים, שלא התנתקו עדיין בכל לבם מהמצריות, אכתי טוב להם בהווי המצרי על כל הכלול בו. ודבר זה הוא הפך יציאתם ממצרים לרוממם לחיים על כנפי נשרים, לחיים שיונקים מהר סיני וכל אשר בו, אשר כל מהותם שמימיים ואינם נגועים בפחיתות הארציות המצרית[157], ולכך הניעם הקב"ה במדבר ארבעים שנה[158], עד תום דור יוצאי מצרים, ורק בניהם שכבר נולדו לתוך חיי התורה ונטועים בו מעיקר הוויתם, הם הם אשר יכנסו לארץ.**

תחילת האחיזה הארץ, בקביעת שמות ערי עבר הירדן

ה) "וּנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָהּ נֹבַח בִּשְׁמוֹ" (במדבר ל"ב מ"ב). **ראה מה שהוכיח בטעמא דקרא (הובא לעיל אות ג'), דלבסוף נתקיים שם העיר כמבואר בשופטים, ופירש שהיה כאן קריאה כפולה. אולם כמדומה שלפי עומק הפשט פסוק זה הוא חלק מן הפסוקים הקודמים לו, דהנה התם באו המקראות לספר על תחילת הנחלת הארץ אשר התקיים בעבר הירדן, ומתארים כיצד בני גד וראובן בנו את עריהם שם, ולא לחנם מסופר** "וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מְוֻסַּבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ" (ל"ב ל"ח), **והיינו, שהסבו[159] את שמם לשמות**

---

[155] ואף בעת העלאת ארון ה' לירושלים נתקיים וסביביו נשערה מאד, כאשר פרץ ה' פרץ בעוזה (והוא מקביל למעשה נדב ואביהו, ולכך מפטירין בו בפ' שמיני), ובעומק, הוא מובנה שתחילת הופעת ה' מתוך 'בקרובי אקדש', והבן.

[156] ובשמו"ר ג' א', "יפה עשה משה שהסתיר פניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך, חייך שאתה עתיד לעשות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה, לא לאכול ולא לשתות, ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה, שנאמר 'כי קרן עור פני משה', אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וזנו ונתנו עיניהם בזיו השכינה, שנאמר 'ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו', והם לא קבלו על מה שעשו (בתמיה)". וראה עוד במד"ר ר"פ אחרי מות, ובפי' רש"י במדבר י"א ט"ז (שהמתין הקב"ה וכו'), ומקורו במד"ר שם.

[157] ראה אריכות בזה, דענין ההעלאה מטומאת מצרים וגשמיותה יסודי הוא בכל התורה, ותרבות מצרים וצורת עם ישראל שני הפכים במהותם הם, בקונטרס 'כי הם חיינו' שער ב' אות ובהערה שם.

[158] נמצא, דענין ההעלאה ממצרים היינו מתרבותה ועולם מושגיה, אשר ארציים היו למאד, הנילוס מעוזם וצאנם ושדותיהם עולמם, אין הם מכירים בכל מציאות מעבר, מציאות מרוממת יותר. לכך נטילתם למדבר, לא מקום זרע ומים, הוא הניגוד להווי המצרי, וכך נוצר ההווי היהודי אשר כל כולו הפך מצרים, איננו צמוד קרקע ותנאים, חי וקיים לעד בכל מקום שרק יהיה, על שולחן אלוקיהם הם סמוכים, ממקום גבוה יותר מתקיימים, ורק בני הדור אשר זכו לגדול מראשיתם בתוך עולם זה, הם אשר יכנסו לארץ. ובכ"מ חזינן שהארבעים שנה אינם עונש גרידא, אלא בהם נוצר כל מהות החיבור בין הקב"ה לעמו, והיינו מאחר שאכתי לא התנתקו ממצרים והיו נזקקים לכך, ואם היו ראויים היו נכנסים לאלתר ולא היו נזקקים לאותם שנים, ונת' במק"א בארוכה.

[159] וענין השם הוא ענין מהותי מאד בכ"מ וכנודע, וכגון כאשר שינו את שם דניאל חנניה מישאל ועזריה לשמות בבליים, הרי זה מעיקר תיאור פ"א דדניאל, היאך שמרו על זהותם בתוך הטמעה זו (ראה וישב דוד אות מ"ה). וכאשר המליך נ"נ את מתניה בן יאשיהו שינה את שמו לצדקיהו, בתורת להורות שמסור תחתיו "וַיִּמְלֶךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־מַתַּנְיָה דֹדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ", (מלכים ב' כ"ד י"ז). [אלא שאכתי לא נתן לו שם בבלי, שעדיין השאירו בממלכתו]. וכן פרעה נכה שינה שם המלך מטעם זה, "וַיְמַלֵּךְ פַּרְעֹה נְכֹה אֶת־אֶלְיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים" (שם כ"ג ל"ד).

וכן כאשר שינה הקב"ה שם אברהם ושרה, מעבר לכך שבזה התחדש בהם מהות אחרת ונתייחדו למהותם כיהודים, עצם קריאת השם ע"י הקב"ה אומרת שבידו הם, והוא הקורא שמם וקובע מהותם. וכן משה ששינה שם תלמידו ליהושע, בזה מינהו לממשיך דרכו, שחקוק בו ממציאות מי שקובע שמו ומגדיר מהותו. והבן. וכל ענינו של פני יהושע בתורת השתקפות פני החמה של משה הוא, ואכ"מ. וכאשר מסופר על יצחק שקרא לבארות שחפר בשמות שנתן להם אביו, היינו בתורת שנושא אביו וכל מהותו הוא לחפור ולחדש את אותם בארות ממש.

יהודיים, והוא הוא הקביעות החזקה שהעיר ברשותם ולהם היא.

ולכך מסופר על יאיר בן מנשה שלכד את חותיהם (כפריהם), ויקרא שמם חוות יאיר, ונבח לכד את קנת ובנותיה וקרא לה בשמו, וזהו פסגת ההתיישבות, שאף עיר ובנותיה (ולא כפר גרידא) שהיתה בגלעד הנכבש, נקראה בשם כובשה, ונשתקע שם בעליה הקודם, ובזה החלו ישראל לישב בחלקי האדמה הנספחים לארץ המובטחת עוד בחיי משה רבינו. ומודגש 'לה' להטעים את עוצמת הענין, הנה החל קביעותם בארץ ה', ולהם היא לקרוא עריה על שמם, ובתיבות אלו נקודת הסיום של הפרשה, והבן[160].

מלכי האומות כורעים ברך לפני מלכות שלמה וחכמתו

ו) "וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ" (מלכים א' י' ג'). **מוטעם ה'לא'.**

והנה עיקר פרשת מלכת שבא פרשה מופלאה עד מאד היא, ונראה מן הכתובים שפסגת דברי ימי שלמה המובאים בספר מלכים, מתואר בסיפור ביאת מלכת שבא (ע"ש פ"י בארוכה), ובה מתבטא התפשטות מלכות שלמה וחכמתו[161] על פני כל תבל, יראו רחוקים ויבואו, ומלכות החכמה והדעת האמיתית ממנה מוצא הדעת והפנימיות לעולם כולו, וזהו התכלית המצופה לעת"ל[162], "וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זְרֵחֵךְ.. שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדָּין וְעֵיפָה כֻּלָּם **מִשְׁבָּא** יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְקוֹק יַבַשֵּׂרוּ" (ישעיהו ס' ג'-ו'). ומקביל ל"וַתָּבֹא יְרוּשָׁלָמָה בְּחִיל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יָקָרָה..".

וידוע ששלמה בן דוד היה בחינת משיח, אשר מתקן העולם כולו ומכניסו למלכות האמיתית, וזה פשר השתדלותו עם מלכת שבא ונישואיו עם בת פרעה והנשים הנכריות. אולם לא צלחה דרכו, והשעה אכתי לא הוכשרה לכך והיה בחינה מסויימת של פגם אשר הביא שהתהפך הגלגל[163], וידוע שזהו שאמרו שבשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ

---

[160] אלא שמ"מ אינו מפיק ה', משום שמתחילה לא נתקיים שמה כמבואר ברש"י, והיינו, שלקח זמן עד שחל בה ממש שם ישראל.

[161] ובאמת ענין החכמה עיקרי הוא גביה שלמה, שאין צורת שלטונו בכיפה בכח הזרוע כנ"נ וחבריו, אלא מכח שהכל רואים שהוא הראוי להתנשא על הכל ולו החכמה והפנימיות, וכמהים הם להשחוות לרגליו ולחלוק את חכמתו, ואיהו ילמד משפט וצדק וע"ז יבסס מלכותו, ובתורת הכי יעלו לו מנחה, "לִשְׁלֹמֹה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ. יִדִּין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט.. יְרֻדְּ מַיִם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ. לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יַלֵּחֵכוּ. מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ. וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעֲבֻדוּהוּ. כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ.." (תהלים ע"ב).

וזהו פשר הא דהכירו כל העם במלכותו ע"י חכמת האלוקים אשר בקרבו לעשות משפט, ובהכי נתכונן כסאו. "וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט. וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל" (מלכים ג' כ"ח, ד' א').

[162] ובמדרש הגדול (חיי שרה ע' תי"ח) "וישלחם מעל יצחק בנו', אמר להם לכו ועמדו במזרח, כל זמן שבניו של יצחק משועבדים בין האומות, וכשתשמעו שהן יושבין בטח ושאנן, בואו ושמשו אותן, כדי שתזכו לשולחנו של משיח. והיו יושבים במקומם עד שעמד שלמה וישבו ישראל לבטח, דימו שהוא מלך המשיח ובאו כולן להשתעבד לו, שנא' ומלכת שוא שומעת את שמע שלמה לשם ה' לשם אותו דבר שאמר להן אברהם, כיון שראו שאינו המלך המשיח, מיד ותהפך לארצה, שחזרו למקומן".

והיינו שבאמת היה שלמה בבחינת משיח, ובתורת הכי באה מלכת שבא. אלא שלבסוף לא הגיע לשלימות (וראה בס' טעמא דקרא בדה"י, דדריש מהלשון 'ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה', ולכך מייתי קרא דדה"י ולא קרא דמלכים דלא כתיב ביה ותהפך).

[163] וכבר פירשו בספרים שזה ענין המעשה דשלמה ואשמדאי (גיטין ס"ח), דביקש ליטול תחתיו את מלך השדים וכוחות הטומאה, ולעוזקו בשם ה' שלא יהיה בידם לקלקל. והלא מצרים היא מקור הטומאה, ואזהרות התורה הם בעיקר שלא לעשות כמעשה מצרים ולא לשוב למצרים וכו', וכאשר נשא שלמה את בת פרעה ענינו היה לתקן העולם, שאף ממקומות אלו ידרשו את ה', וזה ענין משיח וכנודע. ולכך כתיב "וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאָה אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְקוֹק וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב" (מלכים א' ג' א'). והיינו, שהתחתן בזה את פרעה גופו כל' קרא, ולכך נטל בתו במקביל לבנין ביהמ"ק.

אולם תחת שיהיה כפוף תחתיו, ברגע מסויים נפתחה השרשרת ושוב לא היו כפופים לו, ואכן ממצרים נפתחה הרעה על מלכות שלמה. והיה זה כשהחלו ישראל לסטות, כתוצאה מ"מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים", "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה", ובמצרים נתגדלו ירבעם בן נבט אשר ברח מפני שלמה והדד האדומי אשר היה לשטן לשלמה, וכן לאחר ימיו, "ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו, עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו, ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם, עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה'.. כי יהיו לו לעבדים, וידעו עבדותי ועבודת ממלכות הארצות" (דה"י ב' י"ב וע"ש). "אֲנִי

קנה בים, ועליו נבנה כרך גדול של רומי, והיינו שמכאן שורש חורבן הבית ושלטון האומות, וכן מפורסם בדברי רבותינו, שנ"נ שורשו משלמה שבא על מלכת שבא, וזהו "וַהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה"[164].

ועכ"פ 'ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה', הרי מסופר בזה על רגע השיא של כח מלכות שלמה, "וְכֹל מַלְכֵי הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן הָאֱלֹהִים בְּלִבּוֹ. וְהֵם מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ.."[165] (דה"ב ט', כ"ג-כ"ד), שאין נעלם ממנו והכל פורס בפני מלכי האומות הכרויים לו.

ומוטעם היטב שהגיד לה הכל ללא יוצא מן הכלל, ויש לזה משמעות עצומה, ואין פלא הדבר שיש כאן מרכא כפולה. וא"צ כלל אריכות בטעם שישנו מרכא כפולה בזמן מלכות שלמה, סיהרא באשלמותא, ובמקום המרכזי של מהותה דייקא.

הצלחה פלאית במלחמות אחאב

ז) "וַיָּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיִּהְיֶ| בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד" (מלכים א' כ' פסוק כ"ט). המדובר במלחמה הגדולה בין אחאב לארם ובן הדד, אשר היתה ללא יחסי כוחות כלל, כפי שמתואר לפני כן, "וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נֶגְדָּם כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי עִזִּים וַאֲרָם מִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ" (פסוק כ'). הרי שמדובר כאן בסדר גודל של שני עדרים קטנים של עזים (או בשבעת אלפים מאתים שלושים ושנים איש, ע"ש במפרשים), לנוכח בן הדד ושלושים ושנים מלכים עמו, אשר ברשותם למעלה ממאה אלף איש, על סוסיהם ורכביהם.

ובאותו השעה, "וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְקוֹק יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְקוֹק וְלֹא־אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־הָהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְקוֹק" (פסוק כ"ח).

והוא שהוטעם 'אלה נוכח אלה'[166], שאותם 'אלה' היו לאין שיעור כנגדם, ובעמידתם זה כנגד זה ניכר לעין כל מי ה'אלה' ומי ה'אלה', ואפ"ה ביום אחד הכו המעטים כ"כ מאה אלף איש. ובאותו הדור היו ישראל יורדין למלחמה ונוצחין וכנודע, וכאן הוא פסגת הענין.

והיתה לו לאחאב הצלחה יוצאת דופן בכל מעשיו באופן חסר תקדים ודמיון, ומן ג' המלכים שמלכו בכיפה הוא[167], הרי שעוצמת מלכותו קרובה היתה לשל שלמה (אלא ששלמה משל אף על העליונים), ובכל שנה מואב הביאו לו מנחה בסדר גודל עצום, "וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאָה־אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר" (מלכים ב', פ"ג ד'). ועשיר

אֶהֱיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֹתוֹ וְהֹכְחִתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבִנְגָעֵי בְּנֵי אָדָם" (שמואל ב' ז' י"ד), וברש"י שם, "ונגעי בני אדם", 'זה אשמדאי שדחהו ממלכותו'.

[164] ראה בהגה ברש"י שם, ומקורו בס' בן סירא, אולם הובא הרבה בספרים, כגון בשל"ה תענית, ובדברי הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות, ועוד. וברור שעיקר הדבר הוא התוכן שבזה, ואין נפק"מ אם הדברים כפשוטן ממש, והבן.

[165] וראה להלן אות י"ד בהערות בגדר מנחה, שענינה להגדיר יחס אדנות ביניהם, שכפופים לו וחלקו הם, הלכך יקבל מתוך אשר להם. ויעו"ש שיש 'עבדים נושאי מנחה', שד"ז התקיים בימי דוד, ויש 'מגישי מנחה', שד"ז התקיים בימי שלמה. והיינו שדוד כבש בכח, והעמיד את עליונות ישראל ע"י כיבוש, אולם אכתי לא נעשה ברצון מתוך הכרתם, ובימי שלמה היה מאליו, שחפצו הכל להתבטל לפניו משום שראו את עליונותו הרוחנית בכל דבר חכמה אמיתית, ומכל הארץ באו לנשק עפר רגליו ולראות את פניו. והבן.

[166] ובמדרש משנת רבי אליעזר פרשה ט', "וכן את מוצא בימי אחאב, והנה נביא אחד נגש אל אחאב, ויאמר אחאב במי, ויאמר, כה אמר ה' בנערי שרי המדינות, שלא היו אלא מאתים בלבד, והן יוצאין לפני כל האלפים והרבבות ההם. לפיכך, ויכו איש אישו וינוסו ארם. מהו אומר אחרי כן, ועבדי מלך ארם אמרו, אלהי הרים אלהיהם. אמרו לו, על ידי שהן קרובין לשמים הן צועקין ונענין, ואולם נלחם אתם במישור. ואיזו זכות עמדה להן, זכות השבת, שנאמר 'ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים', וינוסו הנותרים אפקה. הוי שהקב"ה מושיע על ידי החלשין".

[167] "תנו רבנן שלשה מלכו בכיפה, ואלו הן, אחאב, ואחשורוש, ונבוכדנצר. אחאב דכתיב "חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך..", ואי לא דהוה מליך עלייהו היכי מצי משבע להו" (מגילה י"א א').

ובילקו"ש מלכים א' רמז ר"ז, "מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד על ארץ ישראל. תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש בירושלים לפני חכמים, אמרתי להם רבותי מה נשתנה אחאב בן עמרי שר צבא ישראל מכל המלכים שהיו לפניו, שלא הושיבו מלך בן מלך עד שבא עמרי והושיבו לו שלשה מלכים על כסאו. אמרו לי לא שמענו. אמרתי להם, רבותי, על שהותיר עיר גדולה בישראל. וכך היה בדעתו, אמר, כשם שירושלם למלכי יהודה כך שומרון למלכי ישראל.

אמרו, לא היה עשיר כאחאב בן עמרי, ומאתים ושלשים ושנים מלכים עבדו אותו, בקשו למרוד בו ושלח והביא בן כל אחד ואחד והושיבן תחת ידו בירושלים ובשומרון, ועובדי ע"ז היו, וכיון שבאו לירושלים ובשומרון היו יראי שמים לאמיתן שנאמר, ויפקוד את נערי שרי המדינות וגו'".

מופלג היה אשר נעשה למופת בעשירותו[168]. ושבעים בנים היו לו[169], וכבוד גדול עשו לו במותו[170], והספד רב נקשר עליו[171]. ואף שמו נזכר בכתבי הקודש יותר משאר מלכי ישראל[172].

ואמרו, "אמר רב, לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולרבי חנינא בן דוסא. לאחאב בן עמרי, העולם הזה, ולרבי חנינא בן דוסא, העולם הבא" (ברכות ס"א ב'). פירוש, שהוא הדוגמא לרשע שכל מעשיו מצליחים, ונראה שהכל נברא לכבודו. ואף אליהו לאחר ירידת האש בהר הכרמל כיבד מלכותו ורץ לפניו בכל עוז, "וַיַּד־יְקוָק הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה" (מלכים א' י"ח מ"ו).

והיינו משום שהיתה זו תקופה מבחן לעשרת השבטים, שעל אף שסרו מעל אלוקי ישראל ומקדשו אשר בירושלים ויבנו להם עגל מסכה, הקב"ה אכתי לא עזבם ומשפיע עליהם מטובו שפע רב, וכאשר לא נוכחו בכך ופירשו זאת באופן הפוך, עצר אליהו את הגשמים עד שהראה להם שאכתי ה' נמצא בקרבם והוא אלוקיהם[173], והיה באותו הזמן השפעת רוח הקודש[174] והנהגה גלויה של הקב"ה באופן יחודי מאד, ויעשו אליהו ואלישע מופתים רבים שאין דוגמתם בכל

---

[168] "אל יתהלל עשיר בעשרו, אפי' כאחאב מלך ישראל, אמרו עליו על אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים ובנה לכל אחד ואחד [שבעים פלטירין] של שן". (תנדב"א פרק כ"ד).

[169] "וְלַאחָאָב שִׁבְעִים בָּנִים בְּשֹׁמְרוֹן" (מלכים ב' י' א'), "..שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה, שכשראה את אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים, אמר, כלום ירש זה את העולם, סוף הלך ונתחתן בו.." (תנדב"א ג').

ובמדרש שמואל ב' "..אחאב עובד עבודה זרה והוליד שבעים בנים, שרה עשתה רצונך ונתת לה בן לתשעים שנה, איזבל בת כומרין היא מולידה שבעים בנים, כתיב "ולאחאב שבעים בנים בשמרון", [כשם שהיו לו שבעים בנים בשמרון], כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל, וכל אחד ואחד מהם היו לו [שתי] פלטין, אחת של קיט ופלטין אחת של חורף, הדא הוא דכתיב והכתי בית החורף על בית הקיץ (עמוס ג' ט"ו). רבי יודה ברבי סימון אמר ארבע, [שנאמר] ואבדו בתי השן (שם), ורבנין אמרין שש, [שנאמר] "וספו בתים רבים". והיינו, שזכה אחאב להצלחה מדהימה בעולם הזה, הן בעושר והן בבנים, ומשל על כל העולם כולו, ואף אליהו כיבד מלכותו ורץ לפניו.

ובמדרש לקח טוב, קהלת ו' ג', "אם יוליד איש ק' בנים ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו בעושר ובכבוד.. אמרתי טוב ממנו הנפל. נוח לו שלא נברא לעולם, כמו אחאב שהיו לו ע' בנים בשומרון חוץ מירושלים ומיזרעאל, וחיה הרבה שנים ועושר וכבוד היה לו, ונפשו לא תשבע מן הטובה, שהרי חמד הכרם מנבות היזרעאלי, וגם קבורה לא היתה לו..".

[170] "וכבוד גדול עשו לו במותו מלמד שיצאו לפניו (לפני חזקיהו) שלשים וששה אלף חלוצי כתף דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה והלא לפני אחאב מלך ישראל עשו כן" (ספ"ק דב"ק).

[171] "ביום ההוא יגדל המספד כמספד הדדרימון בבקעת מגידון ומתרגמינן כמספדא דאחאב בן עמרי דקטליה הדדרימון בן טברימון". (מו"ק כ"ח ב' יעו"ש).

[172] שמונים פעמים.

[173] ובמעשה אליהו בהר הכרמל, כאשר בונה אליהו את מזבח ה' ההרוס למען תרד עליו אש ה' מן השמים, כתיב "וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְקוָק אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" (מלכים א' י"ח ל"א). ולכא' הוא תמוה מאד, מה ענין מספר שבטי בני יעקב והא דנקרא ישראל ע"י הקב"ה.

וכבר ביארו בזה, דכל עיקרו של מעשה אליהו היה על רקע הפירוד בין מלכות ישראל למלכות יהודה, ואמרו עשרת השבטים, מאחר שאיננו עובדים את ה' אלוקי ישראל אשר בירושלים, כבר נטשנו ה' ואין לנו חלק בו, ושוב אינו שוכן בקרבנו, ומכאן ואילך ממלכות נפרדות הם. ולכך ביקש אליהו להוריד אש מן השמים בקרב עשרת השבטים, וכידוע ענינו גילוי שכינה, ובהכי ראו הכל בחוש היאך שוכן הקב"ה בקרבם ויורד בגילוי אשו לאכול קרבנם כביכול, ובהכי יראו שי"ב השבטים אינם נפרדים ואף להם חלק באלוקי ישראל, וזה ענין הא דנקרא יעקב ישראל לקראת לידת בנימין והשלמת שבטי קה. והיה בהר הכרמל מבחר הארץ, ובכינוי זה נשתבחה כל ארץ ישראל, "וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ" (ירמיהו ב' ז'). [וראה מש"כ ר"צ הכהן בפרי צדיק לחנוכה, "..ועל ידי המזבח שבנה בהר הכרמל חידש אליהו, שאף שאינו במקום המקדש, מכל מקום יוכלו ישראל לזכות להתגלות כזה.."].

ובאמת רואים שאח"כ כרת אחאב ברית עם יהושפט והיו ממלכותיהם קרובים מאד זה לזה, ויצא עמו יהושפט למלחמותיו, ויתבאר להלן שהיה ממש מלכות משותפת לשניהם על ישראל כפי שנראה בפסוקים, אולם לא היה באופן הנכון, ותחת שיהודה השפיעו על ישראל, קרה להפך, וראה בזה להלן.

[174] ובתוספתא סוטה פרק י"ב הלכה ה', "עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל, שנא' "ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה כי ה' שלחני בית אל", מהו אומר "ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל.. ויאמרו אליו "הידעת כי היום ה' לקח את אדוניך", אדונינו לא אמרו, אלא אדוניך, מלמד שכולם חביריו של אליהו היו, והיו שקולין כנגד אליהו, ומניין שנסתלקה מהן רוח הקדש, שנא' ויאמרו אליו "הנא נא יש את עבדך חמשה אנשים בני חיל" וגו', איפשר לבני אדם אמש הוא אומר "הידעת כי היום ה' לקח את אדוניך" ועכשיו אומר "ילכו ויבקשו את אדוניך", אלא מגיד שנסתלקה מהן רוח הקודש..".

מבואר, שבזמן אליהו היה בישראל רוה"ק באופן נדיר ומיוחד. ובאמת המתבונן במקראות יראה ברור שכן הדבר, ובשום תקופה אחרת לא מצינו במקראות שכה רבו הנביאים, והלא כאשר הרגם אחאב השאיר מהם עובדיהו מאה איש לפליטה, ומשמע שהיו רבים בהרבה ולא עסקינן אלא בשארית. ונזכרו 'בני הנביאים' כמה וכמה פעמים, ורבים היו, כגון, "וַחֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־הַיַּרְדֵּן" (מלכים ב' ב' ז'), וקרובים היו למדרגת נבואה, ולפני הנביא ישבו כמבואר גבי אלישע, ומבואר בגמ' (כתובות ק"ו א') דאלפיים מאתיים איש ישבו לפניו, ומשמע דכולהו בכלל 'בני הנביאים' המוזכרים.

ויעוי' ברמב"ם הל' כלי המקדש ה"י, "אפוד זה היו חוגרים אותו בני הנביאים ומי שהוא ראוי שתשרה עליו רוח הקדש..". ואילו בהל' יסודי התורה פ"ז הלכה ד' ה' כתב, "..אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה, לפיכך בני הנביאים לפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והם מבקשים הנבואה וזהו שנאמר והמה מתנבאים כלומר מהלכין בדרך הנבואה עד שינבאו כמו שאתה אומר פלוני מתגדל. אלו שהם מבקשין להתנבא הם הנקראים בני הנביאים, ואף על פי שמכוונים דעתם אפשר שתשרה שכינה עליהן ואפשר שלא תשרה".

וראה עוד דבריו הבהירים של ר"צ הכהן בזה, בספרו קומץ המנחה (ח"א אות ע"ז), "ענין בני הנביאים, כי אף מי שראוי לנבואה ורוח הקודש אינו מקבל אלא על ידי גדול הדור, וכמו שנאמר בזקנים (במדבר י"א, י"ז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך.." (ובאמת כדבריו מבואר בכ"ד, דע"י שנמצא בחברת נביאים וגדולים, יכול האדם לקבל השפעה, גם אם לכשעצמו לא היה מקבל, ונאצל עליו מרוחם. וכן היה גבי שאול, "וּפַגַּעְתָּ חֶבֶל נְבִיאִים יֹרְדִים מֵהַבָּמָה וְלִפְנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וָחָלִיל וְכִנּוֹר וְהֵמָּה מִתְנַבְּאִים. וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְקוֹק וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּם וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר". (שמואל א' פ"י ה'-ו'). וכן אצל המלאכים ששלח ללכוד את דוד (שם פי"ט)). [וראה עוד בזה במו"נ ח"ב פל"ב, ובמה שביאר הרשב"א בתשובותיו ח"ד סי' רל"ד בענין הנבואה (אשר פליג על דעת הרמב"ם בעיקר הענין, ומקובל לנקוט כהרשב"א), והדברים עתיקים ואכ"מ].

שוב מצאתי בסדר עולם רבה (פרק כ"א), שמבואר התם להדיא שבני הנביאים חשיבי נביאים, ומיניה מוכיח שרבים היו הנביאים וכמשנ"ת. "..מ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו להן לישראל ונכתבו בכתובים, ויש נביאים כיוצאי מצרים ולא נכתבו, יכול מפני שהן מועטין, תלמוד לומר "וחמשים איש מבני הנביאים הלכו" (מלכים ב' ב' ז'), יכול מפני שהן הדיוטות, תלמוד לומר "ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך" (שם ב' ג'), אדונינו אין כתוב כאן, אלא אדניך, מלמד שכולן גדולים כאליהו, ושקולים כאלישע.. ועבדיה אמר לאליהו "הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי ה' ואחבא מנביאי ה' מאה איש.." (מלכים א' י"ח י"ג), חוץ מה שהיו ביהודה ובנימן, ואליהו אמר לאלישע "שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל.. ויצאו בני הנביאים אשר בית אל".. (מלכים ב' ב'), שאין לך כל עיר ועיר בארץ ישראל, שלא היו בה נביאים, אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה, לצורך שעה לא נכתבה..". (וראה כעי"ז בשיה"ר ד' ועוד במדרשות בכ"ד).

ולכאורה כן נראה במקראות דבני הנביאים היו נביאים, דהנה כאשר שלח אלישע למשוח את יהוא למלך על ישראל, כתיב, "וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים.." (מלכים ט' א'), ובהמשך שם כאשר נכנס עם יהוא לחדר ומשחו למלך, אמרו חבריו השרים ליהוא, "מַדּוּעַ בָּא־הַמְשֻׁגָּע הַזֶּה אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם יַדְעְתֶּם אֶת־הָאִישׁ וְאֶת־שִׂיחוֹ" (שם פסוק י"א), יעו"ש במפרשים שהיו קוראים לנביאים משוגעים, שכך היו נראים בעת הנבואה כמבואר בכ"ד. ובאמת חז"ל אמרו שהיה זה יונה בן אמתי הנביא. ועוד מצינו בימי אחאב "וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְקוֹק הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ. וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְקוֹק.." (מלכים א' כ', ל"ה-ל"ו), ובהמשך שם "וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא..", "..וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא" (שם פסוק ל"ח ופסוק מ"ב).

והנה אע"ג דרבים הנביאים שהיו בישראל, תקופות יש בזה, ומשמת אליהו במובן מסויים פסקה רוח הקודש מישראל, וכאשר מת אלישע שוב לא מצינו יותר בני הנביאים וכד'. והן הן דברי התוספתא בסוטה דלעיל. ועיקר התקופה שמוזכרים בה חבורות חבורות של נביאים, היא ימי שמואל ('חבל נביאים' וכד'), וימי אליהו ואלישע. ובאמת אליהו ואלישע נחשבים לנביאים היותר גדולים, ובזוה"ק אמרו (בשלח מ"ד א') "הכי תנינן, אלישע זכה בהאי עלמא מה דלא זכה נביאה אחרא בר ממשה", וראה בזה להלן במאמר בענין זרקא כפול סוף אות ד' ובהערות שם, דרוח ה' שרתה עליהם ביותר ומכוח זה חידשו דברים שלא היו בדורות אחרים, והחיו מתים וריפאו מצורעים ועוד, ומאחר שרוח הנבואה דידהו היתה מרובה ושכן ה' עליהם, הלכך הושפע אף לכל דורם, וזה ענין בני הנביאים.

[ובמק"א נתבאר בארוכה עוד בסוד הענין, ונזכיר בקצרה. והוא, דהנה ימי הנבואה הם אלף השנים הראשונות מיציא"מ, ועם תחילת מנין השטרות, לרגל מלכות אלכסנדר מוקדון במלאות האלף, פסקה הנבואה. וידוע ששלמה הוא בחינת סיהרא באשלמותא, והיינו דמבנה השנים הוא במתכונת הירח, אשר תחילתה פושטת וגודלת עד אשר תבוא לשיאה, ומכאן ואילך שבה וקוטנת לקראת צמיחה מחדש בבחינה אחרת. (וד"ז קיים הן בהיותו דור הט"ו, והן בהיות ארבעים שנותיו שנות מרכז אלף שנות נבואה. ובאמת מתכונת זו קיימת אף באלף השנים שלאחר אלף שנות נבואה, שבהם התחדש בחינה אחרת מנבואה והיא תורה שבע"פ, ומרכזה בשנות האמצע בר"ע ותלמידיו וחיבור המשנה ע"י רבי, וכ"ה הוא באלף שלאחריו, אשר במרכזם הרמב"ם ובעלי התוס', דו"ק ותשכח, וכך לעולם מבנה השנים הוא בסוד הירח, ונת' במק"א. והיינו, דכשם שהל' דור מאברהם לשלמה וממנו לצדקיהו במבנה הירח הם, אף כל תקופת אלף שנות נבואה כ"ה).

והנה עד ימות שמואל לא היתה הנבואה חזון נפרץ, ולכך כאשר קרא לו ה' לא הבין מה פשר הדבר, "וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־יְקוֹק לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר־יְקוֹק הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ" (שמואל א' ג' א'), וראה שם כל הענין, ומסיים, "וַיֵּדַע כָּל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וַעַד־בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנִבִיא לַיקוֹק. וַיֹּסֶף יְקוֹק לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי־נִגְלָה יְקוֹק אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְקוֹק" (שם כ"א).

וברש"י שם, "לפי שאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם, אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות", ובמצודות, "רצה לומר עם שלפני זה היה דבר ה' יקר אבל לאח"ז הוסיף ה' להראה בשלה גם לשאר בני הנביאים", 'כי נגלה', והסבה היתה על שנגלה

תקופת הנבואה וביהמ"ק, וכל זה בכדי להורות את ישראל שעל אף שהתנתקו עוד לא אבד סברם ותוחלתם מאת ה', ואכתי נוכח בקרבם מציאותו יתברך. ויתבאר עוד בארוכה להלן במאמר בענין זרקא כפול, אות ג' וד', ובהערות שם, יעו"ש.

ובאמת המקראות מספרים על תקופה זו ללא ערך כלל[175] לכל תקופה אחרת לאחר הכניסה לארץ (מלבד דברי ימי דוד), והכל מתואר באופן חי אשר עומד לפנינו לפרטי פרטיו, והיינו באשר כאן היה פסגת מלכות ישראל[176], ובמבחן היו האם יצליחו לשוב למוטב, והיתה ההנהגה בימי אחאב ובנו גלויה עם ישראל במופתים וגילויים יוצאים מדרך הטבע שנעשו ע"י איש האלוקים יותר מכל זמן אחר, וחזון הנבואה נפרץ בקרב ישראל בצורה יוצאת דופן (אלא שאיזבל רדפתם), וראה בהערות.

[**וראה** מש"כ הרמח"ל (בפירושו לנ"ך מלכים א', נדפס בס' אוצרות רמח"ל ע' קל"ד), "והנה אחאב היה יכול להיות טוב[177], כי הוא היה כולל בעצמו כל י"ב שבטים, וסוד משיח בן יוסף, כי אז היה זמן ראוי לתיקון.. אבל כשלקח איזבל בת

ה' אל שמואל ובעבורו בא לעולם שפע הנבואה וחלה גם על יתר בני הנביאים". וביתר ביאור במלבי"ם שם, "ויסף. שהיה שפע נבואתו רבה כ"כ עד שמרוב השפע שעברה עליו נאצלה גם על בני הנביאים הקטנים ממנו, כמ"ש (במדבר י"א י"ז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, רק שהיתה נבואתם קטנה ממנו במדרגה, שאצלם היה רק מראה כברק המתראה וחוזר ומתעלם כמ"ש ויסף ה' להראה בשילה, משא"כ על שמואל נגלה בגילוי גמור ובדבר ה' השולח. ושיעור הכתוב שע"י שנגלה דבר ה' אל שמואל בשלה בשפע רב, עבר השפע גם על תלמידיו ויסף ה' להראה בשילה".

והיינו ששמואל הנביא חידש בעולם את השפעת הנבואה, וממנו ואילך החלה תקופה חדשה, מזקנים לנביאים. [ונעתיק מש"כ ב'וישב דוד' אות ל"ח, "..ונביאות שמואל פתחה פתח הנבואה בישראל. ובזה החל להתגשם תפלת משה, "מי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם", ויתקיים הדבר במלואו לעת"ל, וכדכתיב "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם, זקניכם חלומות יחלמון בחוריכם חזיונות יראו, וגם על העבדים והשפחות בימים ההמה, אשפוך את רוחי", ומ"מ התחלת הדבר בזמן שמואל באה, שמכחו נתמלאה הארץ חבלי נביאים ובני נביאים כפי שעולה בכ"מ בספר שמואל, וכשבאו שלוחי שאול נתדבקו ברוח הנבואה שבבית מדרשו של שמואל, והיינו שהחל הקב"ה לשפוך רוחו על ישראל..", ויעו"ש שהוא הכנה לירידת הקב"ה לשכון בקרב ישראל בבית המקדש].

ודבר זה שהחל שמואל מימי נערותו, כמאה שנה לפני השלמת בנין ביהמ"ק ע"י שלמה, הוא תחילת התנוצצות מרכז אלף שנות נבואה, שלא במקרה חלים בארבעים שנות מלכותו של שלמה, ואף לאידך גיסא עד מאה שנה לאחר ימי שלמה, אכתי בתקופת מרכז אלף שנות נבואה קיימינן, ואנו שומעים על חבורות נביאים ובני נביאים הממלאים את הארץ, וסיום זמן זה הוא ע"י אליהו ואלישע, שהיו מאה שנה אחרי ימי שלמה. והוא שאמרו בתוספתא בסוטה, שעד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל (וענין נביאים אחרונים איננו רוח ה' שפשט בכל ישראל, אלא שליחות מיוחדת לבשר לעולם לקראת מאורעות גורליים, וראה לעיל במאמר בענין שלשלת בהערה בסוף אות ה').

[175] אם נחלק את ספר מלכים א' לארבע, יצא לערך שדברי ימי שלמה ובנין ביהמ"ק תופסים את שני הרבעים הראשונים (פרק א'-י"א), דברי הימים שלאחריו תופסים קרוב לרבע נוסף (י"ב-ט"ז), ודברי ימי אחאב ואליהו תופסים את הרבע האחרון ומעט למעלה מכך (סוף ט"ז-כ"ב).

ואם נחלק את ספר מלכים ב' לשלש, נמצא שעליית אליהו השמימה ונפלאות אלישע תופסים את השליש הראשון (א'-ח'), השליש השני הוא דברי הימים מעת המלכת אלישע ליהוא והריגתו לבית אחאב, ועד גלות עשרת השבטים (ט'-י"ז), והשליש האחרון הוא דברי ימי חזקיהו והבאים אחריו עד לחורבן (י"ח-כ"ה).

ואם נבואה חשבון נמצא, שכל ימי מלכות אחאב ובניו אינם אלא שלושים ושש שנה (כ"ב אחאב, שנתיים בנו אחזיהו, וי"ב שנה יהורם בן אחאב). ובזמן זה אירע קרוב לשליש ספר מלכים, (והוא השליש האמצעי אשר בו, העומד במרכז), ומסופר על זמן זה יותר מאשר מסופר על ימי שלמה שמלך ארבעים שנה. הנה זמן שהוא פחות מעשירית מימי בית ראשון, הוא העומד במרכז ספר מלכים.

[ואף חמשת הפרקים שלאחריו, שנים מהם ענינם כיצד השמיד יהוא את בית אחאב ע"פ דבר ה' ביד אלישע, ואח"כ ענינם מלוכת יואש לאחר שעתליה תפסה המלוכה עקב מעשה יהוא. ואף הם שייכים לפרק זמן הקצר הזה, ואכתי אלישע בין החיים. (ונמצא, שמחצית המאורעות המסופרים במלכים ב' התרחשו בימי חיי אלישע, שהלא פטירתו אינה מוזכרת אלא בסוף פרק י"ג)].

[176] וזהו המקום היחיד שיש לנו הצצה מפורטת לחיים בממלכת ישראל הנפרדת מבית יהודה. והרושם הוא שבאותם שנים הניח הנביא לע"ע את דברי ימי יהודה, והעמיד במרכז את החיים במלכות ישראל ואת ההשתדלות להחזירם למוטב בכל טצדקי, ורק לאחר מכן, שב לממלכת יהודה, ואזי אומר הנביא, שנסיונות התיקון לא העלו ארוכה, ונגזר על עשרת השבטים לגלות מארצם.

[177] דבר זה, דאף שהרבה להרשיע יותר מכל מלכי ישראל, ובגללו נגזר החורבן (כמבואר להדיא גבי מנשה כאשר הוקש לו, מלכים ב' פכ"א, יעו"ש), היה בר מעלה בדברים רבים, מבואר בכ"ד.

"מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה, מפני שכיבד את התורה שניתנה בעשרים ושתים אותיות. שנאמר "וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה, ויאמר לו, כה אמר בן הדד, כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם... כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך, וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך, והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו... ויאמר למלאכי בן הדד, אמרו לאדני המלך, כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה, והדבר הזה לא אוכל לעשות". מאי מחמד עיניך, לאו ספר

אתבעל אז נתקלל הדבר.. ובזה גרם ח"ו שהערלה תכסה ח"ו על ברית קודש, ולא זו בלבד אלא שגם ס"מ היה רוצה להתדבק עם הקדושה.. התחילו הדברים ללכת בקלקול, כי בימיו.. שהוא בסוד מיעוט הירח[178]..".

תורה.." (סנהדרין ק"ב ב'). וע"ש דדעת ר"נ דאחאב שקול היה בין רע לטוב, ולבסוף מסיק ד'אחאב וותרן בממונו היה, ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו, כיפרו לו מחצה'. וכן מבואר שם שהיה ת"ח וידע לשנות בתו"כ פ"ה פנים.

וידוע מאמרם שדורו של אחאב היו יורדין למלחמה ונוצחין, אע"ג שהיו עובדי ע"ז, משום שלא היה בהם דילוטרין (ירו' פאה פ"א ה"א). ובאמת קחזינן דאף העכו"ם ידעו שאחאב מלך חסד הוא, וכאשר נחבא בן הדד מפני אחאב, "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ" (מלכים א' כ' ל"א), ואכן צדקו, ואחאב נהג בו כידיד ולא כאויב, ואמנם נתבע על כך, שהרי הקב"ה אין לו חפץ ברחמים על אכזרים, ונאמר לו יען שלחת את איש חרמי מידי, והיה נפשך תחת נפשו, אולם עכ"פ חזינן שהיה מפורסם בכל המדינות שמלכי ישראל נוהגים בחסד וחמלה, ומרבים להטיב.

ובאמת דוקא העוון שעליו נתפס אחאב, דמי נבות היזרעאלי, הוא עדו שלא היה בכל מלכי הגוים כמותו, שהרי מי שמכיר את מנהגי המלכים של הזמן העתיק, יודע שלא היה כל הו"א לסרב למלך שמבקש שימכור שדהו, ואף לא חשבו המלכים כלל לשלם, אלא עשו כחפצם ללא גבול, ומי שרק העלה מחשבה להמרות פיהם, בר מוות היה לאלתר. ואף אחאב עצמו כאשר סירב לו לא העלה על דעתו לעשות מאומה, אלא היה סר וזעף. [ובאמת כבר עמדו התוס' והר"ן בסנהדרין כ' ב' מפני מה לא הותר לאחאב ליקח השדה בדיני משפט המלוכה, ויעו"ש בתירוציהם, ועכ"פ מה שברור שאצל העכו"ם איש לא היה מעיז לסרב למלך גם אם עושה שלא כדין].

אזי "וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכָל־לֶחֶם וִיטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי" (מלכים א' כ"א ז'), כלומר, וכי אתה יודע להתנהג כמלך? בוא ואראך משפט מלוכה מהו. והיינו שהיא שידעה מבית אביה מלך צידון את שחיתותם ורשעותם, היא שאימצה את הנהגותיהם, אלא שאכתי עם ישראל איננו כגויי הארצות, ולא היה עובר בשתיקה, לכך נהגה בעורמה וערכה משפט מדומה וכו'.

ובאותה שעה שירד אחאב לירש כרם נבות, הופיע כנגדו אליהו הנביא בדבר ה' וגזר עונשו המר עליו ועל ביתו, ואומרים הכתובים, "רַק לֹא־הָיָה כְּאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק אֲשֶׁר הֵסִתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ" (שם פסוק כ"ה). ומבואר שמכח אשתו היה, והיא שפיתתו לעשות הרע. וראה בירו' פרק חלק (תחילת ה"ב) שמסופר שם, ר' לוי היה דורש שש חודשים לגנאי במעשי אחאב, "אתא (אחאב) לגבי בלילא, א"ל מה חטית לך ומה סרחית קדמך, אית לך רישיה דפסיקא ולית לך סופיה, 'אשר היסתה אותו איזבל אשתו', עבד דרש ליה שיתא ירחין לשבח, 'רק לא היה כאחאב אשר היסתה אותו איזבל אשתו'". ובאמת גם באותו שעה שנחתם גזר דינו, מעיד עליו הכתוב שנכנע לפני ה' וצם וילבש שק, ולכך בימיו לא בא הרעה.

והנה באמת יל"ע בעיקר הדבר, הכיצד הוא זה שאחאב שהרבה כ"כ להכעיס, ולא היה כמותו לחטוא בע"ז בריש גלי, עד שהתבטאו עליו שכתב בשערי שומרון שאין לו חלק באלוקי ישראל, ואין לך כל תלם ותלם שלא העמיד עליו ע"ז (סנהדרין ק"ב ב'), נחתם עליו גזר דינו בדמי היותו רוצח. הלא אין ספק שחטאיו של אחאב שהחטיא כ"כ את ישראל, חמורים לאין שיעור מרוצח בעלמא.

ברם הענין מבואר בד' הירו' הנזכרין, דורו של אחאב היו יורדין למלחמה ונוצחין מפני שלא היה בהם דילטורין, והיינו דאע"ג דהרבו לעבוד ע"ז, לא הביאם לרקבון פנימי של שחיתות ומנהג עוול זה בזה, ואף אחאב מלך חסד היה והנהגתו היתה בישרות ובחמלה בבן אדם לחבירו, אלא שאיזבל החטיאתו לעבוד ע"ז, והכעיס לומר ששוב אין ממלכת אפרים שייכת לאלוקי ישראל, אולם כל עוד שלא גרם קלקול בהנהגתו עם ישראל, עדיין חסו עליו. ואף שהרגה איזבל את נביאי ה', כפה"נ אינו חמור כהריגת נבות, משום דהתם היה בעד בצע שדה ליורשו, וזהו שחיתות נוראה, לרצוח בתורת להעיז ליטול נכסי הנרצח על ידו, ואילו הריגת הנביאים היה בתורת מלחמת הע"ז.

ורק כאשר גררה אותו איזבל לעוול כה נורא, של רצח מושחת בשביל לירש שדהו, ובזה הכניסה את אורחות עובדי הע"ז ושחיתותם בחיים גופם, אזי מכח הנבלה הנוראה של 'הרצחת וגם ירשת', כבר נזקף לו כל אשר עבד את הגילולים, כפי שנראה כאן בפסוקים. [תדע עוד, שהלא כבר אמרו לו לפני כן, כאשר שילח את בן הדד, 'והיה נפשך תחת נפשו'. ומיד כתיב, 'אחר הדברים האלה כרם היה לנבות' וכו', והיינו, שכך נתגלגל עליו חתימת גזר דינו, ודו"ק. וזה ענין שא"ל אחאב לאליהו, 'המצאתני אויבי', וא"ל אליהו 'מצאתי', והיינו, שכאן מצא בע"ח מקום לגבות חובו על הכל, והבן].

עכ"פ הדבר ברור שאם נשווה את אחאב להורדוס למשל, הרי פשוט שאין לך זלזול גדול מזה בכבודו של אחאב, שלמרות חטאיו אכתי היה לו צורת מלך יהודי [וראה עוד בזה במאמר בענין שלשלת אות ה' בהערה הארוכה]. ומכל עניניו נראה שלא היה בעצמותו רע כלל, אלא שורש חטאיו הוא שלקח לאשה את איזבל, והלך אחריה בעבודת גלוליה, ובזה חטא והחטיא את ישראל ומרד באלוקיו, אולם אורחותיו היו יהודיים, ולא לחנם כה עמלו משמים להשיבו למוטב. ואם היה חוזר לאלוקיו, היה יכול להגיע לשלימות גדולה מאד.

[178] באמת כן הוא הדבר, כפי שיראה כל מעיין בעקביות בפסוקים לפי הסדר, שהחל מאחר זמן אחאב, (שזכה במלכותו לעוצמה ומעמד נכבד עד מאד, ואמרו חז"ל שכל מלכי האומות היו כפופים תחתיו), החלו ישראל לילך הלוך וחסור, בהתדרדרות מתמשכת והולכת, ולא ברגע אחד בא להם גלותם, אלא שורשו במעשי אחאב וממנו החל. והוא, דהנה כבר נתבאר דמעמד גילוי השכינה בהר הכרמל ענינו היה להורות לעשרת השבטים דאכתי הקב"ה נמצא בקרבם למרות שהתנתקו מביהמ"ק וירושלים, אולם לאחר שלא הועיל ואיזבל שלחה לאליהו שתהרגנו, הבין אליהו שעמלו היה לריק, וימשיכו ישראל בדרכיהם,

והלא באותו הזמן פעל אליהו מלאך הברית, אשר שלוח הוא להביא את הגאולה לעת"ל. והיינו שראוי ואפשר היה לבוא לתיקון, אולם אדרבה, הלך אחאב בכחו הגדול והפר ברית, וע"ז שלוח היה להשיבם.

וילך להר סיני, ושם זכה למראות אלוקים, ואזי א"ל הקב"ה שאכן תם תפקידו וקנאותו לא הועילה, הלכך ימשוח את חזאל מלך ארם להעניש את ישראל, ואת יהוא למלוך תחת בית אחאב ולעשות עמם משפט, ואת אלישע לנביא תחתיו.

ומיד לאחר מכן מסופר (פ"כ), שבן הדד מלך ארם בא להלחם בישראל בחילותיו הרבים, (ולפני ירידת האש בהר הכרמל, לא באו ארם כלל להלחם כנגדו). והוא המלחמות הנזכרות, שבהם ניצח אחאב מעטים כנגד המרובים, כאשר אמר לו הנביא. אולם שילח את בן הדד שנלכד בידו, והקב"ה אמר לו שיהיה נפשו תחת נפשו, ואכן ארם לא שקטו, ולבסוף בא קיצו במלחמה נגדם. והנה היה להם ענין דוקא בו להורגו, והיינו שעליו דייקא נגזרה הגזרה. וממלחמות אלו של בני ארם, שנתעוררו לאחר שהמעמד הגדול בהר הכרמל לא השפיע, החל קץ מלכות אפרים. ונפילת אחאב בידם סימלה את הצפוי לישראל מכאן ואילך (וראה בזה להלן במאמר בענין זרקא כפול, אות י' בהערה).

וביותר נתגברו בימי בנו יהורם, אלא שאלישע עמד להושיעם כמה פעמים כמסופר בארוכה במקראות, וכאשר נחלה יהורם ממלחמתו בהם וירד להתרפא, הרגו יהוא. ובשעה שתמה מלכות בית אחאב, אזי נתגבר כוחם למאד, ובו בעת משח אלישע את יהוא, וכן את חזאל למלך על ארם (ואף שנאמר לאליהו למושחם, מכאן למדו ששלוחו של אדם כמותו, יעוי' ספרי זוטא פי"ד ועוד).

והם הם אשר דיבר ה' עליהם לאליהו, שהם יעשו משפט בישראל אשר לא נכנעו אף מגילוי השכינה בהר הכרמל. ולכך בכה אלישע בעת שהמליך את חזאל. "וַיַּעֲמֹד אֶת־פָּנָיו וָיָשֶׂם עַד־בֹּשׁ וַיֵּבְךְּ אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר חֲזָאֵל מַדּוּעַ אֲדֹנִי בֹכֶה וַיֹּאמֶר כִּי־יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְצָרֵיהֶם תְּשַׁלַּח בָּאֵשׁ וּבַחֻרֵיהֶם בַּחֶרֶב תַּהֲרֹג וְעֹלְלֵיהֶם תְּרַטֵּשׁ וְהָרֹתֵיהֶם תְּבַקֵּעַ" (מלכים ב' ח', י"א-י"ב).

ואכן מכאן ואילך שבטלה מלכות אחאב, החל יד ארם לגבור יותר ויותר על עשרת השבטים, ועל ימי יהוא נאמר, "בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְקוֹק לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ מִן־הַיַּרְדֵּן וָמִזְרָח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִّלְעָד הַגָּדִי וָהָרְאוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן" (מלכים ב' י', ל"ב-ל"ג). והיינו שכבר החלו ממש לנגוס בעריהם ולקצות תחומם, וזהו התחלת פרידתם מא"י במידה מסויימת.

ועל ימי בנו יהואחז נאמר, "כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרֶה רְכָב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כָּעָפָר לָדִישׁ" (שם פי"ג ז'), וגם אם היה להם מושיע מעט, לא היה זה אלא לפום גודל הדחק שדחקום. ולאחריו מלך יואש, ואלישע חלה את חוליו את ימות בו, ויבך אליו מלך ישראל אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, והיינו, שהוא שעמד להם בעת הלחץ והדחק הנורא שדחקום הארמיים, וירא יואש למאד מה יהא אחר מות אלישע. ועיי"ש שירה ג' חצים, חץ תשועה בארם, ואכן ג"פ השיב את ערי ישראל.

ולאחריו ירבעם היושב על כסאו זכה להיות מושיע לישראל יותר מכל המלכים שלפניו, והוא השיב עריהם והרחיב גבולם אף יותר מכיבושי דוד, אך לא היה מפני צדקותו, אלא מפני "כִּי־רָאָה יְקוָק אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־דִבֶּר יְקוָק לִמְחוֹת אֶת־שְׁמָם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרְבָעָם בֶּן־יוֹאָשׁ" (שם י"ד כ"-כ"ז).

ופירוש הדבר, שמאחר שמצב ישראל היה בשפל נורא, ריחם עליהם ה' והאיר פניו לרגע, והיה זה הנסיון האחרון שניתן ברחמי שמים ברגע שלפני הסוף, לעצור את ההתדרדרות המתמשכת של מלכות ישראל. ואף מלך יותר מכל מלכי ישראל, ארבעים ואחד שנה. (ואחריו בזמן ל"ה אלא סביו יהוא, שמלך כ"ח שנה. וע"ד כלל מלכי ישראל לא האריכו ימים כמלכי יהודה, שכמה וכמה מהם מלכו ארבעים ויותר. וראה בהקדמת האברבנאל לס' מלכים (הדיבור הרביעי), שעשה חשבון המלכים למלכי יהודה ומלכי ישראל, והראה שמספר מלכיהם שווה, י"ט במנין, בעוד מלכות יהודה התקיימה למעלה ממאה חמשים שנה יותר, ויעו"ש שהיינו משום יראת ה' תוסיף ימים, ושנות רשעים תקצרנה).

[וכן מצינו דברגע האחרון שלפני חורבן יהודה, היה זה שעה של הארת פנים גדולה ומלך יאשיהו על כל א"י, ואף במקומות שלא מלכו קודם לכן, וית' במאמר בענין זרקא כפול אות י', והבן היטב].

ולאחר שלא הועילה הארת הפנים במלכות ירבעם בן יואש, שוב כמעט שום מלך לא השלים מלכותו עד שמרדו בו והרגוהו, ולא מלך בנו של ירבעם אלא ו' חדשים ונהרג, וכך כל אחד הרג את הקודם לו ונטל המלוכה. ובזמנים אלו כבר היה מצבם בשפל המדרגה, ובקושי היה ע"ז שם מלכות כמבואר בירו', ותחת ארם בא עליהם אויב נורא יותר, והוא מלך אשור, אשר הגלם בכמה שלבים.

כתבנו סיכום זה בכדי שנבחין, שירידת האש ע"י אליהו בהר הכרמל, איננו מאורע בעלמא, אלא הוא החולק את תקופת מלכות ישראל לשנים, ומאחר שלא הועיל להשיב לב ישראל לאביהם שבשמים, נגזר עליהם שימנה הקב"ה את מלך ארם לרודפם, ומאחאב ואילך החלו להתמעט קמעא קמעא (מלבד הארה מיוחדת ברגע שלפני האחרון), עד אשר גלו ונדחו לגמרי (ואף דנימא דעתידים לשוב ואף שבו מקצתם כמבואר בכ"ד, מ"מ ודאי עיקר שארית ישראל במהלך הדורות מיהודה ובנימין). והיה זמן מלכות אחאב שעמד בראש המעלה מכל הבחינות, שעת פרשת דרכים, שבו נקבע גורלם לטוב או לרע, האם יבואו לשלימותם, או ממקום זה ילכו הלוך וחסור. והן הן דברי הרמח"ל שהזכרנו. והבן היטב.

ובאמת מפורש במקראות שחורבן עשרת השבטים בא מכח אחאב, ובזמנו נגזר, והוא אשר ביסס את עיר המלוכה השומרון, ובד בבד הניח במעשיו את שורש חורבנה. ודבר זה בא כאשר הוקש מנשה בן חזקיהו לאחאב, "וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעַבֹד אֹתָם" (מלכים ב' כ"א ג').

ומבואר שם במקראות שיהודה יגלו מכח מעשי מנשה, כשם שישראל גלו מכח מעשי אחאב[179], "לָכֵן כֹּה־אָמַר יְקוֹק אֱלֹהֵי

---

[179] וזה ענין הא שהדגישו המקראות שבימיו של אחאב נבנתה יריחו. "וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת־הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף אַחְאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת־יקוק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו. בָּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֵלִי אֶת־יְרִיחוֹ בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יִסְּדָהּ וּבִשְׁגוּב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ כִּדְבַר יקוק אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן" (מלכים א' ט"ז, ל"ג-ל"ד). ומשמע שנאמר בתורת הגדרת עצם זמנו של אחאב, הלכך מיד כאשר מסופר על שהרבה להכעיס בע"ז, מוזכרת בניית יריחו. [וראה בח"א אות ט' בהערה הארוכה, דהא דנאמר הכא 'יריחה' ולא 'יריחו' כדאשכחן בכ"ד, משום שבא בלשון חסר דייקא, יעו"ש].

ותוכן הענין, דהנה לא בחנם הציב יהושע את יריחו דייקא לתל עולם, אלא משום שהיא היתה תחילתה של א"י וממנה שער הכניסה לכל הארץ, והבקעתה היתה הבקעת א"י כולה, ולכך היה באופן פלא של נפילת חומותיה ע"י הקפת ארון הברית, והיינו שהקב"ה עשה להם המלחמה להדיא והוא סימן על כל א"י, ואמרו במדרש תנחומא בהעלותך י', "כשבא להלחם ביריחו נכנסו ליריחו שבע אומות, שנאמר "ותעברו את הירדן, ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי, ואתן אותם בידכם" (יהושע כ"ד), וכי שבע אומות היו בעלי יריחו, שהכתוב אומר בעלי יריחו האמורי וגו', אמר רבי שמואל בר נחמן יריחו היתה סוגרה של ארץ ישראל, אמרו אם נכבשה יריחו מיד כל הארץ נכבשת, לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות".

והנה זה ממש פשט המקרא, 'בעלי יריחו', וז"ל המצודות שם, "'בעלי יריחו', וחוזר ומפרש האמורי וכו', כי כל מלכי העו"ג ההם היו אדונים ביריחו כמ"ש רז"ל, שכ"א היה לו חלק מה ביריחו לגודל חביבתה, וכולם נתקבצו להלחם בישראל ונפלו בידם". והיינו שזו היתה העיר הראשית (מה שמכונה 'עיר הבירה'), שכל א"י נקראת על שמה, ולכך מן הסתם היה חלק לכל מלכי כנען בקרבה.

ומאחר שנצטוו להשמיד את האמורי ושבעה אומות שהיו מעשיהן מקולקלין, השאיר יהושע זכר לדורות להשמדת האמורי, בשער הארץ ומרכזה, למען יהיה לעד לבני ישראל מה גורל העושים כמעשיהם. והמשמעות היא שכל צורת הכניסה לא"י היא בתורת להתרחק ממעשי האמורי ולהקים עם לה'. ולכך בניית יריחו משמעותה שחפץ לבטל צורת כיבוש הארץ שהעמיד יהושע, ומבקש לשוב לעיר יריחו, אשר היא שמסמלת את כל ההווי שהיה בא"י לפני שבאו בני ישראל, שהיתה העיר שער ומרכז שבעה אומות, ובה חי ופעם סגנון חייהם ביותר.

[וככר הירדן היה סמוך ליריחו, והיינו שהיה זה מקום פורה ביותר, והוא אשר נשאר כולו משקה כגן ה' אף לאחר הפיכת סדום, וריחה הטוב נדף למרחוק ועל שמו נקראת (רש"י יחזקאל כ"ז י"ז). והתכנתה בסתמא 'עיר התמרים', "וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרִחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יקוק אֶת־כָּל־הָאָרֶץ.. וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרִחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר" (דברים ל"ד). וחולקת הזכרת לעצמה בהראת הארץ למשה, והיינו שהלא בזה נשתבחה א"י, ארץ זבת חלב ודבש תמרים. ודעת רשב"ג (תוספתא ביכורים פ"א, ובירו' שם ה"ג) שאין מביאים תמרים לביכורים, אלא מן יריחו, שהם היותר מובחרים.

ולא לחנם בערבותיה נאמר 'משנה תורה', משום שבפתח עיקר א"י הם עומדים. (וראה עוד בענין היחס בין ספר דברים, להיותם בשער א"י, בחלק א' אות י' בהערה). ואף יהושע שלח מרגלים לראות את א"י, ואת יריחו ביחוד, מה שלא עשה בשאר ערים, "..לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ" (יהושע ב' א'), והיינו, משום ששם היה בירת א"י, ומהלך הרוחות בעיר למדו על תחושת כל אנשי כנען. שוב מצאתי שכבר מבואר הדבר בספרי (פרשת עקב פיסקא נ"ב), "ונשמע וימס לבבינו וגו', תאמר שלא היו אנשי יריחו גדולים וקשים, והלא כבר נאמר "..לכו ראו את הארץ ואת יריחו", יריחו בכלל היתה, ולמה יצאת, מלמד שהיתה קשה כנגד כולם".

וידועה היתה העיר בדושנה וטיבה, וזה ענין 'דושנה של יריחו' הנזכר בחז"ל. "נִסְעִים| אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יקוק אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לָכֵה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי יקוק דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל" (במדבר י' כ"ט), ובספרי שם (הובא ברש"י), "מה היתה הטובה שהטיבו לו, כשבאו לארץ ישראל הפרישו דשנה של יריחו חלק בראש, ואמרו איזה שבט שיעלה בית המקדש בתחומו יהי נוטל את יריחו ואת תבואתה תחת מקום בית המקדש, לקיים בה באחד שבטיך, ונתנו אותה ליתרו, והיה אוכל פירותיה ארבע מאות וארבעים שנה".

(ויעו"ש מש"כ המהר"ל בגור אריה, "ומה שהניחו דושנה של יריחו ליתן אותה למי שיש בית המקדש בחלקו, כדי שלא יערער ויאמר מקום בית המקדש היה טוב יותר, ולכך הניחו את המקום שהיה יותר דשן ליתן לו..". וע"ש עוד דהמקום העומד תחת המקדש.. וכאשר נתנו לנחלתו המקום שהוא תמורת המקום המקדש, מורה על מעלתו של היושב בו. ומפני שהמקום יורה על מעלת העומד בו, ימשך אחר זה כמה מעלות וכמה ברכות, לפי מקום מעלתו וחשיבותו".

ובאור החיים שם, "..אומרו 'והטבנו לך', כאן פירוש שיעור ההטבה, שיהיה חלק בני חובב מובחר וטוב מכל חלק עם בני ישראל, שיתנו לו חלק המובחר, וכן אמרו רז"ל שנתנו לו דושנה של יריחו". והיינו שבה התגלם טוב הארץ, והיא מבחרה ודושנה. ועיין עוד במגלה עמוקות (לפ' ואתחנן) אופן קל"ג שהאריך שיריחו היתה תוקפה של ארץ ישראל ועיקרו, ועיי"ש עוד אופן נ"ה.

וראה עוד בד' ר"צ הכהן בס' דובר צדק, (ע"ג א'), שהאריך בענין יריחו, "..וכל הכוחות היו בארץ ישראל כמו שאמרו ז"ל (קהלת רבה ב', ה') בשלמה המלך ע"ה שעמד על משתיתה של ארץ, ולכן כל מלך היה לו פלטין בארץ ישראל שנמצא שורש כוחו ומלכותו שם, ושורש הכל היה ביריחו, ולכך נקראת מנעולה של ארץ ישראל, ולכך היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה כמו שאמרו ז"ל שמי שיבנה בית המקדש וכו' כי היא אחוריים דבית המקדש, ולכך קלל יהושע על הבונה יריחו..".

והיינו שיריחו עומדת כנגד ירושלים, ובבחינת זה קם וזה נופל, וזה ענין הא דעד יריחו מגיע ריח הקטורת, והמה שתי הערים, שהתחיל בהם כיבוש ארץ ישראל ונסתיים, שהרי התחיל ביריחו ונסתיים בכיבוש היבוסי יושב ירושלים. ויעו"ש היטב.

[ויעוי' עוד בדבריו בפרי צדיק דברים להו"ר אות כ"ט, דלולא שבנה חיאל את יריחו, לא היה כח ביד מלך בבל להחריב ביהמ"ק, ויעו"ש שהאריך (הן בדובר צדק והן בפרי צדיק) בשייכות בין בבל ליריחו, שבבל אחוריים לא"י ויריחו אחוריים לירושלים. ובאמת צדקיהו מלך יהודה נלכד בידי חיילות מלך בבל בערבות יריחו. ומאידך איתא שלעת"ל "..ולמדנו שעתידין גוג וכל המונו לעלות וליפול בבקעת יריחו" (מכילתא פי"ז)].

ויסוד הדברים דיש שייכות בין ירושלים ליריחו, כבר נמצא בפי' הראב"ד בתמיד ל' ב', "ומורי הרב החסיד אומר, דכל הנך דקתני, שהיו נשמעים ביריחו, מעשה נסים הי', ודוקא ביריחו היה נשמע ולא כשאר הצדדים, לפי שיריחו היתה כמו תחת ירושלים, מפני שהוא תחלת כיבוש ארץ ישראל, וכמו שתרומת הדגן צריך לתרום מהראשית, כן נתרמה ארץ ישראל עצמה, ובשביל כך החרימה יהושע להיות קדוש, לפיכך היא כמו ירושלים, והיו נשמעים בה כל הנך דקתני, כדי שירגישו בנ"א שביריחו יש כמו כן קדושה כמו בירושלים. ולפיכך נשמע באלה יותר משאר דברים, לפי שכל אלו הדברים הם תחלת עבודות כו'".

ונמצא, שתחת ירושלים אשר ביהודה, הקים אחאב את יריחו לעבודת אליליו, ועשה בה מעשה האמורי אשר הוריש ה' מפני ישראל. ומאידך מצינו, שאף אליהו ואלישע ובני הנביאים, פעלו ביריחו, ולפני שעלה אליהו השמימה, הלך בצוותא עם אלישע "וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע| שֵׁב־נָא פֹּה כִּי יְקֹוָק שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־יְקֹוָק וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֱזָבֶךָ וַיָּבֹאוּ יְרִיחוֹ" (מלכים ב' ב' ד'). ושם אמרו לו בני הנביאים אשר ביריחו, הידעת כי היום ה' נוטל את אדונך וכו', ומשם הלכו יחדיו וקרע אליהו את הירדן, ונסתלק בסערה השמימה, ורוח אליהו נחה אל אלישע, וישוב ויקרע את הירדן וישב ביריחו.

"וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת. וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית חָדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו. וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֵךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְקֹוָק רִפֵּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת. וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר" (שם י"ט-כ"ב), ומבואר במדרש דהיתה העיר משכלת משום קללת יהושע וקפידת אליהו. ["ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת על שם שאררה יהושע, ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל, כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו" (רד"ק שם)].

ותחילת מושב אלישע ביריחו, והוא שתיקן את העיר ומיתק מימיה מר במר. ולכא' היינו שסמוכה היתה לסדום ועמורה שנתאררו ונמלחו ולא היו ראויים, והושפעה מהם, ותחילת מעשה אלישע להשיבה למצבה כפי שהיתה מעיקרא, גן ה' כארץ מצרים, ושב לה טוב ככר הירדן, ונתקנה מעמידתה לחטאי הכנעני ותועבותיהם. וזהו מידתו של אלישע, שמתקן את אשר הקפיד אליהו. ושוב זאת העיר שמבחר ארץ כנען היתה, שבה והיתה לעיר יהודית, ודורות רבים התקיים ישוב יהודי במקום כמבואר בדוכתי טובא)].

ואכן במקום אשר נגזר עונשו של אחאב, נאמר עליו, "רַק לֹא־הָיָה כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק אֲשֶׁר־הַסִּתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ. וַיִּתְעַב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְקֹוָק מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מלכים א' כ"א, כ"ה-כ"ו). והיינו, שחזר אחאב להווי החיים של האמורי וגלוליהם, ומבקש לבטל את צורת החיים של עם ישראל, שלמענה הכניסם הקב"ה לארצו.

ומורגש שהמקרא צווח, מפני מה הוריש הקב"ה את האמורי, אם באים להמשיך במעשיהם. אם 'היריחו', על כל מה שסימלה בשעתה, חוזר וניעור. והלא אף העכו"ם הקדמונים, התענגו על טוב הארץ, ומכנגד הרבו בתועבותיהם. ואף דור אחאב זכו לרוב טובה וברכה (עד שעצר אליהו הגשמים), ולא השכילו את הצורה שבה ניתנה להם הארץ, אלא שבו למנהגי התושבים הקדמונים. ואכן מעשי אחאב הם אשר גרמו לגלות עשרת השבטים ודחייתם מן הארץ. (וראה עוד יחזקאל פט"ז, מ"ד-מ"ה).

והנה ענין הא דקילל יהושע את מי שיבנה את יריחו, משמעות הפרשה וכן מבואר במפרשים, דמישך שייך לחרם שהחרים את יריחו ושללה. והיינו שהכחיד והשמיד את העיר באופן מוחלט, בתורת שלא תתקיים לעולם. ואין להמשיכה, הלכך אף אסר לבנות עיר שתקרא יריחו, שיש בזה המשכיות ועמידה תחתיה.

[אולם אם כבר הקימוה, אין איסור להתיישב בה כמבואר בתוספתא ובירו' וכן עולה מדוכתי טובא, שישבו בה בני הנביאים ועוד. ואולי אחרי שכבר הקימו אותה, אם חרבה שוב, מותר להקימה, משום שכעת הקמתה איננה כ"כ המשכיות לעיר הקדומה, ולא הוי כעיר הנדחת שהמקום נעשה חרם בחפצא ודינו להישאר תל עולם. וראה מש"ח פ' ראה שנקט כן. (וביותר יתבאר להנ"ל, שאלישע תיקן את יריחו, ושוב איננה מסמלת את מעשי הכנעני).

ומה שהעירו דלכא' לא גרע מקורא עיר אחרת ע"ש יריחו, יש להבין דקורא על שמה היינו ע"ש העיר הקדמונית, אולם אם איננו מתכוין אליה, אלא להמשיך את העיר שחרבה בשניה, אשר כבר איננה העיר הקדמונית, ל"ח קורא על שמה. ובאמת הדבר פשוט שאם במקרה בחרו בני עיר בשם יריחו, ואינם מודעים כלל שהיה עיר כזו, אין כאן ולא כלום].

יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה שְׁתֵּי אָזְנָיו. וְנָטִיתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת קַו שֹׁמְרוֹן וְאֶת־מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב וְמָחִיתִי אֶת־יְרוּשָׁלִַם כַּאֲשֶׁר־יִמְחֶה אֶת־הַצַּלַּחַת מָחוֹה וְהָפַךְ עַל־פָּנֶיהָ". (שם י"ב-י"ג).

ואמרו בפ' הרואה (ברכות נ"ז ב'), 'ג' מלכים הם.. הרואה אחאב בחלום, יצפה לפורענות'. והיינו שעל ידו החל להשפך על ישראל מידת הדין. הלכך אע"ג דהיו מלכים נוספים שמתו שלא כדרך הארץ, ואחאב ע"ד כלל זכה להצלחה וגדולה, איהו דייקא מסמן את הפורענות המתרגשת לבוא, כשם שדוד מסמן חסידות ושלמה חכמה. והלא אחאב היה הראשון אשר הכניס את הבעל לישראל, וממנו התפשט אף ליהודה ע"י מנשה[180]. ונמצא שממנו הוצץ הרעה על כל ישראל].

והנה אף גבי יהושפט שהיה בזמן אחאב ומחותנו היה, מצינו מרכא כפולה, והיינו באשר היתה זו תקופה מיוחדת בימי הבית. ואכן משמע בכ"ד[181] דחיתון יהושפט באחאב היו לו משמעות של איחוד שתי הממלכות, כמוני כמוך כעמי כעמך

ויש בחרם זה דבר הטעון ביאור. דמבואר התם דמכח החרם הקדיש את כלי הזהב ושאר המתכות לה', ואילו שאר נכסים וכן העיר עצמה, שרפו באש, ואת האדם והבהמה הרגו לפי חרב מדין החרם. ולכא' כיצד מכח אותו החרם, חלק נמסר לרשות גבוה, וחלק הושמד.

ובאמת מצינו בחז"ל דעות הפוכות לגמרי במהות אותו החרם. י"א משום שהיא ראשית הארץ, והוי כגדר תרומת חלה, הניתנת לה' מן הראשית. וכעי"ז י"א שמשום שנכבשה בשבת, וקודש היא לה'. ומאידך י"א דעשאוה כעיר הנדחת (במד"ר נשא י"ד א', תנחומא נשא כ"ח, יעו"ש). ולכא' הוא תמוה, דהא אין זה מחלוקת בטעם גרידא, אלא בכל מהות החרם, האם היה בתורת קדושה או בתורת תועבה.

ונת' הענין במק"א, דבאמת דבר אחד הוא לטוב ולרע, ואין יסוד החרם הקדש לה', דהלא לא נאמר כאן דין הקדש, אלא דחפץ שהחרימוהו ינתן לה', לא הקדישוהו בעליו אלא ממילא הוא, יש כאן התפסה מיוחדת ומהותית, הוציאוהו ממסגרת המציאות, אין לו מקום כאן, קיומו הרגיל נשלל [וכן מבואר מל' קרא, 'כל חרם קדש קדשים הוא לה'', והיינו שביסודו חרם הוא דבר עצמי, אלא התחדש בשבישראל ממילא מתפרשת מציאות הדבר לה'. וחרם כהנים חל אף על קדשי קדשים (ערכין כ"ח ב'). והוא מציאות שנתפסת בכל מהותו. ואין לו לחרם כהנים פדיון, משום שהוא דבר שחל בגוף החפצא ואינו בר פקיעה, והבן].

וכאשר הוחרמה יריחו לה', אנשיה החטאים ואף כל בהמותיה, יצאו מכלל המציאות, ואין להם מקום, מחוייבים הם השמדה. אולם זהבה וכליה הראויים לה' ולפי ענינם כן ראוי להם, נכנסו לרשותו ממילא, אם אינם מוכלים בעולם, הרי מקומם למעלה, לה' הם. ויש להרחיב בביאור הדבר, ואכ"מ.

[וראה עוד בזה ברמב"ן עה"ת (ויקרא כ"ז כ"ח-כ"ט), דאותו חרם הנסמך זה לזה במקראות, חד ענינו נתינה לה' לא ימכר ולא יגאל, וחד ענינו למחרים האויבים במלחמה וכיו"ב, ודינו למיתה וכליון ולא יפדה. והשורש חד. אלא שמתפרש ממילא בכל מקום לפי ענינו. והבן].

וזהו מהותה של ארץ ישראל, מקום מובדל היא, איננה חלק מן המערכת של העולם. מזגה הוא מחוץ לכל סדר, לכל כללי הנהגה. וכך היא המידה בכל דבר שאינו מוכל, יכול הוא לצאת מן המסגרת לכיון מעלה ויכול גם לצאת ממנה לכיון מטה. שער גן עדן ו'פתחו של גיהנם', שניהם סמוכים לירושלים (עי' סוכה ל"ב ב'), מחד 'זה שער השמים' ומאידך כאן יתקבצו אנשי סדום וכנען.

המכוון עצמו לכיון יציאה למעלה, אזי יתפס בו קדושת ה' ויהי חלקו ונחלתו, ואם לא ינהג כן, מהרה ימצא עצמו חברם של אותם כנעניים ואמוריים, אשר עליהם נצטוונו "לא תחיה כל נשמה". אין בה בארץ ישראל דרך אמצע, ואם לא חיים כיהודים ומוקדשים לה', מאליו יחיו כאמוריים ויהיו מוקדשים לגלוליהם ותועבותיהם.

[180] והלא בסופו של דבר מלכי בית דוד באו מזרע אחאב, שבתו עתליה נישאה ליהורם בן יהושפט. ואף שמזה קמה הרעה על בית דוד ביד עתליה עצמה (וראה בזה במאמר בענין זרקא כפול אות י"א ובהערות), סו"ס יואש צאצא לבית אחאב. וכפה"נ היה בזה זרע פורענות שצצה במהלך הדורות. ומאידך קחזינן שהיה בו באחאב מעלה, אם זכה שעל ידו התאחד כח יוסף וכח יהודה, ומלכי בית דוד ומלך המשיח מחלציו יצאו.

[181] ראה ברלב"ג מלכים ב' א' י"ז, שהביא סתירות במנין שני המלכים במקראות, וכ' ע"ז, "..והנראה בעיני כי מפני החיתון שהיה ליהושפט עם אחאב, היה יהושפט מולך אחרי מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו, כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב, לזה תמצא שאמר בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה, והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו, וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן".

והיינו, דלכך נמצא לשון "וּבִשְׁנַת חֲמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה", שהיתה מלכותם יחדיו, ונשתתפו במעשיהם במלחמותיהם ואוניותיהם וכד'. וזהו ממש פשוטו של מקרא.

וכן פי' המלבי"ם (מלכים ב' ח' ט"ז), והוסיף, "וכן משמע בד"ה שיהושפט הנהיג את ישראל, כמ"ש (בד"ה ב' י"ט ד') וישב ויצא בעם מבאר שבע עד הר אפרים וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם, וזה היה במלכות אפרים, ונאמר ביהורם בן אחאב (לעיל ג' ב') "ויעש הרע רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו", שזה גרם שותפות יהושפט". והיינו שבתורת הכי נתחבר יהושפט, להושיב אף את ישראל לאלוקי אבותיהם, ואכן במידה מסויימת עלה בידו, אלא שלבסוף גרם קלקול לממלכתו שלו. וראה עוד בהערה הבאה.

כסוסי כסוסך, ויחדיו יצאו למלחמה, אע"ג שלא היתה קשורה אלא אל אחאב, וכן יחדיו ביקשו לשלוח אוניות.

ואותו הדור זכה לשלימות במצב של כלל ישראל ואחדותם הפנימית, ולא היו בהן כל דילוטרין, והשלום והאחוה שרר ביניהם במלואו, באופן שלא היה אף בימי שאול ודוד. ולא לחנם היו ראויים לבוא לשלימות.

והיה כאן נסיון של תחילת תיקון הפילוג בין השבטים, ודבר זה יביא את התיקון והשלימות של מצב ישראל וכענין מה שהיה בזמן 'סיהרא באשלמותא' הוא תקופת שלמה, אלא שנכשל והחל תקופת התדרדרות, ותחת שישפיעו יהודה על ישראל, קרה להפך, ואף יהודה נכנסו תחת השפעת בית אחאב[182].

---

[182] ראה בזה להלן במאמר בענין קרני פרה אות ד', ובמאמר בענין זרקא כפול אות י"א, כיצד מכח זה נכנס עבודת הבעל ביהודה ע"י יהורם חתן אחאב ואחזיהו בן עתליה בת איזבל.

והנה ז' שנים אחר הסתלקות אליהו, מצינו דבר מיוחד ונדיר מאד בכתבי הקודש, והוא ששלח מכתב ליהורם בן יהושפט, ובו גזר עליו עונש מר על שהלך בדרכי בית אחאב. "וַיָּבֹא אֵלָיו מִכְתָּב מֵאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר כֹּה| אָמַר יְקוֹק אֱלֹהֵי דָוִיד אָבִיךָ תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־הָלַכְתָּ בְּדַרְכֵי יְהוֹשָׁפָט אָבִיךָ וּבְדַרְכֵי אָסָא מֶלֶךְ־יְהוּדָה. וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַתְּזַנֶּה אֶת־יְהוּדָה וְאֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם כְּהִזְנוֹת בֵּית אַחְאָב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ בֵית־אָבִיךָ הַטּוֹבִים מִמְּךָ הָרָגְתָּ. הִנֵּה יְקוֹק נֹגֵף מַגֵּפָה גְדוֹלָה בְּעַמֶּךָ וּבְבָנֶיךָ וּבְנָשֶׁיךָ וּבְכָל־רְכוּשֶׁךָ. וְאַתָּה בֶּחָלָיִים רַבִּים בְּמַחֲלַת מֵעֶיךָ עַד־יֵצְאוּ מֵעֶיךָ מִן־הַחֹלִי יָמִים עַל־יָמִים". (דה"י ב' כ"א, י"ב-ט"ו).

ותוכן הענין דדוקא כאן התוודע אליהו במקראות לאחר עלותו השמימה, משום דכל עיקר ענין אליהו בעולם היה המלחמה בבית אחאב אשר בגדו בגד והפרו ברית ה' לילך אחר הבעלים. והיתה זו הפרת הברית החמורה ביותר שהיתה, ואין להשוותה כלל לעבודת העגלים, שאכתי כיוונו לשם ה', ואילו אחאב כבר לא הכיר בהיות ה' בקרב ישראל. וראה אריכות בזה להלן במאמר בענין זרקא כפול אות ג' ובהערה שם. וראה עוד שם דאכן מיד לאחר הסתלקות אליהו פסה עבודת הבעל מישראל, באשר יהורם בן אחאב שמלך לאחר אחיו אחזיהו כבר סר מעבודת הבעל. והיינו שכל ענינו של אליהו שזור במלחמה בדבר זה, וזה היה תפקידו. ואכן פעולתו הועילה למלכות אפרים.

ולכך כאשר בשעה שכבר במלכות ישראל הפסיקו לעבוד לבעל, דוקא בתוך יהודה יהורם חתן אחאב הכניס את עבודת הבעל, הרי לאליהו הוא מסור, וישלח מכתב ממקום שנגנז להזהירו ולהענישו בעונש חמור, עד שכמעט יכלו בניו. באשר אליהו הוא אשר מכלה את בית אחאב ונלחם בהם. ואמרו ע"ז בסדר עולם רבה פי"ז, "וכבר היה לאליהו ז' שנים משנגנז".

והנה אע"ג דנענש יהורם באופן חמור מאד כמבואר שם, עיקר עונש בית דוד על שהתחתנו בבית אחאב ונגררו אחריהם, היה שיכלה זרעם יחד עם כליון בית אחאב, וז"ל סדר עולם רבה ספי"ז, "בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם" (דברי הימים ב' כ"א כ'), ובאחזיהו בנו אומר, "בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם (מלכים ב' ח' כ"ו), ובמקום אחר הוא אומר "בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם" (דברי הימים ב' כ"ב ב'), אמר רבי יוסי וכי אפשר לבן שיהא גדול מאביו כשתי שנים, אלא כיון שהשיא אסא את בנו לבתו של עמרי, נגזרה גזרה על מלכות בית דוד, שתכלה עם בית אחאב, וכן הוא אומר "ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו" וגו' (שם ב' כ"ב ז'), ונפלו שניהם בו ביום זה עם זה". ונמצא שענין 'בן ארבעים ושתים שנה', היינו שסופו המר היה מעותד מאותו שעה שנתחברו שתי הממלכות.

והיה זה כאשר יהוא נלחם בבית אחאב והשמידם בדבר ה', והרג אף את אחזיהו, שהיה באותו שעה יחד עם יהורם בן אחאב, וכן את אחיו שבאו לבקרם. ולאחר מכן קמה עתליה בת אחאב, ותהרוג את כל זרע הממלכה, ונטלה את מלכות יהודה לעצמה, ולא נשתייר אלא יואש, שהוחבא בחדר המטות.

והיינו, שמאחר שנתחברו שתי בתי המלוכה, כמעט לא היה תקומה לבית דוד, וחשיבי אחד עם בית אחאב עובד הבעל הנידון לכליון. וניכר היטב בפסוקים הקירבה ששררה ביניהם, וכאשר יהורם בן אחאב חלה מירי חיל ארם, באו אחזיהו ומשפחתו לשאול בשלומו, ודוקא באופן זה היה סופם, בצוותא עם בית אחאב שהגיע זמנו, משום שחלק ממנו חשיבי, ולכך נתגלגל שיבואו באותה שעה.

ודבר זה עולה ממשמעות המקראות, "וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה תְּבוּסַת אַחַזְיָהוּ לָבוֹא אֶל־יוֹרָם וּבְבֹאוֹ יָצָא עִם־יְהוֹרָם אֶל־יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי אֲשֶׁר מְשָׁחוֹ יְקוֹק לְהַכְרִית אֶת־בֵּית אַחְאָב. וְיֵהוּ כְּהִשָּׁפְטוֹ עִם־בֵּית אַחְאָב וַיִּמְצָאֵם אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וּבְנֵי אֲחֵי אַחַזְיָהוּ מְשָׁרְתִים לַאֲחַזְיָהוּ וַיַּהַרְגֵם" (דה"ב כ"ב, ז'-ח'). והיינו שכך סובב הקב"ה, שהשפט יהוא עם בני אחאב, יהיה אף עם קרוביהם לבית דוד, שיבואו באותה שעה לדרוש שלום מלך ישראל קרובם, ואף עמם נשפט יהוא, והיה מעשהו ע"פ הקב"ה.

ואף כל הנשארים לזרע דוד, הומתו בדבר עתליה אשת יהורם בן יהושפט, ואף בדבר זה ניכר יד ה', כיצד ע"י שהתחתן יהושפט באחאב, כמעט כלה זרעו ע"י כלתו זו עצמה. וגם ניכר בזה עוצם מעמדה, שפשוט שלא היתה יכולה לתפוס את המלוכה אם לא היה לה מעמד נכבד מאד, בתורת ה'גבירה' אשת המלך הקודם ואם המלך, והיו לה משרתים עושי דברה וכיו"ב (וכן מבואר בכ"ד במקראות, שהיה מעמד מיוחד לאם המלך), וניצלה את מעמדה להכניס את עבודת הבעל לתוך יהודה במהלך השנים. ומזה קמה הרעה על בית דוד.

ובאמת גם על יהושפט עצמו נגזר ליהרג כאשר יצא למלחמה עם אחאב, באשר היה עליו קצף מעם ה', 'הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב', והיה זה כאשר לבש בגדי אחאב ואחאב התחפש ובא במלחמה, וביקשו הארמים את אחאב דייקא הלכך באו להרוג את יהושפט, ואמרו במדרש שלא היה חסר אלא התזת הראש, ויזעק יהושפט וה' שמע קולו וסרו מעליו. והיינו, באשר כל

ורק לעת"ל נזכה ל"וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָדְ לְרֵעֵ֖ עֵ אֶחָדְ וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶ֑ך" (יחזקאל ל"ז י"ז). **ואזי** "וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם.." (שם פסוק כ"ו, ויעו"ש בכל הענין). **והגאולה העתידה והשלום בין שבטי ישראל ופלגיהם, מיתלא תליא הא בהא.**

טובל ושרץ בידו

ח) "לֵכֵן דַּבֵּר־אֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְקוֹק אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וָבֹא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְקוֹק נַעֲנֵיתִי לוֹ בָּא בְּרֹב גִּלּוּלָיו" (יחזקאל י"ד ד'). **הנה מקרא זה מתפרש בשני פנים (ובשניהם יש אמת), א', שאכן הקב"ה נענה למי שבא לדורשו, אע"ג דלא נטש טעותו ממש, ולפי"ז כאן מחדש לנו יחזקאל כחה של תשובה, שכל רצון להתקרב בר משמעות הוא.**

(ובאמת הסוגיות העיקריות של תשובה בנ"ך, בדברי נבואתו של יחזקאל נמצאים, באשר הוא היחיד שהתנבא מתוך גלות יהוכין בארץ כשדים, והוא אשר מסר ביד ישראל את מראה המרכבה ואת תבנית הבית השלישי, והבן).

ב', כפי הנראה מהפסוקים הסמוכים הרי בא לומר דאדרבה, חשיב טובל ושרץ בידו, שבא לדרוש אלוקים ועוונו נוכח פניו, ולפי"ז הוא לשון תמיהה עזה, היאך ישים פניו נוכח ה' ויתקבל לפניו, ואכתי מחזיק בחטאו ולא סר הימנה, וזהו הטענה העצומה על בני ישראל שבאותו הדור (כמבואר במקראות שלפני כן[183]), שאין דרישת האלוקים שלהם באופי האמיתי, וזהו השורש פורה ראש ולענה לכל מעשיהם. [הפירוש הראשון מבואר בת"י ובפי' רש"י והמצודות, ואילו הרד"ק והמלבי"ם נוטים לפי' השני שלא מהני התקרבותו].

ועכ"פ יש כאן תיבות רבות משמעות, בעת שחטאו הבנים וכשלו והסתיר ה' פניו, מהו היחס לחוטא הבא לפני ה', הנענה הוא אם לאו, וראוי כאן הטעמה מודגשת בענייה זו.

זעקת חבקוק, למה תביט בוגדים תחריש בבלוע רשע צדיק ממנו

ט) "לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט שֹׁד וָחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא" (חבקוק א' ג'). **מוטעם 'ריב'. והענין ברור, שהלא כאן המקום שנשאלה השאלה הגדולה בכל תוקפה, וחבקוק הוא הנביא שכל עיקר נבואתו באה על כך, למה תביט בוגדים**

יציאת יהושפט עם אחאב, היה בתורת 'כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסך', ולכך יצא להלחם להשיב את רמת גלעד, אע"ג שהיתה סמוכה לממלכת אפרים ורחוקה מממלכת יהודה.

[183] ונעתיק את ג' הפסוקים הקודמים, שעליהם קאי מקרא זה. "וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנַי וַיְהִי דְבַר־יקוק אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֵשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם".

והיינו, שהנביא מוכיחם על הסתירה שתבוא בהתנהגותם, שיכולים הם לבוא לפניו ולדרוש אלוקים, ואכתי שקועים הם בעולם גלוליהם ושיקוציהם, ואין הם מבינים שאין הקב"ה מבקש שיבואו לעובדו, אם בד בבד ממשיכים במעשיהם ואינם רואים בזה כל סתירה, וכל כה"ג אדרבה, לתוספת חטא על פשע יחשב.

וזהו מן עיקר דברי נביאי החורבן, ובדברים אלו פותח ישעיהו את חזונו, "כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי. לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרֹא לֹא־אוֹכַל אָוֶן וַעֲצָרָה. חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא". והיינו, שאע"ג שלמראית העין הנכם עובדים לה' ודורשים פניו, כל עוד על לבבכם חקוק גלוליכם ובהם אתם שקועים, אין דרישת האלוקים אלא תועבה לפני.

ואמרו במכילתא דרשב"י (פכ"ג), "למה נאמר 'תחג לי', כל זמן שאתה חוגג כמצותו, מעלה אני עליך כאלו נדבה הבאתו, ובזמן שאי אתה חוגג כראוי, מעלה אני עליך כאלו אתה מועל בהר הבית ובעזרות, כן הוא אומר כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי". אין הקב"ה מבקש את הזבח לכשעצמו, אלא בתורת שיבוא עם התוכן הנכון שבו, עם המשמעות שיעניק לכל החיים, וכל עוד אפשר לצידו להמשיך בעוול ורשע או בעבודת אלילים אחרים ולא רואים בזה סתירה כלל, נתעב ונשקץ הדבר לפניו יתברך.

והיום דברים אלו נראים פשוטים, אולם בימים קדמונים שהיו מצויים עובדי אלילים, אשר דעתם העקומה היתה שהעיקר הוא לעבוד ולהקריב לפני אלילם קרבנות וכד', ואזי מהנה הוא לו וממילא יברך את לחמו ומימיו, וישפיע ברכה והצלחה, ואין זה סותר עשיית כל תועבה, (וגם לא סתר בעיניהם עבודת אליל אחר שלמרותו מסור עם אחר), הוצרכו הכתובים להפקיע זאת במקומות רבים, שאין משמעות בעבודה לכשעצמה אם מנותקת היא מן החיים.

והוא שזועקים הנביאים, שמי שסבור כך איננו מבין כלל את משמעות עבודת האלוקים האמיתית, אלוקי האמת המוחלט והיחיד שמציאותו מחייבת בכל נקודה מהחיים, ושמו יתברך מקיף את הכל. "וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וְתִשָּׂא בְרִיתִי עָלֶי־פִיךָ. וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ" (תהלים נ', ט"ז-י"ז). וזהו הזעקה הגדולה שהיתה על ישראל, שאין אלוקינו כאלוקי שאר האומות, ואסור לראות את מהות עבודתו כ'פיוס' בעלמא ח"ו, אלא מחייב ומקיף את כל המציאות, ובלא"ה אין זה עבודה אלא תפלות ותועבה.

תחריש, למה תראני און ושוד וחמס לנגדי, ויהי ריב ומדון ישא, הריב והמדון שעושים על הצדיקים מתקיים בידם.

ומעוצמת התמיהה הנוראה הזאת, מוטעם הריב ומודגש, כיצד זה שעוולתם בריבם ומדונם, יש לה קיום. הרי זהו הדבר המנוגד ביותר לאמתת המציאות. והתמיהה צועקת ובוקעת מאליה, היאך יתכן שיהיה העולם מקולקל ומסור ביד רשע, הא הדבר מנוגד למציאות הקב"ה, שהיא המהות האמיתית של מציאות העולם[184]. והזעקה על הריב והאוון, מהדהדת היטב מקרב המרכא כפולה.

והיתה זעקת חבקוק על הצלחת נ"נ שהגלה ישראל וכל העולם ניתן תחת ידו, כמבואר בכל המפרשים ריש חבקוק. ועל שעה נוראה זו, שכביכול הלך ה' מן הארץ, ומסרה ביד עוברי רצונו בשלטון מוחלט (יעוי' וישב דוד אות מ"ח), ניסרה הזעקה בכל חללו של עולם, היתכן שכך הם פני המציאות?

וכביכול בא חבקוק בעזות דקדושה ותבע תשובה מאת הקב"ה, "עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יֹּאמַר בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־תּוֹכַחְתִּי", ואמרו חז"ל (תענית כ"ג א') שעג עוגה ואמר שאינו יוצא מכאן עד שישיב לו ה'.

וע"ז באה התשובה שנחקקה על לבבות ישראל בכל שעה, "וַיַּעֲנֵנִי יְקוָק וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ. כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר" (שם ב' ב'-ג').

כלומר, מראה העינים כעת איננו אמיתי ומקויים, אלו פנים של שקר, עוד תבוא השעה שתבקע המציאות האמיתית לנצח. זו הקריאה השוטפת שלנו בכל דור, בחזון הכתוב על לוחות כתבי הקודש, ומכח זה אנו עומדים ומתקיימים, בהכרה באמתת מציאות העולם בתוך כל ההסתרה.

הגערה בשטן והבחירה בשנית בירושלים, בחמלת ה' על אודים מוצלים מאש

י) "וַיֹּאמֶר יְקוָק אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְקוָק בָּךְ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְקוָק בָּךְ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִַם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ" (זכריה ג' ב'). מוטעם 'זה'. והנה כל נבואה זו באה על הקמת הבית השני, אשר יהושע בן יהוצדק וזרובבל בן שאלתיאל עמדו בראש העם העולים לקומם הריסות בית ה', כמבואר בספר עזרא יעו"ש.

ומוזכר בנבואה זו הן יהושע והן זרובבל ["שְׁמָע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח" (שם פסוק ח'). "זֶה דְּבַר־יְקוָק אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי.. יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְדוּ הַבַּיִת הַזֶּה.." (שם ד' ו'-ט' ע"ש)]. וברור שענינם איננו בתורת עצמם לבד, אלא בהם מתבטא צמיחת הקרן לישראל לאחר נפילתם וחורבנם. וכל נבואות זכריה על דבר זה באו. [וראה בקונטרס 'וישב דוד' אות נ"ז ס'].

ועל הקמת בית ישראל מחדש גער ה' בשטן, "בידי זכריה הנביא שלח ה' את דברו אל זרובבל מנהיג העם, שעליו היה לירות אבן פינה לחיי עם חדשים בישראל על חורבות ארץ ישראל ההרוסה, והיה זה מפעל ש'השטן עמד על ימינו לשטנו' על כל צעד ושעל"[185]. לא קל היה הדבר כלל, אולם גערת ה' במפריעים עמדה להם לישראל, יען ריחם ה' על עמו ליתן להם שארית ופליטה, כמו שאמר עזרא הסופר "וַעַתָּה כְּמַעַט־רֶגַע הָיְתָה תְּחִנָּה מֵאֵת יְקוָק אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלֵיטָה וָלֶתֶת־לָנוּ יָתֵד בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֱלֹהֵינוּ וּלְתִתֵּנוּ מִחְיָה מְעַט בַּעֲבֹדָתֵנוּ.. וַיָּט־עָלֵינוּ חֶסֶד.. לָתֶת־לָנוּ מִחְיָה לְרוֹמֵם אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־חָרְבָּתוֹ וָלֶתֶת־לָנוּ גָדֵר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם" (עזרא ט' ח'-ט').

---

[184] וכיו"ב במזמור שיר ליום השבת, דהיינו בשעת השלמת הבריאה וכינונה, כאשר עומדים ומשבחים לה' על שלימות עולמו, נזעקת התמיהה היאך פורחים הרשעים כמו עשב, וכביכול מקולקל הוא ואין נמצא הקב"ה בו, שאינו מתגלה אלא בעמידת העולם בצורתו הראויה ביושר ואמת, וקיום הרשעה הוא כביכול הביטול היותר גדול למציאותו ית', והיינו דבזה מנותקים התחתונים מהעליונים, ואינם מגלמים את מציאות ה' ששמו אמת. והזעקה על זה עצומה מאד.

ותשובת הדבר, שסופם להשמידם עדי עד, ואזי "אתה מרום לעולם ה'", ומתעלה כסא מלכות ה' בעולם, ובילקו"ש שם, "ואתה מרום לעולם ה'", ראה דוד שרבו רשעים כמו עשב ולא אמר הללויה, עד שראה שהם עתידין להשמד, שנא' "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה" ואז הקב"ה מלך בעליונים ובתחתונים, שנא' "ואתה מרום לעולם ה'".

ובזה מתקיים במלכות דוד "ותרם כראם קרני בלתי בשמן רענן, ותבט עיני בשורי.. צדיק כתמר יפרח.. בחצרות אלקינו יפריחו", והיינו שבמלכות בית דוד ובביאת המשיח ובנין בית המקדש מתרומם קרן האמת בעולם ויושב כסא ה' על מכונו, ובו שלימות התגלות הקב"ה בעולם, ואילו מלכות נ"נ הוא הפך זה. והוא שנאמר במזמור הבא, "ה' מלך גאות לבש", והיינו שע"י השמדת הרשעים וכינון עולם במלכות הצדק, מולך הקב"ה ולובש גאות. ובהכי שוכן בארץ.

[185] רש"ר הירש שמות כ"ה כ"ט, וכעי"ז באב"ע וברד"ק בזכריה שם, שהשטן היינו כל המפריעים והמקטרגים ושולחי כתבי השטנה, כסנבלט וחבריו, והיינו שבהם התגלם בפועל הקיטרוג שהיה בשמים, והיינו הך, והבן.

והיינו, באשר המכשולות העצומים שהיו בתחילת בית שני, לא בחנם היו, אלא כיון שניתן רשות למשחית, שוב לא בקל אפשר לבנות, והד הקצף שקצף ה' על עמו אכתי היה מורגש בחלל, לכך רבו כמו רבו הסנבלטים וחבר מרעיהם, שהריעו וקלקלו בכל מאי דאפשר, ואכן לא באחת נבנה הבית אלא לאחר ארבע פעמים ששבו ונתעוררו להתחדש ולהתגבר על המכשולים, ומ"מ לולא שגער ה' בשטן ואמר למשחית הרף, לא היתה ידם מצליחה מאומה, לאחר שכבר שלט החורבן והמקטרג ניצח.

והוא הוא שנתנבא זכריה, "ויגער ה' בך הבוחר בירושלים, הלא זה אוד מוצל מאש". וקאי הן על עם ישראל כולו, שאיננו כיום אלא אוד מוצל מאש, והן בפרטות על יהושע, "אמר רבי יוחנן שמונים אלף פירחי כהנה ברחו להם לתוך קלתותים של בית המקדש, וכולהם נשרפו. ומכולם לא נשתייר אלא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, שנאמר 'הלא זה אוד מצל מאש'" (ירו' תענית פ"ד ה"ה, וכ"ה במדרש איכה).

ולכך מוטעם ה'זה', מצביע הוא עליהם ואומר, ראה נא מה נשאר מהם, אודים מוצלים מן האש שאכלה אותם, על אלה תתאפק ה' תחשה ותעננו עד מאד, וישוב ה'[186] ויגער בשטן ויבחר בירושלים, ומני אז היתה להם תקומה שהלכה וצמחה עד כי ישגו מאד[187].

עזרא הסופר מרבה חכמת התורה בכל ישראל

יא) "וְאַנְתְּ עֶזְרָא כְּחָכְמַת אֱלָהָךְ דִּי־בִידָךְ מַנִּי שָׁפְטִין וְדַיָּנִין דִּי־לֶהֱוֹן דאנין דָּאיְנִין לְכָל־עַמָּה דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה לְכָל־יָדְעֵי דָתֵי אֱלָהָךְ וְדִי לָא יָדַע תְּהוֹדְעוּן" (עזרא ז' כ"ה). מוטעם ה'לא'. ולמי שמכיר את דברי רבותינו, אין הדבר צריך הסבר כלל, שהרי ידוע שעזרא חולל מהפך ממש בכל צורת התורה בישראל, וע"ש זה נקרא 'סופר דברי מצות ה' וחוקיו על ישראל'.

ויש בענינו דברים מבהילים, אשר מוקש הוא למשה רבינו בנתינת התורה. "תניא, רבי יוסי אומר, ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא קדמו משה. במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים, בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל, מה עלייה האמור כאן תורה, אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, בעזרא הוא אומר כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט" (סנהדרין כ"א ב').

והיינו, שעליית עזרא מבבל היתה בחינה מסויימת של נתינת התורה מחדש במובן של גילוי רובדי פנימיותה, ואיהו שמכחו פשטה התורה בכל ישראל להיותה קנינם שלהם ולהשכיל בה, ומפורש הענין בכ"ד בעזרא נחמיה, דההבנה בתורה וכניסתה לתוך לב האדם (בחינת תורה שבע"פ) באה על ידן[188].

---

[186] וראה ב'וישב דוד' שכל נבואות זכריה (ואף שאר נביאים) קאי הן על בית שני, והן על בית שלישי, ובמהותם היינו הך, ובהם הצמיחה לאחר שנטשם, ואין בית שני גאולה שלמה ולא שב הארון, אלא כל מהות בית שני אתחלתא היא לבית שלישי וכנודע, והבן היטב.

[187] ובאמת התפתחות שבי ציון היתה בריבוי שכמעט לא יאומן, ומכמה אלפים שבאו צמח עם ישראל מחדש לאלפי רבבה, ובמדרש, "אף ערשנו רעננה, מה מטה לפריה ורביה, כך בית המקדש עד שלא נבנה כל הקהל כאחד ארבע רבוא, אבל משנבנה א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות והיתה כל אחת מוציאה כיוצאי מצרים חוץ משלש עיירות שהיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים, (ילקו"ש שיר השירים רמז תתקפ"ה).

ויעוי' עוד בקונטרס 'וישב דוד' אות ל"ד, שאף לקראת ביהמ"ק הראשון הואץ ריבוי ישראל באופן שלא יאומן, ובעוד בשנים שעברו עד זמן דוד הלכו ונחסרו עד למחצה ממנינם ביציא"מ, לפתע פתאום בימי דוד תוך זמן קצר הכפילו עצמם פי כמה וכמה, ובימי שלמה כבר נאמר עליהם, 'רבים כחול אשר על שפת הים לרוב'. [ובאמת יש בחינה של 'מעין' אף בימינו אנו, למרות קושי השלטון הערל והמתנכר וריבוי עוזבי הדת, הלא בכ"ז קשה לדמיין שמספר היהודים בא"י לפני מאה חמשים שנה, היה כמה אלפים בודדים. ואף רק בשבעים שנה האחרונות הוכפלו יהודי א"י פי עשרה כן ירבו].

[188] ולכך ניתנה תורה בכתב אשורית ולשון ארמית על ידו, וכבר הובא בשם הגרי"ז (כתבים מנחות כ"ט א'), דנמצא דמעזרא ואילך הוא שהתחיל דרישת התגין שהוא פנימיות הדברים, דהא אין התגין אלא בכתב אשורית (ולכך משה לא ידע לדורשם, ע"ש). והיינו, שמכאן ואילך ניתנה תורה להידרש, והגיע זמנם של הכתרי אותיות לצאת לאורה. והן הן דברי הפרקי היכלות הידועים.

וענין לשון ארמית נתבאר ב'וישב דוד' אות נ"ז, והוא דהא דאין המלאכים מבינים אותה היינו משום שאיננה קיימת בשמים, אלא כל ענינה כעין שיבוש לשון הקודש, כלומר אופן הדיבור בלשוה"ק בניב שנוצר ממילא כשמדברה האדם (וניכר מאד שמשתלשלת מלשה"ק), וזה ענין גלות בבל שכידוע משם התנוצצות תורה שבע"פ, שהיא אופן ירידת התורה לארץ שנעשית לצורה טבעית החקוקה בלב האדם, ואיננו כשומע מלמעלה אלא כבר נעשה חלק משפתו ודיבורו שלו, ולכך חזרה וניתנה תורה בלשון ארמית, שכבר הוי בשפתם שלהם תורה.

[שוב מצאתי שכעי"ז כ' ר"צ הכהן, "..ותרגום הוא מה שבני אדם מפרשים הלשון הקודש להשמעת בני אדם, ונמצא הוא עצמו הלשון הקודש רק בדרך בת קול וקלא דהדרא, שהוא אחורי הקול עצמו דלשון הקודש, והוא קרוב ללשון הקודש כמו שאמרו

ומכאן ואילך פסקה תקופת הנבואה והחלה תקופה החכמה[189], שאמנם אין האדם שומע קול ה' מלמעלה, אולם משכיל לחדור לתורה מלמטה. וזהו ה'הדר קבלוה מאהבה' שהיה בביאה שניה לאחר נס הפורים וכנודע.

ולכך הוטעם שכל אותם ש'לא' ידעו חוקי התורה, הודיעם עזרא, ולא היו אלו דברים בעלמא בכתב שמסר בידו המלך, אלא באמת זהו כל החפצא של עלייתו, בתורת שהוא 'סופר דברי מצות ה' וחוקיו על ישראל' (ע"ש בעזרא פ"ז). וע"ש נקראת כל התקופה, ואיהו שהעמיד יסודות התורה וחתם כתבי הקודש, ותקן הוא וב"ד (שהם אנשי כה"ג) תקנות רבות לדורות.

וע"ז אמרו חז"ל (סוכה כ' א') שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה. ובאמת שכחת התורה באותו הזמן היה באופן שקשה אף לצייר, שהלא מבואר במקראות שאף על ראש השנה וסוכות לא שמעו רוב העם. אולם מכאן ואילך הצליח מעשה עזרא להחיות אור התורה באופן שלא היה מימות משה, ועל אותה השעה נאמר "ויבינו במקרא ושום שכל", וידועין דברי הפרקי היכלות שמאותו הזמן נמסרו ביד ישראל חדרי תורה וגנזיה, והדברים עתיקים והאריכות למותר.

תקומת ציון וירושלים בבנין חומותיה ע"י נחמיה

יב) "וַנִּבֶּנָה אֶת־הַחוֹמָה וַתִּקָּשֵׁר כָּל־הַחוֹמָה עַד־חֶצְיָהּ וַיִּהְיֶ לֵב לָעָם לַעֲשׂוֹת" (נחמיה ג' ל"ח). **ענין בניית חומת ירושלים ע"י נחמיה, האריכו בו המקראות, וכל עיקר ביאת נחמיה היתה לתקן דבר זה, ומבואר התם שבזה קמה ירושלים והיתה לעיר, ושוב לאו חרבה היתה ומסורה ביד כל, ואף בזמן שלמה מדגישים המקראות שלצד בניית ביהמ"ק ובית המלך, בנה את חומות ירושלים (מלכים א' ג' א'). ואילו בעת החורבן, זמן הבקעת החומה עת צום לדורות הוא, ואף לאחר שנבקעו חומות ירושלים וחדרו לתוכה ושרפו ביהמ"ק וכל בתי העיר, לא סגי להו לכשדים עד שניתצו מהיסוד את כל חומות העיר (מלכים ב' כ"ה י'). והיינו באשר כל עוד שקיימות חומותיה, שם 'ירושלים' עליה[190].**

ובמדרש[191] **נמנו ז' חנוכות שהיו בעולם, חנוכת ברייתו של עולם, חנוכת משה למשכן, חנוכת ביהמ"ק הראשון, חנוכת ביהמ"ק השני, חנוכת חומות ירושלים ביד נחמיה, חנוכת החשמונאים, והחנוכה לעת"ל ביד מלך המשיח. ומבואר, דלא היה מעשה להגנה גרידא, אלא מקביל לבריאת העולם וחנוכת ביהמ"ק, והיינו שבזה שבה ונתקוממה ירושלים עיר הקודש[192]. ובנין ירושלים נושא בקרבו משמעות של גאולה,**

בפסחים פרק האשה (פ"ז ב'), והיינו דכל הלשונות נמשכים מלשון הקודש בעת דור הפלגה, והמשכה הראשונה הוא ללשון ארמי שהוא הקלא דהדרא מלשון הקודש עצמו.." (דובר צדק דף ע"ב ב')].

וראה עוד בזה בהערה הראשונה בחלק א', דדעת רבים דעזרא הוא שסידר הטעמים, ויעו"ש. [עוד בענין אשור ובבל ושייכותם לתורה שבע"פ, ראה אריכות בזה להלן במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה, אות ז' בהערה הארוכה].

[189] והיינו שעזרא הסופר היה הממוצע, הוא שכתב את ספרו וספר דה"י (ואסקיה נחמיה), וחתם את כתבי הקודש והעמיד את כ"ד ספרים במתכונתם, הבו דלא להוסיף עלה, ומאידך בו נפתח תקופת תורה שבע"פ, שמסורה התורה לחכמים כסברת לבם. והוא שהחל לפעול אצל ישראל את השינוי הגדול הלזה, לדעת לתרגם את התורה שבכתב לתורה שבע"פ, שחודרת לתוך החיים בכל פרט ופרט, וחידש תקנות גדולות להוסיף תורה וטהרה, ולחבר את ישראל לתורה בכל חייהם.

וז"ל ר"צ הכהן מלובלין (פרי צדיק במדבר פרשת בלק), "ועיקר התייסדות תורה שבעל פה היה בבבל, כמו שאמרו עלה עזרא מבבל ויסדה וכו' הלל הבבלי וכו' רבי חייא ובניו ויסדוה, ועיקר התחדשות הוא בתורה שבעל פה, דתורה שבכתב מנוים וספורים אותיותיה.. ועזרא אף שהיה שורשו גם בתורה שבכתב כמו שאמרו עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים, ואיתא (סנהדרין כ"א ב') ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל וכו' נשתנה על ידו הכתב וכו'. מכל מקום היה עזרא מאנשי כנסת הגדולה, שהם התחילו לפשט התורה שבעל פה שאמרו (אבות א', א') עשו סייג לתורה והעמידו תלמידים הרבה".

וז"ל בליקוטי מאמרים, "..ובודאי היה אז הארה בלב כל איש מישראל קבלת כלל התורה, כמו ההארה שהיה במעמד הר סיני, וזה שאמרו ז"ל ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו ונשתנה על ידי הכתב, היינו איכות הגלוי כי הגלוי על ידי הכתב, וכן ראויים לעשות להם נס בימי עזרא וכו' (ברכות ד' א'), כי אז היה גם כן ממש אותה הארה דמעמד הר סיני, דהיינו הארת של גילוי חכמתו יתברך בעולם הזה שזהו יסוד אבא, רק שגרם החטא ולא היה אלא מצד התלבשותו בנוקבא וכו' כמבואר בספר פרי עץ חיים, היינו דלא היו בפועל נסים מפורסמים וקולות וברקים והתגלות אלקות בפועל כבמעמד הר סיני, רק שהיה מצד התלבשות בכנסת ישראל בלבות בני ישראל עצמן, והם מעצמן קיימו הכל בלבבן..".

[190] ולעולם בדיני התורה, בהיות העיר מוקפת חומה, בזה שם 'עיר' בקרבה, והבן, ואכ"מ.

[191] פסיקתא תהלים ל'. ונעתק כלשונו בחלק א' אות ד' בהערה, יעו"ש. ומדרש זה הובא הרבה בספרים, וכגון ראה מש"כ בביאורו ר"צ הכהן בפרי צדיק מקץ אות ז'.

[192] ובנין חומות ירושלים איננו הכשר מצוה גרידא לבטחון ישראל ולקיום ביהמ"ק, אלא הוא עצמה של ירושלים עיר הקודש, ויעשה בטהרה ע"י עם הקודש ולשמו, הלכך סירב נחמיה שישתתפו בזה זרים, "וָאֲשִׁיב אוֹתָם דָּבָר וָאוֹמַר לָהֶם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ לָנוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נָקוּם וָבָנִינוּ וְלָכֶם אֵין־חֵלֶק וּצְדָקָה וְזִכָּרוֹן בִּירוּשָׁלִָם" (נחמיה ב' כ') "מה לכם בבנין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה" (רש"י שם).

והחומות הם הם עצם שמה, ובהכי[193] תורת בנין עיר האלוקים עליה, והבן.

ואף דוד המלך אמר בסיום מזמור התשובה, "הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלִָם. אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים" (תהלים נ"א כ"א). **ובכל הוצאת ס"ת בשבת ויו"ט אנו מבקשים בלשון דוד, 'אב הרחמים, היטבה ברצונך את ציון, תבנה חומות ירושלים'.**

ואכן יום שנשלמה החומה יום גדול היה, ולא בחנם נזכר זמנו בכתובים, והוא בכ"ה אלול (נחמיה ו' ט"ו) אשר בו החל ברייתו של עולם. ומבואר שם שמאותה שעה החלה תקומת ישראל, ומכח זה החל נחמיה בבדק הבית הפנימי, ויפקוד השוערים המשוררים והלויים, ונאספו בני ישראל לשמוע

והיינו, שבוני החומות הרי קרויה העיר על שמם וחלק להם בקרבה לדורות, שהם כוננו את העיר ירושלים, ואין זו העיר עומדת אלא לישראל עם הקודש, והם בלבד יהיה שמם נזכר עליה, ואין זה מלאכה בעלמא לתועלת הציבור וצרכיו, אלא מלאכה קדושה היא, ובהכי מתקומם עיר ה', ולשמו ממש נבנית העיר. הלכך מעשה נחמיה בבנין חומות ירושלים, יש לו משמעות עצומה. ובמהותו הוא מעשה המסור למשיח הנשלח מאת ה', ראה בהערה הבאה.

ואין בונים את חומת ירושלים וצרכי העיר אלא משיירי תרומת הלשכה (שקלים פ"ד מ"ב), קודש הוא לה', [וי"א דמחמת קדושת חומת ירושלים, באה מהקדש בדק הבית, ולא משיירי הלשכה גרידא, יעוי' תוס' קידושין נ"ד ב' ד"ה 'תרי']. וז"ל הרמב"ם פ"ד מהל' שקלים ה"ח, "אמת המים שבירושלים וחומת ירושלים וכל מגדלותיה וכל צרכי העיר, באין משירי הלשכה, וגוי שהתנדב מעות לדברים האלו או שהתנדב לעשות עמהם בחנם, אין מקבלין ממנו ואפילו גר תושב, שנאמר, "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו", ונאמר "ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים"".

ודעת ר' יהודה שמאחר שנבנים חומות העיר משיירי הלשכה, אבני ירושלים שנשרו מועלין בהם (קידושין נ"ד א'), ולחד מ"ד אליבא דר"י, מהני לנדור בלשון ככר זה עלי כירושלים, וקחזינן עד כמה יש מקום לומר, דחומות ירושלים מוקדשות ועומדות לשם ה'. ודעת החת"ס (יו"ד סי' רס"ד) דהנותץ חומות ירושלים דינו כנותץ אבני היכל ועזרות, אשר עובר ב"לא תעשון כן לה' אלקיכם".

[193] ונעתיק מה שהביא הרד"ק על הפסוק "לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה" (ישעיהו ט' ו'), "למרבה המשרה", המ"ם סתומה בכתוב, וקרי במ"ם פתוחה, ובהפך זה בעזרא "המ"ם פרוצים", מ"מ פתוחה בסוף התיבה בכתוב, ויש בו דרש, כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות, ולעת הישועה יסתמו הפרוצים, ואז תפתח המשרה, שהיא סתומה עד מלך המשיח".

וכבר מצינו כן ברבינו בחיי (בראשית פ' מ"ז), "וכן אמר ישעיה ע"ה, "למרבה המשרה ולשלום אין קץ", ובאה המ"ם סתומה שלא כמשפט, כי משפט המ"ם שבאמצע תיבה להיות פתוחה וזו סתומה, לרמוז כי המעלה והמשרה של ישראל הלא היא סתומה בזמן הגלות, ומצינו בעזרא מ"ם פתוחה בסוף תיבה, וזה ג"כ שלא כמשפט, והוא שכתוב, "בחומות ירושלים אשר המ פרוצים ושעריה אכלו באש" (נחמיה ב' י"ג). ואמרו במדרש, שבא הרמז כאשר יסתמו חומות ירושלים שהם עתה פתוחים ופרוצים בזמן הגלות, אז תפתח המשרה שהיא סתומה".

ומבואר, דבניית החומה איננו מעשה בעלמא, אלא כל ענינו של משיח מיתלא תליא ביה. וביאור הדבר הוא, משום דבבניית חומות ירושלים בהכי מתכוננת העיר ועומדת על תילה, ורק כך יש מקום למלכות בית דוד, והוא ענין משיח, היושב על כסא דוד ומחזיר עטרה ליושנה, והוא שאמר הכתוב, למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו, להכין אותה ולסעדה במשפט וצדקה, ולא יתכונן כסא דוד אלא כאשר תבנה ותתכונן העיר ירושלים, וזהו בבנין חומותיה. [וראה עוד בחלק א' אות ט' בהערה הארוכה, הרחבה בכל כיו"ב, שבאו במקראות דברים שאינם לפי חוקי הדקדוק והכתיב, ואין הם כפופים לכך, ויעו"ש שנתבאר משמעות צורת המ' סתומה והמ' פתוחה דהכא].

וכבר האריך הגרי"ז דמלכות בית דוד כרוכה בעיר ירושלים, והביא מה שאמרו בב"ק צ"ז דמטבע של ירושלים דוד ושלמה מצד אחד וירושלים מצד אחר, ובשמו"ע אע"ג דישנה ברכה בפנ"ע להרמת קרן בית דוד נזכר נמי במטבע ברכת ירושלים "וכסא דוד מהרה לתוכה תכין", משום דזהו צורת ירושלים, ודוד איהו שתיקן ברכת בנין ירושלים שבברהמ"ז ומי שלא הזכיר בה מלכות בית דוד לא יצא (ברכות מ"ט), ועוד מבואר כן טובא. וראה עוד בזה בקונטרס 'וישב דוד' אות י' ואילך.

ובקינות אנו אומרים, "עיר המלוכה לדוד ושלמה בנו היית בנויה, והם קדם מכונניך" (קינה ל"ח, 'ציון עטרת צבי'). והיינו ששמם נקרא על העיר, הם מכונניה ויוצרי צביונה אשר לעולם מורגש שמקום משכנם היה, ואווירתם ומורשתם נמשכת בה. וה"נ נחמיה אשר שב וכוננה בשנית, הוא החוטר היוצא מגזעם לעמוד תחתיהם ולמלא את אשר החלו לכונן. וכן יהיה לעת"ל, אשר מלך המשיח היושב על כסא דוד ושלמה, הוא אשר יבנה את ירושלים.

וראה לשון הרדב"ז (בספרו מגן אבות), "ורבותינו ז"ל דרשו בה וכו'. והכוונה, כי מלכות בית דוד וחומות ירושלים נתנו ערבון זה לזה שלא תפתח זו עד שתסתם זו, ולא תסתם זו עד שתפתח זו". והן הן הדברים, דהעמדת חומות ירושלים הוא העמדת מלכות בית דוד, וירושלים וכסא דוד היינו הך.

ואכן היה נחמיה בחינת משיח, ומבית דוד הוא, וע"י מעשהו לסתום החומה ולכונן העיר, כונן אף את ההווי הפנימי של החיים היהודיים בעיר, וחתמו כולם על אמנה לקיים דבר ה', ויסר מן העיר את כל קלקלות הגוים ויקדשה לאלוקי המקדש, וממנו תחילת מעשה אנשי כנסת הגדולה, בריבוי תורה שבע"פ ותקנות, וזהו התנוצצות הגאולה העתידה, ויתבאר עוד בארוכה להלן במאמר בענין קרני פרה אות ח' וט' ובהערות שם.

התורה ולהשכילה מפי עזרא ולחתום אמנה לאלוקי ישראל. וחנוכת חומת ירושלים היתה אירוע עצום ומיוחד (ונקבע במגילת תענית ליו"ט), אשר אזי שבו וקידשו את ירושלים בלחמי תודה וראה פרטיו בארוכה בנחמיה פי"ב. ומיניה ילפינן דיני קידוש העיר לדורות, יעוי' שבועות ט"ו א'.

ועל אותה שעה נאמר "ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים, וישמחו, כי האלוקים שמחם שמחה גדולה, וגם הנשים והילדים שמחו, ותשמע שמחת ירושלים למרחוק" (שם מ"ג). ואזי נתארגנו כל עניני סדרי ביהמ"ק וסדרי משמרות הכהנים והלויים המשוררים והגזברים וכד', יעו"ש.

ובאותה שעה שנשלמה החומה החיצונה, הבדילו כל בני נכר שנתערבו בישראל, כמבואר שם בכתובים, והקימו עליהם החומה הפנימית, בגזרות וסייגים והרחקות. ובמקום זה נחתמים דברי ימי ישראל בכתבי הקודש, לאחר ששבו ונתבססו בעיר הקודש וקבלו עליהם להחזיק בדת אלוקיהם בכל עוז, ולהיבדל מן כל בני נכר שפשטו ורבו בתוככי הארץ.

ולכך הוטעם היות לב העם להקים החומה, באשר הוא מילתא דכולא בה, ובהכי חייל ביה שם ירושלים ונבנה המבנה הפנימי של ישראל מחדש וישוב אורם להתנוצץ, ומעת שנתנו לב להקים החומה ויהיו לאנשי חיל, החלה ירושלים להתבסס בצורתה האמיתית כעיר האלוקים, ונתבדלה מערי הנכרים שסביבותיה ומן ההתערות בקרבם.

תפארת שלמה וחכמתו הכפולה בדה"י

יג) "וַיַּגֵּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ וְלֹא־נֶעְלַם דָּבָר מִשְּׁלֹמֹה אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ" (דה"י ב' ט' ב'). פסוק זה חוזר על הפסוק במלכים א' הנזכר (י' י"ג), ומוטעם ה'לא' בתרוויהו, ונתבאר לעיל. [ולא לחנם חוזר תיאור תקופת שלמה בארוכה כמעט באותו סגנון, והיא היא התקופה של סיהרא באשלמותא וכנודע, שבה הגיעו ישראל לשלמותם, והיה מעין ימות המשיח. ובמעשה מלכת שבא מתבטא הענין ביותר, והוא הענין המסיים ומגדיר את סיפור ימי שלמה[194]].

משפט התורה ושופטיה, הפושט בישראל בימי יהושפט, וכל פרשת גדולתו

יד) "וּתִשְׁקֹט מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו מִסָּבִיב" (דה"י ב' כ' ל'). יעוי' שם היטב בכל הפרשה לפני כן. והנה יהושפט זה לאו מלך בעלמא היה, אלא מימות דוד ושלמה, ואחריו עד ימי חזקיהו, כמעט[195] לא היה בדומה לו, הן בצדקותו[196] והן בתפארת ממלכתו. וביחוד נתייחד במקום שנתן לתלמידי חכמים ולכהנים, אשר העמידם בראש ונהג בהם כבוד עצום, ושלח אותם בכל יהודה ללמד חוק ומשפט, והציב מהם בכל הארץ לדון דין אמת, בהדגשה יתירה על העמידה לפני ה' במשפט.

ויעוי' היטב באריכות הפרקים אודותיו בדה"י ב' פי"ז עד פ"כ, ומבואר התם שהיה זה מלכות מיוחדת במינה, ונאמר עליו ויהי ה' עם יהושפט, ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצורות, ויתן נציבים[197] בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא

---

[194] באשר אין בדברי הימים תיאור דברי גנאי שהיו במלכי בית דוד כמו שכ' רש"י, ולשבחם בא, ולכך לא מסופר הירידה שהיתה אח"כ כמו שמסופר במלכים י"א.

[195] ואילו אביו אסא, אף שע"ד כלל היה צדיק ועשה הטוב והישר למאד, בסוף ימיו קלקל בכמה וכמה דברים, ולא דרש את ה', יעוי' דה"י פט"ז. ואין פגמי יהושפט (שהתחבר לאחאב) מתקרבים לשל אביו. ומ"מ תרוויהו נחשבים שם דבר למלכים הצדיקים, והם אשר ביערו הבמות והע"ז, "וכיתת נחש הנחשת.. אפשר בא אסא ולא ביערו, בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום.." (חולין ו' ב').

[196] ובויק"ר אמור ל', "אמר ר' אבין, אין אנו יכולין לעמוד על אפו של דוד, פעמים שקורא עצמו עני פעמים שקורא עצמו מלך, הא כיצד בשעה שהיה צופה ומביט שצדיקים עתידין לעמוד ממנו, כגון אסא יהושפט חזקיה ויאשיה, היה קורא עצמו מלך..". מבואר שנקט הני בתורת המלכים היותר מפוארים שיצאו מבית דוד. (ואכן דוד אסא יהושפט וחזקיהו נחלו נצחונות מופלאים מאד, כמבואר במקראות ובדברי חז"ל (ראה להלן בהערה). ואילו יאשיהו נפל במלחמה, משום שענינו כבר בסוד הגלות, וכמשנ"ת ב'וישב דוד' אות נ' יעו"ש). וראה עוד בבראשית רבה ויחי פ' צ"ז, שמנו האנשים הצדיקים שיצאו משבט יהודה, ומן המלכים נמנו דוד שלמה יהושפט יותם וחזקיהו.

עוד ראה מש"כ בעל הרוקח בס' סודי רזיי (ח"א אות ר' משם אלעזר), שד' פעמים הזכיר דוד רוח (רוח נכון חדש וכו'), וד' פעמים נזכר שנשבע לו ה', כנגד ארבעה מלכים, אסא יהושפט חזקיה יאשיה, שכתוב בהן כדרך דוד אביו. והיינו שנתייחדו משאר המלכים, וכל אחד מהם חידש מידה מיוחדת של מלכות בית דוד. וראה ב'וישב דוד'.

[197] דה"י ב' י"ז ב'. וענין העמדת נציבים (שהם מושלים תחתיו מטעמו) לא נזכר מלבד יהושפט אלא אצל דוד ושלמה, "וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נִצָּבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נִצָּבִים וַיְהִי כָל־אֲדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד" (שמואל ב' ח' י"ד). "וּלְשְׁלֹמֹה שֵׁנִים־עָשָׂר נִצָּבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־הָאֶחָד לְכַלְכֵּל" (מלכים א' ד' ז'). ולא שייך אלא במלכות רבת עוצמה. (ובסוף ימי בית שני היה להפך, שהיה ביהודה נציב רומאי, וכענין 'לאום מלאום יאמץ').

אביו[198], ויכן ה' את הממלכה בידו[199] ויהי לו עושר וכבוד לרוב[200], ויגבה לבו בדרכי ה'[201]. וכל אלו תיאורים מופלגים ויחודיים למאד.

ויהי יהושפט הולך וגדל עד למעלה[202], ואף שריו נמנו בשמותיהם ובפקודיהם[203], באופן שלא מצינו אצל שאר המלכים מימי דוד ושלמה. ופחד ה' שרר על הארצות אשר מסביבו ויעלו לו מנחה[204]. וישלח שריו וכהניו בכל הארץ

---

[198] והיינו שהשלטון הרחב שהשיג אביו, בא לידי ביסוס והתייצבות ברת קיימא, שלא היה זה מעשה כיבוש פרטי, אלא מעתה ואילך אכן חלק ממש מממלכתו הוא לכל דבר, וזה ענין הנציבים, שמושלים מטעמו במקומות אלו. [הרבה כובשים היו בעולם, אולם ללא יכולת להחזיק בשלטון המקום, אין לזה משמעות רבה. וגדולה מלאכה זו, ממלאכת הכיבוש עצמה].

[199] "וַיָּכֶן יקוָק אֶת־הַמְּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיִּתְּנוּ כָל־יְהוּדָה מִנְחָה לִיהוֹשָׁפָט וַיְהִי־לוֹ עֹשֶׁר־וְכָבוֹד לָרֹב" (דה"י ב' י"ז ה'). ולשון כעי"ז נמצא לגבי שלמה, "וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד־שְׁלֹמֹה" (מלכים א' ספ"ב). והיינו, שהיתה המלוכה מכוננת ויציבה ביותר בשלטון מוחלט אשר חננו אלוקים, ואין איש פוצה פה כנגדו.

[200] ונחשב יהושפט לשם דבר של עושר המביא טוב, ובשמו"ר משפטים פרשה ל"א, "יש עושר שהוא עושה רע לבעליו ויש עושר שעושה טוב לבעליו, עושה רע לבעליו זה עושרו של קרח.. ושהוא טוב לבעליו זה עושרו של יהושפט שנא' "ויהי ליהושפט עושר וכבוד לרוב" (דה"י ב' י"ח), ומה היה לו ויצעק יהושפט וה' עזרו..".

[201] ונעתיק מש"כ בזה בקונטרס 'וישב דוד' אות ה', לאחר שנתבאר שם שכל מהות מלכות בית דוד היא דלית ליה מגרמיה כלום, וכל עוצמתם מבוטלת להקב"ה. "הוא שנאמר על יהושפט "ויגבה לבו בדרכי ה'", ענין גנות הגאוה הוא בסתירתה להקב"ה, שמעמיד עצמיותו וקיומו במרכז תחת הקיום האמיתי, ולכך אין הקב"ה יכול לשכון עמו כביכול, אך מי שביטל עצמו כליל לפניו ית' ולפני נושאי שמו, כדאמרינן שילהי מכות "ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה, בשעה שהיה רואה תלמידי חכמים היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי מורי מורי" אזי אין גאוותו גאוות עצמיות, אלא אדרבה בו מתגלם ה' מלך גאות לבש, וישיבתו לפני ה' אינה ישות נפרדת אלא הוא הוא כסא ה'.

ובדבר זה נתייחדו היושבים על כסא דוד, שמתוך ביטולם המוחלט, אף גאוותם והנהגתם בשררת מלכות, כולו ויגבה לבו בדרכי ה' היא, ומאותו הטעם שדוד בעוסקו בתורה מעדן עצמו כתולעת, מבטל את קיומו בפני התורה לחלוטין עד שכולו כלי קיבול רך המעוצב לפי התוכן שנכנס בו, כאשר יוצא למלחמה באויביו מקשה עצמו כעץ, וכביכול תוססת בו בחינת ה' איש מלחמה ואין איש שיעמוד בפני תוקפו, שכן בפני תוקף ה' הוא עומד".

[202] "וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הֹלֵךְ וְגָדֵל עַד־לְמַעְלָה וַיִּבֶן בִּיהוּדָה בִּירָנִיּוֹת וְעָרֵי מִסְכְּנוֹת" (שם י"ז י"ב). ומי שמצינו אצלם לשון כעין זו הם דוד ושלמה, "וַיֵּדַע דָּוִיד כִּי־הֱכִינוֹ יקוָק לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל כִּי־נִשֵּׂא תִמְעָלָה מַלְכוּתוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דה"י א' י"ד ב'). "וַיַּגְדֵּל יקוָק אֶת־שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֶּן עָלָיו הוֹד מַלְכוּת אֲשֶׁר לֹא־הָיָה עַל־כָּל־מַלְכֵי עַל־יִשְׂרָאֵל" (שם כ"ט כ"ה). "וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ וַיקוָק אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיַּגְדִּלֵהוּ לְמַעְלָה" (דה"י ב' א').

[203] ולא נמצא כן אלא בשלמה ודוד וחזקיהו, והיינו שבא לתאר את שלימות תפארת ממלכתם והנהגתם. וימי יהושפט יש בהם דמיון לתקופת שלמה, כפי שעולה ברור מן המקראות.

[204] "וּמִן־פְּלִשְׁתִּים מְבִיאִים לִיהוֹשָׁפָט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא גַּם הָעֲרַבִיאִים מְבִיאִים לוֹ צֹאן אֵילִים שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וּתְיָשִׁים שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת" (דה"י ב' י"ז י"א). והנה ענין העלאת מנחה איננו לחלוק כבוד בעלמא, אלא מהותו הכרה בעבדות למי שמביאים לו, אשר הוא אדון להם אשר חלק לו באשר תחת ידם, ובתורת הכי תבוא המנחה, להצהיר ולהגדיר את כפיפותם, מסורים אנו בידך, חלקך אנו. ומגדיר בזה את כל היחס והמעמד אשר ביניהם.

והוא ענין מעשה יעקב לעשיו בחזרתו לא"י, "וָאֹמְרָה לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הוּא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו" (בראשית ל"ב י"ט), והיינו שזה כל מהות שליחת המנחה, שכלפי חוץ מכופף עצמו יעקב לעשיו. (והוא הוראה לדורות כיצד צורת עמידת ישראל בפני בני עשיו וכנודע). ואף אחי יוסף אשר ביקשו לרצותו ולמנוע מלהעלות על דעתו שזוממים המה רע, הביאו לפניו מנחה כעצת יעקב, "וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבַּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה" (שם מ"ג י"א), והמנחה וההשתחוויה חד הם, וזהו התקיימות חלום יוסף, והבן.

ובכל מקום שבא בכתובים מנחה, מקביל לביטוי עבדות, "וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל יְמֵי חַיָּיו" (מלכים א' ה' א'). "וּתְהִי מוֹאָב לְדָוִד לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה" (שמואל ב' ח' ב'), ועוד כיו"ב. וכן מצינו להפך, דכאשר עלה מלך אשור על מלכות ישראל, העלה לו הושע בן אלה מנחה, וכאשר חדל מכך, נחשב מרד (מלכים ב' י"ז).

והלא זהו משמעות הבאת המנחה לפני ה', כמעשה קין והבל, וכן לדורות בבית המקדש. וזהו מעצם הגדרת הכהנים והלויים, שמביאים המנחה לפני ה' ועובדים אותו, "וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכֶּסֶף וְהָיוּ לַיקוָק מַגִּישֵׁי מִנְחָה בְּצֶדֶק" (מלאכי ג' ג'), ואזי נשוב ונהיה חלק ה', והתרצה לנו לקבל מנחתנו, והיינו בתורת שעבדותינו תבוא לרצון לפניו "וְעָרְבָה לַיקוָק מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת" (שם ד').

ללמד ספר התורה, "ובשֵׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוֹ שָׁלַח לְשָׂרָיו לְבֶן־חַיִל וּלְעֹבַדְיָה וּלְזַכַרְיָה וּלְנַתַנְאֵל וּלְמִיכָיְהוּ לְלַמֵּד בְּעָרֵי יְהוּדָה. וְעִמָּהֶם הַלְוִיִּם.. וְעִמָּהֶם אֱלִישָׁמָע וִיהוֹרָם הַכֹּהֲנִים. וַיְלַמְּדוּ בִיהוּדָה וְעִמָּהֶם סֵפֶר תּוֹרַת יְקוָק וַיָּסֹבּוּ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה וַיְלַמְּדוּ בָעָם" (דה"ב י"ז)[205].

ולאחר שיצא למלחמה עם אחאב וכמעט נהרג בה, הוכיחו ע"ז הנביא, מיד "וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלִָם וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שָׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם[206] וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְקוָק אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם" (שם י"ט ד'), **ויעמד שופטים בכל ישראל** "וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מַה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיקוָק וְעִמָּכֶם בְּדַבַר מִשְׁפָּט" (שם י"ט ו').

ויהי אחרי כן, באו עליו המון רב מבני מואב ועמון, ויש בדה"י תיאור כה פלאי של המלחמה, עד שכמעט אפשר לומר, שמימות דוד ושלמה ועד חזקיהו לא היה הנהגה כה גלויה בכל מובן שהוא[207]. (ובבחינה מסויימת אף בימי דוד לא היה

ולעולם מנחה הולכת יחד עם ראיית פניו והשתחוויה לפניו. "הָבוּ לַיקוָק מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיקוָק כָּבוֹד וָעֹז. הָבוּ לַיקוָק כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו. הִשְׁתַּחֲווּ לַיקוָק בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ" (תהלים צ"ו ז'-ט').

ולא נזכר בכתובים שהביאו מנחה מן הגוים אשר סביבותיהם לפני מלכי בית דוד, אלא לדוד ושלמה, יהושפט, וחזקיהו (דה"י ב' ל"ב). וכולם התנשא מלכותם מאד.

[ואמנם אף בעוזיהו (בימים שדרש אלוקים) ויותם, שאף הם התנשא מלכותם, הביאו להם בני עמון מנחה ומס (דה"י ב' כ"ו-כ"ז). אולם שם משמע שבא בכפיה, ואילו שלמה יהושפט וחזקיהו, התנשאו מכח עצמם, שיצא שמם לתפארת בכל הגוים, שהקב"ה שוכן בקרבם ויש להם חכמה והנהגה מיוחדת ('כי היא חכמתם ובינכתם לעיני העמים'), ולא מכח גבורתם ומלחמתם גרידא.

ולכך עמים רבים ראו זכות לעצמם להביא להם מנחה, וכענין מלכת שבא, והוא התכלית המעותדת בימות המשיח. "מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ. וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ. כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ.. וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יַאַשְּׁרוּהוּ" (תהלים ע"ב יעו"ש), והבן. ומנחה שענינה מס וחובה, לעומת מנחה הבאה מרצון, הוא ענין אחר לגמרי. (ובאמת אף בדוד היה יותר בבחינת 'עבדים נושאי מנחה', ובשלמה היה בחינת 'מגישי מנחה')].

והדבר כמעט מפורש במקראות, שמכח ששלח יהושפט את שריו וכהניו ללמד את ספר התורה בכל העם, התנשא מלכותו והביאו לו העמים אשר סביבותיו מנחה. והוא הראשון שנהג כן ובהמשך אף בעצמו סובב בכל ממלכתו ללמד תורה ולהעמיד שופטים כמפורש במקראות (דה"ב פי"ט), לכך הוא הראשון מימי שלמה שהעלו הגוים לפניו מנחה. וראה בהערות הבאות.

[205] וזהו דבר שלא נמצא בכל מלכי ישראל, שישלחו ללמד התורה והמשפט בכל העם בכל מקומות מושבותיהם, וע"ז ביסס את מלכותו, באשר לעולם בכתובים השנה השלישית למלכות היא השנה שבה חשיב המלך מוחזק ומתכוננת מלכותו, והוא מבואר בכ"ד (כגון ראה בדה"י גבי רחבעם, וע"ע וישב דוד הערה 124) ואכ"מ. וכ"ה לשון המדרש, כיון שהוחזק במלכות וכו', ראה בהערה הבאה.

ומשמע להדיא בכתובים, דמכח זה היה פחד ה' על כל סביבותיו, והעלו לפניו מנחה. "..וַיְלַמְּדוּ בִיהוּדָה וְעִמָּהֶם סֵפֶר תּוֹרַת יְקוָק וַיָּסֹבּוּ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה וַיְלַמְּדוּ בָעָם. וַיְהִי| פַּחַד יְקוָק עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹת יְהוּדָה וְלֹא נִלְחֲמוּ עִם־יְהוֹשָׁפָט. וּמִן־פְּלִשְׁתִּים מְבִיאִים לִיהוֹשָׁפָט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא גַּם הָעֲרַבִיאִים מְבִיאִים לוֹ צֹאן אֵילִים שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וּתְיָשִׁים שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת".

ואכן לדורות נחשב יהושפט לדוגמא ומופת בכבוד תלמיד חכם. "ואת יראי ה' יכבד", "זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי, מורי מורי" (שילהי מכות, והובא ברמב"ם פ"ב ממלכים ה"ה, כמופת להנהגת המלך). והיינו, שאף מעבר ללימוד מסויים, מכח יהושפט פשטה התורה בכל העם, וילמדם להוקיר ולהעריך את הת"ח, שהם הם הראשים, ואף המלך עיניו להם נשואות. [וראה בבמד"ר פרשת פינחס פרשה כ"א, "וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט' (מלכים ב' ג' י"ב), למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך, להודיעך ענותנותו של אותו צדיק, שלא רצה לירד לפני הנביא (אלישע) בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט"].

וכה היה דברו לעם היושב בירושלים, "וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכָל דְּבַר־יקוָק", ומשמע שמינהו על העם להנהיגו בתורת הראש, להורות דבר ה' ומשפטיו, ומהפסק הטעמים נראה שאינו נקרא 'כהן הראש' (שהוא הכינוי לכה"ג בכתובים), אלא 'הראש עליכם' (ועכ"פ תרתי משמע), וממעשי יהושפט השורש למנות ת"ח כראשי העם, ופוסקי ההלכה היו למנהיגיו וגדוליו. והוא אשר דרשו חז"ל, שנזכר שמו לדורות למופת בענין זה.

[206] ומבואר דהיה לו שררה לילך אף בהר אפרים, ויש שפירשו בזה שהיה מכח שנתחבר לבית אחאב, וכמעט נשתתפו הממלכות, וניצל את השפעתו לטובה. וראה בזה לעיל אות ז' ובהערות שם. אמנם בפשוטו היינו הערים שלכד אביו באפרים.

[207] וגם סיפור נצחון אביו אסא על הכושים (פי"ד), שאף הוא פלאי, איננו מתקרב כלל לתיאור מלחמת יהושפט.

ובפסחים קי"ט א', "כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים.. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן.. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, שנאמר ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים, ויקח את אוצרות בית ה'

כמותו, שהלא מלחמת דוד היתה יותר בדרך הטבע, ורק מעשה חזקיהו וסנחריב פלאי מזה, וראה בהערה להלן).

וכך מסופר שם, ויקרא יהושפט צום[208] ויקבוץ את כל יהודה לבקש מה' בביהמ"ק, ויעמוד לפני כל ישראל וישא תחינה נרגשת לפני הקב"ה (הובא כלשונה שם ו'-י"ב), בחצר החדשה[209], וכך סיים תפילתו נוכח כל ישראל[210], "וַעַתָּה הִנֵּה בְנֵי־עַמּוֹן וּמוֹאָב וַהַר־שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא־נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם.

ואת אוצרות בית המלך, בא זרח מלך כוש ונטלו משישק, בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש, ושיגרו להדרימון בן טברימון, באו בני עמון ונטלום מהדרימון בן טברימון, בא יהושפט ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז..".

וראה ב'וישב דוד' (אות מ"ג) שאין כאן עסק בכסף גרידא שעבר מיד ליד, אלא בענין מהותי של כח המלכות בעולם, וכל אחד הנזכר היה כסאו מרומם בשעתו. ועכ"פ נמצא דיהושפט הוא אשר נטל תפארת המלכות והשיב הכסף והזהב שבבית ה' ובית המלך, כפי שהיה בזמן שלמה, ולא היה כאביו שלא נתקיים בידו, אלא מכוחו המשיך לדורות הרבה, עד ימי אחז. והבן.

[208] הוא דבר שלא נמצא כמעט בשאר מלחמות ישראל, גם כאשר היו בסכנה גדולה. וכנראה שהיה כאן מלחמה שלא היתה בשאר מקומות, וראה בהערות להלן.

ומי שאצלו מצינו כה"ג, הוא גבי שמואל במצפה, שקראו צום על כל ישראל לפני ה'. וענין הוא לשוב בתשובה ולהתוודות ולהתפייס לפניו יתברך. "וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יקוק. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יקוק הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהַעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יקוק וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים. וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הַעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יקוק לְבַדּוֹ. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יקוק.

וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי יקוק וַיָּצוֹמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיקוק וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה" (שמואל פ"ז). ואכן מכח זה הושיעם ה' מיד פלשתים כל ימי שמואל, ע"ש. והיה זה מפנה משמעותי בכל מצב ישראל. [עוד מצינו בימי פלגש בגבעה, לאחר שניגפו ישראל לפני בנימין, שצמו ובכו לפני ה', ואזי נענו (שופטים כ' כ"ו)].

[209] ודרשו חז"ל (פסחים צ"ב א'), 'מאי חצר החדשה, שחידשו בו דבר ואמרו, טבול יום לא יכנס במחנה לויה', "חצר חדשה זה הר הבית, וקראו לה חדשה מפני חידוש שחידשו והוסיפו על קדושתו בו ביום ואמרו טבול יום לא יכנס לה (רש"י), והיינו, שבאותה שעה היה התחדשות והתקדשות בכל היחס בין הקב"ה לישראל, ומכח זה חידשו שמי שיש בו אף לתא דטומאה, כטבול יום שטבל ונטהר ברם אכתי לא נתחדש יומו ולא פקע שם טומאתו לגמרי, אינו ראוי לעמוד לפניו יתברך. ולכך היה דוקא בזמן תפילת יהושפט לפני ה' שיופיע עליהם להושיעם. והבן.

ובאמת זהו שורש כח התקנות חכמים, אשר כבר החלו באלף שנות הנבואה, וכענין תקנת שלמה לעירובין ולנטל"י, וידוע שבדבר זה מתבטא שהתורה חדרה לישראל, אשר מרצונם מחדשים בה גזרות וקובעים גדריה. והלא לאחר ימי שלמה יחיד הוא יהושפט מבין מלכי בית דוד שמצינו לו מחדש תקנות. וראה עוד ברמב"ם פי"ב מהל' שגגות ה"א, שהביא מה שלמדו בגמ' מאותו מעשה, דשבט אחד איקרי קהל (ואמנם בגמ' בהוריות ה' ב' נדחה, ויעוי' בנו"כ שם). ובאמת אף קנין אגב נלמד ממעשה יהושפט בנתינתו לבניו את הערים בצורות וכו' (קידושין כ"ו א'). וגם אם הוי מדרבנן, שורשו התם. וכן למדו ממנו כיצד צריך לכבד ת"ח (שילהי מכות), ושאף מלך ישראל מחוייב בזה (רמב"ם פ"ב מהל' מלכים), ושמותר להנות משחיטת מומר לעכו"ם (חולין ד' ב').

[למאמר נאה שמסכם את התקנות וכן ההנהגות החדשות של מלכי ישראל באלף שנים הללו, יעוי' שו"ת ציץ אליעזר כ"ב כ"ט. והם ע"י משה, יהושע, דוד, שלמה, יהושפט, חזקיהו, עזרא, נחמיה. ואלו המה אשר חידשו את צורת ישראל וקבעוה לדורות].

וע"ד הפשט, יש מקום לפרש, דענין החצר החדשה היינו, דהלא בפרק הקודם כתיב "וְגַם בִּירוּשָׁלִַם הָעֲמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יקוק וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִַם.. וְכָל־רִיבְ אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיקוק.. וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יקוק עִם־הַטּוֹב", ומיד "וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן" היתה זאת המלחמה, וכפה"נ בנה יהושפט לסנהדרין ושוטרים שחידש חצר ולשכה לפני ה', ולפניה עמד בתפילה.

והיינו, משום דמסתימת הדברים דלא פורש מהי חדשה, נראה שנחשב מפורש ועומד, ומסתבר דקאי עמש"כ לעיל. ואין אנו יודעים בדיוק מה חידש יהושפט בהעמדת השופטים והשוטרים בירושלים שלא היה לפניו, אולם הכתובים מפורשים באר היטב שהיה במעשהו מהפכה גדולה, וסברא הוא שבנה להם בית לפני ה' אשר שם מקומם כמבואר ר"פ שופטים, או שחידש את לשכת הגזית, והרחיבה וכיו"ב.

וזהו עומק דברי חז"ל שחידשו בה דבר, והיינו שתקופת יהושפט היתה חידוש ותוספת קדושה בעמידת ישראל לפני ה', וזהו ע"י שהושיב שופטים כהנים וזקנים לדון בדבר ה' באופן שלא היה לפניו, וממילא גזרו ותקנו תקנה להוסיף בקדושת המקום ובצורת ביאת ישראל לפני ה', ומכח זה בא יהושפט בתפילתו.

[210] "וכל יהודה עומדים לפני ה', גם טפם נשיהם ובניהם". וזהו מאורע עצום ונדיר, והלא אף בימי דוד ושלמה מוזכר בדר"כ שאספו את זקני ושרי ישראל ראשי המטות וכד', ולא נתפרש שאף הטף והנשים בכלל (ואדרבה אמרו חז"ל שבשובם כ"א מצא אשתו בטהרה וכו'), ורק בקיום מצות הקהל מצינו שבאים.

וְהִנֵּה־הֵם גֹּמְלִים עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתֶךָ אֲשֶׁר הִוֹרַשְׁתָּנוּ[211]. אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפֹּט־בָּם כִּי אֵין בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הָהָמוֹן הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ"[212].

באותה השעה נחה רוח ה' על נביא מן הלויים המשוררים בני אסף אשר בתוך הקהל, ויאמר, "כה אמר ה' לכם, אתם אל תיראו.. כי לא לכם המלחמה, כי לאלוקים.. התייצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם.. מחר צאו לפניהם וה' עמכם".

מיד השתחוה יהושפט וכל הקהל עמו לפני ה' אשר הופיע עליהם[213] במידת טובו לאלתר ונענה לתפילתם והתגלה

---

[211] מבואר, שהיה כאן מלחמה מיוחדת, שלא באו ליתנם למס עובד (כדרך המלחמות באותו הזמן), אלא לגרשם מהארץ הנבחרת (וידוע שעד ימי סנחריב שבלבל העולם, לא היה מקובל בעת נצחון לסלק העם מאדמתו ולגרשו, אלא לעשותם לעבדים נושאי מנחה, וכן נראה במקראות).

והיינו בתורת שבני עמון ומואב והר שעיר, אינם אויבים בעלמא כבני כנען מדין וכוש, אלא חלק להם בארץ, כמבואר להדיא בפרשת דברים פ"ג, "אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתיה ירושה, האמים ישבו בה לפנים עם גדול ורב ורם כענקים.. ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשיו יירשום וישמדום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו אשר נתן ה' להם.. וקרבת מול בני עמון.. כי לבני לוט נתתיה ירושה.. עם גדול ורב ורם כענקים, וישמדם ה' מפניהם, וירשום וישבו תחתם". והיינו, דבזכותו דלוט אביהם ההולך עם אברהם, קיבלו אף הם חלק סביבת א"י, כאשר עשה ישראל. וכן בני עשיו חלק להם בארץ, עד יום שעלו מושיעים לשפוט את הר עשיו, ואזי יזכה ישראל בארץ עשרה עממים שזכה בהם אברהם, שהם חלק עמון מואב ואדום (ב"ב נ"ו א').

ועמון מואב ויושבי הר שעיר הללו, נועצו לב יחדיו וכרתו ברית, אמרו נירשה לנו את נאות אלוקים, ולא יזכר שם ישראל עוד. והיינו בתורת שהם הם הנבחרים, הם הם ממשיכי דרך אברהם האמיתית, הראויים לרשת ארצו ונחלתו המובטחת לו. ואף ראשית גוים עמלק בן עשיו נלוה עמם, כמבואר שם ברש"י דנתחפשו לעמונים ובאו, היו זרוע לבני לוט סלה.

וכל אלו הם הם שיבבי בישא דירושלים שעמדו קוצים לישראל כל ימיהם, והרחיקתם תורה בכח יתר מכל האומות ואף אסרה לדרוש שלומם, ולאורך כל הדרך אנו מוצאים שניסיון ההתחככות של ישראל עמם הוא, (ומשום שעל אף שפלותם היה להם זכות ומורשה מאבות, ומהם באו הפרדות הטובות שנתבררו, אלא שניצלום לרעה וירדו מכל אומה) ונת' במק"א.

ולכך היה נדרש כאן תפילה מיוחדת, שהיה כאן דין בין ישראל לאומות מיהו הנבחר, וזהו יום שבאו לעמק יהושפט להישפט עמנו ולתבוע ירושתנו, וכנגדם עמד יהושפט, אשר מכוחו עמדה צורת ישראל בקיום משפטי התורה והעמדת שופטיה, ובמלחמה זו עמדה למבחן הבחירה בממלכתו, ומכח מעשיו שפט ה' בין ישראל לגוים, ושב ובחר בישראל והראה לכל אצל מי שורה שמו. ואכן מעשה יהושפט בהעמדת השופטים מסתיימים במילותיו "חֲזָקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְקוָק עִם־הַטּוֹב"(ספי"ט), ומיד אח"כ, "וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן" (תחילת פ"כ). וכאן התגשמו דברי יהושפט, ויהי ה' עם העם הטוב האמיתי.

והן הן הדברים שאמרו במדרש שיה"ר א', "אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר| דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי", "אשכול, זה הקדוש ברוך הוא, איש שהכל בו, הכופר, שכפר באומות העולם והודה בהן בישראל, ואימתי כפר באומות העולם הוי אומר במלחמת יהושפט, הה"ד ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה, את מוצא ישראל באים מכחו של אברהם, ועמון ומואב באים מכחו של לוט, אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו, ויהושפט עזרו אלהיו ונצח, הוי שכפר באומות העולם.. מה עין גדי שנאמר להלן, במלחמת יהושפט הכתוב מדבר, אף כאן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר. אמר רבי לוי בר זכריה מה אם בעולם הזה שכתוב בהקב"ה "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא", כפר באומות העולם והודה בישראל, לעתיד לבא שנמשל כטל שנאמר "אהיה כטל לישראל" (הושע י"ד), על אחת כמה וכמה".

[212] ומצינו שהיה לו כח עצום של תפילה, ראה רש"י פ' וזאת הברכה, "שמע ה' קול יהודה", תפלת דוד ושלמה, ואסא מפני הכושים, ויהושפט מפני העמונים, וחזקיה מפני סנחריב. "ואל עמו תביאנו", לשלום מפני המלחמה. "ידיו רב לו", יריבו ריבו וינקמו נקמתו. "ועזר מצריו תהיה", על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד, 'ויזעק יהושפט וה' עזרו' (דה"ב י"ח ל"א). ומקור דברי רש"י במדרשים שם.

ומבואר עוד במדרשים ובזוה"ק, דכאשר הלך יהושפט עם אחאב למלחמה, נגזר עליו מיתה, ואיתא במדרשים שלא היה חסר אלא התזת הראש, אלא שזעקה זו הצילתו, והכירו ארם שאיננו אחאב וסרו מאליו. [ובאמת זהו פשטא דקרא של דברי הנביא שהוכיחו לאחר מכן, "הלרשע לעזור.. ובזאת עליך קצף מלפני ה'", והיינו שנגזר עליו מיתה משום שנתחבר לאחאב, וזה משמעות קצף מלפני ה' במקראות. ואף מכאן השורש למה שאמר חזקיהו שמקובל לו מבית אבא, אפי' חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים].

ושורש הדבר בכח דוד, אשר נתייחד מאד בכח תפילתו וכענין תחנונים ידבר רש, ואין לך רש יותר מדוד, ולדידיה מסור, ואף בניו אחריו מיוחדים בדבר זה, להטיל כל יהבם על ה', בהעדר יחוס כח לעצמם כלל. וראה עוד ב'וישב דוד'.

[213] ענין השתחויה הוא בעת הופעת ה' הנמצא בקרבנו להתבטל כלפיו כמאן דליתא, שכל הקיום איננו עצמי אלא ממנו הוא, וביותר כאשר נראה לעין שהקשיב ויענה בפי נביאו, ויבוא עלינו להשפיע חסדו, וכענין שמצינו אצל אליעזר מיד שראה שעוד לא כילה לדבר נענה ה' לתפילתו וגמל עמו ועם אדונו חסד, ונחשב להופעת ה' לפנינו, הלכך מיד השתחווה בהודאה. וראה בזה במאמר בענין שלשלת אות ב'.

בפניהם להשיב להם בפי נביאו, ויקומו הלויים להודות לה', ובעת צאתם למלחמה העמיד יהושפט משוררים ומהללים להדרת כבוד ה' היוצא לפניהם להלחם להם.

ואכן מיד בעת שהחלו להלל[214], יצא ה' לפניהם[215] ונלחם להם בלי שינקפו אצבע פשוטו כמשמעו, ובשגגה הכו בני עמון ומואב זה את זה ממארבים שהטמינו, וישמידו עד חרמה איש ברעהו, ויהודה בא למקום המלחמה, והנה כולם פגרים מתים, וישללו השלל ג' ימים, וביום הרביעי באו לעמק ברכה ויברכו את ה', וישובו ירושלימה בשמחה ובכלי זמר, ויהי פחד אלוקים על כל הארצות, בשמעם על מלחמה מופלאה כזו[216], בו לא נזקקו ישראל לכל הרמת יד, באשר ה' נלחם להם בשלימות. [יש בלשונות הכתובים שם הקבלה ברורה למעשה קריעת ים סוף, וית' בהערות[217]].

ויש בה בהשתחוויה ענין הודאה, שמעמיד עצמו שממנו מקבל את קיומו, ולכך בשעה שאומרים בתפילה "מודים אנחנו לך", כורעים לפני ה', אף בעלינו לשבח שמודים לו על היותנו עמו והוא אלקינו, הרי אנו אומרים "ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים", וכך היא צורתה של הודאה בכ"מ, ואף אברהם בעת הודה לבני חת השתחוה להם, ועוד כיו"ב. וראה ביאור הענין בקונטרס 'וישב דוד' אות כ' ושם בהערה מ"א ומ"ב. ואין משמעות בהשתחויה אם לא ביחס להופעה מיוחדת של הקב"ה, שכל ענינה צורת עמידה נכונה כלפיו, וראה בקונטרס הנ"ל אות ב' ובהערות שם, ואכ"מ.

[214] מצינו ענין כעי"ז, שה' מופיע עליהם בעת שהריעו לכבודו במלחמה, והוא במלחמת אביה בן רחבעם מלך יהודה עם ירבעם בן נבט ואף מעיקרא הזהירו ע"ז, "הִנֵּה עִמָּנוּ בְרֹאשׁ הָאֱלֹהִים| וְכֹהֲנָיו וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה לְהָרִיעַ עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תִּלָּחֲמוּ עִם־יְקוָק אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא תַצְלִיחוּ.. וַיָּרִיעוּ אִישׁ יְהוּדָה וַיְהִי בְּהָרִיעַ אִישׁ יְהוּדָה וְהָאֱלֹהִים נָגַף אֶת־יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אֲבִיָּה וַיהוּדָה" (דה"י ב' י"ג י"ג-ט"ו).

והוא ענין מהותי שכך הופעת ה' להלחם לישראל, וזה ענין התרועה בחצוצרות במלחמה. והכא היה באופן מורחב ע"י המשוררים שהעמיד יהושפט, שכך היה מעיקרא כל צורת המלחמה, ולא נזקקו כלל להרים יד. [והתוכן בזה קרוב לענין שהיה במלחמת דוד בפלשתים, "והיה כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים, אז תחרץ, כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים" (שמואל ב' ה' כ"ד). והבן].

[215] והיינו, שכך צורת הופעת ה' וכמשנ"ת בהערה הקודמת. ואף בקריעת ים סוף מצינו במכילתא שענין השירה לא היה רק לאחר הנס, אלא חלק מצורת הופעת ה' במלחמה, "רבי מאיר אומר ה' ילחם לכם כשתהיו עומדים ושותקין ה' ילחם לכם קל וחומר כשתהיו נותנין לו שבח. "ה' ילחם לכם" הוא יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדין ושותקין. אמרו ישראל למשה רבינו, משה, מה עלינו לעשות. אמר להם, אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו, שנאמ' (תהלים קמ"ט) "רוממות אל בגרונם", ואומר (שם נ"ז) "רומה על השמים אלוקים על כל הארץ כבודך" ואומר (ישעיה כ"ה) "ה' אלהי אתה, ארוממך אודה שמך כי עשית פלא, עצות מרחוק אמונה אומן". באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו "שירה אשירה לה' כי גאה גאה".

ועולה, דזהו כוחם של ישראל, אשר ישוררו ובזה יופיע ה', כך צורת ביאתו לעשות מלחמה מתוך השירה למי שהמלחמות שלו. עוד במכילתא, "..אמר לפניו ומה בידי לעשות, א"ל הרם את מטך ונטה את ידך על הים.. ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו". ובמכילתא נמנית שירה זו בעשר השירות שהיו בעולם. וכבר העיר בעמק ברכה מכאן על יסוד הגר"ח דל"ש שירה אלא לאחר הנס. והביאור הוא, דכאשר הבטיח להם ה' ביד נביאו שיצא לפניהם, השירה וההודאה הם חלק מהופעת ה'. וראה בהערה להלן עוד על ההקבלה בין מלחמת יהושפט לקריעת ים סוף.

[216] "ארבעה מלכים מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הם, דוד, ואסא, יהושפט, וחזקיהו. דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם וגו', אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני עושה כן, שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב. עמד אסא ואמר, אין בי כח להרוג, אלא אני רודף ואתה עושה, אמר הקדוש ברוך הוא אני עושה כן, שנאמר וירדפם אסא והעם אשר עמו וגו', כי נשברו לפני אסא אין כתיב כאן, אלא כי נשברו לפני ה'.

עמד יהושפט ואמר, אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא הריני אומר שירה ואתה עושה, אמר ליה הקדוש ברוך הוא אני עושה כן, שנאמר ובעת החלו ברנה נתן ה' מארבים. עמד חזקיה ואמר, אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה, אלא הריני ישן במטתי ואתה עושה, א"ל הקדוש ברוך הוא אני עושה כן, שנאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור". (איכ"ר פרשה ל', והובא בילקו"ש שמואל ב' אות קס"ג).

והיינו, שאלו הם ד' הנהגות, וכל אחת יותר דרך פלא וגילוי מחברתה, וכך היא המידה, דתחילה הדבר מסור לידי האדם, להעמיד צורת מלכות ישראל ולהלחם בשונאי ה', ומתקופה לתקופה ההנהגה היתה פחות מעשה האדם, אלא מלמעלה סובבים שיהרגו זא"ז או שמתו במגיפה וכד', ואמנם יש בזה גם מעין חסרון, אולם ההנהגה הלכה ונעשתה שמימית, ולא בחיל ובכח נצחו ישראל, כי אם ברוחי.

ודברי המדרש הללו באו במגילת איכה עה"פ 'לא האמינו מלכי ארץ', לתאר את אשר היה לישראל לשעבר ואשר היום, יעו"ש. והיינו שאלו הם המיוחדים אשר במלכי יהודה, שנזכרו לשם ותהילה לדורות. וכעי"ז מצינו, "רבתי בגוים שרתי במדינות', זוכר היה ירמיהו היאך היתה העיר בימי דוד ושלמה אסא יהושפט וחזקיהו, שהיו כל הגוים בימי מלכים אלה משרתים ועומדים בפניהם ומביאים להם מתנות" (אוצר מדרשים). ולא בחנם לכל דבר זכרון תפארת ירושלים, נקטו ארבעתם דייקא.

[217] יעוי' בהערה לעיל, שבתרוייהו צורת המלחמה היתה ע"י השירה של בני ישראל. ולשונות הכתובים מקבילים באופן מובהק (וידוע שכל כה"ג ה"ז מלמד על תוכן משותף, ונחשב כמציין למקום שנזכר הדבר בתורה, ואכ"מ). "ויאמר משה אל העם אל

וראה עוד להלן במאמר בענין זרקא כפול אות ט', דלא בחנם בא פעמיים בס' דברי הימים זרקא כפול גבי יהושפט, ולא נמצא בכל הספר טעם נדיר זה, אלא גבי שלשת המלכים הצדיקים שקמו לבית דוד והעמידו דרכי דוד ושלמה, והם יהושפט חזקיהו ויאשיהו[218], יעו"ש.

והוא בדבר יהושפט לשופטים שמינה בכל הארץ, "וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם| הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם| לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיקֹוק וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ. וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל דְּבַר־יְקֹוק וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְקֹוק עִם־הַטּוֹב" (י"ט י'-י"א).

והיינו שזהו עיקר ענין יהושפט וע"ש זה נקרא[219] (ראה אריכות בהערות), הלכך מוטעם ביותר העמדת המשפט בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטים.

תיראו, התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום.. ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.. וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות י"ד).

והכא, "כה אמר ה' לכם, אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה, כי לא לכם המלחמה, כי לאלוקים.. לא לכם להלחם בזאת, התייצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם, יהודה וירושלים אל תיראו.. ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה ויושבי ירושלים, האמינו בה' אלוקיכם ותאמנו, האמינו בנביאיו והצליחו..".

והיינו, משום שבשניהם היה גדר 'מלחמה', שבאו אויבי ישראל עליו בהמון רב, ויזעקו אל ה', ויאמר ה' להם, אתם אל תעשו דבר, אני הוא אשר יצא לפניכם להלחם, רק התייצבו וראו את אשר אעשה. וכך היה, בעיצומה של המלחמה, ימין ה' נאדרי בכח ימין ה' תרעץ אויב, ללא כל מגע יד ישראל. ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.

ומתוך האמונה בה' ובעבדיו הנביאים, לפתע פתאום כולם פגרים מתים מוטלים לפניהם, ולא נשאר אלא לשלול שלל רב ג' ימים, עד לאין כח לשאתו. אזי הלכו ובירכו את ה' ביום הרביעי באופן גדול ורב, עד שנקרא שם המקום לדורות 'עמק ברכה'. ובכל הארצות נשמע הדבר, ותאחזמו רעד ופחד אלוקים. ובמקום זה דייקא כתיב 'ותשקוט מלכות יהושפט, וינח לו אלוקיו מסביב' במרכא כפולה.

וראה עוד במכילתא בשלח, גבי ויאמינו בה' ובמשה עבדו, "ר' נחמיה אומר כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו אבותינו בה' זכו ושרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא' ויאמינו בה' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל.. וכן יהושפט אומר לעם האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו..".

עוד מצינו בגמ' בכ"ד שהושוו תרוויהו שלא היתה השירה וההודאה שלמה, מפני שאין שש הקב"ה במפלתן של רשעים. "בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו, ואמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו, לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים. ואמר רבי יוחנן, מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה, בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה" (מגילה י' ב'). והיינו דאע"ג דבתרוויהו היה מאורע עצום של גילוי ה' במפלת הרשעים באופן פלאי, אין השמחה שלמה לפניו בזה.

ובאמת קריעת ים סוף היה יום הדין בין ישראל לאומות, והקב"ה קיבץ את כל מצרים להישפט עמהם על אשר נהגו בישראל, והוא מעין האמור לעת"ל שיקבץ ה' את כל הגוים לעמק יהושפט, והשטן קטרג מה בין אלו לאלו, והיה הנצחון לישראל אשר ה' יצא לפניהם לעשות דינם במצרים, והוא הוא יום הקרב אשר לה' הנזכר בנביאים, ונת' במק"א. וה"נ במלחמת יהושפט היה עת הדין עם עמון ומואב, ונצחו ישראל והוא הוא בחירתם, ומכח יהושפט היה שהעמיד שופטים בכל הארץ, ונת' בהערות הקודמות.

ובשמו"ר משפטים ל', "וכן אתה מוצא ביהושפט שעשה שופטים שנאמר "ויעמד יהושפט שופטים", וכשבאו בני עמון ומואב הן היו עומדין והקב"ה עושה מלחמתן, שנא' "כי לא לכם המלחמה כי לאלהים", כשם שאמר משה רבינו ע"ה "ה' ילחם לכם", למה מפני שעשו את הדין גרמו הישועה שתבא, לכך נאמר שמרו משפט ועשו צדקה".

[218] וכן גבי יהוידע הכהן, שמרד במלכות בית אחאב שהשתלטה על הארץ, והשיב את הנצר הנותר לבית דוד, וחידש את בית המקדש וסדרי עבודתו. ראה במאמר בענין זרקא כפול אות י"א.

[219] "מלך במשפט יעמיד ארץ, זה יהושפט שנאמר "ויאמר יהושפט אל השופטים ראו מה אתם עושים.." (שמו"ר משפטים פרשה ל'). "וכך אתה מוצא בפרנסי ישראל, שלא נשתבחו אלא על ידי הדין, בשמואל כתיב והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל וגו' ושפט את ישראל וגו', ואף דוד לא נשתבח אלא על ידי הדין, שנאמר ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו, ואף יהושפט כיון שהוחזק במלכות, לא נתעסק בעסקי מלכות, ולא בכבוד, אלא בעסקי הדין, שנאמר "וימלוך יהושפט.. ויתחזק על ישראל", מהו [ויתחזק], שנתחזק ומינה את הדיינין.

ואומר ויגבה לבו בדרכי ה' ועוד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה, וכי גסות הרוח היתה בו שהוא אומר ויגבה לבו, אלא שמינה עליהם את הדיינין היודעים ללכת בדרכי ה', ושמרו דרך ה', ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים, כי לא לאדם תשפטו כי לה'" (תנחומא שופטים ב'). כלומר, שמינה בראש העם דיינים בעלי סמכות וכח, והוא הוא שגבה לבו לנהוג דרכי ה' בגאות, שהת"ח ינהיגו ויהא בידם מלכות וממשלה. (ראה בהערה הקודמת). [וז"ל ר"צ הכהן בס' רסיסי לילה אות ל"ד, "..ויגבה

לבו בדרכי ה', האמור ביהושפט שנקרא כן לשון משפט, כי זה מדריגתו, וכן הוא הקים שופטים כמפורש בדברי הימים ב'. והמשפט לאלהים הוא שכן נקראים הדיינים דרגא דגבורה..").

והיינו שיהושפט העמיד את דבר ה' ואת כהניו ונושאי דברו, בראש ומרכז ממלכתו, שהכל ישק ע"פ הכהנים, וכתורה יעשה, "וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר. וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מַה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לָאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיקֹוָק וְעִמָּכֶם בְּדַבַר מִשְׁפָּט. וְגַם בִּירוּשָׁלִם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יקֹוָק וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם. וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יקֹוָק בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם". והנה גם קודם לכן היה משפט ואין העולם מתקיים בלעדיו, אולם את ההדגשה המיוחדת שהכהנים הם השופטים ובתורת כי המשפט לאלוקים הוא, ד"ז מתבאר בדברי יהושפט, ומשמע מהמקראות שחידש והוריד לעולם דבר גדול, שלא היה נפוץ בימי קודמיו.

והיינו דהלא יש את משפט המלך ויש את משפט התורה (יעוי' בארוכה בדרשות הר"ן בדרוש האחד עשר), וכח לו למלך השולט לדון כרצונו בשם מלכותו, שהלא נתיניו הם הכפופים למרותו, וכן מבואר בכ"ד בנ"ך שנהגו בעיקר משפט המלך ואף דוד ושלמה פסקו בדר"כ בתורת דבר מלך שלטון, (ויעוי' ב'תורת נביאים' למהר"ץ חיות), ואליהם באו ולא לכהנים.

אולם יהושפט העמיד את הכהנים בכל הארץ לשפוט, לפסוק הלכה ולקבוע לא מכח שררת המלך אלא מכח חוקי הקב"ה, והמשפט הוא ביאתם של הבע"ד לפני ה', והכהנים לא בתורת שלטון בעלמא יבואו, אלא בשם ה' יפסקו ובהם בחר ה' לעמוד על כל ריב ונגע כמבואר במקראות הרבה. ואזי התגשמה טפי התורה והיתה לחוקה הקבועה בכל מקום, יותר מכפי שהיה קודם לכן, וכל שאלה היתה לתורה ובאה לפי הכהנים והשופטים, והתחדשו בה כללי הלכה, ודבר ה' דיבר מכל עסק בין אנשים.

ואכן מאמר יהושפט "רְאוּ מַה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לָאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיקֹוָק וְעִמָּכֶם בְּדַבַר מִשְׁפָּט" (דה"ב י"ט ו'), היה לאבן היסוד של צורת הדין והמשפט, ודרשו עליו חז"ל (סנהדרין ו' ב'), "ויהיו הדיינין יודעין את מי הן דנין, ולפני מי הן דנין, ומי עתיד ליפרע מהן, שנאמר "אלהים נצב בעדת אל". וכן ביהושפט הוא אומר "ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה'", שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, תלמוד לומר "עמכם בדבר משפט", אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות". ובהמשך "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל, שנא' אלוקים ניצב בעדת אל..". ואף רבינו יעקב הקדים ד"ז לטור חושן המשפט אשר חצב.

ותוכן הדבר, דיהושפט חידד את היות המשפט לאלוקים, שאין כאן שאלה בין שנים הצריכה פתרון ופישור ביניהם, אלא אנו דנים מהו האמת המוחלטת והאלוקית, ולפני ה' אנו באים, והדיינים כביכול על כסא ה' יושבים ומייצגיו הם, לקבוע מה משפט המלך העליון, ומפיהם יצא דבר ה' וישכון בעולם, והוא הנמצא עמם בדבר המשפט. וזהו הסתכלות שונה לחלוטין, שמעניקה לכל נידון צורה אחרת, והדין נעשה לענין אלוקי האמיתי מצד עצמו. ולכך מסרו יהושפט לכהנים להורות את העם, כפי שהאריכה תורה בחומש דברים. [ואף ענין הא דאין לו לדיין אלא מה שעיני רואות, מונח בו דסברת האדם אשר משכיל בתורה, היא היא האמת האלוקית המופיעה לפנינו במקום זה וכנודע, ולכך נלמד מלשון 'עמכם בדבר המשפט', והבן].

והן הן דברי הר"ן, "..אבל השופטים והסנהדרין היה תכליתם לשפוט העם במשפט אמיתי צודק בעצמו, שימשך ממנו הידבק ענין האלהי בנו, יושלם ממנו לגמרי סידור ענינן ההמוני או לא יושלם. ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות הנ"ל, מה שהוא יותר קרוב לתיקון הסידור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה. ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר מהתיקון הנזכר, היה משלימו המלך. אבל היתה לנו מעלה גדולה עליהם, כי מצד שהם צודקים בעצמם, רוצה לומר משפט התורה, כמו שאמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק, ימשך שידבק השפע האלהי בנו.

ומפני זה היה ראש השופטים ומבחרם, עומד במקום אשר היה נראה בו השפע האלהי, והוא ענין עמוד אנשי כנסת הגדולה בלשכת הגזית (מדות פ"ה מ"ד). ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל בפרק קמא דמסכת עבודה זרה (ח' ב') כיון דחזו דנפישי רוצחים אמרו נגלה מארעין ונקיים בן ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא (דברים י"ז י'), מלמד שהמקום גורם. ומזה הצד נמשך כל מה שאמרו רבותינו ז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמיתו ראוי שתשרה שכינה עמהם, שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט".

ונעתיק ממש"כ בקונטרס 'וישב דוד' אות נ'. "והדבר בולט שלשמות המוזכרים בנ"ך יש בדר"כ שייכות לענין המתגלם בהם, וביותר ניכר הדבר בשמות מלכי בית דוד הבולטים, שאינם מקריים בעלמא, וכשם ששלמה קראו הקב"ה כן ע"ש ששלום ושלוה יהיה בימיו ואיהו שלימות הכסא... כיו"ב יהושפט נקרא ע"ש שעיקר פעולתו היתה מה שמסופר עליו בדה"י, שהעמיד שופטים בכל הארץ ואמר להם כי לא לאדם תשפטו כי אם לה'".

ובאמת עניין זה של העמדת המשפט צדק בישראל וביאת כל נעשק לדין אמת ויושר, הוא מעיקר מלכות בית דוד, ונזכר בתורת עצם הגדרת מלכות דוד, ויהושפט הוא שחידד נקודה זו ביותר, והנהיג את משפט ה' ותורתו (ויעוי' 'וישב דוד' אות נ"א), כן במלך המשיח לעת"ל הוא מעיקר ענינו כמבואר במקראות. (ונתבאר בקונטרס הנ"ל אות נ"ב-נ"ג). [ושורש הדבר מצינו נמי אצל דוד, שידיו היו מלוכלכות בדם ובשליא כמו שדרשו חז"ל, וזהו מעיקר מהות צורת המלכות האמיתית בישראל, שקורא המלך בס"ת כל ימי חייו, ולבו דבק בו יתר מכל העם. וראה עוד 'וישב דוד' אות ט"ו].

ואף הלימוד שלימד יהושפט לכל העם בעת צאתם למלחמה היה "וּבְצֵאתָם עָמֹד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם הַאֲמִינוּ בַיקֹוָק אֱלֹהֵיכֶם וְתֵאָמֵנוּ הַאֲמִינוּ בְּנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ", והיינו שזהו עיקר מעשה יהושפט כל ימיו, שהעמיד דבר ה' במרכז, ובכל הארץ הנהיג שופטים ע"פ תורת ה', והכהנים ויודעי דת ודין היו לסמכות שמנהיגים העם באופן שלא היה לפניו כמפורש במקראות, וכל צורת המשפט היה בתורת שהקב"ה יושב עמם ושליחיו הם ובקרבם נמצא, על כן האמינו בו ובסמכות נביאיו השלוחים לכם ותצליחו.

וכן בתפילתו, "אֵם־תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב נַעֲמֹדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ" (דה"י ב' כ' ט').

ולא בחנם מוטעם הזרקא בתיבות 'חרב שפוט', משום שבתורת הכי התפלל יהושפט, "אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפֹּט־בָּם",

באשר כל ענינו היה העמדת המשפט והדין, ובזכות זה עשה הקב"ה משפטו בשונאי ישראל, וראה בהערות.

וזו השעה האחרונה שהיו אדום כפופים תחת יד ישראל[220], דבר שהמשיך מזמן דוד, אשר העמיד בהם נציבים ועשאם לעבדים. ואף כאשר ביקשו יהושפט מלך יהודה ויהורם בן

וראה עוד בעקידה פ' שמות שער ל"ד, "כי באמת מי שהוא זהיר במשפט ה' יעשה משפטו ודינו. אמר דוד (תהלים קי"ט) "עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי". והנה יהושפט מלך יהודה אשר נזהר מאד בדבר המשפט כמפורסם מענינו. אמר (ד"ה ב' כ') "אלקינו הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה נעשה" וכו'. וכן עשה הש"י משפטו ודינו בתת אויביו תחתיו כמוזכר שם". ובאמת כן משמע מלשונות הכתובים, שהלא פותח מעשה המלחמה בעמון ומואב בלשון 'ויהי אחרי כן', והיינו שלא בחנם נסמך למינוי השופטים.

[וביואל ד', ב', "וְקִבַּצְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלָּקוּ", ובפשוטו היינו לעת יום הדין הגדול, וכדכתיב במקרא הקודם לו, "כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם", וכן פירשו המפרשים.

ויחיד הוא האב"ע שרוצה לפרש דקאי על מלחמת יהושפט, "זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאוד, ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה וששים אלף גבורי חיל, ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן", ומה שנזכר אשיב את שבות יהודה, הביא לפרש בזה, "מצאנו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירושלם בימי יהושפט ויביאו לו מנחות, והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם", ויעו"ש בדבריו בכל הפרק.

ואמנם ודאי פשוטו של פרק זה קאי על העת"ל וכן פירשו כל המפרשים, ומ"מ ודאי לא בחנם נקרא שמו עמק יהושפט, אלא ע"ש שבו יעשה הקב"ה שפטים וידון בעמים, "ארד עמם בעומק הדין, יהושפט משפטי יה" (רש"י שם, וכ"ה בשאר המפרשים). וכ"ה במדרש תהלים ח', "אין עמק ששמו יהושפט, ומהו יהושפט, אלא עמק שישפוט בו יה את כל הגוים".

עכ"פ חזינן דזהו מהות שם יהושפט, ולו מסור כח המשפט והדין בשם ה', והוא שהנהיגו בישראל, ומסתברא מילתא דע"ש זה נקרא. והן הן דברי העקידה, דמידה במידה בו החל להתקיים "אלקינו הלא תשפט בם", ונגעה יד ה' באויביהם הבאים כנגדם, ללא שהוצרכו ישראל להרמת יד. [וראה עוד במלבי"ם בספר שמואל (א' ח' ד'), "כי ע"י עוות הדין שבה צור חרבם במלחמה, כנודע מענין יהושפט שכאשר הקים המשפט על תילו, גרש מפניו אויב ויאמר השמד"].

וראה עוד בס' הליקוטים מהרמ"ד ואלי ח"א ע' מ"ה, וז"ל, "ענין מה שנקבעה עמק יהושפט לדון את האומות, ולמה נקראת כך, הטעם הוא, לפי שבאותה העמק נקהלו ישראל עם המלך יהושפט לברך את ה' על התשועה שהיתה להם מאויביהם, ובדברי הימים הוא ממש שנקראת 'עמק ברכה', ובשכר זה יברכו ישראל את ה' פעם אחרת שם באותו העמק על הדין שיעשה כנגד האומות בשבילם, ודי בזה לענינינו". [הרמ"ד ואלי היה תלמידו ורעו הקרוב של הרמח"ל, ואף הרמח"ל עצמו ערך ס' ליקוטים מפי' הרמ"ד ואלי לישעיהו].

עוד ראה ברד"ק ובמלבי"ם על מזמור פ"ב בתהלים, "מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל..", דמזמור זה נאמר בימי יהושפט, שהסיר את העוול והעמיד שופטי צדק. ואמנם לפי"ז לכא' נאמר על התקופה שלפניו, ובאותו שעה הזהירם יהושפט מאד בדבר המשפט בדברים אלו, יעו"ש במזמור ובפי' רד"ק, ויל"ע. ועכ"פ סיום זה המזמור,"קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם". ומבואר להדיא דמישך שייך אהדדי, דכאשר ישפטו בצדק, אלוקים ישפוט הארץ וינחיל כל הגוים תחת ישראל.

וכן במזמור הבא לאחריו, כי הנה אויבך יהמיון וכו' היו זרוע לבני לוט סלה, פירשו הרד"ק והמלבי"ם דקאי על מלחמת יהושפט עם עמון ומואב והנלווים אליהם. ובאמת שניהם מזמור לאסף, והנביא אשר התנבא על ישראל בשם ה' כי ילחם להם, מבני אסף המשוררים הוא. ובכח הודיית והילול המשוררים שנתן יהושפט בעת צאתו נלחמו. וראה עוד בהערות לעיל בתוכן המהותי שהיה במלחמה זו עם בני לוט ואדום, ובכח יהושפט דייקא לנצחם.

[220] וז"ל דרשות הר"ן בדרוש השני, "וזה שאמר הכתוב "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלוך מלך לבני ישראל" (בראשית ל"ו ל"א), ולמה הוצרך לכתוב לפני מלוך מלך, אם לא להודיע כי מצד שבימים ההם אין מלך בישראל, מלך מלך באדום. כי לו צלחה המלוכה לישראל לא מלך מלך באדום, כאשר נראה אשר סרה מלכותם בקום מלך בישראל. כי דוד המלך הקים עליהם נציבים (ד"ה א' י"ח י"ג) ולא הניח להם מלכים, ונמשך כן עד זמן יהושפט, כמו שכתוב בימיו (מל"א כ"ב מ"ח) "ומלך אין באדום נצב מלך".

ונמשך זה עד ימי יהורם (בן יהושפט וחתן אחאב), אשר לחטאיו ולכתו אחרי בית אחאב כתוב בו (מל"ב ח' כ') "בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך". והיו גם כן מלכים עד גלות הארץ, כי כן כתוב (שם כ"ב) ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה, כי לא ענתה צדקתם להכרית מאדום מלך.

אמנם בזמן בית שני היה אדום תחת ישראל, כי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה, ובימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים באו גדודי אדום לעזור את יהודה (א"ה, אמנם בימי בית שני עיקר אדום כבר היה ברומי, ולשם נתגלגלו

אחאב מלך ישראל לצאת למלחמה, נטלו עמם את אדום שילחם להם[221]. ואילו מיד אחר מות יהושפט שוב פסק ולא שב עד ימי מלכות בית חשמונאי, "בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך.. ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה, אז תפשע לבנה בעת ההיא" (מלכים א' ח' כ'-כ"ב). והוא ענין מהותי במעמד בני ישראל 'ולאום מלאום יאמץ'. וראה בהערה מה שהובא בזה מדרשות הר"ן.

ובמקום זה כתוב ותשקוט מלכות יהושפט, וינח לו אלוקיו מסביב, ומוטעם ה'לו' במרכא כפולה, והדבר ברור שהיתה זו תקופה מיוחדת במינה, אשר מאז ימי שלמה לא היה כמותה, ואף מלחמות בין ישראל ליהודה לא היו, באשר אחוה ושלום שרר ביניהם[222], דבר שלא היה בשום זמן אחר לאחר שנחלקו רחבעם וירבעם. וראה לעיל אות ז' דנראה במקראות דנתחברו במלכותם ממש, וזה ענין חיתון בית אחאב ובית יהושפט.

ונסכם את י"ג עניני המרכא כפולה[223]. **א'.** תוקף נטילת הברכות של יעקב, אשר בהם נבחר, וזכה להיות עם ה'. **ב'.** תוקף שיעבוד מצרים. **ג'.** תוקף הזהירות הנדרשת במציאות הקב"ה בתוכם, שמתבטא במעשה נדב ואביהו ביום אשר ירד ה' לשכון בתוך בנ"י. **ד'.** תוקף חטא המרגלים וחיבור ישראל למצרים, שמכחו גלו במדבר ארבעים שנה, עד שרק הדור החדש זכה ליכנס לארץ.

ה'. תוקף תחילת הנחלת ארץ ישראל הנזכרת בתורה. **ו'.** תוקף שלימות מלכות שלמה וחכמתו המתפשטת על פני כל מלכי הארצות. **ז'.** תוקף היות ה' נלחם לבני ישראל, אף בימות אחאב, רבים ביד מעטים, באופן שכמעט אין לו אח ורע. **ח.** תוקף הצלחת תקופת יהושפט ופחד האלוקים שנפל על כל סביביו בראותם הנהגת ה' הגלויה על ישראל.

בני עשיו). כבר נראה מזה כי כל הימים אשר הצמיח השם יתברך קרננו נתן אומות אדום תחתינו, וכאשר נפשענו מקרית עוז בפשע שומם, חגר אדום בעוז מתניו..". (יעו"ש בכל דרוש זה. וראה עוד ברש"י בס"פ וישלח). והיינו, באשר יהושפט הוא המלך האחרון, שראוי היה לכל תפארת מלכות ישראל, וממילא לא היה לאדום מלך.

[221] ובמדרש בראשית רבתי פרשת וישלח, "מנין שלא מלך מלך באדום בזמן הח' מלכים שכן את מוצא בתחלת מלכות שאול החרים שאול את עמלק והרג שאול לאגג, מכאן ואילך אי אתה מוצא מלך לאדום עד יהורם. דוד עשה עמהם ב' מלחמות, א' ע"י יואב, וא' ע"י אבישי, ולא זכר הכתוב שהיה להם מלך, ולא היו ממנים עליהם אלא נציבים שמנה דוד עליהם שנאמר וישם באדום נציבים (ש"ב ח' י"ד). ומנין אתה אומר שלא היה מלך באדום כל ימי יהושפט שנאמר ויתר דברי יהושפט וגו' ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כ"ב מ"ו - מ"ח).

איתיבון והא כתיב וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום (מ"ב ג' י"ב).. שמאותה שעה שהלך יהושפט למלחמה עם אחאב ראוי היה ליהרג אלא שצעק וה' עזרו, ומאותו יום ואילך אעפ"י שחיה יהושפט כמה שנים אח"כ לא מנה לו הכתוב מלכותו אלא ליהורם בנו, ולכך כתוב אחרי אותה מלחמה וישכב יהושפט עם אבותיו (מ"א כ"ב נ"א) לומר אעפ"י שחיה עוד לא נחשב כחי אלא כמת, ומאותה מלחמה ואילך עמד מלך באדום, אבל לא היתה מלכותו תקיפה, שהיה עבד ליהושפט ולא נחשב אלא אחר מות יהושפט, וכשמלך בנו פשע..".

[222] וראה בחולין ד' ב' שלמדו דמותר להנות משחיטת מומר לעכו"ם, מהא דנהנה יהושפט משחיטת אחאב לפניו, וע"ש דמאחר שהמושל יהושפט היה צדיק גמור, ע"כ אף כל משרתיו צדיקים. ואמנם נתבע יהושפט על שעזר לאחאב במלחמה ואף התחתן בו, "הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב? ובזאת עליך קצף מלפני ה'" (דה"י ב' י"ט ב'). ואכן כל זרע הפורענות של ירידת מלכות יהודה לאחר יהושפט, טמונה בהתחתנותו בבית אחאב, כמבואר בפסוקים.

ומכח התערבות והאיחוד שלא במקום, בין מלכות יהודה לבין מלכות ישראל שסרו מעל הקב"ה (אשר מן הסתם בעומק כוונת יהושפט היתה לטובה, כשלמה בשעתו שכרת ברית עם פרעה ונשא בתו וביקש בזה להשפיע על העולם כולו ולהכניסו תחת מלכות שמים, אולם מכאן שורש נפילתו, והדברים עתיקים), הגיע תקופת ירידה גדולה, ובסופו של דבר כמעט כלתה מלכות בית דוד ע"י עתליה כלת יהושפט עצמה. (וראה בזה בקונטרס אחוזת נחלה שער ג' אות ל"א הערה קמ"ג). וראה עוד לעיל אות ז', ודו"ק.

[ולכאורה יש בזה קו עיקבי, דמהשבירה בימי רחבעם שנפרדו מישראל משום התחתנות שלמה בבת פרעה, היתה עליה מדור לדור עד יהושפט (כפי שנראה במקראות), ומחמת התחברותו למלכות ישראל שמרדו בה', ממנו ואילך היתה ירידה שבאה עד כדי שבת אחאב משלה ביהודה, ולא נותר אלא נצר אחרון למלכות, ומיואש החלו לשוב ולצמוח מחד ולרדת מאידך (תרוייהו שימשו בעירבוביא), עד ימי עוזיהו וחזקיהו, בזמן גלות עשרת השבטים, ומכנגדם חזקיהו התרומם מעמדו וכל סביבותיו העלו לו מנחה. ומעת הראה חזקיהו לשליחי מלך בבל את אוצרות ה' ועוצם תפארתו, שבו הלוך וחסור. דו"ק היטב בדברי הנביאים ותמצא כן].

[223] יש כאן סדר ומבנה. א'. בחירת יעקב עיקר שבאבות. ב'. גלות מצרים. ג'. משמעות ירידת כבוד ה' לשכון בישראל. ד'. ארבעים שנה במדבר. ה'. הנחלת הארץ. ו'. שלמה המלך, סיהרא באשלמותא. ז'. כח מלכות ישראל שבאה לשיאה בימי אחאב, ונצחונה מעטים מול רבים. ח'. הנהגה גלויה ממש בזמן יהושפט ופחד אלוקים על כל סביביו. ט'. חטא ישראל ואי דרישת האלוקים. י'. שלטון נ"נ והאומות על ישראל. יא. הגערה בשטן והבחירה בשנית בירושלים, בתורת הרחמים על האודים מוצלים מאש שנשארו (יהושע בן יהוצדק הכה"ג). יב. התפשטות כח התורה, בסוד הבית שני והגאולה (עזרא הסופר). יג. בנין ישראל בפועל, שמתבטא בחומות (נחמיה פחת יהודה). התבונן היטב בזה.

ט. תוקף החטא באי דרישת אלוקים אמיתית בזמן חורבן הבית, או תוקף כח התשובה אם יבואו נוכח ה'. **י'.** תוקף הזעקה על שלטון הרשעים על הצדיקים בעת החורבן.

יא. תוקף הרחמים על העם המוצל מאש, הנשאר לפליטה אחר החורבן, ומכח זה קמה בתולת ישראל, ושב ה' ובחר בירושלים ונבנה ביהמ"ק השני. **יב.** תוקף המהפך בהשכלת תלמוד תורה לכל ישראל, שנעשה ביד עזרא הסופר. **יג.** תוקף תקומת ישראל בבנין חומות ירושלים. (הי"ד הוא הפסוק החוזר ע"ע במלכים ובדה"י, לענין עוצם מלכות שלמה וחכמתו).

ג) קרני פרה

הטעמה מיוחדת בשמות, בכתובים שבהם מרכז ענין האדם

א) קרני פרה, הוא צירוף של תלישא קטנה ותלישא גדולה הבאים באותה תיבה, וכך מתנגנת בצורה כפולה ומאורכת. ונמצא ט"ז פעמים במקראות, ואפשר להראות שיש הרגשה מיוחדת שנותן הטעם בכל מקום.

וכבר נתבאר בחלק א' אות ו' שנים מהם, והם, כאשר כילו את חלוקת הארץ ע"י יהושע, (א) "אֵלֶּה הַנְּחֻלֹּת אֲשֶׁר נָחֲלוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּגוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְקוֹק פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ" (יהושע י"ט נ"א). ונתבאר ש'יהושע בן נון' מוטעם בכפילות תלישה קטנה וגדולה[224], ומודגש שהוא הוא עיקר מי שמכוחו נחלו הארץ, ולו מסור דבר זה. (ויעו"ש בהערות).

וכן נתבאר הדגשת 'המן' במגילת אסתר, (ב) "וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ.." (אסתר ז' ט'). וברור שבדברי חרבונא מוטעם 'המן' בכפילות, בתלישה גדולה וקטנה, משום שיש בהטעמה מיוחדת זו הצבעה עליו, הוא הוא 'המן', שבמעשיו מתגלה כל הרוע. כאן הרגע שיורד המסך[225] ונחשף פרצופו האמיתי ומתגלה נחשיותו וערמימותו, כיצד מאחורי הקלעים פועל בתכליו להזיק כל דבר טוב. זהו 'המן' האמיתי (ויעו"ש עוד בהערה).

גדולת בית המלך דוד וסופו של בית שאול

ב) וכיו"ב מצינו בדה"י (כ"ח א'), (ג) "וַיִּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֵה לַמֶּלֶךְ וְלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וְלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל אֶל־יְרוּשָׁלִם", וזהו כמדומה הפסוק הארוך ביותר במקראות שאין בו כל אתנחתא (ראה בזה לעיל חלק א' אות ט'). והיינו שנתאספו כל שרי ישראל כאיש אחד בלב אחד, ולכך נקרא בשטף מלא עם הטעמים המיוחדים המרובים בו באופן נדיר ביותר.

וכבר נתבאר (שם) שהטעמים הכה מיוחדים אשר באו בפסוק זה, משום שלא מדובר כאן באסיפה בעלמא, אלא בכינוס גורלי הטעון משמעות עצומה בתולדות בנין ישראל, ובו הכתיר המלך את בנו שלמה למלך תחתיו, אשר לו יהיה מסור בנין ביהמ"ק, ומסר לו תבנית ההיכל ואת הזהב וכו', והתנדבו כל העם את כל הנדרש לבנין בית האלוקים, ויקום דוד ויברך את ה' ברכה גדולה, שאנו חוזרים עליה מידי יום ביומו לפני שירת הים. ויעו"ש במקראות בארוכה. וכאן הוא המקום שבו המריץ דוד את העם ועורר לבם על גודל ענין בניית הבית לה', שצריך לבוא מנדיבות לב אמיתית המבקש לכבד את אלוקי ישראל.

והוטעם תיבת 'המלך' בקרני פרה, משום שהיא מרכז הפסוק, שהתאספו כולם סביב קיום מלכות בית דוד ובתורת הכי באו לבנות ביהמ"ק, וכן מבואר שם בדברי דוד,

---

[224] ומה שהוטעם ה'נון' ולא ה'יהושע', הנה כמדומה שיהושע בן נון נתכנה פעמים הרבה ע"ש אביו, וכך מופיע שמו יותר משאר אנשים (ובעיקר נתכנה כן במקומות המרכזיים, 'ויהי אחר מות משה עבד ה', וידבר ה' אל יהושע בן נון', 'וישלח יהושע בן נון מן השיטים שנים אנשים מרגלים', 'וימות יהושע בן נון עבד ה'', ועוד), ולא מצינו במקראות שנתכנה משה 'משה בן עמרם', וכן לדורות כך נזכר הרבה בחז"ל ובמדרשים ועוד, והיינו משום שכינהו נמי ע"ש אביו, וכביכול היה לחלק משמו. ולכך ההטעמה על 'נון' היא היא ההטעמה על יהושע גופו. ובאמת קרני פרה לא יכול להטעים את יהושע, שהלא מחובר ל'בן נון', וקרני פרה היה מפסיק.

[ואולי טעם הא דנתכנה יותר ע"ש אביו, משום שלא היו לו בנים, וכאשר יש לו לאדם בן שוב עומד ברשות עצמו ומפסיק להתייחס הוא לאביו, אלא בניו מתייחסים אליו וממילא הוא כקיים לעצמו, ומי שאין לו בנים לעולם ממשיכים לייחסו ולכנותו ע"ש אביו. אולם אין זה אלא השערה בעלמא, וצריך עיון. ומה שנשתנה ונקרא בן בחיריק, לכא' היינו שנתכנה בלשון נופלת על נון. ומתאים יותר עם היה לחלק משמו, ולא רק תיאור בעלמא בן מי הוא. ובאמת בניקוד זה מתחבר יותר ונאמר 'יהושע בן נון' בנשימה אחת, עד שמורגש שכך שמו, ודו"ק.

שוב מצאתי ברמב"ן בפ' כי תשא (ל"ג י"א) עמד בזה, וכ' לפרש, "ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחד שיבא כמנהג. ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד, כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו ויקראו לו בינון, כלומר הנבון, כי אין נבון וחכם כמוהו, או יהיה ענינו יהושע שהבינה מוליד, יעשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו". עכ"פ נמצא דאף 'בן נון' חלק משמו וכינוייו].

[225] וביחוד למה שאמרו ז"ל, שחרבונא זה, אליהו הנביא הוא שבא בדמותו, והיינו שברגע המכריע שהחל להיות נבאש בעיני אחשוורוש, התערבו מן השמים לחרוץ גורלו של המן ולעורר עליו את כל רשעותו, וזו השעה שיוצא לאור לעיני כל, 'המן' זה מה טיבו.

"..וַיִּבְחַר[226] יְקֹוָק אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל בִּי מִכָּל בֵּית־אָבִי לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם כִּי בִיהוּדָה בָּחָר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבְבְנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. וּמִכָּל־בָּנַי כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי יְקֹוָק וַיִּבְחַר בִּשְׁלֹמֹה בְנִי לָשֶׁבֶת עַל־כִּסֵּא מַמְלֶכֶת יְקֹוָק עַל־ יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר לִי שְׁלֹמֹה בְנֶךָ הוּא־יִבְנֶה בֵיתִי וַחֲצֵרוֹתָי כִּי־בָחַרְתִּי בוֹ לִי לְבֵן וַאֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב. וְהֵכִינוֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ עַד־לְעוֹלָם אִם־יֶחֱזַק לַעֲשׂוֹת מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי כַּיּוֹם הַזֶּה" (שם ד'–ז'). **והיינו, משום שבנין ביהמ"ק כרוך במלכות בית דוד ובעמידת שלמה תחת דוד, ומהותם היינו הך[227], ונתבאר בארוכה בקונטרס 'וישב דוד', יעו"ש.**

ולא לחנם זהו הפסוק הארוך ביותר בכתבי הקודש בלא אתנחתא, באשר שטפו מהדהד ומוטעם ביותר, ומלכות בית דוד ובנין ביהמ"ק הם העומדים במרכז דברי ימי ישראל לאחר הכניסה לארץ, וכל עיקר ס' דה"י לתפארת מלכות דוד בא.

עוד מצינו שהוטעם 'שאול' בקרני פרה, והוא בשמואל ב' ד' ב'. (ד) "וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים שָׂרֵי גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן כִּי גַם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן".

הנה מסופר התם ששני שרים שהיו עם איש בושת איש שאול, קמו עליו והרגוהו לאחר מיתת אבנר. והוטעם שאול הכא, משום דמסופר כאן סופו של בית שאול, תחת שיקום ביתו לבית מלכות לדורות, קמו עליו אנשים שהיו עמו והרגוהו לבן שאול, וכך עלתה לו לשאול, שמאחר שסר מאחר ה' ולא שמע לדברו, לא היה לו תקומה, וכאן בא הדבר אל גמרו, וכלתה מלכות בית שאול בדבר ה' ביד שמואל[228].

הסוף המר והמבוזה של שיירי בית אחאב

ג) ובמלכים ב' י' ה', (ז) "וַיִּשְׁלַח אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וַאֲשֶׁר עַל־הָעִיר וַהַזְּקֵנִים וְהָאֹמְנִים אֶל־יֵהוּא לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכֹל

---

[226] ידוע שמבואר בזה שהיה ארבע בחירות בפנ"ע בבית הראוי למלוכה. בחירה ביהודה, בחירה בבית ישי, בחירה בדוד, ובחירה בשלמה (ויש מוסיפים אף בחירה בבית פרץ כמבואר בחז"ל). וזהו בירור אחר בירור, סולת מן הסולת, ותחילה לא נבחר איש מסויים, אלא הבית המובחר ביותר, שבו ראוי לצמוח זרע המלוכה, וממנו שב שב ונתברר הבית היותר מובחר, וכן הלאה, עד שהגיעו לבית ישי, וממנו נבחר דוד, ונמאס אליאב. ומתוך בני דוד נבחר שלמה.

וכבר הראה הגרי"ז דמרידת אדוניהו בשלמה היתה מרידה במלכות בית דוד, אע"ג דאף הוא בנו של דוד, משום דמלכות בית דוד כל עיקרה דרך שלמה, וכמש"כ הרמב"ם בפרק חלק בי"ג עיקרי האמונה, דמלך המשיח יעמוד מזרע דוד ושלמה דייקא.

[227] וכעת מצאתי בהקדמת האברבנאל לס' מלכים, שמשווה את מלכי ישראל למלכי בית דוד, ומראה את מעלת מלכי יהודה, ומן מהדברים שכ' הוא הענין הנזכר. וז"ל, "ומהם, שמלכי יהודה היתה מלכותם נמשך ומתחבר עם בית ה', ודבר מצרן היה זה לזה, ולכן עשה שלמה יחד בית ה' ובית המלך, ונתן הנביא כשייעד לדוד שבנו יבנה את הבית, כמו שאמר (שמואל ב' ז' י"ג) "הוא יבנה בית לשמי", מיד יעדו גם כן על ביתו, כמו שאמר (שם י"א) "כי בית יעשה לך ה'", ומפני ההצטרפות וההתייחסות הזה אמר דוד בתפילתו (שם כ"ט), "ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם".

ומפני זה השתדל דוד להכין הדברים הצריכים לבנין בית ה', ושלמה בנה את הבית, ויואש חזק את בדק הבית מאה וחמשים ושבע שנה אחר בנינו, ויאשיהו החזיק פעם שנית את בדק הבית שלש מאות ושמונים ושבע שנה אחר הבנין, קנצי למילין, בבנין נבנה בית המלך עם בית ה', וכן בחורבן ובשריפה ביום אחד שרף נבוזראדן את בית ה' ואת בית המלך. וכל זה ממה שיורה שהיתה בבית מלכי יהודה קדושה ואלהות מקדושת המקדש ואלהותו, ולא היה דבר מזה למלכי ישראל". ונהנתי לראות שבס"ד כיוונתי לכל דבריו בקונטרס הנ"ל.

ונעתיק עוד דברים יסודיים בענין מלכות בית דוד, מדברי ר"צ הכהן, במחשבות חרוץ אות כ', "..ודוד המלך ע"ה הוא הבונה אמיתי לבית בנין הקיים לעד, וכן המקיים האמיתי לאומה הישראלית. שקיום האומה על ידי המלך שנלחם מלחמתם ועושה כל צורכם, עד שיהיה עליהם שם אומה מיוחדת בכל מיני מעלה ושלימות, כפי תוקפו של מלך וכוחו. ודוד הוא ראש המלכים, ועיקר כח המלכות דישראל הקיים לעד שאינו פוסק, דזהו שפת אמת שתכון לעד, וכמו שנאמר (יחזקאל ל"ז כ"ה) "ודוד עבדי נשיא להם לעולם". ונאמר (הושע ג' ה') "ובקשו וגו' ואת דוד מלכם".

ובימי שלמה היה הכל ביתר שאת, אם בבנין הבית בפועל גמור בנין מפואר מאוד. וברוממות קרן האומה כמו שנאמר (מלכים א, ד' כ') "יהודה וישראל רבים וגו' לרוב אוכלים ושותים ושמחים". וזהו מעין לעתיד לבוא שכתוב (ישעיה ס"ה י"ג) "הנה עבדי יאכלו וגו' עבדי ישתו וגו' עבדי ירונו" וגו'. וכמו שבת ויום טוב מעין עולם הבא שאין שם פעולה והשתדלות ועבודה רק אכילה ושתיה ושמחה. והוא הקיבול שכר שאחר ההשתדלות שכבר הוא בתכלית השלימות. וזהו ישיבת שלמה על כסא ה' למלך, שכבר היה בתכלית השלימות דצלם אלקים, כאדם הראשון קודם החטא ודמות אדם שעל הכסא. אלא שכל שלימות זה היה רק לשעה ונשאר קיים לעד רק החשק והמבוקש שלו וכמו שנתבאר".

[228] וזהו מעיקר ס' שמואל, שמלכות בית דוד היא המלכות אשר ברת קיימא היא, ואילו כאשר ניתנה המלכות לשבט אחר, אין לדבר קיום, ואיננו אלא שאול לו לזמן, כמש"כ הרמב"ן בפ' ויחי. וע"ע בקונטרס 'וישב דוד', דהדברים שנכשל בהם שאול איננו חטאים מקריים שנענש עליהם, אלא הם גוף מהות המלך, ובחטאיו הפקיע עצמו מן המלוכה.

הבעל מישראל, אזי קמה עתליהו בת אחאב המרשעת, והשתלטה על המלוכה והמשיכה מעשי בית אביה לתוך יהודה ביתר שאת, עד שכל קדשי המקדש נעשו לבעלים, ובעוד נכחד הבעל ממלכת ישראל, דוקא ביהודה קם והיה, ונמשכה השפעת בית אחאב.

ובמקום זה קם יהוידע הכהן והשיב את יואש למלכות הראויה לו, ושבו לעבוד את ה' ולהיבדל מבית אחאב, ובתורת כן קמו לחזק בית ה' הנחסר מימות ממשלת עתליהו. (וראה עוד בענין מעשי יהוידע, להלן במאמר בענין זרקא כפול אות י"א).

והוטעם 'יהודה', משום שהוא עיקר הענין המצלצל כאן, שיהודה עוד רד עם קל ועם קדושים נאמן, למרות שסובבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל. ובערי יהודה יביאו תרומתם למקדש ה' ברוח נדיבה, ויעבדו את ה' אלוקיהם. ומכאן ואילך החלה ביהודה תקופת התחזקות בעבודת ה' ומקדשו, לכנגד ירידה בממלכת ישראל, עד שבימי חזקיהו גלו עשרת השבטים, ואילו מלכי יהודה באותו הזמן רובם הלכו יותר בדרך הישר (וגם אם היה בהם פגמים, אחז בלבד היה רשע גמור). ועליהם אמרו במדרש שיה"ש, שחורה אני במלכי ישראל, ונאוה במלכי יהודה[231].

יאשיהו עושה הפסח, ומאחד את כל שבטי ישראל בברית ה'

ה) עוד נמצא בדה"י ל"ה ז' גבי פסח יאשיהו. (ט) "וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ לִבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי־עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים לְכָל־הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֵלֶּה מִרְכוּשׁ הַמֶּלֶךְ". והנה מה שמסופר התם, שיאשיהו קרא בפני כל העם מקטן ועד גדול את כל דברי ספר הברית, וכרת ברית לפני ה' לשמור כל מצוות ספר התורה בכל לבבם ובכל נפשם, וכך עשו כל יושבי ירושלים, והסיר את כל התועבות וינתץ את כל הבמות, וכל ימיו לא סרו מלעבוד את ה'.

ולקיום הברית עם הקב"ה לכל העם עשה יאשיהו את הפסח באופן שלא נעשה מימות שמואל הנביא. "וְלֹא־נַעֲשָׂה פֶסַח כָּמֹהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִיְּמֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל־מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר־עָשָׂה יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם". וביום ההוא התכוננה כל צורת העבודה לפני ה' כמבואר שם.

וכבר פירש את הענין היטב במשך חכמה במדבר ט' ז'. "מצאנו בכמה מקומות שהובדלו מעבודה זרה לעבודת השם

---

[231] ובסוף ימי ירבעם בן נבט, כאשר עלה להלחם באביה בן רחבעם, אמר להם אביה, "וַעֲתָּה אַתֶּם אֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לִפְנֵי מַמְלֶכֶת יְקֹוָק בְּיַד בְּנֵי דָוִיד וְאַתֶּם הֲמוֹן רַב וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי זָהָב אֲשֶׁר עֲשָׂה לָכֶם יָרָבְעָם לֵאלֹהִים. הֲלֹא הִדַּחְתֶּם אֶת־כֹּהֲנֵי יְקֹוָק אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם וַתַּעֲשׂוּ לָכֶם כֹּהֲנִים כְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כָּל־הַבָּא לְמַלֵּא יָדוֹ בְּפַר בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שִׁבְעָה וְהָיָה כֹהֵן לְלֹא אֱלֹהִים.

וַאֲנַחְנוּ יְקֹוָק אֱלֹהֵינוּ וְלֹא עֲזַבְנֻהוּ וְכֹהֲנִים מְשָׁרְתִים לַיְקֹוָק בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם בַּמְּלָאכֶת. וּמַקְטִרִים לַיקֹוָק עֹלוֹת בַּבֹּקֶר־בַּבֹּקֶר וְבָעֶרֶב־בָּעֶרֶב וּקְטֹרֶת־סַמִּים וַמַּעֲרֶכֶת לֶחֶם עַל־הַשֻּׁלְחָן הַטָּהוֹר וּמְנוֹרַת הַזָּהָב וְנֵרֹתֶיהָ לְבָעֵר בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב כִּי־שֹׁמְרִים אֲנַחְנוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְקֹוָק אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתוֹ. וְהִנֵּה עִמָּנוּ בְרֹאשׁ הָאֱלֹהִים וְכֹהֲנָיו וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה לְהָרִיעַ עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תִּלָּחֲמוּ עִם־יְקֹוָק אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא תַצְלִיחוּ.. וַיְהִי בְּהַרִיעַ אִישׁ יְהוּדָה וְהָאֱלֹהִים נָגַף אֶת־יָרָבְעָם.." (שם י"ג, ח-ט"ו).

והיינו, שממלכת בני דוד חשיבא ממלכת ה', אשר שם ביהמ"ק וכהני ה', ואילו ירבעם בן נבט סר מעל הקב"ה ואיננו שוכן בקרבו, לכך כאשר עלה ירבעם להלחם באביה, נחשב מלחמה בה' אלוקי אבותיהם. ובהריע ה' בחצוצרות אשר בידיהם, בזה הופיע ה' בקרבם להלחם לישראל, כדרך שהובטח להם שילחם באויביהם. ומשמע, שבימי ירבעם ואביה, אע"ג שלא היו מלכים צדיקים, אכתי היה ה' עם בני ישראל, משום שלא עזבו עבודת ביהמ"ק.

ונמצא, שרק לאחר שהתחתן יהושפט באחאב, וחדרה השפעת בית אחאב לתוך מלכות יהודה, אזי עזבו את ה' ובניה פרצו את בית האלוקים, וגם כל קדשי ה' עשו לבעלים, וכאן הושוו יהודה לישראל לראשונה בתולדתם, ובמקום זה קם יהוידע הכהן והמליך את יואש תחת עתליה בת אחאב המרשעת, ושבו לעבודת בית המקדש, ואדרבה, התחזקו בזה ביתר תוקף, ותיקנו כל הקלקלה שקמה מזמן שלמה.

ובזמן יואש בן יהואחז (בימיו מת אלישע), כאשר שכר אמציה בן יואש את בני אפרים ללכת להלחם בבני שעיר, נאמר לו שאין ה' עמם, "וְיִשְׂכֹּר מִיִּשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל בְּמֵאָה כִכַּר־כָּסֶף. וְאִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ אַל־יָבֹא עִמְּךָ צְבָא יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין יְקֹוָק עִם־יִשְׂרָאֵל כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם. כִּי אִם־בָּא אַתָּה עֲשֵׂה חַזֵּק לַמִּלְחָמָה יַכְשִׁילְךָ הָאֱלֹהִים לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֵשׁ־כֹּחַ בֵּאלֹהִים לַעְזוֹר וְלַהַכְשִׁיל" (דה"ב כ"ה ו-ח).

[ומאידך, אותו אמציה אשר נאמר לו שדוקא כאשר יבוא הוא למלחמה יחזק, וכאשר יעלו עמו בני אפרים יכשל, שאין הקב"ה עמם, לבסוף לאחר שהכה את בני אדום, השתחווה לאלוקיהם, אזי נתן ה' בלבו להתגרות ביואש מלך ישראל, ונפל בידו. והיינו, שעד כמה שסר מאלוקי אבותיו ונוהג כבני אפרים, שוב אין לו עדיפות על פניהם, ויפול בידיהם.

ואולם מ"מ, מיד לאחר שניצח יואש את אמציה, כאשר פרץ יואש את חומת ירושלים ונטל את כל אוצרות בית ה', מת לאלתר (יעו"ש בכתובים ובסד"ע רבה פי"ט), ואילו אמציה מלך יהודה חי לאחריו ט"ו שנה (אלא שכבר מלך עוזיהו בנו בחייו). והיינו, שאף שכך היה ראוי לו לאמציה בעוונו, סו"ס מי שנלחם עם בית ה' וממלכתו, יד ה' תגע בו, אע"ג שאמציה עצמו לא היה ראוי שיהיה על ידו].

יתברך לשמו המיוחד היה על ידי פסח, כמו שמצאנו בחזקיה אחרי שביערו כל הטומאה, והוציאו הנדה והביאו קרבנות לכפר על שגגת עבודה זרה, עשה פסח לה'... ולכן ביאשיה שטהר את יהודה וירושלים מן האשרים וכו' עשה פסח לה'.

ולכן מבואר מה שכתוב "כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה", ובדברי הימים "מימי שמואל הנביא". כי להוראה כזו לטהרם מעבודה זרה, שזה בעצם תקפו של עשיית הפסח במצרים, אשר אמר להם "משכו" מעבודה זרה (מכילתא בא שם) "וקחו להם צאן לעשות הפסח", לא נעשה מימות השופטים, שלא היה אחרי טעיות כל ישראל בעו"ג, שיבדלו מעו"ג בטהרה גמורה ויעשו פסח כמוהו[232]. ואם כי בחזקיה היה כן, זה לא נעשה "כטהרת הקודש", וגם לא כל ישראל, רק שבט יהודה ובנימין", עכ"ד.

והיינו שקרבן הפסח הוא קרבן הברית[233], שבו נכנס העם לחסות בצל ה'. וכל מקום אשר מסופר בנביאים על עשיית פסח בצורה מרשימה, הרי זה בא לבטא מעבר לקיום הנקודתי, לספר על התחדשות שחלה בכל היחס בין ישראל לאלוקיו, על פרישת ישראל מהווי העמים אשר סביבתם ושבתם לצור מחצבתם. וכאשר מסופר שלא היה כפסח יאשיהו, פירוש הדבר שמימי שמואל לא היה שיבה אל ה' שהקיפה את כל העם בעוצמה זו. והמיוחד בזה הוא שכלל את כולם, ואף את שאר השבטים.

ולכך נאמר עליו, "וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְקוָק בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ" (מלכים ב' כ"ג כ"ה). ועליו אמרו אין לך בעל תשובה גדול כיאשיהו בדורו וכו' (שבת נ"ו)[234]. וכבר מאות שנה טרם לידתו, התנבאו עליו לירבעם בן נבט שהוא יחריב את הבמות שלא החריבו לפניו. והיה זה הדור האחרון שלפני החורבן דייקא (ואיהו שגנז הארון), ומכח שיבתם אל ה' שלא היה דוגמתה כל ימי הבית, עמדו ישראל בגלות בבל, ודוקא ממנה חזרו וצמחו ביתר עוז ע"י עזרא ונחמיה.

והיינו, שאע"ג דהיו מלכים צדיקים לפני יאשיהו, אולם הוא היחיד ששב למלוך על כל ארץ ישראל ועל כל שבטי ישראל כנראה במקראות וכמבואר בחז"ל, ולכך הוא שתיקן את חטא ירבעם לפלג את עשרת השבטים מיהודה ולהדיחם מעל ה'.

וזהו שהוטעם 'העם' בצלצול מהדהד, במקרא שמספר שהרים יאשיהו מספר גדול של צאן לקרבנות הפסח של העם, ובזה היה העם כולו לעם ה' הנכנס תחת כנפי השכינה מחדש, וחייל ביה שם 'העם' ביתר שאת ועוז, כאן הוא המקום שעשו כל ישראל את הפסח, וכל ימי הבית לא נעשה בצורה זו. ומכח זה באו בברית ונתייחד ישראל לאלוקיו.

ירמיהו נרדף על נפשו, ואין יכולים לו

ו) ובירמיהו ל"ח כ"ה, (ה) "וְכִי־יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי־דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הַגִּידָה־נָּא לָנוּ מַה־דִּבַּרְתָּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נְמִיתֶךָ וּמַה־דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ", ומוטעם 'אליך' בקרני פרה.

והנה מה שהיה שם הוא, שהשרים ששמעו את נבואת ירמיהו, "היושב בעיר הזאת ימות.. והיוצא אל הכשדים וחיה", ביקשו להורגו משום שמרפה את רוח העם ודורש רעתם, ולא היה ביד צדקיהו המלך להצילו לכך אמר הנה הוא בידכם, וישליכו אותו אל בור טיט, וברגע האחרון הצילו עבד מלך הכושי בהסכמת צדקיהו, וישלח צדקיהו לקוראו,

---

[232] וכעי"ז כ' ר"צ הכהן מלובלין (פרי צדיק ויקרא פסח), "וזה שמשבח הפסוק פסח יאשיה שלא נעשה כפסח הזה, כי פסח גלגל הגם שהיה המניעה עד עתה מחמת חטא המרגלים, אמנם הדור הזה שלא נימולו היו מבאי הארץ ומצדם לא היה שום מניעה, רק כדרך שנאמר (איכה ה', ז') אבותינו חטאו ואינם וגו', וגם הדור של עזרא הרביצו תורה כמו שאמרו ז"ל (שיר השירים רבה ד', י"ב) הרבה צדיקים עמדו לי בחורבנה וכו'.

אבל דורו של יאשיה הן המה שמקודם שמו כתף סוררת וילכו אחרי שרירות לבם ועבדו עבודה זרה, וברגע שבו בכל לבם לעשות הפסח כמשפט, וזהו תכלית שלימות קדושת הפסח, כעין פסח מצרים שהיו ישראל גם כן נשקעים בתכלית השפלות, ה' יתברך הופיע עליהם ברחמיו לדלותם מבור תחתיות לתכלית הקדושה, ועל זה נאמר כי לא נעשה כפסח הזה וגו'.

ויש לומר גם כן בזה הרמז, מה שמפטירין בפסח יאשיה ביום טוב שני של פסח, וביום ראשון מפטירין בפסח גלגל, הגם שעל פי פשוט מפני שכן הוא הסדר בנביאים, אמנם יש לרמז בזה על דרך מה שאמרו (שם א', מ"ב) על יום טוב שני של גלויות, כסבורה אני שמקבל שכר על שניהם, ואינו מקבל שכר אלא על אחת. כי הגם שאנו בקיאים בקביעא דירחי, החיוב עלינו ביום טוב שני שבו הופעת הקדושה מגזירת חכמים מבחינת תורה שבעל פה מעין הקדושה של יום ראשון מבחינת תורה שבכתב.

ועל זה בא ביום טוב שני דייקא הפטרה בפסח יאשיה, מפני שזה עיקר תורה שבעל פה כמו שנאמר (קהלת א', י"ח) כי ברוב חכמה רוב כעס, שדייקא על ידי רוב כעס שמקודם באים לרוב חכמה וכמו כן בענין קדושת הפסח, שעל ידי השיקוע מקודם ברוב כעס של היצר הרע, זוכין על ידי זה קדושת הפסח לבחינת התעלות הקדושה ביתר שאת וכאמור, שעל זה מרמז פסח יאשיה, שהיו מקודם בתכלית הריחוק ואחר כך קירבו עצמם לקדושתו יתברך, והכתוב משבח את הפסח שעשו מצד התקרבותם מגודל הריחוק, יותר מכל הפסחים שעשו הראשונים".

[233] נתבאר בארוכה בקונטרס 'ועשית פסח', וראה ביחוד בדברי החתימה ובהערות שם.

[234] ונתבאר עוד בקונטרס 'וישב דוד' אות נ'. וע"ש שזה ענין שמו יאשיהו. וכן נתבאר להלן במאמר בענין זרקא כפול, יעו"ש.

וישאלו מה דיבר ה', ותחילה סירב פן ימיתנו, וישבע לו המלך.

אזי אמר לו ירמיהו, כה אמר ה', אם תצא לכשדים תנצל ולא ישרפו העיר, ואם לא, תפול בידם אתה וכל נשיך ובניך וישרפו העיר באש. ויאמר לו צדקיהו, איש אל ידע מה שאמרת לי פן יהרגוך, ואם ישאלוך אמור שהנך מתחנן למלך שלא יתנך למות, ואכן כך השיב להם. ע"כ המעשה עם ירמיהו. ומיד לאחר מכן מסופר שבא נבוכדנצר והחריב העיר.

והנה מעשה זה הוא פסגת המרורות שאכל ירמיהו מאת העם, וכמעט קט טבע בבור הטיט, וגם כאשר חילצוהו והובא אל המלך, חקרוהו השרים מה דיבר עמו וכבר נאלץ למלא פיו כחש ולכלוא נבואתו[235] מחשש לחייו, ומעתה לא היה לעם תקוה, ומיד ויבא נבוכדנצר.

ולכך הוטעם 'אליך', שהגיע ירמיהו למצב שסובבוהו השרים ולא נתנו לו מנוח, ומסור היה בידם ולא יכל לומר נבואתו פן ישובו להמיתו, וממקום זה כבר לא היה להם תשועה. ו**'אליך'** זה מגדיר את כל תפקיד ירמיהו הנרדף על נפשו, כפי שנאמר לו מראש שבתורת כן נשלח, 'ונלחמו **אליך** ולא יוכלו לך'. ואכן רבות מתאונן הנביא על רוע גורלו והרדיפות שהיו מנת חלקו בכל העת. ובעומק זהו מעצם מהותו של נביא החורבן[236], לכך יש אריכות במאורעות ירמיהו במקראות, בגוף תיאור השתלשלות החורבן בפועל (פל"ד עד פל"ט).

---

[235] אין בזה משום כובש נבואתו, משום שנשלח לאומרה לצדקיהו. או משום שבמקום פיקוח נפש ליכא.

[236] שאין נראה דהא דנביא החורבן התייסר כה רבות ונלחמו בו ישראל הוא במקרה בעלמא, אלא הדבר מבטא את כל מערכת היחס בין הקב"ה לישראל, שירמיהו הוא שלוחו בעולם והוא העומד מצד הקב"ה לנזוף בישראל ולדבר עמם קשות, וישראל אשר יורדים לחייו לא בו הם נלחמים אלא במי ששלחו. וכביכול הריב ומצב המלחמה אשר בין ישראל לאביהם שבשמים, מתבטא בריב בינם לבין נביאו. ונלחמו אליו ולא יוכלו לו, כי עמו הקב"ה, ובה' הם נלחמים.

ובאמת צריך לדעת עוד, שענין הנביא איננו מסתיים בכך שאומר מה שהקב"ה אמר לו לומר, אלא כפי שנאמר לו לירמיהו בחזון הקדשתו, "וַיִּשְׁלַח יְקוָק אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְקוָק אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ. רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתֹּץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ" (א' ט'-י'), וזה ענין הא דמצינו שעושה פעולות מסויימות שענינם להוריד ולהגשים את חזון הנבואה למציאות ('פועל דמיוני' בלשון הקדמונים), משום שדרך הנביא יורד לעולם דבר ה', והנביא ונבואתו חד המה.

ופשוט שתוכן הנבואות מתאים לשורש נשמת הנביא, שלו נמסר הכח לחדש דבר זה בעולם, ולכא' זה פשט הכתוב בישעיהו, "נָאשִׁים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה" (נ"א ט"ז), ונת' בקונטרס 'וישב דוד' (אות ל"א) דאיהו אשר בא מבית דוד, מכוחו ירד לעולם חזיונות הגאולה הנשגבים, ובהשגותיו וחזיונותיו התנוצצו ונתגלו. (ובגמ' (סנהדרין צ"ט ב') ובמדרשים למדו מזה לכל עוסק בתורה שנוטע שמים וארץ החדשים, והיינו שאף זה בחינה שמוריד לעולם את צורתו האמיתית, והבן). ועוד הוא אומר, "רוּחַ אֲדֹנָי יְקוָק עָלָי יַעַן מָשַׁח יְקוָק אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שָׁלַחֲנִי לַחֲבֹשׁ לִנְשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וַלַּאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ" (ישעיהו ס"א א'), ויעו"ש ברש"י, "אין משיחה זו אלא ל' שררה וגדולה", עכ"פ קחזינן שהיה זה מינוי ושררה מיוחדת, לרפא פצעי ישראל ולהעמיד תיקונם.

וירמיהו היה מן הכהנים, אשר תפקידם לעמוד על כל ריב ולשפוט את ישראל, הלכך איהו אשר הוכיחם והרבה עליהם דברים להשיבם למוטב. וכן זכריה הנביא שהוכיחם בזמן יואש, כהן היה. וכן יחזקאל היה כהן, ויש בו תוכחות הרבה, ומאידך יש בו אף את צורת ביהמ"ק וכיו"ב, משום שאף זה מסור לכהן. ועובדיה אשר התנבא כנגד אדום היה גר אדומי, מיניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא (סנהדרין ל"ט ב'), והיינו שלו מסור הכח להתמודד כנגדם. וזהו כח הנביא, שבנבואתו קובע את המציאות בעולם, לפי מהותו וצורת ראייתו.

[וידוע שזה היה הסכנה הגדולה בנבואת בלעם, שלא יפרש את הנבואה לפי נשמתו והתנגדותו לישראל וכפי שהאריכו בזה (ראה באבי עזרי סוף הל' דעות מה שהביא מהמהרי"ל דיסקין ז"ל). וכן מצינו שיאשיהו שלח לחולדה ולא לירמיהו, מפני שהנשים רחמניות הם (מגילה י"ד ב'), והיינו, שהנבואה מתפרשת לפי מהות הנביא, ולפי הצורה שחוזה כך יורד לעולם, ע"ד כל החלומות הולכים אחר הפותר, (וחלום אחד משישים מנבואה הוא). ולכך אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד (סנהדרין פ"ט), משום שלכל נביא יש את צורתו וסגנונו שלו, ולפי הנוסח המתאים לו כן יורד ומתקיים בעולם. ומעיקרא הקב"ה בוחר ב'נביאים טובים', שדרכם יתפרש באופן הנאות לדור, ו'רצה בדבריהם הנאמרים באמת'.

וז"ל ר"צ הכהן בפרי צדיק לפ' מטות, "ואמרו ז"ל (ספרי מטות א') שכל הנביאים נתנבאו בכה אמר ה', מוסיף עליהם משה רבינו שנתנבא בזה הדבר. והיינו שכל הנביאים בעת שמקבלים נבואתם, אין הנבואה מבוררת, רק יש לה דוגמא ושייכות לתכונת המקבל, ולכן יש כח להנביא לאמר הדברים כפי תכונתו, כמו שאמרו חז"ל (מגילה י"ד ב) שלכך שלח ישאיה אצל חולדה מפני שהנשים רחמניות הם. ועל זה מוסיף משה שנתנבא בזה הדבר, היינו שזה הדבר ממש קיבל מה' יתברך, כמו שהוא בעצם.

ויש לומר שזהו ענין מאמרם ז"ל (ראש השנה כ"א ב') על לא קם נביא בישראל כמשה, אבל באומות העולם קם, ומנו בלעם, היינו בזה לעומת זה, כי כל הברכות שנתנבא לישראל היו דבר ה' שיצא מפיו, והרשע הזה דימה בנפשו שיהיה ביכולתו לשנות הסגנון כפי רשעתו, ולכן אמר ואנכי אקרה כה, שרצה להתנבאות בבחינת 'כה' כשאר הנביאים, אבל ה' יתברך נתן רסן בפיו במאמר שוב אל בלק וכה תדבר, שלא היה לו שום רשות וכח לשנות שום דבר, רק עקימת שפתיו לבד, וכתשובתו לבלק כי את אשר ידבר ה' אותו אעשה לבד".

וראה עוד בדברי ר"צ הכהן בס' דובר צדק, "..ושמעתי כי ודאי החזיקו ירמיהו לנביא אמת, שהרי שאלוהו. רק ידעו שיש בנבואה טעות ודמיון המתדמה, כאשר יש לו נגיעה לגרמיה.. ואם אין הנביא מסלק הנגיעה לגמרי, אז מצד הנגיעה יוכל לדמות שהוא קול ה' ואינו, והיינו כי באמת הוא קול עצמו ממש, רק שהוא משיג ויודע שהוא קול ה' המדבר מתוכו".

וראה מש"כ בס' ערבי נחל בהעלותך דרוש ד', "כי אמר הכתוב "לעולם ה' דברך נצב בשמים", כי הדיבור שיצא מפי השי"ת הוא חי וקים ועומד בשמים לא ירד לארץ, ולכן לא יתקיים אותו הדיבור בארץ עד שהנביא הוריד אותו הדיבור לארץ, והיינו (עמוס ג, ז) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואופן הורדתו לארץ, כי הנביא היה מתבודד בדיבורים קדושים ומחשבות קדושות שהן הן עצם נשמת האדם כמו שנאמר בפרק הנ"ל יעוין שם היטב, ואותן הדיבורים בקעו רקיעים עד שהגיעו אל העולם אשר שם שוכן דיבור ה', ובפגוע האותיות באותיות אזי דיבורי ה' יתברך לרוב ועוצם כחן הגדילו אכפן על דיבורי הנביא והפכו אותם ושינוי הצירופים כצירופי אותן דיבורי ה' (ולכן בטלו חושי הנביא אז, כי הדיבורים הם עצם נשמתו כאמור, וק"ל) ושמע קול דיבוריו ממש אחר שנתהפכו הצירופים, כמו שאמר הכתוב (שמות יט, יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול, ואמרו רז"ל (ברכות מ"ה א) בקולו של משה, עיין מ"ש בפרשת שמות ובפרשת יתרו באורך.

ולסבה זו יומשך כי ממקום שהיה מדרגת נשמת הנביא אזי כפי אותה מדה המשיך דיבורים, כי דברי ה' נצב בשמים, יש דיבורים ברחמים ויש דיבורים בגבורה, והדיבורים עומדים קיימים בשמים, והנביא אם היה נשמתו ממדת החסד ממילא נתעלו דיבוריו לאותו עולם ופגע שם בדיבורי חסד והורידם לארץ, ומי אשר היה נשמתו ממדת הגבורה פגע שם באותן דיבורי גבורה.

ולסבה זו התרעמו ישראל על ירמיה הנביא ע"ה, ורצו רשעי הדור להורגו, הגם שידעו כי דבריו דברי ה', אלא חשבו שמדתו גורם שמוריד אותן דיבורים לארץ, ואילולא הוא היו הדיבורים נצבים בשמים, וכן ירמיה ע"ה בעצמו התרעם באומרו (ירמיה טו, יז) כי מלאתני זעם כו', והיה חושד בעצמו מה שמקבל תדיר נבואות על פורעניות אולי הוא בעצמו הגורם, מחמת שראה כי רשעי הדור חשדוהו בכך. אבל באמת טעו אותן שחשדוהו בכך, כי נבואה השלוחה במתכוין מאת ה' אל ישראל אינו תלוי בנביא..

ונמשך עוד מזה, שהנביא לא יקבל דיבורים שהם היפך מדתו ורצונו ומהותו, כי לא יפגע כלל באותן הדיבורים. ולסבה זו מובן כאשר הנביא שהיה בבית אל עבר על דברי ה' שאמר לו לא תאכל ולא תשתה במקום הזה, ונתחייב מיתה לשמים, כדין נביא העובר על נבואת עצמו (סנהדרין פ"ט ב'), הגיע דיבור הנבואה ההוא בענין מיתתו אל הנביא הזקן משומרון, עם היותו נביא שקר כל ימיו (ע' מל"א י"ג). ולכאורה יותר היה שייך שיגיע הדיבור אליו בעצמו. אלא לפי שענין העדר עצמו לא יוכלו דיבורים אלו להתלבש בדיבורי הנביא ההוא, כי הוא הפך מדתו ומהותו, כי דיבורי הקדושים הם סבת קיומו, ודיבורים אלו הם ההפך ממש, סבת העדרו, ולכן לא יתלבשו אלו באלו, והבן היטב.."].

עכ"פ צריך לידע דמאורעות הנביא ודרכיו וענייניו בעולם, מישך שייכי לענין נבואתו, ולכך כבר בעת הקדשתו נאמר לו לירמיהו, שילחמו אליו ולא יוכלו לו, וניתן לו הכוח לומר את נבואתו כנגד ישראל בכל העוצמה, "וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמֹות נְחֻשָּׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ".

לכך קילל כל כך את יום הולדתו (כ' י"ד), משום שיום לידת נביא החורבן הוא יום ירידת ענין החורבן לעולם, ומצינו במדרשים שנולד בתשעה באב, והיינו, שיום זה מיוחד לכך. וכן ארר את האיש אשר בישר את בשורת לידתו לאביו (שם ט"ו-ט"ז). והיינו, שמגלגלין חובה ע"י חייב, ואדם זה שבישר בשורה כה רעה, איש רע וארור הוא. [וכיו"ב חזינן בכ"ד, דאיש טוב יבשר טוב, וסימנא מילתא].

וקחזינן, דעצם לידת ירמיהו מונח בזה לידת הפורענות לישראל. הלכך הצטער על שיצא מרחם אמו (שם י"ז-י"ח). ולא לחנם נלחמו בו כל כך, אלא משום שבאמת אותו שלח ה' להביא על ישראל את החורבן, וזה ענין נבואותיו. ולכובשם, אסור היה לו, וכאש בער בקרבו וזעזע כל עצמותיו, "פִּתִּיתַנִי יקֹוק וָאֶפָּת חֲזַקְתַּנִי ותּוּכָל הָיִיתִי לִשְׂחוֹק כָּל־הַיּוֹם כֻּלֹּה לֵעֵג לִי. כִּי־מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק חָמָס וָשֹׁד אֶקְרָא כִּי־הָיָה דְבַר־יקֹוק לִי לְחֶרְפָּה וּלְקֶלֶס כָּל־הַיּוֹם. וְאָמַרְתִּי לֹא־אֶזְכְּרֶנּוּ ולֹא־אֲדַבֵּר עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת עָצֻר בְּעַצְמֹתָי וְנִלְאֵיתִי כַּלְּכֵל ולֹא אוּכָל" (כ' ז'-ט'). "לַגְּבֹאִים נִשְׁבַּר לִבִּי בִּקְרִבִּי רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתַי הָיִיתִי כְּאִישׁ שִׁכּוֹר וּכְגֶבֶר עֲבָרוֹ יָיִן מִפְּנֵי יקֹוק וּמִפְּנֵי דִּבְרֵי קָדְשׁוֹ" (כ"ג ט').

ובאמת כשם שהוא הנביא שהוריד את הפורענות והגזרות לעולם, כך כל מאורעותיו מקבילים למאורעות ישראל בחורבנם ובגלותם, אשר רדופים וסחופים מיד כל, והיו ללעג וקלס בפי כולם כמו ירמיהו בשעתו, וכל העת חשבו עליהם מחשבות לכלותם, וכמעט קט עלה בידם ולא עלה ביד ישראל לקום לבדו מביצת הגלות שהושלך אליה, וזה ענין הא דהשליכוהו לבור טיט ויטבע בתוכו וכמעט קט עבר מן העולם, אולם הקב"ה הבטיחו שיהיה עמו, לכך ברגע האחרון שלח אליו את עבד מלך הכושי, שקיבל אישור מן המלך להוציאו, ובקושי רב משוהו שלושים איש מן הבור בחבלים העשויים מבלויי סחבות (פל"ח, יעו"ש).

וכפי שמגולל כ"ז ירמיהו במגילת איכה בתלת אנפין (פ"ג), "אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ. אותִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ ולֹא־אוֹר. אַךְ בִּי יָשַׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם... הֵיִיתִי שְׂחוֹק לְכָל־עַמִּי נִגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם. הִשְׂבִּיעֵנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוָנִי לַעֲנָה... צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם. צָמְתוּ בַבּוֹר חַיַּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי. צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזַרְתִּי. קָרָאתִי שִׁמְךָ יקֹוק מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת. קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרִוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי. קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא".

והנה פרק זה לפי הפשט קאי על ירמיהו גופיה (וכבר רמזו דורשי רשומות, ש'אני הגבר' עולה בחשבון 'ירמיהו'), וכן מפורש שם, דהא קאמר 'הייתי שחוק לכל עמי', ולפי פשוטו ודאי היינו ששחקו עליו כל ישראל, ולכך מספר כיצד צפו מים על ראשי

אמרתי נגזרתי, ואזי שמע ה' קולו. וכן היעב"ץ בהגהותיו ופירושיו לחמש מגילות (נדפסו לאחרונה) פי' כן כל פרק זה, דקאי על מה שעבר ירמיהו, יעו"ש. אמנם פשוט שאין אנו אומרים את תלאות ירמיהו לכשעצמו בקינות, אם לא שבאופן רחב יותר מתפרש על כל ישראל, וכל אשר עבר עליו עבר על ישראל, ובקינתו על עצמו נתכוון בעיקר לקינה על ישראל, ובמשמעות זו אומרים אותה כחלק מן הקינות על ישראל. והוא ירמיהו הוא כנסת ישראל, וגורלו כגורלם, והיינו הך.

[וראה עוד מש"כ ר"צ הכהן בתקנת השבין, "..וכמו משיח שסובל עוונות ישראל, וכן ביחזקאל בשעת החורבן, וכן משה רבינו ע"ה שאמר לו לך רד, דאמרו ז"ל (תנחומא תשא כ"ב) שנתנזף בבית דין של מעלה, הוא לכפרת ישראל ולקבל העונש שעליהם, כי ראש הדור הוא הדור..". עוד כ' בתקנת השבין, "..היינו כי ידוע דנפש הפרנס וראש הדור הוא הכולל כל הדור, כי לעולם כל דור הוא קומה שלימה והראש הוא העיקר וכולם ענפיו..". והבן היטב].

ואף גורל צוררי ירמיהו אשר כל היום חשבו עליו מחשבות להמיתו, כגורל צוררי ישראל, וכפי שביקש עליהם ירמיהו, הן בספרו והן במגילת איכה שם, "אַתָּה יָדַעְתָּ יְקוָק זְכֹרֵנִי וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֵם לִי מִרֹדְפַי אַל לְאָרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שָׂאתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה... לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאָעֹלֵז מִפְּנֵי יָדֶךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי. לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נַצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִּהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ". (ירמיהו ט"ו ט"ו-י"ח). "לְכֹן תֵּן אֶת־בָּנֶיהָם לָרָעָב וְהַגֵּרֵם עַל־יְדֵי חָרֶב וּתְהִי נָשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וַאֲנָשֵׁיהֶם יִהְיוּ הֲרֵגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מִכֵּי־חָרֶב בַּמִּלְחָמָה. תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־כָרוּ שׁוּחָה לָלְכְּדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ לְרַגְלָי" (שם י"ח כ"א-כ"ב).

וכל אשר מתאונן הנביא מרה על רוע גורלו, מתאונן הוא בזה אף על רוע גורל ישראל, ולכך בפסוקים מובלע זה בתוך זה, ומשמע שהכל מישך שייך, וכך הוא מהותו של נביא החורבן, שנגזר עליו לעבור את אשר יעברו ישראל. אולם הקב"ה מעיד ואומר, שכל מבקשי נפשו הרבים לא יעלה בידם מאומה, אין אתה מונהג הנהגה טבעית, כי אתך אני להצילך ולהושיעך ו'כפי תהיה', בך מתבטא נוכחות הקב"ה, ואין לאל ידם להמיתך, [וכן מצינו שכאשר ביקש יהויקים אחר ירמיהו ותלמידו ברוך, כתיב, 'ויסתירם ה'' (ירמיהו סוף פל"ו)]. כשם שאף ישראל בשנות גלותם כן הוא.

שוב מצאתי בעז"ה שיסוד הדברים מבואר להדיא במדרש תנחומא, דהנה בפרשת ויגש (סי' י"א) קאמר שכל שאירע ליוסף אירע לציון, ומנו כ"ו דברים שהוקשו זה לזה, ואחד מהם הוא, "ביוסף כתיב "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור" (בראשית ל"ז כ"ח), ובציון כתיב "וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור" (ירמיה ל"ח י"ג), וקחזינן דציון וירמיהו היינו הך. וראה עוד במדר"ר איכה בהאי קרא ד'צמתו בבור חיי', דזהו יוסף, ירמיהו, ודניאל. והיינו שענין שימתם בבור איננו פרטי, אלא מבטא את כלל ישראל.

ומשמע בפתיחת הספר, שהיה בירמיהו ענין מיוחד שמרחם הוקדש לנבואה, (ובמדרשים מבואר שכבר בצאתו מרחם אמו זעק זעקה גדולה ומרה על ירושלים), והחל להתנבאות בשנת שלש עשרה ליאשיהו, דהיינו י"ח שנה בחייו, ועוד כ"ב שנה שהיה קיים המקדש לאחריו, ונמצא שנתנבא ארבעים שנה לפני החורבן, והיינו שמאותה שעה כבר החל החורבן להיות מורגש, כשם שמצינו שארבעים שנה קודם החורבן דלתות ההיכל נפתחו וכו' (עי' יומא ל"ט ב'), וכיון שכבר ראוי היה שיתחיל לרדת לעולם ענין החורבן, באה נבואת ירמיהו שממנה שורש החורבן. והוא הנביא המיוחד ליצור בעולם את מציאות החורבן, וכיון שהוא ענין גדול כל כך, לזה הוקדש מרחם להתנבא ולקיים ד"ז בעולם, וזהו פתיחת הספר, מה שלא מצינו בשאר נביאים. [ומקביל בזה למשה רבינו, שאחותו התנבאה עליו עוד בטרם נוצר, שעתיד להיוולד המוקדש לבנין ישראל. וראה בזה להלן].

אלא שמתוך זה יצמח התיקון. והוא שאמר הכתוב, "רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ| הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לְנַתֵּשׁ וְלִנְתוֹץ וְלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטֹעַ", והיינו שבסופו של דבר יביא תפקידו של ירמיהו בניה ונטיעה, אולם כרגע מחוייב החורבן והפורענות, והוא שנשלח להורידו לעולם. [ומקום האתנחתא יבוא לפני 'לבנות ולנטוע', ולא לאחר 'על הממלכות', והיינו שעיקר מה שהופקד הוא 'לנתוש ולנתוץ', ואין זה נקרא בנשימה אחת עם מלאכת הבנין, אולם לבסוף ממילא מונח בתפקידו 'לבנות ולנטוע'. ואמנם יש נבואות בנין חשובות שירמיהו הוריד לעולם, כגון מה שקוראים בהפטרת ר"ה 'הבן יקיר לי אפרים' ועוד. והוא בעיקר בירמיהו פ"ל עד פל"ג (ובא בתורת הפסקה בין תיאור מצב ישראל ותוכחות ירמיהו וכיו"ב, לתיאור השתלשלות החורבן מחמת כן, בחינת הקדמת רפואה למכה). וכן בפסוקים בודדים הפזורים, כגון 'זכרתי לך חסד נעוריך' וכיו"ב].

ומצינו במדרשים שהוקש למשה רבינו (והוזכר ברש"י בתחילת ירמיהו), "רבי יהודה ברבי סימן פתח, "נביא אקים להם מקרב אחיך כמוך", וכתיב "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", ואת אמרת כמוך, אלא כמוך בתוכחות, אתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה, זה נתנבא על יהודה וישראל וזה נתנבא על יהודה וישראל, זה עמדו בני שבטו כנגדו וזה עמדו בני שבטו כנגדו, זה הושלך ליאור וזה הושלך לבור, זה הוצל על ידי אמה וזה הוצל ע"י עבד, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות", (ילקו"ש שופטים רמז תתקי"ט ועוד).

וענין היקש זה, דהנה הוא עומד מכנגד משה, אשר נשלח לבנות ולנטוע את עם ה', ואילו איהו כביכול נשלח לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס, וליל יציאת מצרים וליל תשעה באב ידוע שעומדים זה כנגד זה, וחלים באותו היום בשבוע, ולכא' אין לך הפכים גדולים טפי ממשה לכנגד ירמיהו.

ברם אדרבה, הוקש למשה, וענינו, שאין הריסת עם ישראל דבר שנעשה בתורת שבירה וסילוק אמיתי למה שנבנה, אלא אף זה חלק מן מערכת חיי ישראל, וכשם שיש נביא לבנין, כן יש נביא לחורבן, ואע"ג שלכא' כל מהות החורבן הוא סילוק שכינה והעדר חזון, כמו שמקונן ירמיהו, גם נביאיה לא מצאו חזון מה', ואמרו 'מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים' (ב"ב

עוד מצינו בירמיהו י"ג י"ג, (ו) "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְקוֹק הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם שִׁכָּרוֹן". **והוטעם ה'זאת'. והנה אף זה פסוק נדיר ביותר של כ"ז תיבות ללא אתנחתא, ורב שטף ועוצמה של פורענות הוא, וכפי שממשיך,** "וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו וְהָאָבוֹת וַהַבָּנִים יְחַדָּו נְאֻם־יְקוֹק לֹא־אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם מֵהַשְׁחִיתָם". **והיינו שכולם יחדיו, יסערו וינועו כשכורים, ויתנפצו ח"ו. והוא מן התוכחה היותר קשה.**

והוטעם ה'זאת', בתורת שכך גורלה הראוי, זאת היא הארץ הסוררת, אשר כל יושבי הארץ הזאת, לא ייטב גורלם. ומהדהד ה'זאת' ומחלחל לאוזנים, כך דינה וזהו גורלה, ומידה היתה זאת לה[237].

מלכי הגוים מכירים באלוקי השמים ומביאים קרבנות ביתו

ז) עוד מצינו בעזרא ו' ט'. (י) "וּמָה חַשְׁחֹן וּבְנֵי תוֹרִין וִדְכִרִין וְאִמְּרִין| לַעֲלָוָן| לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא חִנְטִין מְלַח| חֲמַר וּמְשַׁח כְּמֵאמַר כָּהֲנַיָּא דִי־ בִירוּשְׁלֶם לֶהֱוֹא מִתְיְהַב לְהֹם יוֹם| בְּיוֹם דִּי־לָא שָׁלוּ". **ומי שיקרא את הכתובים שם, לא יזדקק להסבר כלל, מפני מה מוטעם פסוק זה בטעמים כה מהדהדים, ובא בו קרני פרה, ואילו אתנחתא לא תבוא בו כלל, אע"ג שבן כ"ה תיבות הוא.**

שהרי דברים אלו אמר דרויש מלך פרס, לאחר שהתחזקו שבי ציון לאחר שבטלה עבודת המקדש בזמן כורש, משום כתב השטנה שנשלח. והתעוררו שונאי היהודים בשנית לקטרג ולהשטין. אולם לב דרויש לא הלך אחריהם, ואדרבה

י"ב א'), ואיתא בפסיקתא דר"כ (י"ג-י"ד) דירמיהו אחרון לכל הנביאים, ונבואת חגי זכריה ומלאכי, משום שהיתה נבואתן פקודה בידן קודם לכן.

אולם עצם מעשה החורבן נעשה ע"י נביא, והיינו שהקב"ה עושה כאן יצירה מיוחדת בעולם, ואין זה העדר, אלא עשיה, שהנביא מוריד לעולם את הריסת ישראל ושבירתו, שאיננו דבר שיוצא מתוך מסגרת התורה, אלא כך הוא מבנה ישראל, שיש להם נביא לחורבן כשם שיש להם נביא לבנין, ואף זה חלק מסדרי הנהגת הקב"ה את דרכי ישראל ותכליתם. והחורבן עצמו הוא הבסיס לבנין היותר גדול שיבוא עליו. לכך ה'כמוך' קאי על ירמיהו. וכשם שצריך נביא בסדר גודל של משה לבנין, בבחינה מסויימת צריך נביא בסדר גודל דומה לחורבן. ומשה הוא הפותח, וירמיהו החותם. עד אשר ישפוך הקב"ה את רוחו על כל בשר, וניבאו בניכם ובנותיכם, במהרה בימינו.

[ובאמת, כשם שנתבאר לעיל שמעשה טביעת ירמיהו בטיט, עד אשר חולץ ע"י ה' ברגע האחרון, מונח בו עיקר הדבר אשר יעבור על ישראל בגלותם, כ"ה אף גבי משה רבינו כמשנ"ת במק"א, אשר ענין הא דשמוהו ביאור ונמשה ממנו, מסמל את מהותו, לכך נקרא ע"ש זה, וזהו משמעות הפסוק בישעיהו, "וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה| הַמַּעֲלָם מִיָּם אֵת רֹעֵי צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ" (ס"ג י"א), והיינו שהוא אשר משה את עמו והעלם מים סוף.

ושוב מצאתי כן להדיא במדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פ"ב, "'ותקרא שמו משה', משוי היה ראוי לומר, שהרי משה משוי היה, אלא על שם ישראל שהוא משה אותם והוציאם ממצרים, שנאמר 'והוצא את עמי בני ישראל' (שמות ג' י'), וכתיב 'ויסע משה את ישראל מים סוף' (שם ט"ו כ"ב), לכך נקרא שמו משה, שהוא משה אחרים, וכן הנביא אומר "ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים וגו'".

והיינו, שמהות כח מצרים ואלילם היה הים, ובכח זה באו על בני ישראל, הלכך לא ביקשו להורגם בעלמא אלא להטביעם במים, שהוא אליל מצרים ובעיניהם ממנו ינקו את השפע והברכה, אולם הדבר אשר זדו שב עליהם, והקב"ה השתמש בכח שלהם גופו, ויקרע את הים לבני ישראל, ואילו את המצרים הטביע בתוכו, ומזה נתפעל יתרו, שהכח שבאו בו, שב עליהם. וזהו כוחו של משה למשות את ישראל מקרב פרעה, התנין הגדול השוכן תוך יאוריו, אשר הוא היה אלילו וכוחו, כמבואר בכ"ד. ולכך משייתו מן הים איננה מקרה בעלמא, אלא מגדיר את כל מהותו של משה לכנגד פרעה. והבן. ואכ"מ להאריך יותר.

ולענינינו, עלינו לדעת שכללא הוא, מנהיג ישראל אשר בכוחו יבואו והוא המחדש בעולם את ההנהגה החדשה עם ישראל, מאורעותיו וכל ענייניו מבטאים את אשר יעבור על ישראל, (והוא מונח בדברי חז"ל (תנחומא חוקת, הובא ברש"י שם כ"א כ"א) 'ראש הדור ככל הדור'), וזה ענין מאורעות ירמיהו וסבלותיו הרבים. ולזה הוקשו ששניהם ניצלו, זה מן היאור, וזה מן הטיט אשר טבע בקרבו].

[237] וע"ש היטב בכל הענין, שבאו בו פסוקים מחרידים, "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְקוֹק" (שם פסוק י"ז), ומכאן למדו שהקב"ה בוכה על גאותן של ישראל שניטלה מהן וניתנה לעכו"ם (חגיגה ה' ב').

והיה זה לאחר שנצטווה ירמיהו להטמין אזור פשתים בנהר פרת, ואח"כ שב ליטלו והנה נשחת ולא יצלח לכל, ויאמר לו הקב"ה, "כֹּה אָמַר יְקוֹק כָּכָה אַשְׁחִית אֶת־גְּאוֹן יְהוּדָה וְאֶת־גְּאוֹן יְרוּשָׁלִַם הָרָב. הָעָם הַזֶּה הָרָע הַמֵּאֲנִים| לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי הַהֹלְכִים בִּשְׁרִרוּת לִבָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וִיהִי כָּאֵזוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר לֹא־יִצְלַח לַכֹּל. כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל־מָתְנֵי־אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה נְאֻם־יְקוֹק לִהְיוֹת לִי לְעָם וּלְשֵׁם וּלְתִהְלָה וּלְתִפְאָרֶת וְלֹא שָׁמֵעוּ" (שם ט'-י"א).

מצאו בשנית את כתב הצהרת כורש, ושב דרויש לחזקה ביתר שאת, ויצווה את שליטי המקומות הסמוכים, שלא די שלא יפריעו, אלא עוד עליהם לסייע מכספי המלכות לעבודת בית האלוקים.

וכאן בא זה המקרא, וזה תרגומו, "ומה שצריכים בני בקר ואילים וכבשים לעלות לאלהי השמים, וחטים ומלח ויין ושמן כפי השיעור אשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים, יהיה נתון להם בכל יום ויום, אשר לא תשגו ולא תשכחו מלתת הכל" (מצודות).

ובזה קיבלו היהודים את הכח ואת הגושפנקא לעבוד את עבודת המקדש ללא כל הפרעה, ולא עוד אלא שמלך הגוים בעצמו מצוה שכל קרבנות המקדש יהיו נתונים על חשבונו, למען יקריבו לריח ניחוח לאלוקי השמים שהוא המושל העליון, ויתפללו לפניו לקיום מלכות דרויש (כמבואר שם במקראות). וזהו בחינה של לעת"ל, שיקראו כל העמים שפה אחת לעבוד את אלוקי ישראל, ויכירו שהוא אלוקי השמים אשר לו המלכות והממשלה[238].

ולכך הוטעם 'לאלה שמיא' בטעם מצלצל, באשר במקום זה **נתקיים** "רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם| יקֹוָק עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ" (תהלים קי"ג ד'), **והכירו האומות במלכות השמים, ולא עוד אלא שעמדו לימין ישראל להביא כל קרבנותיהם לפני ה'. ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלוקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.**

ואכן מכאן ואילך התחזק בנין בית האלוקים ביתר שאת, ונשלם תוך שנים מעט, ויקריבו לחנוכת בית המקדש קרבנות לרוב לפני ה'. ויעשו את הפסח וישחטוהו, ויאכלוהו בתורת לדרוש לה' אלוקי ישראל[239]. "וַיַּעֲשׂוּ חַג־מַצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה כִּי| שִׂמְּחָם יקֹוָק וְהֵסֹב לֵב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר[240] עֲלֵיהֶם לְחַזֵּק יָדֵיהֶם בִּמְלֶאכֶת בֵּית־הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (עזרא ו' כ"ב).

נחמיה מתחנן לפקיחת עיני הקב"ה, ובא ירושלימה לכונן את צורת ישראל

ח) ונתייחד ספר נחמיה אשר באו בו קרני פרה ארבעה פעמים, רבע מכלל הופעותיו במקראות. הראשון שבהם הוא בתחילת הספר, בעת ששמע נחמיה את רוע מצב היהודים היושבים בירושלים, צם והתאבל וישא תפילה לפני ה' אלוקי השמים, (יא) "תְּהִי נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת וְעֵינֶיךָ פְתוּחוֹת לִשְׁמֹעַ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם יוֹמָם וָלַיְלָה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ וּמִתְוַדֶּה עַל־חַטֹּאות בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ וַאֲנִי וּבֵית־אָבִי חָטָאנוּ" (א' ו').

ומוטעם תיבת 'פתוחות'[241], משום התחינה הנרגשת שנשא נחמיה לפתיחת שערי השמים, שיביטו עלינו ממרומים ויחמול ה' על עמו הנתונים ברעה גדולה ובחרפה. וכאשר מציירים את המצב ששרר, ניתן להרגיש מדוע התחנן נחמיה

---

[238] אין זה ענין מיקרי, אלא מעיקרו של בנין בית שני הוא, שיהיה ע"י מלכי האומות דייקא, "כֹּה־אָמַר יקֹוק לְמְשִׁיחוֹ לְכֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרֶד לְפָנָיו גּוֹיִם וָמְתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לְפָתֹחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ.. לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יקֹוק וְאַין עוֹד. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֵׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יקֹוק עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה" (ישעיהו פמ"ה).

והיינו, שבזה היה הפקעה מאמונת הפרסיים שיש שני רשויות, אל טוב ואל רע, וכנודע. וכבר החל להתנוצץ התקופה, שהאלילים כליל יחלוף, ויתגלה יחודו יתברך בכל העולם כולו, אף בקרב האומות. והיינו משום שבית שני הוא התנוצצות הגאולה השלמה לעת"ל, כמבואר בדברי הנביאים.

[239] יעוי' לעיל משנ"ת בגדר פסח יאשיהו, וה"ה הכא כמבואר במקראות שם, יעו"ש היטב. ונת' בחתימת קונטרס 'ועשית פסח'.

[240] דרויש הוא שנתכנה כאן מלך אשור, יעו"ש במפרשים.

[241] הענין היחיד במקראות שבו באה תיבה זו מלבד הכא, הוא בתפילת שלמה שישכון ה' בביהמ"ק, "לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתֻחוֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה" (מלכים א' ח' כ"ט). "לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתֻחוֹת אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּכֹל קָרְאָם אֵלֶיךָ" (שם נ"ב). ובדה"י נמצא אף כאשר נתגלה ה' לשלמה לאחר מכן, ואמר לו שנענה לתפילתו, "עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה" (דה"ב ז' ט"ו).

והיינו, שפתיחת עיני ה' הוא ענין נשגב, שישקיף על עמו וישמע לכל תפילותיהם, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל, ישא ה' פניו אליך ויחנך, והיינו, שעיני ה' מכוונות כנגד ישראל, נמצא הוא כנגדם ורואה בכל אשר עובר עליהם, שומע את תפילותיהם ומאזין לתחינותיהם. וזהו מעיקר ענין המקדש, כמבואר היטב בתפילת שלמה שם. והוא הוא התיבות המרטיטות שאמר הקב"ה על המקדש, "והיו עיני ולבי שם כל הימים".

וביקש נחמיה שישוב ה' ויפתח עיניו לתחינתו לפניו, ותשוב הארת הפנים מן השמים, ואכן מכאן ואילך היתה יד ה' עמו לבוא לירושלים ולכוננה כצורתה, ושבה לה לעיר מקצת תפארתה, וישראל אשר בתוכה נבדלו מן העממים ושבו אל ה'.

כל כך שיהיו עיני ה' פתוחות, וישוב שנית להשקיף ממעון קדשו אל ישראל, לתת לשארית הנותרה פליטה בארץ[242].

ובהמשך בפרק ה' י"ג, (יב) "גַּם־חָצִנִי נַעֲרֹתִי וְאֹמְרֹה כָּכָה יְנַעֵר הָאֱלֹהִים אֶת־כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיְגִיעוֹ וְכָכָה יְהֶיהָ נְעוּר וָרֵק וַיֹּאמְרוּ כָל־הַקָּהָל אָמֵן וַיְהַלְלוּ אֶת־יְקוֹק וַיַּעַשׂ הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה". **והיה זה כאשר לקראת השלמת בנין החומה, באה צעקת העם אל נחמיה, על השרים והסגנים שהתייחסו לאחיהם הנחשלים ברודנות**

---

[242] ובאמת נחמיה ענינו מנחם, וזהו שמו של משיח, כמבואר בסנהדרין צ"ח ב' ובמדרשות בכ"ד (ויש מהם שנקרא נחמיה), ונחמיה בן חכליה ענינו ניחום יה שיבוא מתוך החיכוי והציפיה לישועת ה'. והדבר בולט שעיקר מה שזכה נחמיה להיות האיש שיקים בפועל את ירושלים ויגדור פרצות ישראל, ומכחו יעמוד בנין הבית, הוא משום שהיטב חרה לו ולקח ללבו את שפלות מצב ישראל ויבכה ויאבל ימים ויצום לפני ה', וישא תחינה נרגשת לרחמי שמים, שיהיו עיני ה' פתוחות ואוזנו קשובה, ויישמור את הברית ואת החסד שכרת עם ישראל.

ואכן חפץ ה' בידיו הצליח, ומתוך שראה המלך שהיו פניו רעים ביותר, חשד בו שנושא בלבו כוונה רעה, וכך היה לו פתחון פה לפני המלך לתנות צרת עמו וחרפת עיר קברות אבותיו, ויגע הדבר ללב המלך ויטה עליו חסד כיד אלוקים, וימנה אותו לפחה ומושל יהודה, וישלח עמו יפוי כח למושלי האזור שיתנו לו כל הנדרש לו, וכן שלח עמו שרי חיל ופרשים.

הרי כי בציפיה וביחול מקרב הלב, עד אשר ניכרו אותותיה על פניו, זהו הכח להביא לתקומת ישראל וצמיחתם המחודשת. והוא שכפה ישראל לילך בדרכי התורה והמצוה כדוד אביו, להגשים בפועל את ההתעוררות שעורר עזרא הכהן הסופר. שהרי עזרא עלה י"ב שנה לפניו וחולל מהפך בלימוד התורה ובהתעוררות לתשובה אמיתית. אולם לא יצאו הדברים לפועל ממש, עד שעלה נחמיה והחזיק אחריו, בכח הממשלה שהיה בידו על העם היושב בציון. וכ"ז הוא מהתעוררות כח המשיח. והוא הוא שאמרו ששמו של זרובבל בן שאלתיאל בן יכניה מלך יהודה, נחמיה בן חכליה הוא.

ומכחו של נחמיה עשו ישראל תשובה אמיתית וברת קיימא, "וַיִּבָּדְלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל מִכֹּל בְּנֵי נֵכָר וַיַּעַמְדוּ וַיִּתְוַדּוּ עַל־חַטֹּאתֵיהֶם וַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם" (ט' ב'), ויתבונו ויתנו אל לבם כל אשר עברו אבותיהם מראשית דרכם כאשר לקחם הקב"ה לו לעם, את אשר הטיב להם ה', ומכנגד המה מרו פיו, ויעשו נאצות גדולות, ואתה צדיק על כל הבא עלינו, כי אמת עשית ואנחנו הרשענו, ויכרתו אמנה לעבוד את אלוקי ישראל, ללכת בתורת האלוקים ולהבדל מבנות הנכרים, ולהחזיק כראוי בביהמ"ק ובקודשי שמים וביום השבת.

ואכן מאותה השעה החל הנהגת אנשי כנסת הגדולה, ותיקנו תקנות גדולות, ונבדלו מעמי הארצות אשר רבו בירושלים למאד, ומעתה ואילך פסקה הנבואה, אולם מאידך החל כח תורה שבע"פ לפשוט בקרב ישראל, בריבוי לימוד תורה ודקדוקי מצוה, באופן שלא היה בבית ראשון.

ואף לדורות, כח הצמיחה של ישראל וגאולתם השלמה, יבוא מתוך הציפיה והחיכוי האמיתי, בלב חם שאינו מתרגל לחרפה אשר בה נתונה ירושלים, והיום הוא בעיקר במובן התעוררות נחמיה על ההסתאבות הרוחנית, אשר שבה לפשוט. "עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְקוֹק אַל־דֳּמִי לָכֶם. וְאַל־תִּתְּנוּ דֳּמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ" (ישעיהו ס"ב).

ורבו מאד שונאיו ואויביו של נחמיה, עד שאמרו בסנהדרין ק"ג ב', "אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר, מפני מה עי"ן של רשעים תלויה, כיון שנעשה אדם רש מלמטה, נעשה רש מלמעלה. ולא נכתביה כלל, רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר, מפני כבודו של דוד, וחד אמר, משום כבודו של נחמיה בן חכליה" וברש"י שם, "שהיו לו שונאים הרבה מנכרים שמבקשין להרגו, על שהיה בונה בית המקדש, כדכתיב ואחת מחזקת השלח וגו', לישנא אחרינא, היו לו קנאים מישראל, דכתיב רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי הוא חתן לשכניה בן ארח, שהיו מבזין אותו, בקדושין (ע' א') מפרש להאי קרא, ולהכי איכתבא, לומר שברשעים אמרינן ולא בצדיקים".

והיינו, שכזקנו דוד בשעתו, שחידש בישראל את כל הנהגת מלכות בית דוד, ויעש משפט וצדקה בכל ישראל, ורבים היו אויביו ומשטיניו ולא בקל עלתה לו לבוא למקומו, והוא אשר ייסד את העיר ירושלים, כן נחמיה עלה מהגולה וחידש את העיר ירושלים וחומותיה, ותיקן תקנות גדולות ויעש משפט וצדקה, אולם דברים מעין אלו מטבעם כרוכים במתנגדים רבים.

ואמרו במדרש, "רבי אחא בשם רבי הונא, לשלושה חלקים נתחלקו היסורים, אחד לדוד, ואחד לדורו של שמד, ואחד למשיח". (הביאו המהר"ל בנצח ישראל שלו פל"ב. אולם במדרשות אשר לפנינו לא מצאתי אלא 'אחד לדורות' תחת אחד לדוד). והיינו, שכל הני גירא בעינא דשטן, ומהם תיקון העולם וכינונו במלכות ש-די. ונחמיה היה בו בחינת משיח כמבואר בספרים, להשלים מעשה זקנו דוד ולשוב לכונן צורת ישראל וירושלים. וראה בזה עוד להלן.

[וכבר כתבו דענין עזרא ונחמיה נרמז בתפילת דוד, "עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וֵיבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְקוֹק עֲזַרְתַּנִי וְנַחְמְתָנִי" (תהלים פ"ו י"ז), ועזרתני ונחמתני הוא הוא עזרא ונחמיה. ומהם האות לטובה להצמיח קרן ישראל לדורות. וכן אמר עזרא בתפילתו, שאין הגאולה שלמה אלא מתנוצצת ובאה בחמלת ה', "וַעַתָּה כִּמְעַט־רֶגַע הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת| יְקוֹק אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלֵיטָה וְלָתֶת־לָנוּ יָתֵד בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֱלֹהֵינוּ וּלְתִתֵּנוּ מִחָיָה מְעַט בְּעַבְדֵתֵנוּ. כִּי־עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדֵתֵנוּ לֹא עֲזָבֵנוּ אֱלֹהֵינוּ וַיַּט־עָלֵינוּ חֶסֶד לִפְנֵי מַלְכֵי פָרַס לָתֶת־לָנוּ מִחָיָה לְרוֹמֵם אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־חָרְבָתָיו וְלָתֶת־לָנוּ גָדֵר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם"].

רבה, ויכבשו את בניהם ובנותיהם לעבדים בחובות שהיו חייבים להם, וכן נטלו את שדותיהם וכרמיהם וכיו"ב.

ויריב עמם נחמיה ויאמר, הלא כחנו כנגד אויבנו הגוים המחרפים אותנו, הוא ביראת אלוקים, ולמה אנו פודים את היהודים משבי הגוים, אם סופם ליפול בשבי אחיהם. השיבו להם את אשר אתם נושים בהם. וינער בגדיו ויאמר, ככה ינער האלוקים מי שלא יקיים הדבר, ומנוער וריקם יהיה, וכל העם לעומתו עונים אמן, ומהללים את ה' על שקם גואל לצורת עם ישראל, וישובו לנהוג כאחים זה בזה.

והיינו, שבשעה זו לקראת השלמת החומה, אשר בה תכון העיר ירושלים, עמד נחמיה להשלים את צורת עם ה' אשר בה, שכל עוד שאינם נוהגים זה בזה כאחים ומתעמרים הם ליטלם לעבדים, הרי אינם באופי אומה יהודית[243].

על כן העד העיד בהם נחמיה את האלוקים, ויאמר, קללת האלוקים תחול על ראש מי שינהג כן, ונעור ינערנו מאשר לו. ולא לחנם נזכר שם אלוקים דייקא, אשר ענינו דין ומשפט, וביקש נחמיה לעורר את שועי היהודים, על משפט האלוקים אשר יתקיים בנוהגים באחיהם כנכרים ומתנכרים לעמם.

ולכך מוטעם ומהדהד היטב תיבת 'האלוקים', וזהו סלילת הדרך הפנימית, לכינון ירושלים עיר הצדק, קריה נאמנה[244]. והוא הוא התגשמות חזון ישעיהו בן אמוץ, ציון במשפט תפדה, ושביה בצדקה. כי אלוקי משפט ה'. וע"ז אמר ירמיהו, דן דין עני ואביון אז טוב, הלא היא הדעת אותי נאום ה'.

עמלו של נחמיה לטהר את ישראל מן חילול הקודש, ולהוסיף סייגים בזה

ט) ובסוף ספר נחמיה, בפרק האחרון בכתבי הקודש המתאר את דברי ימי ישראל בתחילת בית שני, מסופר שלאחר שנים שנים עשר שעמל בהם לבסס את צורת ישראל בירושלים, נאלץ נחמיה לשוב על עקבותיו אל המלך ארתחשסתא ששלחו, וכאשר עלה בידו לשוב בשנית, וירא והנה הכהן גדול אלישיב בכבודו ובעצמו, סמך למקום לשכתו בביהמ"ק לשכה מיוחדת לטוביה העמוני צורר ישראל, ותחת אשר נתעבו העמונים מאד ונאסרו לבוא בקהל ה'[245], והנה נתנו להם מקום קבוע במקדש, (יג) "וַיַּעַשׂ לוֹ לִשְׁכָּה גְדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת־הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וַהַכֵּלִים וּמַעְשַׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיְצָהָר מִצַּוַּת הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים וּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים" (י"ג ה').

ומוטעם ומהדהד היטב תיבת 'לפנים', ופירושו מבואר, ראו נא את החרפה, מקום אשר לפנים נועד היה למנחות ולתרומה הניתנת לה' ולכלי הקודש, התחלל והיה ללשכה לגרועים שבצוררי ישראל הנתעבים ביותר, וקינת ירמיהו צצה ממש כנגד העינים, "יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ" (איכה א' י'). ראו מה בין אשר היה לנו מקדם, לחילול ולחרפה שמצאתנו עתה בתוככי המקדש.

ואכן נחמיה הגיב על כך בחריפות וישלך כליו ויטהר הלשכות מטומאת חילול הקודש וישיבם ליעודם, "וָאָבוֹא לִירוּשָׁלִָם וָאָבִינָה בָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה בְּחַצְרֵי בֵּית הָאֱלֹהִים. וַיֵּרַע לִי מְאֹד

---

[243] ויעוי' בירמיהו פרק ל"ד, "הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְקוֹק אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר. לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבַד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ. וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבַד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ. וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיְכַבְּשׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת.

וַיְהִי דְבַר־יְקוֹק אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְקוֹק לֵאמֹר. כֹּה־אָמַר יְקוֹק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר. מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדֶךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם.. וָנַתַּתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית.. וָנַתַּתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ".

והיינו, שיום אשר יצאו מעבדות ארץ מצרים, ראש דברי ספר הברית אשר כרת עמם ה' (הוא פרשת משפטים, יעוי' שם בסוף הפרשה), הוא שלא יעבדו איש ברעהו, וזהו יסוד צורת עם ישראל בארץ ישראל, שכאשר אינה מקויימת בזה מפירים הברית, ואין להם קיום במקום ה'. לכך נזעק נחמיה כל כך בדבר זה, והוא מיסוד תקומת ישראל, אשר בלעדיו אך לריק יעצור חיל לכונן את ירושלים.

[244] וראה בהערות להלן שהבאנו מה שדרשו מהפסוק "לְסַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה" (ישעיהו ט' ו'), שסתימת פרצות חומות תפתח את המשרה, למלא תפקיד מלך המשיח. והנה נחמיה הוא אשר סתם, וא"כ עליו מוטל לסעדה במשפט וצדקה, אשר בהכי מתכונן כסא דוד, ודו"ק. וראה 'וישב דוד' אות נ"ב.

[245] דבר זה הוקדם בפסוקים הקודמים, ולא במקרה, "בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי הָעָם וְנִמְצָא כָּתוּב בּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא עַמֹּנִי וּמֹאָבִי בִּקְהַל הָאֱלֹהִים עַד־עוֹלָם".

וָאֲשִׁלֵּיכָה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵית־טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן־הַלִּשְׁכָּה. וָאֹמְרָה וַיְטַהֲרוּ הַלְּשָׁכוֹת וָאֲשִׁיבָה שָׁם כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים אֶת־הַמִּנְחָה וְהַלְּבוֹנָה".

עוד מסופר שם בהמשך, (יד) "בַּיָּמִים הַהֵּמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דֹּרְכִים גִּתּוֹת בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל־הַחֲמֹרִים וְאַף־יַיִן עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְכָל־מַשָּׂא וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וָאָעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד". והיינו שנתחלל יום השבת בירושלים, והיה ליום בעל צביון של שוק ומקח וממכר, ונשמע ברמה קול החמורים הטוענים סחורה שדרכוה בגת בשבת ופורקים אותה בשערי ירושלים.

וירב נחמיה עם חורי יהודה, ויאמר להם, מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים, ומחללים את יום השבת, ומוסיפים אתם על חרון ה', שמחמתו הגלנו הקב"ה. ואכן העמיד נחמיה את חומת השבת על תילה, ויסגור את שערי החומה וימנע בכח מעבר סחורה בשבת. וידבר עם הלויים שיהיו שומרים בשערים לקדש את יום השבת, וכך קמה לראשונה משמרת השבת, ותגן על חומות ירושלים.

וכל פסוק זה מוטעם למאד בפזר ומונח, וביחוד מוטעם 'החמורים' בקרני פרה, וכפה"נ היה זה מעיקר צורת החילול שבת, שיוצאים ובאים החמורים טעונים סחורה לפריקה, מתוך סאון והמולה וביזוי חמור לכבודה של שבת, ונתחלל צביונה באופן חמור ביותר.

והיה זה פירצה עצומה שאיימה על כל צורת ירושלים עיר הקודש, הקמה ומשתקמת מהריסותיה, ומבקשת לגדור[246] גדרות ולהקים חומות, לסדר צורת ישראל המדקדק בקיום התורה. ואמרו בשבת קכ"ג ב', דבאותו שעה החמיר עליהם נחמיה בדיני שבת ביותר ואסר הכל בטלטול, ולא התירו אלא ג' כלים יעו"ש. והיינו, דביקש להחזיר את צביון השבת, ולבדלו מכל עסק ומגע בכל דבר.

ובמקום הזה נחתמים כתבי הקודש (אלא שבסוף שב ענין הפרדת הנשים הנוכריות, שהוא אבן היסוד לבנין ישראל, עם לבדד ישכון), וזהו ההד האחרון במקראות לאותם ימים גורליים של תחילת הבית שני, שקם ועמד נחמיה בן חכליה, לבנות את החומות מבחוץ ומבפנים כדוד ושלמה זקניו[247],

---

[246] וז"ל ר"צ הכהן מלובלין בתקנת השבין שלו, "ונחמיה הוא היה הראשון לחדש גזירות וסייגות חדשות בישראל, והוא כפי הנראה היה המתחיל בזה, וכנזכר בספרו קבלת איסור מוקצה ומשא ומתן בשבת, וכן אחריו כל חביריו אנשי כנסת הגדולה הם בעלי התקנות והסייגות בישראל, והזהירו על זה בפירוש בשלושה דברים שאמרו (אבות א' א') ועשו סייג לתורה, ומוסיף עליהם נחמיה בעשיית סייג דלצורך שעה אף שאינו ראוי להתקיים לעולם, שהרי במוקצה התירו וחזרו והתירו, וכמו שאמרו בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו, והכל כפי מה שראה צורך לגדור הדור שלא ישובו לכסלה.

אף הוא חידש ענין חזרת קבלת התורה, שבאו על החתום באלה ושבועה לשמור תורת ה' ככתוב בספרו (נחמיה י' ל'), ומבית אבותיו למדה כמו שאמר דוד המלך ע"ה נשבעתי ואקיימה וגו' (תהלים קי"ט ק"ו), ולמדו מזה (נדרים ח' א') דנשבעין לקיים המצוה לזרוזי נפשיה, ואף הוא קיבלה מזקינו בועז שאמר חי ה' שכבי וגו' (רות ג' י"ג), ואמרו ז"ל (רות רבה ו' ד') ליצרו נשבע, ובא נחמיה ופירסמה לעצה זו בכל ישראל, וכל עניניו ומעשיו היה בענין זה להוסיף גדרים וזירוזים אלהבא שלא יעברו עוד".

[247] ראה בהערה לעיל דנחמיה ענינו כח המשיח כמש"כ בספרים, והוא אשר כופה את ישראל לילך בדרכי ה' ולקיים התורה והמצוה כדוד אביו. ואמרו בסנהדרין ל"ח א' שהוא זרובבל הוא נחמיה בן חכליה, והיינו דתרוויהו ענינם כח הנצר לבית דוד, לעלות ליהודה ולמשול בראש השבים מן הגלות, ולקומם את צורת ישראל בבנין הריסותיו, מבחוץ ומבפנים. ועוד ידוע בספרים, דהולד הראשון שנולד לדוד מבת שבע ומת (בטרם נולד ממנה שלמה), הוא נחמיה (ומקור הדבר בכתבי רח"ו בס' חזיונותיו, ששמע מרבו האריז"ל). והיינו שענינו ענין המשיח, אלא שלא בא אל שלימותו. וראה עוד בוישב דוד אות נ"ז.

ובמדרש הגדול מצורע פרשה י"ד מבואר, דנחמיה אשר הוא זרובבל, שקול כמשיח. ובפשוטו ודאי היה מבית דוד אע"ג שאינו מוזכר בכתובים. ובאמת השרים הגדולים מבני ישראל אשר נטלו מלכי הגויים לעמוד לפניהם בדורות ההם, בדר"כ היו ממשפחת המלוכה, ולהם כח היה לעמוד בהיכלי המלכים, ואף האומות החשיבו את כח זרע בית דוד. [ואפי' אחר דורות רבים מצינו כן, כגון רבי יצחק אברבנאל אשר יצא ונכנס בחצרות מלכים ובכ"מ שהגיע היה לשר ונכבד, מעיד ע"ע שמשפחתו מבית דוד. ואיננו רחוק מזמנינו, שהרי נפטר לפני חמש מאות שנה בלבד].

ובאמת סתימת פרצות חומות ירושלים הוא מעשה המשיח דייקא כמבואר במדרש, וז"ל הרד"ק בישעיהו (ט' ו'), "למרבה המשרה, המ"ם סתומה בכתוב, וקרי במ"ם פתוחה ובהפך זה בעזרא המ"ם פרוצים, מ"מ פתוחה בסוף התיבה, בכתוב, ויש בו דרש, כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות, ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח" (וכעי"ז הביא רבינו בחיי בראשית פמ"ז, ועוד).

והיינו, שסתימת החומות במהותו הוא מעשה המשיח, והלא בזה מתכוננת ירושלים, ומלכות בית דוד כרוכה בעיר ירושלים, ונתבאר לעיל במאמר בענין מרכא כפולה יעו"ש. וא"כ, היה בו בנחמיה בחינה של משיח וגאולה. וממנו התחיל הדרך של בית שני, שהוא התנוצצות ענין הבית שלישי. וראה בהערות הקודמות.

ויש במדרשות שהיה מבני או מצאצאי יכניה מלך יהודה, והוא שאמרו חז"ל דזרובבל ונחמיה חד הם, וגם אם לא יתפרש כפשוטו כפי שנקטו רבים וכן משמע מהכתובים, עיקר הכוונה היא שמצד מהותם קרובים הם בענינם, וענינם כח המשיח לקומם ישראל.

וכבר הוכיחו חומותיו עמידה איתנה ויציבה[248], שמכחה פרחה התורה שבע"פ בימי בית שני, וחיסנה את רוח ישראל באלפיים שנות גלותו. ומשום כן נתרבו הטעמים המהדהדים שבמעשי נחמיה[249].

אלפיים אמה סביבות ערי הלויים נחשבים כמותם

י) עוד מצינו פעמיים קרני פרה גבי תחום העיר ואחוזתה. **בסוף חומש במדבר (ל"ה ה')**, "וַמִּדַּדְתֶּם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הָעָרִים".

וקצת אסמכתא לדבר, דהלא נחמיה השתמש כל העת בלשון 'עיר קברות אבותי', והלא אין קוברים מתים בתוך ירושלים אלא מחוץ לחומה, ורק קברי מלכי בית דוד מתקיימים בירושלים (יעוי' תוספתא ב"ב פ"א הי"א, ובמס' שמחות פי"ד ה"י), ויתבאר היטב להנ"ל, דהיה נחמיה מזרע מלכי בית דוד.

ונעתיק עוד מדברי ר"צ הכהן בספר דובר צדק. "..ואחר כך איתא פחה אחד נתתי לך וכו' כי גם נחמיה הפחה היה בסוד שלמה שהוא זרובבל בן שאלתיאל כדאיתא בפרק אחד דיני ממונות שעליו נאמר דהוא חותם על יד ימיני, פירוש חותם עזקתא כנ"ל והוא כטעם נקבה תסובב גבר כי מזרעו יצא משיח כידוע.

ואילו זכו לכך היה ביאה שניה ביאה גמורה כמו שאמרו בפרק קמא דברכות (ד' א') ואז היה הוא משיח ועזרא כהן גדול כפוף תחתיו כי מלך קודם לכהן, אבל היה גם כן בדרגא דשלמה שאמר (נחמיה ה', י"ט) זכרה לי אלוה לטובה, וכמו שנתבאר לעיל על חזקיהו כי כל מי שמוכן לתכלית השלימות כשלמה המלך ע"ה היה לו תוקף התקיפות הזה לתלות בעצמו. כי דרגא דשלמה הוא שמעשיו מצליחים ביותר ורואה שכל מה שפועל הכל הוא נמשך מאמיתות רצון ה' יתברך..".

וראה עוד בהמשך דברי ר"צ הכהן שם, "..ואילו לא אמר זכרה וגו' היה זוכה לרוח הקודש מהבל עצמו כמו דוד ולא היה נטפל לעזרא, אז היה גמר השלימות והתיקון דביאה שלישית..". והיינו שבו התחיל ההתנוצצות של גמר תיקון התקופה הראשונה, אלא שלא נסתיים, והמשיך בבחינת תורה שבע"פ, והולך ונבנה כל ימי הגלות מאז ועד היום. ודו"ק. (אגב, כמדומה שכל ספר נחמיה הוא הספר שמורגש בו סגנון סיפור על עצמו, בשפה אישית יותר מכל שאר הספרים, ואולי זה בכלל דברי חז"ל שלכך לא נקרא הספר על שמו, וצ"ע. ואפשר ששייך למה שהוא אשר סידר וחתם את כתבי הקודש).

ובאמת נחמיה הוא שחתם וסידר את כתבי הקודש ביחד עם עזרא, ומשמעותו שחתם את כל תקופת אלף שנות נבואה והכין את ישראל לעכלם, בבחינת תורה שבע"פ שהחלה מכאן ואילך. וי"א דנפטר בט' טבת, ואף עזרא נפטר ביום זה, והוא זמן צרה לדורות, באשר זהו שקיעת שמשם של ישראל ותחילת תקופה חדשה וכנודע.

ובאמת כשם שזרובבל ונחמיה בני משפחה אחת הם, אף עזרא ויהושע בן יהוצדק בני משפחה אחת הם, ועזרא הוא אחי יהוצדק, ותרוויהו בני שריה הכה"ג האחרון בביהמ"ק הראשון, אשר הרגו נ"נ, וכ"ז עולה להדיא מן הכתובים, וא"כ לא מופקע הדבר שאע"ג שעלו כמה וכמה שנים אחריהם, מ"מ היה נחמיה בנו ממש של יכניה, ונמצא שהיה אחי שאלתיאל אביו של זרובבל. (כך הוא לפי מה שהביאו מסד"ע זוטא, שהוא נחמיה הוא אסיר בן יהויכין).

ונמצא לפי"ז דעזרא ונחמיה שניהם בני המלך והכה"ג ששלט בם יד נ"נ, והקב"ה מתקן הרטיה מבניהם ממש, ומהם עיקר תקומת ישראל בפועל. (אמנם מצינו שלא תמיד המכוון בן ממש, ולפעמים המקראות מדלגים על דורות, ובני בנים כבנים, וצ"ע). וזהו בחינת מלך וכהן, ואלו הם שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ, שעליהם נתנבא זכריה, וראה מה שהארכנו בזה ב'וישב דוד' אות נ"ח ואות ס', שתורה שבע"פ החלה להתפשט ממשפחות הכהונה והמלוכה, יעו"ש. ועזרא ונחמיה הם שתיקנו תקנות ועיצבו את הצורה החדשה של 'הדר קבלוה מאהבה', בתוספת דקדוקי מצוה ועיון התורה.

[248] אותו נחמיה בונה החומות שבודדו את ישראל מאויביהם ונתנו להם קיום תחת שהיו מסורים לחיצי שונאיהם, הוא אשר קומם את החומות המבדלות את מהותם הפנימית של ישראל מהאקלים הסובב אותם, חומות אשר יכלו עמוד אלפי שנה ביציבות איתנה.

במקום אשר לעוג ילעגו למו 'אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם', הוכיחו חומות עזרא ונחמיה עמידות עצומה, גם אם החומה הפיזית היתה לעיי חרבות, חומת ההפרדה העמוקה בין ישראל לגויים עדיין ניצבת על תילה בכל עוז. הסנבלטים וחבר מרעיהם ישובו בכל דור ודור, כסנבלט בשעתו יעטו מתחילה פני ידיד ועוזר, יבקשו לטכס עצה בצוותא, ורבים ביהודה בעלי שבועה להם, אולם ה'עזרא ונחמיה' שבכל דור יכול יכלו למו, וכרם בית ישראל על תילו יעמוד.

[249] בענין המרכא כפולה שבא בנחמיה גבי בנין חומה, ראה לעיל במאמר על מרכא כפולה אות י"ב. וראה עוד במאמר בענין זרקא כפול סוף אות ט', על מה שבא בנחמיה כאשר יצא לראות החומה ע"מ לתקנה. וכן ראה במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה, על הטעמה זו בנחמיה.

וכן בספר עזרא שאינו גדול בכמותו כלל, יש טעמים מהדהדים בלא יחס לשאר הספרים. והם, מרכא כפולה (נת' במאמר על טעם זה אות י"א), קרני פרה (נת' לעיל), שלשלת (יתבאר בעז"ה במאמר להלן). ובאמת מבואר בחז"ל שעזרא ונחמיה חד הם, ואף נחמיה נקרא ע"ש עזרא, נמצא שספר עזרא כולו מלא בטעמים והרגשים מיוחדים, והוא החותם את אלף שנות הנבואה, וממנו סוד תקומת ישראל באלפיים שנות גלות שבאו לאחריו.

ומיירי התם בערי הלויים, אשר מסביב לעיר יתנו את מגרשיהן, אלף אמה סביב לבהמתם ולרכושם וכיו"ב, ועוד אלף אמה סביב לשדות וכרמים (רש"י שם, וכ"ה בפשוטו במתני' דסוטה כ"ז ב'). ודעת הרמב"ם (פ"א מהל' שמיטין ויובלות ה"ב) דהאלפיים אמה של שדות וכרמים היא מחוץ לאלף אמה מגרש.

וכל פסוק זה מלא בטעמים מודגשים ובעיקר בתיבת 'באמה', ולכא' היינו מפני שכאן התחדש המושג שמתרחב מקום משכן ערי משרתי ה', ועד אלפיים אמה נטפל אליהם, אף שלשימוש לצרכיהם סגי באלף אמה. "וְלֹא־נָתְנוּ֩ חֵ֨לֶק לַלְוִיִּ֜ם בָּאָ֗רֶץ כִּ֤י אִם־עָרִים֙ לָשֶׁ֔בֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶ֔ם לְמִקְנֵיהֶ֖ם וּלְקִנְיָנָֽם" (יהושע י"ד ד'). ומ"מ עד אלפיים אמה נטפל לעיר, וראוי שיהיה תחום מסביב העיר שאכתי משוייך לה, ולכך נוטעים בו שדות וכרמים ול"ח נחלה בארץ.

והוא, דערי הלויים אינם נחלה בארץ, שהרי נחשב שהעיר נמצאת בשטחו של השבט שנתן אותה ללויים, ואין חבל ארץ מסויים שניתן ללויים, אלא כל שבט תרם להם ארבע ערים שנתפרשו בס' יהושע פרק כ"א, וכביכול אלו תרומה לה' מחלקו, והקב"ה משכן בחלק שניתן לו את משרתיו ונושאי שמו. אולם לכשעצמם לא קיבלו שבט לוי נחלה לשדות וכרמים, "וּלְשֵׁ֨בֶט֙ הַלֵּוִ֔י לֹא־נָתַ֥ן מֹשֶׁ֖ה נַחֲלָ֑ה יְקֹוֹ֞ק אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ הוּ֣א נַחֲלָתָ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר לָהֶֽם" (שם י"ג ל"ג). ואף הערים לשבת שניתנו להם, גדר 'תרומה' המורמת לה' הוא (וכן מבואר להדיא בספר יחזקאל, וכדיובא להלן בארוכה).

וזהו הטעם שערי הלויים קולטות את הרוצחים, אשר אף שנתייחדו להם שש ערים לנוס שמה, מ"מ אף שאר ארבעים ושנים ערי הלויים קולטות. ואף בערי מקלט גרים בני לוי, והלא כבר נודע שגדר עיר מקלט הוא שהרוצח נמלט לחלק ה' לחסות אצלו[250], ושם אין יד אדם שלטת בו. ושש הערים שייחד ה' מחלקו שבו יחסו הרוצחים, ממילא הוא שגרים בהם אף בני לוי הנושאים שמו, הגם שביסודו מיוחד לרוצחים ואינם צריכים לעלות ללויים שכר. ואילו ארבעים ושנים עיר ייחד הקב"ה ללויים, ומ"מ בפועל קולטות הרוצח מאחר שחלק ה' הם, אלא שמעלים ללויים שכר[251].

וכאן התחדש בתורה שעד אלפיים אמה תחום העיר, ונטפל ומסתפח אליה להיחשב כמותה, ולכך אף הרוצח אשר ינוס לעיר מקלט ולערי הלויים, תחום העיר קולטתו[252] (מתני' מכות י"א ב'). וביסודו של דבר מצינו בס' יהושע, "אַ֣ר֣ רָחוֹ֣ק יְהֶ֔יה בֵּיֵנֵיכֶם֙ וּבֵינָ֔יו כְּאַלְפַּ֥ים אַמָּ֖ה בַּמִּדָּ֑ה אַ֣ל־תִּקְרְבוּ֣ אֵלָ֔יו לְמַ֤עַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ֙ אֶת־הַדֶּ֣רֶךְ֙ אֲשֶׁ֣ר תֵּלְכוּ־בָ֔הּ כִּ֣י לֹ֣א עֲבַרְתֶּ֥ם בַּדֶּ֖רֶךְ מִתְּמ֥וֹל שִׁלְשׁוֹֽם" (יהושע ג' ד'). והיינו, שצריך להתרחק מהארון אלפיים אמה, משום שכביכול זהו מקומו של ה'[253]. ואחריו הולכים בני ישראל. ואף בערי הלויים יש בחינה זו, שאלפיים אמה סביב לא ניתנו לישראל, משום שתחום ה' הוא.

ומ"מ ילפינן מהכא להגדרת המושג 'מקום', שעד אלפיים אמה נחשב לתחום אחד אשר שם שוכן[254], ולכך למדו מכאן תחום שבת (עירובין נ"א א'), דעד אלפיים אמה בכלל אל יצא

---

[250] ולכך כהן, עבודה על גג המזבח קולטתו (מכות י"ב א'), וברשות הקב"ה הוא נמצא. וכן לחד לישנא במכות י' א' אף ד"ת קולטים בזמן דעסיק בהו, והיינו דחשיב באותו שעה שנמצא בתחומו של הקב"ה, וראה בזה בארוכה בקונטרס 'כי הם חיינו' שער א' אות ז' ובהערה שם.

[והמזבח חשיב רשות גבוה, והקרבנות נחשבים אכילת גבוה, וכאשר ירד אש על גבי המזבח נפלו כל העם על פניהם וישתחוו, באשר בזה בא הקב"ה לשכון בקרב ישראל. וכן הוא גדר אם עלו לא ירדו, ואכ"מ. וכן הוא ענין הא דהסנדק המחזיק ברשותו את התינוק בשעת כניסתו בברית, נחשב כמזבח, שהלא מהות הברית הוא כניסה לרשותו של מקום, ורשות הסנדק ותפיסת ידו, הוי כעין מזבח, שענינו תפיסת יד גבוה ורשות בפנ"ע הוא, והבן].

[251] וכן אין קולטות אלא מדעת (מכות י' ב'), והיינו מאחר שמעיקר יעודם והגדרתם לאו באו בתורת ערי מקלט, צריך להתכוין לחסות במקום זה שיקלטנו. ואילו ערי מקלט מעצם הימצאותו מוגדר שקולטות, באשר זהו שמם המהותי, והבן.

[252] אין זה גדר העיר ממש, ולכך אינו דר שם אלא קולטתו שלא יהרגוהו, אולם המרחב אשר סביב לעיר, נטפל אליה ומשוייך לתחומה, והבן.

[253] וכן מצינו במדרשות, דהמרחק בין מקום ה' לישראל הוא אלפיים אמה, "נכנס ר' יהודה ודרש (שמות ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה, נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה, מה רחוק שנאמר כאן אלפים אמה, אף הרחק האמור להלן אלפים אמה (שמות ל"ג). והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה', מכאן למדנו שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה, ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה, מי שנצטער בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה, על אחת כמה וכמה שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרכם בזה ובבא", (שיהש"ר ב'). וכן הובא ברש"י שם, דנתרחק משה אלפיים אמה.

והיינו, דלאחר חטא העגל שהיו נזופים לרב, נתרחק מהם משה ונטה אהלו חוץ למחנה, ושם היה אהל מועד שבו נתוועד עמו ה' וירד אליו בעמוד ענן כמבואר שם בפרשה, והבא להתם חשיב כמקבל פני שכינה. והמרחק של תחום מקומו של הקב"ה לישראל הוא אלפיים אמה. וכן ההפרש בין המשכן ומחנה לויה למחנה ישראל, היה אלפיים אמה.

[254] וכן מצינו במדרשות בכ"ד לענין דרך ומרחק סתמא, שאלפיים אמה הוי, יעוי' מדרש אגדה בראשית פרשת וירא כ"א ט"ז, "כמטחוי קשת". 'כשני חוטין שבקשת, והיו אלפים אמה', וכ"ה במד"ר שם. ושם ויחי מ"ח ב', "כברת ארץ". 'אלפים אמה'. (וכ"ה

איש ממקומו הוא. ולענין דברים הרבה נחשב 'מיל' לשיעור דרך ומרחק סתמא, ובו נקבע שם סמוך (ראה בהערה), ומיל היינו אלפיים אמה. ולא לחנם זהו יחידת הדרך המקובלת בדברי חז"ל.

ובהטעמה המאורכת והמתנגנת על תיבת 'באמה', מורגש התארכות ערי הלויים באמת המידה, אין אין מוגבלים ומסתיימים אלא כוללים בקרבם את תחומם, מתרחב הוא המקום ויש לו התפשטות באלפיים אמה סביבותיו, שאף הם חלק ה' אשר יתנו להם ללויים. ומעצם מהות 'מקום' נכלל בו התחום המקיף אותו. ודבר זה השורש המהותי בו הוא בנתינת ערי הלויים, וממנו נלמד לכל המושג מקום וכמשנ"ת.

חלוקת ארץ ישראל לעת"ל

יא) ועוד מצינו קרני פרה כאשר עסקינן בנחלות א"י וירושלים בסוף ספר יחזקאל (מ"ח כ"א). "וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה| וּמִזֶּה| לִתְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף| תְּרוּמָה־עַד־גְּבוּל קָדִימָה וְיָמָּה עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל־גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכוֹ". **ונשתדל לבאר בעז"ה במאי עסקינן.**

דהנה נבואות יחזקאל מסתיימות בתיאורים מפורטים המחיים את העתיד לבוא[255], ותחילה תחיית העצמות

ברש"י שם, מיסודו של ר"מ הדרשן). וראה בהדר זקנים עה"ת לבעלי התוס', בראשית ל"ב י"ז, "וריוח תשימו בין עדר וכו'". "היינו אלפים אמה כדכתיב ביהושע וריוח תשימו בינו ובינו גבי הארון וישראל ומהתם ילפינן תחום אלפים אמה".

והוא המידה הנקראת מיל, והיינו שיחידת מרחק אחת היא, וזהו הגדרת 'מקום' סתמא, ולכך כל היכא שנאמר רווח ושינוי מקום, מתפרש בסתמא אלפיים אמה. וזהו השיעור הנקרא סמוך לענין להיחשב כרך המוקף חומה (מגילה ב' ב'). וכן הוא נחשב קרוב לענין שיתקעו בשופר בשבת כוותיה (ר"ה ל' א'). וכן בכ"מ דרך סתמא היינו מיל. (ואף לענין כגון להפיג שכרות (עירובין ס"ד ב'), והיינו שזהו דרך חשובה ששם דרך עליה).

ומצינו גבי לויה, דילווה חבירו עד תחום שבת (סוטה מ"ו א'). וכן מצינו בדיני תפילה, שעד מיל צריך לחזר אחר תפילה בציבור (פסחים מ"ו א'), והיינו דאינו מחוייב לשנות מקומו וילך למקום אחר, ורק כאשר הוא בתחומו מחוייב לילך. וכלפי דרך שלפניו, אזי אף יותר ממיל חשיב מקומו ותחומו, באשר להתם מבקש לבוא ואף זה בכלל מקומו, ודו"ק. (ויל"ע אם בידו לרכוב על סוס במהירות, או לנהוג ברכב, האם מחוייב מדינא ממש). ולכך 'אל יצא איש ממקומו' היינו אלפיים אמה.

ויסוד הדבר מבואר בדברי הערוך לנר מכות י' ב', "..ולולא דמסתפינא הייתי אומר אחר דאמרינן בר"ה קרובה פרט ליושבת חוץ לתחום ע"ש, וכן אמרינן מגילה כרך וכל הסמוך לה נדון ככרך ומפרש מאי סמוך לה שיעור מיל שהוא ג"כ מדת תחום שבת ע"ש, הרי דבלשון המשנה והגמרא נקרא קרוב וסמוך לעיר מה שהוא בתוך שיעור מיל שהוא מדת תחום שבת, וכמו כן יש לומר דגם התורה לא קראה קרובה רק מה שהוא שיעור מיל ודוקא עיר כזה מביאה עגלה ערופה. רק שאם יש הרבה ערים בתוך שיעור מיל אז מודדין מהקרובה יותר מכח סברא דקרוב קרוב קודם..".

[ובאמת כל הגדרה של זמן שבו דבר משפיע ופועל, מתסיס ומשנה, הוא שיעור של דרך, אשר בה האדם פועל ויוצא ממצבו הקודם ומחליף מקומו, ואף ענין הא דלא אמרו זמן להחמצת עיסה וכן להמלחת בשר, אלא דרך מיל, מישך שייך, והבן. וזהו שיעור זמן סתמא בכל מקום, והוא הגדרת השינוי והחילוף, והזמן והמקום חד הם. וכן מצינו לענין הא דאסור להסיח דעתו מן התפילין, וצריך כל שעה למשמש, שגדר הדבר שלא יעבור עליו שיעור זמן של דרך מיל בלא כוונה].

[255] ובב"ב י"ד ב' קאמר, "סדרן של נביאים.. ירמיהו ויחזקאל ישעיה.. מכדי ישעיה קדים מירמיה ויחזקאל, ליקדמיה לישעיה ברישא, כיון דמלכים סופיה חורבנא וירמיה כוליה חורבנא, ויחזקאל רישיה חורבנא וסיפיה נחמתא, וישעיה כוליה נחמתא, סמכינן חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא".

והיינו, בעוד ישעיהו היה זמן רב לפני החורבן, ועיקר פעולתו לקראת זמן חזקיהו וסנחריב, והם העומדים במרכז ספרו, ואח"כ יבואו הנבואות הנשגבות על העת"ל, שהיה חזקיהו התנוצצות בחינת משיח וסנחריב בחינת גוג מגוג כמבואר בחז"ל (ויתבאר בארוכה להלן במאמר בענין זרקא כפול אות ט' בהערה), עד שהיה מי שטעה לסבור שאכלו ישראל את המשיח בימי חזקיה, ומאחר שהיה זמן של תחילת התנוצצות תהליך הלעת"ל, לכך ע"ז עיקר נבואתו. ואיננו מדבר בסדר הענין ופרטיו כיחזקאל, אלא באופי הכללי של נשגבות המצב שנזכה לו, כאשר ישובו ישראל לחיק הקב"ה, והעולם כולו יתאפס לפני הדר גאונו וקדושתו, ונשגב ה' לבדו.

[וידוע שהרבה מקראות בישעיהו מתפרשים הן על חזקיהו והן על המשיח לעת"ל, שבחינתם אחת, ובחזקיהו התחיל להתנוצץ בעולם, וכמו הנה בן יולד לנו וכו', וראה בזה ב'וישב דוד' אות נ"ב. (ובאמת בהרבה נבואות כ"ה, שמתקיימים בעולם בכמה מעגלים, שמתחילה מתחיל הענין להתנוצץ ולבסוף יבוא לשלימותו, וכל בית שני הוא התנוצצות הגאולה לעת"ל, לכך במקצת דומה לבית השלישי, וכבר נודע זה הענין, ואכ"מ)].

וירמיהו פעולתו לקראת זמן החורבן, ותחילתו בזמן יאשיהו כאשר נגנז הארון והחורבן כבר הורגש באופק (ראה בזה לעיל במאמר בענין זרקא כפול אות ט'), והוא הנביא המוקדש לזה, ולזה עיקר נבואתו על הימים הקרבים ובאים, ולכך קילל יום לידתו, ויאמר למה זה יצאתי מרחם (ירמיהו כ' י"ח, ויעו"ש). וכל ימיו נרדף על צוואריו ושבע מרורים. (וראה משנ"ת בזה לעיל אות ג' בהערה).

היבשות ומלחמת גוג ומגוג, ולאחר מכן צורת בית המקדש מבוארת ומפורטת, ועניני הקרבנות שיהיו לעת"ל ודיני הכהנים וכו'. ולבסוף בא תיאור חלוקת הארץ לעת"ל. ובעז"ה נעתיק הענין בארוכה לפי סדר הכתובים, הן בכדי להבין את הטעמים המיוחדים שבאו בה, והן לידיעת גוף הפרשה, שלא רבים בקיאים בענינה. [ולהלן בהערה יבוא שרטוט החלוקה בבהירות].

בפרק מ"ה מתחיל הענין כך[256], "וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמַת־לַיקֹוָק| קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשָׂרָה אֲלָפִים קֹדֶשׁ־הוּא בְּכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב" (שם מ"ה א'). **והיינו, דינתן להקב"ה תרומה מן ראשית הארץ[257], והרי הוא כענין התרומה בעלמא, דהראשית ניתן לה'[258]. והראשית הוא מקום המקדש בירושלים וסביבותיו, וכדלהלן.**

במרכז החלק הניתן תרומה לה', יהיה הר הבית וביהמ"ק, ומסביבו יהיה בתי הכהנים המשרתים לה'. "קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֹבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְקֹוָק וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ" (שם פסוק ד').

וסמוך לרצועה זו שהיא קודש לה' ולכהניו, ינתן רצועה נוספת במידה זו (כ"ה אלף על י' אלף קני מדה, וכל קנה ו' אמה), אשר תשמש למגורי הלויים משרתי ה'. "וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב וְהָיָה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת" (שם פסוק ה'). **והיינו שישמש ללשכות לשמור המקדש וכד', והמותר לצרכיהם (רש"י).**

ורצועה נוספת נסמכת לרצועת הלויים, "וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה" (שם פסוק ו'). **והיינו שתהיה רצועה של ה' אלף על כ"ה אלף, שתשמש לצרכי העיר לכל ישראל. ונמצא שנכלל בתרומת הקדש בס"ה, כ"ה אלף קנה על כ"ה אלף קנה (שכל קנה ו' אמה) בירושלים, שנתייחד לכהנים לויים וישראלים.**

ואילו יחזקאל עיקר פעולתו בגולה לאחר שכבר גלה יהויכין, ולכך תחילת הספר הוא חורבנא, וסופו התנבא לנחם את ישראל שכבר חשו את עול הגלות על צווארם, ונתרחקו מבית הורם ומחדר לידתם, ולזה באו נבואותיו, להחיות בפניהם את אשר יהיה לעת"ל, כאשר יזכו ביתר שאת לביהמ"ק ולנחלות הארץ. לכך מאריך בכל סדרי הענין לפרטיו ולפרטי פרטיו, וכבר אמרו חז"ל שדמי לבן כפר שראה את המלך, לכך מאריך לפרט יותר. והוא הנביא שיש בו דקדוקי הלכות מפורטות יותר מכל נביא אחר. ואמרו, הרואה יחזקאל בחלום, יצפה לחכמה (ברכות נ"ז ב').

[וז"ל האברבנאל בספרו משמיע ישועה (מבשר טוב החמישי סוף נבואה י'), "ולפי שהוא חיזק לבות בני ישראל בנבואותיו, נקרא מלידה מבטן יחזקאל, ר"ל מספר חוזק האל וגבורתו בגאולה העתידה". וראה עוד בזוה"ק תחילת שמות, שע"י נבואת יחזקאל וראיית המרכבה ידעו שהקב"ה אכתי שוכן בקרבם בגלות בבל, ע"ש, ושורש הענין כבר מבואר בפרק חלק (ק"ה א'), שאמרו ישראל ליחזקאל עבד שמכרו רבו וכו', יעו"ש.

וראה עוד בתנחומא צו י"ד, "..א"ל הקב"ה ליחזקאל, ובשביל שבני נתונים בגולה יהא בנין ביתי בטל.. גדול קרייתה בתורה כבנינה, לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה, ובשכר קרייתה שיתעסקו לקרות בה אני מעלה עליהם כאלו הם עוסקין בבנין הבית". וז"ל ר"צ הכהן בס' דובר צדק, "..הוא לא היה יכול לראות זה בארץ ישראל, שהיה אצלו שם בגדר פני לא יראו, והיינו על ידי שהיה בן כפר, פירוש שדורו דור החורבן, היה במדריגה זו, וכדור כן פרנס כדאיתא בערכין (י"ז א'), כי הכל אחד"].

וכעת אנו עוסקים בחלק האחרון החותם את נבואותיו, ומתחיל מתיאור מקום המקדש וצורתו וכו', וכן סדרי קרבנותיו והלכותיו והלכות הכהנים, וחותם הספר בנחלות א"י כיצד סובבות סביב חלק המקדש, אשר לידו יהיו הכהנים והלויים, והשבטים מן הצדדים, ובהכי כולה סובבת סביב ה' (וכענין המשכן בעת המסעות במדבר), כאשר ניתן השטח במרכזה לכהני ה', ובמרכזם ביהמ"ק.

[256] הרי כי אין גדר הענין שלאחר נקבע צורת השבטים נאמר ליתן תרומה לה', אלא כל עיקר חלוקת הארץ היא בתורת שבמרכזה ינתן חלק ה'. והיינו, שזה עיקר מהות הארץ, שניתן ראשיתה לחלק לה', ובזה חל על כולה שם ארץ ה', והכל סובב את החלק שהורם לה'.

[257] כן הוא לשון המקראות להלן גבי חלק הלויים, "וְלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יָמֵר וְלֹא יַעֲבִיר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־קֹדֶשׁ לַיקֹוָק" (מ"ח י"ד). וכ"ש לגבי חלק הכהנים, שהוא תרומה מן התרומה (והמפרשים באמת פירשו דקאי האי קרא אף על הכהנים).

[258] וזהו באמת גדר תרומה, שהראשית מן הנתינה שנתן לנו ה' ניתן לו ונקרא עליו שמו, ובהכי מוגדר הכל כמתקבל מתוך ידו, ואכ"מ.

שוב מצאתי מפורש בד' חז"ל, שמדמים תרומת נחלת הארץ לתרומה דעלמא, והוא בפתיחת ברייתא דמלאכת המשכן, "רבי אומר עשר תרומות הן, תרומה גדולה ותרומת מעשר חלה ותרומת ביכורים, ותרומת איל נזיר ותרומת לחמי תודה ותרומת חזה ושוק הימין, ותרומת הארץ ותרומת מדין ותרומת שקלים, ותרומת המשכן.. תרומת הארץ לכהנים וללוים ולנתינים ולמקדש ולירושלים..". (יש גירסא שנוסף בה לנשיא, וראה בזה להלן, האם אף נתינת חלק הנשיא שם תרומה עליה).

ומסביב חלק הכהנים הלויים והישראלים, יהיה אחוזת הנשיא (מלך המשיח), "וַלַּנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת־קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה. לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם" (שם ז'-ח').

ולאחר מכן באו דיני הנשיא וקרבנותיו והמסתעף, ולבסוף שב אל מדידת הארץ וגבולותיה, ולסדר חלוקת השבטים. ותתחלק הארץ לי"ג חלקים שווים (יעוי' ב"ב קכ"ב א'), וסדר השבטים מצפון לדרום יהיה, דן, אשר, נפתלי, מנשה, אפרים, ראובן, יהודה, וכאן יבוא חלק תרומת הקודש וסביבו חלק הנשיא, ולאחריו, בנימין, שמעון, יששכר, זבולון, גד[259].

תרומת הקודש שירימו מן הארץ לעת"ל

יב) ובאמצע תיאור סדר השבטים מצפון לדרום, לאחר נחלת יהודה, כאשר בא חלק תרומת הקודש שירימו, אשר בו העיר ירושלים, שב ומתאר את חלוקתה לכהנים לויים וישראליים. ותחילה נזכר חלק המקדש והכהנים, "הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיקֹוָק אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים, וּלְאֹלָה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ יקוק בְּתוֹכוֹ" (מ"ח ט'-י').

ומוטעם 'ולאלה' בטעמים כפולים (תלישא קטנה וגרש)[260], וזהו דבר נדיר מאד, וראה בזה לעיל חלק א' סוף אות ג' ובהערה שם, שדבר זה אינו נמצא אלא חמש פעמים בכל המקראות (ועוד מצינו פעם אחת מונח פזר), ויעו"ש שנת'

---

[259] ועולה שלעת"ל לא יהיו שבטים שינחלו בעבר הירדן, אלא כולם ינחלו בארץ ישראל עצמה. ובאמת מעלה היא זו, שהלא ארץ ישראל קדושה יותר. ובכ"מ נראה שהדרים בעבר הירדן היו מורחקים ומנותקים קצת ממרכז המקדש והתורה.

וסדר השבטים הוא, שבני האמהות קרובים למקום המקדש, ובני השפחות רחוקים יותר. הלכך הארבעה הסמוכים לחלק הנשיא מן שני צדדין, בני האמהות הם. ודן וגד הם החותמים מן הקצוות, שבכורים הם לאמותיהם, ומעלה היא לחתום. וכן מצינו במסעות שדן וגד חשובים יותר, שהלא גד נסתפח למחנה ראובן ושמעון ולא היה במחנה האחרון, ואילו דן הוא המאסף לכל המחנות וראש הדגל הוי.

והנה יהודה ובנימין הם הסמוכים לתרומת הקודש מן הצדדים. ובדין הוא, שהרי בית עולמים בחלקם ראוי לו להיות מאז ומעולם. ואף זה בחינה ששוכן בחלקם, שהרי סמוכים לו ממש מן הצדדים, וגובל תרומת הקודש ביהודה מן הצפון, בנימין מן הדרום, וממזרח ומערב בחלק הנשיא. וחלק הכהנים והמקדש צפוני הוא, ויוצא שסמוך ממש לנחלת יהודה, ואילו העיר ירושלים עצמה גובלת בנחלת בנימין.

עוד נראה לכא' מסדר השבטים, דלעת"ל במידה מסויימת יחזור ראובן לבכורתו ויקדם למנשה ואפרים, שהלא הם היו הסמוכים לחלק יהודה ובנימין ובמרכז הארץ היו, וראובן נטל חלקו בעבר הירדן, ואילו הכא הוקדם להם, ונטל חלקו בראש סמוך ליהודה. ובאמת כבר במסעות מצינו דראובן היה ראש הדגל השני וקדם להם. ויל"ע בזה.

[ובאמת דעת רשב"ם ותוס' (ב"ב קכ"ב א') דלעת"ל לא יטלו בני יוסף שני חלקים, אלא שבט לוי יטול חלק בארץ, ולכך יהיו י"ג חלקים, ומקורם מסוף הפרשה, דכתיב די"ב שערי ירושלים יהיו על שמות י"ב שבטים, ושבט יוסף אחד ושבט לוי אחד. אמנם הוא תמוה מהמקראות המפורשות הכא, דבנחלות הארץ אינו כן. וכבר תמה כן בחי' הר"ן שם. וראה עוד בזה באחוזת נחלה סוף שער ג' (אות ל"ד הערה קס"ז), שהבאנו שביארו בזה דמעיקרא לא זכה יוסף בבכורה אלא לזמן. ולעת"ל תחת שיטול יוסף שני חלקים, יטול יהודה, שהלא הנשיא משבט יהודה הוא, ובתורת הכי מולך. וכך סדר מהלך ישראל, שמתחילה בני רחל בראש, ולבסוף בני לאה. יעו"ש. וצ"ע.

ובאמת חלק יהודה לעת"ל, הוא במרכז הארץ ממש. דהלא שינויי החלוקה משמעותיים מאד ועוקרים את השבטים ממקומם, ולכא' שכם (שהיא מרכז הארץ כדחזינן בערי מקלט שפזורות במרחק שווה ושכם אמצעית וכנודע), שוב לא תהיה חלק יוסף, אלא חלק יהודה (אשר ששה חלקים מן שני צדדיו). ובעוד עתה ירושלים היא גבולו הצפוני, לעת"ל ירושלים תהא גבולו הדרומי, וחברון אשר היא מרכז יהודה שוב איננה לחלקו, אלא לחלק בנימין או שמעון, והוא פלאי. וגם מקום המקדש לכא' צריך להיות דרומה יותר. ואפשר שיחולו שינויים בצורת הארץ, ומאן ספין מאן רקיע לידע היאך יהיו אלו הדברים עד שיהיו. וצריך עוד עיון רב בכל סדר חלוקה זו.

עוד צ"ע האם מתפרשים המקראות כאן שלעת"ל יתרחב גבול הארץ, ויעוי' בזה ברש"י, ומאידך יעוי' במלבי"ם שדעתו שהתרחב הרבה, וע"ש שכן מבואר במדרשות שלעת"ל תתרחב א"י למאד, ולא מסתבר שיפחת ממה שהיה שירשו אף עבר הירדן. ולעת"ל ירשו עכ"פ את עמון מואב ואדום כמבואר בכ"ד.

עוד ראה שם דבר נאה במלבי"ם, דחלק הנשיא וביהמ"ק הוא במרכז השבטים, אע"ג דשבעה מצפון וחמשה מדרום, משום דאפרים ומנשה נחשבים לשבט אחד, ואילו הלויים חלקם בתרומת הקודש מדרום חלק הכהנים וביהמ"ק. וזה נוטה קצת לדעת הראשונים שלעת"ל יוסף יחשב לאחד, וללוי יהיה חלק בארץ, ויל"פ וצ"ע.

[260] ופסוק זה שתיבת 'ולאלה' אשר בו מוטעמת בכפליים, אף הפסוק כולו מוטעם ביותר בטעמים רועמים, וכמדומה דהאורך מוטעם יותר מן הרוחב (בגרש דרגא ומונח רביעי, ובשני זקף גדול רצופים), משום שהוא היותר גדול.

הטעם בכל אחד מהם (ובדר"כ ענינו כעין הצבעה באצבע הצועקת בחוזקה).

והכא הטעם הוא, משום שזהו עיקר חתימת נבואת יחזקאל, דא"י תהיה סביב מרכזה, הוא התרומה אשר ירימו לה' ובו המקדש ומסביבו הכהנים. וצועק ה'ולאלה', שאלה הם דייקא אשר ינתן להם התרומה, וכך ישכון בקרבה הקב"ה מלווה בכהניו אשר הם פמליא דיליה, וזהו מגוף צורת ארץ ישראל לעת"ל.

וקרי לחלק הכהנים "וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמָיָה מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים" (שם י"ב), והיינו שהיא תרומה מן התרומה, ולכך בה חלק המקדש והכהנים, וזהו החלק דמיתקרי קדש הקדשים. ולאחריו חלק הלויים, שאף הוא שיעור זהה, ואף הוא נקרא קודש לה', ונאמר עליו, "וּלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וּלֹא יָמַר וּלֹא יַעֲבִיר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־קֹדֶשׁ לַיקֹוָק" (שם י"ד).

ולאחריו, "חֲמִשָּׁת אֲלָפִים הַנּוֹתָר בָּרֹחַב עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף חֹל־הוּא לְעִיר לְמוֹשָׁב וּלְמִגְרָשׁ וְהָיְתָה הָעִיר בְּתוֹכוֹ" (שם ט"ו). והיינו שאע"ג שאף הוא מ'תרומת הקודש' יקרא, אפ"ה 'חול הוא, אל מול קדושת אחוזת הכהנים והלוים תחשב לחולין' (מצודות, וכעי"ז ברש"י ועוד). וזהו העיר ירושלים עצמה, אשר בה ישבו שבטי ישראל. הפחת מאתים חמשים לכל צד, שישמשו מגרש, לעיר, נמצאת העיר ארבעת אלפים וחמש מאות על ארבעת אלפים וחמש מאות. נמצא שיעור היקף כל ריבועה, שמונה עשר אלף. "סָבִיב שְׁמֹנֶה עָשָׂר אָלֶף וְשֵׁם־הָעִיר מִיּוֹם יְקוֹק שָׁמָּה" (חתימת נבואת יחזקאל).

והנותר מן ריבוע תרומת הקודש אשר היה כ"ה אלף על כ"ה אלף, הוא פעמיים י' אלפים על ה' אלפים, משני עברי ירושלים, ישמש לשדות, ותבואתו תאכל ע"י יושבי העיר העובדים את ה', ויושבים בה בשם כל ישראל. וכן כל ישראל יעבדו ויספקו צרכי עובדי העיר. "וְהָעֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (שם י"ט). ובזה נשלם ריבוע תרומת הקודש. ונמצא, שהעיר ירושלים עצמה תהיה אף פחות מאחד מכ"ה ממנו, ואילו ביהמ"ק וחלק הכהנים שני חמישיות מן התרומה, וכן חלק הלויים. וכך ראוי לה לירושלים לעת"ל, שרובה יהיה קודש לה'.

לעת"ל תהיה ירושלים בתוך חלקו של מלך המשיח

יג) ומשני צדדי ריבוע הקודש יהיה חלק הנשיא (ראה שרטוט בהערה[261]), "וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת־

[261] השרטוטים הבאים להלן, נועדו להמחיש ולקרב את אופן החלוקה לעת"ל בקנה מדה יחסי, אולם לא באו אלא לצייר בקירוב, בכדי לסבר את האוזן. [וממגבלות המקום לא ניתן היה לשרטט ממש את הפרטים היותר זעירים, כגון מקום ביהמ"ק, או המגרש שמסביב לירושלים. ואף העיר ירושלים, שאינה אלא חד מכ"ה מריבוע תרומת הקודש, הוגדלה מעט].

בשרטוט הראשון אנו רואים את אופן החלוקה לעת"ל, לי"ג חלקים שווים, שבעה שבטים מצפון, חלק הנשיא אשר בקרבו ריבוע תרומת הקודש באמצע, וחמשה שבטים מדרום. מקום המקדש מסומן, והוא במרכז צפון תרומת הקודש. (וראה בפרוטרוט בשרטוט השני).

והדבר בולט שארבעת השבטים הסמוכים למקדש מכל צד, הם בני האמהות, והמורחקים יותר, בני השפחות. (ומאידך, יש מעלה למאסף בקצוות, ולכך נמסר לדן וגד, שבכורים על פני אשר ונפתלי). ואין חלק הנשיא באמצע ממש, משום שמקומה של ירושלים נוטה לדרום (דרום הוא ימין, ראה במאמר בענין זרקא כפול בהערה).

דן	אשר	נפתלי	מנשה	אפרים	ראובן	יהודה	חלק הנשיא (מלך המשיח)	בנימין	שמעון	יששכר	זבולון	גד	"זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּפִּילוּ מִנַּחֲלָה לִשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְזֹאת מִחְלְקוֹתָם נְאֻם אֲדֹנָי יְקוֹק" (מ"ח כ"ט)
							ריבוע תרומת הקודש						
							חלק הנשיא						

בשרטוט השני אנו רואים את ריבוע תרומת הקודש בן הכ"ה אלף על כ"ה אלף קנה, המחולק לשלשה שהם חמשה.

א) החלק הראשון בצפון הוא, בן י' אלפים על כ"ה אלפים קנה, ובמרכזו הר הבית חמש מאות על חמש מאות (מסומן), ומסביבו הכהנים. חלק זה מכונה במקראות 'קדש הקדשים'.

הַקֹּדֶשׁ וַלַּאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף תְּרוּמָה עַד־גְּבוּל קָדִימָה וְיָמָּה עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל־גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכוֹ. וּמֵאֲחֻזַּת הַלְּוִיִּם וּמֵאֲחֻזַּת הָעִיר בְּתוֹךְ אֲשֶׁר לַנָּשִׂיא יִהְיֶה בֵּין גְּבוּל יְהוּדָה וּבֵין גְּבוּל בִּנְיָמִן לַנָּשִׂיא יִהְיֶה". **והיינו שחלק הנשיא יקיף את תרומת הקודש מזה ומזה, כלומר, ממזרח וממערב[262]. ובאמת אף ריבוע תרומת הקודש ביסודו חלקו הוא, אלא שתורם אותו לה' בשם כל ישראל[263]. והוא שמדגיש הכתוב, 'לנשיא יהיה', ודו"ק.**

ומוטעמת ומהדהדת תיבת 'העיר' בקרני פרה, והיינו משום שזהו עיקרה של פרשה, שלעת"ל תשכון העיר ירושלים בתוך ריבוע תרומת הקודש לצד משכן הקב"ה וכהניו ולוייו, וכל ישראל יסבוה, באשר תהא מוקפת בחלק המלך המשיח, אשר הוא יתרום את המקום לה' בשם כל עמו.

וזהו עיקר פשוטן של מקראות, שמטעימים שהמקום והעיר אשר בחר ה' לשבתו, בתוך חלק הנשיא יבוא[264], ולעת"ל מלכות הנצר מבית דוד יהיה הבסיס שעליו תבנה ירושלים, בתוך שלו ממש. והוא קיום הכתוב "וַאֲנִי יְקוֹק אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם אֲנִי יְקוֹק דִּבַּרְתִּי" (יחזקאל ל"ד כ"ד. וראה אריכות בזה בקונטרס 'וישב דוד', דמלכות הקב"ה מתקיימת דרך כסא דוד וצאצאיו יושבי כסאו).

וזהו הטעם שבאמצע פרשת הנחלת הארץ, מאריכים הכתובים בענינו המיוחד של הנשיא, משום שמעיקר ענין

ב) החלק השני הסמוך לו, הוא חלק הלויים, הזהה בשיעורו לחלק הכהנים, ואף הוא י' אלפים על כ"ה אלפים. ובקרבו יהיו עשרים לשכות למשרתי הבית. חלק זה מכונה 'קודש'.

ג) החלק השלישי הדרומי, הוא מחצה מן החלקים של הכהנים והלויים, ושיעורו ה' אלפים על כ"ה אלפים, ומתוכם רק חמישית היא אחוזת העיר ירושלים, ה' אלפים על ה' אלפים, ואילו י' אלפים על ה' אלפים מכאן, וי' אלפים על ה' אלפים מכאן, משמשים לשדות העיר, ותבואתם תשמש למזון עובדי העיר.

ואף הה' אלפים שבאמצע (שנכנסים בתוך חלק הכהנים או הלויים עשר פעם!), צא מהם מאתים וחמשים לכל צד למגרש לעיר, ונשאר בידך ד' אלפים וה' מאות על ד' אלפים וה' מאות, (שבהקיפם יש י"ח אלפים), והוא שיעור העיר ירושלים, אשר בה ידורו ישראל מכל השבטים. חלקים אלו מכונים 'חול' (ביחס לחלקים הקודמים). ושם העיר מיום ה' שמה. וי"ב שערים לה, המכוונים כנגד י"ב שבטי ישראל.

ריבוע תרומת הקודש

"וּבַהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בַּנַּחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמַה־לַיקֹוָק קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ"

וזהו הפסוק שפותח את פרשת חלוקת הארץ לעת"ל (יחזקאל מ"ה א'). הרי כי אין גדר הענין שלאחר נקבע צורת השבטים נאמר ליתן תרומה לה', אלא כל עיקר חלוקת הארץ היא בתורת שבמרכזה ינתן חלק ה'. ומכונה 'ראשית הארץ' (מ"ח י"ד).

[262] לכא' ריבוע תרומת הקודש לא היה באמצע חלק הנשיא ממש, שהרי ירושלים קרובה לירדן יותר מאשר היא קרובה לים, אלא רוב חלק הנשיא היה לצד מערב, ומיעוטו במזרח לאחר תרומת הקודש.

[ובאמת לכא' מוכרח שתרומת הקודש לא תפסה את רוב חלק הנשיא, הן מסברא, שלא שמענו שמרימים תרומה את רוב החלק שמקבלים, (וגם משמע מהכתובים שהיה שטח גדול ויותר לא הוצרך ליקח משל ישראל, למען לא יפוצו עמי איש מאחוזתו), והן משום שרוחב תרומת הקודש היה כרוחב חלקי השבטים, וא"כ אם תחלק א"י לי"ג חלקים הנה לך שיעורו, והיחס בין אורך א"י לרוחבה קרוב להיות פי ארבעה וחמשה לערך ותו לא, ונמצא שאורך חלק הנשיא הוא קרוב להכיל שלש פעם את תרומת הקודש, וגם לאחר התרומה יש כאן שייריה ניכרים הגדולים ממנה בהחלט].

[263] וכן מצינו במשכן, שהנשיאים הביאו מה שצריכים להביא בשם כל השבט, כמו האבן הנקראת על שם בחושן ובמילואים (שמות ל"ה כ"ז), וכן את השמן והקטרת, שראוי יותר שיתרמו בשם כלל ישראל. וכן את השוורים שישאו את כלי הקודש, שור לאחד, ומשמעותו שעם ישראל נושא דרכם, וראוי שיהיה מעשה הנשיאים, שמייצגים את כל שבטם.

[264] אין זה תרומה שנתרמה מחלקו לשעבר, אלא אע"ג דהוקדש אכתי חשיב שבמהותו בארץ נחלת הנשיא הוא, וכשם שביהמ"ק נחשב בחלק יהודה ובנימין, אע"ג שהוקדש לגבוה, וכבר ביאר בזה הגרי"ז (יומא י"ב), דלאו בבעלות ממונית קעסקינן, אלא בשם עקרוני של הארץ, ודבר זה אינו בטל לאחר ההקדש. (וראה עוד בד' החזו"א או"ח סי' קכ"ו). ואכמ"ל.

יחזקאל להעמיד את צורת ישראל לעת"ל, באופן שמלך המשיח הוא העומד בין ישראל לאביהם שבשמים, וחלק ונחלה לו לכשעצמו בתוך ישראל, ומחלקו תורם את תרומת הקודש למקום משכן ה' בביהמ"ק ובירושלים.

ובאמת לא לחנם בפרשת הנשיא המסתעפת מהנחלת הארץ, באו עניני התרומה לעת"ל. "זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים. וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעֲשֶׂר הַבַּת מִן־הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר כִּי־עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר. וְשֶׂה־אַחַת מִן־הַצֹּאן מִן־הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעֹלָה וּלְשֶׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יקו"ק. כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל. וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחָדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל" (מ"ה, י"ג-י"ז).

ופשטות המקראות הוא כפי' האברבנאל והמלבי"ם, שבני ישראל ירימו תרומה מן החטים שעורים והשמן, וכן מן הבהמות, וכל עם הארץ יביאו את התרומה הזאת לנשיא, והנשיא יביא את קרבנות בני ישראל. ונמצא שלא יבואו הקרבנות מתרומת הלשכה שיתרמו בני ישראל ישירות, אלא מיד הנשיא, והנשיא יקבל חלק בכל אשר לבני ישראל.

ולפי"ז מבואר נפלא ענין פרשה זו הכא באמצע חלוקת נחלות הארץ, משום שמעיקר פרשת הנחלות הוא שבמרכז א"י יהיה תרומת הקודש לה', אשר תורם מן התרומה אשר יתנו בני ישראל חלק אחד לנשיא, ואחוזתו היא אשר תקיף את נחלת הקודש בביהמ"ק ובירושלים כפי שמדגישים הכתובים, וכך היא המידה לעת"ל, שהתרומה לה' תעבור דרך הנשיא, שבני ישראל מרימים לו תרומה[265] מחלקם, והוא מרים מחלקו תרומה להקב"ה. והוא אמת בפשט הפסוקים, שמעיקר הפרשה לומר סדר זה.

וכן מאריכים המקראות לפני כן במעמד המיוחד שיהיה למלך המשיח בבית המקדש, "וַיֹּאמֶר אֵלַי יקו"ק הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא־יָבֹא בוֹ כִּי יקו"ק אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהָיָה סָגוּר[266]. אֶת־הַנָּשִׂיא נָשִׂיא הוּא יֵשֶׁב־בּוֹ לֶאֱכָל־

[265] אף החלק הניתן לנשיא נקרא תרומה, והחלק הניתן לכהנים ולתרומת הקודש נקרא תרומה מתרומה, "וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמִיָּה מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ" (מ"ח י"ב), וברש"י שם, "מופרשת, תרומה היא שם הפרשה, תרומיה מופרשת, והיתה להם הרצועה הזאת מופרשת מתרומת הארץ, מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ, אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח, ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה, ממנו יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהנים ולמקדש". ובמצודות שם, "כל הרצועה ההיא, באורך כל א"י וברוחב חמשה ועשרים אלף קנים, תקרא תרומת הארץ, וחלק הכהנים תקרא תרומה מן התרומה, והיא קדש קדשים מול תרומת הארץ".

וראה עוד מש"כ המלבי"ם בתחילת הענין (פמ"ה ג'), "..בענין שעד המקדש היו חמש קדושות זו למעלה מזו, א) שתרומת הנשיא היה קדש נגד א"י, ונקרא בשם תרומה. ב) וחלק השייך להעיר קודש נגד תרומת הנשיא. ג) וחלק של הלוים קדוש ממנה. ד) וחלק של הכהנים קדוש ממנה. ה) וחלק הר הבית היא הקדושה החמשית הקדוש מכולם. ואחר הר הבית היה עוד חמש קדושות, א) החצר החיצונה. ב) למעלה מזה החצר הפנימי. ג) האולם. ד) ההיכל. ה) קדשי הקדשים. הרי עשר מדרגות בקדושה".

[266] ונזכר שער זה במתני' תמיד פ"ג מ"ז (וכן במס' מידות פ"ד מ"ב), "בא לו לפשפש הצפוני, ושני פשפשין היו לו לשער הגדול, אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם, ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל, "ויאמר אלי ה', השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו, כי ה' אלהי ישראל בא בו, והיה סגור", נטל את המפתח ופתח את הפשפש, נכנס לתא, ומן התא אל ההיכל, עד שהוא מגיע לשער הגדול, הגיע לשער הגדול, העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו, לא היה שוחט השוחט עד ששומע קול שער הגדול שנפתח".

והנה שער הגדול הוא עיקר שער ביהמ"ק, ואע"ג דשער האולם גדול ממנו, מ"מ אין האולם אלא גדר חצר ובית שער ביחס להיכל ה', אשר בקרבו השולחן המנורה ומזבח הפנימי, והוא עיקרו של בית, וראה מה שהביא בתיו"ט מס' מידות פ"ד מ"ב מהראבי"ה, "ומפני גודל קדושת ההיכל נקרא שער הגדול". ולכך אין שוחטין התמיד עד שנפתח שער זה, ובהכי חשיב נוכח פני ה'. [וראה בד' הראב"ד תמיד ל' ב', (הובאו ע' 82 הערה 179, לענין ההקבלה ליריחו שאף בה יש קדושה, יעו"ש), "קול שער הגדול וצלצל וגביני כרוז הם תחילת עבודות, המעמידים את הכהנים לעבודתם ולוים לדוכנם"].

ובדרום השער נמצא הפשפש המיוחד להקב"ה, אשר בו מתבטא שהקב"ה נכנס לשכון בבית זה. [ובמדרש, "ראה ענוה שביד הקדוש ברוך הוא, מה כתיב ויאמר אלי ה' השער הזה יהיה סגור ולא יפתח, מלך בשר ודם כבודו ליכנס בשער הגדול, שמא בשער קטן, אבל הקדוש ברוך הוא נכנס בכבודו בשער קטן, הוי 'וענותך תרבני' (ילקו"ש שמואל ב' רמז קס"ב)].

ומימינו נמצא הפשפש שדרכו נכנס הכהן לפתוח את שער בית ה'. והנה לכא' הוא ענין משונה, מפני מה צריך להיכנס דרך הפשפש ולעבור בתא שכנגדו ומשם לבוא להיכל לפתוח את השער הגדול מבפנים, ומדוע לא לפתוח ישירות את השער הגדול מבחוץ.

עוד מבואר בתמיד דפתיחת הפשפש היתה ע"י שתי מפתחות, אחד פנימי, שמושיט הכהן ידו עד אמת בית שחיו מן החור ולפנים, ובפנים נמצא המפתח שדרכו נפתח השער, ואחד שפותח מיד את השער המפריד בין התא להיכל. [ונעתיק לשונו הבהירה שלהתפא"י שם, "והיה לתא זה ב' פתחים, פתח א' לכנוס לתוכו מהחוץ, כמו שאמרנו, ופתח א' להיכל, וכשרוצה הלוי

לֶחֶם לִפְנֵי יקֹוָק מִדֶּרֶךְ אֻלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא". (מ"ד ב'-ג'). **והיינו שהשער הזה הסגור, שמיועד כביכול לביאת ה' אלוקי ישראל בלבד, שם הוא מקומו של הנשיא, ובו יאכל לחם.**

וע"ש עוד בפמ"ו, כיצד יהיה סדר הנשיא בבית המקדש לנגד כל העם, היאך יקריב את קרבנותיו המיוחדים, ויצא ויבוא וכל העם סביבו. וכיצד אף אם ירצה להקריב בששת ימי המעשה, יפתח לו השער הפונה קדים. יעו"ש היטב. וכ"ז מגדולת הנשיא מלך המשיח, אשר יעמוד במרכז בית המקדש, ובו יתגלם כבוד מלכות ה'.

ואמרו (שוח"ט תהלים כ"א), "מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקב"ה נתנה למלך המשיח שנא' "תשית לראשו עטרת פז", מלך ב"ו אין לובשין פורפורייא שלו ומהו הוד והדר, ובמלך המשיח כתיב "הוד והדר תשוה עליו" וכו', וקורא למלך המשיח על שמו ומה שמו "ה' איש מלחמה" ומלך המשיח 'זה שמו אשר יקראנו ה' צדקנו' וירושלים נקראת על שמו "ושם העיר מיום ה' שמה", וישראל לובשין לבושו של הקב"ה שנא' בו "עוז התאזר" ונתנו לישראל שנא' "אורי אורי לבשי עוזך"".

והיינו שמלכות מלך המשיח היא היא אשר תכלול את כל ישראל, ובשמם תתרום את ריבוע תרומת הקודש, בתורת שתכיל בקרבה את תרומת הקודש והעיר ירושלים, ובזה יכון כסא ה' בעיר אשר בחר שבה יעמדו לפניו שבטי ישראל, וי"ב שעריה מכוונים כנגד י"ב השבטים. והיינו שכאן הוא מרכז א"י ובזה סובבת כולה סביב ה', (וכענין המשכן בעת המסעות במדבר), ולכך מסופר שכל ישראל יעבדו את עובדי העיר הנמצאים לפני ה', באשר בשם כל ישראל המה יושבים.

וזהו התכלית העתידה, כאשר אל שערי ירושלים מכוונים כל שבטי ישראל, ולשם נשואות עיניהם, וכל עניניהם מתבטאים במלכות מלכם משיח ה' אשר בנחלתו תהיה עיר ה' ירושלים, והיקף העיר זהו לב ישראל אשר יחוגו סביבו. ובזאת חותמת נבואת יחזקאל לאחר פירוט ארבעה פאות העיר, שכל אחת מהם מכוונים כנגדה ג' שבטים, "סָבִיב שְׁמֹנֶה עָשָׂר אָלֶף וְשֵׁם־הָעִיר מִיּוֹם יקֹוָק שָׁמָּה".

לפתוח שער ההיכל שסגור מבפנים, פותח פתח החיצון של התא, על ידי שמכניס אמת ידו עם המפתח בחור שבכותל בצד הפתח הקטן הזה, עד השחי דהיינו עד תחת הכתף, ושוחה ופותח המנעול שבפנים עם מפתח זה, ולכן נקרא מפתח זה מפתח אמת השחי, מדצריך הפותח בו לשחות ולהושיט אמת ידו עד השחי דרך החור הנ"ל, וכשנכנס לתא, חוזר ולוקח מפתח השני ופותח בו הדלת שבין התא להיכל, ואותו המפתח נקרא פותח כיון, רצה לומר מהר, דעל ידי שהיה זה המסגור לפניו נפתח מהר בלי טורח", ומקור דבריו ברש"י ב"מ ל"ג א').

והוא ענין תמוה, מפני מה נזקקו למפתח הפנימי המסורבל הלזה, ולא פתחו מבחוץ, ורק בהיותו בפנים פתח במפתח כיון. [וגם מהא דנקרא 'מפתח אמת השחי' על שם צורת פתיחתו, והמפתח השני נקרא ע"ש היותו פותח מיד, נראה שיש כאן ענין מהותי, המייחד לו שם].

ושמעתי בזה מאאמו"ר שליט"א ביאור נכון בתוכן הענין. והוא, דכאשר באים ופותחים מבחוץ, משמעות הענין שעם ישראל מעצמו בא ונכנס למקדש ה', והצורה הנכונה היא כאשר המקדש נפתח מבפנים, ואזי חשיב שהקב"ה בעצמו פותח שעריו לפני ישראל, ובא הכהן הנושא שם אלוקיו, ופותח בשם ה' שער ההיכל לפני עמו, ולכך נפתח שער ההיכל מבפנים, ואף דרך הכניסה אליו מהפשפש, מושיט ידו ופותח מבפנים.

ובפתיחת היכל נחשב שעומדים הם לפני ה', ובאים ומקריבים קרבנותיהם לפניו (והלא אם נשחט בטרם נפתח השער, נפסל הקרבן). ולכך נשמע קולו עד יריחו, והוא הוא עיקר שער ביהמ"ק. ופתיחתו יש לה משמעות עצומה, שעומדים ישראל לפני שער השמים אשר נפתח בפניהם.

[והנה הרע"ב כ' דכהן הוא נכנס בפשפש לפתוח את השער הגדול, והתפא"י השיגו שבמחכ"ת דבריו נגד הגמ' בערכין י"א ב' דמשורר ששיער במיתה, וכיו"ב נאסר על הכהנים לעשות עבודות הלויים יעו"ש. ושמעתי מאאמו"ר שליט"א דאדרבה, ד' התפא"י תמוהין טובא, שהרי פשוט שפתיחת והגפת השער הגדול של ההיכל היה ביד הכהנים, שהלא הלויים אסורים לבוא התם, וכן בכל ג' מקומות ששומרים הכהנים בביהמ"ק, הם עשו את הגפת הדלתות. ובדקתי וראיתי שאכן כדברים הללו ממש כ' הראשונים להדיא, ראה מה שהביא בשיטמ"ק בערכין שם, דבמקומות שנאסר על הלויים הכהנים הגיפו, והוכיח מהמבואר בשילהי סוכה, דהיה משמר הכהנים הנכנס נוטל בלחם הפנים טפי בשכר הגפת דלתות, יעו"ש. וכבר מבואר הדבר להדיא בתוס' ב"מ י"א ב' סוד"ה נתון, ע"ש. וראה בחי' הגרי"ז תמיד כ"ה, ויל"פ].

ד) זרקא כפול

כורש החל תפקידו ולא השלימו

א) מונח זרקא מחייב בטבעו שיבוא לאחריו מונח סגול, כפי שמורגש לכל, ואין זה נכון לומר שהמונח זרקא הוא רק היכ"ת למונח סגול ולכח הפסקתו, אלא גם להפך, התנועה החזקה והמתגלגלת של הזרקא, איננה יכולה להשאר כך באויר ללא עצירה חזקה רועמת ומהדהדת, וכך הוא הקצב והמשקל הנכון, כפי שיכול כ"א להרגיש בעצמו.

ברם ישנו מקום אחד שלא בא הסגול אחר הזרקא, (א) "כֹּה־אָמַר יְקוֹק לְמְשִׁיחוֹ לְכֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִיְמִינוֹ לְרַד־לְפָנָיו גוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ" (ישעיהו מ"ה א').

וביאור הדבר נמצא במגילה י"ב א' ובפירש"י שם. "כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו, וכי כורש משיח היה, אלא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשיח, קובל אני לך על כורש, אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גליותי. והוא אמר מי בכם מכל עמו... ויעל". וברש"י, "והכי קאמר, כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' הוא יבנה את ביתי, תרי קראי כתיבי דסמיכי אהדדי, וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה, שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו, וכאן ננקד למשיחו בזרקא, ולכורש ננקד במאריך, להפרישו ולנתקו מעם למשיחו".

ובעומק דברי רש"י, אין הדבר מסתיים רק בהעדר סמיכות, אלא הדבר מורגש גם בעצמו של טעם. והוא, באשר לא בחנם סמוכים ותכופים שני זרקא, ונשמע הדבר בעוצמה ובקריאה מהדהדת ומתגלגלת, כה דבר ה' אל משיחו לבוא לחולל בעולם חדשות סוערות, לעשות פעולה אדירה שתלך ותעמוד, לתקן את העולם ולהשיב ישראל בשלימות, והנה כאשר באים להכריז את שמו של המיועד לכך, קול הסערה הלזה נעצר ומתמוגג בעיצומו, באופן צורם ולא תואם, אין נשמע כאן מנוחת הזרקא בסגול, לא בא הדבר למציאות כראוי, לא נתגשם ויצא אל הפועל, ואין כאן אלא קול ענות חלושה.

הסערה המורגשת בזרקא

ב) ובאמת המתבונן יראה, שבכל מקום כאשר שני זרקא סמוכים זה לזה, ענינו עוצמת הענין המתרחש, אשר יש בו כדי להסעיר, ואין זה משום צורך תחבירי.

וכגון, (ב) "גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא| נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תֵּנָה בָשָׂר לְצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי" (שמואל א' ב' ט"ו), וקאי על בני עלי הכהן, שלקחו מהקרבן טרם שהקטירו חלביו, ומוטעם היטב הא דנעשה בטרם עת, ומסעיר הוא הדבר, ואין לך חילול הקודש והעבודה גדול מזה, תחת להיותו בשר קרבנות, היה לבשר תאוות. ונענשו משפחת בני עלי לדורות על חטאם זו, באשר חילול הקודש מחייב עונש בחומרה הרבה ביותר ועוקר מן העולם, והוא סיבת חורבן בית האלוקים אשר בשילה, ושביית ארון האלוקים ביד פלשתים[267].

וכן, (ג) "וַיְהִי| בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיִּקּוֹק הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות י"ב כ"ט). ודבר זה א"צ פירוש, שהרי הקב"ה בכבודו ובעצמו נגלה לישראל באותו הלילה, ע"י השפטים שעשה בבכורי מצרים, וזהו הלילה הגדול שבעיצומו

---

[267] מבואר הדבר ביומא ט' א', "אמר רבי יוחנן בן תורתא, מפני מה חרבה שילה, מפני שהיו בה שני דברים, גלוי עריות ובזיון קדשים. גלוי עריות, דכתיב "ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח אהל מועד". ואף על גב דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, כל האומר בני עלי חטאו, אינו אלא טועה, מתוך ששהו את קיניהן, מיהא מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבום. בזיון קדשים, דכתיב "גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה'".

וחתימת גזר הדין היה על ניאוץ הקרבנות, כמבואר בל' הכתוב וכ"ה בספרי קרח פיסקא קט"ז. היינו שזהו פסגת חילול המקדש, אשר אין הכהנים אוכלים בתורת הזבח אשר לפני ה', אלא אף בטרם ההקרבה, יאכלו כחפצם. ולכך מוטעם בצורה כה סוערת ומחרידה. ובהכי מתחלל כל מהות הזבח באופן נורא, ולכך היה כח ביד הפלשתים לשבות את ארון ה', והוא בחינה מסויימת שהקב"ה סילק שכינתו וגבר כוחם של צוררי ישראל להחריב שילה וליטול ארון ברית ה'. ולכך אף עונש משפחת בני עלי היה נורא כ"כ, ומתקיים לדורות.

ואמנם מזה היה הכנה לבית המקדש, ולסדרי כהונה חדשים שהנהיגו שמואל ודוד לפני ה', וראה בזה בקונטרס 'וישב דוד' אות מ"א ואילך. ונעתיק דברי ר"צ הכהן בספרו רסיסי לילה אות כ"ד, "הסדר שיסד השם יתברך בבריאה ברישא חשוכא והדר נהורא (שבת ע"ז ב'). כך הוא בכל ימות עולם אין לך שום אור מתגלה אלא מתוך החושך הקדום לו. דרך משל מתן תורה קדם לו יציאת מצרים. ועד ששקעו וכו' ובנין בית המקדש על ידי שביית הארון לפלשתים שהוא ההיפך לגמרי, והגורם לזה חטא בני עלי, הוא ממש חטא דנדב ואביהוא שגרמו קדושה למשכן, כמו שאמרו ז"ל (זבחים קט"ו ב') על פסוק "ונקדש בכבודי"".

ובתוקפו[268] רעשה הארץ מפני כבוד ה' המתגלה, ולישראל היה לליל שימורים שבו נכרת הברית ואכלו על שולחנו של מקום את קרבן הפסח, ואילו ראשית אונם של המצרים כלו ואינם מפחד ה' ומהדר גאונו, המופיע בעולם לשכון בתוך בני ישראל[269].

סערת אליהו הנביא המקנא לה'

ג) ומצינו במקום אחד ויחיד ג' זרקא סמוכים. (ד) "וַיַּדַּבֵּר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְקוֹק יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הַמִּבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת" (מלכים ב' א' ט"ז). **ונשמעת היטב נהימתו החריפה של קדוש ה' אליהו איש האלוקים, בפני אחזיהו בן אחאב, המקנא כדרכו קנאת ה' צבקות על המעשה החסר תקדים, שבעת צרה הולכים לדרוש באלוהי הנכרים.**

והוא חמור בהרבה מעבודת עגלים, שסו"ס כונתם לה' אלא שעשו דמות ומסכה כמש"כ הכוזרי[270], ואף אם עבדו ישראל לאלילי סביבותיהם, לא היה אלא כמצות אנשים מלומדה

---

[268] חצות ענינו בעוצם תוקף הלילה, והוא זמן מרכזו, והבן. [ולעולם האמצע הוא תוקף הדבר, הלכך בט"ו לחודש ניסן חוגגים הפסח, וכיו"ב הרבה].

[269] "כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְקוֹק צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף. וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק" (מלאכי ג'). ובנדרים ח' ב', "אין גיהנם לעולם הבא, אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה, צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה, שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו', ולא עוד, אלא שמתעדנין בה, שנאמר, ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק, והרשעים נידונין בה, שנא', הנה היום בא בוער כתנור וגו'".

כלומר, כך היא צורת הופעת הקב"ה מאז ומעולם, הלילה כיום יאיר אור לישראל ויחשיך לאומות צורריהם, "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְקוֹק עָלַיִךְ זָרָח. כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְקוֹק וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה" (ישעיהו ס'). ודבר אחד היה, עצם מה שזכו ישראל להופעת ה' בקרבם בחגיגת זבח הפסח מסביב שולחנו של מקום, הוא הוא מה שהכה את ראשית אונים באהלי חם. מי שראוי להופעת ה' היא לו לשמש מרפא, ומי שאינו ראוי, היא לו לאש חמה האוכלתו.

זבח הפסח הוא שיצר את כרם בית ישראל, לנטע שעשועיו של אלוקיו. מסובים היו לשולחן אשר לפני ה', לאכול מהסעודה אשר ערך לבניו, לחניכת כניסתם תחת כנפי השכינה. מזוזותיהם היו למזבח הבית אשר היה למקום ה', מקום המיוחד ומוקדש לאכילת הקרבן. "עד שהמלך במסבו" "א"ר אבהו עד שמשה וישראל מסובין ואוכלין פסחיהן במצרים" (שיה"ר רבה א' נ"ח). "משל למלך שעשה משתה לאוהביו.. כך האלוקים עשה משתה להם.. ועליהם נאמר "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" (שמו"ר י"ט ה'). אף אימורי קרבן הפסח, מאכל דידהו הוי (עי' פסחים צ"ו א').

והוא הוא ה'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה', אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ה', אני הוא ולא אחר. לאקלים המצרי היה לאסון ונגף שאין למעלה ממנו, באשר אין לו שום קיום כנגד מציאות ה' היפוכו במהות. ואילו לאקלים היהודי היתה זו השעה הגדולה, בה התכונן בעולם ההויה האלוקית המאפיינת את כל מהותם, בכל צעד ושעל מחייהם.

וראה עוד להלן אות י' ובהערות שם, שכן היה לדורות, כגון בזמן חזקיהו וסנחריב, אותו מלאך ה' היורד ארצה, לאלו יהא לנגף ולמשחית, ולאלו לברכה ולרוממות דביקותם באלוקיהם. וזהו יום ה' שהזכירו הנביאים לרוב, "וָנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וָבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן. הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְקוֹק הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְקוֹק יִמָּלֵט כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר יְקוֹק וּבַשְׂרִידִים אֲשֶׁר יְקוֹק קֹרֵא" (יואל פ"ג). מי שיקרא בשם ה' ויזה מדם הקרבן על שער ביתו, הוא אשר יחסה בצלו ויזכה לאורו, ואילו מי שאינו ראוי, ילך ויתאדה ביום התגלות ה' על הארץ. "הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְקוֹק לָמָּה־זֶה לָכֶם יוֹם יְקוֹק הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר" (עמוס ה' י"ח).

[270] מאמר ד' אות י"ד, וז"ל "אמר הכוזרי, צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם ובין סיעת אחאב הבדלה גדולה. כי עובדי הבעל הם עובדי ע"ז לגמרי, וכן אמר אליהו, אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו, ובהם היו מסופקים החכמים, איך היה אוכל יהושפט מסעודת אחאב, ולא אמרו כזה בסיעת ירבעם, וגם אליהו לא דבר בעבודת העגלים כאשר אמר, קנא קנאתי לה' אלהי צבאות.

כי סיעת ירבעם לה' אלהי ישראל היו כל מעשיהם, ומה שהיה להם מהנביאים היו נביאי ה', ונביאי אחאב נביאי הבעל. וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשה אחאב, והשתדל ההשתדלה ההיא בתחבולה ההיא, באמרו, אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה, עד שמחה זכר הבעל, ולא שלח יד בעגלים. ועושי העגל הראשון, וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל, אך עם עבירה שחייבין עושיה מיתה, כמי שנושא את אחותו לצורך או לתאוה, אבל הוא מקיים כל מצות הנשואים כאשר צוה בהם האלהים, או כמי שאוכל בשר החזיר, אבל הוא נזהר בשחיטה ומן הדם וזולתו מתנאי המאכלים כאשר צווה בו". עכ"ד.

וכעי"ז ברד"ק מלכים א' כ"א כ"ה, 'רק לא היה כאחאב, אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה", "כי ירבעם והבאים אחריו אעפ"י שעבדו העגלים כונתם לשמים, אבל אחאב עבד הבעל ואשרה כשאר הע"ג, לפיכך אמר ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי".

וכוונתם לשמים היתה, עד ימי אחאב שהכניס את פולחן הבעל לפולחן העיקרי, ובנו אחזיהו הגדיל לעשות[271] לשאול לאלילים אחרים בעת חוליו. תחת 'בצר לך.. ושבת עד ה' אלוקיך', וללמוד את הלקח מנפילתו המשונה, בצר לו דורש הוא לבעל זבוב[272].

וזהו מעשהו האחרון של אליהו הנביא מלאך הברית המקנא לה בסערה, טרם עלותו בסערה השמימה מיד לאחר מכן[273].

ובאמת אליהו במעשהו זה לקנא באחזיהו ולגזור עליו מיתה, בזה מילא ענינו בעולם לכלות את הבעל, שהרי על אחזיהו נאמר, "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יקוק וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרְבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל. וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יקוק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו" (מלכים א' כ"ב, נ"ג-נ"ד), ואילו מיד לאחר מותו כבר החלו ישראל לשוב אל ה', ובאחיו יהורם שמלך תחתיו נאמר, "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יקוק רַק לֹא כְאָבִיו וְכִאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת־מַצֵּבַת הַבַּעַל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו. רַק בְּחַטֹּאת יָרְבָעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא־סָר מִמֶּנָּה" (מלכים ב' ב'-ג'). נמצא שכאן בקנאת אליהו האחרונה לפני מותו, הועיל מעשהו כנגד בית אחאב, וסרו ישראל מעבודת הבעל. וראה בהערה הבאה.

[271] ובאמת הענין מתחיל, "ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב", ומיד אח"כ מסופר שנפל אחזיהו. ומקומו שם תמוה, וביחוד ששב ונכפל אותו פסוק בהמשך לפני שהלך יהורם להלחם בהם. (תחילת פ"ג). וראה רלב"ג שם, "סיפר זה להעיד שיותר רעות היו פעולות אחזיה מפעולות אחאב, כי אחאב שב קצת מרוע מעשיו, אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלות הרעות שעשו אביו ואמו, וכאילו היה זה סיבה שפשע מואב בישראל, ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותנים לו מקודם". והיינו שברשעו עלה על אביו, ולאלתר נענש במיתה משונה כעין סקילה כדין עובד ע"ז, ולא המתין לו הקב"ה ולא כלום.

[272] ובעמוס ג' י"ב, "כֹּה אָמַר יקוק כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאַרְיֵה שְׁתֵּי כְרָעַיִם אֹו בְּדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בְּפֵאַת מִטָּה וּבְדַמֶּשֶׂק עָרֶשׂ", וברש"י שם, "ד"א מצאתי בדברי ר' מאיר זצ"ל, 'בפאת מטה', בעון אחזיה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה, 'ובדמשק ערש', בן הדד מלך ארם שלח לדרוש באלהי ישראל (מלכים ב' פ"ח). והיינו, שהיתה עליו תביעה עצומה, הכיצד בשעת חוליו הולך הוא לדרוש באלוהי העממים, ואילו הנכרים יודעים בשעת חוליים לדרוש דוקא באלוקי ישראל. ודבר זה הביא רעה על ישראל. וכן יש במדרש שבאותו שעה נגזר שינטל מלכות מישראל.

[273] עלייתו של אליהו השמימה נגזרה מיד לאחר המעמד הגדול של גילוי שכינה בירידת האש בהר הכרמל, וענינו היה להורות את ישראל שאע"ג שהתרחקו מביהמ"ק והקב"ה השוכן בקרבו, ולכך סברו ששוב אין ה' אלוקיהם ואינם חלק מאחיהם יהודה ובנימין, וילכו לעבוד לבעלים, אין הדבר כן ואכתי הקב"ה נמצא עמהם, ואף בקרב מלכות עשרת השבטים יכול להיות גילוי שכינה. וראה בזה בהערות המאמר בענין מרכא כפולה אות ז'.

ומאחר שלא הועיל לבית אחאב ושלחה איזבל להורגו, שב אליהו להר סיני, שם נגלה אליו ה' בקול דממה דקה, ויען אליהו ויאמר, קנא קנאתי לה' אלוקי צבקות, שעזבו בריתך בני ישראל וכמעט סרו מלהיות עמך, אזי אמר לו ה' שאכן תם ענינו בעולם, וימנה תחתיו את אלישע, וכן ימנה את יהוא להשמיד את בית אחאב, ואת חזאל למלך ארם להעניש את ישראל. והיינו שכאן החל תחילת הפורענות על עשרת השבטים, ומכאן ואילך הלכו הלוך וחסור עד אשר נדחו מעל ה', ונת' שם בהערות המאמר הנזכר.

ובזוה"ק (ויגש ר"ט א'), "ויהי כשמוע אליהו וילט פניו באדרתו והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי", "א"ל קודשא בריך הוא עד מתי אתה מקנא לי, טרקת גלא דלא יכיל לשלטאה בך מותא לעלמא, ועלמא לא יכיל למסבלך עם בני נשא, א"ל כי עזבו בריתך בני ישראל וגו', אמר ליה חייך דבכל אתר דבני נשא יקיימו קיים קדישא, אנת תהא זמין תמן.. תא חזי, מה גרם ההיא מלה דאליהו דכתיב (מ"א י"ט) "והשארתי בישראל שבעה אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו".

אמר ליה קודשא בריך הוא, מכאן ולהלאה דלא יכיל עלמא למסבלך עם בני נשא, ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך, יהא נביאה אחרא לגבי בני נשא, ואת תסתלק לאתרך, ותא חזי, כל ההוא בר נש דמקני ליה לקודשא בריך הוא, לא יכיל מלאכא דמותא לשלטאה ביה כשאר בני נשא, ויתקיים ביה שלם, והא אוקמוה כמה דאתמר בפנחס (במדבר כ"ה) "לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום"".

והיינו, שאע"ג שזכה אליהו למעלה עצומה על קנאתו לה' (וראה אריכות בזה בהערה הבאה) בתורת אחריותו לברית, וכביכול התרומם והיה מעבר להשגת אנוש, מ"מ היה כעין תביעה עליו, שאין זו ההנהגה הראויה לילך עמה עם בני ישראל להשיבם למוטב, ואין העולם יכול לסובלו (כעין מעשה רשב"י לאחר שיצא מן המערה, שאגב, בספרים איתא שענינה היה 'מערות צורים שעמדת', והיא היא המערה שנגלה ה' למשה ולאליהו, ושוב העולם לא יכל לסובלם, וכך ירד לדורות עומק פנימיות התורה, אשר דרך זה יתוקן העולם לעת"ל, והבן היטב).

ולכך נאמר לו שהגיע זמנו להסתלק מן העולם, וימנה תחתיו את אלישע אשר ינהג בישראל בהנהגה אחרת, ותחת להוכיחם בשוטים ולהענישם, יבוא עליהם בגילוי ה' ע"י נפלאותיו ותשועותיו, כענין שמו 'ישע א-ל', ובדרך זה יראו שהקב"ה שוכן בקרבם. וכאשר לא הועיל אף דרך זו, משח את חזאל למלך על ארם, ואת יהוא להשמיד בית אחאב. [ובאמת לאחר שנגנז שלוח הוא להושיע את בני ישראל ולהשיבם ברחמים, וכעת דרכו בהיפוך דוקא, משום 'לא ברעש ה'', וראה בזה בהערה הבאה].

וידוע שזה ענין הא דנגלה אליו ה' בקול דממה דקה ולא ברעש ולא באש, והצורה שבה מתגלה ה' ענינה אופן הנהגתו עם עולמו וכנודע, ומכאן ואילך לא באש סופה וסער יבוא דברו בפי נביאו, אלא בקול דממה דקה ע"י אלישע. ואלישע נענש כאשר הקפיד על התינוקות וכאשר ריחק את גיחזי כמובא בחז"ל (עי' סוטה מ"ז א'), וכן כאשר כעס על יהורם בן אחאב נסתלקה ממנו

ומורגש כאן היטב בטעמי המקראות, את סערת אליהו וקנאותו לאלוקיו, עוד מימי הנצמדים לבעל פעור בערבות מואב[274].

ואף לפני כן, בעת שפגש אליהו את המלאכים ששלח המלך, ואמר להם לשוב, כתיב (ה) "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ| עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח

רוה"ק והוצרך לנגן המנגן, באשר אין ענינו כענין אליהו. וכאשר הסתלק אליהו, בכה אלישע 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו', ואילו כאשר נטה למות בכה לפניו מלך ישראל, 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו' (מלכים ב' י"ג), והיינו, שהוא נלחם מלחמתן של ישראל בארם כל ימיו כמבואר במקראות, ואילו אליהו אדרבה, נלחם במלך ישראל וממלכתו כל ימיו (ראה בהערה הבאה), ועל פיו באו עליהם ארם. ותלמידו אלישע הוא אשר בכה עליו, והוא אשר הכיר שמלחמה זו אדרבה לטובתם היתה. ואלו הם שני הנהגות, שלכל אחת זמנה ומקומה. וראה עוד באות הבאה ובהערות שם.

[274] "ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב, חי ה' אלוקי ישראל אשר עמדתי לפניו, אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א' י"ז א'). "לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך" (שם י"ח י"ח) "ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם, ויתפשום, ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם" (שם מ'). "קנא קנאתי לה' אלוקי צבקות, כי עזבו בריתך בני ישראל.." (שם י"ט י'). "הרצחת וגם ירשת.. ילקו הכלבים את דמך אתה" (כ"א י"ט). "ויעל אליהו בסערה השמימה" (מלכים ב' ב' י"א).

כח יחודי זה, ללכת בכל סערת הקנאות בעוצמה שכזאת, לא מצינו כיו"ב במקראות, וראוי הוא כאשר מתרחש כנגד העינים הפרת הברית בקנה מידה עצום, והוא שאמרו חז"ל שהוא אליהו הוא פנחס, שלא יכל לסבול את הפרת הברית המתרחש כנגד עיניו בהצמדות לבעל פעור. וכן לאורך הדורות, הפרת הברית היותר גדולה שהיתה בישראל היא ע"י אחאב, שלא היה כמותו להרשיע. "רַק לֹא־הָיָה כְּאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק אֲשֶׁר הֵסִתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ. וַיִּתְעַב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְקֹוָק מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מלכים א' כ"א, כ"ה-כ"ו). במקום הפרת הברית חייב שיהיה מקנא לברית.

ולעולם יבוא במהלך של זה לעומת זה. כאשר ישנו מי 'אשר נתמכר' לעשות הרע, כלומר, אין זה עשיית רע בעלמא, אלא מתוך קנאות לרע, בכל תעצומות הנפש, בפריצת כל גדריו של עולם, כנגדו יבוא הקנאי לדבר ה' בפריצת גדרי עולם, בקלקול השורה. כנגד זמרי נשיא שבט שמעון הקרב כנגד משה עם המדינית בחוצפה שאין דוגמתה, יבוא פנחס אף הוא במידת החוצפה, יקנא לה' ויפרוץ גדרי עולם שלא מן הדין. [ובעומק, היה כאן מאבק כנגד בלעם, שאף הוא פרץ גדרי עולם לצד הרע ובשנאה מקלקלת השורה חבש את אתונו לקלקל ישראל. ועליו אמרו (סנהדרין ק"ה א'), חוצפא אפי' כלפי שמיא מהני. ונת' במק"א].

ולכך במקום קנאת אליהו בסערה, יבוא ג' זרקא, והוא המקום היחיד במקראות שנמצא כן. ומורגש היטב קנאותו של אליהו הנביא, אשר ישיב מלחמה שערה בנידחים מעל אלוקי ישראל, ודורשים בריש גלי בבעל זבוב אלוהי עקרון, ובבעל אלוהי צידון. ולכל הענין כאן יש צורה של 'מלחמה' במלכות בית אחאב, שהשיב להם כאשר שלח אחזיהו גדודים ללכדו, ונשרפו בהבל פיו של איש האלוקים, ואחזיהו עצמו נחתך דינו למיתה.

[וכבר אחאב התבטא אל אליהו, "הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי", והשיבו אליהו, "וַיֹּאמֶר מָצָאתִי. יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ. לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק" (מלכים א' כ"א כ'). והיינו שהיה כאן גדר מלחמה ממש שהכריז אליהו על בית אחאב וממלכתו, ואחאב הרגיש בזה היטב, שהיה אליהו לאויבו ממש. ובאמת הוא זכות לאחאב שלא ניסה לפגוע בו לרעה, אלא נכנע לתוכחותיו הקשים, והיה לו יראת שמים מסויימת. ומעולם לא העיז איש לדבר כך למלך בזמן העתיק. ונת' ענין אחאב ומעלתו בהערות המאמר בענין מרכא כפולה אות ז'. וראה עוד בהערות שם, דבשביל כך התוודע אליהו ז' שנים לאחר שנגנז, להעניש את יהורם חתן אחאב שהכניס את עבודת הבעל לתוך יהודה, באשר זהו מעיקר ענינו בעולם, להלחם בבית אחאב וגרוריהם, ולגזור עונשם].

וזה ענין ה'סוסי אש' שעלה עמם לשמים, וע"ז קרא אלישע 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו'. ואלו הם שמבטאים את עוצמת המלחמה בכל מקום. "כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם", "אלה ברכב ואלה בסוסים", וכיו"ב. וכן מצינו באלישע שנגלה ה' כנלחם לו ברכב וסוסי אש. ואליהו עלה עמם השמימה. כלומר, זהו מהותו, קנא קנאתי לה' אלוקי ישראל, נלחם בתוקף בשם ה', מקנא בכל עוז לכבודו יתברך. אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. [וכאשר עלה לשמים, עלה עמו הנהגה זו, והחלה ההנהגה אחרת של התשועות שעשה אלישע לישראל, בקול דממה דקה ולא ברעש ואש, ואכ"מ].

ולא לחנם מספרים כאן הכתובים שאליהו זוהה בתואר בעל שער וחגור אזור, "וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם מָה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם. וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאַזּוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא" (שם ז'-ח'), והיינו שהיו שערותיו מגודלים שלא כדרך בני אדם, וידוע שדבר זה מבטא שתוסס בו תעצומות נפש וחיות, ודרכו בסופה וסער, ורוח ה' מפעפעת בו בכל עוז, והיא אשר נושאת אותו מעל המקום והזמן. [ראה מלכים א' י"ח י"ב, מלכים ב' ב' ט"ז, רמב"ן ב"מ פ"ב ב'].

והיותו חגור היינו שמחלץ חושים ומוכן ומוזמן למלחמה בתוקף, וכן מצינו גבי אחאב ששלח לבן הדד מלך ארם, אל יתהלל חוגר כמפתח, וכך היה דרכם, שהחגורה היתה מכינה את האדם לעבוד ולפעול בחוזקה, וכן מצינו בכ"ד. ודבר זה היה מהותו של אליהו הנביא, המכונה רכב ישראל ופרשיו, והיינו שענינו להלחם מלחמת ה' צבקות בכל עוז. [ואילו אלישע שהנהגתו היתה אחרת, היה קרח ולא בעל שער, והבן]. ולא לחנם במקום זה בא תיאורו, משום שכאן נחתם ענינו שקינא בתוקף רב לה' ובזה עלה בסערה השמימה. [וז"ל המהר"ל בגור אריה פ' יתרו פי"ט י"ג, "..ומכל שכן אזור מתניו של אליהו זכור לטוב, שאין

אֶתְכֶם׃ וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְקוֹק הַמִּבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת".

ומוטעם דבריו לשוב בשני זרקא[275], מהאי טעמא, מה לכם ללכת לדרוש בזבוב אלוהי עקרון, שובו שובו לכם אל שולחכם, והודיעו לו שחרץ את גורלו[276].

ספק שהאזור שהיה במתניו היה מורה על ענינו ועל תארו, כי המלבושים הם שמורים על תאר שלו, ומכל שכן כאשר הכתוב מתאר אותו במלבוש מיוחד..").

ובמדרשים אמרו (פרדר"א פ"ל, הובא בילקו"ש רמז ק"א, ועוד), שעורו של איל של אברהם אבינו, הוא אזור מתניו של אליהו הנביא, והיינו שממנו בא כוחו של אליהו לקנא לברית, ואזור מתניו מעור הוא עשוי, והיינו שאזור חזק ותקיף הוא, ויד ה' היתה על אליהו, ומשנס מתניו ומחלץ חושים בכל תוקף ודרכו בעוז ותעצומות, בהיותו הערב על הברית בין ישראל לאביהם שבשמים, ומכוחו תשוב ותתכונן לעת"ל. וברית זו שורשה במסירות נפש של אברהם, בעקידת יצחק ויחודו לעולה תמימה לפני ה', אשר בזה הוקדשו ישראל לה'.

ובעומק, במקום הפרת הברית חייב שיהיה מקנא לברית. זהו גופא קיומה של ברית, בכך שיש זועק לתביעתה, שאינו מקבל את מצב החילול. לכך זכה ל"הנני נותן לו את בריתי שלום". השתיקה השוררת כאשר הברית מתחללת, היא גופא שותפות שאין כמותה בחילול. לכך הן חטא העגל, והן הכא, אע"ג שהיה ע"י מעטים, כל שאין מוחה, חשיב שנעשה ע"י כל ישראל.

לכך דוקא 'הוקע אותם לה' נגד השמש', הוא שיביא 'וישב חרון אף ה' מישראל'. המחאה וההוקעה הפומבית, היא קיומה של הברית המתחללת, ואין חרון אף ה' אלא מצב טבעי של חילול הברית, כך אין לישראל קיום, רק כאשר קמים לתבוע בריש גלי את הברית ולהודיע ששרירה וקיימת, זהו קיומה של ברית. ושורש הקלקול בתרוויהו הוא לקיחת בת אל זר, שהוא המשנה לגמרי את כל צביון החיים ומחלל לגמרי את הברית עם אלוקי ישראל (ונת' בארוכה במק"א).

וזכה פנחס הוא אליהו להיות מלאך הברית, כלומר, הוא העומד בין ישראל לאביהם שבשמים, להעמיד קיום הברית שביניהם. איהו המלא בתוכן הברית, וערב הוא על קיום הברית שיעשו ישראל. ובחז"ל איתא דהוי אף כעין עונש, והיינו, מי שראה ישראל בקלקולם בהפרת הברית והקפיד עליהם בקנאות, הוא יראה ישראל בתיקונם בקיום הברית כהלכתה. והוא שיבוא במהרה להשיב לב אבות על בנים, ויחבר את הווי העם מבפנים לברית סיני, בטרם בוא יום ה' הגדול והנורא, וכך ישלים את הערבות שנטל ע"ע באותו היום, לא לאפשר את הפרת הברית וחילול הווי העם הקדוש.

וזהו ענין הא דנתכהן במעשה זמרי, ופשוט שאין ד"ז יכול לבוא כשכר בעלמא, אם אינו מציאות במהות האדם. ובמעשה זה ניכר היותו ראוי לכהונה, אשר בן ביתו של הקב"ה הוא, ואיננו יכול לשתוק כאשר מתחלל שמו. וכן בני לוי נבחרו לתפקידם בקנאותם על הפרת הברית בחטא העגל. ובהכי נמדד האדם, שמסור כולו למען הקב"ה. אין אדם מתקצף ויוצא מכליו אלא בדבר 'שלו'. זהו המעשה קנין והכניסה לרשותו של הקב"ה.

ובפרקי דר"א פכ"ח, "נגלה לו הקב"ה וא"ל מה לך פה אליהו. א"ל קנא קנאתי, א"ל לעולם אתה מקנא, קנאת בשיטים על גילוי עריות, שנא' פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת, חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית, שנקרא אליהו זכור לטוב מלאך הברית, שנא' ומלאך הברית אשר אתם חפצים". וכן הוא שורש ענין בואו בליל פסח, ליל סעודת הברית, אשר בו ימזג כוסו המכוון כנגד 'והבאתי', באשר הוא האחראי לקיום הברית בשלימות, להשיב לב בנים על אבותם ולכונן בישראל את שלימות מצבם תחת אלוקיהם.

וכבר אמרו חז"ל, 'אבא אליהו קפדן הוי' (סנהדרין קי"ג ב' יעו"ש), והיינו שהנהגתו היתה בקנאות, וראה בהערה הקודמת מה שהבאנו מהזוה"ק, דהלכך נגנז ונתמנה אלישע תחתיו, דאין העולם יכול לסובלו. ומאידך דוקא מי שהרגיש 'ערבות' בלתי מתפשרת והלך בכל התוקף, נעשה בע"ד על תיקון ברית ישראל והקב"ה, והוא שלבסוף ישנה מידתו לנהוג עמם ברחמים ולהיות שלוח להכשירם לגאולה, וכעת הוא יהיה אחראי לתשובת ישראל.

ובאמת מהות המושג 'ערב', קשור לכך שהדבר שלו, ובאחריותו הוא נמצא, ומידו תבקשנו (ואכמ"ל). וזהו לשון 'אבא אליהו', כביכול בצלו חוסים ישראל ובאחריותו המה, הלכך לבסוף יהיה שלוח ברחמים, כאשר ישא האמן את היונק. הלכך מצינו במס' כלה פ"ד, "אמר אבא אליהו זכור לטוב, לעולם אין התורה מתפרשת, אלא ממי שאינו קפדן, ואף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן, אשרי מי שפגע בו, ומי שישב עמו, שמובטח לו שהוא בן העולם הבא".

והוא הוא פנחס, אשר מחד קינא על בני ישראל, ומאידך דוקא על ידי כך זכה לברית שלום עולמית, אשר הוא ישיב מעוון את בני ישראל ויכשירם לגאולה השלמה, וחלק נכבד מזה ע"י שילמדם דעת ועומק סתרי תורה, לאורך הדורות. "בְּרִיתִי| הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתֵּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא. תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן. כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְקוָק־צְבָאוֹת הוּא" (מלאכי ב', ה'–ז'). ומקראות אלו אף שנאמרו בכללות על אהרן ושבט הכהונה, נדרשים נמי ביחוד על פנחס הוא אליהו. (במדרשים (רבה, תנחומא, ועוד), ובמפרשים (רבינו בחיי, ועוד) בפ' פנחס יעו"ש).

[275] וכאשר מדבר עם אחזיהו בן אחאב עצמו, ובפניו מטיח בכל התוקף את אשמתו במרידתו הגלויה באלוקיו, בא ג' זרקא, וכאשר מדבר עם מלאכיו, יבוא רק ב' זרקא.

[276] וכן כאשר פעמיים שלחו לו שר חמישים, ויען אליהו ויאמר אם איש אלוקים אני תרד אש ותאכל וכו' ותרד אש וכו', מוטעמים דבריו בשניהם בזרקא. ואף זה מעוצם קנאותו של אליהו, המכריז מלחמה כנגד אחזיהו בן אחאב וממשיך דרכו ביתר שאת, וגדודי אחזיהו נשרפים בהבל פיו באש מן השמים. [וכך הוא דינם, שהרי לא שלח אחזיהו לבקשו שיבוא, אלא גדודים

והנה אמרו חז"ל דחמשה פעמים כתיב אליהו חסר ו', וחמשה פעמים כתיב יעקב מלא[277], משום שנטל יעקב אות משמו של אליהו ערבון, שיבוא ויבשר גאולת בניו. (הובא ברש"י ויקרא כ"ו מ"ב). והנה ד' מתוך החמשה מקומות דכתיב אליהו חסר, יבואו בפרק זה, כאשר אליהו מתרה בפני אחזיהו בן אחאב שלא יקום מחוליו.

והיינו, באשר זהו מעשהו האחרון לקראת הסתלקותו. הלכך במקום זה נטל ממנו יעקב ערבון[278] שישוב. והפעם החמישית היא בדברי מלאכי בחתימת הנביאים, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, והיינו שממנו תשוב הנבואה, ויחזור דבר ה' להישמע באוזניכם לתקן מעשיכם, לפני יום הדין הגדול.

חמושים שלח, ולהלחם באליהו וללוכדו ביקש, ובחוצפה ועזות אמרו לו, 'איש האלוקים המלך דיבר רדה', הלכך אמר להם איש האלוקים, 'תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמושיך'. ומתפרש תרתי משמע, הן חמישים איש והן חמושים].

[277] "חד הך דהכא ("וזכרתי את בריתי יעקוב", ויקרא כ"ו, מ"ב). וחד "אם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמים וארץ לא שמתי. גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס" (ירמיה ל"ג, כ"ה-כ"ו). וחד "ושב יעקוב ושקט" (ירמיה מ"ו, כ"ז). וחד "הנני שב את שבות יעקוב" (ר' ירמיה ל', יח). וחד "לא כאלה חלק יעקוב" (ירמיה נ"א, י"ט)". ע"כ.

והתבונן, דכל הני מקומות באו לאחר שיא הפורענות, כאשר שב הקב"ה ומנחמם שלא ימאסם ולא ינטשם, אלא ישיב ישיב שבותם. ובתורה יבוא בפ' בחוקתי לאחר קללות שבתו"כ, כאשר אומר הקב"ה וזכרתי את בריתי יעקוב וכו', ובנביאים יבואו כולם בנבואת ירמיהו, אשר הוא נתייחד יותר מכל להעיד על הפורענות והחורבן ('ירמיה כולה חורבנא', ב"ב י"ד ב'), ודוקא בפרקי הנחמה הבודדים שבאו בירמיהו, שם יבוא יעקב מלא ו'. וכאן הוא מקום ערבות אליהו לבשר טוב ולהשיב שבות יעקב.

וביותר הדבר בולט במקרא של 'לא כאלה חלק יעקב' הבא בירמיהו פנ"א, הוא הפרק האחרון בנבואתו, החותם 'עד הנה דברי ירמיהו' [ולאחריו פנ"ב, וענינו ששב ירמיהו והעתיק מסוף מלכים (שהוא עצמו חיבר), אשר בו מסופר החורבן. וראה פי' האברבנאל]. והנה מקרא זה נמצא נמי בירמיהו פ"י, וכל פרשה זו של ד' הפסוקים ('עושה ארץ בכוחו' וכו') כפולה היא בשני מקומות הללו (ולפניה ולאחריה יש פרשה סתומה), והנה בפ"י כתיב יעקב חסר, ובפרק נ"א כתיב מלא.

והיינו טעמא, משום שבפ"י נאמר בתורת חלק מן התוכחות והפורענות כמבואר שם ע"ש, והיינו שמאחר שיעקב חבל נחלתו והפסילים הבל המה, יש כעס על יהודה שעזבוהו וילכו לחצוב בורות נשברים. אולם בפרק נ"א נאמר בתוך דברי הפורענות על בבל צוררת ישראל, אשר בזה חתם ירמיהו את נבואתו, בנקם שישיב ה' לצריו, ושם קאמר שאין חלק יעקב בפסילים, אלא ה' צבקות הוא שבט נחלתו, והוא אשר לא יזנח את עמו, ויעשה דין באויביו.

והנה בדרך הפשט כל מקום שנאמר בתורה כתיב מלא, משמעות הדבר שבא להטעים תיבה זו ביתר חוזק, ויש לה משמעות תקיפה יותר. ואילו כאשר נחסרת התיבה מהאופן שרגילה לבוא, המשמעות שתוקפה פחות ותבוא כאן ברפיון מסויים, וחסר במהות ענינה. וראה מה שהרחבנו בזה בח"א אות ט' בהערה הארוכה.

הלכך לפי הפשט הביאור ב'יעקוב' הבא מלא, מאחר שבא הכתוב לומר את תוקף ענין יעקב, שהקב"ה זוכר את העם אשר בחר בו וקרוב הוא ללבו, ומכח תוקף ענין יעקב יזכה לשוב את שבותו, ותתחדש צורתו כימי קדם. ולכך במקומות אלו דייקא נכתב יעקב מלא, למלא תוקף ענינו.

והוא הענין שדרשו שנטל יעקב ערבות מאליהו, וכל המקומות שחסר אליהו היינו לקראת הסתלקותו או בהבטחת שובו וכמשנ"ת, ולא לחנם בא ברפיון התם, משום דכעת עדיין רפוי ענינו, ולא נשלם ובא, ובמקומות אלו שמורגש שהעמיד את ענינו בעולם אולם אכתי יש כאן חסרון הצריך השלמה, הלכך בא ברפיון.

[עוד אפשר, מאחר שכאן הוא קנאות אליהו היותר גדולה, ששרף בהבל פיו כל המתקרב אליו, ולאחריה נסתלק מן העולם משום 'לא יכל עלמא למסבלך עם בני נשא' (ראה אריכות בהערות הקודמות), והעיד העד הקב"ה שיבוא הנהגה אחרת, ואף אליהו עצמו תחת קנאותו יהיה מלאך הברית שיביא שלום (ראה שם בהערות), הלכך נזכר שמו הכא בחסרון, דשוב ענין אליהו לא יהיה באופי הנהגה זו, והבן].

וראה עוד דברי המהר"ל בס' נצח ישראל פנ"ג, "וכונת המדרש הזה, כי אליהו לא נברא רק לגאול את ישראל. וכל זמן שאין גומר דבר זה אליהו, הנה נחשב חסר, ולכך חסר בחמשה מקומות. ונמצאים אלו ואוי"ן אצל יעקב, שהשלמת אליהו נמצא אצל יעקב.. ונראה כי עיקר הרמז בזה, כי אם לא היה אליהו שעל ידו תהיה הגאולה, לא היתה הגאולה האחרונה. וכן אם לא היה יעקב, לא היתה הגאולה האחרונה. לכן נטל יעקב אות משם אליהו, לחבר את יעקב ואליהו ביחד..".

והיינו, שיעקב הוא הבסיס והשורש של עם ישראל, ועל שמו נקראו, ומהות שמו 'יעקב', מבטא את הדרך הארוכה שיעבור עד אשר יגיע לשלימותו בשם 'ישראל', וכנודע. ואליהו הוא אשר ישלים את ענין יעקב ויביא ישראל לתכליתו. וזה ענין הא דבפעולתו המרכזית בהורדת האש בהר הכרמל, נאמר, "וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְקוָק אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" (מלכים א' י"ח, ל"א). והבן היטב.

[278] ודוקא מכח היותו מקנא בחריפות כל כך, אשר ממנו נגזרה הגזירה על מלכות בית אחאב (שהיתה החשובה במלכי בית יוסף), לכך יש לו אחריות וערבון לתקן ולהשיב את ישראל לאביהם שבשמים, ושניהם נובעים מאותו מקום, באשר הוא הוא מלאך הברית, שמקנא לה, ומאידך מתקנה ומרפאה, ומכוחו נזכה לחדש ימינו כקדם. ולכך דוקא במעשהו האחרון לקנא בסערה היותר תקיפה במבקשי אלילים, ולומר שמות ימות לאלתר, שם נטל ממנו יעקב את הערבון, שישוב לתקן את ישראל. וראה בהערות הקודמות.

הגדולות והתשועות שעשה אלישע

ד) ונציין לשאר המקומות שיש בהם שני זרקא (ס"ה מצאתי עשרים ושבע, ואפשר שיש עוד מעט). גבי זמן אלישע גם מצינו כן פעמיים. (ו) "וַיֹּאמֶר לוֹ אֶמֹר נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתָּ אֵלֵינוּ אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת" (מלכים ב' ד' י"ג). והוא במעשה האשה השונמית אשר עליה נאמר 'ושם אשה גדולה', שטרחה למען אלישע ותעש לו עלית קיר ובה מיטה ושולחן וכסא ומנורה, ובשכר החרדה הזאת בירכה בבן זכר, ובהמשך כאשר מת הילד שב אלישע להחיותו[279].

ומורגש במנגינה הן החרדה שחרדה בגדולתה לקראת "אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד", והן התמורה שמבקש אלישע ליתן לה בהערכתו, עד אשר עמד בהתחייבותו לקיים לה ילדה ולהשיבו לחיים. והוא הוא הנביא חבקוק[280].

---

[279] ובעומק, ענין תחיית המתים שנעשה ע"י אליהו, וביתר תוקף ע"י אלישע אשר ברוחו פי שנים, אין זה נס פרטי, אלא יש בו משמעות לכל ישראל, כשם שתחיית המתים שעשה יחזקאל משמעותה על כל בית ישראל האומרים אבדה תקותינו נגזרנו לנו. והיינו משום שעשרת השבטים נידחו מעל ה', והקב"ה שלח את אליהו ואלישע להחזירם. וראה בהערה הבאה.

ובפרדר"א פל"ב מובא מה שנתפלל אליהו, "..עכשו ילמדו כל הדורות שיש תחיית המתים, השב הנפש הילד הזה לקרבו, ונעתר לו, שנ' 'וישמע ה' בקול אליהו וכו'". ואמרו בויק"ר אמור פרשה כ"ז, "מה שהיה כבר הוא" (קהלת ג' ט"ו).. ר' יהודה אומר, אם יאמר לך אדם, [אפשר] שאילו לא חטא אדם הראשון ואכל מאותו העץ היה חי וקיים עד עכשיו, אמור לו כבר הוא, אליהו חי וקיים לעולם. "ואשר להיות כבר היה", אם יאמר לך אדם איפשר שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, אמור לו כבר היה, כבר החיה מתים על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל בבקעת דורא". והיינו, שבהם החל התנוצצות הדבר. ומכוחם יבוא.

וז"ל ר"צ הכהן בפרי צדיק לחנוכה, "..ותחיית המתים בא על ידי אליהו הנביא זכור לטוב, וזה גם כן מרמז על זה שאליהו הנביא יחזיר בתשובה אף הפושעים, רשעים שבחייהן קרויים מתים כמו שאמרו בברכות (י"ח ב'), והוא יחזירם בתשובה ויחיה אותם, וזה גם כן בחינת תחיית המתים..".

[280] הדבר מבואר בזוה"ק, דאותו הילד שהבטיח אלישע לאשה השונמית ושב להחיותו, הוא הוא הנביא חבקוק, וז"ל (הקדמה ז' ב') "ה' שמעתי שמעך יראתי", 'האי קרא חבקוק אמר, בשעתא דחמא מיתתיה ואתקיים על ידא דאלישע, אמאי אקרי חבקוק, בגין דכתיב (מלכים ב' ד') "למועד הזה כעת חיה את חובקת בן", ודא בריה דשונמית הוה, ותרין חבוקין הוו, חד דאימיה וחד דאלישע דכתיב (שם) "וישם פיו על פיו"', ויעו"ש דאלישע ברוחו ודיבורו שב והעמיד את שמו וצורתו, וחקק בו שם של ע"ב, ע"ש.

וכן מצינו בחז"ל גבי הילד שהחיה אליהו, שאף הוא גדל והיה לנביא לה', הלא הוא יונה בן אמתי (פדר"א פל"ב ועוד, וכן בזוה"ק). ונראה דאינו מקרה, אלא מאחר שנביא ה' החייהו, המשמעות היא שהאציל עליו מרוחו, הלכך זכה לרוח נבואה, וז"ל המקראות גבי אלישע, "וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל פִּיו וְעֵינָיו עַל עֵינָיו וְכַפָּיו עַל כַּפָּיו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחֶם בְּשַׂר הַיֶּלֶד. וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הַנָּה וְאַחַת הַנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיִּזְּרֶר הַנַּעַר עַד שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת עֵינָיו" (מלכים ב' ד' ל"ד-ל"ה). וכעי"ז מצינו גבי אליהו, "וַיִּתְמֹדֵד עַל הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל יְקֹוָק וַיֹּאמַר יְקֹוָק אֱלֹהַי תְּשָׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבּוֹ" (מלכים א' י"ז כ"א).

וז"ל הרלב"ג שם, "ר"ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו, בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו, וכן בזה הדרך, כמו שעשה אלישע בבן השונמית, כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד", וכ"ה במצודות שם ועוד. ומאחר שקיבל את חיותו מרוח הנביא, אין פלא שאח"כ שניהם אף הם נביאים היו, וזכו להשגות אלוקיות. (וז"ל הזוה"ק (בשלח מ"ד א'), "'וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו', לקשרא ליה באתרא אחרא עלאה, אתר דחיין אשתכחו ביה, ולא יכיל לאעקרא ליה מאתר דאתקשר ביה בקדמיתא, אלא אתער רוחא חדא מלעילא, ואתקשר בהאי אתר ואתיב ליה נפשיה..", ויעו"ש שמשמע ששייך לנבואת חבקוק).

[ובאמת יש מקום לציין, שהן יונה הנביא, והן חבקוק הנביא, יש להם שייכות להבאת הגואל, והביאו התוס' ב"מ קי"ד ב', דהתינוק שהחיה אליהו משיח בן יוסף היה. וכבר הביאו מ'שער הגלגולים' (הקדמה ל"ב), "אמר הכותב, נלע"ד... ואותה הבחינה הנקראת טפה דיוסף נתנה אליהו אל יונה בן אמתי כשהחיה אותו. וזהו סוד מה שאמרו בזוהר (פרשת ויקהל דף קצ"ז ע"א) וזה לשונם: "תנא, יונה, מחיליה דאליהו קא אתי, כמא דאת אמר, 'ודבר ה' בפיך אמת'". וזהו סוד מה שאמרו חז"ל, 'תנא דבי אליהו, אותו הנער שהחייתי, משיח בן יוסף הוא, כי להיותו מטפת יוסף, ולכן הוא יהיה משיח בן יוסף'. עכ"ד. (וראה עוד באלשיך יונה ספ"ב).

והיינו, שהחייאת אליהו לנער היתה התנוצצות של תחיית המתים לעת"ל, (ראה בזה בהערה הקודמת), ולכך התנוצץ בזה כח משיח, שהוא ענינו של אליהו. (וכן ממנו נשלם ענין אליהו להשמיד את בית אחאב, שהרי הוא שמשח את יהוא תחת יהורם בן אחאב, כמו שאמרו חז"ל. ובאמת השמדת בית אחאב והגאולה תרוויהו מסורים לאליהו, וענינם חד, באשר הוא מלאך הברית, וראה בזה באות הקודמת ובהערות, והבן).

[וכל ענין יונה אשר ירד שאולה ועלה, הוא הוא ענינו של משיח הגואל את ישראל מן הדיוטא התחתונה. ובו מפטירין ביוה"כ, משום שענינו הוא ענין התשובה, כאשר כלו כל הקיצין. וכן ירבעם בן יואש היושב על כסא יהוא בדור שלאחר אלישע, זכה להושיע את ישראל ולכבוש אף מה שלא כבש דוד, בדבר יונה. "הוּא הֵשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד יָם הָעֲרָבָה כִּדְבַר

וכאשר צר עליהם מלך ארם ושרר רעב גדול בשומרון, עד שאכלו את בניהם, הבטיח אלישע בשם ה', כעת מחר סאה סולת בשקל, וישמיע ה' את מחנה ארם קול רכב וסוס וינוסו, ויבואו המצורעים להעיד על כך, ויחשוש המלך מפני תרמית,

(ז) "וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה" (שם ז' י"ג).

ומורגש בסערת המנגינה רוע מצבם, שלא נשאר בהם אלא חמש סוסים שרידים, והבע"ח תמו כהמון ישראל אשר תמו ברעב, ומתוך זה דייקא הבזיקה ישועת ה'[281] בקול גדול מן השמים כהבטחת אלישע, ועוד באותו היום קם סאה סולת בשקל[282]. ובזמנו היתה ניכרת השגחת ה' ונפלאותיו בקרב

יקוק אלהי ישראל אשר דבר ביד־עבדו יונה בן־אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי־ראה יקוק את־עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא־דבר יקוק למחות את־שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן־יואש" (מלכים ב' כ"ד, כ"ה-כ"ז). הרי שיונה הוא שנשלח להושיע את ממלכת אפרים בשעה שהיו בגדר אפס עצור ואפס עזוב. ומכאן מקור הדברים דהוא בחינת משיח בן יוסף. ואפשר שאף לכך סירב להתנבא על נינוה, ולא רצה להיות הגורם לעוררם לתשובה, פן דרכו יחוס עליהם ה', והרי לבסוף מי שהגלה את אפרים ונהג בהם בבאכזריות נוראה היו אשור, שמרכזם הוא נינוה].

וחבקוק הוא אשר עג עוגה ולא יצא ממנה (עי' תענית כ"ג ב'), עד אשר נאמר לו הציפייה למשיח אשר לא תכזב, "כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר" (ב' ג'). וזהו עיקר נבואתו. והיתה אמו אשה גדולה שממנה התנוצצות תיקון חטא חוה כמבואר בזוה"ק.

ונעתיק מפרי צדיק לר"צ הכהן (פ' בשלח אות ג'), "בזוה"ק ריש פרשה זו (מ"ד א') פתח רבי שמעון, תפילה לחבקוק וגו', תא חזי מאי כתיב "ויהי היום וגו' ושם אשה גדולה", מאי אשה גדולה אלא גדולה בעובדהא וכו', וכתב בהג"ה ר' חיים ויטאל ז"ל שהיתה גלגול חוה ונקראה גדולה כמו אדם הראשון אדם הגדול.. כאן דאמר דשונמית היתה גלגול חוה ונקראת אשה גדולה היינו שתיקנה כל פגם הנחש.. וזה שמובא בזוה"ק הנה נא ידעתי וגו' במה ידעה וכו' ולא חמת ביה קרי ולא אעבר זבובא בפתוריה והוא מרמז לתיקון פגם הנחש שהיה באכילה ואיתא (ברכות ס"א א) יצר הרע דומה לזבוב.. והנה השונמית תיקנה כל פגם הנחש וכיון שאינה בת תורה כל שתיקנה הפגם בשלימות כחוה נקראה אשה גדולה וכמו אדם הראשון שנקרא האדם הגדול וכמו שכתב ר' חיים ויטאל..".

ונמצא, שמעשה החייאת המתים ע"י אליהו ואלישע, הוא תחיית החייאת כל ענין המיתה שנגרם מאז ומקדם לעולם, ומזה התנוצץ הגאולה לעת"ל. וראה עוד ברכות י' ב', "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'". מאי קיר, אמר רבי שמעון בן לקיש, מקירות לבו.. רבי לוי אמר, על עסקי הקיר, אמר לפניו, רבונו של עולם, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה, החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב, על אחת כמה וכמה". וראה להלן אות ט' ובהערה שם, דתפילת חזקיהו ותוספת חייו היא היסוד לגאולת ישראל ושיבתו לחיים].

[281] נראה מכל הענין, שלא היה הנס שעשה להם ה' להבריח את מחנה ארם רק בכדי להציל את ישראל מלמות ברעב, אלא יש משמעות גם לאופי שבו הדבר התרחש, שיראו את יכולת ישועת ה' לבוא באופן שמחוץ לכל צורה הנראית לעין, וזה ענין מעשה השליש שתמה "הִנֵּה יקוק עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הַיְהֵיה הַדָּבָר הַזֶּה", שהרי כיצד יתכן שבתוך יום יתחולל שינוי כה עצום, אולם תשועת ה' תבוא באופן זה דייקא, שיראו הכל שאיננו מעשה שאפשר לצפותו, אלא דבר ה' הוא בפי נביאו, ואף הבלתי יאומן בהחלט יכול להתרחש במלואו. וכפה"נ אף מה שדוקא ע"י המצורעים בא הישועה, הוא חלק מפלאיות הדבר, שלא בכח תשועת אדם יבוא, אלא דוקא דרך הדחויים ביותר, אשר כמתים חשובים.

וכך היא המידה בישועת ה', שבאה בהבזק ואיננה צפויה בעליל, ורואים הכל שיש כאן הנהגה מחוץ לסדרי הבריאה. וזה עיקר ענינו של אלישע, שניכר בו להדיא ישע הא-ל, וידעו הכל כי יש נביא בישראל, והקב"ה שולחו להושיע בניו ולהנהיגם בהנהגה אלוקית ושמימית, הוא הנלחם להם באי נקיפת אצבע, ומן השמים משמיע קול רכב וקול סוס, והנה מחנה ארם כלה ואיננו. והוא כענין ההנהגה של יציא"מ. (ראה בהערה הבאה).

וכל עיקר דברי אלישע, 'הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל', הרי הם דברים הנשמעים מופקעים מן המציאות, הכיצד יקרה כדבר הזה, שיראהו בעיניו ולא יזכה בו, ובא הענין לומר, שדבר ה' בפי איש האלוקים מתקיים במלואו, גם אם אין אנו מציירים כיצד. לכך נכפל דבר הנביא באריכות בכתובים בעת שנתקיים הדבר, יעו"ש, משום חשיבות הדבר ותוקפו, שדבר ה' נתקיים והיה בדיוק כפי שאמר איש האלוקים, וראו הכל את יד ה' שלוחה להושיע, והכל מכוון בתכלית, מי זכאי לה ומי לא. [וגם מונח בו לימוד, שמי שאיננו מאמין בישועה לא יזכה לה, וכמידה שמדד לעצמו כן יהיה. (ראה ר"פ חלק, שלמדו מזה שמי שאינו מאמין בתחיית המתים, לא יזכה לה)].

[282] ואלו הן מן הבולטים בגדולות אשר עשה אלישע. ["וַהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר אִישׁ הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע. וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת.." (שם ח' ד'-ה')]. וזו היתה ההנהגה החדשה שראה אליהו בהר סיני, שלא ברעש ה', וכעת יבוא בקול דממה דקה, וכנודע.

ודבר זה ניכר היטב אף בשמם, דתחילתו הוא בשם 'א-ל', אולם גבי אליהו מסתיים ב'י-ה', והוא שם מידת הדין, וענין שמו שבא בשם אלוקיו בכל תוקף הדין, ואילו גבי אלישע מסתיים ב'ישע', וענינו ישע שיבוא מאת אלוקיו, וזה עיקר ענינו, להביא ישע לישראל, ובזמנו היתה ניכרת השגחת ה' בקרבם על כל פרט ופרט, באופן מופלא שלא שמענו בשום תקופה אחרת מאז יציאת מצרים. וראה בזה באות הקודמת בהערות. [והוא ענין מה שאמרו במדרש תנחומא וארא סי' ט"ז, "והקולות (של מכת ברד) היו

תלוין, ואימתי ירדו, בימי אלישע על מחנה ארם, שנאמר וה' השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס וגו'". וכשם שהאבנים ירדו בזמן יהושע וכן לעתיד בזמן גוג ומגוג יעו"ש, ותרוייהו המשך יציאת מצרים].

ונעתיק הכתובים. "וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ אִישׁ הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירוֹ וְנִשְׁמַר שָׁם לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם. וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ־אֲרָם עַל־הַדָּבָר הַזֶּה. וַיִּקְרָא אֶל־עֲבָדָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲלוֹא תַּגִּידוּ לִי מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אַחַד מֵעֲבָדָיו לֹוא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּיִשְׂרָאֵל יַגִּיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר בַּחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ" (מלכים ב' ו' י'-י"ב). וכן היה ענין מיוחד שידעו הכל שהקב"ה נמצא בישראל ומושיע אותם ע"י הנביא. והוא ענין מעשה נעמן, ששלח מלך ארם למלך ישראל את נעמן לרפאו מצרעתו. ויאמר מלך ישראל, "הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וְלַהֲחַיּוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ", וישלח אליו אלישע "לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יִבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל" (שם ה' ז'-ח').

וראה אריכות בענין תקופות אלו, לעיל בענין מרכא כפולה אות ז' ובהערות שם, שענין אליהו ואלישע הוא נסיון להחזיר את עשרת השבטים אשר הפרו ברית למלכות ה', ושלא יסברו שאין הקב"ה בתוכם, מאחר שנפרדו מיהודה ובזה נפרדו מאלוקי הכרובים השוכן בירושלים, ולכך הראה להם הקב"ה שאכתי שוכן ביניהם, וזה ענין ירידת האש בהר הכרמל, וקריעת הירדן וההנהגה הגלויה בזמן אלישע, והיה זה קצת מעין גילוי ה' ביציא"מ, והבן.

ובאמת יש לידע, שענין הנסים הללו אינו רק היכ"ת להושיע ולהטיב עם ישראל, אלא הם בחינה ממש של מעשי הקב"ה, ואלו הם דברים שנקרא שמו יתברך עליהם להדיא, ובהכי מתגלה בעולם, וע"ז אמרו ריש תענית ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח, והיינו שהגשמים ותחיית המתים והלידה הם נתינת החיים מיד הקב"ה, ואין זה כשאר נתינות משמים, אלא בעינן ממש לינוק מן השורש, מן החיות של חי העולמים, ובהם מאיר פניו ומשפיע שפע הוויתו על ברואיו. ומי שבידו נמסר מפתחות אלו, היינו מי שכביכול רוח ה' שוכנת בו ממש, ובכוחו לעשות כביכול כמעשי הקב"ה, ובו מתגלה הקב"ה בעולם.

[וכאשר חותמת התורה, "וּלְאֹ־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְקוֹק פָּנִים אֶל־פָּנִים. לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמֹּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְקוֹק לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ. וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל", המשמעות היא שכ"ז היינו הך ומשום שלא קם נביא כוותיה אשר ידעו ה', לכך לא קם נביא שעשה אותות ומופתים כמותו, והבן היטב. (וכן נראה ברמב"ן שם, ויעו"ש עוד שעמד במה נתייחדו מופתיו של משה רבינו על המופתים הרבים של אליהו ואלישע), וראה למעלה מה שהובא מהזוה"ק, ודו"ק].

והוא ענין הא דביקש אלישע להיות פי שנים ברוחו מאליהו, ונענה בזה בכך שחולל י"ד עניני מופתים ואליהו ז', והיינו, שבכך מתבטא שלבש את אדרת אליהו ונחה רוח אליהו על אלישע, ובזה כביכול רוח ה' עליו ודבוק הוא במקור החיים, הלכך יכול להחיות מתים ולרפא צרעת (שהוא כתחיית המתים כמו שאמר מלך ישראל, האלוקים אני להמית ולהחיות), ולהשרות ברכה וריבוי בשמן שלא יתכלה וכיו"ב. ולא מצינו עוד תקופה עם ניסים כה גלויים בבית ראשון. ובזה התבטא ששוכנת רוח ה' בישראל, ולא עזבם גם כעת בכל חטאותיהם. וזה היה ענין אליהו ואלישע, למנוע את אובדן ממלכת אפרים שסרו מאת ה' משום שסברו ששוב איננו אלא בקרב יהודה בירושלים.

ונעתיק את הדברים הנשגבים שבהם חתם הרמח"ל את המסילת ישרים שלו. "..ויוכל להגיע דביקתו אל מעלה כל כך גדולה, שכבר ימסר בידו מפתח של תחיית המתים, כמו שנמסר לאליהו ולאלישע, שהוא מה שמורה על עוצם ההתדבקות בו יתברך, שבהיות הוא יתברך שמו מקור החיים, הנותן חיים לכל חי, וכמאמרם ז"ל ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח מפתח תחיית המתים וכו', הנה הדבק בו יתברך דביקות גמור יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו משך החיים עצמם, שהוא מה שמתייחס לו בפרט יותר מן הכל וכמו שכתבתי, והוא מה שסיים הברייתא וקדושה מביאה לידי רוח הקודש, ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים".

ויסוד הענין מבואר בדבר"ר האזינו פרשה י', "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם, ומהו צדיק מושל יראת אלהים, הצדיקים מושלים כביכול שהקדוש ב"ה מושל, כיצד, כל מה שהקב"ה עושה הצדיקים עושין, כיצד הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות ואלישע פקד את השונמית.. הקדוש ברוך הוא מחיה מתים ואלישע החיה את בנה של שונמית, הקדוש ברוך הוא קורע ימים ואליהו ואלישע קרעו ימים, מנין שנאמר.. ויכה את המים ויחצו הנה והנה, הקדוש ברוך הוא מרפא בלא רטיה ואלישע ריפא את נעמן שלא ברטיה, הקדוש ברוך הוא ממתיק את המרים ואלישע המתיק את המרים.. הקדוש ברוך הוא עוצר גשמים ואליהו עצר את הגשמים.. הקדוש ברוך הוא מוריד האש ואליהו הוריד את האש שנאמר "ותפל אש ה' ותאכל את העולה". ע"כ.

והיינו שכל אלו הדברים נתייחד שם הקב"ה עליהם, ואין כח לעשותם אלא בחיבור חי לחי העולמים, עד אשר כביכול עושה כמעשהו, ומושך ממנו משך החיים.

ואמנם אף הנהגת אל-ישע שבאה לאחר הנהגת אל-יהו, לא הועילה לבסוף להשיב ישראל הנדחים מאת ה', ואע"ג ששפט את ישראל שישים שנה (במד"ר נשא פרשה י"ד ועוד. ועיקר הדבר עולה בקירוב מחשבון הכתובים, שהלא אליהו עלה השמימה בעת מיתת אחזיהו בן אחאב, ולאחריו י"ב שנה מלך יהורם בן אחאב, כ"ח יהוא, י"ז יהואחז, ובימי יואש בנו נפטר אלישע כמבואר במלכים ב' י"ג. ודעת הסע"ר פי"ט שהיה יותר משישים שנה, ונפטר בשנה העשירית ליואש, יעו"ש), התקופה הארוכה ביותר שמצינו בכתבי הקודש להנהגה את ישראל. וכל אותם השנים נלחם מלחמתם והושיעם מהלחץ הנורא שלחצום הארמים, והיה להם בחינת 'רכב ישראל ופרשיו', עד שכאשר עמד לעזוב את העולם, בכה לפניו יואש מלך ישראל, יעוי' מלכים ב' פי"ג.

וכאשר אף הנהגת אלישע לא הועילה להם לישראל, אזי נחתם גזר דינם בפועל ממש. שהלא אלישע נפטר בזמן יואש בן יהואחז מלך ישראל, ובדור הבא בזמן מלכות ירבעם בן יואש, כבר פעלו עמוס והושע, ראשוני הנביאים שהתריעו על החורבן

ישראל בכל פרט, באופן נשגב שלא ראינו בשום תקופה אחרת מאז יציאת מצרים והכניסה לארץ, ושידד אלישע סדרי בראשית כמעט כלאחר יד, ולא היה כמותו בדבר זה מאז שנכנסו לא"י. [ואמרו בזוה"ק, (בשלח מ"ד א') "הכי תנינן, אלישע זכה בהאי עלמא מה דלא זכה נביאה אחרא בר ממשה". וראה בהערה]. הלכך יש הטעמה כה סוערת בתשועות שעשה אלישע.

הקרע והאיחוי אשר בין שבטי ישראל

ה) עוד יש זרקא כפול בעת שוב ישראל למלכות דוד לאחר מרד אבשלום, וכן בעת קריעת הממלכה לאחר שכביכול נכשל שלמה. (ח) "וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת לִי בַּמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמֶּךָּ וּמַדּוּעַ הֻקַּלְתָּנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקְשׁ דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב' י"ט מ"ד), **ורבו איש ישראל עם איש יהודה מי יעביר את דוד את הירדן להשיבו למלכותו, לאחר בריחתו מפני מרד אבשלום. ודבריהם אלו מבטאים את תוקף שיבתם של ישראל וקבלתם למלכות דוד**[283].

ומאידך המקום הבא שמצינו זרקא כפול הוא, (ט) "וַיַּעַן אֲשֶׁר עָזְבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַעַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים לְכְמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם אֱלֹהֵי בְּנֵי־עַמּוֹן וְלֹא־הָלְכוּ בִדְרָכַי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטַי כְּדָוִד אָבִיו" (מלכים א' י"א ל"ג), **ואלו הם דברי אחיה השילוני בשם ה' לירבעם בן נבט, שנוטל הוא את הממלכה מבית דוד ולא ישאיר בידם אלא שבט אחד, יען שעזבו את ה' והשתחוו לאלוהי העממים, ואילו עשרת השבטים ינתנו ביד ירבעם.**

ובאמת אף בתורה מצינו זרקא כפול, כאשר עסקינן במחלוקת שבין האחים ליוסף, כאשר לבסוף שבו והכירו שחטאו לו. (י) "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים| אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ" (בראשית מ"ב כ"א). **וענין יוסף והאחים הוא השורש לדורות של הפילוג בין יוסף ליהודה, כל מגמת יוסף באומרו מרגלים אתם היתה להביאם להכרה זו**[284]**, וממנה שורש לאיחוד המחודש**[285]**. וכל תולדות ישראל וחלוקת ממלכת אפרים וממלכת יהודה, נטועים בפרשיות אלו וכנודע.**

עוד מצינו שני זרקא בעת גלות הראובני והגדי והמנשי השוכנים בעבר הירדן[286]**, וכן מן בני השפחות השוכנים בקצה הצפוני של הארץ, והוא תחילת גלות עשרת השבטים, (י"א)** "בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה" (מלכים ב' ט"ו כ"ט). **ומורגש היטב הזעזוע שבדבר,**

המתקרב כעובדה גמורה הקרובה לבוא. ונתבאר באורך במאמר בענין שלשלת אות ה' בהערות, שאזי היה חתימת גזר דינם, ולכך ירד לעולם ברעש עוזיהו ובהתחלת נבואות נביאים אחרונים, יעו"ש היטב.

ובעומק, זהו ענין גיחזי נער אלישע, אשר נאמר עליו שגיבור בתורה היה וראוי שינוח עליו רוח רבו ואף יותר הימנו כמבואר במדרשים (וראה בירו' בפ' חלק. ולא לחנם הגדול שבחכמי תורה שבע"פ, ר"ע, נתאבל עליו מרה, יעוי' במדרש פתרון תורה פ' תזריע), וכפי שהיה אלישע לאליהו פי שנים ברוחו, כן היה ראוי להיות גיחזי לאלישע, אלא שהחמיץ ואין לו חלק לעוה"ב, ובזה מתבטא כל מצב ישראל לאחר אלישע, ששוב החמיצו ולא היה להנהגתו המשכיות, ולא בא אחר נערו למלא מקומו, אלא מעט לאחריו באו נביאי החורבן (ובאמת קללת אלישע לגיחזי היתה מקבילה למינוי חזאל למלך ארם, שממנו תחילת פורענות ישראל, יעוי' סד"ע פי"ט).

[283] ויעוי' 'וישב דוד' אות כ"ב, שהבאנו מד' חז"ל דמרד אבשלום לא היה ענין של כח גרידא, אלא באמת באותו זמן דוד נדחה ונתנדה מאת ה', ושב ונבחר מחדש.

[284] רבים סבורים שהאחים לא התחרטו כאן על עצם המכירה, אלא היה להם טענה על שלא ריחמו עליו כאשר התחנן. אולם בפשוטו אין צריך לומר כן, אלא כמו שפירש הרמב"ן שם, "חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו", והיינו, שהניכור לאחיהם מתבטא ביותר בדבר זה, שלא התעורר אצלם רגשי חמלה עליו כלל, על אף שאחיהם בשרם בוכה ומתחנן. הלכך הזכירו ד"ז, שמידה כנגד מידה מתאכזרים עליהם בהעדר רגשי חמלה בסיסיים. וכאן שבו והתעוררו רגשי האחוה, וזהו תחילת הדרך לפיוס ביניהם. אולם נראה שלפי הפשט ודאי היה כלול חרטה אף על עצם המכירה.

ואע"ג שאין ספק שקדושי עליון היו ובשעת מעשה סברו שבדין הוא, ודעתם היתה שהוי רודף ומבקש להשתרר עליהם ולדחותם ועפי"ז דנוהו, כעת שבו והכירו שבעומק נבע מהא דלא היה מספיק אחוה, ומתבטא ביותר בכך שלא הרגישו אליו כל חמלה בשעה שהתחנן.

[285] וראה עוד לעיל חלק א' אות ד' ובהערה שם, דלא לחנם כאשר ביקשו האחים את סליחת יוסף, 'אנא שא נא פשע אחיך', מוטעם אנא בשני טעמים, יעו"ש.

[286] "וַיִּמְעֲלוּ בֵּאלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הִשְׁמִיד אֱלֹהִים מִפְּנֵיהֶם. וַיָּעַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־רוּחַ| פּוּל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְאֶת־רוּחַ תִּלְגַּת פִּלְנֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּגְלֵם לְרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְבִיאֵם לְחַלַּח וְחָבוֹר וְהָרָא וְנַהַר גּוֹזָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דה"י א' ה' כ"ה-כ"ו).

וזו הפעם הראשונה שהחל ישראל לגלות מעל אדמתו[287]. וכן הוא בדוקא מתחיל מן הקצה המנותק[288], וראה להלן.

ואף כאשר שלח יהושע את הראובני והגדי לעבר הירדן, מצינו שני זרקא (וכמדומה שאין עוד בס' יהושע). (י"ב) "רַק שְׁמֹרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְקוָק לְאַהֲבָה אֶת־יְקוָק אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם" (כ"ב ה'). **ומורגש תוקף הזהירות והמחוייבות לתורה ולמצוה, גם ובעיקר לאלו השוכנים בקצה הארץ, ומנותקים מהמרכז ומביהמ"ק. (והלא לכך ביקשו להקים מזבח לעד, שאף הם שייכים לעבודת אלוקי הכרובים, ראה שם בארוכה בכל פרק זה[289], והבן).**

המקריב בחוץ נידח מאלוקי ישראל ועמו

ו) ובאמת שורש הדבר בתורה של חומרת ההקרבה בחוץ **אשר נחשב הבאה לשעירים[290], נמצא בפרשת אחרי מות, וזו**

---

[287] ואמרו בסנהדרין צ"ד א', שהוא תגלת פלאסר הוא סנחריב, ושמונה שמות היו לו, יעו"ש. והיינו שכאן החל בפעולתו להגלות את ישראל.

[288] וז"ל האברבנאל בהקדמתו למלכים. "הדיבור השישי הוא בסדר הגלויות וקדימתם. וראוי שתדע, כי כמו שבהפסד הכוחות הטבעיות חיוניות ונפשיות, יפסדו ראשונה מן האברים היותר רחוקים מן הלב, ואחר כן מהיותר קרובים אליו, והאחרון אשר יופסד הוא הכח אשר בלב, ככה בגלויות האלה הוגלו ראשונה מלכי ישראל, ואחר כן מלכות יהודה. וגלו ראשונה ממלכות ישראל אותם השבטים אשר היו מעבר הירדן ראובן וגד וחצי שבט המנשה, שהיו בערך האברים היותר רחוקים מן הלב שהוא בית המקדש, ואחריהם עיון ואבל בית מעכה ושאר הערים וכל ארץ נפתלי שהיו יותר קרובים אליו, ואחריהם שומרון ובנותיה שהיו יותר קרובים ללב הקדושה, ואחריהם גיבורי ירושלים היושבים בתוכה, ובסוף הגלויות בית קדשנו ותפארתנו, שהיה בערך הלב, היה לשריפת אש, כי שם היה מקור החיים וההצלה".

ועכ"פ יש לידע, דאותם הנמצאים בעבר הירדן היו רחוקים ממרכז השכינה והתורה, ומטבע הדברים דרגתם היתה פחותה, ולכך הוצרך יהושע להזהירם ביותר לשמור התורה והמצוה, והם היו הראשונים ליתלש מגוף העם.

[289] ואכן הוא כולו מלא רגשת דברים ורגשת טעמים, ויש בו כמה פזר, (בעיקר בתשובת בני ראובן וגד והסכמת פנחס ושובו לשולחיו), משום ענינו המיוחד והגורלי, שהיה בו חשש לקרע בעם, שחלק ממנו ידחו מאלוקי ישראל, וכמשנ"ת. [ובאמת החשש לא היה בחנם, ולזמן רב נתקיים במקצת, ואלו השבטים שמעבר לירדן היו מנותקים ממרכז ישראל ועבודת ה', והראשונים לגלות ולהיפרד מעם ה'].

"וַיָּשָׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי| שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְקוָק בְּיַד־מֹשֶׁה.. וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן.. וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר. כֹּה אָמְרוּ כָּל| עֲדַת יְקוָק מָה־הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְקוָק בִּבְנוֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ לִמְרָדְכֶם הַיּוֹם בַּיקוָק.. וַאֲךְ אִם־טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם עִבְרוּ לָכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְקוָק אֲשֶׁר שָׁכַן־שָׁם מִשְׁכַּן יְקוָק וְהֵאָחֲזוּ בְּתוֹכֵנוּ וּבַיקוָק אַל־ תִּמְרֹדוּ וְאֹתָנוּ אַל־תִּמְרֹדוּ בִּבְנֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ מִבַּלְעָדֵי מִזְבַּח יְקוָק אֱלֹהֵינוּ.

וַיַּעֲנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה וַיְדַבְּרוּ אֶת־רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. אֵל| אֱלֹהִים| יְקוָק אֵל| אֱלֹהִים| יְקוָק הוּא יֹדֵעַ וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם־בְּמֶרֶד וְאִם־בְּמַעַל בַּיקוָק אַל־תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם הַזֶּה. לִבְנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי יְקוָק וְאִם לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לַעֲשׂוֹת עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים יְקוָק הוּא יְבַקֵּשׁ... כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם וּבֵין דֹּרוֹתֵינוּ אַחֲרֵינוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְקוָק לְפָנָיו בְּעֹלוֹתֵינוּ וּבְזִבְחֵינוּ וּבְשַׁלְמֵינוּ וְלֹא־ יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם מָחָר לְבָנֵינוּ אֵין־לָכֶם חֵלֶק בַּיקוָק. וַנֹּאמֶר וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ וְאֶל־דֹּרֹתֵינוּ מָחָר וְאָמַרְנוּ רְאוּ אֶת־תַּבְנִית מִזְבַּח יְקוָק אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזֶבַח כִּי־עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם. חָלִילָה לָּנוּ מִמֶּנּוּ לִמְרֹד בַּיקוָק וְלָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְקוָק לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לְעֹלָה לִמִנְחָה וּלְזֶבַח מִלְּבַד מִזְבַּח יְקוָק אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר לִפְנֵי מִשְׁכָּנוֹ.

וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה וְרָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם. וַיֹּאמֶר פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־בְּנֵי מְנַשֶּׁה הַיּוֹם| יָדַעְנוּ כִּי־בְתוֹכֵנוּ יְקוָק אֲשֶׁר לֹא־ מְעַלְתֶּם בַּיקוָק הַמַּעַל הַזֶּה אָז הִצַּלְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד יְקוָק. וַיָּשָׁב פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן| וְהַנְּשִׂיאִים מֵאֵת בְּנֵי־רְאוּבֵן וּמֵאֵת בְּנֵי־גָד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר".

[290] כן משמע להדיא במקראות, וכן מבואר במדרשי חז"ל, דהקרבה בבמה בשעת איסורם קרובה לע"ז, "רבי פנחס בשם רבי לוי אמר, משל לבן מלך שגס לבו עליו, והיה למד לאכול בשר נבילות וטריפות, אמר המלך זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נדור, כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים, דכתיב (ויקרא י"ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר (דברים ל"ב) ויזבחו לשדים, ואין שדים אלו אלא שעירים שנא' (ישעיה י"ג) ושעירים ירקדו שם, והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה ופורעניות באות עליהם, אמר הקדוש ברוך הוא יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד, והן נפרשים מעבודת כוכבים והם ניצולים, הה"ד איש איש מבית ישראל

אחד מג' המקומות הידועים לי בתורה, שיש שני זרקא. (י"ג) "לְמַעַן אֲשֶׁר יִבְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְהֵבִיאָם לַיקֹוָק אֶל־ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־ הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיקֹוָק אוֹתָם.. וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם.." (ויקרא י"ז ה'). **[שאר המקומות הם 'וה' הכה כל בכור בארץ מצרים', 'אבל אשמים אנחנו על אחינו'].**

ואכן המקום היחיד שמצאתי שיש זרקא כפול בספר שופטים הוא במעשה פסל מיכה, (י"ד) "וַיַּעַנוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ לֵישׁ וַיֹּאמְרוּ אֶל־אֲחֵיהֶם הֲיַדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ בַּבָּתִּים הָאֵלֶּה אֵפוֹד וּתְרָפִים וָפֶסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה דְּעוּ מַה־תַּעֲשׂוּ" (י"ח י"ד).

ומיירי התם כאשר שלחו בני דן חמשת אנשים לבקש להם נחלה בצפון הארץ, ובדרך הליכתם נכנסו לבית מיכה וראו את הפסל ואת הנער הלוי המכהן לו, וכעת כאשר באו בשנית עם שאר בני דן לילך ליש לכובשה לנחלתם, הלכו לבית מיכה ליטול הפסל בחוזקת יד, ואמרו ללוי המכהן, "הַטּוֹב| הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְבֵית אִישׁ אֶחָד אוֹ הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְשֵׁבֶט וּלְמִשְׁפָּחָה בְּיִשְׂרָאֵל", "וַיִּקְּחוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפֶּסֶל וּיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־ יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ".

והיינו שבני דן התרחקו לקצה הארץ, שהרי מן הדרום לצפון הוא הסדר בתורה, וכך הוא סדר נחלת השבטים[291], ודן הוא השבט היותר ירוד (כמבואר במדרשים בכ"מ), מאסף לכל מחנות, לכך לא מצא מקומו ליד יהודה אלא חלק ממנו פנה והלך למקום היותר צפוני בקצה הארץ, ובמידה מסויימת פורש מכלל ישראל לעבוד אלילים אחרים, ונוטל לעצמו פסל ומסכה[292].

חילול כלי המקדש ביד בלשאצר

ז) עוד מצאתי זרקא כפול, בי"ג מקומות בכתובים (ושמא ישנם עוד). (ט"ו) "וְעַל מָרְאֵ־שְׁמַיָּא| הִתְרוֹמַמְתָּ וְלָמְאָנַיָּא דִי־

וגו'". (ויק"ר אחרי מות כ"ב). ואין המכוון שהוא רק היכ"ת למנוע מלעבוד ע"ז, אלא לאחר שנקבע מקום לה', כל הקרבה שאיננה במקום זה, איננה הבאה לפניו, והוא כעין ע"ז.

[291] סדר נחלת השבטים הוא קרוב לסדר שנזכרו הנשיאים שיחלקו את הארץ בפרשת מסעי (פרק ל"ד). ויהודה הוא הדרומי ביותר, (ונחלת שמעון כלולה ביהודה, באשר לא קיבל בפנ"ע), ולאחריו בנימין, דן, אפרים, מנשה, יששכר וזבולון, ולאחריהם בני השפחות, אשר נפתלי ודן. [ויש לו לדן חלק הסמוך לביהמ"ק וליהודה, ומאידך גיסא יש לו את החלק הצפוני ביותר, ונתבאר בקונטרס 'וישב דוד' אות ל"ה].

והדרום הוא ימין והצפון שמאל, "צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם" (תהלים פ"ט י"ג), "אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה" (בראשית י"ג ט'). "אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לציפונא" (אונקלוס). ולכך בתורה מכונה הדרום 'תימן'. (וכ"כ האב"ע "וכבר פרשתי נגב ותימן מגזרת ימין. גם פאת צפון תקרא שמאל" (שמות כ"ו ט')).

והיינו, משום שפנינו קדמה הם מופנות לכיון זריחת השמש, וזהו הסדר הנכון, ובדרום דרה החמה, באשר סיבובה הוא שבאה מן המזרח לדרום, ומעריבה והולכת, ומשלימה את הסבוב בצפון, וזה שם דרום, ששם דרה החמה, ושם צפון ענינו שמוצפנת היא מן הצפון. [כן הוא ע"פ פשט כמבואר בספרים, וע"פ עומק ראה בזה בב"ב כ"ה א' ובתוס' שם ד"ה רוח, "וקרי נמי דרום ימין ולצפון שמאל כדאמרי' בשמעתין, והיינו משום דשכינה במערב ופני השכינה למזרח לכך קרוי מערב אחור ומזרח קדם ודרום ימין וצפון שמאל"].

וזה סוד ענין הרוצה להחכים ידרים, להעשיר יצפין, וסימנך מנורה בדרום ושולחן בצפון (ספ"ק דיומא). משום שאור השפעת החכמה, בימין הוא, ואילו אסיפת נכסים ושפע גשמי, יש בצפון יותר, שאיננו אדמת מדבר הכמהה לברכת ה' ולמעיין השפעתו, אלא משופע במים מצד עצמו, וזהו בחינת 'שמאל' וכנודע. ולעולם ארצות הצפון הם היותר עשירות ומפותחות, אולם גם קרות באופיין ומנותקות. ומן הצפון בא אברהם, וילך למסעיו הלוך ונסוע הנגבה.

[292] ומבואר הענין במדרשים הרבה, "צפון, משם החשך יוצא לעולם, וכנגדן שבט דן, למה שהוא החשיך העולם בע"ז, שעשה ירבעם שני עגלי זהב וע"ז חשך הוא שנאמר (ישעיה כ"ט) והיה במחשך מעשיהם, וחזר ירבעם על כל ישראל ולא קבלו ממנו אלא שבט דן, שנאמר (מלכים א' י"ב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וגו' ואת האחד נתן בדן, ולכך צוה הקדוש ברוך הוא שיחנה דן בצפון" (במד"ר במדבר ב'), "ורבנן אמרי שבט דן שפלטו הענן, היו כולם עובדי ע"ג, שנאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים" (תנחומא כי תצא י').

"א"ר חנינא בן פזי אין לך גדול מכל השבטים משבט יהודה ואין לך ירוד מן שבט דן שהיה מן השפחות מה כתיב בו ובני דן חושים, אמר הקדוש ברוך הוא יבוא ויזדווג לו שלא תהא רוחו גסה שגדול וקטן שוין לפני הקדוש ברוך הוא" (שם כי תשא י"ג), וראה עוד ב'וישב דוד' אות ל"ה. (וע"ש בהא דיש לדן שני חלקים בארץ).

ובילקו"ש מלכים רמז קכ"ה, "..וכיון שבא שלמה, עשאן עשר כדי להרבות זרעים. ולכך נתן חמש מימין כנגד ימין העולם, שהוא דרום, שמשם טללי ברכה וגשמי נדבה יוצאים לעולם. אמר שלמה, בזכות אלו השולחנות הנתונות בימין, יהיו גשמי ברכה וטללי ברכה יורדין לעולם מן ימין. ולכך נתן חמשה משמאל, כנגד צפון שהוא שמאל, שמשם הרעה יוצאה לעולם, אמר שלמה בזכות השולחנות הנתונות משמאל יודחו הרעות מישראל".

בְּיֵתֵהּ הַיְתִיו קדמיך קָדָמָךְ ואנתה וְאַנְתְּ וַרְבְרָבָנָךְ שֵׁגָלָתָךְ וּלְחֵנָתָךְ חַמְרָא שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלֵאלָהֵי כַסְפָּא־וְדַהֲבָא נָחְשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־חָזַיִן וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ וְלֵאלָהָא דִּי־נִשְׁמָתָךְ בִּידֵהּ וְכָל־אֹרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ" (דניאל ה' כ"ג), **והוא במעשה בלשאצר, שבשנה השלישית למלכותו עשה משתה גדול, ואמר להביא את כלי המקדש ולהשתמש בהם, ובשעת הסעודה יצא יד מן השמים ורשמה שתם זמנו**[293].

ועליו אמרו "כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, קל וחומר, ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול, שנאמר, ובאו בה פריצים וחיללוה, כיון שפרצום נעשו חול, נעקר מן העולם, דכתיב בה בליליא קטיל בלשצר" (נדרים ס"ב א'). והיינו, שהיותו שותה הוא ואשר לו יין בכלי המקדש, עליו יסתער הלב וזהו טעם היותו מוטעם כל כך, והוא חילול הקודש באופן היותר מחפיר.

ובסעודה זו ביקש להעמיד מלכותו בשלימות, ולהורות שכביכול כח אלוקי ישראל לו הוא. ונתבאר בזה לעיל במאמר בענין שלשלת אות ז', יעו"ש בענין המשמעות העצומה של כלי הקודש המחוללים ביד זרים, ושיבתם לבסוף להיכל ה' ירושלימה.

נחמות ישעיהו ופורענות ירמיהו

ח) עוד נמצא זרקא כפול, פעמיים בנבואות ישעיהו ופעמיים בנבואות ירמיהו. (ט"ז) "בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְקוֹק בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׁק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעֲלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶיךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלַךְ עָרוֹם וָיֵחֵף" (ישעיהו כ' ב')[294]. **וראה שם דהיה אות ומופת על מצרים וכוש, שכך ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגלות כוש, ועל ידי כך ישראל אשר בטחו עליהם יאמרו, אם המה לא נמלטו מיד מלך בבל, איך נמלט אנחנו (שם פסוק ו'). ונועד דבר זה למנוע ישראל מלהשען על מצרים משענת הקנה הרצוץ, ולהראות במוחש את סופם המבוזה של אלו שמורדים באשור ובבל משום בטחונם בזרוע בשר של האנשי מידה במצרים ובכוש.**

וביסודו של דבר נמסר למלכות אשור הכח למשול בכל העולם כולו (ראה מגילה י"א), וסנחריב הפך ועירבב את כל העמים, והם שהגלו את עשרת השבטים והיו קרובים להגלות אף את יהודה, לולא שהתחדש ובא לעולם ענין 'חובל עול מפני שמן', וניצחה שמנו של חזקיהו שדלק בבתי המדרשות את עול מלך אשור שכבר הלך להיות מוטל על צוואר ישראל, והוא תחילת התנוצצות ענין הגאולה, ויתבאר להלן אות י' ובהערות שם.

עוד נמצא בישעיהו, בהמשך המקראות גבי כה אמר ה' למשיחו לכורש, (ט"ז) "כֹּה אָמַר יְקוֹק יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־

---

[293] וראה בזה ב'וישב דוד' אות נ"ד, דבסעודה זו ביקש לבטל מלכות שמים ולקבוע מלכותו. והובא לעיל בסוף המאמר בענין שלשלת, יעו"ש.

[294] את חשיבות נבואה זו יש ללמוד, מהא דנזכר כאן הנביא בשמו ובשם אביו, ובכל ספר ישעיהו אינו מוזכר כן אלא בפעמים בודדות ומשמעותיות, והם בפתיחתו, וכאשר החל להתנבא על אחרית הימים, שנכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (פ"ב), וכאשר מתחיל להנבא על העמים (פי"ג), וכן במעשה חזקיהו אשר באמצע הספר, וכן הכא. [ובכלל שמו אינו מוזכר כמעט בתוך נבואותיו, אלא הכל בא כרצף אחד, ולא כדיבור מיוחד שבא לו מאת הקב"ה].

ובאמת אין בכל נבואות ישעיהו בדומה לזה, שהקב"ה אמר לו להתנהג באופן מסויים לסמן משהו לישראל. [מלבד כתיבה אחת, כאשר נאמר לו ליקח גליון גדול ולכתוב עליו למהר שלל חיש בז (פ"ז), כלומר שבקרוב יהיו אפרים לביזה. ואילו בירמיהו ויחזקאל נמצא לרוב שעשו מעשים שמבטאים את תוכן נבואתם. ברם אפשר שהיינו טעמא, משום שהם התנבאו על הגלות והפורענות הקרובה לבוא, ואילו ישעיהו עיקרי נבואותיו לא יתגשמו אלא לזמנים רחוקים, ולא באה השעה להורידם לעולם (ורק בחזקיהו התקיים 'מעין'). והכא בלבד נאמר לו להדיא שיתקיים עוד ג' שנים. וכן גבי מהר שלל חיש בז, היינו שקרב לבוא].

ומכונה ישעיהו גדול שבנביאים (לאחר משה רבינו), כמבואר בחז"ל בכ"ד. [ילקו"ש ישעיהו רמז שפ"ה ועוד, ואמנם יעוי' לעיל אות ד' מה שהבאנו מהזוה"ק דאלישע זכה למה שלא זכה איש מלבד משה, ברם אלו שני בחינות, דגדולת אלישע היינו בהנהגה האלוקית שליוותה אותו באופן שלא היה אצל איש (יעו"ש בהערות), ואילו גדולת ישעיהו בחזונותיו על לעת"ל, ויעוי' ויק"ר פרשה י' ב', "..אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני, את הולך בשליחותי, ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי. אמר לו על מנת כן. .. חייך כל הנביאים קבלו נבואות נביא מן נביא, "ויאצל מן הרוח אשר עליו" וגו', "ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע", אבל את מפי הקדוש ברוך הוא, "רוח ה' אלהים עלי יען משח" וגו' (ישעיה ס"א), חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות עורי עורי.."], והוא שראה את ה' בביהמ"ק כבן כרך, וכן נראה מתוכן נבואותיו, שעיקר נבואות העת"ל והתגלות כבוד ה' על ידו ניתנו, ומזרע מלכות בית דוד הוא ('אמוץ ואמציה אחים היו', הרי שהיה בן דוד ראשון של המלך עוזיהו).

וכנראה היה ענין חשוב מאד הכא שילך ערום ויחף (ונחלקו המפרשים האם הוא כפשוטו ממש או ענינו בבגדים בלויים), להורות עונש הממרים פי ה', לירא את ישראל פן יבוא אף עליהם דבר זה מיד מלך אשור. ועיקר הדבר הוא שקרב זמן מלכותו של מלך אשור לבוא, והוא אשר יגלה את האומות וישנה את העולם, והכל יהיו מסורים תחתיו. וכאן מתחיל בעולם כוחו של גוג ומגוג, וכנודע. ומאחר שיהיה עוד ג' שנים וקרוב הוא לבוא, נהג ישעיהו 'פועל דמיוני' לכח אשר ימסר בידו, אשר כנגדו יעמוד חזקיהו ויתחדש ע"י התנוצצות ימות המשיח, ראה בארוכה להלן אות ט' בהערות.

כּוּשׁ וְסָבְאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אֲחֲרַיִךְ יֵלְכוּ בַּזְּקִים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים" (מ"ה י"ד).

וראה שם ברש"י דסנחריב בזז את כוש ומצרים, ונפל שללם לפני חזקיהו, וכל יגיע מצרים וסחר כוש ושבא באו לידו. וכן כל גוים יבואו ירושלימה ויכירו במלכות ה', ואף אנשי מידה אשר במצרים ובכוש ובמלכות שבא, יבואו ויחלו פני אלוקים בירושלים ויכירו אמתתו, וד"ז התנוצץ בימי חזקיהו שבו תחילת ענין המשיח וכנודע, וית' להלן.

אצל ירמיהו, (י"ח) "כֹּה־אָמַר יקוק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת־כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדְכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים בָּם אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָעִיר הַזֹּאת. וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל" (כ"א ד'-ה').

ואלו הם מקראות מרעידים ומרעישים, שהקב"ה בעצמו יבוא, ותחת להיות לעזר, יקח את כלי מלחמתנו וילחם בנו[295], היה ה' כאויב[296] ודרך קשתו לירות בעמו, וכביכול נמצא הוא

---

[295] ותחילת הענין שם כך הוא, "הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יקוק בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וְאֶת־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן לֵאמֹר. דְּרֹשׁ נָא בַעֲדֵנוּ אֶת־יקוק כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יקוק אוֹתָנוּ כְּכָל־נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ". וע"ז השיב להם ירמיהו, שאדרבה, תחת שהקב"ה יעשה להם נפלאות, יהפוך פניו להלחם בהם.

ותוכן הענין, דהנה מצב ישראל היה בכי רע לנוכח חיל הכשדים, אלא שצדקיהו ועמו היה להם תקוה, שכשם שהקב"ה הנהיג את ישראל מעל דרך הטבע, ועשה להם נפלאות רבות לאורך הדורות, דוגמת חיל סנחריב שניגף ביד ה' בשערי ירושלים וכד', כן ינהג בהם, כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול.

והשיבו ירמיהו, אה"נ הנהגת הקב"ה עם ישראל היא מעל דרך הטבע, אולם תחת שלשעבר עשה נפלאותיו להטיב לכם, כן יעשה נפלאותיו להרע לכם מעל דרך הטבע ובפריצת גדרי עולם, ואם במצרים היה הנהגתו ביד חזקה וזרוע נטויה, אף כעת תמשיך הנהגתו זו, אולם לצד השני. "וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל" (שם ה').

וכשם שבמצרים היה יד ה' בדבר, "הִנֵּה יַד־יקוק הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד" (שמות ט' ג'), ה"נ תכה יד ה' את העיר, ואף את בהמותיה, "וְהִכִּיתִי אֶת־יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ" (שם ו').

וכן מבואר בתורה בכ"ד, דאם לא יקיימו את הברית אשר כרת עמם הקב"ה, יביאו עליהם כל מכות מצרים, וכשם שהפליא ה' את ידו בצורריהם, כביכול כן יפליא ידו בהם להרע. ותחת אשר היה עליהם השגחה מיוחדת מכל העמים להטיב, ההשגחה המיוחדת תמשיך, אך להרע. אכתי ישא ה' פניו אליך, אולם בסגנון שונה. "כִּי שַׂמְתִּי פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה נְאֻם־יקוק" (שם י'). והוא הוא מה שמוטעם היטב הכתוב, שתחת שהקב"ה ילחם להם, כביכול ילחם הוא ביד שונאיהם. אין היהודים מכירים מצבי ביניים, או שאחד מהם ירדוף אלף ושנים יניסו רבבה, או שלהפך ח"ו.

וזהו דבר יחודי שדוקא בו מתגלה כיצד העם היהודי לעולם איננו חלק מן המערכת הרגילה, לטוב או לרע, חוקי מנגנון הקיום היהודי הם חוקי התורה ועל ידה הצלחת העם, ובעת יסורו הימנה נפול יפלו לדיוטא תחתונה יותר מכל העמים, ובזה גופא עדיין מתגלה בעולם מציאות 'הויה', בכך שהמערכת שמשקפת שמו נפעלת מחוקים שונים מהטבע, וכאשר אין ישראל נושאים את האקלים הנכון של החיים עמו בצוותא לאהבה אותו ולדבקה בו, נגרעת מציאותם הלוך וחסור. "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם".

ברם לעולם לא יתכן בהם כליון, "כי אני הויה לא שיניתי ואתם בני יעקב לא כליתם" (מלאכי ג' ו'), כשם שבמציאות ה' לא יתכן השתנות אף בישראל לא יתכן העדר. באשר ישראל הם גילויו יתברך בעולם, לטוב או לרע, מאורעותיהם מביעים שיש תוכן עליון שמניע אותם. "ישראל באומות כלב באברים, רב הבריאות מכולם ורב חלאים מכולם" (כוזרי). והיה כאשר ישיש ה' להיטיב, כן ישיש להרע.

ומ"מ יש חילוק לשון, דהכא לא כתיב יד חזקה וזרוע נטויה, אלא יד נטויה וזרוע חזקה, וכבר עמד בזה המלבי"ם ויעו"ש מה שפירש, ועיקר הדברים הוא דגבי ישראל הוא לשון קלה יותר. ויל"פ עוד.

[296] "כשישראל עושין רצונו של מקום הוא נלחם להם, שנ' 'ה' ילחם לכם', וכשאין עושין רצונו של מקום הוא נלחם בם, שנ' 'ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם' (ישעיה ס"ג י'), ולא עוד אלא שעושין רחמן אכזרי, שנא' 'היה ה' כאויב' וגו' (איכה ב' ה')". (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח ה').

ובפסיקתא זוטרתא (איכה ב' ד'), "'דרך קשתו כאויב'. בא וראה עד היכן גברה מידת הדין, שנאמר פסוק זה כלפי שכינה, שאלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאמר, דרך קשתו כאויב, תחת אשר אמר הכתוב, "דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים, ועוררתי בניך ציון על בניך יון" וגו', (זכריה ט' י"ג), נהפך עליהם, שנאמר 'דרך קשתו'. תחת שאמר הכתוב "הושיעה לו ימינו" (תהלים צ"ח א'), נהפך עליהם, "ניצב ימינו כצר" (ישעיה י"ד כ"ד). זהו שאמר הכתוב, "והיה כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם".

עם מלך בבל[297] והוא הוא שלוחו להלחם בישראל, ולב מי לא ירעד.

וכן, (י"ט) "וּיִרְמְיָהוּ לָקַח| מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתֶּנהָ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלָיו מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֶת כָּל־ דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה" (שם ל"ו ל"ב). **וזו היא מגילת איכה אשר כתב לאחר שריפת המגילה הראשונה[298], להודיע את כוס התרעלה אשר ישתו ישראל. וכאן שורש כל הפורענות הבלתי נתפסת שתבוא עליהם.**

ובטור ובשו"ע (או"ח הל' תענית סי' תק"פ ב') הובא שכ"ח בכסלו ראוי להתענות בו, משום שבו שרף יהויקים את המגילה. והיינו שאזי נחתם גזר דינם.

ובאמת במועד כתיבת המגילה הראשונה, היא השנה הרביעית ליהויקים, מלך נבוכדנצר הרשע על בבל, ומיד לאחר קריאתה בפני המלך ושריפתה בשנה החמישית, עלה נ"נ על יהויקים, וכאן הוא תחילת היות ישראל עבדים לו, עד אשר לבסוף נפלו בידו לגמרי וגלו כולם[299].

---

[297] וזהו משמעות מה שנאמר התם, "וְאֶל־הָעָם הַזֶּה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְקֹוָק הִנְנִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ הַמָּוֶת. הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם וְחָיָה וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל", והיינו שכביכול בעת זו נמצא כח החיים עם כשדים ועמכם ליכא אלא דרך המוות, והמליך הקב"ה את הכשדים ומסר לידם את ההצלחה והדבק בם הוא שיצליח.

וכן מבואר בכמה וכמה מקראות, שהיה להם לכשדים כח עזר אלוקי. וכך היא מידת ישראל בעת שעוזבם הקב"ה, וממליך עליהם צורריהם (וראה בהערה הבאה. וראה עוד בענין הכשדים ומלכות נ"נ מאת ה', וסופה המר בעת שהחלו להתגאות וליחסו לעצמם, להלן במאמר בענין פזר הבא בזה אחר זה אות ו' ואילך, ובהערות שם, ולעיל במאמר בענין שלשלת אות ו').

[298] כתיבת המגילה הראשונה וקריאתה בפני העם, היתה מן הנסיונות האחרונים לזעזעם ולהשיבם למוטב, ואכן כמעט הצליח הדבר, שהרי כך נאמר בתחילת הענין שם, לאחר שכתב ברוך בן נריה מפי ירמיהו את כל הדברים אשר נתנבא, "וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִשִּׁית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי קָרְאוּ צוֹם לִפְנֵי יְקֹוָק כָּל־הָעָם בִּירוּשָׁלִָם וְכָל־הָעָם הַבָּאִים מֵעָרֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִָם. וַיִּקְרָא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר אֶת־דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֵּית יְקֹוָק בְּלִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן הַסֹּפֵר בֶּחָצֵר הָעֶלְיוֹן פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְקֹוָק הֶחָדָשׁ בְּאָזְנֵי כָּל־הָעָם (שם ט'-י'). הרי שקראו כל העם צום, ומשמעותו שהחל לעלות בהם מחשבות תשובה.

והשרים שמעו וביקשו מברוך שיקראנה באוזניהם, ויפחדו איש אל רעהו ויבקשו להביא המגילה למלך לקרוא באוזניו, ויהי כשמוע המלך שלש וארבע דלתות, ויורה להשליכה באש, ואת ירמיהו וברוך להמית, ויסתירם ה'. ומדגישים הכתובים "וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (כ"ד).

והיינו, שלא זע לבם ויבעטו בכל נבואות ירמיהו וישלכום אחר גוום, וליתר תוקף שרפום באש, והוא מרידה גלויה בהקב"ה ונביאיו, וכאומר אין מי אשר עומד מעלי להוכיחני, הלכך היה עונשו חמור ביותר ואף לא נמסר לקבורה (יעו"ש במקראות, וראה סנהדרין פ"ב א').

וכאן הוא המקום שנחתם גזר דינם ונוסף עוד דברים רבים, על אשר מאסו בדבר ה', ולא זו בלבד שלא נגע בלבבם, אלא שביקשו לבערו מן העולם. וכך היא המידה, מי שמכריז מלחמה על דבר ה' ומבקש להוקיעו ולבטלו לגמרי (וזה מהות ענין השריפה בכ"מ), כביכול הקב"ה יכריז מלחמה עליו, הכל יבוא עליו וביתר שאת, זאת ועוד אחרת, וסופו שגולגלתו תשרף באש.

[299] דבר זה עולה להדיא מן המקראות, שהרי מפורש שם שמאורע כתיבת המגילה היה בשנה הרביעית למלכות יהויקים, ואילו מועד קריאתה בפני המלך ושריפתה, היה בחודש התשיעי בשנה החמישית ליהויקים, ונ"נ מלך בשנה הרביעית ליהויקים, ושנה ראשונה כיבש נינוה, שניה כיבש יהויקים (מגילה י"א ב'), הרי שמיד לאחר שריפתה, עלה עליו מלך בבל. [וקרוב הדבר שהיה לאלתר בחודש הבא, הוא חודש טבת העשירי, שהוא המיועד לכך, ובו עלה לימים על צדקיהו].

ונמצא, שזמן כתיבת המגילה היה כאשר הרגיש ירמיהו שנבואותיו הולכים ומתממשים, וכבר נחתם גזר דינם, ונ"נ כעת בא למלוך על בבל והולך לכבוש את העולם (והיה זה באופן מפתיע ופתאומי, שהרי לפני כן אשור היתה הממלכה העצומה, ולפתע צמח קרן בבל מיד כאשר מלך נ"נ, ואותו הכין הקב"ה לשלוט על העולם ולהחריב ביהמ"ק), והמגילה היא אשר קובעת ומורידה דבר זה בעולם (וראה לעיל במאמר בענין קרני פרה אות ו' ובהערה הארוכה, ודו"ק).

ולקראת הזמן שכבר אמור היה לעלות על ירושלים, קרא ברוך המגילה באוזני העם לזעזעם, ואזי בא אל המלך וישרפנה, ושוב נחתם גזר דינם סופית ולא היה להם תקוה מיד מלך בבל, ומיד עלה נ"נ על ירושלים.

ובאמת ספר ירמיהו אינו מסודר כלל לפי סדר זמנים, ומחולק לכמה חלקים, תחילתו תיאור מצב ישראל החוטאים ותוכחות ירמיהו וריבו עם נביאי השקר וכיו"ב, ואח"כ יש הפסקה של פרקי נחמה בירמיהו פ"ל עד פל"ג, בחינת הקדמת רפואה למכה, ואזי בא תיאור ההשתלשלות בפועל של מאורעות החורבן, וכתיבת המגילה ושריפתה תופסת מקום מרכזי בסדר מאורעות החורבן ממש, ובה כבר החל להתנוצץ.

ובירמיהו פכ"ה, "הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה עַל־יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנִית לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל" וע"ש כל הענין, שכאן בא הקב"ה ושפך את כוס החמה והפורענות על ישראל והעמים, וקצב

פעולת המלכים הצדיקים לבית דוד-יהושפט וחזקיהו

ט) ובדברי הימים נמצא ששה פעמים, חמשה גבי ג' מלכים היותר צדיקים שהיו לאחר דוד ושלמה, אשר העמידו הנהגות חדשות בכל צורת עם ישראל. והוא פעמיים אצל יהושפט, פעם אחת אצל חזקיהו ופעמיים אצל יאשיהו. ועוד פעם אחת כאשר חידש יהוידע את עבודת בית האלוקים לאחר ימי עתליה בת אחאב המרשעת.

הראשון שבהם הוא בדבר יהושפט לשופטים שמינה בכל הארץ, (כ) "וְכָל־רִיבٌ אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם| הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם| לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיקוָק וְהָיָה קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ. וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכָל דְּבַר־יקוָק וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכָל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יקוָק עִם־הַטּוֹב" (י"ט י-י"א). **וראה בזה לעיל בסוף המאמר בענין מרכא כפולה, שהארכנו הרבה בכל פרשת יהושפט ומינוי השופטים דידיה, שזהו עיקר ענין יהושפט וע"ש זה נקרא, הלכך מוטעם ביותר העמדת המשפט בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטים.**

עוד מצינו, (כ"א) "אִם־תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶבׁ שְׁפוֹטׁ וְדֶבֶר וְרָעָבׁ נַעֲמֹדָה לְפָנֶיךָ הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ" (דה"י ב' כ' ט'). **ומקרא זה אמרו יהושפט כאשר התפלל נוכח כל ישראל להוושע מבני מואב ועמון שקמו עליו, והיה זה תפילה גורלית מאד, שעל ידה הופיע ה' להושיעם באופן שלא היה דוגמתו, והארכנו בכל מעשה זה לעיל במאמר בענין מרכא כפולה, עיי"ש ותבין.**

ולא בחנם מוטעם הזרקא בתיבות 'חרב שפוט', משום שבתורת הכי התפלל יהושפט, "אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט־בָּם", **באשר כל ענינו היה העמדת המשפט והדין, ובזכות זה עשה הקב"ה משפטו בשונאי ישראל, וראה בזה במאמר הנ"ל בהערות שם.**

וכן מצינו זרקא כפול, גבי חזקיהו בשעת פטירתו וקבורתו, (כ"ב) "וַיִּשְׁכַּב יְחִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּמַעֲלֵה קִבְרֵי בְנֵי־דָוִיד וְכָבוֹד עָשׂוּ־לוֹ בְּמוֹתוֹ כָּל־יְהוּדָה וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וַיִּמְלֹךְ מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו" (שם ל"ב ל"ג).

ונתייחד חזקיהו שעליו בלבד נאמר בפטירתו לשון זו, ואכן חזקיהו עשה מעשים כבירים שדוגמתם לא עשה איש, וכבר העידו בו הכתובים שלפניו ולאחריו לא היה מלך כמוהו שבטח ודבק בה' אלוקי ישראל, ומכחו למדו[300] ואף קיימו

למלכות נ"נ שבעים שנה. וברש"י שם, "שנה שנתחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החמה כמו שאמור בענין קח את כוס וגו', וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם, אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם".

[300] ואמרו בב"ב ט"ו א', "חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת", וברש"י שם, 'חזקיה וסיעתו', בני דורו שהאריכו ימים אחריו.. 'משלי קהלת', דכתיב בספר משלי "אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה", ועל שחזקיה גרם להן לעסוק בתורה כדאמרינן בחלק, נעץ חרב על פתח בית המדרש כו' נקרא הדבר על שמו". הרי שסיעת חזקיהו נקראת על שמו, ואף שהאריכו ימים אחריו, תלמידיו הם, ומכוחו קאתי, והוא שהחדיר בקרב כל ישראל את התלמוד תורה. "וְבְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר־הֵחֵל| בַּעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים וַבַּתּוֹרָה וַבַּמִּצְוָה לִדְרֹשׁ לֵאלֹהָיו בְּכָל־לְבָבוֹ עָשָׂה וְהִצְלִיחַ" (דה"י ב' ל"א כ"א).

ומהאי קרא למדו שחזקיהו לימד תורה לכל עם ישראל, "'גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה'. וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה, אלא מכל טורח שטרח בו, ומכל עמל שעמל בו, לא העלהו למוטב אלא יסורין.." (סנהדרין ק"א ב').

והיינו מדקחזינן שנקראו בני דורו 'אנשיו' והם שעסקו לראשונה להעתיק ולסדר את ספרי שלמה, ומיניה, שזמנו של חזקיה היה בו חיזוק ותנופה בלימוד התורה, ועל שמו נקראו 'אנשי חזקיה', משום שהם אשר פעל כל זאת ולימדם תורה. ואמרו בספרי, (דברים פיסקא ל"ד), "ושננתם לבניך", 'אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים.. וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלמד כל התורה לישראל וקראם בנים, שנאמר "בני אתה אל תשלו'".

ונחשב לדור שמימות משה ויהושע לא היה דוגמתו, ואף עלה עליהם. "'שקר החן', זה דורו של משה, 'והבל היפי', זה דורו של יהושע, 'יראת ה' היא תתהלל', זה דורו של חזקיה" (סנהדרין כ' א'). ובאותו הדור בדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו תינוק ותינוקת שאינם בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (שם צ"ד ב', יעו"ש). וזהו הדור שלא נראה בימיו אות קשת מפני שהיו צדיקים גמורים (בר"ר ל"ה ב', הובא ברש"י שם פ"ט פי"ב).

וראה בקונטרס 'וישב דוד' אות נ', שנתבאר שלא בחנם בשעת פטירתו של ר' יוחנן בן זכאי אמר הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה (ברכות כ"ח), משום שתרוויהו מכוחם התקיים רוחו של הבית והמשיך אף לאחר חורבנו, דריב"ז מכוחו המשיך ביבנה וחכמיה, ואילו חזקיהו העמיד את התשתית שממנה צמחו החרש והמסגר שמהם היה קיום ישראל בגלות בבל. שו"ר קצת כעי"ז בקרבן עדה בסוף ירו' דסוטה, "והתקינו כסא לחזקיהו מלך יהודה, שבא לקבלו, שגם ריב"ז הרביץ תורה בישראל כמו חזקיהו המלך".

[וכבר עמדו בהא דלמראית העין נראה שנקטו פעולות הפוכות, חזקיהו מרד במלך אשור ולא עבדו למרות פערי הכוחות הבלתי נתפסים, ואילו ריב"ז ביקש להשלים עם הרומאיים, אע"ג שהיו בה בירושלים גיבורים נוראים, אשר לולא גזרת ה' על ירושלים, לא היה לחיל טיטוס תקומה בפניהם כמסופר בספרי דברי הימים, אולם בזמן חזקיהו בטחו בהקב"ה, באשר היו כל

העם יושבי ביהמ"ד ולשם הכניסם חזקיהו במעשיו, ואילו בזמן ריב"ז לא היה כן, ולא יושבי ביהמ"ד היו מחנות אנשי המלחמה בסוף ימי בית שני, אלא על גבורתם סמכו אותם בריונים, הלכך מראש הכין ריב"ז את יבנה וחכמיה וידע שרק בזה יהיה תקומה. ואכן בגלות פשטה התורה בכל ישראל יותר משהיתה בזמן הבית וכנודע, ובהתכנסותם בתוככי בתי המדרשות נתקיימו לנוכח כל הקמים עליהם. נמצא תוכן מעשיהם שווה].

ובאמת ידוע הדבר שהיה חזקיהו בחינת משיח וסנחריב בחינת גוג ומגוג (עד שהיה מ"ד שכבר אכלו ישראל את המשיח בימי חזקיהו ובו התקיימו כל נבואות ישעיהו), והיה זה תחילת התנוצצות הנהגת לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי של בית שני והעת"ל, ולא בידיהם עשו מלחמה כלל, אלא חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (סנהדרין צ"ד ב'), ועליו קאי נבואות ישעיהו הנה ילד יולד לנו בן ניתן לנו ותהי המשרה על שכמו. וכל ענין חזקיהו עומד במרכז ספר ישעיהו (ולאחר שמובא זה המעשה באו נבואות העתיד באופן נשגב ביותר), משום שכאן החל להתנוצץ גאולת העת"ל במעגל המצומצם, ולעת"ל יהיה במעגל מורחב ושלם יותר. וזהו שמו של משיח, מנחם בן חזקיהו (שם צ"ח ב').

ובאותה שעה כבר נגזרה הגלות על בית ישראל, ואכן עשרת השבטים כבר נכנסו בעול מלכות אשור והוגלו מא"י, ואף ליהודה היה קרוב להיות גורל דומה, אולם הועיל להם זכות חזקיהו אשר בטח בה' אלוקיו והכניס את כל עמו לתוך הביהמ"ד, וע"ז נתנבא הושע (א' ו'-ז'), "וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם. וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיקוָק אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחָרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים". והוא הוא מלחמת סנחריב כמבואר בכל המפרשים שם, ואנשי ירושלים של אותה שעה לא היו מלומדי מלחמה כלל כמו שלעג להם רבשקה, "וַעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתֶּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם" (מלכים ב' י"ח כ"ג), אולם אין נמסר עם עייף בתורה ביד המציק לו.

ומלחמה זו שעשה סנחריב, לא על חזקיהו בלבד היתה, אלא היה בזה מלחמה להדיא כנגד ה' אלוקי ישראל, "יָתַיְצְבוּ| מַלְכֵי־אָרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְקוָק וְעַל־מְשִׁיחוֹ", ולא מצינו דוגמתו בשום מקום אחר שהיה מפורש כל כך שכנגד הקב"ה באו. וזה ענין דברי רבשקה, ויעוי' שם בארוכה בספר מלכים. והשומעים דברי רבשקה קרעו בגדיהם, וכן כאשר סיפרו לחזקיהו קרע בגדיו, ומיניה ילפינן דהשומע ברכת ה' חייב לקרוע, אחד השומע ואחד השומע מן השומע (מו"ק כ"ו א').

ובדה"י מסוכם בקצרה, "וְעוֹד דִּבְרוֹ עַבְדֵּיו עַל־יְקוָק הָאֱלֹהִים וְעַל יְחִזְקִיָּהוּ עַבְדּוֹ. וְסִפְרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיקוָק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גוֹיֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי.. וַיְדַבְּרוּ אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלִַם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה יְדֵי הָאָדָם. וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וְישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעָקוּ הַשָּׁמָיִם.." (דה"ב ל"ב).

ומכנגד חזקיהו בא בשם אלוקיו להדיא, וזהו כוחו של משיח, להביא העם לבטחון מוחלט שחוסים הם בצל אלוקיהם, וכה היו דברי חזקיהו לעמו, "חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וּמִלִּפְנֵי כָּל־הָהָמוֹן אֲשֶׁר־עִמּוֹ כִּי־עִמָּנוּ רַב מֵעִמּוֹ. עִמּוֹ זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יקוָק אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ וּלְהִלָּחֵם מִלְחֲמֹתֵנוּ וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל־דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה" (שם). והיטב חרה להם לחזקיהו וישעיהו ולכל העם היושב בציון, החירוף והגידוף שחרפו את אלוקי ישראל, ובתורת הכי התפללו לפניו, לא להצלתם גרידא, אלא גם ובעיקר למען שמו הגדול, כמפורש במקראות שם, יעו"ש. ופרס חזקיהו לפני הקב"ה בביהמ"ק את הספרים ששלח סנחריב לחרף ולגדף אלוקים חיים. ואמרו באבדר"נ (פמ"ו), "כל כפוי טובה תלמידיו של סנחריב, שנאמר "וּתִמְצָא כִקֵּן| יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכָאֹסֵף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף. הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ..". (ישעיהו י' י"ד-ט"ו).

וישלח חזקיהו לישעיהו, "כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וְנִאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אֵין לֵלֶדֶת" (מלכים ב' י"ט ג'). והיינו שהיתה עת צרה נוראה, ולא היה זה מלחמה בעלמא שאפשר להפסיד בה ולהיות למס גרידא (שכבר היה בעבר לישראל כמה וכמה פעמים), אלא אם היה מנצח סנחריב היה גורלם כגורל עשרת השבטים, וידו של סנחריב רמה על כל גוים, והנה הוא מופיע בראשות אלפי רבבות שריו וחייליו, כגיבור מזויין שאין כח בעולם אשר יעמוד כנגדו, ועל אלוקי ישראל יושב הכרובים הוא פוער פיו בדברי גידוף, ומנאצו באופן נורא, עפ"ל.

אולם דוקא בעת המשבר הנוראה הלזו, שכמוה לא היתה מאז כניסת ישראל לארצם, "וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וָעָבֹר עַד־צַוָּאר יִגִּיעַ וְהָיָה מְטוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־אַרְצֶךָ עִמָּנוּ אֵל" (ישעיהו ח' ד'), וכבר גלו עשרת השבטים ואף ערים מן יהודה, לא נשאר לפליטה אלא העיר ירושלים הנצורה, זהו הרגע שיכול להיוולד דבר חדש, ולכך ביקש מישעיהו להתחנן אל ה' ויופיע עליהם ויחדש בעולם את הנהגתו שמעבר לכל גדרי הטבע, ויווצר פנימיות צורת עם ישראל, אשר הקב"ה שוכן בתוכם ובדרכיו הולכים. "מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הַיּוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ. הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יקוָק אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהֶיךָ".

וכן יהיה לעת"ל בעת המלחמה הגדולה, שיעלו כל הגוים על ירושלים, וכוונתם לעשות מלחמה בהקב"ה ולחרפו, ובתורת כן להוריש ישראל ולכלותם, "זהו שאמר הכתוב כמופת הייתי לרבים, אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ארבעה ועד שנפל בידי בעל אצבעות, כך ישראל אינם אומרים שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם בעל אצבעות ועד שיפלו בידם ארבעה. כיצד דוד נתחרף מן גלית ויחרף את ישראל ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו.. כך ישראל כשיבא משיח במהרה בימינו אינם אומרים שירה עד שיתחרף משיח שנאמר אשר חרפו עקבות משיחך". (ילקו"ש שמואל ב' רמז קס"ה).

והיינו שכך צורת המלחמה עם משיח ה', לחרפו באלוקיו, אין נלחמים בישראל ובמשיחם לכשעצמם, אלא נלחמים בכל אשר מבטאים ישראל בחייהם, בהיותם דבקים באלוקי ישראל ובאורחותיו הקדושים. ועל הקב"ה הם באים לעשות מלחמה. "אמר אותו רשע, בתחלה אחריב דירה של מטה, ואחר כך אחריב דירה של מעלה" (סנהדרין צ"ד ב'). וישראל מבקשים למען שמו הגדול.

ובאותה שעה יורד הקב"ה לעשות מלחמה, כיום הלחמו ביום קרב. וישראל אשר בצלו חוסים ועליו בוטחים, אינם אלא עומדים ורואים כיצד הקב"ה עושה להם המלחמה. וצורה כה פלאית של מלחמה, לא היתה מאז יציא"מ וקריעת ים סוף, אשר גם שם היה המאבק עם פרעה אשר כל מהותו לי יאורי ואני עשיתני, ומחרף ומגדף ואומר מי ה' אשר אשמע בקולו, ובא ברוב סוסיו ומרכבותיו. וכאז כן עתה, בליל השימורים המיוחד לישראל, מופיע הקב"ה על עמו, ולפתע אויבי ישראל נמוגים כלא היו.

וראה סנהדרין צ"ה ב', "במה הכם, רבי אליעזר אומר, ביד הכם, שנאמר "וירא ישראל את היד הגדולה", היד שעתידה ליפרע מסנחריב. רבי יהושע אומר, באצבע הכם, שנאמר "ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא", היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל, מגלך נטושה, אמר לפניו, רבונו של עולם, נטושה ועומדת מששת ימי בראשית, שנאמר מפני חרבות נדדו וגו'. רבי שמעון בן יוחי אומר, אותו הפרק זמן בישול פירות היה, אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל, כשאתה יוצא לבשל פירות הזקק להם, שנאמר, "מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועה" וגו'. אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי, אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע. ויש אומרים, בחוטמן נשף בהן ומתו, שנאמר "וגם נשף בהם ויבשו". רבי ירמיה בר אבא אמר, כפיים ספק להם ומתו שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי". רבי יצחק נפחא אמר, אזנים גלה להם, ושמעו שירה מפי חיות ומתו, שנאמר מרממתך נפצו גוים".

ומבואר, דמעשה אותו ליל פסח אשר קיבל עליו חזקיהו את מלכות ה' בבטחון ודביקות מוחלטת, המשך ישיר הוא ליד ה' אשר נתגלתה במצרים, אשר מכח הופעת ה' על עמו לשכון בתוכם ולגואלם, ממילא לא היה קיום לבכוריהם וראשית כוחם של המצרים, ושני צדדים של מטבע אחת המה, וכך הוא ממילא בהופעת הקב"ה בארץ. (ראה בזה לעיל אות ב' ובהערה שם). סנחריב המבקש לכבוש את כל העולם תחתיו ולהפכו כרצונו למלכות האדם, שוב נתקל בהתגלות ה' על עמו, אשר ממילא מוחקת את מתנגדיהם- מתנגדי ה'. ולא בחרב וחנית, אלא עצם הופעת ה' לברכה על עמו, לבשל פירותיהם כהבטחת 'עיני ה' אלוקיך בה', היא שלא תכיל בתוכה את ההווי המנוגד לצורת ישראל. שירת החיות בהתגלות כבודו יתברך, מאפסת אותם לאין, כאן לא יתכן להם קיום.

היה זה כעין התנוצצות הופעת העת"ל, ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, ולא היה חסר אלא השירה. התגלות ה' בקרב עמו באותו הלילה, לא ענין רגעי היה אלא חידש לצורת השראתו ית' בעולם. "השיר יהיה לכם כליל התקדש החג" (ישעיהו ל' כ"ט). והוא התנוצצות צורת גילוי ה' במהלך של לעת"ל, ובו שורש המהלך של בית שני, "לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי", והרבה מנבואות ישעיהו על אותה שעה באו, כמבואר בכל דבריו, משום שכאן היה התנוצצות ותחילת ירידת ענין הגאולה לעולם וכנודע. וזו התחדשות ירידת ה' לשכון בתוך בני ישראל, אשר הכניסו עצמם לתוך בתי המדרשות.

והוא שמובא במלכים דברי ישעיהו באותה השעה, שמכאן ואילך יוסיפו שורש ופרי, "וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְּרִי לְמָעְלָה. כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יקוק צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת" (מלכים ב' י"ט, ל'-ל"א). ועליהם נתנבא, "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יקוק לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאָרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל. וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלִַם קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלִָם" (ישעיהו ד', ב'-ג').

ואכן התיאורים שנמצאים אודות זמן חזקיהו לאחר שנגף סנחריב בפניו, אין בדומה להם מאז ימי שלמה, "וַיּוֹשַׁע יקוק אֶת־יְחִזְקִיָּהוּ וְאֶת יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וּמִיַּד כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב. וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיקוק לִירוּשָׁלִַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשֵּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן.. וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד הַרְבֵּה מְאֹד וּאֲצָרוֹת עָשָׂה־לוֹ לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְאֶבֶן יָקָרָה וּלְבֹשֶׂמִים וּלְמָגִנִּים וּלְכֹל כְּלִי חֶמְדָּה.. וַיִּצְלַח יִחְזְקִיָּהוּ בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ" (דה"ב ל"ב, כ"ב-כ"ג, כ"ז-כ"ח).

ואמרו חז"ל שנפל ביד חזקיהו כל חמדת האוצרות ששלל סנחריב מארצות כיבושו, מצרים וכוש וסבא (יעוי' ישעיהו פמ"ה ובמפרשים שם). ובזה החל להתקיים נבואת ישעיהו, "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד (י"א י'). ועוד אמרו בויק"ר (אמור פרשה כ"ז), "ואשר להיות כבר היה".. כל מה שהקב"ה עתיד לעשות בעולם הבא כבר הראה להם בעולם הזה.. "זאב וטלה ירעו כאחד" (ישעיה ס"ה כ"ה), כבר עשה על ידי חזקיהו, "וגר זאב עם כבש" וגו', והיינו, שאזי התנוצץ ענין השלום שיביא המשיח לעולם, וכל פרק י"א בישעיהו בפשוטו עליו קאי, ובו החל להתקיים.

וראה מש"כ הרמ"ד ואלי (ס' הליקוטים ח"א ע' שפ"ה), "וגם חזקיהו המלך היה ראוי להיות משיח כאומרם ז"ל, אלא שאין דורו ראוי לכך. ועכ"פ שלום ואמת היו בימיו ואורה ושמחה מעין המשיח. ולכן אמר ההוא מרבנן אין עוד משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו מלך יהודה. ולענ"ד אינו ר"ל שאין עוד משיח לישראל יותר ח"ו, כי היה מכחיש אחד מעיקרי הדת, אלא פירוש לאותם מישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו מלך יהודה, ואותו הדור כבר תיקן בימיו מה שעתידים לתקן כל ישראל בימות המשיח..".

ואמרו במנחות ק"ט ב', "לאחר מפלתו של סנחריב, יצא חזקיה ומצא בני מלכים שהיו יושבין בקרונות של זהב, הדירן שלא לעבוד עבודת כוכבים, שנאמר, ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות (ישעיהו י"ט י"ח), הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח והעלו עליו לשם שמים". וכן מצינו בסד"ע רבה פכ"ג, "לאחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיה ופטר את האוכלוסין שבאו עמו בקולרין, וקבלו עליהם מלכות שמים, לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיו

חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען וגו' הלכו ובנו מזבח, והיו מקריבין עליו עולות לשם שמים, שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' וגו', והיו מתפללין ומשתחוין אל ירושלים, שנאמר ואליך ישתחוו אליך יתפללו (שם מ"ה י"ד)".

והיינו שכאן החל להתנוצץ ענין "כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְקוָֹק לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד" (צפניה ג' ט'). וסנחריב שהיה שליט על העולם כולו חוץ מירושלים (עי' מגילה י"א), הביא עמו את חילות מדינה ומדינה שכבש על אוצרותיהם, וזהו בחינת גוג ומגוג וכל אגפיו, וכולם נפלו שלל לפני חזקיהו והכירו במלכות שמים. וזהו תחילת העתיד המצופה, שיהפכו כל העמים שפה ברורה לקרוא בשם קל אחד. וביחוד מצרים ואשור, אשר הם העמים המנגדים להקב"ה וישראל, שעמם היה חיכוך מימות פרעה ועד סנחריב. וע"ז התנבא ישעיהו (י"ט, כ"ד-כ"ה) "ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור, ברכה בקרב הארץ. אשר ברכו ה' צבקות לומר, ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור, ונחלתי ישראל".

הרי כי מחיקת חיל סנחריב בשערי ירושלים, בא והעיד נוכח העולם כולו שיש אלוקים בישראל, והכל מסורים בידו מעל לכל כוח בעולם. ואילו אלילי סנחריב אשר בכוחו ובשמו בא, תחת שיהיה לו לעזר, היה לו למוקש ולמכשול והביאו עליו את סופו, והוא שמסיים הענין, "וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית| נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחָרֶב" (מלכים ב' י"ט ל"ז), ובעודו בפסגת עבודתו לאלילו בעת ההשתחוויה, מביתו שלו קמה עליו הרעה.

והנה ג' ימים טרם בא סנחריב חלה חזקיהו למוות והוסיף לו הקב"ה ט"ו שנה על שנותיו, ואמרו חז"ל שבזה חידש בעולם שאדם יכול לקום מחוליו, "א"ר לוי אברהם חדש זקנה.. יצחק חדש יסורין.. יעקב חדש חולי.. חזקיהו חדש עמידת חולי, אמר לפניו, רבש"ע, אלו העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה, אבל מתוך שאדם חולה ועומד, הוא עושה תשובה שלמה, אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל, הה"ד מכתב לחזקיהו" (ילקו"ש שם רמז רמ"ג, וכעי"ז בבר"ר ויחי צ"ז ועוד).

ובאותה השעה היה חזקיהו בן ל"ט בלבד וטרם מלאו לו ארבעים שנה (ומעניין לציין שיאשיהו נהרג בגיל זה בדיוק, ועליו אמרו ששקעה שמשו בצהרים, וראה בזה להלן ובהערות), והנה כבר עמד לעבור מן העולם וישראל בעול סנחריב היו נכנסים, וישועת ה' כהרף עין, וזכה להמשיך לעמוד לפני ה', והוסיפו לו על שנותיו הנקצבות (ועי' יבמות נ' א'). "אֲנִי אָמַרְתִּי בְּדִמְיָ יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי. אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים.. חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ. יקוָֹק לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יקוָֹק" (מכתב לחזקיהו, ישעיהו פל"ח).

והיינו שעל ידו התחדש האפשרות לרפא את החולי, הגם שנוטה היה למות. וזהו כח התיקון לרפא את ישראל ולגואלו מחוליו הכבד, שישוב ישראל לעמוד לפני ה' ולנגן נגינת חייו על ביהמ"ק. ולא בחנם היה רפואתו ביום מפלתו של סנחריב כמו שאמרו חז"ל (סד"ע שם), והיינו שבעצם היו ראויים למיתה ושב ונתחדש להם חיים וזרחה שמשו של חזקיהו, ובאותה שעה התחדש כח זה בכל מציאות הבריאה, הלכך שבה לזרוח השמש העומדת לשקוע (מלכים ב' כ' י"א), ובזה מתבטא שתשוב השמש להאיר לישראל לאחר שנטתה לשקוע לפני זמנה ע"י אביו אחז.

[אשר הרבה להרשיע מאד מאד, ובימיו כבה נר המערבי בי"ז אב, והוא מסמן את תחילת החורבן שעמד לבוא, ונמנה בטור ובשו"ע (או"ח סי' תק"פ ב') במנין הימים שלדורות ראוי להתענות בהם משום כן. וכל הנזכר התם יש לו ענין לפורענות שמשמעותה לדורות, ודו"ק.

ובאמת בזמן אחז כבר הורגש תחילת החורבן, ונתרגשה על יהודה פורענות כמותה לא היתה מיום היותו לגוי, וביום אחד נהרגו בידי אחיהם מספר בלתי נתפס של מאה עשרים אלף איש, וכן נתפסו בשבי מאתים אלף (דה"ב פכ"ח), עד שהנביא ציווה לשחררם. ומכל עבר היתה ממלכת אחז מוכה באופן שלא היה לו תקדים, ע"י ארם ופלשתים ועוד, ורוב עריה החשובים נכבשו ביד זרים, כמבואר במקראות שם. וזה היה דינו של אחז אשר ביטל עבודת בית המקדש מכל וכל ויסגור דלתות בית ה' (דה"ב כ"ח כ"ד), דבר שלא היה מעולם מאז ימי שלמה "וּבְעֵת הֲצַר לוֹ יוֹסִיף לִמְעוֹל בַּיקוָֹק הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז" (שם פסוק כ"ב), הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו (וזהו ממש פשט המקרא, שבא לומר שנצטיין ונודע ברשעו יותר מכל המלכים, והלא מנשה הרשיע יותר ממנו, אלא שלא עמד מתחילתו ועד סופו, ובעת הצר לו שב אל ה', הלכך אחז הוא הנזכר ונודע לרע יותר מכל).

והילד הנולד לנו ותהי המשרה על שכמו, הוא ניהו חזקיהו, אשר הגיע בשעה שכבר אפס עצור ועזוב, ויהודה הלכה וחרבה, ועשה מעשה משיח לשוב ולקוממה מן השבר והחורבן, וכשם שאביו הרשיע יותר משאר המלכים אשר לפניו, כן הוא היה צדיק מכל אשר לפניו, וקם וגאל את ישראל "..וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יקוָֹק אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ. כִּי־מָעַלוּ אֲבֹתֵינוּ וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יקוָֹק אֱלֹהֵינוּ וַיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּבּוּ פְנֵיהֶם מִמִּשְׁכַּן יקוָֹק וַיִּתְּנוּ־עֹרֶף. גַּם סָגְרוּ דַּלְתוֹת הָאוּלָם וַיַּכְבּוּ אֶת־הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא־הֶעֱלוּ בַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וַיְהִי קֶצֶף יקוָֹק עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וַיִּתְּנֵם לְזַעֲוָה לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים בְּעֵינֵיכֶם. וְהִנֵּה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בֶּחָרֶב וּבָנֹתֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ וְנָשֵׁינוּ בַּשְּׁבִי עַל־זֹאת. עַתָּה עִם־לְבָבִי לִכְרוֹת בְּרִית לַיקוָֹק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב מִמֶּנּוּ חֲרוֹן אַפּוֹ בָּנַי עַתָּה אַל־תִּשְׁלוּ כִּי־בָכֶם בָּחַר יקוָֹק לַעֲמֹד לְפָנָיו לְשָׁרְתוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ מְשָׁרְתִים וּמַקְטִרִים" (דה"ב פכ"ט ה'-י"א), וכ"ז היה מיד בחודש הראשון למולכו כמבואר שם].

וזה עומק מה שאמרו ז"ל (ברכות י' ב') שסמך חזקיהו גאולה לתפילה, ובבקשת הרחמים בתפילתו לפני ה' התנוצץ כח גאולתם, ובה נשבר חוד החרב המונחת על צווארו ועל צוואר ישראל. ולכך נמצא סיפור זה במרכז ספר ישעיהו, לפני הנבואות הנשגבות על העת"ל, ומכתב הודאת חזקיהו המובא שם, הוא הוא הודאת ישראל כולו, אשר אף הוא הלך ונרפא לחיים. "וַיִּשְׁמַע יקוָֹק אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם" (דה"י ב' ל' כ').

ישראל את התורה באופן שלא היה לפניו, ובשעת מיתתו זכה לכבוד שלא זכה איש[301], ונקבר אצל מעולים שבמשפחה, מאן נינהו, דוד ושלמה, והושיבו ישיבה על קברו כמבואר בספ"ק דב"ק. והיינו, שביקשו להמשיך מורשתו, ופעולתו היא השלמת דרך דוד ושלמה[302] ונמשכה בישראל לדורות, ואף לאחר מיתתו המשיכו את אשר הנחיל, והוא הוא ענין הישיבה שהקימו על קברו.

פעולת המלכים הצדיקים לבית דוד- יאשיהו

י) וכן מצינו גבי יאשיהו בשעת מיתתו, (כ"ג) "וַיַּעֲבִירֻהוּ עֲבָדָיו מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיָּרִכִיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמֶת וַיִּקָּבֶר בְּקִבְרוֹת אֲבֹתָיו וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם מִתְאַבְּלִים עַל־יֹאשִׁיָּהוּ" (דה"ב ל"ה כ"ד). **ומיתת יאשיהו לא מאורע בעלמא היתה, אלא תחילת פורענות החורבן, ולא לחנם מוזכר[303] שהתאבלו עליו באופן יוצא דופן**

[וז"ל ר"צ הכהן (דברי סופרים אות י"א), "..חזקיה חידש תיקון השורש והמשכת תוספת חיים ממקום החיים, אפילו הגיע קץ חייו ומדת ימיו שבתולדתו, וכמו שנאמר "הנני מוסיף על ימיך" (ישעיה ל"ח ה'), ואפילו למאן דאמר (יבמות נ' א') משלו הוסיפו לו, מכל מקום הרי נקרא בלשון תוספת והוספה, ויש מה שנקצב כך דרך הוספה שאפשר להוסיף, וזהו מה שחידש חולי דאתפח על ידי דבלת תאנים, כמאן דאמר עץ שאכל אדם הראשון תאנה היה, ובדבר שקלקלו בו נתקנו, וכן הוא תיקן שורשו התלוי באיפת אדם הראשון, דעל ידי זה ביקש הקדוש ברוך הוא לעשותו משיח, כמו שאמרו (סנהדרין צ"ד א') שהוא ירפא מחץ מכתו של עולם.."].

וענין הט"ו שנים דייקא שהוסיפו לחזקיהו המלך, היינו בתורת שתהיה התוספת מרובה על העיקר, באשר קודם לכן מלך י"ד שנה כמבואר במקראות. שוב מצאתי כן בילקו"ש שם (רמז רמ"ג), "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה" 'ריש לקיש בשם בר קפרא אמר, תוספתו של הקדוש ברוך הוא מרובה על העיקר.. עיקר מלכותו של חזקיה לא היו אלא י"ד שנה, ונתוספו לו חמש עשרה שנה, שנאמר "הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה".. כיון שראו הנביאים שתוספת הקדוש ברוך הוא יתר על העיקר התחילו מברכין את ישראל בתוספת.. אף לעולם הבא בלשון הזה הקדוש ברוך הוא מקבץ את גליותיהם של ישראל, שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו".

ותוכן הדברים, דהנה במקום זה נטו רגליו של ישראל, ועמד להיות מושלך מעל פני ה' כעשרת השבטים, אולם הוסיף הקב"ה על שנותיהם, בתורת שכאן הוא המקום שבו צומחת הגאולה, ובחזקיהו מלכם ומשיחם מתגלם הא דבתוספת זו עוד יזכו ליתר על העיקר, ומתוך הגלות והחרב חדה המונחת על צווארם, יבואו לעת"ל לשלימות שמעולם לא זכו לה, אף בשעה שעמד המקדש על מכונו. והתוספת עוד תהיה מרובה על כל אשר היה לישראל עד כה.

ועל שנים אלו דתוספת דחזקיהו אמר ישעיהו, "וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה. כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יקוק צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת" (מלכים ב' י"ט, ל'-ל"א). ובהם עשו שורש ופרי, משום קנאת ה' צבקות וחמלתו על פליטת יהודה בראשות חזקיהו, והוא הבן אשר יולד לנו שיקרא שמו פלא יועץ אל גיבור אבי עד שר שלום, "לַמַּרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יקוק צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת" (ישעיהו ט' ו').

והיינו שקנאה גדולה מקנא ה' לעמו הנותר בירושלים שארית פליטת יהודה, והיא אשר תעשה זאת, וישלח להם חזקיהו לבוננם, וממנו סר מהם לב האבן וניתן להם לב בשר להשכיל התורה ולקיימה, והוא אשר הכין ממלכת דוד במשפט וצדקה שלימד לכל ישראל. והחיים שנוספו לחזקיהו בעת בוא סנחריב לאחר שהגלה את עשרת השבטים, הם החיים שנוספו לכל ישראל. "חַיִּים| שָׁאַל מִמְּךָ נַתָּתָה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד" (עי' סוכה נ"ב א', והבן).

וקנאה זו שקינא ה' על פליטת יהודה, תמשך בהקמת בית שני והמשך הבחירה בירושלים עד שיתכונן ויצמח בשלימות לעת"ל, כפי שנתנבא זכריה, "כֹּה אָמַר יקוק צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלִַם וְלִצִיּוֹן קִנָּאתִי גְדוֹלָה.. לָכֵן כֹּה־אָמַר יקוק שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יקוק צְבָאוֹת וְקָו יִנָּטֶה עַל־יְרוּשָׁלִַם. עוֹד| קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יקוק צְבָאוֹת עוֹד תִּפּוֹצֵינָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יקוק עוֹד אֶת־צִיּוֹן וְבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִַם" (א', י"ד-י"ז).

[301] ובפתיחת איכ"ר, "..וכבוד עשו לו במותו, מה כבוד עשו לו, ר' יהודה יבר' סימון ורבי חנין ורבנן, ר' יהודה בר סימון אמר בית וועד בנו למעלה מקברו של חזקיהו, בשעה שהיו הולכים לשם היו אומרים לו למדנו. ר' חנין אמר ספר תורה נתנו למעלה מקברו של חזקיהו ואמרו זה שהוא מוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה. ורבנן אמרי הציעו לו טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכל כך למה כדי שלא יתייחפו רגליהם..". עכ"פ לכו"ע נהגו בו מה לא נהגו בשום מלך אחר, והיו הולכים לקברו בתורת להמשיך דרכו בתלמוד תורה.

[302] ובמדרש אגדת בראשית פל"ז, "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז ו), יש בנים טובים נותנין עטרה לאבותם, ויש בנים רעים נוטלין עטרה מאביהם.. אבשלום "והכיתי את המלך לבדו", ושלמה "והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי" וגו'. עמד יחזקיה והוסיף על העבודה, שנאמר "ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו", הוי עטרת זקנים בני בנים". והיינו, שחזקיהו השלים ומילא דרך דוד ושלמה, ועיטר את זקניו.

[303] ובמגילה ג' א', הושווה למספד אחאב ולהספד שיהיה לעת"ל, "ביומא ההוא יסגי מספדא בירושלים כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד, וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו".

שלא מצינו דוגמתו בכתובים, "וַיִּקְוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַשָּׁרִים וְהַשָּׂרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־הַקִּינוֹת" (שם כ"ה).

ואכן מצינו בקינות ירמיהו באיכה, "רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְקֹוָק נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם" **(ד' כ'. ומובא שכל עיקר 'איכה יועם' על יאשיהו קאי). והיינו שיאשיהו היה נשמת העם ותקוותם, אשר ממנו החלה תשובת ישראל אל ה', ובכל מלכי ישראל אשר קמו לגדור, לא קם כמוהו מימות אביגדור, ובזמנו החזיר ירמיהו את עשרת השבטים וביער כל הבמות וטיהר כל ארץ ישראל[304], והיינו שחזר ומלך על כל ארץ ישראל באופן שלא היה מזה דורות[305].**

וקיוו ישראל שממנו ישוב ה' מקצפו ויתבשרו בטוב, ובצלו יחסו ויהיה להם תקומה לנוכח האומות, והנה סיים את חייו בצעירותו עוד בטרם מלאו לו ארבעים שנה ובאה השמש בצהרים[306], 'תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות', ונהרג

ובפשוטו, ענין הא דהושווה יאשיהו לאחאב, משום ששניהם מתו בעת המלחמה מן החצים שנורו עליהם ע"י אויבי ישראל, והוא מיתה משונה וחמורה שלא מצינו בשאר מלכים הלכך רב המספד בזה יותר מן שאר המלכים, ולכך לעת"ל כאשר יפול משיח בן יוסף במלחמה יהיה רב המספד כמספד אחאב ויאשיהו.

[ובעומק, ענין מיתת משיח בן יוסף, וענין מיתת אחאב ויאשיהו בעת המלחמה בצוררי ישראל, חד הוא. ואחאב היה הגדול שבמלכי בית יוסף ולאו אדם בעלמא היה, (ראה במאמר בענין מרכא כפולה אות ז'. וע"ש מה שהובא מהרמח"ל שהיה לו כוח משיח בן יוסף. וידוע מה דאיתא מהאר"י ז"ל שנתגלגל באנשים גדולים לתיקונו, כגון רב אחאי), אולם נתמכרו לחטא בית יוסף בראשותו וגברה יד צורריהם בשל חטאיו.

ומיתת אחאב ביד ארם היתה תחילת נפילת יד עשרת השבטים, שהלא עיקר עונשם משום משקולת בית אחאב היה כמפורש במקראות (וראה לעיל במאמר בענין קרני פרה אות ג' בהערה), ולאחר שירידת האש בהר הכרמל לא הועילה לו לאחאב, מאותה שעה החל לשלוט יד זרים בישראל, והיה ביד מלך ארם שנמשח לכך ע"י אליהו, וממנו החלו לקצות בישראל וליסרו הרבה מאד ולכבוש שטחיו כמבואר במקראות טובא, ובזה ניטע הזרע לחורבן ממלכת בית יוסף.

ויאשיהו היה הגדול שבמלכי בית דוד שהשיבם אל ה', ונתכנה רוח אפינו משיח ה', אולם השעה אכתי לא היתה כשרה, ונפל בעוונות, וממנו תחילת פורענות החורבן ונפילת ישראל ביד צורריהם. ויש בנפילות אלו משמעות עצומה ביחס לעם ישראל כולו. ורק משיח בן דוד לעת"ל הוא אשר בו יתקיים, "חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד".

ובאמת מצינו עוד בשאול שנהרג בחרב פלשתים, ואכן אף עליו נקשר אבלות וקינה למאד על נפילת משיח ה', אולם התם ענינו היה נפילת מלכות שאול לקראת מלכות דוד שהיתה טובה יותר, והכא היה לקראת ירידת העם כולו, ובמלך מתבטא כח בית יוסף ובית דוד.

ולעולם הריגת מלך ישראל ביד אויב, יש בה מעבר לענין הפרטי, באשר אומרת היא שכעת נוטש הקב"ה את מלכות זו, ודו"ק. וכאשר גלה יכניה לבבל, גלה כח מלכות בית דוד, וכשהוציאו אויל מרודך ונישא כסאו מעל כל המלכים אשר בבל, הורם בזה קרן דוד וקרן ישראל, ומבטא את הגאולה העתידה (וראה 'וישב דוד' אות מ"ט). ולעולם כך היא המידה, אשר אירע עם המלך יש בו משמעות רבה לכל ההנהגה עם ישראל, והבן היטב. [ובבחינה מסויימת כן הוא עם הנביא השלוח לדור, ונת' בארוכה לעיל מאמר בענין קרני פרה אות ו' בהערה הארוכה בענין ירמיהו, יעו"ש שהובא ד' חז"ל 'נשיא הדור הוא ככל הדור', והמכוון בזה הענין הנזכר].

[304] מבואר במקראות שבשמונה שנה למלכו החל לדרוש לאלוקיו, ובשנים עשר למלכותו החל לטהר את א"י מבמות ופסלים (דה"י ב' ל"ד ג'). והנה ירמיהו החל להתנבאות בשלש עשרה שנה ליאשיהו (כמפורש בתחילת נבואתו), והיה זה ארבעים שנה לפני החורבן. וראה משנ"ת בזה לעיל במאמר בענין קרני פרה אות ו' בהערה בענין ירמיהו, דארבעים שנה קודם זהו הזמן שהחל החורבן לירד לעולם, הלכך החל נבואת ירמיהו. וחלק נכבד מהם נאמר בזמן יאשיהו. [אולם גזרת כוס הפורענות בפועל והנבואות הקשות ורדיפותיו, היו בימי יהוקים ולאחריו].

ונמצא שהקב"ה הקדים רפואה למכה, ומעט לפני שהחל ירמיהו בנבואתו, החל יאשיהו לטהר את א"י ולהשיב את העם לאלוקיו, וגם אם לא הועילו מעשיו לבני אותו הדור לתקנם ולמנוע החורבן, הועילו לדורות, ובכח תשובת יאשיהו הלכו ישראל בגלות, ודוקא ברגע שלפני האחרון ניטע היסוד לחזרה אל הקב"ה.

[305] שהרי מבואר שהשמיד הבמות אף בערי מנשה אפרים ושמעון, עד נפתלי (דה"י ב' ל"ד ו'), והרי זה עד צפון הארץ, ומימות שלמה לא מלך מלך ממלכי בית דוד על כל הארץ. וי"א דאף ערי פלשתים כבש בממלכתו.

[306] במו"ק כ"ה ב', "כי נח נפשיה דרבי יוחנן פתח עליה רבי יצחק בן אלעזר, קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים, דכתיב "והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים". ואמר רבי יוחנן, זה יומו של יאשיהו". והיינו, שבעצם זריחתה של השמש להאיר, לפתע פתאום שקעה בטרם עת, ואיננו כי לקחו אלוקים בגיל צעיר כל כך. "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְקוֹק הֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר" (עמוס ח' ט').

ברם ידוע לפרש שמונח כאן גם עיקר הדבר, שמיתת יאשיהו לא היתה אסון מקומי בלבד של פטירת מלך צדיק, אלא סיומה של תקופה גדולה, וזהו הזמן האחרון שמשל מלך צדיק מבית דוד והנהיג את העם בדרכי ה', וכיון שנר אלוקים טרם יכבה, ומעתה ואילך יהיה תקופת חושך ארוכה, דוקא ברגע האחרון שלפני ההסתר, האיר הקב"ה הארה שלא היתה זמן רב, ומימי

ע"י האויב במוות מחריד ומשונה ע"י ג' מאות חצים הננעצים בו[307], על אף צדקותו[308].

ובאותו הזמן היה ראוי ביהמ"ק להיחרב (ולאחריו לא מלכו ברשות עצמם, אלא ע"י מלך מצרים או בבל[309]), אלא שתלו

שלמה לא היה כל א"י ביד מלך ממלכי בי"ד וכל השבטים תחתיו, ומכוון לב כולם לעזוב הע"ז ולבער הבמות ולעבוד להקב"ה, וזהו מתנה שהעניק להם הקב"ה, שממנה יחיו בגלות הארוכה הממשמשת ובאה, ובמיתתו באה השמש ונחתמה תקופת ההארה.

ולכך נאמר האי קרא אף על ריו"ח, שהרי היה ריו"ח השריד האחרון של תקופת התנאים, ואמר על עצמו אנא אשתיירי משפירי דירושלים (ב"מ פ"ד א'), ועוד זכה לישב לפני רבי (עי' פסחים ג' ב'), וי"א דאף איהו תנא ופליג (כגון יעוי' מה שהביא רמב"ן שבת קי"ד ב', ואמנם דעת התוס' בכ"ד ועוד שאיננו תנא ופליג). ולכך הוא האחרון שנשא את ההוד של דורות מחברי המשנה, ובפטירתו נחתמה התקופה ובאה השמש, והוא שהחל לערוך את התלמוד ירושלמי, שכבר לא היו הדברים חיים ועוברים בצורתם בקרב החכמים, ונזקקו לחוקקם בכתיבה ולסדרם לדורות הבאים.

[307] משמעות ענין זה דצדוהו ושמוהו מטרה לחצים, שביקשו לכלות דמו עד כלה, וכל חץ וחץ רוקן מרביעית דם שבו, "תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות". ומצינו במדרשות שירמיהו נטל את הדם הנשפך מן החצים וקברו. והוא מיתה משונה ומחרידה, שבאים עליו לכלותו עד תומו. ומזכיר קצת את מיתת ר' עקיבא, שסרקו בשרו במסרקות של ברזל, ומשמעות הדבר שלא ביקשו להמיתו בלבד, אלא לכלות כל בשרו ואבריו. והוא פסגת הנהגת ההסתר שבגלות.

[308] והיינו, שכבר נהג בו ההסתר של זו תורה וזו שכרה הנוהג בגלות, ולא היה לפניו מלך צדיק שכך עלתה לו. דבאמת כל ענין צדיק ורע לו מישך שייך לתקופת הגלות או ביחס ליחידים, אך ביחס לעם ישראל בכללותו, כאשר צורתם מתוקנת ומלכם בראשם והקב"ה שוכן עמם בגלוי, לעולם היתה ההנהגה גלויה, וכאשר שבו אל ה' התענגו מטובו, ובבריחתם הימנו פסקה מהם ברכה.

ומצד עצם טבע המציאות כן הוא ביחס לציבור, דכאשר דרשוהו שכן בקרבם ומאליו שורה הברכה ומשולחן המלך אוכלים, וכאשר עזבוהו עזבם הקב"ה וממילא ילכו מדחי אל דחי באשר לבדם אין להם כל מציאות, [והוא גלוי לעין ביחס לכלל ישראל העומד על מתכונתו כציבור, דרק בצורה זו מתגלה ה' בקרבם וניכר לכל הנהגת שכר ועונש, וע"ז קאי הבטחות התורה בפרשת בחוקתי ועוד וכנודע, וכן כ' הרשב"א ועוד (וראה בס' העיקרים מאמר ד' פרק מ', ובמהרש"א קידושין ל"ט ב'), והבן], וזה כל ענין דברי ימי ישראל שבתנ"ך ללמד ענין זה כמפורש במקראות לאין מספר, ולעולם מלכי יהודה שדרשו לאלוקיהם והלכו בדרך ה', היתה ידו עמם ונחלו שפע וברכה לרוב.

ואמנם היה פעמים שכשלו במקצת מאחר שסטו מדרך ה' באיזה ענין, אך במלך [שבו מתגלם כלל האומה ומשפטו כציבור] שבעיקרו צדיק לעולם לא באו הדברים עד כדי שימות מיתה שפלה, כמות יאשיהו משלשת מאות החצים הננעצים בו במלחמה, והלא כמעט לא הוי מלך כמותו, ולא נמצא בדומה לזה שעל חטא כגון זה שלא שמע לירמיהו הנביא יענש במידה זו, אולם התראת ירמיהו היתה דכבר תמו ימי תפארת ישראל ושוב אין לו לישא ראש, ואין הנהגת ה' עמם כימי קדם, וכך אכן נתקיים ביאשיהו, דבמיתתו כבר החל הנהגת הגלות וראוי היה הבית להיחרב, והבן היטב. ויתבאר עוד בהערות הבאות.

ובצלו חי ישראל בגויים, בהצדקת הדין ונאמנות מוחלטת גם בשעה שנעקד על מזבח אמונתו, באשר רוח אפינו משיח ה' מתקיים כרוחנו לנצח. ויהי דברו "צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי", לדבר ישראל לדורות, על אף שנעקדו על מזבח אמונתם לאין ספור, ולא העלו בפיהם טרוניא, הכך נאה לאומה אשר אהבה ה' ויבחרה לחלקו מכל העמים, והרי היא יוצאת ליהרג על קיום מצוותיו, ועד שעת מיתה מעשיהם הפיהו.

[309] דהנה כאשר מת יאשיהו המליכו עם הארץ את יהואחז, ומלך ג' חודשים, ויבוא מלך מצרים ויענוש את הארץ וימליך את יהויקים אחיו, ומלך י"א שנה, ויעל עליו נבוכדנצר ויאסרהו להוליכו לבבל, וימלך תחתיו את יכניה, ולאחר ג' חודשים ועשרה ימים שב והגלהו וימלך את צדקיהו, ולאחר י"א שנה מרד צדקיהו ויעל עליו נ"נ ויגלהו, אזי נחרב המקדש.

ולכא' נראה שיש כאן סדר, דכאשר הרג מלך מצרים את יאשיהו נפלה הארץ בידו ושוב לא עצרו ישראל חיל לפניו, לכך המתין ג' חודשים לראות האם המלך החדש שהמליכו יהיה כפוף לו, וכיון שנתבסס במלכותו ולא נכנע לו, עלה בשנית והורידו והמליך אחיו בתורת שיהיה תחתיו.

ולאחר ג' שנים שהיו כפופים למצרים, מלך נ"נ אשר המליכו הקב"ה על כל האומות, ואזי גבר כח מלך בבל על מלך מצרים ומלך אשור (עלייתו על מלך מצרים בשנה הרביעית ליהויקים, מפורשת בירמיהו פרק מ"ו, יעו"ש שהוא גזרה שנגזרה על מצרים שהגיע עת פקודתה, ועלייתו על נינוה מבוארת בגמ' מגילה י"א ב'), וממילא בשנה השניה למלכותו (מגילה י"א ב'), עלה על ארץ יהודה שהיתה כפופה למצרים, ולסוף ז' שנים הסיר את מלכה יהויקים להמליך את בנו יכניה, ולאחר ג"ח שראה שאיננו נכנע לו, שב והגלהו וימליך את צדקיהו דודו וישביעו להיות נאמן לו למלוך תחתיו, (וזה ענין שינוי השם שעשה, להורות בעלותו, וכן עשה מלך מצרים, ונת' בהערה במאמר בענין מרכא כפולה אות ה'), ולאחר י"א שנה מרד צדקיהו, ואז בא קץ יהודה.

ונמצא, שבאותם כ"ב שנה לא היו כלל ברשות עצמם, אלא בתחילה ביד מצרים ואח"כ ביד בבל. והלא נ"נ לא עלה להלחם בעלמא בירושלים, אלא בתורת שתחתיו היו וצדקיהו מרד בו. ובאמת משמע שהיה מונח באזהרת ירמיהו ליאשיהו שלא להלחם במלך מצרים, שהרי ידוע שבאותם שנים נאבקו מצרים ובבל על הבכורה בעולם, ומלך מצרים ביקש לילך להלחם במלך בבל כמפורש בכתובים, ויאשיהו לא עמד מהצד אלא סירב שיהיה דרך ארץ ישראל, ולא היה לו להתערב בריב

להם עשרים ושתים שנה משום שספדו לו בעשרים ושתים אותיות, וכן איתא במדרשות דמשעת מיתת יאשיהו נגדעה קרנם של שונאיהם של ישראל[310]. וכבר הרגיש יאשיהו בעומד לבוא וגנז לארון ה' שהוא עיקר בית המקדש, ובזה תם עיקר מלכות בית דוד היושבת לצד כסא ה', ונת' ב'וישב דוד' אות נ'.

וכן נמצא לפני כן (כ"ד) "וּבִשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לְמֶלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ שָׁלַח אֶת־שָׁפָן בֶּן־אֲצַלְיָהוּ וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ שַׂר־הָעִיר וְאֶת יוֹאָח בֶּן־יוֹאָחָז הַמַּזְכִּיר לְחַזֵּק אֶת־בֵּית יקוק אֱלֹהָיו לֵאמֹר עֲלֵה אֶל־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וִיתַמֵּם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־אֱלֹהִים אֲשֶׁר אָסְפוּ הַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי הַסַּף מִיַּד מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וּמִכֹּל שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל וּמִכָּל יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם" (ל"ד ח'-ט').

והיה כאן דבר שלא היה מאז ימי שלמה ושמואל, שמכל שבטי ישראל ירימו תרומה לה' ויעבדו לו, ובכסף זה חיזקו הבית ורוממו היכל ה'. ולעולם כאשר מסופר כיו"ב במקראות, משמעותו שהיה חיזוק והתעלות בכל עבודת אלוקי ישראל, דו"ק ותשכח (וראה באות הבאה).

ובאותו שעה מצאו את ספר התורה בבית ה', וממנו נתחזקו וישלח המלך בכל ערי ישראל לדרוש את ה', ויקרא המלך באוזני כל איש יהודה וירושלים את דברי ספר הברית, ויכרתו ברית לה' אלוקיהם. ואזי עשו כל העם את הפסח, אשר דוגמתו לא נעשה מימי שמואל, והוא השלמת הכנת המקדש[311] וביאה בברית, ונת' במאמר בענין קרני פרה יעו"ש.

חידוש המקדש ועיר הקודש- יהוידע ונחמיה

יא) עוד יש זרקא כפול בס' דה"י, והוא לאחר כאשר טיהר יהוידע המקדש שנפרץ בימי ממשלת עתליהו בת אחאב, אשת יהורם בן יהושפט, והפקיד עליו את הכהנים לשומרו מכל טומאה. (כ"ה) "וַיָּשֶׂם יְהוָיָדָע פְּקֻדֹּת בֵּית יקוק בְּיַד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר חָלַק דָּוִיד עַל־בֵּית יקוק לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת יקוק כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁיר עַל יְדֵי

המעצמות, שכבר נגזרה הגזרה על יהודה ואין לה לישא ראש, וכיון שהתערב נפל בידיהם ואיבדה יהודה את עצמאותה, תחילה ביד מלך מצרים, וכאשר עלה כח מלך בבל נפלו לפניו.

[310] וידועים דברי המדרש (שמו"ר בא פרשה ט"ו), "יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח', עד שלא הוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים, ברמז הודיע להם שאין המלכות בא להם עד שלשים דור, שנאמר "החדש הזה לכם ראש חדשים", החדש שלשים יום ומלכות שלכם שלשים דור, הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר, וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים, ודסקוס שלה מתמלא, ומט"ו עד שלשים אור שלה חסר, בל' אינה נראית, כך ישראל ט"ו דור מן אברהם ועד שלמה.. ומשם התחילו המלכים פוחתין והולכין..".

וכבר עמדו דהנה דור שלושים לשלמה הוא יאשיהו, והיינו שבו בטלה עיקר מלכות בית דוד, ולאחריו לא היה מלכות עצמית.

[311] יש לדקדק כן, שהרי כך כתיב שם, "בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה. אַחֲרֵי כָל־זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ אֶת־הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם בְּכַרְכְּמִישׁ עַל־פְּרָת וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ יֹאשִׁיָּהוּ.." (ל"ה י"ט-כ'). ומשמע, שכל אריכות תיאור הפסח וכריתת הברית, בכלל 'הכין יאשיהו את הבית'.

והיינו, שהלא אין ביהמ"ק דבר הקיים לכשעצמו, אלא בו הקשר והשייכות אשר בין הקב"ה לעמו, ובדק הבית וחיזוקו היינו בתורת שביקשו לחדש ולרענן את עבודתם לפני ה' ולעזוב את כל הע"ז והאלילים, ולכך נכרת הברית ונחגג הפסח, ואזי "וְתִכּוֹן כָּל־עֲבוֹדַת יקוק בַּיּוֹם הַהוּא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְהַעֲלוֹת עֹלוֹת עַל מִזְבַּח יקוק כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ" (שם ט"ז), ומשמע שבזה קמה ועמדה עבודת המקדש, ולא הפסח בלבד אלא אף העלאת העולות לפני ה', ובהכי התחדש והתרענן כל עבודת המקדש, והוא הוא 'אשר הכין יאשיהו את הבית'.

ובעיקר הדבר שמסופר בהדגשה שלאחר שהכין את הבית עלה עליו מלך מצרים ונפל בידו, הוא תמוה, דוכי זהו סיבה לכך, הא אדרבה, בהפך צריך להיות. ובאמת אף גבי חזקיהו ויהושפט מצינו לשון כעי"ז, "..וּבְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר־הֵחֵל בַּעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים וּבַתּוֹרָה וּבַמִּצְוָה לִדְרֹשׁ לֵאלֹהָיו בְּכָל־לְבָבוֹ עָשָׂה וְהִצְלִיחַ. אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֻנָה הַאֹּלָה בָּא סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיָּבֹא בִיהוּדָה.." (ל"א כ"א, ל"ב א').

וכן גבי יהושפט לאחר שהעמיד שופטים בכל הארץ וכו', "..חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יקוק עִם־הַטּוֹב. וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם מֵהָעַמּוֹנִים עַל־יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה.." (י"ט י"א, כ' א'). ובתרוויהו משמע להדיא, דבתורת שהתחזקו ודרשו לאלוקיהם, לכך הצליחו במלחמה.

ומשמע דהכא בא לומר, דכאן החל הנהגת הגלות, דאע"ג דיצאו למלחמה מתוך שהכין את הבית בחיזוק גדול וכריתת ברית לאלוקיהם, אפ"ה לא עמדה זכותם, ונפלו ביד מצרים, וקצף ה' על עמו שהיה תלוי ועומד, כבר נחתם ולא היה בר השבה, אלא שדוקא בשעה האחרונה ניתן להם יאשיהו שמתוך הנהגת התשובה הגדולה שחידש בישראל, מתוך זה יצאו לגלות, ואכן כך היה מכאן ואילך, שדוקא בגלות התחזקו ביותר והחלו לדקדק טפי במצוות.

דָּוִיד. וַיַּעֲמֹד הַשֹּׁעֲרִים עַל־שַׁעֲרֵי בֵּית יְקוָק וְלֹא־יָבֹא טָמֵא לְכֹל־דָּבָר" (דה"י ב' כ"ג, י"ח-י"ט). **והוא שביער את הבעל מיהודה, לאחר שכבר ביערו יהוא מישראל, ולא נמשך אלא ביהודה שהיו עדיין תחת השפעת בית אחאב. (ראה במאמר בענין קרני פרה אות ד').**

ואמרו בסדר עולם רבה פי"ח, "בשנת כ"ג ליואש חזק את בדק הבית[312], הרי קנ"ה שנה משבנאו שלמה ועד שבדקו יואש, ויעש יואש הישר בעיני ה' כל ימי יהוידע הכהן וגו', ויזקן יהוידע וגו' משנולדה קלקלה בימי שלמה[313], נולד יהוידע המתקן". ולכך מוטעם הכהנים הלויים אשר חלק דוד על בית ה', שיהוידע הוא שהחזיר עטרה ליושנה, ובימיו חיזקו את בדק הבית על ידו, וחזרו לעבוד את ה' ולשמור סדרי המקדש וטהרתו. [וראה במאמר בענין קרני פרה אות ה' וכן באות הקודמת, דחיזוק בדק הבית הוא חיזוק בכל עבודת האלוקים בביהמ"ק ובכלל].

וכבר עמדו שכאן נמצא שורש מעשה מתתיהו כהן גדול בבית שני, שהכהנים השומרים משמרת הקודש קמים ומורדים במלכות הרשעה שפשטה בארץ[314], ומכח השאיפה להשיב סדרי ביהמ"ק שנפרצו ונתחללו, מתחזקים למען אלוקיהם ומחזירים עטרה ליושנה, ובזכות זה נחנך המקדש ושבה העבודה וסדריה ביתר שאת ועוז.

---

[312] ולא בחנם יואש דוקא הוא שעורר לחזק את בדק הבית לראשונה מאז בנייתו, שהרי ניצל דרך ביהמ"ק, ושם היה ביתו כביכול.

ובאמת זכות גדולה היה לו ליואש, שניצל דרך קדה"ק, וכביכול הקב"ה שמר עליו בביתו, להכין כסא דוד. ונת' בזה בקונטרס 'וישב דוד', דהא שבשעה שהרגה עתליה את כל זרע המלוכה בני אחזיהו הוחבא יואש בחדר המיטות שבבית ה', ופי' חז"ל שהיינו בקודש הקודשים שעליו נאמר בין שדי ילין, והיינו ששם תוקף מקום כסא ה' נקרא בבחינת מיטה, והיינו שבשעה שעמד כסא דוד בפני סכנת ביטול ולא היה לו מקום קיום בעולם, נטלו הקב"ה שכביכול יתקיים עמו במיטה בתוך ביתו, משום ששם מקומו וכסא דוד הוא כסא ה', וכשם שדוד לא הסכים ליתן שינה לעיניו ולשכון במיטתו ובביתו אלא אם יש להקב"ה מקום, שמקום דוד ומקום ה' חד הוא וכתלויין זה בזה. ואמרו, "אילמלי ברית שכרת הקדוש ברוך הוא עם דוד, נהרג יואש באותה שעה, ובטלה מלכות בית דוד" (תנדב"א זוטא ג'. וראה עוד בפ' חלק, שנענש דוד בזה משום שמחמתו נהרגו כהני נוב, יעו"ש).

ברם לבסוף דוקא מתוך מעלה זו, בא לידי תקלה לאחר מות יהוידע, ובאו להשתחוות לו ולהאלילו בתורת שבו נתגלה בפועל היותו חלק מבית ה', כמסופר בדה"י וכפי שדרשו חז"ל. וכך מצינו תמיד, שקירבה גדולה יכולה להביא למעלות גדולות ולהתעוררות לטובה, ויכולה להביא פירצה, כאשר משתמשים בה שלא כראוי. ושני צדדים אלו קיימים לעולם בכל עת כאשר הקב"ה מתקרב לישראל.

[313] כפה"נ היינו כאשר נשא שלמה את בת פרעה, ומבואר במדרשים שישן עד ד' שעות ביום ומפתחות המקדש תחת מראשותיו ובטלה עבודתו, והדבר מסמל את הנשים נוכריות שהם גרמו הקלקלה לדורות ומחמתם לא הגיע בית המקדש לתיקונו ולשלימותו, ופסגת הדבר כאשר בית אחאב התערב בבית דוד, ולקח יהורם את עתליה בת איזבל הצידונית לבנו יהורם, וממנה התפשטה הקלקלה עד כמעט בטל בית האלוקים, "כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמְּרַשַּׁעַת בֵּנָיהָ פָּרְצוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וְגַם כָּל־קָדְשֵׁי בֵית־יְקוָק עָשׂוּ לַבְּעָלִים". ויהוידע הוא אשר נועד כבר מעיקרא להשיבו על מכונו, וממנו הושמד שארית בית אחאב אשר ביהודה והוקם על תילו המלכות בניתוק מהשפעת הנשים נוכריות ואליליהם.

[314] ויש טעמים מודגשים מאד בפסוק המספר על יהוידע המאגד סביבו בברית את ראשי העם, ומורד במלכות עתליה וממליך את יואש. "וַבַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית הִתְחַזֵּק יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְרֹחָם וְלִישְׁמָעֵאל בֶּן־יְהוֹחָנָן וְלַעֲזַרְיָהוּ בֶן־עוֹבֵד וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־עֲדָיָהוּ וְאֶת־אֱלִישָׁפָט בֶּן־זִכְרִי עִמּוֹ בַּבְּרִית" (דה"ב ב' כ"ג א'). וזהו פסוק נדיר מאד בן כ"ז תיבות ללא אתנחתא. (ראה חלק א' אות ט').

והיינו, שהיה כאן דבר יחודי, שלא היה כל ימי בית ראשון, שלאחר שש שנים שכבר כלתה מלכות בית דוד ובת אחאב מושלת על הארץ, התעוררו הכהנים שומרי משמרת הקודש ועמהם שרי העם, לשוב ולקיים דבר ה' להמליך את זרע דוד, וכאן הוא המקום ששבו וקיימו ישראל את בחירת ה' בבני דוד, "וַיִּכְרֹת כָּל־הַקָּהָל בְּרִית בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בֶן־הַמֶּלֶךְ יִמְלֹךְ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקוָק עַל־בְּנֵי דָוִיד" (שם פסוק ג').

ופירוש הדבר, שביקשו בזה לחזור להיות עם לה'. ומשמע להדיא בפסוקים שבזה כרתו ברית להיות עם ה'. "וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע בְּרִית בֵּינוֹ וּבֵין כָּל־הָעָם וּבֵין הַמֶּלֶךְ לִהְיוֹת לְעָם לַיקוָק" (שם פסוק ט"ז). והיינו, שצורת השייכות בין הקב"ה לישראל להיותם עמו, היינו ע"י מלכות בית דוד, ועבודת בית ה' חד היא עמם. ונתבאר באורך בקונטרס 'וישב דוד', יעו"ש.

ומיד לאחר פסוק זה כתיב, "וַיָּבֹאוּ כָל־הָעָם בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצוּהוּ וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת. וַיָּשֶׂם יְהוֹיָדָע פְּקֻדֹּת בֵּית יקוָק בְּיַד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר חִלֵּק דָּוִיד עַל־בֵּית יקוָק לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת יקוָק כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁיר עַל יְדֵי דָוִיד. וַיַּעֲמֹד הַשֹּׁעֲרִים עַל־שַׁעֲרֵי בֵּית יקוָק וְלֹא־יָבֹא טָמֵא לְכֹל־דָּבָר. וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הָאַדִּירִים וְאֶת־הַמּוֹשְׁלִים בָּעָם וְאֵת| כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיּוֹרֶד אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יקוָק וַיָּבֹאוּ בְּתוֹךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיּוֹשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ עַל כִּסֵּא הַמַּמְלָכָה. וַיִּשְׂמְחוּ כָל־עַם הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקְטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בֶחָרֶב". והיינו, שכל זה דבר אחד הוא, והמיתו את עתליה ואת מתן הכהן הבעל, ומכנגד המליכו את הנצר לבית דוד וחידשו סדרי עבודת בית ה' שיסד דוד.

וכל ימי חיי יהוידע, היתה זו תקופה מיוחדת במינה, של חיזוק בכל עבודת אלוקי ישראל ומקדשו[315], ותיקון היכל ה'. והרי יהוידע הוא שהחביא שש שנים את הנצר לבית דוד בזמן מלכות עתליה עד שמרד בה והמליכו, ונמצא שהיה המלך תחת השפעת הכהן גדול הממליכו (שהיה גם שייך למשפחת המלוכה, באשר היה דודו, דרך אשתו יהושבעת בת המלך יהורם), וכך שב יהודה אל ה' ותיקן את הנזק שנגרם בדריסת רגל שניתנה לבית אחאב בבית מלכות דוד[316]. ומדגישים[317] הכתובים שנקבר יהוידע בקברי המלכים, והיינו שהיה לו מעמד מיוחד בימי חייו, והיה המלך סר למשמעתו בכל עניניו.

עוד נמצא פעם אחת בס' נחמיה כאשר בא לירושלים ויצא לראות כיצד יבנה חומותיה. (כ"ו) "וָאָבוֹא אֶל־יְרוּשָׁלִַם וָאֶהִי־שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה. וָאָקוּם| לַיְלָה אֲנִי־וַאֲנָשִׁים| מְעַט־עִמִּי וְלֹא־הִגַּדְתִּי לְאָדָם מָה אֱלֹהַי נֹתֵן אֶל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת לִירוּשָׁלִַם וְבְהֵמָה אֵין עִמִּי כִּי אִם־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ" (ב' י"א-י"ב).

והיינו, שהיה בזה דבר גדול מאד, ובהכי מתכוננת העיר ירושלים, ובניית חומותיה הוא הוא תקומתה, והארכנו בזה לעיל במאמר בענין מרכא כפולה אות י"ב (וכן ראה עוד במאמר בענין קרני פרה אות ט'-י'). ומתאר נחמיה כיצד החל את פעולתו, בשעת יציאתו לילה כמעט ללא אדם וללא בהמה לעזר, אולם בחסד ה' עליהם בכוחות מועטים עלה בידם להחל את הדבר הגדול הזה, אשר ממנו החלו לעצור חיל לפני אויביהם.

יסורי איוב המנקה עצמו מכל נדנוד חטא

יב) עוד מצינו זרקא כפול בפתיחת ספר איוב[318]. (כ"ז) "וְיִהֹ֗י כִּי־הִקִּיפוּ֙ יְמֵי־הַמִּשְׁתֶּה֔ וַיִּשְׁלַ֥ח אִיּ֖וֹב וַיְקַדְּשֵׁ֑ם וְהִשְׁכִּ֣ים בַּבֹּ֔קֶר

---

[315] ולא לחנם בזמנו דייקא נתחדש הדרשה המפורסמת שדרש יהוידע, המובאת במשנה שקלים פ"ו מ"ו, שמותר חטאת ואשם יקריבו בדמיהם לעולה והעורות לכהנים, יעו"ש. [וזהו מן הדרשות הקדומות ביותר]. ועל זמנו נאמר, "וַיִּהְיוּ מַעֲלִים עֹלוֹת בְּבֵית־יְקוָק֜ תָּמִ֗יד כֹּ֚ל יְמֵי יְהוֹיָדָ֔ע" (דה"ב כ"ד י"ד). ונמצא, שהוא הרבה את הקרבנות לפני ה'.

[316] מבואר במדרשים שנגזרה הגזרה על בית דוד לכלות עם בית אחאב מאחר שהתחתנו בהם, ואף יואש ביקשו להורגו, אלא שהקב"ה הצילו, אולם שוב אינו מיוחס לבית אחאב שביקשו לכלותו, וממנו הקב"ה הקים מחדש את מלכות בית דוד, באופי האמיתי שלה, שכפופה לכהנים ולאנשי משמרת הקודש, שהם הם הצילו את המלכות.

ולכך כאשר לאחר מות יהוידע, סר יואש מן הדרך והאמין בכוחותיו שלו, "ויעזבו את בית ה' אלוקי אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים, ויהי קצף ה' על יהודה וירושלים באשמתם זאת". ובגד במיטבו ודודו יהוידע וציוה להרוג את בנו זכריה המוכיחם, מכאן תחילת הפורענות לישראל, שתחת שהיה כאן תקוה לייסד ממלכה שאדניה נוטעים על עבודת הקודש והמקדש, ולראשונה מאז ימי שלמה ניקו את שרידי נזקי הנשים הנוכריות, והעמידו במרכז את חיזוק הקודש ועבודתו בחסות הכהנים שומרי משמרת הקודש, והריגת זכריה הכהן היתה הסטיה שהביאה את החורבן. ["..אם הורגים אותי שאני כהן, מתקיים עליהם המקרא שכתוב "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא" (איכה ב'), ומיד הם גולין" (ויק"ר צו, י' ג')].

[317] "וַיִּקְבְּרֻהוּ בְעִיר־דָּוִיד עִם־הַמְּלָכִים כִּי־עָשָׂה טוֹבָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְעִם־הָאֱלֹהִ֖ים וְבֵיתֹֽו" (דה"ב כ"ד ט"ז). ומסתברא מילתא שלא היה זה מתוך החסד שעשה גרידא, אלא מצטרף לזה שייכותו למשפחת המלוכה, והיותו ממליך יואש הנצר האחרון לאחר שכמעט כבתה גחלתו של דוד. ומכח השפעתו מלך הילד בן השבע, לאחר שהצילו ממות ותחת חסותו הוחבא בביהמ"ק. ואף לו היה כעין סמכות, ובקולו שמעו המלך והעם. וזה ענין כי עשה טובה בישראל.

וענין 'ועם אלוקים וביתו' היינו עם ביהמ"ק, שהוא ששיקמו וכוננו מחדש בסדרים שתיקן בו דוד. ונראה שמונח בזה נמי אף העמדת המלכות לבית דוד, שהם הם בית אלוקים, וחד הם עם בית המקדש, ונת' באורך בקונטרס 'וישב דוד' יעו"ש. ולא במקרה מי ששב וכונן את מלכות בית דוד לאחר שכמעט כלתה, הוא ששב וכונן את עבודת המקדש וגדר פרצותיו לאחר שהוזנח. ושני אלו חד הם. [ומעניין שדוקא יואש, אף שנקבר בעיר דוד לא נקבר בקברות המלכים, משום שנתקשרו עליו בדמי בני יהוידע הכהן].

ואמרו בסד"ע רבה פי"ח, "ותקח יהושבע וגו', ויהי אתה בית ה' וגו', ועליו הכתוב אומר "כי יצפנני בסכה" וגו' (תהלים כ"ז ה'), מהו "בצור ירוממני", זה יהוידע הכהן, בן אדם שהוא דומה לצור". והיינו שיהוידע הכהן הגדול, בצלו חסה יואש ומכוחו שרד, והוא אשר שימש לו לסוכת שלום, ורק בצל חסותו האיתן של משרת הקב"ה הנושא שמו, היה קיום לבית דוד שכמעט נכחד. (וראה בהערה לעיל בגדר הצלת כסא דוד בקה"ק).

[318] טעמי ספר איוב חולקים מקום לעצמם, והוא אחד מספרי 'אמ"ת' (איוב משלי תהלים), שנעלם ממנו מנגינת טעמיהם, אולם הסיפור שבתחילת איוב ובסופו, מוטעם בטעמים הרגילים. והיינו, שיש הבעה מיוחדת לדברי חכמה ותפילה, שאינם מאורעות ונבואות שנמסרו לישראל, אלא הגות לב האדם ורחשי לבו לפני ה'. לכך הפסוקים קצרים ומתנגנים בקצביות, והטעמתם שירית, מסתלסלת ונרגשת, כפי שניכר בעליל, אלא שנעלם מאיתנו.

[ואפשר לראות את ההפרש בטעמים, בשירת דוד ביום הציל ה' אותו מכל כל אויביו ומכף שאול, שבאה בשמואל ב' פכ"ב, ונכפלה בתהילים פי"ח. ובאמת יש הרבה הבדלים בתיבות, וע"ש בפירוש האברבנאל שהראה שבעים וארבע שינויים בין הפרקים, (וכן הוסיפו להצביע על שינויים דקים נוספים), וכבר הראו שע"פ דרך פשט עיקר השינויים הם בתהילים, משום

וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל הַיָּמִים" (א' ה'). ודברים אלו הם פסגת תיאור מהותו של איוב, שאע"פ שהיה משופע בטובה רבה וילדיו מתענגים על המשתה שבעת ימים לרוב, לא הביאו הדבר לבעוט בטוב, אלא אדרבה, מתוך כל השפע והברכה אכתי לבו היה חרד בקרבו והשכים לעלות עולה לה' לכפר. ולא נמצא בו כל שמץ דבר רע, ואם היה רק מקום לחשוב שיכול לבוא, היה מקדים לכפר ולטהר מכל נדנוד עבירה שיכול להיגרם מריבוי המשתה.

וזהו עיקר ספר איוב, הכיצד אפשר הדבר שגם מי שצדיק בארץ ולא ראה כל עוון אפי' בלבו, ומטהר ומנקה עצמו שמא מבניו יצא דיבור שלא כהוגן, אפ"ה יכול לאבד את כל הטובה, ולהיות מלא ברע ובכל נגע, וז' מדורי גיהנם עליו יעברו, ואין נראה לעין כל טעם וסיבה.

ולפרש מעני רעי איוב ותשובת הקב"ה לבסוף, כבר נשתברו ע"ז קולמוסין רבים ואין בכוחנו אף לדלות את עיקרם, אולם דבר אחד ברור מן המקראות, והוא מעיקר ענין הספר, שגם כאשר סובל הצדיק ומר לו מאד, סופו שמן הרעה יצמח לו טובה גדולה אף יותר מאשר היתה לו בימים מקדם. ואין זה רק פיצוי משמים שניתן לו מרחמים, כפי שיש שסבורים, אלא אומר הספר שכך היא הדרך להתקדם ולעלות, ואין דרך הצדיק סלולה לו בצורה מסודרת ושלוה המתאימה לעולם כפשוטו, אלא יהיה התנגשות וחיפוש שלא תסתדר עם הקיים הפשוט, ומתוך זה יתגלה מימד עמוק יותר, מתוך היסורים ואיבוד הדרך הרגילה. יש בו בעולם משהו עליון יותר, שאינו מתגלה אלא מתוך היציאה ממסגרותיו הרגילות, גם אם הוא הלך בהם בדרך הישר.

ובמדרשים יש היקשים לרוב בין איוב לכנסת ישראל, ואם משל הוא זה הספר, הרי שהנמשל זהו אנחנו. וז"ל המדרש רבה איכה פרשה ג'. 'אני הגבר' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע אני הגבר, אנא הוא איוב. כמו דאמר "מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים" (איוב ל"ד ז'), מה דאייתית על איוב את בעי מייתי עלי.

באיוב כתיב, "כשדים שמו ג' ראשים" (איוב א' ט"ז), ובי כתיב, "והעיר נתנה ביד הכשדים" (ירמיה ל"ב כ"ה). באיוב כתיב, "אש אלהים נפלה" (איוב א' ט"ז), ובי כתיב, "ממרום שלח אש" (איכה א' י"ג). באיוב כתיב, "ויקח לו חרס" (איוב ב' ח'), ובי כתיב, "איך נחשבו לנבלי חרש" (איכה ד' ב'). באיוב כתיב, "שק תפארתי" (איוב ט"ז ט"ו), ובי כתיב, "העלו עפר על ראשם" (איכה ב' י'). באיוב כתיב, "חנוני חנוני" (איוב י"ט כ"א), ובי כתיב, "אשר לא אתן להם חנינה" (ירמיה ט"ז י"ג). באיוב כתיב, "כי יד אלוה נגעה בי" (איוב י"ט כ"א), ובי כתיב, "כי לקחה מיד ה'" (ישעיה מ' ב').

וכשם שביסורים נדמית כנסת ישראל לאיוב, אף בתכליתה לבסוף, היא היא איוב, "אמר לה ירמיה (לכנסת ישראל המתגלה לו בדמות אשה המכונה ציון), דומה מכתך למכתו של איוב, מאיוב נטלו בניו ובנותיו, וממך נטלו בנייך ובנותייך, מאיוב נטלתי כספו וזהבו, וממך נטלתי כספך וזהבך, לאיוב השלכתי לתוך האשפה, ולך עשיתי אשפה של זבל. וכשם שחזרתי ונחמתי את איוב כך אני עתיד לחזור ולנחמך, לאיוב כפלתי בניו ובנותיו, ולך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך, לאיוב כפלתי כספו וזהבו, ולך אני עתיד לעשות כן, לאיוב נערתי מן אשפה, ועליך הוא אומר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים" (פיסקא רבתי פיסקא כ"ו).

והיינו, שאף כנסת ישראל עברו עליה משברים וגלים ללא הרף, מה שלא עברו שכניה הפחותים ממנה עשרת מונים. וכבר רחקו הימים שידענו טובה, וכנגד עינינו נמצא שהעם הנעלה ביותר, הוא העם הנרדף והמעונה ביותר, ולמרות הכל, זהו דבר פלא עצום.

אולם חוק הוא בעולם, שבכדי להתקדם ולבוא למקום עליון יותר, לא די בעולם כפשוטו, לילך בדרך טובים וליהנות מפריו הטוב ותו לא מידי, אלא יש בו שלימות שלא מתגלה ממבט ראשון, וצריך לחתור ולחפש בו דבר שמימי יותר, ודבר זה יבוא דוקא דרך האובדן והיסורים, שמוצאים מן הפשטות ומגלים עומק שלא היה מקודם[319], ומן הגלות נזכה בעז"ה לשלימות העתידה בקרוב בימינו, בעת התיקון כאשר

ששם נאמר טפי באופן של מזמור המתנגן, הלכך אמרו דוד באופן יותר שקול וקצבי, וכך נתקן לדורות שיזמרוהו הלויים בביהמ"ק].

[319] וד"ז גילה משה רבינו, כאשר הואיל לבאר את התורה הזאת באר היטב, בסוף הארבעים שנה. "וְאֶתְכֶם לָקַח יקֹוָק וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה". והיינו, שסבלות מצרים הם הם כור הברזל שצירף וזיקק את ישראל למהותם ויעודם בקבלת התורה.

[ובאמת כל ספר דברים יש בו משום מבט חדש ועמוק יותר על כל מאורעות ישראל, ואף הארבעים שנה שנדדו במדבר, שלכא' ימי גלות המה, מתבררים כימים שבהם רכשו ישראל את צורת היחס הנכונה לאלוקיהם. וכגון, "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר, לא בלו שמלתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך. לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם, למען תדעו כי אני ה' אלוקיכם" (כ"ט ג'-ה'). "ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך, למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.. וידעת עם לבבך, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מייסרך" (שם ח' ג'-ה').

והיינו, באשר אותם ארבעים שנה במדבר המה השנים שבהם נוצר ההווי היהודי הראשוני. שמה בשמימון אשר אין מים התגבש ה'לכתך אחרי'. הדוד נטל את הרעיה עמו ויצא למקום אשר יתייחדו שניהם בצורה שלמה, מאומה לא יהיה לה מלבדו. כל

יעמוד העולם על הגובה האמיתי שישיגו ישראל לאחר כל הדרך הארוכה שעשו בגלות, ואזי יתרבה הטובה יותר מכל אשר היה אי פעם.

הזרקא יבוא במקום בר משמעות והרגשה

יג) והנה **כ"ז הוא האופנים היותר מיוחדים שבולט בהם ענינם המובהק, אולם מזה אפשר ללמוד על מהות הטעם. ואכן בדר"כ אף כאשר מופיע זרקא אחד, מורגש קצת שנפעל כאן דבר מהדהד אשר בר הרגשה הוא[320], וממילא בדר"כ הוא מעיקר סיפור הפרשה, וכאן עצמו של ענין.**

ולדוגמא **מזדמנת נעתיק בפרשת סוטה (נשא פרק ה'), את התיבות שמוטעמות בזרקא וסגול.** "וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע.. וְהִבִּיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן.. וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יקוק.. וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה.. וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ". **האמנם כורח עלינו לסבור, שאך מקרה הוא שדברים אלו דייקא הם המוטעמים[321], כי כך יצא מבחינה תחבירית?**

מקור חייה, מזונותיה ומלבושיה, סוכתה והגנתה, הכל עליו, הכל ממנו ממש. וכך צורת נתינת התורה, במדבר, אשר אין שם מאומה, באשר מתחילה היא את כל החיים מיסודם, ולא מתוך החיים הרגילים תבוא].

[320] וכגון ראה בפרשת הפרת נדרים של האב והבעל (במדבר פרק ל'), שמורגש היטב שכל מקום שפועלים פעולה משמעותית ביחס לנדר, יבוא בו טעם זרקא (וזהו בלבד כל מקומות טעמי הזרקא שבענין). וְאִם־הֵנִיא אֲבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ" (ה'). וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ (פסוק ט'). וְאִם־הֵפֵר יָפֵר אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ (י"ג).

והמעניין הוא, שביחס להקמה מתחילה לא בא זרקא, "וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ" (ה'). "וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם" (ח'). ואולם בסוף הפרשה בא פסוק כזה, "וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֲסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ" (ט"ו).

אולם ניתן להרגיש היטב את ההבדל שבין הפסוקים. מתחילה מתואר שע"י שהאב או הבעל מחרישים, ממילא קמים הנדרים ועומדים בהעדר הפרה, ואילו לבסוף מתואר, שע"י שמחריש מיום אל יום, בזה פועל ועושה מעשה הקמה, 'והקים את כל נדריה.. הקים אותם כי החריש לה ביום שמעו', ומאחר שיבוא כפעולה שפועל לקיים ולהעמיד את הנדר, לכך יבוא בו טעם זרקא. וזה מורגש היטב לכל מתבונן.

ויסוד הענין בגדרי הקמה, שצורת ההקמה בשתיקה איננה כפעולה שבאה לקיים, אלא ממילא בשמיעתו ושתיקתו הרי הנדר קיים, ברם עצם דבר זה הרי היא הכרתו בנדר, שבא לידו ומכיר בו ומתקיים אצלו. ולכך מחד לא פעל כלום אלא שתק ונתן לו להתקיים (וא"א להישאל על שתיקה), מאידך, מרגע שמיעתו מסור אליו והוא נעשה לדעתה, באשר בטלה היא לו וברשותו קיימא, ושתיקתו פעולה ממש היא, באשר קיים מצדו ומכיר במציאותו, והוא שאמר הכתוב, הקים אותם כי החריש לה ביום שמעו. והענין דק, ויש להאריך בו הרבה בסוגיות בפרק נערה המאורסה, וזה הישוב לכל הסתירות בענין הקמה, ואף הקמה בדיבור יש בה שייכות לגדר הקמה של שתיקה, ולכך מהני בלב וכמש"כ הר"ן בדע"ט, ואכ"מ.

[321] ונביא דוגמא נאה נוספת ששמעתי מגיסי נ"י, אשר בה ניתן לראות כיצד רגשת הטעמים באה בדיוק גמור במקום המתאים. בתחילת ספר מלכים, כאשר אדניהו מתנשא לומר אני אמלוך, מסופר שלצורך המלכתו "וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וָבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ" (א' ט').

ותבוא בת שבע אם שלמה בעצת נתן הנביא, ותאמר למלך, "וַעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וַעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ. וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְלִיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא" (שם י"ח-י"ט). עודנה מדברת, ונתן הנביא בא למלא דבריה. "וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי. כִּי יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלִשָּׂרֵי הַצָּבָא וְלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וּשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ" (שם כ"ד-כ"ה).

ומורגש היטב שכאשר סיפרו למלך את מעשה אדניהו, הטעימו והדגישו את מעשהו הפומבי של אדניהו לחגוג בזבח רב, אשר בזה ביקש לחנוך מלכותו (וכך היא המידה בחניכת מלכות, מתוך רוב שמחה וזבח), ולכך מוטעם בטעמים סוערים כזרקא וסגול, הן בדברי אם שלמה והן בדברי נתן הנביא, ואילו כאשר מסופר גוף המעשה מתחילה אינו מוטעם, ואף שנעשה בפומבי לא נועד לבוא לאוזן המלך.

ה) פזר הבא בזה אחר זה

פזר מנגן ומחשיב

א) מצינו בנביאים וכתובים, שבאו בסמיכות כמה וכמה פזר, **ללא כל הפסק (בעיקר בדה"י ובנחמיה). והדבר יכול להגיע אף לשמונה פזרים רצופים, והוא בדה"י א' ט"ו י"ח, כאשר העמיד דוד את הלווים המשוררים והשוערים לפני ארון ה' בעת שהעלוהו ירושלימה,** "וְעִמָּהֶם אַחֵיהֶם הַמִּשְׁנִים זַכַּרְיָהוּ בֶּן יַעֲזִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת יְחִיאֵל| וְעֻנִּי אֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וּמַעֲשֵׂיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ וֶאֱלִיפְלֵהוּ וּמִקְנֵיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וְיִעִיאֵל הַשֹּׁעֲרִים".

וכן שם בהמשך בפסוק כ"ד **ארבעה פזר,** "וּשְׁבַנְיָהוּ וְיוֹשָׁפָט וְנָתַנְאֵל וַעֲמָשַׂי וְזַכַרְיָהוּ וּבְנָיָהוּ וֶאֱלִיעֶזֶר הַכֹּהֲנִים מַחְצְרִים בַּחֲצֹצְרוֹת לִפְנֵי אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְעֹבֵד אֱדֹם וִיחִיָּה שֹׁעֲרִים לָאָרוֹן". **ואין נראה שהוא משום טעם תחבירי מיוחד, אלא ענינו משום הרגשת תוכן הפסוק.**

ריבוי שמות המוטעמים בפזר

ב) ונלקט עוד מן המקומות הללו, ונראה מה המשותף להם. **ספר דה"י א' משופע בפסוקים רצופי פזר ושארי טעמים שוטפים נלווים, וכגון גבי בני מנשה,** "וְאֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבוֹתָם וְעֵפֶר וְיִשְׁעִי וֶאֱלִיאֵל וְעַזְרִיאֵל וְיִרְמְיָה וְהוֹדַוְיָה וְיַחְדִּיאֵל אַנְשִׁים גִּבֹּרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם" (ה' כ"ד). **וכן גבי בני גד שם,** "וַאֲחֵיהֶם לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם מִיכָאֵל וּמְשֻׁלָּם וְשֶׁבַע וְיוֹרַי וְיַעְכָּן וְזִיעַ וְעֵבֶר שִׁבְעָה" (שם פסוק י"ג).

ובפרק ז', "וּבְנֵי תוֹלָע עֻזִּי וּרְפָיָה וְיִרִיאֵל וַיַּחְמַי וְיִבְשָׁם וּשְׁמוּאֵל רָאשִׁים לְבֵית־אֲבוֹתָם לְתוֹלָע גִּבֹּרֵי חַיִל לְתֹלְדוֹתָם מִסְפָּרָם בִּימֵי דָוִיד עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת" (פסוק ב').

ושם, "וּבְנֵי בֶלַע אֶצְבּוֹן וְעֻזִּי וְעֻזִּיאֵל וִירִימוֹת וְעִירִי חֲמִשָּׁה רָאשֵׁי בֵית אָבוֹת גִּבֹּרֵי חַיִלִים וְהִתְיַחְשָׁם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים וְאַרְבָּעָה. וּבְנֵי בֶכֶר זְמִירָה וְיוֹעָשׁ וֶאֱלִיעֶזֶר וְאֶלְיוֹעֵינַי וְעָמְרִי וְיֹרְמוֹת וַאֲבִיָּה וַעֲנָתוֹת וְעָלֶמֶת כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי־בֶכֶר" (ז'-ח'). **ועוד מצינו כיו"ב בשמות הנזכרים בדה"י.**

וכן מצינו פזרים רצופים בפרק כ"ה, **כאשר הבדיל דוד את בני אסף הימן וידותון, לשיר לפני ה' בכלי שיר.** "לִידוּתוּן בְּנֵי יְדוּתוּן גְּדַלְיָהוּ וּצְרִי וְיִשַׁעְיָהוּ חֲשַׁבְיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ שִׁשָּׁה עַל יְדֵי אֲבִיהֶם יְדוּתוּן בַּכִּנּוֹר הַנִּבָּא עַל־הוֹדוֹת וְהַלֵּל לְיקוָק. לְהֵימָן בְּנֵי הֵימָן בֻּקִּיָּהוּ מַתַּנְיָהוּ עֻזִּיאֵל שְׁבוּאֵל וִירִימוֹת חֲנַנְיָה חֲנָנִי אֱלִיאָתָה גִדַּלְתִּי וְרֹמַמְתִּי עֶזֶר יָשְׁבְּקָשָׁה מַלּוֹתִי הוֹתִיר מַחֲזִיאוֹת" (ג'-ד').

וכן בפרק ט"ז **יש גבי הלויים המשוררים חמשה פזר רצופים,** "אָסָף הָרֹאשׁ וּמִשֵּׁנִיהוּ זְכַרְיָה יְעִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל וַמַּתִּתְיָה וֶאֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל בְּכֵלֵי נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וְאָסָף בַּמְּצִלְתַּיִם מַשְׁמִיעַ" (ה').

ההטעמה הכפולה מחיה הכל

ג) ותוכן הדבר הוא, **משום שדה"י איננו רשימת שמות בעלמא, אלא נזכרו בו ראשי בית האבות, החשובים ואנשי השם, כמפורש במקראות דלעיל, וביחוד גבי בני מנשה,** "וְאֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבוֹתָם וְעֵפֶר וְיִשְׁעִי וֶאֱלִיאֵל.. אֲנָשִׁים גִּבֹּרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם". **ולכך כאשר יש רשימה ארוכה של אנשים נכבדים ורבי משמעות, אין ראוי לקוראה ברצף כקורא מנין בעלמא[322], אלא להטעים[323] כל**

---

[322] ובאמת מצינו קצת כעי"ז אף בתורה, שאף שלא באו פזרים רצופים, ניכר בטעמים שבאים לחלוק לכל דבר משמעות ושם בפנ"ע, וכגון, "עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ" (בראשית ח' כ"ב), והוטעם כל עונה מעונות השנה בטעם בפנ"ע, באופן שמורגש שיש כאן תקופה מיוחדת.

[אולם מאידך גיסא יש שם גם ענין חיבור, ששטף תנועת הטעמים הלזה מחבר את הכל ל'לא ישבותו' אשר בו מסיים הפסוק, ומורגש הרצף שבאים בזה אחר זה ללא הפסק].

[323] אפשר אמנם לומר, שהנגינה והצלצול המיוחד שיש בפזר הוא כורח בלבד, משום שבכל טעם אחר לא היה יכול להיקרא הפסוק באופן שכל תיבה יש אחריה הפסק, אלא בתנועה שוטפת ומחברת (ראה בהערה להלן), ואין ראוי להיקרא כך רשימת שמות חשובים. אולם נראה שאינו במקרה מפני ההכרח, אלא רק ע"י ההטעמה והנגינה רשימת שמות מקבלת את צורתה, באופן שכל שם בר משמעות וחשיבות.

וראה עוד בסוף ספר עזרא, שנמנו רשימות של מי שנשא נשים נוכריות, ושם לא הוטעמו כמעט, אף ברשימות של שמונה, ורק באחד הוטעם שם אב המשמר. וצריך עוד לעיין בזה.

אחד ולהרגיש שאכן נאמר כאן דבר בר משמעות, וכ"א חולק מקום לעצמו ובעל 'שם' הוא אשר יש לאחריו הפסק[324].

וכן מצינו בס' יהושע, "וְכָל־יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים| וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה| וּמִזֶּה| לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי| אֲרוֹן בְּרִית־יְקוֹק כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִּים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־ יְקוֹק לְבָרֵךְ אֶת־ הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה" (ח' ל"ג).

והיה זה מעמד עצום, של כריתת הברית עם ה' בעת הכניסה לא"י, ומורגש היטב כיצד עמדו ישראל על זקניהם שוטריהם ושופטיהם, משני צידי הארון, לבוא בברית. ולכך מוטעמים ישראל הזקנים השופטים והארון, וכל דבר היה בר משמעות כבירה בצורת המעמד[325].

עוד מצינו כיו"ב בנבואת יחזקאל, שהראוהו צורת הבית לעת"ל, "אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם וְמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית. וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־ צُורֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־ צُורֹתָיו וְכָל־תּוֹרֹתָיו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־ חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם" (מ"ג י'-י"א). **והוטעם תיאורו, שהרי בצורת ביהמ"ק מיירי, ועומד הוא חי כנגד העינים על כל המשמעות העצומה שבו, על צורתו ותכונתו ומוצאיו וכל צורותיו, והבן.**

וביחוד בא הדבר גבי הלויים המשרתים והמשוררים לפני ה' בעת קביעות מקומו והבאתו לעיר הקודש, שיש לכבדם ולקרוא שמם בהרגשת צלצול ונעימה מיוחדת, וכל אחד חשוב ועומד לעצמו, וכן מורגש שמדובר בניגון בחצוצרות ובכלי שיר, לכך בהם באו מספר הפזרים היותר גדול[326].

פזרים רצופים אצל הלויים המוזכרים במעשי עזרא ונחמיה

ד) וכן מצינו בס' נחמיה ששה פזר כמעט רצופים (אלא שמונח בא באמצע), "וַיִּשּׁוּעַ וְבָנִי וְשֵׁרֶבְיָה| יְמִין עַקּוּב שַׁבְּתַי| הוֹדִיָּה מַעֲשֵׂיָה קְלִיטָא עֲזַרְיָה יוֹזָבָד חָנָן פְּלָאיָה וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת־הָעָם לַתּוֹרָה וְהָעָם עַל־עָמְדָם. וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא" (פרק ח' ז'-ח'). **והוא מבואר, שהרי מיירי הכא כאשר בא עזרא הסופר ללמד ישראל את התורה, ולהשכילם בדיניה, וכאן שמעו לראשונה על ראש השנה וסוכות, ומכאן תחילת מעשה עזרא שלא תשתכח תורה מישראל [וראה משנ"ת בזה לעיל במאמר בענין מרכא כפולה אות י"א ובהערות]. ולכך הוטעמו ביותר הלויים המטעימים את התורה לעם, ומביאים אותם ל'ויבינו במקרא'.**

וכן לפני כן בפסוק ד', "וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וְעָנָיָה וְאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם. וַיִּפְתַּח עֶזְרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל־הָעָם.". **והוטעמו ראשי העם העומדים לצד עזרא, אשר השתתפו עמו בהנחלת התורה לישראל.**

ואף בנחמיה בתיאור הלויים המשוררים לפני ה' בעת חנוכת חומות ירושלים, יבואו חמש פזר סמוכים. "וָאָחִיו שְׁמַעְיָה וַעֲזַרְאֵל מִלַּלַּי גִּלַּלַּי מַעַי נְתַנְאֵל וִיהוּדָה חֲנָנִי בִּכְלֵי־שִׁיר דָּוִיד

---

[324] ואילו בפסוקים שאין בהם אלא מעט שמות, הרי האתנחתא והזקף סגי בהם לחלק הפסוק ולקוראו עם משמעות בכל אחד. וכגון, בפרק ט"ו בפסוק שלפני השמונה פזר, "וַיַּעַמִידוּ הַלְוִיִּם אֶת הַיָּמִן בֶּן־יוֹאֵל וּמִן־אָחִיו אָסָף בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ ס וּמִן־בְּנֵי מְרָרִי אֲחֵיהֶם אֵיתָן בֶּן־ קוּשָׁיָהוּ", הנה אלו הם הראשים, והמנויים אחריהם שהוטעמו בפזר, נקראו 'ועמהם אחיהם המשנים', ואפ"ה אין הראשים זקוקים לפזר, אלא נמנו כל אחד בפני עצמו, ופשוט.

וכיו"ב בפרק כ"ה, שאף שבני ידותון והימן המשרתים לפני ה' בכלי שיר הוטעמו הרבה, בני אסף המעטים יותר לא הוצרכו לכך, אף שנראה שהיו חשובים מהם ולכך הוקדמו. "לִבְנֵי אָסָף זַכּוּר וְיוֹסֵף וְנִתַּנְיָה וַאֲשַׂרְאֵלָה בְּנֵי אָסָף עַל יַד־אָסָף הַנִּבָּא עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ".

[325] וכן מצינו במעשה עכן שמעל בחרם, "וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עָכָן בֶּן־זֶרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הָאַדֶּרֶת וְאֶת־לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שֹׁרוֹ .." (ז' כ"ד). ונתבאר לעיל (ח"א אות ו'), דבא לומר דחייל החרם בכל אשר לו, והיית חרם כמוהו, ולכך מוטעם בניו ובנותיו וכן נכסיו מוטעמים. ויעו"ש.

[326] והא דנתייחד לזה הפזר דייקא, משום שהוא הטעם היחיד שאף שעולה בעוצמה יכול לבוא בזה אחר זה לרוב, ואילו זרקא מצינו רק פעם אחת שלש רצופים (ראה במאמר הקודם), משום שזרקא הוא טעם מתנגן בתנועה שוטפת וסוחפת לתיבות שלאחריה, ואילו הפזר אף שעולה למעלה איננו בתנועה ונשאר ממוקד במקומו אלא שמתפזר בעוצמה לכיון מעלה, ובו כל שם יכול לקבל הרגשה מיוחדת, ולבוא בזה אחר זה. והבן. [ואילו התלישא אף היא באה בתנועה שמשייכת לתיבות שלאחריה, ולא יתכן שני תלישא רצוף, והבן. וראה עוד בזה בנספח בענין מנגינת הטעמים].

והיינו שפזר איננו טעם שיבוא בשטף ובעזות סוערת שיצא בו פרץ הדיבור ברדיפה, אלא עומד במקומו ומתנגן בהרעשה מיוחדת, ואכן יש שקורים לו 'מרעיש'.

אִישׁ הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר לִפְנֵיהֶם" (שם י"ב ל"ו). **וכן להלן בעת הקידוש ע"י לחמי תודה,** "וְתַעֲמֹדָנָה שְׁתֵּי הַתּוֹדֹת בְּבֵית הָאֱלֹהִים וַאֲנִי וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי. וְהַכֹּהֲנִים אֶלְיִקִים מַעֲשֵׂיהּ מִנְּיִמִין מִיָּכָיהּ אֶלְיוֹעֵינַי זְכַרְיָה חֲנָנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת" (שם מ'-מ"א).

עוד בפזרים המופיעים בעליית שבי ציון

ה) וכן בתיאור ראשי העם הנלויים לזרובבל בעלייתו מבבל לא"י, "הַבָּאִים עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נֶחֶמְיָה עֲזַרְיָה רַעְמְיָה נַחֲמָנִי מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן מִסְפֶּרֶת בִּגְוַי נְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל" (שם ז' ז')[327]. **וכן בעת עליית עזרא,** "וָאִקְבְּצֵם אֶל־הַנָּהָר הַבָּא אֶל־אַהֲוָא וַנַּחֲנֶה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה וָאֶבְיָנָה בָעָם וּבַכֹּהֲנִים וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא־מָצָאתִי שָׁם. וָאֶשְׁלְחָה לֶאֱלִיעֶזֶר לַאֲרִיאֵל לִשְׁמַעְיָה וְלֶאֱלָנָתָן וְלָיִרִיב וְלֶאֱלָנָתָן וְלָנָתָן וְלִזְכַרְיָה וְלִמְשֻׁלָּם רָאשִׁים וְלִיוָיִרִיב וְלֶאֱלָנָתָן מְבִינִים". **והיינו, שהם היו ראשי העולים, אשר שלחם עזרא לדאוג שיעלו עמם אף לווים משרתי בית אלוקינו.**

[עוד יש פסוק שכל תיבה אשר בו רבת הטעמה, בוידוי עזרא מיד בביאתו לירושלים, המספר את תלאות ישראל בעוונותיהם. "מִימֵי אֲבֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאַשְׁמָה גְדֹלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּבַעֲוֹנֹתֵינוּ נִתַּנּוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כֹהֲנֵינוּ בְּיַד| מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת בַּחֶרֶב בַּשְׁבִי וּבַבִּזָּה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה" (שם ח' ז'). **והוא מלא טעמים חזקים ונקרא בעוצמה, משום שהוא מרכז הוידוי, וכל תיבה מקרבו מהדהדת ונוקבת[328]. (וראה בזה לעיל חלק א' אות ה' ואילך)].**

ריבוי פזרים רצופים במעשה הצלם דנבוכדנצר

ו) עוד מקום אחד יש בכתובים, שתכופים שם הפזר במידה שאין למצוא בשום מקום אחר[329], ואף בו הענין מבואר

---

[327] וכן יש כיו"ב בתחילת עזרא, "אֲשֶׁר־בָּאוּ עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נֶחֶמְיָה שְׂרָיָה רְעָלְיָה מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן מִסְפָּר בִּגְוַי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל" (ב' ב'). וכבר בגמ' דרשו על השינוי שבהם. (שכאן נמנה מרדכי אחר ארבעה וכאן לאחר חמשה).

[328] ובאמת אין זה וידוי פרטי, אלא עזרא בשם כל ישראל התוודה, בשובם מן הגלות, שזרקם ה' מעל פניו, ובזה התקיים הנבואה "וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֹנָם וְאֶת־עֲוֹן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי. אַף־אֲנִי אֵלֶךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הָעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם" (ויקרא כ"ו מ'-מ"א). ואכן כאשר התוודה עזרא על 'מעל הגולה', התקבצו אליו ישראל והתוודו יחד עמו, "וּכְהִתְפַּלֵּל עֶזְרָא וּכְהִתְוַדֹּתוֹ בֹּכֶה וּמִתְנַפֵּל לִפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים נִקְבְּצוּ אֵלָיו מִיִּשְׂרָאֵל קָהָל רַב־מְאֹד אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְיָלְדִים כִּי־בָכוּ הָעָם הַרְבֵּה־בֶכָה" (י' א'). ומכאן ואילך החלה תקופה חדשה בתולדות ישראל, והוא זמן אנשי כה"ג וריבוי תורה שבע"פ.

[וכן מצינו בדניאל שנתוודה על חטאי ישראל, וכן כאשר בא נחמיה ירושלימה וכרת אמנה לאלוקי ישראל, התוודו כולם וידוי רב, יעו"ש, ושם נמצא ג' המקומות היחידים שמצינו בכתובים לשון 'אנא' [לבד 'אנא ה' הושיעה נא' ו'אנא ה' הצליחה נא' שבחתימת ההלל], והוא מעוצם הוידוי והבקשת רחמים, ונת' לעיל אות ד' בהערה].

[329] המקום היחיד שנמצא בדומה לזה, (ואף מספר רב יותר של שמונה וחמשה, אולם פחות תכוף בפסוקים) הוא בעת העלאת ארון האלוקים לירושלים ע"י אדוננו דוד, והעמדת המשוררים לפניו, והוא בפרק ט"ו ט"ז כ"ד כ"ה בדה"י, והובא בפתח מאמר זה.

ויש בזה הקבלה ברורה, בין דוד המלך שהעמיד במרכז מלכותו את ארון הברית ויעמד משוררים לפניו בכל התוקף, "וָדוִד| וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְקוֹק בְּכָל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְנָבְלִים וּבְתֻפִּים וּבְמַנְעָנְעִים וּבְצֶלְצְלִים.. וָדוִד מַכְרִכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְקוֹק..". לנ"נ הרשע שהעמיד את צלמו במרכז מלכותו ויעש משוררים ומנגנים בכל עוז והדר לפניו. ושניהם משלו ממשל עצום, אולם דוד ישב על כסא ה', ונ"נ ביקש להעמיד את ההפך עפ"ל. עד שעל כרחו נאלץ לשורר לפני הקב"ה.

ונעתיק מש"כ בוישב דוד אות מ"ח, "ואמרו חז"ל שכל מה שפירש דוד בספר תהלים כלל אותו רשע בפסוק אחד, ויוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע, שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו, ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים, וביאור ענין הקבלה זו הוא כדנת' לעיל, שאף נ"נ קיבל כסא מלכות לשלוט בעולם מן השמים, כמנגד לכסא דוד על ישראל, ונטלו לעצמו ולא הועיל דבר.

עד שהראה לו הקב"ה, שאין הוא אלא בגדר שפל אנשים יקים עליה, וכאשר ניטל כסא דוד לא הושם תחתיו אלא הפחות והשפל ביותר, שכל מהותו אפסיות ונבזות ואיהו ובהמה אין ביניהם מידי, ואזי הודה ששליט הקב"ה במלכות האדם ולאשר חפץ נותנה, ומידו בלבד קיבל מלכותו, מאחר שנפל כסא דוד וירד העולם לשפלות, וראוי לו ששפל אנשים יקום עליה.

והיה שבחו מקביל למזמורי דוד, שהם הענקת המלכות להקב"ה מהיושב על הכסא בעולם, וראה עוד במדרש, ארבעה בני אדם אמרו ארבעה דברים אילו אמרן אדם אחר מי היו וכו', נ"נ אמר כל דיירי ארעא כלא חשיבי, אילו אמרן אדם אחר היו שוחקין עליו, על מה שלט אדם זה, אפי' על יתוש לא שלט, אלא לנ"נ לו נאה לומר, שנא' כל חית השדה נתתי לו לעובדו - ילקו"ש תתקס"ח-.

מתוכו. והוא בדניאל פרק ג', כאשר הקים נ"נ צלם זהב בן שישים אמה. "וּנבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא שְׁלַח לְמִכְנַשׁ| לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְּדִבְרַיָּא דָּתְבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לְמֵתֵא לְחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא. בֵּאדַיִן מִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְּדִבְרַיָּא דָּתְבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא וְקָיְמִין לֶקֳבֵל צַלְמָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר.

וְכַרְוָזָא קָרֵא בְחַיִל לְכוֹן אָמְרִין עַמְמַיָּא אֻמַּיָא וְלִשָׁנַיָּא. בְּעִדָּנָא דִּי תִשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַתְרוֹס סַבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין סוּמְפֹּנְיָה וְכֹל זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוּן וְתִסְגְּדוּן לְצֶלֶם

דַּהֲבָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא וּמַן־דִּי־לָא יִפֵּל וְיִסְגֻּד בַּהּ־שַׁעֲתָא יִתְרְמֵא לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יְקִדְתָּא.

כָּל־קֳבֵל דְּנָה בַּהּ־זִמְנָא כְּדִי שָׁמְעִין כָּל־עַמְמַיָּא קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַתְרוֹס שַׁבְּכָא פְּסַנְטֵרִין וְכֹל זְנֵי זְמָרָא נָפְלִין כָּל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָא וְלִשָׁנַיָּא סָגְדִין לְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא.." (ב'-ז').

כלומר, נ"נ אסף את כל מושלי העולם, על כל מגוון שררותיהם ותפקידיהם, למעמד חנוכת הצלם הגדול אשר לאלוהי נ"נ, שמבטא את עוצמת מלכותו[330] כוחו ואלילותו, ויצא הכרוז, שבשעה שישמע קול התזמורת הנפלאה ורבת הכלים והגוונים שהכין, ישתחוו הכל ויבטלו עצמם לו. ומי שלא ישתחווה, יושלך לאש הכבשן היוקד[331]. ואכן בשעה שפצחו כלי הנגינה הרבים בנגינתם, השתחוו הכל לצלם נ"נ.

ברם כמובן שלא היה זה אלא מכח שנכפה עליו מלכות ה', ובמהותו הוא הפכו של דוד, היושב על כסא ה' באמת ודבק בדרכיו, ואילו איהו שפל ונבזה ומהותו מנוגדת לכסא ה', לכך בא מלאך וסתרו על פיו, כיון שאינו שוה עם לבו, שהלא מבפנים מנותק הוא משם כסא ה', והוא שאמרו אילולי שהקב"ה דן את הלבבות והמחשבות, קלס נ"נ בפסוק זה כמו שקילס דוד בספר תהלים". ויעו"ש עוד.

ולמשנ"ת, המתבונן בטעמים ירגיש את דברי חז"ל, שמעשה נ"נ מקביל למעשה דוד, אלא שבא מהכיון הנגדי, ויבקש לעשות כן לעצמו, ועל כרחו עלה לאלוקים האמיתי. ולכך שני אירועים אלו כה מיוחדים בהרעשת טעמיהם והתנגנותם.

עוד יש לציין, דאף כאשר מסופר בדה"י שבאו כל ישראל להמליך את דוד ונפלו עליו מגיבורי מנשה ובנימין ועוד, ושמחו כולם וחגגו את מלכותו בריבוי סעודה מובחרת ומשתה, יש הטעמה חזקה ורצופת פזרים. "וַיְהִיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים וְשֹׁתִים כִּי־הֵכִינוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם. וְגַם הַקְּרוֹבִים־אֲלֵיהֶם עַד־יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי מְבִיאִים לֶחֶם בַּחֲמוֹרִים וּבַגְּמַלִּים וּבַפְּרִדִים| וּבַבָּקָר מַאֲכָל קֶמַח דְּבֵלִים וְצִמּוּקִים וְיַיִן־וְשֶׁמֶן וּבָקָר וְצֹאן לָרֹב כִּי שִׂמְחָה בְּיִשְׂרָאֵל" (דה"י א' י"ב מ"א). והוא הוא המקביל למלכות נ"נ בצד הקדושה. ובאמת זהו עיקר ספר דה"י, להעמיד תוקף מלכות דוד וכסאו לדורות.

וכן כאשר מתואר כל מחלקות המלך דוד ופקידיו, מוטעם הדבר היטב, "וּבְנֵי יִשָּׂרֵאל| לְמִסְפָּרָם רָאשֵׁי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים| וְהַמֵּאוֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ לְכָל| דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכָל חָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הַמַּחֲלֹקֶת הָאַחַת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף" (דה"י כ"ז א'). וכעי"ז מוטעם מאד כאשר אסף המלך את כל שריו וראשי ישראל ירושלימה, למען בנין ביהמ"ק והמלכת שלמה, והתם מלבד הפזרים יש נמי קרני פרה, ונת' במאמר בענין קרני פרה אות ב'.

[ונעתיק עוד בזה מד' ר"צ הכהן, בס' מחשבות חרוץ אות כ'. "..כי במלכות דקדושה שהוא שלימות מלכות ישראל, כשיהרא באשלמותא הוא מלכות דוד ושלמה, ודוד הוא סוד הראש דקומת מלכות, וזה סוד "דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלקים" (שמואל ב' ט"ו ל"ב). ובסנהדרין (ק"ז א') איתא על זה, אין ראש אלא עבודה זרה שנאמר צלמא רישיה וגו'.

וזה רישיה דדהב רומז לנבוכדנצר, והוא בקליפה נגד דוד המלך ע"ה בקדושה, וכמו שאמרו (ויקרא רבה כ' א' וקהלת רבה ט' א') על פסוק (קהלת ט', ב') 'כטוב', זה דוד, 'כחוטא' זה נבוכדנצר, זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה וזה החריבו ומלך ארבעים שנה. והמספר ארבעים נגד כתר חכמה בינה דעת... ואצל דוד המלך עליו השלום הוא מסיטרא דטוב, ואין טוב אלא תורה (ברכות ה' א) וזה שאמרו שם (במדרש) דהרואהו נזכר לתלמודו, כי הוא יסוד תורה שבעל פה.."].

[330] באמת לא היה אח ורע לעוצמת הממשלה שמשל נ"נ, ולכך הוא ראש הזהב שפתח את ד' המלכויות, שלעוצמת הכח והשלטון המוחלט שניתן לו משמיא, לעשות כל אשר יעלה על דעתו בעמי תבל, לא היה אח ורע וכמבואר בכ"ד, ומרוב אימה שהטיל על הבריות אמרו, שכל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפי כל בריה.

ודניאל אמר עליו שניתן לו משמיא מלכותא חוסנא תוקפא ויקרא, ושליט בכל בני אנשא וחית השדה ועוף השמים, וכל העמים היו זוחלין ורועדין מלפניו, וכרצונו היה ממית ומחיה משפיל ומרים- פ"ב ל"ז ל"ח ופ"ה י"ט,- ואף לאחר מותו בשעה שירד לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם, אמרו שמא למשול עליהם הוא בא וכו'. ואיהו ראש הזהב הפותח לתקופת המלכיות, שבה נמסר העולם ביד האדם במלא התוקף, ונתרחק ממלכות שמים למאד. [ומקביל למעשה דור הפלגה, שעוצמת הכח של העולם כולו התרכזה במקום אחד, ובזה ביקשו למרוד בהקב"ה, וראה בהערות להלן]

[331] ואיתא בחז"ל, שרצה שבבבל תהיה המלכות השלמה שכל צלם המלכיות דידה, ולא ראש הזהב בלבד. והיינו שבאלהיו מתגלם ענינו וכוחו [וזהו בחינת "הרשעים מתקיימין על אלהיהם, "ופרעה חולם והנה עומד על היאור", אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם.." (בר"ר ס"ט ועוד). וזה כל מהות ע"ז, שמגלם בעיניהם את השפע המיוחד השופע בהם, וזהו אופיים וסוד

אולם חנניה מישאל ועזריה מיאנו להשתחוות, והלשינו עליהם לנ"נ. "אֲנַתְּ מַלְכָּא שָׂמְתָּ טְעֵם דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִשְׁמַע קָל קַרְנָא מַשְׁרֹקִיתָא קַתְרוֹס שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסוּמְפֹנְיָה וְכֹל זְנֵי זְמָרָא יִפֹּל וְיִסְגֻּד לְצֶלֶם דַּהֲבָא..". ברם יש אנשים יהודים, שלא שמעו בקולך.

ויתמלא נ"נ חימה וישלח ויקרא להם, ויצו אותם להשתחוות בעת שישמעו כלי הנגינה בשנית, ואם לאו, יזרקו לכבשן האש, "כְּעַן הֲוָן אִיתַיכוֹן עָתִידִין דִּי בְּעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַתְרוֹס שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסוּמְפֹנְיָה וְכֹל| זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוּן וְתִסְגְּדוּן לְצַלְמָא דִּי־עֲבִדֵת וְהֵן לָא תִסְגְּדוּן בַּהּ־שַׁעֲתָה תִתְרְמוֹן לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יְקִדְתָּא וּמַן־הוּא אֱלָהּ דִּי יְשֵׁיזִבְנְכוֹן מִן־יָדִי..". ויעו"ש כיצד במקום זה התגלה כיצד הקב"ה שולח מלאכו להצילם בתוך כבשן האש, ועל כרחו הודה נ"נ שיש אלוקים עליון.

נבוכדנצר מבקש לעלות על במתי עב

ז) והנה ענין ההשתחויה בעת שמיעת כלי הנגינה, שב ע"ע ד' פעמים, א', בכרוז. ב', כאשר השתחוו האומות. ג', בהלשנה על חמו"ע. ד', כאשר שב נ"נ ויצווה אותם. ובכולם יבואו תיבות השמעת כלי הנגינה מרובים בטעמים, שנים או שלש פזר ושאר טעמים רועשים. והטעם פשוט, משום שבזה מורגש גודל המעמד ועוצמת הרגע שישמע התזמורת המלכותית הנפלאה הלזו לכבוד הצלם, ואזי כולם התבטלו לעוצמתו ותפארתו של נ"נ ואלילו. וראוי הדבר שיוטעם ויתנגן כיאות, וביחוד התיבות שמספרות על זמן השמיעה, ומורגש ומתנגן היטב כמה עצום היה כל הענין.

וכן בתחילת הפרק, כאשר מסופר על כל המושלים והשרים שאסף נ"נ מן העולם כולו, יבואו בו ארבע פזר, הן בהזמנתם והן בביאתם, ומורגש כמה גדול ומרעיש היה הדבר, לכנס את כל השליטים ואנשי השם נושאי התוארים העצומים והנכבדים, למקום אחד.

ובזה ביקש נ"נ לעשות מעשה נמרוד ודור הפלגה בשעתו, להיות גיבור ציד לפני ה', ויאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון[332], ובתורת כן העמיד את צלם הזהב של דמות האדם שמבטא אותו, לאחד את העולם מסביב מלכותו בשלימות ולכבוש את כולם תחתיו, ובכך למרוד בעליונים[333], ולהעמיד את המרכז ברום דמות האדם למטה.

כוחם שלהם]. ולכך ביקש לשרוף בחום הכבשן הנורא ולא להמית בעלמא, והיינו, שמי שמתנגד אליו מתכלה מאשו ועוצמתו. וכבר נתבאר בקונטרס 'וישב דוד' אות מ"ז.

[332] מקרא זה נמצא בישעיהו פרק י"ד י"ד, וקאי התם להדיא על מלך בבל, והיינו נ"נ, וע"ש היטב בכל הענין, אשר מביע בעוצמה עד כמה עלתה גאוות נ"נ, ומאידך עד כמה יושפל ביד הקב"ה. "אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נְגֹדַעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם. וְאַתָּה אָמַרְתָּ בְלִבְבֶךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן. אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן. אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוֹרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר. רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יִשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת". וראה בהערה הבאה. וע"ע לעיל במאמר בענין שלשלת אות ו'.

[333] "אמר רבן יוחנן בן זכאי, מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע, בשעה שאמר "אעלה על במתי עב אדמה לעליון", יצתה בת קול ואמרה לו, רשע בן רשע, בן בנו של נמרוד הרשע, שהמריד כל העולם כולו עליו במלכותו, כמה שנותיו של אדם, שבעים שנה.. והלא מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה.. מלך אל חי וקים רם ונשא שוכן עליהם. ואתה אמרת אעלה על במתי עב אדמה לעליון. אך אל שאול תורד אל ירכתי בור" (חגיגה י"ג א').

וע"ש בתוס', 'בן בנו של נמרוד הרשע', "לאו דוקא שהרי כוש ילד את נמרוד, ולא מצינו אותו רשע מזרע כוש, אלא על שם מעשיו שמלך גם הוא בשנער". ובמהרש"א שם, "ונבוכדנצר לאו בן בנו היה כמ"ש התוס', אלא ע"ש שזה נ"נ אמר אעלה על במתי עב גו', ונמרוד שהמריד במלכותו את דור הפלגה אמר ג"כ לעלות לשמים, כמ"ש הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים גו', כמפורש בפרק חלק נעלה ונכנו בקרדומות כו' ע"ש. והתוספות פירשו בע"א".

ותרוייהו דבר אחד, והמקום גורם למעשים, שהרי בבל עמוקה ושפלה מכל הארצות, ולא נקרא שמה שנער אלא משום ששם ננערו כל מתי מבול (שבת קי"ג ב'), ולא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול, שנאמר מיד שאול אפדם ממות אגאלם (פסחים פ"ז ב'). ונקראת ארעא דחשוכא (פסחים ל"ד ב'). ובנביא מכונה 'ארץ נמרוד' (מיכה ה' ה'), והיינו שמוטבעת היא זו הארץ במרידתו ומעשיו.

לכך מאז ומעולם היו מלכיה גיבורי ציד לפני ה', ורצו להתנתק ממלכות שמים. והוא נ"נ הוא נמרוד (ובספרים איתא ששורש נשמתם אחת), האומרים אעלה על במתי עב אדמה לעליון, משום שבבבל ניצב האדם במרכז, וכביכול מבקש לרשת את מקום הקב"ה, שפני הכל אליו יהיו מופנים, והוא יהיה המציאות החשובה, המתנשאת והמתרוממת על העולם. וזהו מגדל בבל שבנו אנשי דור הפלגה בראשות נמרוד, אשר בו ביקשו לעלות ולעשות מלחמה בשמים, והיינו, שביקשו שכביכול הם יהיו העליונים המתנשאים על העולם, וחשיבותם וצלמם היא העומדת במרכז, תחת מלכות הקב"ה. וממקום זה דייקא יצא אברהם אבינו, להקים את מלכות הקב"ה בעולם.

["..כי שם היה תוקף ההתרחקות, שעמד נמרוד להמריד כל העולם כולו בדור הפלגה לבנות עיר ומגדל, שהוא מצד הסיטרא אחרא דוגמת ירושלים ובית המקדש, שהוא המקום לה', מחנה שכינה ולויה וישראל גוי אחד, והם רצו גם כן להיות עם אחד, אבל לא לה'.. וחשבו לעשות להם גם כן קביעות מקום שלא יתפרדו עוד.. אז נתעורר התגלות האור דאברהם אבינו ע"ה ובנין

האומה גוי אחד עם ה', וזה לעומת זה היה גם כן ההתעוררות שלהם, דהם כקוף בפני אדם שהוא רוצה להתדמות ועושה כל מה שהאדם עושה, והשגת אברהם אבינו ע"ה התחיל מתוך גודל הריחוק שלהם" (ר"צ הכהן בפרי צדיק, קדושת השבת מאמר ז')].

והתשובה שהשיבו הקב"ה, יצאה בת קול ואמרה, ששבע שנים ינטל ממנו צלמו, ויטרד ממלכותו וידמה לחיה, אזי יראה את שפלותו ונחיתותו, ויכיר ששליט הקב"ה במלכות האדם, ושפל אנשים יקים עליה. וכך היה. ואלו הם פני צלם האדם המבקש לעמוד לכשעצמו, שאין בינו לבין חיה ולא כלום.

וזהו התשובה שהשיבו מן השמים לאנשי דור הפלגה, שהפכו לפילים וקופים, ונתבללה שפת האומות ונתפרדו איש מאחיו, ושוב עד ימי נ"נ לא היה להם עוצמה וגיבוש חזקים כ"כ, שהיה ניתן לטעות בו. ונ"נ הוא אשר שב על מעשה דור הפלגה, וגיבש את כל האומות תחת צלמו בעוצמה שאין בדומה לה. והוא הוא הבת קול המוזכרת שיצאה והכריזה, שנותיו של אדם שבעים שנה, ואילו השמים במרחק חמש מאות שנה ובין כל רקיע לרקיע וכו', ורגלי החיות וכו', ותוכן הדברים הוא שאין גבול לנשגבות מלך חי וקיים, ואילו האדם לחציר יבש דמה, אשר ברגע שניטל ממנו צלם האלוקים שבו, איננו אלא בהמה, ואין נ"נ אלא שפל אנשים יקים עליה.

וד"ז מבואר להדיא במקראות, שנסמך המעשה שנטרד ממלכותו ודמה לבהמה, למעשה הצלם שבנה בבקעת דורא, וזהו חלק מן הכתב ששלח לכל אומה ולשון שמכיר במלכות הקב"ה, שמלכותו מלכות עולם ושלטונו לדור ודור, יעו"ש.

ובאמת ידוע שתחילת גדר המלכות שהעמיד נ"נ, (לבטל את כל האומות תחת ממשלתו במוחלט, וכל שרי המדינות פקידים במלכותו, ללא הבדלי אומה ולשון), היה ע"י מלכות אשור והכובש הגדול סנחריב, שאף הוא השתלט בתוקף על העולם כולו וביקש להנהיג בו סדרים חדשים, הלכך עירב האומות ובללן זו בזו, והגלה אותם ממקום למקום, ובו הסתיים העולם העתיק הטבעי שחי כל לאום בארצו לפי החיים המקומיים והמנהגים שהתפתחו מאופי הארץ, והחל תרבות העולם החדש בסדרים שמכונן האדם מעצמו, בעולם שהחל להפוך למקום אחד. תרבות שבה האדם במרכז, והכל מסור תחתיו בשלטונו, לפי הצביון שהוא מעניק. וממנו שורש ד' המלכויות, שענינם האדם העומד על רגליו שלו, ומשתמש בעולם כרצון לבו לפי רוחו, ואיננו מתבטל להבעתו ולכוחות העצומים שבו.

והלא ע"ד הפשט, ביאור המקרא בבראשית י' י"א, הוא כפי' הרמב"ן שם, שיצא נמרוד, הגיבור ציד לפני ה', אל אשור, ובנה את נינוה וסביבותיה. [וז"ל הרמב"ן, 'מן הארץ ההיא', במלכו עליה, 'יצא אשור', פתרונו יצא אל אשור, כי אשור מבני שם היה, וזהו כלשון 'ויצא חצר אדר ועבר עצמונה'.. ורבים כן. ולכך תקרא ארץ אשור "ארץ נמרוד", כמו שנאמר (מיכה ה' ה') "ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה", "וארץ נמרוד" ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח" (אמנם רש"י ואב"ע ועוד פי' שם שארץ נמרוד היינו בבל). ובאמת כן משמע בתרגום אונקלוס 'נפק אתוראה', ומתוספת 'אה' נראה שהוא שם מקום שבא אליו, ולא שם אדם].

והיינו, שכבר מאז ומקדם היתה אשור מזומנת למרידה במלכות ה', ויש בה את הכוח שבה האדם ירים ראש ויעיר את רוחו, ולכך מסוגל להרגיש שהוא המרכז והעולם כולו תחתיו הוא מסור, והוא עוצמתו ועליונותו, ולדורות היא ארץ נמרוד, שממנה יצא סנחריב שחירף וגידף ומבקש להתנשא על הקב"ה, "אמר אותו רשע, בתחלה אחריב דירה של מטה, ואחר כך אחריב דירה של מעלה" (סנהדרין צ"ד ב').

ולכך חשיב כעין גוג ומגוג, המבקש את השלטון בעולם לעצמו ונלחם בהקב"ה, "וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכָאֲסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף. הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ" (ישעיהו י' י"ד-ט"ו, יעו"ש). וראה עוד אריכות בענינו, לעיל במאמר בענין זרקא כפול אות י' בהערה.

ובכח השלטון והכיבוש המוחלט, שנופל העולם כולו לפניו כנפול ביצים עזובות, ואיהו משנה וקובע את כל צביונו מכאן ואילך, לא היה תקדים לעוצמת מלכות זו. וזהו פתיחת תקופה חדשה בדברי ימי העולם. [כלומר, כובשים רבים היו, וגם העולם העתיק ידע מהם רבות, אולם רק ד' המלכויות קידמו והחליפו את צביון החיים בכל העולם, וכל התרבות והווי החיים היום מבוסס עליהם. וביחוד ידוע הכיבוש בן השנים הספורות של אלכסנדר מוקדון, שלא היה מאורע לשעתו, אלא הוא ששינה את פני העולם מכאן ואילך. ובבחינה מסויימת כן היה עם סנחריב וכן עם נ"נ].

ובספרים ידוע שלא לחנם התנוצץ התלמוד בבלי מארץ בבל דייקא, אשר היא בחינת תורה שבע"פ, ומידתה לעלות מתוך 'במחשכים הושיבני' (סנהדרין כ"ד א'), העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, וכל התנוצצות תקופת תורה שבע"פ ע"י עזרא היה שהעלם מבבל. "וחד מינן (מבבל) כי סליק להתם (לא"י), עדיף כתרי מינייהו" (כתובות ע"ה א'). הרי שיש חכמה שדוקא מתוך המחשכים עולה, יותר מן המקום המואר. [וראה מה שהאריך בזה הנצי"ב בהקדמת העמק שאלה בביאור היטב].

והיינו, משום שבבבל יש כח חזק לרוח האדם עצמו, ונעשה מודע להרגשותיו וחשיבתו שלו, ויכול לבוא לטוב ולרע, אפשר משום החושך של ההשפעה מלמעלה למרוד במלכות שמים ולבנות דמות אדם הקיים לעצמו במרכז, [ומזה השורש לכל ד' מלכויות, שנטלו את המלכות לעצמם והעמידו את האדם במרכז, כפי שראה נ"נ בחלומו], ואזי נמצא שדמות האדם הלזה כולו ריקנות ושפלות. ועל בסיס זה נבנו כל ד' מלכויות הגוים.

ואפשר שדוקא מתוך כך יתגבר כח החכמה של תורה שבע"פ, וישכיל האדם את עומקי פנימיותה, וכך יתחבר וימצא את התורה בתוכו, ויהיה דמות האדם מלאה בתוכן ופנימיות, וזהו תכלית הבריאה, שיוכל האדם לעמוד על רגליו ולשאת את השתקפות הצלם אלוקים בקרבו. וזהו הבסיס למלכות דוד אשר תבוא לתכליתה לאחר ד' המלכויות, בידי הנצר היוצא משורשיו ויושב על כסאו, והוא המקביל למלכות נ"נ ולדמות האדם שהעמיד, אלא שיבוא עם החיבור לשורש. (ראה בהערות הקודמות).

ובאמת זהו ענין האריכות בפירוט כה רחב של שמות המושלים, אשר שב ע"ע פעמיים, אע"ג שלכא' אפשר להזכירם בקצרה ובשם כולל, אולם אדרבה, כך מורגש עוצמת הענין, היאך כל מושלי העולם, על כל מגוון סמכויותיהם ושמותיהם, מתכנסים להכיר בממשלת נ"נ הגדול.

וכן הוא האריכות בפירוט מיני הזמר הנכפל כל פעם מחדש, ולא אמר בקצרה 'וכל זני זמרא', משום שנרגיש את עוצמת התזמורת וכלי הנגינה המגוונים שהכין נ"נ, לפאר בהם את עוצמתו ומלכותו. ולכך גם באו בטעמים מודגשים, וכמשנ"ת[334].

ומתוך זה נרגיש את מהות מעשה חנניה מישאל ועזריה, היאך יכלו עמוד כאשר כל העולם כולו בעבר אחד מתבטל על כל כבודו ועוצמתו לפני כוח נ"נ ותפארת מלכותו, ומן העבר השני ג' אנשים התופסים אומנות אבותיהם בידיהם, וכאברהם העברי בשעתו אומרים לו לבן בנו של נמרוד הרשע, אם לבטל מלכותו ית' הימנו באת, את וכלבא שוין, איננו מכירים במלכותך כנגד מלכות שמים כלל.

וכאשר מבקשים לחסות בצל מלכותו ית', בזה נגלה כבוד ה', ויורד מלאכו לשכון בהם, וממילא בטל כח אשו של נ"נ והיה כמאן דליתא, וכל המעמד העצום של הפגנת מלכותו נתגלה כחלול ומרוקן מתוכן, וראו כל יושבי תבל[335] שישנו מלך עליון שהוא המלך האמיתי, וכולהו קמיה כלא חשיבי[336].

והוא הענין שאמרו בסנהדרין כ"א ב', "בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי". והיינו, שהיה בחינה של נתינת התורה בשפה הבבלית וכתב אשורית, וקיבלה פנים וגילוי חדש, מתוך חכמת האדם עצמו, שיורד לדורשה ולהשיגה בכוחות עצמו. ומאשור ובבל עלה כח זה וכמשנ"ת. וראה בזה לעיל במאמר בענין מרכא כפולה, אות י"א ובהערה שם. [ושורש הדבר שדוקא בשפה הארמית החל תורה שבע"פ, משום שכאשר גלו לבבל לראשונה מאז מתן תורה לא היתה לשון הקודש לשונם הטבעית החיה, ונזקקו לתרגם ולפרש, והבן].

וז"ל ר"צ הכהן בס' דובר צדק, "..והנה חוזרת על ידי התורה שבעל פה שעלה בידינו מבבל. כמו שכתבתי במקום אחר שכמו שהתורה שבכתב היתה בגלות מצרים, ששם ביררו והעלו מתן תורה דכתב, כך התורה שבעל פה היתה בגלות בבל, ומשם עלתה עמהם, והתחילו חכמי המשנה שתחילתם אנשי כנסת הגדולה כנזכר באבות (א', א'), שהם התחילו לומר העמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה, שני יסודות דתורה שבעל פה..

..שביררו מחכמה הנפילה דתורה שבעל פה שהיתה ביד נבוכדנצר, והעלוה למקורה שהוא חכמת שלמה, והתשעה קבין מאותן בירורין ומטיפין דשלמה המלך ע"ה שהיו בנבוכדנצר, לקחו דניאל חנניה מישאל ועזריה שנתנם ללמד ספר ולשון כשדים וכל חכמות שלהם, והם העלו הכל, שביררו שלא הטתם חכמתם החיצונית..".

ובפרי צדיק קדושת שבת מאמר ז', "..וכשנחרב בית המקדש חזרו למטעתן לבבל, שמשם התחלת הנטיעה ושם נתייסד התלמוד בבלי, סוד התורה שבעל פה במחשכים, גם כן מצד ההשגה שבהעלם. ובקבלת התורה שבכתב היה בהתגלות מצד ה' יתברך, אבל מצד המקבלים וקוצר המשיג נאמר ויחזו, שלא היתה השגתם בהתגלות הפנים..".

[334] וכבר ביארו שזהו כלל גדול לענין אריכות יתרה במקראות ע"פ דרך הפשט, שאל לנו לחפש בה דווקא תוספת של מסר נוסף בעלמא, אלא תוספת בהשגת עיקר צורת הענין ואופיו הראוי.

וכגון הענין שידענו, שבמקומות שחביב לפני ה', מאריך בפרשיות רבות של פקודי ישראל או של המשכן, ואין זה ללמדנו שחביבים, שהרי אפשר לכתוב בקצרה חביבים ישראל וכו' ותו לא, אולם אמת הוא שכך נכון להתעסק עם בני ישראל, וראויה האריכות בצורתם, וכך מתעסקים עם ענין כה גדול ונשגב. וכן חביבה שיחתן של עבדי אבות, וכל כיו"ב, ומהאריכות נכנסים להרגשת אופי הענין האמיתי, אם לחביבות ולהעמדת צורת ישראל לדגליהם, ואם משום ענין אחר ראויה צורת הענין לבוא בארוכה, ואין זה היכ"ת להעברת מסרים חדשים, אלא להרגיש נכונה ולהכנס למהות הדברים בצורתם, (ולזה מועיל מאד הרגשת הטעמים), והבן היטב].

[335] ובשיה"ר רבה (ז' ח'), דריש על המקרא "זאת קומתך דמתה לתמר", דבטל יצרא דע"ז ע"י חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם, והיינו, שרישומו של המאורע נחרט לדורות בלב כל מושלי תבל שנכחו שם, שישנו אלוקים עליון שאינו כפוף לכוחות הטבע העצומים, והאלילות הבנויה על אמונה בכוחות העזים פועלים בתוך הטבע, נחשפה בתעתועיה לנוכח הכל.

והוא הוא המשך המאורע שהיה אלף וארבע מאות שנה קודם לכן, שמרד אברהם בעצת דור הפלגה, וכפר באלילי נמרוד והושלך לכבשן האש. והצלתו הניסית ע"י הקב"ה, היתה תחילת קעקוע הע"ז וממקום זה התחיל לחלחל לעולם אמתת מציאות הקב"ה השולט על הכל, ויאמר ה' אל אברם לך לך אל א"י ליצור את המציאות המובדלת של עם ישראל הנושא שם אלוקיו, וכאשר לאחר דורות ישובו בני העם למקום שממנו יצא אביהם, אזי תסתיים מלאכתו. וידעו כי אתה אלוקים לבדך עליון על כל הארץ.

ובעומק המכוון גם על כל כללות הענין, דאותם הנלקחים לבית המלך, אכתי בעינם עומדים ואינם מתחברים לזהות הנכרים, וזהו התיקון על אשר עשו ישראל בהיותם בארצם, דנתחברו לתרבות סביבתם, ומהם שאבו את תרבות הע"ז על הווי החיים השפל שכלל, ופסגת התיקון הוא כאשר ניצבים על עמדם ואינם מתמזגים בכלל האומות, אשר נופלים ומתבטלים לפני נ"נ וצלמו. ומכאן יסוד הבדלת ישראל וניתוקם מההווי האלילי המסובבם.

[336] עוד מצינו בס' דניאל כמה פזר הבאים בזה אחר זה, גבי מעשה בלאשצר נכדו של נ"נ, שעשה משתה גדול ושתה מכלי המקדש, ובאה יד ורשמה שתמה מלכותו, לא הבינו הכתב ויקראו לדניאל, "כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ֣ יִתְיָרָה֮ וּמַנְדַּע֣ וְשָׂכְלָתָנוּ֒ מְפַשַּׁ֣ר

הפזרים היותר מרובים, בשמות הלויים והכהנים אשר לפני ה' בכינון המקדש

ח) עכ"פ, אין ספק שלא במקרה יצא שהמקומות שיש בהם את מספר הפזר הרצופים הרבים ביותר במקראות, הם בשמות הלויים והכהנים, בג' מקומות משמעותיים מאד.

א', בעת קביעת הלווים המשוררים לפני ארון ה' בעת הבאתו לירושלים ע"י דוד (שמונה פזר, וכן בפרק שלאחריו חמשה).

ב', הלויים המלמדים את העם בזמן עזרא, כאשר השכילו את כל העם באופן שלא היה מזה דורות (ששה)[337]. ג', הכהנים המחצרצים לפני ה' בעת חנוכת חומות ירושלים ע"י נחמיה (חמשה).

ומן הסתם לא לחינם כאשר עסקינן בניגון ובכלי שיר לכבוד הקב"ה, דוקא שם יש הטעמה וצלצול קול כה בולט ויוצא דופן. ואלו הם המאורעות המכוננים את צורת ישראל לפני ארון ה' וביהמ"ק, בזמן בית ראשון, ובזמן בית שני.

חֶלְמִין֙ וְאַחֲוַ֣ת אֵחִיד֔ו וּמִשֶּׁרֶ֥א קִטְרִ֖ין הִשְׁתַּכַּ֑חַת בֵּה֜ בֶּדְנֵיֵ֗אל דִּי־מַלְכָּ֤א שָׂם־שְׁמֵה֙ בֶּלְטְשַׁאצַּ֔ר כְּעֵן֙ דָּנִיֵּ֔אל יִתְקְרֵ֖י וּפִשְׁרֵ֑הּ יַהֲחֲוֻֽהּ׃" (ה' י"ב).

ומשמע שמוטעם היטב בינת דניאל וחכמת האלוקים אשר בו, אשר לפניו נזקקו מלכי בבל לכרוע ברך ולהודות שאכתי עליון הוא העם היהודי, משום ששמר דניאל על יהדותו אף בתוך ארמון מלך בבל וסירב לאכול מפת בג המלך, ודוקא כך שרתה עליו רוח אלוקים וניתן לו חכמה ובינה וכל מדע, ונ"נ ביקש לעובדו ולנסך לו נסכים, והשליטו על כל מדינת בבל. וממנו יבוא חורבנה בעת שישובו לבקש להעמיד מלכותם במקום מלכות ה', כפי שאכן היה עוד באותו הלילה.

[337] ושם בפסוק הבא נאמר "וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא". וכבר נתפרש בגמ' דהיינו ע"י הטעמים. הרי כי הלויים בלימוד וניגון הטעמים הבינו את העם לתורה.

נספח

בענין מנגינת הטעמים

התאמת הטעמים למשקל ומקצב מוזיקלי

סימני הטעמים מבטאים את צורת תנועת נגינתם

א) מאמר שמגמתו לעסוק בענין הטעמים, יהיה חסר אם לא יבקש להתבונן במבנה שלהם מבחינת מה שמכונה המשקל המוזיקלי, שהרי זהו חלק בלתי נפרד מכל מהותם והופעתם, ונדרש הדבר בכדי להרכיב תמונה על סדר הטעמים. אלא שהכלים שעומדים בזה לרשות הכותב מוגבלים הם, מהרבה בחינות. וגם לא בדקתי כלל את הספרות המקצועית ושפתה. לפיכך לא נבקש להשלים את הענין, אלא להראות את הכיון הכללי, בשפה פשוטה השווה לכל אדם. אף שכמובן אין ספק שדברים אלו צריכים הרגשה, והשפה לכשעצמה מוגבלת היא[338].

והוא, שאכן מחד גיסא, הטעמים בנויים במבנה מוזיקלי מסודר, בשלימות המשקל והנגינה, על כל מה שכרוך בזה[339], ומאידך גיסא, אין זה ענין חיצוני גרידא, לסדר משקל מוזיקלי מתאים לקריאת הפסוק בתחבירו הנכון, אלא יש זיקה ברורה בין טעמים רבים, לתוכן המקראות, וכפי שהראנו בגוף הקונטרס.

ותחילה יש לבאר את צורת כתיבת סימני הטעמים. הנה המתבונן בהם יכול לראות, שסימני הטעמים אינם מקריים, אלא מורגש התאמה ברורה בין הסימן למנגינה. והלא בברכות ס"ב א' קאמר ר"ע, 'מפני מה אין מקנחין בימין.. מפני שמראה בה טעמי תורה', ומפרש רש"י, "נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים, בין בניקוד שבספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר מהפך, מוליך ידו לפי טעם הנגינה". והיינו שמורגש אצל הקורא שמעלה ומוריד קולו בצורה מסויימת, והיד מאליה מתרגמת זאת לשפת הידים, והיינו שבהתאם לצורה מסויימת זו נעה היד לקול המנגינה.

ואכן, אפשר להרגיש שסימני הטעמים שאנו משתמשים בהם, מתאימים הם לנגינת הטעם, ומבטאים את צורתו. [ונשתדל בעזה"י לתאר כמידת יכלתנו, אולם אין הדברים שלמים כלל ועיקר. ולא עליך המלאכה לגמור וכו'].

אופי תנועת כל טעם וסימנה

ב) כאשר יש ב***'מונח סגול'*** שלש נקודות, המשמעות ברורה מאד, משום שבנקודה מורגש עצירה והתמקדות במקום, ללא תנועה. אין לה לנקודה התפשטות, אלא עמידה והתכנסות חדה. וכאשר עצירה זו תבוא לאחר תנועה המתפשטת בעוצמה, הרי העצירה אף היא עוצמתית ומטעימה בחוזקה את התיבה.

וזהו דבר שכל אחד יכול לבחון, שה***'מונח זרקא'*** כשמו כ"ה, וזורק את תנועת התיבה בטון עולה ומתגלגל באופן חד כל כך, עד שלאחריו מחוייב לבוא ירידה ועצירה חזקה, והוא הוא ה'מונח סגול', שכל עיקרו

---

[338] ובעומק, משורש זה נובע חסרונו של המחקר החיצוני, אשר דרכו להיות מקצועי ומדוייק בהגדרת מאפיינים מסויימים, אך פעמים הרבה חוטא למטרה מבחינת התוכן והמשמעות הטמונה, וזהו דבר כמעט מוכרח מעצם כלי העבודה היבשים והמדידים שלו. וכל דבר של מהות ופנימיות, אינו יכול להיות מוכל שם, וממעלתו הוא, שאיננו מוגבל ונתון לכימות כה יבש. וככל שהדבר עמוק יותר, כך הוא בהכרח 'לא מדעי', ואין זה עובדה יבשה שא"א להתווכח עמה. ואפשר להביא בזה דוגמאות לאין מספר.

[339] וראה בכל ענין סגנון ומשקל הכתובים, בספר הליקוטים לרמ"ד ואלי (תלמידו ורעו של הרמח"ל, אשר בהערכתו אליו בעצמו ערך ס' ליקוטים מפי' הרמ"ד ואלי לישעיהו), שהאריך דאין ספק דהמקראות בנויים ביופי הסגנון והמשקל, ובמבנה ומקצב ראוי ונאה מכל הבחינות. ויעו"ש דוגמאות. וכן הרמח"ל עצמו כ' כיו"ב (וראה ספרו 'לשון לימודים'). הנה אף שעיקר עיסוקם של חכמים אלו היה בחכמת הפנימיות, וע"ז חיברו רובי ספריהם, לא ראו זאת כסותר לשלימות המבנה והסגנון אף מצד הבחינה יותר חיצונית, וביקשו לעמוד עליו ולהבחין בסגנון ובמשקל וכיו"ב. ואין ספק שגם בכך יש לכתובים שלימות אמיתית, ברם אין זו לפי אמות מידה מלאכותיות של חריזה בדוקא וכד', אלא בסגנון חי ואמיתי. [וראה עוד בחלק א' אות ט' בהערה הארוכה].

נקודות. (ובנויות בצורת סגול, שהיא צורה של יציבות ועמידה[340], ולכך קרוב קצת לאתנחתא, וראה להלן). וכך תנועת היד תבוא, כהצבעה חזקה באופן של נקודות. ואף צורת סימון 'מונח זרקא' מקבילה להפליא לתנועת היד, המתגלגלת בעליה וירידה עוצמתית.

ואילו זקף, יש בו שני נקודות, משום שאע"פ שבו התיבה מזדקפת ועומדת במקומה, העצירה פחות עוצמתית, שהלא אין לפניו תנועה כה מתגלגלת ועולה. וכאשר עיקרו עצירה סתם, אינו אלא שני נקודות, וזהו המכונה ***'זקף קטן'***. וכאשר יחד עם העצירה התיבה צריכה להיות מתגלגלת ומצלצלת בתנועה העולה קלות למעלה וכך מזדקפת ונעצרת בחוזקה, מתלווה לנקודות קו עליה של תנועת הטעמה, וזהו ***'זקף גדול'***.

וה'*רביע*' אשר ענינה התמקדות בתיבה עצמה והארכת ניגונה, ואין בה תנועה עולה ויורדת, סימנה נקודה מרובעת ומורחבת (◆), והיינו, שעל אף שעומדים במקום ללא שינוי בתנועה, מאריכים במנגינת התיבה, ומגדילים ומרחיבים את הנקודה שבה. ואכן אף בה מונח עצירה במשפט, אלא שעצירה זו אינה בת שני נקודות, אלא בת נקודה אחת[341], והתמקדות זו מתרחבת בתוך מקומה ומטעימה לתיבה. ותנועת היד הנקודתית והמאריכה בהתמקדות והתפשטות במקום, היא היא מהותה[342].

ואף טעם ה'***שלשלת***', לא צריך להיות בעל אבחנה מוזיקלית, בשביל לראות כיצד סימנה מבטא את נגינתה. הלא הוא ניגון משתלשל ורועם, שהולך וחוזר בצורה חדה (כמספר השתלשלויות סימנה), בתנועה העולה וגוברת.

וענין טעם ה'***דרגא תביר***', כשמו כ"ה, עליית דרגא שלאחריה נפילה ושבירה, וסימנה של דרגא הוא עליה מדורגת שאכן מתאימה לתנועת נגינתה וממילא אף לתנועת היד שלה (ואיננו עליה חדה, לכך אין סימנה בעל תנועות חדות, כשלשלת לדוגמא), ולאחריה יבוא התביר, שהוא הירידה במנגינה המתבקשת מהעליה, וסימנה תנועה יורדת, ולאחר התנועה נקודה, שענינה עצירה ועמידה במקום[343]. והשילוב בין התנועה היורדת, לצליל העצירה וההתמקדות במקום, יוצר את נגינתה[344].

ה'***יתיב***', צורתה חץ חד הנשלח קדימה ושב, וזו אכן נגינתה, משולחת היא התיבה בתנועה חדה כחץ, פורצת יוצאת ושבה.

ה'***פזר***', הוא תנועה העולה בעוצמה מעלה מעלה, תחילתה ממוקדת, ומתפזרת היא בעלייתה מעלה, ואכן כך צורתה[345].

---

[340] וזהו שורש הצורה המכונה פירמידה, שיציבה ומקויימת היא, באשר המבנה שלה הוא בסיס רחב שעליו רוכב דבר צר יותר, וכך יש לו קיום אף עד זמנינו.

[ויש לזה שימוש אף לרע שעשו בזה העכו"ם הקדמונים, וזהו שורש הע"ז הנקראת 'מרקוליס', שצורתה אבן אחת ע"ג שתים (ע"ז נ' א'), ובא לבטא את יציבות הקיום והעמידה העצמית המנותקת, שקיימת לכשעצמה ללא חיבור לעליונים. ובעומק לא בחנם היו הפירמידות כה מרכזיות במצרים, אלא באשר הוא מבטא את ההלך רוח המצרי של פרעה התנין הגדול השוכן תוך יאוריו, ביציבות מקויימת ועומדת מתוך התחתונים, ללא תלות השמימה, ואלו הם המבנים אשר יקימו הפרעונים. ודבר זה אינו דרוש ורמז, אלא יודה בו מי שיודע את סגנון חשיבתם והווי חייהם].

[341] ידוע שהמדקדקים חילקו את כח ההפסק בטעמים לד' דרגות, א' קיסרים, ב' מלכים, ג' משנים (למלכות), ד' שלישים. קיסרים היינו סוף פסוק ואתנחתא, ומבין המלכים, הזרקא והשלשלת ראשונים בהפסקתם, ולאחריהם הזקף גדול וקטן. (ואחריהם טפחא, אלא שהגם שמפסיקה את הענין, איננה עוצמתית ומוטעמת, ואין לה תנועה חזקה שיורגש הדגשת התיבה בעצירה). ומבין המשנים, הרביעי הוא הראשון בכח הפסקתו.

[342] וענין שם רביע כתבו הספרים שהוא מלשון ארמית, ובלשה"ק נקרא 'מיושב', והיינו שענינו ע"ד 'אריה הוא דרביע עליה', כלומר, יושב ורבוץ עליו. והיינו, שטעם זה איננו מניע התיבה למעלה ולמטה, אלא יושב ורובץ עליה כפי שהיא, להאריכה ולהטעימה.

[343] וענין הא דנמצאת נקודה זו מתחת התיבה, ולא למעלה ממנה כפי שמצינו בסגול ובזקף, משום שאיננו עצירה מתוך תנועה רועמת ושוטפת, אלא יורדת ונינוחה, ולכך בדר"כ יבוא התביר לפני אתנחתא או סוף פסוק.

[344] ואכן התביר נחשב ל'משנה', הבא לאחר הקיסרים והמלכים, (אולם הרביע שאף הוא משנה, בא לפניו בסדר כוח המפסיקים, ונקודתו מודגשת יותר).

[345] וראה בחלק ב' במאמר בענין פזר כפול, שפזר הוא היחיד שיכול לבוא אף שמונה רצופים, משום שיבוא ממוקד ולא בתנועה המחברת לחביריו.

'תלישא קטנה' ו***'תלישא גדולה'***, הם תנועה העולה ומסתובבת בצורה איטית ומעגלית, עד שיורדת ומסיימת את עלייתה, וזהו סימנה[346]. [וכאשר תבוא לאחר הפסק, הרי היא תנועה המחוברת ופונה לכיון התיבה שלאחריה, וזהו תלישא קטנה שמכוונת קדימה לאשר יבוא לאחריה, וכאשר תבוא לאחר תיבה השייכת לה, הרי היא פונה לכיונה, וזהו תלישא גדולה המכוונת כהמשך לתנועת התיבה שהיתה לפניה].

'קדמא ואזלא' הם תנועות של עליה, הקדמא הוא תנועה קדימה כצורתה, והאזלא הוא גמר התנועה, כאשר העליה פונה ומסתובבת בחדות, ונשמע בזה כעין גוון של צעקה. ואף ה***'גרש'*** יש לו קירבה לאזלא, אלא שהיות ואין קדמא לפניו, הרי הוא פתאומי וחד הרבה יותר[347], כביכול התיבה משולחת ו'מגורשת' ונזרקת בעוצמה, ורועם וזועק באוזנינו[348]. ואילו ה***'גרשיים'*** הוא סיבוב כפול, שמחד הוא פחות חד ופתאומי, ומאידך מאריך את התיבה, ומטעים ומדגיש אותה יותר.

ה***'אתנחתא'***, היא מקום המנוחה וההפסק הגדול אשר בפסוק, ועצירה כה גדולה לעולם יוצרת הטעמה מיוחדת לתיבה והפתח נעשה קמץ וכד', ולעולם עצירה יש בה צליל מועצם, משום שההבהרה מסתיימת ויוצאת במקום זה בצורה חדה. כיו"ב סוף פסוק, אשר סימנו קו יורד, וכן האתנחתא היא קו יורד שמתחתיו יושב חצי עיגול, וזהו צורת ישיבה ועמידה במקום (כעין כסא שיש לו יציבות ועמידה, וכ"כ התשב"ץ בספרו מגן אבות). ובאמת לעולם עצירה היא עליה מסויימת לקראת הירידה בטון, משום שבה מסתיימת התנועה[349].

התאמת הטעמים לאורך ומבנה הפסוק

[טעמים סוערים רחוקים מהאתנחתא. תיבה ארוכה מוטעמת בטעם מתנגן יותר]

ג) והנה כל מתבונן רואה שהטעמים יש להם מבנה מוזיקלי בסדר תיבות הפסוק. ולא כל טעם מתאים בכל פסוק, וכן לא כל טעם מתאים לבוא אחר חבירו, וכיו"ב. והאוזן מרגישה היטב בצרימה אם יסדרו אותם במשקל לא נכון. וזהו בפשוטו הטעם לשינויי הטעמים שבמקראות (אלא שזה אינו מכריח אלא מה אינו מתאים, ולא להכריע מבין כמה אפשרויות קיימות). ונביא כמה דוגמאות.

במנין בני ישראל שבפנחס פנחס, פותח כל שבט במונח זרקא וסגול, "בֶּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם" (כ"ו י"ב), מלבד "בֶּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם" (שם כ"ג), "אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם" (שם מ"ב), ו"בֶּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם" (שם מ"ח). [וכן "בֶּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם" (שם כ"ח). ובראובן לא נזכר כלל 'בני ראובן למשפחתם', יעו"ש].

וההסבר פשוט, משום שמונח זרקא לא יכול לבוא בפסוק קצר. והיינו טעמא, משום שנגינתו היא בעוצמה ותנועה גדולה, ולא יכולה העצירה בפסוק להיות סמוכה לו, אלא נזקקים אנו לכמה וכמה תיבות והפסקים קצרים לאחריו, ורק אז שייך לעצור ממש. ואכן בכל הני שאין בהם מונח זרקא, פסוקיהם קצרים, "בֶּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפוּוָה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי", והדבר מורגש שמונח זרקא לא יכל להופיע.

---

[346] ענין שם תלישא, אפשר שענינו תולש, ונעתיק לשון בעל ה'מחזור ויטרי' בתחילת פירושו למסכת אבות. "טעמי הנגינות הם שנאמרו למשה, מי תולש מי זוקף, מי יושב ומי עומד, ומי העולה ומי היורד ומי המנוח", ולכא' כוונתו תולש, שתולש ומנתק את התיבה מחברתה, להטעימה בפנ"ע, אולם איננו עצירה, וזוקף היינו עצירה, וכענין שנתבאר לעיל על שם 'זקף', שמעמיד את התיבה. ויל"ע.

[347] ולכך לעולם גרש מטעים במלעיל, ואילו קדמא ואזלא וגרשיים במלרע, והיינו, דהטעמה שעיקרה בתחילתה הרי היא קופצת ופתאומית ובאה מתוך תנועה, ואילו מלרע הוא נח ורגוע יותר, והטעמתו בסופו מתוך עצירה. וכ"א יכול להרגיש כן.

[348] ויבוא לבטא את עוצמת הדבר המתרחש וכד', ראה בזה לעיל אות ד' בהערה.

[349] והנה יש מן הטעמים המסומנים מעל התיבות, ויש שמסומנים מתחתיהם. וד"ז מיתלא תליא האם הוא טעמים של עליה למעלה, או טעמים שעיקרם הירידה (הבאים בדר"כ לקראת האתנחתא והסוף פסוק). ולכך מונח זרקא מונח סגול, גרש, קדמא ואזלא, תלישא ופזר, זקף קטן וגדול, ואף רביע, יבואו למעלה. ואילו האתנחתא והסוף פסוק, מרכא טפחא, וכן דרגא תביר (שעיקרו עליה מסויימת אך לקראת הירידה), ואף יתיב (שאינו עליה למעלה אלא שילוח עז ומהיר של התיבה, ולעולם סמוך לקראת עצירה, ולא יבוא בפסוק ארוך במרחק רב מהאתנחתא), יבואו למטה.

ובאמת לעולם אחר המונח זרקא לא יופיעו כמה תיבות ואתנחתא, אלא אם יקדם לו הפסק נוסף בתיבות של זקף קטן, או שיופיעו טעמים חזקים אחרים. ואכן הוא דבר מצוי, שסדרת טעמים חזקים תבוא כאחד, משום שהתנועה הגדולה של המונח זרקא והסגול, מטבעה מחייבת תנועה נוספת, עד שיבוא לרגיעת העצירה[350]. וכבר כתבו המדקדקים, דלעולם לא יבוא מונח זרקא בחצי השני של הפסוק שלאחר האתנחתא, והיינו מהאי טעמא, שעוצמת התנועה איננה מאפשרת עצירה מוחלטת אלא לאחר זמן.

ומזה נובע גם הטעם לשינויים נוספים, כגון, לאחר בני שמעון למשפחתם, מוטעם ברביע, "לְנמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי", ואילו מכאן ואילך שאר המשפחות מוטעמים בזקף גדול, "לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי", והיינו משום שלאחר תנועה כה גדולה ומתנגנת, בא טעם מתנגן באריכות כרביע (וגם פחות עוצר הוא מן הזקף), ורק לאחריו מוטעמים המשפחות בזקף גדול. וכן הוא לאחר כל מקום שמתנגן 'בני.. למשפחתם' בזרקא וסגול. ורק אצל בני יששכר ועוד, שאינם מתנגנים מתחילתם בזרקא וסגול, אף המשפחות כולם מוטעמים בזקף גדול ולא ברביע.

והטעם שיש מן המשפחות שתחת להיות מוטעמים בזקף גדול, מוטעמים בפשטא וזקף קטן באותה התיבה, משום ששמם ארוך ובעל כמה תנועות, ואין זקף גדול מתאים אלא בתיבה המתכלה מהר, ואילו ההטעמה הראויה לתיבה משוכה יותר, היא פשטא וזקף קטן, שבהם נעשית המנגינה מאורכת ומוטעמת. "לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי.. לַיְחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיְחְלְאֵלִי.. וְאַשְׁרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁרָאֵלִי..". דו"ק ותשכח שכן הוא לעולם.

והיינו שאף שודאי לא בחנם נקראים משפחות ישראל בטעמים מודגשים, ולו לא היו נקראים אלא בזקף קטן וכד' לא היה מורגש שיש כאן חשיבות משפחה ומשפחה, מ"מ הטעם המדוייק משתנה משום ההטעמה המוזיקלית הראויה לפי מספר התנועות וכיו"ב.

כיו"ב בשמות הנשיאים בתחילת חומש במדבר, "לְרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר. לְשִׁמְעוֹן שֶׁלְמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי..", וכן ברוב שמות השבטים, מלבד השמות שיש בהם יותר תנועות מוטעמות, אשר יוטעמו בפשטא וזקף קטן. "לְיִשָּׁשכָר נַתְנְאֵל בֶּן־צוּעָר.. לְבְנָיְמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי.. לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן". ומשמעות ההטעמה אחת, אלא שתלויה היא במשתנים אחרים, כאורך התיבה, ומקומה בפסוק, ובטעמים שלפניה וכיו"ב[351].

---

[350] ואף מונח זרקא מחייב בטבעו שיבוא לאחריו מונח סגול, כפי שמורגש לכל, ואין זה נכון לומר שהמונח זרקא הוא רק היכ"ת למונח סגול ולכח הפסקתו, אלא גם להפך, התנועה החזקה והמתגלגלת של הזרקא, איננה יכולה להשאר כך באויר ללא עצירה חזקה רועמת ומהדהדת, וכך הוא הקצב והמשקל הנכון, כפי שיכול כ"א להרגיש בעצמו.

[351] דוגמא נוספת. בארורים אשר על הר עיבל (דברים פכ"ז), יש כמה שינויים בטעמים, ונעתיק את כל הארורים. "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְקוָק מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסֵּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן. אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדֶּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסֵּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן".

והמתבונן ימצא, שבפסוק קצר מוטעם הארור בזקף גדול, ואילו כאשר הפסוק שלאחריו ארוך יותר, מוטעם הארור ברביע, משום שהוא מתארך ומתנגן יותר, ומתאים לעמוד כנגד תיבות ארוכות יותר, ואילו זקף גדול אינו מתאים שיהיו משקל לו אלא תיבות פסקניות וקצרות.

ובפסוק אחד אין הטעמה על הארור, והוא בארור לוקח שוחד להכות נפש דם נקי, והיינו טעמא, משום שיש הפסק של זקף קטן בין לוקח שוחד, לבין להכות נפש, ונמצא שכנגד הארור לא מהדהד אחריו אלא שתי תיבות, ואין זה מספיק בשביל להאריך ולהטעים ניגונו. והבן.

ואילו בארור הראשון נמי אין טעם על הארור בפנ"ע, אולם התם הוא מענין אחר, שהרי כל הפסוק מוטעם בטעמים חזקים ושוטפים, וזהו משום חומרת הענין של עובד ע"ז בסתר, אשר מורד באלוקי ישראל, והוא הארור שעומד בראש, ולכך אין נכון טעם שיטעים וידגיש את הארור, אשר בזה לא יהיה טעמי הפסוק שוטפים ושוצפים. והבן היטב. והתבונן בזה, דיש הפרש בטעמים הן משום אורך הפסוק וחלוקתו, והן משום התוכן. והן הן הדברים שנתבארו, שתרוויהו יש להם משמעות.

עוד בהתאמת הטעמים לשטף התנועה ומנוחתה

ד) **והטפחא** תמיד תבוא רק לפני אתנחתא או סוף פסוק, והיינו משום שאינו הטעמה וכל מהותו שיש בו עצירה ורגיעה, וקרוב הוא לקראת סיום ההבהרה ופסיקתה, שהרי אינה יכולה להעצר בבת אחת, ואין זה ממשפט הניגון המתאים כלל. ובאמת כבר הראו שלעולם לפני אתנחתא יבוא טפחא (מלבד במקום שהאתנחתא בתיבה הראשונה בפסוק), אע"ג דאין ביניהם הפסק עניני כלל והתיבות מחוברות ממש[352], והיינו טעמא, דאין סוף ענינה הפסק תחבירי, אלא מטבעה של המנגינה הוא, שלפני גמר התנועה יבואו עצירות קצרות יותר, ורק כך תבוא אל מנוחתה כהוגן.

וזהו הטעם שהאתנחתא והסוף פסוק הופכים את המקום אשר רגיל להינקד בפתח לקמץ, ולפעמים את הסגול לצירה וכיו"ב, ואין זה הלכה למשה מסיני בלא טעם, אלא ענינם הוא משום דהקמץ מעצים את הטעמת המילה, וראוי לה לאתנחתא שמפסיקה המשפט, לבוא בצורה מוטעמת ונשמעת יותר, וכך צורתה של תנועת העצירה, אשר בה מסתיימת ומתכלה ההבהרה כולה[353].

ולאחר התביר לעולם יבוא טפחא ואתנחתא, או טפחא וסוף פסוק. והיינו טעמא, משום שענין התביר הוא הטעמה שלקראת העצירה, המכינה את הקרקע להפסקה היותר גדולה. וכשם שמונח זרקא מוכרח לבוא במרחק מן הטעמים העוצרים, משום שהוא היפוכם, ולא יבוא אלא בתחילת הפסוק, כך התביר מוכרח לבוא כנלווה לעצירה.

ואכן אין ספק שמבנה הטעמים יש לו משקל מוזיקלי נאות[354], ולעולם לא ימצאו טעמים מפסיקים אחר פזר ותלישא [ובכלל זה זקף קטן וגדול, רביע, טפחא, אתנחתא, וסוף פסוק], והיינו טעמא, משום שהפזר והתלישא הם נגינות עם תנועה גדולה אשר לאחריה לא יתכן עצירה[355], ומאידך הרביע אשר הוא טעם נוח ו'יושב', שעומד על תיבה מסויימת ומתמקד בה, לא יבואו אחריו אלא טעמים נחים, זקף טפחא אתנחתא וסוף פסוק. והרביע משמש פעמים הרבה לסיום סדרת טעמים שוטפת (וביחוד מקביל לקדמא ואזלא).

המשקל והמקצב שבין הטעמים למבנה התיבות

ה) **ודבר** מרכזי מאד בטעמים הוא, שיש מקצב ומשקל הדדי בין תנועת התיבות, והיינו, שלאחר תיבה המוטעמת בזקף גדול, ומרגשת ומהדהדת, יבואו כמה מילים במנגינה 'פשוטה' יותר כנגדה. וכגון, "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" (שמות ט"ו י"ז). "בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לָנָחוֹר" (בראשית כ"ד כ"ד) "וַאֹשִׁתָּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה"[356] (שם מ"ו). "וַיֹּאמֶר הַגִּמְאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ[357]" (שם י"ז).

הטה אזנך וראה שהמרכא טפחא סוף פסוק, מקביל בתנועתו ומשקלו לזקף ומאזן אותו, וכן המרכא תביר יש לו משקל כנגד הזקף, וכך נקראים הכתובים, מתוך המקצב המיוחד שנוצר, אשר כנגד התיבה המודגשת

---

[352] כגון "לֹא תֹאכְלֻנוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֻנוּ כַּמָּיִם. לֹא תֹאכְלֻנוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ.." (דברים י"ב כ"ד-כ"ה).

[353] ובמקומות שראוי להפסיק ולעצור אף באמצע הפסוק, אף במפסיק קטן ישמע בצורה מוטעמת יותר, והפתח תעשה קמץ והסגול צירה, להטעים את העצירה. וראה בזה לעיל אות י"א ובהערות שם.

[354] ולפעמים אפי' נדמה, שההטעמה המוזיקלית וההרגשה שנוסכת בתוכן הדברים, באה קצת אף על חשבון ההפסקות הראויות, וכגון, "וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים" (בראשית ל' ל"ה). "וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכָל| יוֹם הַמָּחֳרָת" (במדבר י"א ל"ב), "וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי" (דברים ג' א'). והיינו שכל הני היה בהם דבר רוגש ופעיל, לכך בא בהטעמה זו.

ובאמת אף בכל תלישא קצת כ"ה, שיש בו קצת הפסק המוכרח מהמנגינה, אע"ג דמצד התוכן מחובר לגמרי. ולכך נקרא 'ביום ההוא' מחובר, ואין התלישא מנתק, אלא בא להטעים את רגשת הענין. והבן.

[355] ואף התלישא ביחס לפזר יש בו עצירה מסויימת, לכך לעולם לא יבוא פזר אחר תלישא, ומאידך, תלישא היא בת לווי לפזר במקומות הרבה.

[356] מצד המהות ודאי עיקר מה שראה אליעזר היה את השקאתה לגמלים, אולם באופן הקריאה יבוא 'וגם הגמלים השקתה' כנגד 'ואשת', שהלא הצורה היא שההשקאה לאדם היא עיקר הדבר, וכנספח משקים את גמליו. ופשוט.

[357] ה'ויאמר' מהדהד כנגד שאר תיבות אמירתו, וכך היא אופן הקריאה, ומורגש שכל זה מן אמירתו הוא.

המוטעמת בזקף, עומדים התיבות שלאחריה, "לְיָמִּין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי", וכך מורגש שתיבה זו מהדהדת כנגד כל התיבות שלאחריה. וזו מן הדברים היסודיים ביותר בהרגשת הטעמים, ובהיות הפסוק 'חי' ומלא הבעה על ידם.

והשלשלת לעולם תבוא בתיבה הראשונה של הפסוק, והענין, משום שעוצמת תנועתה וסלסוליה כה עזים, עד שאין העצירה יכולה להיות סמוכה לה כלל, ולעולם יש הפסק לאחר השלשלת, ומחלקת היא את הפסוק, וכולו מהוה משקל לעוצמת תנועת התיבה הראשונה[358].

ואילו המרכא כפולה לעולם תבוא לקראת עצירה (ומתוך י"ד הופעותיה, מלבד פעם אחת שבאה לפני הטפחא שלקראת האתנחתא[359], בשאר הפעמים באה לפני הטפחא שבסוף הפסוק), משום שביסודה מבוססת היא על תביר שבא בהכפלה, ואין בה השתלשלות וסלסול עולה, אלא הדגשה חזקה וחותכת שממקדת את הענין בתיבה זו. והיינו משום שסלסול השלשלת יבוא בדבר עז, ואילו הדגשת המרכא כפולה תבוא בתנועה מופסקת במהותה[360], והיא המשקל הנגדי לכל תנועת הפסוק, וענינה מיקוד והטעמה כפולה, שחותמת הענין ומעמידה אותו תחת רושם צליל תיבה זו.

והנה אין ספק שטעמים נדירים אלו יש בהם תוכן השייך למהות הפסוק, ואינם צלצולי מוזיקה או תחביר בעלמא, שבמקרה באו רק במקומות בודדים. ואם ישאל השואל, מאחר שיש כללים מחוייבים היכן מקום הטעם, כיצד תאמר שהשלשלת תבוא בהתאם לתוכן הענין, ומה יעשה במקום שלפי תוכנו ראוי היה לבוא שלשלת, אלא שאינו התיבה הראשונה[361].

זו אינה שאלה, שהרי לא בספר מעשה ידי אדם קעסקינן, אלא בדברי אלוקים חיים, אשר כל תיבותיו כאש, וכפטיש יפוצץ סלע, יבקעו ניצוצות צליליהם ויאירו מכל כיון, תמים ומושלמים הם מכל צד, נאותים מכל בחינה. "תפוחי זהב במשכיות כסף, דבר דבר על אופניו".

ונמצא, שהטעמים בנויים במערכת מוזיקלית, ויש להם את הסדרה שבה יופיעו, ואת מקומם הנאות במבנה הפסוק. אולם אין ענינם מסתיים בכך כלל, ובודאי יש הרבה התאמה בין הטעמים לתוכן הדברים, והלא אף כאשר בעינן סדר המתאים מוזיקלית, כמה וכמה אפשרויות יש לסדרם, וגם בפסוק ארוך יתכן שלא יהיו בו הרבה טעמים בעלי תנועות גדולות. ויתכן פסוק קצר יותר, שטעמיו שוטפים ועזים יותר. והדבר צריך להתאים הן לתוכן הדברים ולעוצמת מנגינתם ואופייה, ולאורך התיבות ולתנועות שיש בהם, והן לאופן תחבירם הנכון. ולכך קשה לנסח כללים. אולם אין ספק שיש בטעמים חכמה עד מעבר לשכל האנושי, אשר עליה ילאו כל חכמי לב, והם הם ה'חיות' וההרגשה שבתוך הכתובים.

ונחתום בדברי הכוזרי, "נראה מקביעות הניקוד והטעמים סדר שלא יהיה אלה מחכמה נעזרת, איננה מערך חכמתנו בשום פנים, ולא יתכן שיהיה מקובל אצל ההמון אלא מרבים רצויים או מיחיד רצוי, ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או נעזר בענין האלוקי.." (מאמר ג' אות ל"ב). וז"ל בתו"ד במאמר ב' (אות פ'), "..ולמחבר החכמה הדקה הזאת סודות נעלמים ממנו, ואפשר שעמדנו על קצתם".

---

[358] ואין האתנחתא יכולה לבוא לאחר שלשלת, גם אם מצד ההפסק הנכון בחלוקת הפסוק ראויה לבוא התם, משום שעוצמת שטף תנועת השלשלת איננה מאפשרת עצירה והפסק ממש, אלא מחוייבות התיבות לשטוף. כגון, "וַיִּשְׁחָט| וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית" (ויקרא ח' כ"ג). והנה ראויה האתנחתא להפסיק אחר וישחט, ולא להפסיק באמצע נתינת הדם בין הנתינה על התנוך לנתינה על האוזן, אולם מחוייב הפסק בצורה זו.

[359] "וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים" (מלכים א' כ' כ"ט).

[360] ולכך התיבות שבהם משמשת היא, קצרות ופסקניות למידי, ושמונה מהי"ד פעמים תבוא בתיבות 'לא' 'לה' 'לו', שיש להם צליל חתוך פסקני ומצביע, ושאר התיבות שבהם תשמש הם, 'זה', 'אלה', 'ריב', 'טוב' ו'תעשה'.

ונחלק מרכא כפולה מתביר, שפחות מפסיק הוא, והתיבה מחוברת לזו שלאחריה, אולם היינו משום שמאחר שמאריכים בניגון והטעמה, אף שאיננה עולה אלא ממוקדת ויורדת, מ"מ אינו נעצר לאלתר, והסמוך לו מחובר.

[361] והלא גם תיבה קצרה מידי א"א להטעימה בשלשלת, מטעם המורגש, וכן להפך, תיבה ארוכה מידי לא נאות לה מרכא כפולה, ואפ"ה ודאי יש תוכן בטעמים אלו הראוי למשמעות תיבותיהם דייקא.

מפתחות לביאורי ענינים שנזכרו בתוך הדברים[362]

אברהם

מלכות נמרוד ודור הפלגה, שורש מלכות נ"נ ובניית הצלם בבקעת דורא..... ע' 155 הערה 333
דור הפלגה היו לפילים וקופים, כשם שנ"נ נהפך לבהמה..... ע' 156 הערה 333
אברהם באור כשדים התחיל לבטל את הע"ז, ונשלם ביטול יצרא דע"ז מכח חמו"ע..... ע' 157 הערה 335
תפילת אברהם בין בית אל ובין העי..... ע' 22 הערה 37
יציאת אברהם וביתו ממצרים בשלימות- סימן לבנים ..... ע' 36
עורו של איל אברהם אבינו, הוא אזור מתניו של אליהו הנביא..... ע' 127 הערה 174
גדר קנין מערת המכפלה, ותשלום ארבע מאות שקלי כסף ..... ע' 30 הערה 61
הבטחת א"י לאברהם אבינו ולזרעו לעולם, צפנה ונגבה וקדמה וימה ..... ע' 30 הערה 61

הקב"ה בחמלתו חילץ את לוט בכח, למרות השתקעותו בתוך סדום ..... ע' 46
מצאתי דוד עבדי בסדום ..... ע' 47
ענין ים המלח וקלקלתו ..... ע' 46 הערה 91
עתידה סדום וימה להיתקן ..... ע' 46 הערה 91
מאבק תמידי בין ישראל לבני לוט, מיהו ממשיך דרך אברהם ..... ע' 94 הערה 211

יצחק (שליחות אליעזר)

ההנהגה המיוחדת בנישואי יצחק שבהם יבנה עם ה'..... ע' 47
ענין 'אל תשב את בני שמה'..... ע' 47
המהירות שהתגלגלו הדברים מורה על מעשה ה' ..... ע' 48 הערה 95, וע' 40
ענין קפיצת הדרך שהיה לו לאליעזר ..... ע' 48 ובהערה 94
מופת השקאת הגמלים נחשב לדיבור ה' שרבקה תהיה ליצחק..... ע' 48
השתחווית אליעזר בהודאה לה'..... ע' 49 ובהערה 96
הפסק אתנחתא המטעים את ביאת אויבי יצחק לכרות עמו ברית..... ע' 31 הערה 62

יעקב ועשיו

בנטילת הברכות נבחר יעקב על פני עשיו ..... ע' 71 ובהערה 149
בין עשיו ויעקב לישמעאל ויצחק ..... ע' 71 הערה 149
עשיו שונא ליעקב על שנבחר על פניו..... ע' 71 הערה 149
גבי יעקב הוקדם ברכת השמים וגבי עשיו ברכת הארץ ..... ע' 71 הערה 150
הבאת היין ליצחק משולחנו של מקום..... ע' 71 ובהערה 151
כוס של ברכה בברכת יצחק ליעקב ..... ע' 152
החרדה הגדולה שחרד יצחק כשנכנס עשיו ..... ע' 24 ובהערה 43 ו44

---

[362] הרבה מן הדברים הנזכרים, לא באו אלא בקצרה ודרך העברה כפי מה שנמשכו הדברים, ולא כאן מקומם, ואף אינם שייכים לביאורי טעמי המקרא ממש, אלא נכתבו בכדי להרחיב את התמונה הכללית של הענין, ומ"מ לתועלת המעיין ולשלימות המפתחות נזכר כל דבר שבא בקונטרס עם תוספת חידוש ונקודת ביאור מסויימת. ואצ"ל דהדברים אינם משל הכותב דוקא, וכמו שכתוב בהקדמה.

עשיו הוא אדום במהותו ..... ע' 40 ובהערה 80
דוד המכונה 'אדמוני' הוא העומד כנגד עשיו ..... ע' 40 הערה 80
בשכיבת יעקב במקום שער השמים, זכה לקבוע שם מקומו ..... ע' 31 הערה 62

יוסף הצדיק

עניני יוסף הצדיק ..... ע' 51-49
בזכות ה'וימאן', זכה למלכות ולבכורה ..... ע' 49 ובהערה 98
יוסף זכה למלוך יותר מכל מלך אחר ..... ע' 50 הערה 99
יוסף הצדיק סלל את הדרך להנהגת ישראל במצרים ..... ע' 50 ובהערה 100, 101, 103
י"ז השנים שהתפתחו ישראל לעם בצל יעקב, מקבילים לי"ז שנות יוסף בצלו ..... ע' 51
הבדלת ישראל מהמצרים בארץ גושן, בה נהפכו לעם בצל ממשלת יוסף ..... ע' 51
ארץ גושן סמוכה לא"י ונפלה בנחלת יהודה ..... ע' 50 ובהערה 102
מכח יוסף שמרו על בידולם, ומכח ארונו נגאלו ..... ע' 50 ובהערה 100
'אבל אשמים אנחנו'- הכרת האחים בחטאם, השורש לאיחוד המחודש ..... ע' 132
'אנא', התחינה המיוחדת שביקשו האחים מיוסף לאחר מות יעקב ..... ע' 18 ובהערה 29

יציאת מצרים

ענין הבטחת ארבע מאות שנה וקיומה ..... ע' 29 הערה 58
זעקת 'למה תעשה כה לעבדיך' שהחישה את הקץ ..... ע' 72
משיית משה מהיאור מגדירה את מהותו, ומקבילה לגאולת ישראל ..... ע' 109 הערה 136
התגלות ה' במצרים בחצות הלילה- צדיקים מתעדנין בה ורשעים נידונין בה ..... ע' 124 ובהערה 269
'יום קרב' בכתובים היינו קריעת ים סוף ..... ע' 61 הערה 131
'הים ראה וינס' מפני גילוי ה' ..... ע' 64 הערה 135
השירה על הים מגוף צורת הופעת ה' במלחמה ..... ע' 95 הערה 215
'הרים רקדו כאילים', רעש העולם בגילוי ה' בהר סיני ..... ע' 62 הערה 133
הטעמה מיוחדת ונדירה ב'השמע עם קול אלוקים חיים' ..... ע' 32 וע' 36
הטעמה מיוחדת בלקיחת גוי מקרב גוי במסות ובמופתים ובמלחמה ..... ע' 33
'אנא'- התחינה המיוחדת לאחר חטא העגל ..... ע' 18 ובהערה 29

משיחת אהרן לכהונה

באיל המילואים נמשחו אהרן ובניו והיו לכהנים לה' ..... ע' 58-52
אריכות וכפילות הכתובים וירידתם לכל פרט בקרבנות ימי המילואים ..... ע' 57
הזאת דם- כריתת ברית ..... ע' 52 הערה 108
אכילת בשר איל המילואים, מגוף מעשה החינוך ..... ע' 56 ובהערה 119
הזאת הדם משמעותה שאף הכהנים כלי קודש הם ..... ע' 52 ובהערה 109
בין משיחת אהרן ובניו שחלה לדורות, למשיחת הכלים שבעינן בכל פעם ..... ע' 52 הערה 107
קרבן המילואים חולק שם לעצמו, וההזאה על אהרן מגוף צורתו ..... ע' 53 ובהערה 111
בהא דאיל המילואים היה קק"ד ..... ע' 55 הערה 118
בהא דחזה ושוק של איל המילואים, ניתנו למזבח ולמשה ..... ע' 56 הערה 120

בהא דהקרבן החונך עיקרו שלמים (איל המילואים).....ע' 54 ובהערה 115
ביאור הא דאיל המילואים התכנה בגמ' 'עיקר מילתא'.....ע' 58 הערה 122
זכות היא למשה למשוח הכהנים לדורות באיל המילואים.....ע' 58 הערה 123

מדבר

מיתת נדב ואביהו- זהירות מהתקרבות לפני ה' לפנים ממחיצתו.....ע' 72, וע' 18 הערה 28
תחילת הופעת הקב"ה בעולם, מתוך מורא של 'בקרובי אקדש'.....ע' 73 ובהערה 155
עומק 'בקרובי אקדש'- מיתת נשיקה.....ע' 73, וע' 29 הערה 60
נדב ואביהו- שורש תורה שבע"פ.....ע' 72 הערה 154
עיקר קרבנות חנוכת הנשיאים שלמים היו.....ע' 54 הערה 115
מורגש בטעמים כילוי והשלמת המשכן, שמשלים צורת העולם.....ע' 19 ובהערה 30
נבואת אלדד ומידד, שורש העת"ל שישפוך ה' רוחו על כל בשר.....ע' 27 ובהערה 52
ענין נבואת אלדד ומידד שמשה מת ויהושע מכניס, ומלחמת גוג ומגוג.....ע' 27 ובהערה 51 ו53
צרעת מרים בתורת שהקב"ה סר מעליה בנזיפה.....ע' 25
ענין חטא המרגלים וגזרת ארבעים שנות המדבר.....ע' 73
שנות המדבר נועדו לדבק ישראל להקב"ה ולנתקם מהמצריות.....ע' 73 ובהערה 158 וע' 148 הערה 319
צורת פירוט המסעות בפרשת מסעי, וענין האתנחתא שבכל פסוק.....ע' 32 הערה 64
בין דיבור ה' עם משה לדיבור עם אהרן.....ע' 37 ובהערה 73
לפני פטירתו זכה משה לדבר אל ה' לאמר, שימנה יהושע תחתיו.....ע' 37 הערה 71

הנחלת הארץ

רכישת מערת המכפלה וחלקת השדה בשכם, שורש האחיזה בארץ.....ע' 30 הערה 61
משה החל לפתוח את א"י, שהיו סיחון ועוג תקיפים ושקולים כנגד כל מלכי א"י.....ע' 39 הערה 77
ראשית הקביעות בארץ ישראל בקריאת שמות ערי עבר הירדן.....ע' 73 וע' 21
ספר דברים נאמר לאחר שפתחו שערי א"י, בכיבוש סיחון ועמון.....ע' 39 הערה 77
יהושע בן נון ענינו שעומד תחת משה ומכוחו.....ע' 37 הערה 71
יהושע דייקא מסור לו הכח להכניס לא"י ולהנחילה.....ע' 23 ובהערה 39
הא דלא היו בנים ליהושע, מבטא שלא נשלם הנחלת הארץ מכוחו.....ע' 23 הערה 39
בהא דיהושע בן נון נתכנה בשם אביו.....ע' 101 הערה 224
ביאור היכן נתכנה יהושוע מלא והושע חסר.....ע' 34 הערה 67
ליקוט הפסוקים רבי ההטעמה בספר יהושע.....ע' 22
הטעמה מיוחדת בצורת מעמד כריתת הברית בהר גרזים והר עיבל.....ע' 152
מעילת עכן בחרם ביטלה את נוכחות הקב"ה בקרבם, בהיות חרם בקרבם.....ע' 22 הערה 37
החשש לקרע עם השבטים בעבר הירדן.....ע' 133 ובהערה 289
ענין שבט דן ופסל מיכה בצפון הארץ.....ע' 134
ארץ ישראל איננה חלק מן המציאות הרגילה, הן לטובה והן לרעה.....ע' 46 הערה 91 וע' 83 הערה 179

יריחו

יריחו- סוגרה ועיקרה של א"י, שלכל העמים חלק בקרבה.....ע' 81 הערה 179

המלחמה ביריחו ראשית הארץ, ע"י הקפת ארון הברית.....ע' 81 הערה 179
ענין החרמת העיר יריחו ושללה, ובגדר 'חרם'.....ע' 83 הערה 179
בין יריחו לירושלים, ודושנה של יריחו המקביל לביהמ"ק.....ע' 82 הערה 179
האם שרי לבנות את יריחו בשנית לאחר שנחרבה .....ע' 82 הערה 179
אלישע ריפא את יריחו .....ע' 82 הערה 179
מפני מה גבי חיאל בית האלי נתכנתה 'יריחה' .....ע' 35 הערה 67

דוד ושלמה

חורבן שילה בניאוץ הקרבנות.....ע' 123 הערה 267
ריבוי חבל נביאים מכח שמואל, לקראת ירידת בית המקדש לעולם.....ע' 77 הערה 174
לעולם יש התרבות פלאית בעמ"י לקראת בנין ביהמ"ק.....ע' 87 הערה 187
סופו של בית שאול .....ע' 102 ובהערה 228
מלכות בית דוד נבחרה בחירה אחר בחירה.....ע' 102 הערה 226
מלכות בית דוד כרוכה בבנין ביהמ"ק.....ע' 102 ובהערה 227, וע' 121
מלכות בית דוד- גאוה בדרכי ה', לית ליה מגרמיה כלום .....ע' 91 הערה 201
הטעמה חזקה כאשר באו משבטי ישראל להמליך את דוד במשתה ושמחה.....ע' 154 הערה 329
שם ירושלים לדורות- עיר דוד ושלמה .....ע' 89 הערה 193
דוד מבזה עצמו לפני ה' בעת העלאת הארון .....ע' 48 הערה 93
העמדת הלויים ע"י דוד בעת העלאת הארון לפני ה'.....ע' 151 וע' 158
דוד לא נתן מקום ובית לעצמו, עד שיקים מקום לה'.....ע' 146 הערה 312
'עשר ידות לי במלך', עשרת השבטים שבים ומקבלים את דוד ברצון.....ע' 132
ההקבלה בין כסא דוד לכסא נבוכדנצר.....ע' 153 הערה 329
דוד שנקרא אדמוני, הוא העומד כנגד עשיו הוא אדום .....ע' 41 הערה 80
בין 'עבדים נושאי מנחה' (דוד) ל'מגישי מנחה' (שלמה).....ע' 75 הערה 165, וע' 92 הערה 204
חכמת שלמה מעיקר גדר מלכותו, וענין ביאת מלכת שבא .....ע' 74 ובהערה 161
זמן שלמה המלך- 'סיהרא באשלמותא', בחינת ימי המשיח .....ע' 74 ובהערה 162, וע' 77 הערה 174
נישואי שלמה עם בת פרעה .....ע' 74
ענין שלמה ואשמדאי .....ע' 74 הערה 163

יהושפט

עניני מלכות יהושפט.....ע' 99-90
יהושפט נמנה לצד גדולי מלכי בית דוד, דוד שלמה חזקיהו ויאשיהו.....ע' 90 ובהערה 196
הצלחת יהושפט כבודו ועושרו, מתוך לימוד התורה .....ע' 92 ובהערה 205
יהושפט נקרא ע"ש העמדת הדין ומשפט התורה, וזה עיקר ענינו.....ע' 96 ובהערה 219
כיבוד הכהנים והשופטים, והעמדתם בראש הנהגת העם.....ע' 92 הערה 205, וע' 96 הערה 219
כח זעקת יהושפט, אשר התקיים בו כפשוטו אפי' חרב חדה וכו' .....ע' 94 הערה 212
ענין 'ויעמוד יהושפט לפני החצר החדשה', שחידשו בה דבר .....ע' 93 הערה 209
בין משפט המלך למשפטי ה' אמת.....ע' 97 הערה 219
מהות המאבק בין עמון מואב ושעיר לעם ישראל, בתורת זכות הירושה בארץ.....ע' 94 הערה 211

צום לפני המלחמה ..... ע' 93 ובהערה 208
ענין התרועה והשירה בעת מלחמה ..... ע' 95 הערה 214
הקבלה בין קריעת ים סוף, למלחמת בני עמון ביהושפט ..... ע' 95 ובהערה 217
הקב"ה שפט באויביו, מפני שיהושפט העמיד המשפט ..... ע' 98 ובהערה 219
מיד לאחר יהושפט מרדו אדום בישראל ..... ע' 98 ובהערה 220
ענין החיבור שבין מלכות יהושפט למלכות אחאב ..... ע' 83 ובהערה 181, וע' 84 הערה 182

אחאב

עניני אחאב ..... ע' 85-75, 103-102
ענין האריכות העצומה במקראות בתקופתו ומאורעותיו ..... ע' 78 הערה 175
יורדין למלחמה ומנצחין ..... ע' 75 וע' 78 הערה 177
ענין הצלחתו העצומה -לא איברי העולם הזה אלא לאחאב- ..... ע' 76
אחאב היה זמן ראוי לתיקון ..... ע' 78
המעלות שהיו באחאב ..... ע' 78 הערה 177
בין חטאי אחאב לחטאי ירבעם בן נבט ..... ע' 124 הערה 270
משמעות בניית יריחו בזמן אחאב ..... ע' 81 הערה 179
הא דנקראת 'יריחה' כאשר בנאה חיאל בית האלי בזמן אחאב ..... ע' 35 הערה 67
ע"י אחאב התנוצץ הרעה על ישראל ונגזר הגלות ..... ע' 81
אחאב פסגת מלכות ישראל, וממנו החל תהליך ירידה עד שגלו ..... ע' 79 הערה 178
דרך רציחת נבות נחרץ דינו, וכבר נתפס על כל הע"ז ..... ע' 79 הערה 177
ענין החיבור שבין מלכות אחאב למלכות יהושפט ..... ע' 83 ובהערה 181, וע' 84 הערה 182
היקש אחאב ליאשיהו- משיח בן יוסף שנהרג במלחמה ..... ע' 143 הערה 303
חומרת מעשה אחזיהו בן אחאב לדרוש לאלילים אחרים בעת צרתו ..... ע' 124 ובהערה 272
נפילת אחזיהו הוא כעין סקילה ..... ע' 124 הערה 271
עונשו הנורא של בית אחאב ע"י אנשי עירו ..... ע' 103

אליהו

שליש מספר מלכים עוסק בעניני אליהו ואלישע ..... ע' 78 הערה 175
ענין שמו אל-יהו, בהיותו בא בשם אלוקיו במידת הדין ..... ע' 130 הערה 282
קנאת אליהו הוא פנחס, במקום הפרת ברית ..... ע' 126 הערה 274
'אבא אליהו זכור לטוב' ..... ע' 127 הערה 274
אליהו בקנאתו נעשה מלאך הברית, הערב על הברית לעולם ..... ע' 127 הערה 274
'אבא אליהו זכור לטוב' ..... ע' 127 הערה 274
הא דנתכהן במעשה זמרי, והא דנבחרו הלויים בקנאתם על העגל ..... ע' 127 הערה 274
קנאה היוצאת לפנים מן השורה, במקום מי שנתמכר בפריצת גדרי עולם ..... ע' 126 הערה 274
ענין 'איש בעל שער ואזור עור אזור במותניו' ..... ע' 126 הערה 274
אליהו הכריז מלחמה על בית אחאב ..... ע' 126 הערה 274
הסוסי אש שעלה עמם השמימה מבטאים את מהותו ..... ע' 126 הערה 274
המקום היחיד בתנ"ך שבאו בו ג' זרקא רצופים, הוא בקנאת אליהו לפני הסתלקותו ..... ע' 124

עלייתו השמימה סמוכה למעשה קנאותו היותר גדול, אשר שרף בהבל פיו ..... ע' 126 הערה 274
עבודת הבעל תמה מעשרת השבטים עם הסתלקות אליהו ..... ע' 125 הערה 270
ענין הא דשלח אליהו מכתב לאחזיהו לאחר גניזתו ..... ע' 84 הערה 182
זכה אליהו למראות אלוקים במערת הצור כעין משה ..... ע' 125 הערה 273
'עלמא לא יכיל למסבלך עם בני נשא', וענין מינוי אלישע תחתיו ..... ע' 125 הערה 273
ענין ג' המפתחות שלא נמסרו ביד שליח ..... ע' 131 הערה 282
ענין הערבון שנטל יעקב משמו של אליהו ..... ע' 128 הערה 277
המקומות שנכתב יעקב מלא ואליהו חסר ופשרם דייקא ..... ע' 128 הערה 277

אלישע

ענין שמו אל-ישע, בהיותו שנשלח לישע הקב"ה ..... ע' 130 הערה 282
הגדולות שעשה אלישע, ההנהגה להשיב ישראל לאחר אליהו ..... ע' 125 הערה 273 וע' 130 הערה 282
'לא ברעש ה'.. קול דממה דקה'- הנהגת אלישע ..... ע' 125 הערה 273, 126 הערה 174, 130 הערה 282
זכה אלישע למה שלא זכו הנביאים לבד משה, הנהגה שלא היתה מזמן יציא"מ ..... ע' 132 ובהערה 282
מופתי אלישע בתורת רוח ה' השורה עליו פי שנים ..... ע' 131 הערה 282
'האלוקים אני להמית ולהחיות', 'וידע כי יש נביא בישראל' ..... ע' 131 הערה 282
גדר 'בני הנביאים', ותקופתם בזמן אליהו ואלישע ..... ע' 76 ובהערה 174
תחיית המתים ע"י אליהו ואלישע, מורה על ישראל ..... ע' 129 הערה 179
בהשבת נפש הנער מכח הנביא, זכה הנער לבוא לנביאות ..... ע' 129 הערה 180
בנער שהחיו אליהו ואלישע, שורש הגאולה לעת"ל ..... ע' 129 הערה 180
עומק ענין גיחזי, שנפסק המשך הנהגת אלישע, ואכן בדור לאחריו באו נביאי החורבן ..... ע' 132 הערה 282

יואש ויהוידע

יואש נחבא בבית ה', בתורת הברית שערב הקב"ה לדוד על מלכותו ..... ע' 146 הערה 312
חיזוק בדק הבית בזמן יואש, בתורת שהתנערו ישראל ממעשי בית אחאב ..... ע' 103
קירבה יתירה יכולה לקלקל לרעה ..... ע' 146 הערה 312
הריגת זכריה- הסטיה שהביאה לחורבן ..... ע' 147 הערה 316
מרד הכהן בעתליה, והמלכת הנצר לבית דוד- חזרת יהודה להקב"ה ..... ע' 103, וע' 146 ובהערה 314
'משנולדה קלקלה בימי שלמה נולד יהוידע המתקן' ..... ע' 146 ובהערה 313
יהוידע חידש סדרי ביהמ"ק והרבה עבודת בית ה', וזה ענין מדרשו ..... ע' 147 ובהערה 315
הא דנקבר יהוידע עם מלכי בית דוד ..... ע' 147 הערה 317

עמוס ועשרת השבטים

עמוס נתנבא את הנבואות הקשות ביותר, ובו נחתמה הגזרה על עשרת השבטים ..... ע' 58
אין בנבואת עמוס דברי נחמה, מלבד חתימתו ..... ע' 59
כל עיקרה של נבואת עמוס היא 'ה' מציון ישאג', וזה ענין השלשלת בשאגתו ..... ע' 58
הא דנתנבא עמוס שנתיים לפני הרעש דייקא ..... ע' 61
שאגת ה' מציון מתבטאת ברעש הקרוב לבוא ..... ע' 65 ובהערה 137
עמוס ראה את ה' מתחיל להסתלק מביהמ"ק ..... ע' 59 הערה 125

ענין 'נפלה לא תוסיף קום, בתולת ישראל' ..... ע' 58 הערה 124
בהא דהיה עמוס הנביא מגמגם, 'אריה שאג מי לא ירא, ה' אלוקים דיבר מי לא ינבא' ..... ע' 60 הערה 129
ירבעם בן יואש- הושיע את ישראל בדבר יונה, בשעה שאפס עצור ועזוב ..... ע' 129 הערה 280
ירבעם בן יואש- השעה הגדולה שניתנה בסיום מלכות עשרת השבטים ..... ע' 80 הערה 178
ירבעם בן יואש- בימי מלכותו השלווים נחתמה גזרת הגלות והחלו נביאים אחרונים..... ע' 68 הערה 139
מיד לאחר ירבעם בן יואש, ירדו עשרת השבטים מדחי אל דחי, וסופם קרב והלך..... ע' 80 הערה 178

עוזיהו

התחלת נביאים אחרונים וגזרת החורבן בימי עוזיהו ..... ע' 64
ענין צרעת עוזיהו בעת כניסתו להקטיר קטרת ..... ע' 63 הערה 133, ע' 65
משמעות רעש האדמה בימי עוזיהו, הורדוס, ולעת"ל- עבד כי ימלוך ..... ע' 63 הערה 133
רעש האדמה בזמן עוזיהו 'אוהב האדמה' ובונה מגדליה [וכן הורדוס] ..... ע' 63 הערה 133
הרעש בימי עוזיהו מבשר על העת"ל, ושליחות ישעיהו להתנבא באותה שעה..... ע' 65 ובהערה 139

ישעיהו

ישעיהו גדול שבנביאים לאחר משה..... ע' 135 הערה 294
ישעיהו נמשח ליטוע שמים וליסוד ארץ, להוריד בעולם את העת"ל..... ע' 106 הערה 236, ע' 65 הערה 169
ענין ישעיהו לקראת התנוצצות משיח- חזקיהו... ע' 66 הערה 169, וע' 116 הערה 255, וע' 139 הערה 300
נבואותיו מתפרשים במעגל הקרוב על חזקיהו, ובמעגל הרחב על העת"ל..... ע' 116 הערה 255 וע' 139
הא דנשלח ישעיהו להתנבא בעת הרעש, כאשר נכנס עוזיה למקדש..... ע' 65 ובהערה 139
ראש נבואותיו על פורענות האומות, משא על בבל הרשעה ..... ע' 66
פעמיים בלבד נזכר 'פועל דמיוני' שעשה, והוא בדברים שזמנם קרב לבוא..... ע' 135 הערה 294
סדר מבנה ספר ישעיהו, וענין מעשה חזקיהו אשר באמצעו ..... ע' 66 וע' 139 הערה 300
המ' הסתומה באמצע תיבת 'ולסרבה המשרה' ..... ע' 35 הערה 68
הטעמה מודגשת בחתימת נבואת ישעיהו ..... ע' 21

חזקיהו וסנחריב

דורו של חזקיהו- התנוצצות 'כי אם ברוחי' ..... ע' 138 הערה 300
ענין השייכות בין חזקיהו לריו"ח בן זכאי ..... ע' 138 הערה 300
בהא דחזקיהו וריב"ז נהגו הנהגה הפוכה בעת המצור על ירושלים ..... ע' 138 הערה 300
'ויקברהו במעלה קברי בני דוד'- בתורת מנחיל בפועל דרך דוד ושלמה ..... ע' 142 ובהערה 302
הישיבה שהושיבו על קברו- להמשיך משנתו ודרכו ..... ע' 142 ובהערה 301
התקופה הראשונה של נביאים אחרונים, לקראת ימי חזקיהו ..... ע' 66 הערה 139
מתענים בי"ז אב שבו בטל נר המערבי בזמן אחז, ובזה החל החורבן לבוא ורבו הצרות .... ע' 141 הערה 300
בזמן חזקיהו היה מצב ישראל בשפל כמוהו לא היה מיום היותם לגוי..... ע' 139 וע' 141 הערה 300, וע' 61
חזקיהו מעין משיח וגואל, וסנחריב גוג ומגוג ..... ע' 139 הערה 300
חזקיהו ענינו בטחון וחסות מוחלטת בצל ה' ..... ע' 139 הערה 300
סנחריב ביקש לעשות מלחמה כנגד הקב"ה וניאץ וגידף ..... ע' 139 הערה 300
ה'אות' שעשה ישעיהו על סנחריב העתיד לכבוש את העולם ..... ע' 135 ובהערה 294

סנחריב שינה את העולם, ובו ראשית תקופת ד' המלכויות ..... ע' 156 הערה 333
השמדת חיל סנחריב, המשך לאצבע אלוקים הגלויה ביציא"מ ..... ע' 140 הערה 300
סנחריב נהרג בשעה שהשתחווה לאלוקיו דייקא ..... ע' 141 הערה 300
נפילת השלל שכבש סנחריב לידי חזקיהו ..... ע' 136, וע' 140 הערה 300
'וינשא לעיני כל הגוים'- קבלת העמים למלכות שמים לאחר מפלת סנחריב ..... ע' 136, וע' 141 הערה 300
ענין הוספת ט"ו שנה לחזקיהו וזריחת השמש- המשכת רפואה וגאולה לעולם ..... ע' 141 הערה 300
הוספת ט"ו על י"ד הראשונות, תוספת מרובה על העיקר ..... ע' 142 הערה 300

יאשיהו

עניני יאשיהו ..... ע' 105-104, 145-142
הארת ה' ברגע שלפני הגלות (וכן אצל ירבעם בן יואש) ..... ע' 80 הערה 178, וע' 144 הערה 306
בשעה האחרונה מלך על כל השבטים, וזכה יאשיהו לתקן מעשי ירבעם בן נבט ..... ע' 105, וע' 143
יאשיהו חידש את כח השיבה אל ה' ברגע האחרון, וממנו כח ישראל בגלות ..... ע' 105
יאשיהו טיהר הבית וחיזקו ע"י כסף מכל ישראל ..... ע' 145
יאשיהו טיהר א"י מעט טרם שהתנבא ירמיהו, הקדמת רפואה למכה ..... ע' 143 הערה 304
משמעות עשיית הפסח בזמן יאשיהו, שלא נעשה מימי שמואל הנביא ..... ע' 105
והבאתי השמש בצהרים- זהו יומו של יאשיהו ..... ע' 144 הערה 306
ענין ריבוי הקינות על מיתת יאשיהו ..... ע' 142
נפילת יאשיהו היה בה משמעות לנפילת ישראל ..... ע' 143 הערה 303
היקש ההספד על משיח בן יוסף, להספד יאשיהו ואחאב ..... ע' 143 הערה 303
יאשיהו נהרג מעט טרם מלאו לו ארבעים (ובגיל זה בדיוק עמד חזקיהו למות) ..... ע' 141 הערה 300
ביאשיהו החל הנהגת ההסתר של צדיק ורע לו ..... ע' 144 הערה 308, ע' 345 הערה 311
הא דנהרג יאשיהו בג' מאות חצים ..... ע' 144 הערה 307
במיתת יאשיהו נפלו ישראל ליד זרים, והוא תחילת הגלות ..... ע' 144 ובהערה 306, 309, 310

ירמיהו

לידת ירמיהו היא לידת החורבן ..... ע' 107 הערה 236
נתנבא ארבעים שנה שלפני החורבן, שכבר החל לרדת לעולם ..... ע' 108 הערה 236
משמעות המלחמה שנלחמו בו ישראל ..... ע' 106 הערה 236
מאורעות ירמיהו והצלתו מקבילים לישראל בגלותם ..... ע' 107 הערה 236
ירמיהו עומד כנגד משה ..... ע' 108 הערה 236
שריפת המגילה ע"י יהויקים- מרידה גלויה בדבר ה', ולאלתר נתרגשה הפורענות ..... ע' 137 ובהערה 298
החורבן בפועל הגיע כאשר כבר נבצר מירמיהו להתנבא ..... ע' 106
נבואת ירמיהו שהקב"ה ילחם בנו בכלי מלחמתנו שלנו ..... ע' 136 ובהערה 296
כשם שההנהגה עם ישראל ב'זרוע נטויה' לטובה, באופן זה יהיה לרעה ..... ע' 136 הערה 295
סדר מבנה ספר ירמיהו ומקום פרקי הנחמה שבו ..... ע' 108 הערה 236, וע' 137 הערה 299

נבוכדנצר ובבל

מגילת הפורענות נכתבה בזמן שעלה נ"נ למלכות, ומיד שנשרפה עלה על ירושלים ..... ע' 137 ובהערה 299

הקב"ה המליך את נ"נ והכשדים, והשרה עליהם הצלחה ..... ע' 137 הערה 297
עוצמת מלכות המלך נ"נ ..... ע' 154 הערה 330
זעקת חבקוק על הצלחת נ"נ..... ע' 86
מגמתו בנטילת כלי המקדש לבית אלוקיו ..... ע' 68
מלכות נ"נ היא ה'מאידך גיסא' של מלכות דוד המלך ..... ע' 153 הערה 329
ענין הא דנ"נ שורשו משלמה שבא על מלכת שבא ..... ע' 75 ובהערה 164, ע' 157 הערה 333
ענין תהלות נ"נ, בתורת שהיושב על כסא העולם מוסר המלוכה להקב"ה..... ע' 153 הערה 329
ענין ההטעמה המיוחדת בכינוס כל האומות להשתחוות לצלם שעשה נ"נ..... ע' 157
מלכות נמרוד שורש מלכות נ"נ, ומעשה אברהם שורש מעשה חמו"ע..... ע' 155 הערה 333
אעלה על במתי עב אדמה לעליון ..... ע' 67 הערה 141, ע' 155 הערה 333
ענין תקופת ד' המלכויות שפתח נ"נ לאחר חורבן ביהמ"ק ..... ע' 156 הערה 333
צלם נ"נ הוא חזרה על מעשה דור הפלגה ..... ע' 155 הערה 333
נ"נ נעשה כבהמה, כשם שדור הפלגה היו לקופים, וענין עונש זה דייקא ..... ע' 156 הערה 333
אברהם באור כשדים התחיל לבטל את הע"ז, ונשלם ביטול יצרא דע"ז מכח חמו"ע..... ע' 157 הערה 335
דניאל חמו"ע השומרים על זהותם בתוככי ארמון מלך בבל- שורש עמידת ישראל ..... ע' 157 הערה 335
הטעמה מיוחדת בחכמת דניאל ורוח האלוקים אשר בו ..... ע' 158 הערה 336
דניאל שגלה עם כלי בית האלוקים, הוא אשר לידו נמסרו להשיבם ..... ע' 68 הערה 142
האומה הכשדית בזויה ושפלה מאד..... ע' 67 הערה 141
ענין היותו ננס ביותר, מבטא את שפלותו ..... ע' 67 הערה 141
בבל ארעא דחשוכא ..... ע' 156 הערה 333
ענין הא דתורה שבע"פ התנוצץ מבבל דייקא ..... ע' 156 הערה 333
ענין השפה הארמית..... ע' 87 הערה 188, וע' 157 הערה 333
משמעות הסעודה שעשה בלאשצר בשתיית כלי המקדש ..... ע' 69, וע' 135
עונשם החמור של הכשדים מחריבי ביהמ"ק..... ע' 66

יחזקאל

יחזקאל התנבא כבר מתוך הגלות ממש, ונקרא ע"ש שחיזק את ישראל ..... ע' 117 הערה 255
ענין יחזקאל להחיות בפרוטרוט את סדרי העת"ל (הבית השלישי וחלוקת הארץ) ..... ע' 117 הערה 255
הטעמה חיה ומיוחדת כאשר בא יחזקאל לתאר צורת הבית..... 152
נבואתו על טובל ושרץ בידו 85
גדרי 'תשובה' באו בעיקר ביחזקאל, שהתנבא מתוך הגלות 85
פרשת חלוקת הארץ שביחזקאל..... ראה להלן 'לעתיד לבוא'

אסתר

ליקוט הפסוקים רבי ההטעמה במגילת אסתר..... ע' 23
אחשוורוש אחיו ובן גילו של נ"נ..... ע' 69 הערה 146
משתה אחשוורוש להעמיד מלכותו תחת מלכות הקב"ה ..... ע' 69
מן המעשה שביקש להעמיד מלכותו, התקיים 'ונתתי כסאי בעילם' ע"י מרדכי ואסתר..... ע' 69
הטעמה מיוחדת בלקיחת אסתר לבית המלכות, אשר מזה שורש הצלה ..... ע' 23 הערה 40

המן- עמלקי נחש ותככן שכל מהותו להרע (וזהו מהות שם 'אגגי') .....ע' 24 ובהערה 41, ע' 101 הערה 225
המן האגגי תלו בו חז"ל כל מעשה רע ..... ע' 24 הערה 41
כל דברי אסתר לאחשוורוש, בעומק פנתה בזה להקב"ה.....ע' 72 הערה 153
קריאת פסוקים ידועים במנגינת איכה, חלק מהרגשת ה'ונהפוך הוא'..... ע' 15 הערה 16

ביאה שניה

ההנהגה שהתחילה בבית שני- 'כי אם ברוחי'..... ע' 33 הערה 67, ע' 66 הערה 139, ע' 139 הערה 300
קדושה שניה היתה מכח חזקה, הלכך קידשה לעת"ל ..... ע' 33 הערה 67
טעם הא דבהקמת בית שני עמדו מכשולים רבים.....ע' 87
הקב"ה גוער בשטן המכשיל וחומל על אודים מוצלים מאש .....ע' 87
'אוד מוצל מאש'- קאי הן על יהושע בן יהוצדק, והן על עם ישראל בכללותו.....ע' 87
בית שני מכח מלכי האומות, המכירים במלכות השמים ומביאים קרבנות ביהמ"ק .....ע' 109
בבית שני התנוצץ גילויו ית' בכל העולם- 'לקרוא כולם בשם ה' לעובדו שכם אחד' ..... ע' 109 הערה 238
כורש נקרא 'משיחי' והחמיץ, והרגשת הדבר בטעמים .....ע' 123
אריכות בתחילת עזרא בפירוט ותיאור כלי המקדש הבאים עם העולים.....ע' 68
בהשבת כלי המקדש מתבטא ששב הקב"ה לירושלים .....ע' 68
ביאה שניה- בחינת 'עשה עמנו אות לטובה' לעת"ל..... ע' 87 הערה 186, ע' 110 הערה 238

עזרא

עזרא הסופר הוקש למשה בחידוש צורת התורה בישראל, ותחילת תקופת אנשי כה"ג.....ע' 87
כל עצמה של עליית עזרא וכתב מינוייו, להודיע תורה לכל אשר אינו יודע.....ע' 88, ע' 12 הערה 6
עומק התורה שבע"פ החל להתגלות בזמן עזרא, שחתם תורה שבכתב .....ע' 87 ובהערה 188
הדר קבלוה מאהבה, היינו ע"י עזרא.....ע' 88
מקור הסוברים שהם סידר הטעמים והפסוקים.....ע' 12 הערה 6
ענין נתינת כתב אשורית ולשון ארמית..... ע' 87 הערה 188, ע' 157 הערה 333
הטעמה מיוחדת אצל הלויים המבינים את העם לתורה מפי עזרא .....ע' 152
וידוי עזרא על כל חטאי ישראל לדורותיו ..... ע' 153 ובהערה 328

נחמיה

ענין שמו לנחם ישראל מתוך החיכוי, וע"י שנגע ללבו והרעו פניו זכה להושיע.....ע' 11 הערה 242
נחמיה מתחנן לפתיחת עיני ה'..... ע' 110 ובהערה 241
תחילת פעולת נחמיה בראשיתך מצער .....ע' 147
נחמיה החל לגזור גזרות ולתקן תקנות..... ע' 113 ובהערה 246
חומת ירושלים היא עצם שם העיר.....ע' 88 ובהערה 193
בניית חומת ירושלים הוא בחינת מעשה המשיח ..... ע' 35 הערה 67, ע' 89 הערה 193, ע' 113 הערה 247
נחמיה מזרע בית דוד, וענינו כעין משיח, ששב לכונן את ישראל .....ע' 111 הערה 242, ע' 113 הערה 247
נחמיה נקרא ע"ש מעשיו, והוא משמותיו של משיח..... ע' 111 הערה 242
בכח שלטונו נחמיה הגשים בפועל, את ההתעוררות שעורר עזרא י"ב שנה לפניו..... ע' 111 הערה 242
נחמיה מכנה את ירושלים 'עיר קברות אבותי', ששם קבורת מלכי בית דוד ..... ע' 114 הערה 247

בהא דרבו שונאיו ואויביו ..... ע' 111 הערה 242
חומת ירושלים באה מתרומת הלשכה, ואין בה חלק לנכרי ..... ע' 88 הערה 192
נחמיה בנה את החומות הן במובן הגשמי והן במובן הרוחני ..... ע' 113 ובהערה 248
המ' פתוחה שבסוף תיבת 'והמ מפורצים' ..... ע' 35 הערה 67 וע' 89 הערה 193
נחמיה נלחם בחילול הקודש שפשה מבפנים, והעמיד צורת ישראל ..... ע' 112
'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה' החל להתקיים ע"י נחמיה ..... ע' 112 ובהערה 243
חנוכת החומה מאורע גורלי ויו"ט לדורות ..... ע' 89
שמחה גדולה בעת חנוכת החומה, ובאותה שעה שב והוקם סדרי ביהמ"ק וישראל ..... ע' 90, וע' 158
הטעמה מיוחדת בשמות הלויים המשוררים בעת חנוכת חומת ירושלים ..... ע' 152
במעשיו ומעשי עזרא, יסוד הרחבת תושבע"פ, וממנו עמידת ישראל לאחר חתימת הנבואה ..... ע' 114

לעתיד לבוא

עניני העת"ל מתחדשים בעולם בשלבים, וחזקיהו וביאה שניה הם התנוצצות ... ראה 'חזקיהו' ו'ביאה שניה'
ענין הרעש שיהיה בעת בוא גוג על אדמת ישראל ..... ע' 61 ובהערה 113
עתיד הקב"ה לעשות דין עם כל הגוים בעמק יהושפט ..... ע' 98 ובהערה 219
לעת"ל הקב"ה ישפוך רוחו על כל בשר, כפי שייחל משה ..... ע' 27 ובהערה 52
ישעיהו הבא מבית דוד, זכה להיות הנביא העיקרי שיוריד לעולם חזיונות העת"ל ..... ע' 106 הערה 236
לעת"ל תתוקן סדום וימה וישוב מעלתם לישראל ..... ע' 46 הערה 91
ביאור פרשת חלוקת הארץ לעת"ל שביחזקאל ..... ע' 122-116
ביאור סדר השבטים בחלוקה לעת"ל ..... ע' 118 הערה 259
לעת"ל ינתן חלק בארץ לנשיא, ובקרבו יהיה תרומת הקודש והעיר ירושלים ..... ע' 120, ובהערה 264
חלק נשיא לעת"ל אף הוא בגדר תרומה ..... ע' 121 הערה 265
לעת"ל הקרבנות יבואו מן הנשיא, והנשיא יקבל חלק מכל ישראל ..... ע' 121
מלך המשיח יהיה לו מעמד מיוחד בביהמ"ק, ומקומו אצל השער שממנו בא הקב"ה ..... ע' 122
מלך המשיח נקרא בשם הקב"ה והוא מרכז ישראל ..... ע' 122
שם העיר ירושלים ה' שמה, והשבטים סובבים אותה ומכוונים כנגד שעריה ..... ע' 122

אישים שונים

נח- 'זה ינחמנו', כפילות טעמי 'זה' מצביע שממנו תכלית התגלגלות הדורות עד כה ..... ע' 18 הערה 26
ענין מעשה דור הפלגה ..... ע' 155 הערה 333
מלחמת אמציה מלך יהודה ויואש מלך ישראל ..... ע' 104 הערה 231
ממלכת בני דוד חשיבא ממלכת ה', ואילו ממלכת אפרים אין ה' איתם ..... ע' 104 הערה 231
על אחז דייקא נאמר 'הוא המלך אחז', יותר מכל המלכים הרשעים ..... ע' 141 הערה 300
מתענים בי"ז אב שבו בטל נר המערבי בזמן אחז, ובזה החל החורבן לבוא ורבו הצרות .... ע' 141 הערה 300
מכח חטאי מנשה גלו ישראל ..... ע' 81
מנשה הוגלה בבלה ושם שב בתשובה- סימן לישראל ..... ע' 103 הערה 229
איוב- לאחר יסוריו אחריתו טובה מראשיתו ..... ע' 148
כנסת ישראל נמשלה לאיוב ..... ע' 148

עניני טעמי המקרא

מקור הטעמים וזמנם ..... ע' 12 הערה 6

הטעמים הם חיות ונשמת הענין, ובלעדיהם נחשב גוף מת ..... ע' 12 ובהערה 8, ע' 14

פירוש הטעמים הנכון הוא להקשיב לתחושה המורגשת אצלנו ..... ע' 12 הערה 7, ע' 43

טעמי הטעמים ע"פ דרש ..... ע' 17 הערה 24, ע' 24 הערה 42

קדושת היד שמורגש ומתבטא בה הטעמים ..... ע' 13 ובהערה 9

במאורע חשוב ומרכזי תבוא סדרת טעמים המלאה הרגשה רבתי ..... ע' 24-21

דרך הטעמים אפשר ללמוד מה עיקר הענין והיכן בר הרגשה הוא ..... ע' 22

הלכות הנלמדות מן הטעמים ..... ע' 28 הערה 57

גדרי דינים המורגשים בטעמים ..... ע' 27 וע' 149 הערה 320

המקומות שבאו שני טעמים בתיבה אחת וענינם ..... ע' 18 ובהערה 27

הזרקא מופיע במקום מהדהד ובר הרגשה- דוגמא מפרשת סוטה ..... ע' 149

בטעם 'גרש' מורגש פעולה משמעותית המתרחשת ובאה ..... ע' 19 הערה 31

זקף גדול בזה אחר זה מרגיש שמתקיים ועומד הענין ובר משמעות ..... ע' 19, 20, 21, ובהערה 33

הכרזה מהדהדת וצועקת מוטעמת ביתיב ('כה אמר ה" וכיו"ב) ..... ע' 24

דוגמאות למקומות שמוטעם ביתיב ופשרם ..... ע' 26

מקומות שמצינו יתיב סמוך ליתיב והרגשתם ..... ע' 26 ובהערה 49

הרגשת התחינה בכפילות טעמי תיבת 'אנא' בתורה ..... ע' 18

המשקל הנוצר ע"י הטעמים, מפרש את הפסוק ..... ע' 164

גדר טעמי ספרי אמ"ת ויחודם ..... ע' 147 הערה 318

השמות בדה"י יש בהם הטעמה מיוחדת משום שאלו הם ראשי האבות ..... ע' 151

פירוש צורת סימני הטעמים והבעתם ..... ע' 160

טעם הא דיש מן הטעמים המסומנים למעלה, ויש מהם המסומנים למטה ..... ע' 162 הערה 349

דרך הפסק הטעמים מורגש אף רוח הדברים ..... ע' 29 וע' 41

הפסק אתנחתא יכול לבוא לפני התיבות בעלי המשקל ..... ע' 30 ובהערה 61, ע' 31 ובהערה 62

צורת המסעות מורגש ע"י הפסק האתנחתא ..... ע' 32 הערה 64

פסוק ארוך ללא אתנחתא- משום עוצמת הענין יבוא בשטף עזות טעמיו ..... ע' 32, 36, ובהערות 66, 70

הפסוק ללא אתנחתא הארוך ביותר בתורה (י"ד תיבות) וענינו ..... ע' 36

הפסוק ללא אתנחתא הארוך ביותר בתנ"ך (ל"א תיבות) וענינו ..... ע' 37 וע' 102

מחרוזת טעמים שדרכם להיות סמוכים, לכנגד טעמים שלא יבואו בסמיכות, וביאור הענין ..... ע' 164

השלשלת לעולם תבוא בהתחלת הפסוק, והמרכא כפולה בסופו. פשר הדבר ..... ע' 165

טעם סוער כזרקא לא יכול להופיע לאחר אתנחתא או בסמוך אליה ..... ע' 162

ענין הא דמצינו במקום אחד זרקא שאין אחריו סגול ..... ע' 123

התביר הוא טעם של עצירה הקרוב להפסק ..... ע' 164

השתנות הטעמים המחוייבת ממספר תנועות התיבה ..... ע' 163

ענינים שונים

נבואה

עיקר התפשטות הנבואה בתוך קהל ישראל בימי שמואל עד ימי אליהו ..... ע' 76 הערה 174
ענין נביאים אחרונים וג' זמני פעולתם ..... ע' 66 הערה 139
גדר בני הנביאים ..... ע' 77 הערה 174
הנביא מוריד לעולם את המציאות המתחדשת ..... ע' 60 הערה 129, ע' 66 הערה 139, ע' 106 הערה 236
הנבואה מתפרשת וחלה בעולם לפי סגנון הנביא וצורת הבנתו ..... ע' 106 הערה 236
מהות הנביא תואם לענין נבואתו (ישעיהו מבית דוד, עובדיה גר אדומי, וכיו"ב) ..... ע' 106 הערה 236
הנבואה מיתלא תליא בהשראת השכינה, וחגי זכריה ומלאכי שורשם בבית ראשון ..... ע' 109 הערה 236

קדשים

קרבן ראשית יבוא מן החמץ והדבש ..... ע' 55 הערה 118
בהא דשלמי עצרת הבאים על הלחם קק"ד הם ..... ע' 55 הערה 118
קרבן החונך עיקרו שלמים ..... ע' 54 ובהערה 115
שחוטי חוץ ..... ע' 133 ובהערה 290
קרבן הפסח הוא קרבן הברית, שבו נכנסים לעבודתו יתברך ..... ע' 105
גדר הבאת מנחה ..... ע' 91 הערה 204
גונב כלי קודש קנאין פוגעין בו ..... ע' 68 הערה 143
הכהנים מוקדשים ועומדים לגבוה ככלי שרת ..... ע' 52 ובהערה 109
משיחת הכהנים לדורות ע"י איל המילואים ..... ראה לעיל 'משיחת אהרן לכהונה'
עבודה ע"ג המזבח קולטת, ובגדר רשות המזבח ..... ע' 115 הערה 250
סנדק כמזבח, גדר הענין ..... ע' 115 הערה 250
בקבלת המתנות כהונה, בזה גופא נמשחים ומכהנים (כ"ד מעלות הכהונה נקנית) ..... ע' 57 הערה 121
ירידת אש על המזבח הוא גילוי שכינה ..... ע' 76 הערה 173
לעת"ל תחת תרומת הלשכה, יתרמו ישראל לנשיא, והנשיא יתרום הקרבנות ..... ע' 121
המעמד המיוחד שיהיה לנשיא בבית המקדש ..... ע' 122
שער ההיכל הוא עיקר פתח ביהמ"ק ..... ע' 121 הערה 266
הא דפותחים שער ההיכל דרך פנים, כביכול הקב"ה פותח לפני ישראל ..... ע' 122 הערה 266
שער ההיכל נפתח ע"י הכהנים ואיננו מסור ללויים ..... ע' 122 הערה 266
מורגש בטעמים השמחה בחג הסוכות בריבוי קרבנות ונסכים ..... הקדמה הערה 2

שונות

כללי מקראות ולשונותיהם

ענין פרשות פתוחות וסתומות ..... ע' 32 הערה 63
מנגינת המגילות ..... ע' 15 הערה 16
שורש ענין לשון זכר ונקבה וכתיב מלא וחסר וכיו"ב ..... ע' 33 הערה 67
מקומות שאין בהם מפיק ה' ..... ע' 35 הערה 68

'בא השמש בצהרים'- מיתת ר' יוחנן היא סיום תקופה..... ע' 144 הערה 306
היסורים מחברים למקום חיים עמוק יותר .....ע' 148
במאורעות המלך מתבטא ענין האומה כעת (וכן בנביא).....ע' 109-106 הערה 236, ע' 143 הערה 303
הקובע ומשנה שם הדבר, בזה מסור הוא תחתיו.....ע' 73 ובהערה 159
עבד ביחס לרבו אינו מכונה בשמו ..... ע' 48 הערה 93
מהות רעש אדמה, 'תחת שלשה רגזה הארץ'..... ע' 64-61, ובהערה 133, 134, 136
אין מרובע במעשה בראשית..... ע' 34 הערה 67